Tarptautinės politikos

ALEXANDER WENDT

socialinė teorija

ALK | EUGRIMAS

Alexander Wendt

Tarptautinės politikos socialinė teorija

Alexander Wendt

Tarptautinės politikos socialinė teorija

Iš anglų kalbos vertė

MICHAIL CVELICH
DMITRIJ ALEKSANDROV

Vilnius | Eugrimas | 2005

UDK 327
Ve-121

Versta iš:
Alexander Wendt. Social Theory of International Politics

PUBLISHED BY THE PRESS SYNDICATE OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE
The Pitt Building, Trumpington Street, Cambridge, United Kingdom

Leidinys išleistas su Atviros Lietuvos fondo
ir Atviros visuomenės instituto Budapešte
Vertimų projekto parama

ISSN 1392-1673
ISBN 9955-501-94-4

Turinys

Padėka ... 9

1. KETURIOS TARPTAUTINĖS POLITIKOS SOCIOLOGIJOS ... 11
   Valstybių sistemos projektas ... 17
      Valstybių centrizmas ... 18
      Sistemų teorija ... 21
      Neorealizmas ir jo kritika ... 25
   Struktūrinės teorijos planas ... 33
      Keturios sociologijos ... 33
      Tarptautinių teorijų išsidėstymas ... 40
      Trys interpretacijos ... 44
   Metodologinis skirtumas ... 44
   Ontologinis skirtumas ... 46
   Empirinis skirtumas ... 48
      Epistemologija ir vidurio kelias ... 49
   Knygos planas ... 51

I DALIS
Socialinė teorija

2. MOKSLINIS REALIZMAS IR SOCIALINIAI REIŠKINIAI ... 58
   1. Mokslinis realizmas ir referencinės teorijos ... 62
      Pasaulio nepriklausomumas ... 63
      Brandžios teorijos nukreipia į pasaulį ... 64
      Teorijos teikia žinių apie nematomus dalykus ... 71
   2. Stipriausias realizmo argumentas ... 76
   3. Socialinių reiškinių problema ... 79
   4. Apie priežastingumą ir konstituciją ... 89
      Kauzalinis teorizavimas ... 91
      Konstitutyvus teorizavimas ... 95
      Klausimų sociologijos tarptautinėje teorijoje link ... 101
      Išvados ... 102

3. „VIEN TIK IDĖJOS?“: APIE GALIOS IR INTERESO FORMAVIMĄ 105
Valdžios formavimas interesu 109
Waltzo eksplicitinis modelis: anarchija ir valdžios pasiskirstymas 111
Likutinio materializmo link I 122
Interesų formavimasis iš idėjų 126
Racionalistinis žmogaus modelis 129
Už racionalistinio modelio ribų 133
Likutinio materializmo link II 143
Išvados 148

4. STRUKTŪRA, SUBJEKTIŠKUMAS IR KULTŪRA 152
Du struktūros lygiai 158
Mikrostruktūra 160
Makrostruktūra 163
Kultūra kaip bendras ir kolektyvinis žinojimas 170
Du struktūros padariniai 178
Kauzaliniai padariniai 180
Konstitutyvūs padariniai 184
Sintetinio požiūrio link 191
Kultūra kaip savaime išsipildanti pranašystė 197
Išvados 202

II DALIS
Tarptautinė politika

5. VALSTYBĖ IR KORPORATYVINIO SUBJEKTIŠKUMO PROBLEMA 206
Valstybės esmė 212
Valstybė kaip referentas 213
Valstybės apibūdinimas 215
„Valstybės taip pat yra žmonės“ 229
Dėl valstybės ontologinio statuso 230
Valstybės subjektiškumo struktūra 233
Kaip pasireiškia valstybės antropomorfizacijos problematika 236
Identitetas ir interesai 239
Nacionalinis interesas 249
Ar valstybės yra „Realistės“? 255
Savanaudiškumo apibūdinimas 255
Išvados 259

6. TRYS ANARCHIJOS KULTŪROS 263
Struktūra ir vaidmenys anarchijos sąlygomis 268

Kultūra pagal Hobbesą 277
Priešiškumas 278
Anarchijos pagal Hobbesą logika 281
Trys internalizacijos laipsniai 284
Kultūra pagal Locke'ą 297
Rungtyniškumas 298
Anarchijos pagal Locke'ą logika 301
Internalizacija ir Foucault efektas 304
Kanto kultūra 316
Draugiškumas 317
Kanto anarchijos logika 318
Internalizacija 322
Už anarchijos problematikos ribų? 326
Išvados 328

7. PROCESAS IR STRUKTŪRINIAI POKYČIAI 333
Dvi identiteto formavimosi logikos 338
Natūrali atranka 341
Kultūrinė atranka 345
Apibendrinimas 356
Kolektyvinis identitetas ir struktūriniai pokyčiai 357
Pagrindiniai kintamieji 364
Tarpusavio priklausomybė 365
Bendras likimas 371
Homogeniškumas 375
Savivarža 380
Diskusija 386
Išvados 391

Išvados 392

Bibliografija 401

Padėka

Šioje knygoje plėtoju tarptautinės sistemos, kaip socialinio konstrukto, teoriją. Kadangi sąvoka „socialinis konstruktas" vartojama įvairiomis prasmėmis, pirmojoje knygos dalyje pateikiu jai suteiktos prasmės koncepcinę analizę. Nagrinėjami klausimai yra filosofiniai ir kai kuriems tarptautinės politikos tyrinėtojams gali būti nežinomi. Tačiau stengiausi, kad visas mano dėstymas būtų kuo aiškesnis, nes prisimenu James'o Caporaso atsiliepimą apie mano pirmąją publikaciją 1987 m., jog „čia nėra nieko tokio sudėtingo, ko negalima būtų išreikšti įprasta kalba". Negaliu užtikrinti, kad tai, kas toliau išdėstyta, yra „įprasta kalba", tačiau jo prašymas suteikti tekstui aiškumo man yra svarbus šio darbo kriterijus. Antroji knygos dalis yra šia filosofine analize pagrįsta tarptautinės politikos teorija. Ji gretinama su realizmu, kuris vyrauja bent jau Šiaurės Amerikos TS (tarptautinių santykių) moksle. Ši teorija yra idealizmo, tiksliau, struktūrinio idealizmo rūšis, nors aš ją vadinu tik konstruktyvistiniu požiūriu į tarptautinę politiką. Apskritai knygą galima laikyti taikomosios socialinės teorijos veikalu. Nors ir nepriskiriamos socialinei teorijai, daugybės diskusijų TS srityje aspektas yra socialinis teorinis. Tikiuosi, jog net paaiškėjus, kad toliau pateikti argumentai yra problemiški, šių klausimų kontūrai bus nubrėžti aiškiau.

Į visą šią medžiagą žiūriu politikos mokslininko akimis, t. y. mano formalus pasirengimas socialinės teorijos srityje, kuri yra pagrindinis analitinis šios studijos įrankis, nėra stiprus. Prieš nagrinėdamas šią problemą, aš išstudijavau, nors be rimto vadovavimo, daug šiuolaikinės filosofijos ir sociologijos darbų. Aš pasitikiu šiais šaltiniais, todėl plačiai juos citavau, nors TS ir socialinės teorijos specialistai tikriausiai ras daug nepaminėtų dalykų. Be to, čia nebuvo įmanoma tinkamai aptarti visų šių mokslo darbų. Pridedamas literatūros sąrašas turėtų būti suprantamas kaip pagalba norintiesiems pasiskaityti plačiau, o ne kaip mano išstudijuotos medžiagos rodiklis.

Rašant šią knygą atsirado ilgas sąrašas tų, kuriems norėčiau padėkoti.

Knygą pradėjau rašyti Minesotos universitete parengęs disertaciją, toliau rašiau Yalo universitete ir baigiau Dortmuto koledže. Esu labai dėkingas šioms įstaigoms už suteiktą laiką ir paramą. Iš daugelio mano gerbiamų kolegų labiausiai man padėjo Davido Lumsdaine'o, Iano Shapiro ir Rogers'o Smith'o patarimai bei pavyzdžiai.

Labiausiai manau esąs skolingas savo mokslo draugams iš Minesotos konstruktyvizmo mokyklos, ypač Mike'ui Barnettui, Markui Laffey'ui, Rhonai Leibel ir Juttai Weldes. Nors jų gilus konstruktyvizmas neturi būti tapatinamas su toliau siūloma paviršutiniška teorija, ši knyga yra bendras pastarųjų 15 metų mūsų diskusijų produktas.

Rašant knygą pagrindinė intelektinė atrama ir tikrovės kontrolė buvo mano studentai Yalo universitete, ypač trečiųjų metų studentai Janice Bially, Steve'as Brooksas, Ianas Cooperis, Ianas Hurdas ir Rolandas Paris. Daugelis toliau pateikiamų formuluočių ir dar daugiau jų nepasitvirtinusių pirmiausia buvo patikrintos su jais.

Toliau išvardijami asmenys, kuriems aš ypač dėkingas.

Mano tėvai Hansas ir Martha, suteikę man gyvybę, kuri reikalinga šiai knygai parašyti.

Charles'as Greenas iš Macalesterio koledžo – pirmasis iš jų parodė man filosofinio požiūrio į politiką vertingumą.

Davidas Sylvanas, supažindinęs mane su struktūra ir rekomendavęs skaityti Meadą; jei be to aš dar skaityčiau ir Simmelį, knyga būtų geresnė.

Steevas Smithas, pirmasis pasiūlęs man rašyti knygą, padėjęs man ją išleisti ir suteikęs neįkainojamą paramą knygą rašant.

Nina Tannenwald, kuri, ėmus nykti mano entuziazmui, įtikino tęsti darbą.

Mike'ui Barnettui (dar kartą), kurio nesenkanti energija ir reguliarūs skambučiai neleido man atitrūkti nuo tikrovės.

Mladai Bukovansky, įvertinusiai pirminį juodraštį ir įkvėpusiai mane antrajam. Visi toliau esantys dialektikos elementai atsirado jos dėka.

Jenniferei Mitzen, padėjusiai užbaigti knygą. Mano pasitikėjimas jos kritiniu požiūriu leido knygai išvysti šviesą.

Daugelis iš paminėtų žmonių pateikė įvairių savo atsiliepimų apie vieną ar kitą skyrių. Daug kitų žmonių taip pat įnešė naudingą ir kartais didelį indėlį. Tarp jų yra Badredinė Arfi, Tomas Banchoffas, Davidas Dessleris, Marty Finnemore, Rodas Hallas, Martinas Holais, Patas Jacksonas, Ronas Jeppersonas, Peteris Katzensteinas, Bobas Keohane'as, Jeffas Legro'as, Andy Moravcsikas, Billas McSweeny, Himadeepas Muppidis, Henry Nau, Bradas Westerfieldas ir daugybė kitų, kurių aš atsiprašau, kad nepaminėjau jų vardų. Galiausiai yra aibė nepažįstamų man žmonių, kurie daugybėje seminarų, kur buvo pristatinėjama ši medžiaga, pateikinėjo klausimų, vertusių mane geriau galvoti. Knygos kokybė daug pagerėjo dėl šios pagalbos.

Knyga skirta Raymondui (Bud) Duvalliui – mano disertacijos konsultantui ir Minesotos mokyklos tėvui. Jam negalima suversti kaltės dėl to, kas toliau parašyta, tačiau be jo šios knygos paprasčiausiai nebūtų.

Joks mokslas negali būti patikimesnis už pasąmonės metafiziką, kuria jis remiasi kaip numanoma prielaida.

Alfredas Northas Whiteheadas

1. Keturios tarptautinės politikos sociologijos

Pastarųjų metų mokslo darbuose tapo įprasta tarptautinę politiką aiškinti kaip „socialinį konstruktą". Remdamiesi daugybe socialinių teorijų – kritine, postmodernizmo ir feministine teorija, istoriniu ir sociologiniu institucionalizmu, simbolinės sąveikos ir sisteminimo teorija bei kt. – tarptautinės politikos tyrinėtojai pamažu įsisavino du pagrindinius „konstruktyvizmo"[1] principus: (1) žmonių bendravimo struktūras daugiausia nulemia idėjų bendrumas, o ne materialūs veiksniai ir (2) asmenų, siekiančių tam tikro tikslo, individualumas ir interesai nėra įgimti, bet susiformuoja būtent iš šių bendrų idėjų. Pirmasis principas atstovauja „idealistiniam" požiūriui į visuomeninį gyvenimą, o akcentuodamas idėjų bendrumą, jis yra ir „socialinis", t. y. priešingas „materialistiniam" požiūriui, besiremiančiam biologija, technologija ar gamta. Antrasis principas atitinka „holistinį", arba „struktūralistinį", požiūrį dėl savo akcento socialinių struktūrų galiai, ir yra priešingas „individualistiniam" požiūriui, kadangi socialinės struktūros redukuojamos iki atskirų individų. Dėl šios priežasties konstruktyvizmas gali būti suvokiamas kaip „struktūrinio idealizmo" rūšis.

Kaip jau buvo minėta, egzistuoja daugybė konstruktyvizmo formų. Šioje knygoje bus bandoma pagrįsti vieną iš jų ir jos pagrindu sukurti tarptautinės sistemos teoriją. Ši konstruktyvizmo forma yra nuosaiki, daugiausia pagrįsta sisteminimo ir simbolinės sąveikos sociologija. Iš esmės ji pripažįsta materialistinių ir individualistinių perspektyvų svarbą ir pritaria moksliniam požiūriui į visuomenės tyrimus. Dėl šių priežasčių ji gali pasirodyti nepriimtina radikalesniems konsruktyvis-

[1] Pirmą kartą šią sąvoką pavartojo Nicholas Onufas savo Tarptautinių santykių teorijoje (1989).

tams kaip nepakankamai nuodugni; iš tikrųjų tai paviršutiniškas konstruktyvizmas. Ji žengia gerokai toliau už daugumą vyraujančių Tarptautinių Santykių (TS)[2] teorijų, kurios kartais atmeta bet kokias diskusijas apie socialinį konstruktą kaip „postmodernizmą". Tarp šių kraštutinumų tikiuosi rasti filosofiškai pagrįstą vidurį. Toliau įrodysiu, kad tai svarbu samprotavimams apie tarptautinę politiką.

Tarptautinė sistema yra kietas riešutėlis konstruktyvizmui tiek socialiniu, tiek konstruktyvistiniu požiūriu. Socialiniu požiūriu, jei normos ir teisė daugiausiai veikia vidaus politiką, tarptautinėje politikoje, atrodo, viešpatauja savanaudiškumas ir prievarta. Nors egzistuoja tarptautinė teisė ir įvairios institucijos, šio antstato gebėjimai atremti materialią galios ir interesų bazę atrodo riboti. Tai verčia manyti, jog tarptautinė sistema nėra labai „sociali", dėl to šioje srityje intuityviai linkstama į materializmą. Nors individų priklausomybė nuo visuomenės palyginti neginčijamai patvirtina teiginį, jog pastaroji formuoja jų identitetą, pagrindinės figūros tarptautinėje politikoje – valstybės – yra kur kas daugiau nepriklausomos nuo socialinės sistemos, kurioje jos veikia. Jų užsienio politiką paprastai pirmiausiai lemia vidaus politika, kaip individualios asmenybės analogija, o ne tarptautinė sistema (visuomenė). Kai kurios valstybės kaip, pavyzdžiui, Albanija ar Birma, taip mažai bendravo su kitomis, kad jos buvo pavadintos „autistinėmis".[3] Tai reiškia, kad tarptautinė sistema iš esmės „neformuoja" valstybių, dėl to intuityviai šioje srityje linkstama į individualizmą (jeigu valstybės laikomos „individais"). Pagrindinė problema yra tai, kad tarptautinės sistemos socialinė struktūra nėra labai stora ar tanki, dėl to smarkiai sumažėja konstruktyvistų argumentų mastas.

Vyraujantis TS mokslas šiandien plačiai pripažįsta šias individualistines ir materialistines išvadas apie valstybių sistemą. Vyrauja Kenneth'o Waltzo Tarptautinės politikos teorija, galingas „Neorealizmo" teiginys, jungiantis mikroekonominį požiūrį į tarptautinę sistemą (individualizmą) su Klasikinio realizmo akcentu galiai ir interesui (materializmu).[4] Waltzo knyga padėjo sukurti iš dalies konkuruojančią teoriją – „Neoliberalizmą", labiausiai sistemiškai suformuluotą Roberto Keohane'o knygoje *After Hegemony*, kur jis iš esmės pritarė neorealiz-

[2] Onuf'o pavyzdžiu didžiosios raidės žymi mokslo sritį, o mažosios – patį tarptautinių santykių fenomeną.

[3] Buzan (1993, 341).

mo individualizmui, tačiau teigė, kad tarptautinės institucijos galėtų prislopinti ar net visiškai išstumti galios ir intereso padarinius.[5] Neorealistų ir neoliberalų sutarimas dėl daugelio dalykų prisidėjo prie jų dialogo progreso ir kartu esmingai susiaurino šį dialogą. Kartais net atrodo, kad debatai virsta tiesiog diskusija apie tai, kaip dažnai valstybės siekia ne absoliučios, o santykinės naudos.[6]

Nepaisant materialistinio ir individualistinio požiūrių į tarptautinę politiką intuityvaus patikimumo ir vyravimo, egzistuoja ilgametė ir įvairi tradicija, kurią stebint iš socialinės teorijos pozicijų, galima laikyti konstruktyvistiniu klausimo apmąstymu. Konstruktyvistinė pasaulėžiūra sudaro Grocijaus, Kanto ir Hėgelio klasikinių tarptautinių teorijų pagrindą ir buvo trumpam įsivyravusi TS tarpukario laikotarpiu „Idealizmo" pavidalu.[7] Pokario laikotarpiu svarbius konstruktyvistinius požiūrius į tarptautinę politiką postulavo Karlas Deutschas, Ernstas Haasas bei Hedley Bullas.[8] Būtent konstruktyvistinėmis prielaidomis grindžiama fenomenologinė tarptautinės teisės studijų tradicija, kuriai davė pradžią Snyderio, Brucko bei Sapino darbai ir kurios tęsėjai buvo Robertas Jervisas ir Nedas Lebowas.[9] 1980-aisiais šios bei kitų rūšių idėjos buvo sintezuotos į tris pagrindines konstruktyvistinės TS teorijos kryptis[10]: modernistinę, siejamą su Johno Ruggie'o bei Friedricho Kratochwilo[11] vardais, ir postmodernistinę, siejamą su Richardu Ashley ir Robu Walke-

4 Waltz (1979). Didžiosios raidės bus vartojamos tarptautinių santykių teorijoms žymėti, kad jas galima būtų atskirti nuo socialinių teorijų.

5 Keohane (1984).

6 Žr., pvz., Grieco (1988), Baldwin, red. (1993), Kegley, red., (1995), bei Schweller ir Priess (1997).

7 Apie tarpukario idealizmą žr. Long ir Wilson, red. (1995).

8 Deutsch (1954, 1963), Haas (1964, 1983, 1990), Bull (1977). Mažiau cituojamas Andrewsas (1975) lygiai kaip ir kiti priartėja prie šiuolaikinio konstruktyvistinio TS mokslo nujautimo. Keohane'o ir Nye'o (1977/1989) veikalas apie tarpusavio priklausomybę taip pat gali būti laikomas pranašišku.

9 Snyder, Bruck ir Sapin (1954), Jervis (1970, 1976, 1978), Lebow (1981).

10 Šiai kategorijai taip pat galima būtų priskirti neogrampscianiečių, tokių kaip Robertas Coxas (1987) ir Stephenas Gillas (1993, red.), darbus, tačiau tam kliudo jų ryšys su marksizmu, „materialistine" socialine teorija. Be to, atskirai paminėtinas Haywardas Alkeris. Neįmanoma klasifikuoti jo idėjų, dažniausiai išreikštų nepublikuotuose rankraščiuose, kurios tapo 1980-aisiais atgimusių konstruktyvistinių pažiūrų į tarptautinę politiką svarbia dalimi. Neseniai kai kurie iš šių darbų buvo publikuoti (Alker, 1996).

11 Ruggie (1983 a, b), Kratochwil (1989).

riu[12], bei feministinę, atstovaujamą Spike'o Petersono ir Annos Tickner.[13] Skirtumai tarp šių krypčių bei jų viduje yra svarbūs, tačiau jas vienija bendroji nuomonė, kad neorealizmas ir neoliberalizmas yra „nesocializuotos" teorijos ta prasme, kad jos nepakankamai dėmesio skiria pasaulio politikos dalyvių socialiniam apibrėžtumui.[14] Ši bendroji gija sukėlė trišalę diskusiją su neorealistais ir neoliberalais.[15]

Konstruktyvistinių pažiūrų į tarptautinę politiką atgimimas paspartėjo baigiantis Šaltajam karui, kai mokslininkai iš visų pusių buvo netikėtai užklupti, o ortodoksijos atrodė itin apgailėtinai. Tuo metu vyravusiai TS teorijai iškilo sunkumų aiškinant Šaltojo karo pabaigą[16] ir bendresnio masto sisteminius pokyčius. Daugeliui atrodė, jog šių sunkumų priežastis yra TS materialistinė ir individualistinė orientacija ir kad labiau holistinis ir į sąvokas orientuotas požiūris į tarptautinę politiką būtų veiksmingesnis. Dėl to kilusi konstruktyvistinių TS teorijų plėtojimo banga iš pradžių buvo per silpna, kad sukurtų empirinių tyrimų programą[17], o gnoseologiniai ir realūs pokyčiai jos viduje tebeskatino platų, bet silpną empirinės kumuliacijos modelį. Tačiau pastaraisiais metais empirinis darbas akivaizdžiai tapo kokybiškesnis bei nuodugnesnis ir ši tendencija, atrodo, tęsis.[18] Tai gyvybiškai svarbu galimai konstruktyvistinio mąstymo TS sėkmei, nes gebėjimas įdomiai nušviesti konkrečias pasaulio politikos problemas yra bet kokio metodo vertingumo patikrinimas. Be to, atrodo, jog svarbu išaiškinti konstruktyvizmo esmę, jo skirtumus nuo pagrindinių konkurentų – materializmo ir individualizmo – bei šių skirtumų galimą reikšmę tarptautinės politikos teorijoms.

Remdamasis egzistuojančiu konstruktyvistiniu TS mokslu, šioje knygoje aptariu minėtus klausimus dviem lygiais: pirmasis – pamatiniai, arba antraeiliai, klausimai apie tai, kas tai yra ir kaip galima tai

[12] Ashley (1984, 1987), R. Walker (1987, 1993).
[13] Peterson, red. (1992), Tickner (1993).
[14] Palyginkite su Wrong (1961).
[15] Žr., Mearsheimer (1994/5), Keohane ir Martin (1995), Wendt (1995) bei Walt (1998).
[16] Pastarųjų metų pastangų apžvalgą žr. Lebow ir Risse-Kappen, red. (1995).
[17] Keohane (1988a).
[18] Žr., pvz., Campbell (1992), Klotz (1995), Price (1995), Biersteker ir Weber, red. (1996), Finnemore (1996a), Katzenstein, red. (1996), Bukovansky (1997, 1999a, b), Adler ir Barnett, red. (1998), Barnett (1998), Hall (1999), Weldes (1999) bei Weldes ir kt., red. (1999), Reus-Smit (1999) bei Tannenwald (1999).

paaiškinti ar suprasti – ontologija, gnoseologija ir metodas; antrasis – svarbiausių, specifinių, arba pirmaeilių, klausimų lygmuo.

Antraeiliai klausimai patenka į socialinės teorijos sritį. Socialinei teorijai rūpi fundamentalios socialinių tyrimų prielaidos: žmogiškojo veiksnio prigimtis ir santykis su socialinėmis struktūromis, idėjų ir materialiųjų jėgų vaidmuo socialiniame gyvenime, tinkama socialinių pagrindimų forma ir t. t. Šie ontologijos ir gnoseologijos klausimai gali būti susiję su bet kuria žmonių asociacijos formą, o ne tik su tarptautine politika. Todėl atsakymai į juos nepaaiškins tarptautinės politikos ypatumų. Tačiau studijuojantieji tarptautinę politiką turi bent netiesiogiai atsakyti į juos, kadangi neįmanoma vykdyti politikos be efektyvaus įsivaizdavimo apie būtinus tarptautinio gyvenimo dalykus, jų tarpusavio sąveiką ir pažinimo būdus. Šis įsivaizdavimas yra ypač svarbus, nes niekas negali realiai „matyti" valstybės ar tarptautinės bendrijos. Tarptautinė politika nėra apčiuopiama ar juntama, o jos teorijos dažnai nuginčijamos remiantis ontologija ir gnoseologija, t. y. remiantis tuo, ką „mato" teoretikas. Neorealistai mato tarptautinės bendrijos struktūrą kaip materialių pajėgumų pasiskirstymą, nes jie į savo nagrinėjamą dalyką žiūri per materializmo prizmę. Neoliberalai mato ją kaip pajėgumus kartu su institucijomis, nes prie materialaus pagrindo prideda institucinį antstatą. Pagaliau konstruktyvistai mato ją kaip idėjų pasiskirstymą dėl savo idealistinės ontologijos. Empirinis darbas gali padėti nuspręsti, kuri koncepcija geresnė, tačiau nematomų dalykų „stebėjimas" visuomet yra per daug teorinis ir jam būdingas atotrūkis tarp teorijos ir tikrovės („nepakankamas teorijos pagrindimas faktais"). Tokiomis sąlygomis empiriniai klausimai bus glaudžiai susiję su ontologiniais ir gnoseologiniais. Atsakymas į klausimą „Kas ką lemia?" daugiausiai priklausys nuo atsakymo į ankstesnį klausimą – „Kas apskritai egzistuoja?" ir „Kaip reikia tą kažką ištirti?" Studijuojantieji tarptautinę politiką tikriausiai galėtų ignoruoti šiuos klausimus, jei tik jie iš anksto susitartų dėl atsakymų, kaip, atrodo, dažnai daro ekonomistai,[19] bet jie to nedaro. Toliau bus daroma prielaida, jog egzistuoja mažiausiai keturios tarptautinės politikos „sociologijos", kurių kiekviena turi daugybę šalininkų. Aš tikiu, kad daugelis neva esminių diskusijų apie tarptautinės politikos prigimtį iš dalies yra filosofiniai ginčai apie šias sociologijas. Pirmoje šios knygos dalyje mėginsiu paaiškinti šiuos antraeilius ginčus ir paremti konstruktyvistinį požiūrį.

[19] Nors žr., Glass ir Johnson (1988).

Socialinės teorijos nėra tarptautinės politikos teorijos. Konstruktyvistinės, materialistinės ir individualistinės ontologijų skirtumų bei santykinių privalumų išryškinimas galiausiai gali padėti geriau paaiškinti tarptautinę politiką, nors nauda bus tik netiesioginė. Daugmaž tiesioginį vaidmenį atlieka substantyvi teorija, kuri yra antrasis šios knygos nagrinėjimo dalykas. Tokios pirmarūšės teorijos kūrimas pasižymi tam tikra specifika. Jam būdingas socialinės sistemos (šeimos, kongreso, tarptautinės bendruomenės) pasirinkimas – nurodomi tinkami jos veikėjai ir jų struktūrinė padėtis bei kuriamos prielaidos apie įvykių eigą. Substantyvi teorija, nors neakivaizdžiai, yra pagrįsta socialine teorija. Šios knygos antroje dalyje bus nubrėžta substantyvi, pirmarūšė tarptautinės politikos teorija. Daugelis jos ir Waltzo teorijos prielaidų yra tos pačios, todėl kai kurios kritinės pastabos bus taip pat aktualios. Tačiau mano argumento esmė ir išvada nesiderina su neorealizmu iš dalies dėl skirtingų ontologinių, arba antrarūšių, pažiūrų. Materialistinės ir individualistinės pažiūros įtikino Waltzą, jog anarchija tarptautinę politiką paverčia neišvengiamai konfliktiniu, „pagalbos sau" pasauliu. Savo ruožtu idealistinės ir holistinės pažiūros įtikino mane, kad „anarchija yra tokia, kokią ją padaro valstybės".[20] Jokia teorija tiesiogiai neišplaukia iš savo ontologijos, tačiau nuo pastarosios smarkiai priklauso vienos teorijos skirtumai nuo kitų.

Net substantyvios teorijos kūrimo atžvilgiu šios knygos abstrakcijos ir bendrybės lygis išlieka aukštas. Skaitytojai, laukiantys detalių pasiūlymų dėl tarptautinės bendruomenės, jau neminint empirinių bandymų, nusivils. Ši knyga skirta valstybių sistemos ontologijai ir todėl joje labiau kalbama apie tarptautinę *teoriją* negu apie pačią tarptautinę politiką. Pagrindinis knygos klausimas yra toks: „Kokia bus tarptautinės politikos teorija palikus panašų į Waltzo pagrindinį nagrinėjimo dalyką, t. y. sisteminę valstybių teoriją ir aiškinimą, bet pasirinkus kitokią ontologiją?"Šia prasme knyga yra socialinės teorijos arba taikomosios filosofijos detalūs tyrimai. Išdėstęs socialinę konstruktyvistinę ontologiją, sukuriu „tarptautinės" politikos teoriją. Tai nėra vienintelė teorija, išplaukianti iš šios ontologijos, tačiau kurdamas ją, aš pirmiausia siekiu parodyti, kad skirtingas atskaitos taškas ontologijoje turi esminės reikšmės mūsų supratimui apie realų pasaulį. Dažniausiai ši prasmė išryškėja tik tam tikrai TS bendruomenei jau žinomų dalykų ontologinių pa-

[20] Wendt (1992).

matų stiprinimu ar kūrimu. Iš esmės dauguma žemiau pateiktų samprotavimų jau yra žinomi TS mokslininkams. Tačiau kai kada tai reiškia esminių dalykų persvarstymą ar net, tikiuosi, naują tyrimų pakraipą.

Trumpai tariant, šios knygos pavadinime slypi dviguba užuomina: knyga skirta „socialinei teorijai" apskritai ir, konkrečiai imant, labiau „socialinei" palyginus su Neorealizmu ar Neoliberalizmu tarptautinės politikos teorijai. Šiame skyriuje du kartus užsimenama apie šiuos klausimus, kai akcentuojama atitinkamai tarptautinė ir socialinė teorijos. Pirmajame skirsnyje aptariamas TS teorijos projektas; jos ašis yra valstybė. Čia bandoma nustatyti dabartinius šios teorijos trūkumus ir pateikti paties autoriaus išvadas. Tam tikra prasme šiame skirsnyje pateikiamas galvosūkis, įkvepiantis visą knygos turinį. Antrajame skirsnyje sukuriama koncepcija, leidžianti iš naujo svarstyti tarptautinės bendrijos ontologiją. Nubrėžiamas tam tikras „planas", apimantis keturias sociologijas, įtrauktas į diskusiją apie socialinį konstruktą (individualizmą, holizmą, materializmą ir idealizmą), jame išdėstomos pagrindinės tarptautinės teorijos pakraipos bei aptariami trys diskusijos turinio paaiškinimai (metodologijos, ontologijos ir empirikos). Skyriaus pabaigoje pateikiama visos knygos trumpa apžvalga.

Valstybių sistemos projektas

Konstruktyvizmas nėra tarptautinės politikos teorija.[21] Konstruktyvistiniai jausmai skatina mus pažvelgti į subjektų socialinį konstravimą, tačiau jie nepasako mums, kuriuos subjektus tirti ir kaip jie yra konstruojami. Prieš pasivadindami konstruktyvistais, mes turime pasirinkti analizės „vienetus" ir lygius", arba „agentus" ir „struktūras", kur jie yra įtvirtinti.[22]

Tarptautinių santykių disciplina reikalauja, kad šie pasirinkimai pasižymėtų tam tikru „tarptautiniu" aspektu, tačiau nieko daugiau iš vienetų ir struktūrų nereikalauja. „Valstybių sistemos projektas" atspindi

[21] Aš aiškiai to nepabrėžiau savo ankstesniame darbe (pvz., 1992, 1994). Dabar noriu nubrėžti aiškesnį skirtumą tarp konstruktyvizmo ir šioje knygoje aprašomos tarptautinės politikos teorijos. Konstruktyvizmą galima priimti ir be šios teorijos.

[22] Apie analizės lygius žr. Singer (1961), Moul (1973) ir Onuf (1995). Didelėje dalyje TS mokslo analizės vienetai ir lygiai yra sujungiami. Aš seku Moulo (1973, 512) pavyzdžiu – išskiriu juos ir priskiriu atitinkamai agentams bei struktūroms.

vieną pasirinkimų variantą iš platesnės galimybių sferos. Jo vienetai yra valstybės, o ne nevalstybiniai subjektai, kaip individai, transnacionaliniai socialiniai judėjimai ar tarptautinės korporacijos. Analizės lygis, kuriame jis stengiasi paaiškinti šių vienetų elgesį, yra tarptautinė sistema, o ne užsienio politikos veikėjai (asmenybės) ar vidaus politinės struktūros. Waltzas vienas pirmųjų sistemiškai suformulavo valstybių sistemos projektą,[23] o teorija, kurią jis padėjo sukurti remiantis šiuo pagrindu, t. y. Neorealizmas, šiandien yra tokia įtakinga šioje srityje, kad projektas dažnai tapatinamas su ja. Nėra abejonių, kad prielaidos apie valstybių sistemos projektą smarkiai formuoja ir riboja mūsų mąstymą apie pasaulio politiką. Šios prielaidos yra prieštaringos, o be Neorealizmo egzistuoja ir kitos valstybių sistemos teorijos. Aš siūlau Waltzo teoriją kritikuojančią valstybių sistemos teoriją. Atsižvelgiant į mano kritinį nusistatymą gali kilti klausimas, kodėl pasirinkau tokį vyraujantį prieštaringą atskaitos tašką. Šiame skirsnyje aš pirmiausiai aptariu šį klausimą, o vėliau nurodau, kas, mano manymu, yra neteisinga dabartinėje valstybių sistemos teorijoje ir kaip tai galima ištaisyti.

Valstybių centrizmas

Smurto reglamentavimas yra viena opiausių tvarkos socialiniame gyvenime problemų, kadangi smurto technologijos pobūdis ir jos kontrolė bei panaudojimo būdai itin veikia visus kitus socialinius santykius. Tai nereiškia, kad kiti socialiniai santykiai, pavyzdžiui, ekonominiai ar šeimos, yra *redukuojami* iki smurtą reglamentuojančių struktūrų, kad visus socialinius santykius galėtume paaiškinti vien tik remdamiesi smurto struktūromis. Tai taip pat nereiškia, kad bet kurios situacijos įdomiausias klausimas yra susijęs su smurto reglamentavimu. Tiesiog norima pasakyti, kad kiti socialiniai santykiai negalėtų egzistuoti savo pavidalu, jeigu nebūtų suderinami su „griovimo jėgomis ir santykiais".[24] Jei žmonės pasiryžę žudyti ir užkariauti vieni kitus, jie nebendradarbiaus prekybos ar žmogaus teisių srityje. Galia šiandien gali būti demonstruojama bet kur, tačiau jos formos skiriasi savo svarba, o galia taikyti organizuotą prievartą yra viena svarbiausių. Jos pasiskirstymas

23 Waltz (1959).

24 Palyginkite su Deudney (1999).

ir reglamentavimas yra pagrindinė problema. Tai yra pasaulio politikos aspektas, mane dominantis šioje knygoje. Kadangi valstybė yra politinės valdžios struktūra, turinti organizuotos prievartos teisėto panaudojimo monopolį, tad norint reglamentuoti smurtą tarptautiniu mastu, galiausiai reikia kontroliuoti pačias valstybes.

Valstybės ne visada darė esminį poveikį smurto reglamentavimui, ir šiandien pagrindinis vaidmuo taip pat besąlygiškai nepriklauso joms. Senais laikais valstybės Europoje konkuravo su kitomis dviem organizacinėmis formomis – miestais-valstybėmis ir miestais-sąjungomis,[25] o už Europos ribų – ir su visokiausiomis kitokiomis formomis. Šios alternatyvos galiausiai buvo pašalintos. Tačiau valstybės ir toliau kovojo už savo smurto monopolio įtvirtinimą su samdiniais ir piratais iki pat XIX a. pabaigos[26], o su teroristais ir partizanais – XX amžių. Kai kurios valstybės net „neišlaikė" šio ir kitų spaudimų.[27] Tai reiškia, kad valstybę galima laikyti „projektu" Gramscio požiūriu, nuolatine politine programa, skirta organizuotos prievartos panaudojimo monopoliui kurti ir atkurti. Apskritai šis projektas buvo gana sėkmingas. Organizuotos prievartos panaudojimo galimybė tam tikrą laiką buvo valstybių rankose ir valstybės prisidėjo prie šio fakto – pripažino viena kitą vienintelėmis tokios galimybės turėtojomis ir faktiškai slaptai palaikė oligopoliją. Taigi darau prielaidą: kadangi valstybės šiuolaikinėje pasaulio politikoje yra vyraujanti subjektiškumo forma, jos turi būti svarbiausi analizės vienetai globaliai reglamentuojant smurtą.

Pabrėžtina, kad „valstybių centrizmas" šia prasme nepašalina galimybės, jog nevalstybiniai subjektai – tiek vidaus, tiek tarptautiniai – turės didelę ar net lemiamą įtaką valstybių dalyvavimo organizuotoje prievartoje dažnumui ir/ar formai. „Valstybių centrizmas" nereiškia, kad karo ir taikos priežasčių grandinė baigiasi valstybėmis, ar kad valstybės yra svarbiausios šios grandinės grandys. Taip nėra, ypač turint omeny liberalizmo paplitimą XX amžiuje, nes liberalios valstybės yra itin apribotos nevalstybinių subjektų veiklos tiek pilietinėje visuomenėje, tiek ekonomikoje. Tačiau valstybės lieka pagrindinė priemonė, su kurios pagalba kitų subjektų įtaka smurto reglamentavimui perduodama į pasaulio sistemą. Gali būti, kad nevalstybiniai subjektai pasidaro svarbesni už valstybes kaip permainų iniciatoriai, tačiau galiau-

[25] Spruyt (1994).
[26] Thomson (1994).
[27] Helman ir Ratner (1992/1993).

siai sistemos pokyčiai įvyksta per valstybes. Šia prasme valstybės lieka tarptautinės sistemos centre ir dėl šios priežasties kritikuoti tarptautinės politikos teoriją dėl „valstybių centrizmo" yra taip pat neprasminga kaip kritikuoti miškų teoriją dėl „medžių centrizmo".

Šis valstybių centrizmo pabrėžimas nėra politiškai naivus. Kritikai gali teigti, kad viduje jis yra konservatyvus ir svarbus tik „problemų sprendimui", o ne radikalioms permainoms.[28] Aš nesutinku. Galbūt Neorealizmas nesugebėtų paaiškinti struktūrinių pokyčių, tačiau, mano manymu, TS yra impulsas valstybių centrizmo teorijoms, kurios galės tai padaryti, sukurti. Pirmas svarbus žingsnis kuriant tokią teoriją yra pripažinimas, jog valstybės yra subjektai, turintys tam tikrų žmogiškųjų savybių: intencionalumo, racionalumo, interesų ir kt. Tai ginčytina prielaida. Daugelis mokslininkų į tai, kad valstybės traktuojamos kaip „subjektai", žiūri kaip į nepagrįstą struktūrų ar institucijų materializavimą ar antropomorfizavimą.[29] Jų manymu, valstybių subjektiškumo idėja geriausiu atveju yra naudinga fikcija ar metafora. Aš įrodinėsiu, kad valstybės *tikrai yra* subjektai. Valdžios atstovai reguliariai kalba apie nacionalinius „interesus", „poreikius", „pareigas", „norus" ir t. t., ir būtent dėl šių kalbų valstybės tampa arba kitas valstybes paverčia subjektais. Tarptautinė politika, kokia žinoma šiandien, būtų neįmanoma, jei nepripažintume korporatyvinio subjektiškumo, patvirtinto tarptautinės teisės, kuri aiškiai suteikia valstybėms juridinio „asmens" teises. Tikrojo korporatyvaus subjektiškumo prielaida valstybes įpareigoja aktyviai dalyvauti struktūriniuose pasikeitimuose.

Apibendrindami galime teigti, kad kritiniams TS teoretikams vengimas valstybių centrizmo reiškia didžiosios tarptautinės politikos dalies perleidimą Neorealizmui. Aš įrodau, kad valstybių centristinė TS teorija gali sukurti insaitus, kurie tarptautinę sistemą iš džiunglių įstatymo padės perkelti į teisės viešpatavimą. Tiesa, kad žinios visada yra labiau naudingos vieniems tikslams nei kitiems,[30] o žinios, gautos analizuojant valstybes ir organizuotą prievartą, suteiks mažai galių prekyba ir žmogaus teisėmis suinteresuotiems nevalstybiniams subjektams. Tai reiškia, kad valstybių centristinė TS teorija gali būti vienas platesnės progresyvios pasaulio politikos darbotvarkės elementas, o ne tai, kad ji apskritai negali būti elementas.

28 Cox (1986); žr. t. p. Fay (1975).
29 Pvz., Ferguson ir Mansbach (1991, 370).
30 Cox (1986).

Sistemų teorija

Valstybės retai būna visiškai izoliuotos viena nuo kitos. Daugybė jų priklauso palyginti pastovioms kitų nepriklausomų valstybių, veikiančių jų elgesį, sistemoms. Šiuolaikinėse valstybių sistemose valstybės pripažįsta viena kitos teisę į nepriklausomybę, todėl valstybių centrizmo „projekte"stengiamasi ne vien atkurti jų pačių identitetą, bet ir sistemos, kurios dalis jos yra, identitetą: valstybes *daugiskaitoje*. Šioje knygoje mane domina valstybių (ar „tarptautinių") sistemų struktūra ir padariniai, o tai reiškia, kad aš remsiuos TS „sistemų teorija". Kad išvengtume painiavos, svarbu skirti dvi prasmes, kuriomis teorija gali būti laikoma „sistemine": kuomet ji paverčia tarptautinę sistemą priklausomu kintamuoju ir kuomet tarptautinę sistemą ji paverčia nepriklausomu kintamuoju.[31] Mano teiginys yra sisteminis abiem prasmėmis.

Pirmąja, priklausomo kintamojo, prasme teorija yra sisteminė, kai savo aiškinimo objektu ji ima valstybių elgesio modelius bendrame arba visumos lygmenyje, t. y. valstybių sistemą. Štai ką Waltzas vadina „tarptautinės politikos teorija". Tarptautinės politikos teorijos skiriasi nuo tų, kurių objektas yra atskirų valstybių elgesio paaiškinimas, arba „užsienio politikos teorijų".[32] Svarbu, kad TS plėtotų abi teorijų rūšis, tačiau jų priklausomi kintamieji, bendras elgesys *versus* vieneto elgesys, yra skirtinguose analizės lygiuose, todėl jų paaiškinimai nėra panašūs. Jos nekonkuruoja tarpusavyje, bet greičiau papildo viena kitą. Kaip ir Waltzą, mane domina tarptautinė, o ne užsienio politika. Dauguma šioje knygoje aptariamų pagrindinių teorijų yra sisteminės šia prasme, todėl tinkamo aiškinimo objekto, *explanandum*, klausimas iš tikrųjų nekyla. Viena iš šios sisteminės orientacijos pokesčių yra tai, kad nors aš kritikuoju neorealizmą ir neoliberalizmą už būdų, kuriais sistema formuoja valstybės identitetą ir interesus, nepripažinimą, kas, atrodytų, siejasi su užsienio politikos teorijomis, iš tikrųjų valstybės identiteto ir interesų aiškinimas nėra mano pagrindinis tikslas. Ši knyga yra apie tarptautinę sistemą, o ne apie valstybės identiteto formavimąsi. Aš parodau, kad pirmoji remiasi pastaruoju svarbiu tarptautinės politikos supratimui būdu, tačiau valstybės identitetui didelę įtaką daro ir vidaus veiksniai, kurių aš nenagrinėju.

[31] Skirstymas pagal Steve'ą Brooksą.

[32] Waltz (1979, p. 121–122).

Čia daugiau dėmesio skiriama antrajai, nepriklausomo kintamojo, prasmei, kuria TS teorijos dažniausiai vadinamos sisteminėmis. Šia prasme teorija Waltzo dėka[33] yra laikoma „sistemine" (arba kartais „struktūrine"), kuomet akcentuoja kauzalines tarptautinės sistemos struktūros galias aiškindama valstybės elgesį. Tai skiriasi nuo „redukcionistinių" valstybės elgesio teorijų, akcentuojančių „vieneto lygio" veiksnius, tokius kaip valdančiųjų psichologija ir vidaus politika. Galima nagrinėti tiek vieneto, tiek visumos elgesį; sisteminiu-redukcionistiniu skirtumu paprastai remiamasi tarptautinės politikos teorijose, tačiau jis taikytinas ir užsienio politikos teorijoms.[34] „Sisteminės" teorijos aiškina tarptautinę politiką (tarptautinės sistemos) su „struktūros" pagalba, o redukcionistinės teorijos ją aiškina remdamosi „agentų" (valstybių) savybėmis ir sąveika. Abi teorijos rūšys konkuruoja tarpusavyje dėl santykinės priežastinių veiksnių reikšmės skirtinguose analizės lygiuose. Neorealizmas yra sisteminė teorija šia antrąja prasme, nes jis tokias sistemos lygio savybes, kaip anarchija ir pajėgumų paskirstymas, laiko esminiais tarptautinio gyvenimo veiksniais. Liberalizmas kartais laikomas konkuruojančia redukcionistine teorija, nes esminiais veiksniais jis pripažįsta valstybių bruožus ir jų sąveiką.[35]

Kaip ir Waltzas, aš ketinu išplėtoti priešingą redukcionistinei sisteminę tarptautinių santykių teoriją. Tačiau užėmęs šią poziciją aš nesutinku su juo dėl vieneto lygio veiksnių pašalinimo iš sisteminės teorijos ir manau, kad jis neteisingai suprato dviejų teorijos rūšių skiriamąją ribą. Esu įsitikinęs, kad struktūros negali sukelti padarinių atskirai nuo agentų bruožų ir sąveikos. Jei tai tiesa, tai „sisteminės" teorijos užduotis yra ne įrodyti, kad „struktūra" pasižymi didesne aiškinamąja galia negu „agentai", tarsi jie būtų atskirti, bet įrodyti, kaip sistema nevienodai formuoja agentus, kad sukeltų skirtingų padarinių. Abi Waltzo teorijos rūšys įvykdo šią užduotį; abi jos paverčia prielaidomis struktūros ir agentų santykius pagrindžiančias prognozes. Dėl šios priežasties diskusija vyksta ne tarp struktūrą akcentuojančių „sisteminių" teorijų ir agentus akcentuojančių „redukcionistinių" teorijų, bet tarp *skirtingų sistemos struktūros teorijų* ir struktūros

[33] Ten pat, p. 38–59.

[34] Žr. Elmano (1996) diskusiją apie tai, kaip Neorealizmas galėtų būti pritaikytas užsienio politikos aiškinimui.

[35] Keohane (1990), Moravcsik (1997).

bei agentų santykių teorijų. Kad suprastume šį „sistemos" supratimo poslinkį, geriausia atsisakyti Waltzo terminologijos, neatitinkančios šiuolaikinės filosofijos praktikos. 4 skyriuje įrodinėju, kad tai, ką jis vadina „sistemine" teorija, nagrinėja tarptautinės politikos „makrostruktūrą", o „redukcionistinė" teorija nagrinėja jos „mikrostruktūrą". Abi teorijos rūšys, aiškindamos valstybės elgesio modelius, remiasi sistemos struktūra ir abi yra sisteminės Waltzo supratimu, tačiau tiek viena, tiek kita remiasi ir vieneto lygio savybėmis bei sąveikomis, tik skirtingais būdais, nes jų atitinkamos struktūros yra skirtinguose analizės lygiuose.

Bet kokios rūšies sistemų teorijos egzistavimo galimybė remiasi prielaida, kad vidaus, arba vieneto, ir sisteminis analizės lygiai gali būti atskirti. Kai kas gali su tuo nesutikti. Jie gali teigti, kad tarpusavio priklausomybė tarptautiniu mastu griauna skiriamąją ribą tarp valstybės bei sistemos ir vidaus politiką paverčia vis labiau priklausoma nuo užsienio politikos, ir atvirkščiai,[36] arba kad riba tarp valstybės ir sistemos pirmiausiai yra socialinis konstruktas, kurį būtina problemiškai tirti, o ne priimti kaip žinomą faktą.[37] Mąstymo „lygiai" jiems yra TS teorijos *problema*, o ne sprendimas.

Egzistuoja mažiausiai du atsakymai į šią kritiką. Pirmasis – mėginama įrodyti empiriniais pagrindais, kad tarptautinė tarpusavio priklausomybė nedidėja, ar kad sąveikos išlieka kur kas sudėtingesnės atskirų valstybių viduje, o ne tarp jų.[38] Jei tai tiesa, apie vidaus ir sistemos politiką toliau galima kalbėti kaip apie skirtingas sritis. Tačiau tai nėra itin stiprus sistemos projekto gynybos argumentas, nes jis reiškia, kad tikėtinas tarpusavio priklausomybės didėjimas ateityje gali sugriauti sisteminės teorijos plėtojimo naudingumą. Be to, kadangi atsakymas remiasi mažu sistemos sudėtingumu, tai kelia ir paradoksalią prielaidą, jog sisteminiai veiksniai gali nebūti svarbiausi vieneto lygio veiksniams.

Teisė siūlo stipresnį sistemų teorijos loginį pagrindą. Nors tarpusavio priklausomumas ištrina *de facto* ribą tarp vidaus ir užsienio politikos, šiuolaikinėje tarptautinėje sistemoje politinė valdžia yra formaliai organizuota dvišakiu principu: vertikaliai valstybių viduje („hierarchi-

[36] Hanrieder (1978).
[37] Campbell (1992).
[38] Waltz (1979, 129–160), Thomson ir Krasner (1989).

ja") ir horizontaliai – tarp jų („anarchija").[39] Taip iš dalies yra dėl valstybių prigimties, o iš dalies – dėl tarptautinio suvereniteto instituto, kurio dėka valstybės pripažįsta viena kitos išimtinę politinę valdžią atskirose teritorijose. Kol pasaulio politinė erdvė yra taip organizuota, valstybės skirtingai elgsis viena kitos ir savo visuomenių atžvilgiu. Viduje valstybės yra suvaržytos stiprios normų struktūros, kuri valdžią paverčia atskaitinga visuomenei. Išorėje jos varžomos kitos taisyklių sistemos – anarchijos logikos, arba logikų, kaip toliau įrodinėsiu.

Net jei sutiktume, kad vieneto ir sistemos lygiai gali būti atskirti, lieka klausimas, ar tarptautinė *politinė* sistema yra atskira sritis. Ar teisinga manyti, kad tarptautinės sistemos viduje egzistuoja institucinis diferencijavimas tarp politinės, ekonominės ir galbūt kitų funkcinių posistemių? Valstybės yra bet kokios tarptautinės sistemos šerdis, nes jos yra atskiri vienetai, be kurių *tarp*tautinė sistema iš esmės negali egzistuoti. Instituciškai *ne*diferencijuotose tarptautinėse sistemose tarpvalstybinių santykių logika yra vienintelė ir istoriškai tai buvo vyraujantis tarptautinės politikos *modus operandi*.[40] Nors tokiose visuomenėse gali egzistuoti atskiri ekonominės, politinės ar karinės sąveikos „sektoriai",[41] tačiau dėl to, kad nėra instituciškai atskirti, jie nesudaro skirtingų logikų. Pavyzdžiui, valstybės nuo seniausių laikų bendravo ekonomikos srityje, bet paprastai per prekybos politiką, atspindinčią jų karinį lenktyniavimą. Tačiau per pastaruosius du šimtmečius, ypač po Antrojo pasaulinio karo, tarptautinė sistema išgyveno esminę institucinę diferenciaciją į politinę ir ekonominę sferas, o visai neseniai, be abejonės, prie jų prisidėjo ir nauja globalinės pilietinės visuomenės sfera. Pagrindinė šių permainų priežastis yra kapitalizmo paplitimas, kuriam, kitaip nei kitoms gamybos formoms, būdingas įvairių visuomeninio gyvenimo sferų institucinis atskirumas.[42] Nors šios struktūros perkėlimas į pasaulinį lygį toli gražu nėra baigtas, ji jau keičia tarptautinio gyvenimo pobūdį. Tai nepaverčia niekine sisteminės teorijos, kuriai priklausys išskirtinis vaidmuo tol, kol valstybės liks konstituciškai nepriklausomos, tačiau tai reiškia, kad sąvokos „tarptautinė" turinys yra kintantis.

39 Waltz (1979, 114–116).
40 Palyginkite su Chase-Dunn (1981 m.)
41 Buzan, Jones ir Little (1993, 30–33).
42 Wood (1981 m.); palyginkite su Walzeriu (1984 m.). Apie kai kuriuos kapitalizmo sąlygomis įvykstančio ekonomikos ir valstybinės santvarkos atsiskyrimo padarinius tarptautiniams santykiams žr. Rosenbergo (1994 m.) įdomų tyrimą.

Trumpai tariant, valstybių sistemos projektas remiasi prielaida, kad jo objektas gali būti studijuojamas palyginti nepriklausomai nuo kitų pasaulio politikos analizės vienetų ir lygių. Negalime studijuoti visko vienu metu, todėl yra rimtas pagrindas išskirti valstybių sistemą kaip atskirą fenomeną. Tai nepaverčia studijuojančiojo realistu. Sistemų teorija kartais prilyginama Realizmui, bet tai yra klaida. Tai taip pat nereiškia, kad valstybių sistema yra vienintelis dalykas, kurį turėtų studijuoti TS mokslininkai. Jie kartais ignoruoja nevalstybinius vienetus ir nesisteminius lygius, bet vargu ar tai yra argumentas valstybių sistemos tyrimų nenaudai. Pasaulio politikoje yra daugelis dalykų, kurių valstybių sistemos teorija negali paaiškinti, bet tai nereiškia, kad reikia pamiršti dalykus, kuriuos ji gali paaiškinti.

Neorealizmas ir jo kritika[43]

Valstybių sistemos projektas neįpareigoja mūsų vadovautis kokia nors konkrečia šios sistemos veikimo teorija. Iš tikrųjų egzistuoja daugybė sisteminių teorijų. Vienas pagrindinių jų skirtumų yra sistemos „struktūros" suvokimas. Neorealizmas siūlo vieną iš tokių koncepcijų, kuri šiandien yra tokia populiari, kad sisteminė TS teorija dažnai tapatinama su ja. Ankstesnės sisteminės teorijos turėjo bent numanomas struktūros koncepcijas[44], tačiau *Tarptautinės politikos teorija* buvo pirmoji tikrai struktūrinė. Nuo jos pirmojo išleidimo 1979 m. ji buvo cituojama, ko gero, dažniau už bet kurį kitą šios srities veikalą ir šiandien ji yra vienas iš TS pamatinių darbų. Visuomenės mokslų srityje yra tik nedaugelis tokių darbų, tačiau permainingame mokslo pasaulyje jas lengva pamiršti trokštant pagauti naują teorijos bangą. Jei šykštumas kaip teorijos privalumas[45] yra pervertinamas, tuomet kumuliacija tikrai yra vertinama nepakankamai. Turėdamas tai omenyje, savo išeities tašku pasirinksiu Waltzo struktūralizmą bei Ashley ir Ruggie'o diskusijas dėl jo, bet iš karto imsiuos esminės „koncepcinės reorganizacijos"[46], kuri galiausiai struktūrinę teoriją pavers kitokia nei

[43] Keohane'ui priklausanti frazė (1986).
[44] Žr. Kaplan (1957), Scott (1967 m.) ir Bull (1977).
[45] Lebow (1998).
[46] Denis (1989, p. 347).

Neorealizmas tiek formos, tiek turinio prasme. Ši teorija tam tikra prasme ginčija Waltzo argumentą, o tam tikra prasme jį palaiko. Tačiau aš ją vertinu pirmiausia kaip bandymą paaiškinti pastarojo kultūrines galimybės sąlygas bei pagrindą alternatyvioms „nerealistinėms" anarchijos kultūroms.[47] Kadangi visoje šioje knygoje aš kovoju su Neorealizmu, smulkiai jo čia neaiškinsiu. Vietoje to apibendrinu tris jo pagrindinius bruožus, išryškinu kai kurias jo problemas ir pagrindinius jų sprendimo būdus, o galiausiai – išdėstau savo asmeninį požiūrį.

Nepaisant Waltzo tariamojo struktūralizmo, galiausiai jis yra individualistas. Tai aiškiausiai matyti iš jo pasitikėjimo neoklasikinės mikroekonominės teorijos analogija. Valstybės yra lyginamos su įmonėmis, o tarptautinė sistema – su rinka, kurioje valstybės konkuruoja. „Tarptautinės politinės sistemos, kaip ir ekonominės rinkos, yra individualistinės savo prigimtimi, spontaniškai besikuriančios ir neprognozuojamos."[48] Bendresniu visuomenės mokslų struktūrinės teorijos požiūriu ši analogija yra stebinanti, kadangi dauguma struktūralistų yra holistai. Tačiau Waltzas, akcentuodamas tarptautinės struktūros grįžtamuosius padarinius valstybių agentams, peržengia tradicinės ekonominės teorijos ribas. Konkurencija eliminuoja prastai pasirodžiusias valstybes, o tarptautinė sistema valstybes skatina elgtis tam tikru būdu.[49] Taigi atrodo, kad hierarchinė holistų teorija apie agentus ir struktūras Waltzo sistemoje prilyginama kylančiajai individualistų teorijai. Tačiau, mano įsitikinimu, jo hierarchinė teorija yra kur kas silpnesnė nei turėtų būti dėl analogijos su mikroekonomika. Ekonomistų nedomina agentų konstravimas, kuris yra vienas svarbiausių struktūros paaiškinamų dalykų, ir šis nepaisymas plačiai atsispindi Neorealizme.

Mikroekonominis požiūris į struktūrą nieko nepasako apie jos sudėtį. Vienų ekonomistų požiūriu, rinka yra institutas, kurį sudaro bendros idėjos, o kiti joje mato tik materialias jėgas. Dėl šios priežasties antrasis neorealistinio struktūralizmo bruožas yra jo materializmas: tarptautinės sistemos struktūra apibrėžiama kaip materialių pajėgumų pasiskirstymas anarchijos sąlygomis. Idėjinės savybės, galinčios sudaryti *socialinę* struktūrą, pavyzdžiui, draugystė, priešiškumas ar institucijos, yra specialiai pašalinamos iš apibrėžimo.[50] Sistemos struktūros

[47] Apie galimas teorijų sąveikas žr. Jepperson, Wendt ir Katzenstein (1996, 68–72).
[48] Waltz (1979, 91).
[49] Ten pat, p. 74–77.
[50] Ten pat, p. 98–99

svyravimą sudaro išimtinai materialūs poliškumo (didžiausių valstybių skaičius) skirtumai, todėl struktūrinis pokytis matuojamas išimtinai perėjimu nuo vieno poliškumo išsidėstymo prie kito.

Rašydamas tais laikais, kai sisteminio projekto autonomija dar nebuvo aiškiai pripažinta, Waltzas taip pat labai rūpinosi aiškiai išlaikyti skirtumą tarp sisteminės ir vieneto lygio teorijos. Todėl jis teigia, kad valstybių sąveikos, kartais vadinamos „procesu", studijas verčiau reikia suprasti kaip vieneto lygio, o ne kaip sisteminės teorijos sritį. Jo manymu, tokia išvada išplaukia iš didesnio rūpinimosi tarptautine, o ne užsienio politika. Jis siekia paaiškinti bendrus sistemos suvaržymus ir tendencijas, o ne pavienių valstybių veiksmus. Kadangi sąveikos teorijų aiškinimo objektas yra konkretūs veiksmai, sisteminės teorijos jos nedomina. Waltzo nepaisymas tarptautinės sąveikos paliko ją tam tikroje teorinio netikrumo būsenoje: Neorealizmo nusiųsta į vieneto teorijos skaistyklą ji dėl aiškaus sisteminio aspekto nedomina ir užsienio politikos tyrinėtojų.[51] Individualizmas, materializmas ir sąveikos nepaisymas sudaro neorealistinio struktūralizmo pagrindą ir daugelis tai supranta kaip tarptautinės politikos struktūrinę teoriją. Ilgainiui jis sulaukė esminės kritikos, bet kartais kritikai kartu su Neorealizmo raugėmis išrauna pačią sisteminę teoriją. Tai reiškia, kad didelė dalis kritikos nukreipta į neorealistinę sisteminės teorijos *versiją*, t. y. jo individualizmą, jo materializmą ir/ar jo sąveikos procesų nepaisymą. Kadangi nuodugni šio žanro literatūros apžvalga užimtų visą skyrių, leiskite tiesiog paminėti tris svarbias kritines pastabas, įkvėpusias mano alternatyvos paieškas.

Pirmoji kritinė pastaba yra ta, kad Neorealizmas nesugeba paaiškinti struktūrinių pokyčių.[52] Tiksliau sakant, neorealizmas pripažįsta vieną struktūrinių pokyčių galimybę, būtent, perėjimą nuo vieno galios pasiskirstymo prie kito.[53] Tačiau kritikų omenyje turimi struktūriniai pokyčiai yra mažiau materialūs negu *socialiniai*: perėjimas nuo feodalizmo prie nepriklausomų valstybių, Šaltojo karo pabaiga, taikos tarp demokratinių valstybių įsivyravimas ir pan. Neorealistai nelaiko šių pokyčių „struktūriniais", nes jie nepakeičia jėgos pasiskirstymo ir nepralenkia anarchijos. Kaip padarinį pripažindami, pavyzdžiui, Šal-

[51] Nors žr. Herrmann ir Fischerkeller (1995)

[52] Žr., pvz., Ruggie (1983), Ashley (1984), R. Walker (1987), Wendt (1992) ir Kratochwil (1993).

[53] Apie Realizmo požiūrį į struktūrinius pokyčius žr. Gilpin (1981).

tojo karo pabaigos neabejotiną svarbą užsienio politikai, neorealistų suvokimo šių pokyčių akcentas visada grįžta prie „*plus ça change...*" makrolygio logikos. Anarchijos logika yra nekintanti.[54]

Antroji problema yra ta, kad Neorealizmo teorija yra per daug neapibrėžta, kad kurtų paneigti galimas hipotezes. Pavyzdžiui, beveik kiekvieną elgesį užsienio politikoje galima interpretuoti kaip pusiausvyros išlaikymą. Neorealistai galėtų teigti, kad Šaltojo karo metais konfrontacinė politika buvo SSRS atsvaros Vakarams įrodymas, o Šaltajam karui pasibaigus, toks įrodymas buvo susitaikėliška politika. Panašiai tolimoje praeityje valstybės palaikydavo pusiausvyrą karinėmis priemonėmis, o dabar jos tai daro ekonominėmis. Dėl tokio lankstumo neaišku, kas galėtų tapti argumentu prieš pusiausvyros išlaikymo hipotezę. Galbūt po Šaltojo karo pabaigos paplitęs oportunizmas, tačiau šiuo klausimu neorealistai įvykių neskubina. Pavyzdžiui, Christopheris Layne'as teigia, kad gali prireikti penkiasdešimties metų, kol Vokietija ir Japonija prisitaikys prie Sovietų Sąjungos iširimo ir kariniu požiūriu taps atsvara JAV.[55] Reikia pripažinti, kad Neorealizmas netinka užsienio politikai aiškinti. Bet jei bet kuri politika, balansuojanti ant nacijos išnykimo ribos, atitinka pusiausvyros išlaikymo hipotezę, pasidaro neaišku, kuria prasme „valstybių pusiausvyra" yra mokslinis teiginys.

Galiausiai abejotina, ar Neorealizmas tinkamai paaiškina net „mažiausią skaičių didelių ir svarbių dalykų", pareiškiamų jo vardu.[56] Konkrečiai omenyje turiu jėgos politiką ir pusiausvyros palaikymą, nors Waltzo teigimu, šias tendencijas paaiškina vien anarchijos struktūrinis faktas. 1992 m. įrodinėjau, kad tikrą aiškinimo funkciją atlieka prielaida, jog anarchija yra pagalbos sau sistema, kylanti iš valstybių egoistinio požiūrio į jų saugumą, o ne iš anarchijos.[57] Kartais valstybės yra egoistės, o kartais – ne, ir šis pasikeitimas gali pakeisti anarchijos „logiką". Šiuo argumentu dar kartą pasinaudoju 6 skyriuje. Hobbeso anarchijai būdingo *sauve qui peut* egoizmo logika skiriasi nuo labiau santūraus egoizmo, būdingo Locke'o anarchijai, kuri savo ruožtu skiriasi nuo Kanto anarchijos, pagrįstos kolektyvinio saugumo interesais, kurie jo-

54 Pvz., Mearsheimer (1990), Fischer (1992) ir Layne (1993).
55 Layne (1993).
56 Waltz (1979).
57 Wendt (1992).

kia prasme nebėra „pagalba sau". Tai reiškia, kad net tuo atveju, kai tarptautinės sistemos pobūdis atitinka neorealistų prognozes, taip atsitinka ne dėl Neorealizmo nurodytų priežasčių.

Dėl šių ir kitokių problemų sistemų projekte paplito krizės jausmas. Tik nedaugelis mokslininkų šiandien vadina save neorealistais. TS mokslininkų reakciją į šią situaciją labai supaprastintai galima suskirstyti į dvi grupes. Vieni atsiriboja nuo valstybių bei jų sistemų ir koncentruojasi ties naujais tyrimo vienetais (nevalstybiniai subjektai) ar ties naujais lygiais (individai ar vidaus politika). Tai paskatino daug įdomaus darbo šiuolaikiniame TS moksle, tačiau netapo sisteminės teorijos pakaitalu. Nevalstybinių subjektų vaidmuo gali didėti, bet tai nereiškia, kad mums nebereikia valstybių sistemos teorijos. Panašiai individai ir vidaus politika gali tapti svarbia užsienio politikos priežastimi, tačiau sisteminių struktūrų ignoravimas reiškia, kad valstybės yra patologiškai uždaros, o tai dažniausiai nėra tiesa. Ši pirmoji reakcija verčiau keičia nagrinėjimo dalyką, negu išsprendžia problemą.

Antrąją reakciją galima pavadinti reformistine: Neorealizmas išplečiamas įtraukiant daugiau kintamųjų, bet nekeičiant jo pagrindinių prielaidų apie sistemos struktūrą. Vėl supaprastinus čia matyti dvi pagrindinės kryptys: postWaltzo (mano sugalvota sąvoka) ir neoliberali. Pirmoji išlaiko materialios galios, kaip svarbiausio pasaulio politikos veiksnio, akcentą ir papildo jį idėjiniais ar kitais vieneto lygio kintamaisiais. Anot Stepheno Walto, grėsmės suvokimai yra būtini, kad išplėstų Waltzo teoriją, o jie kyla iš ketinimų ir ideologijos vertinimų.[58] Randallas Schwelleris nagrinėja valstybių interesų įvairovę, o ypač skirtumus tarp *status quo* ir revizionistinių valstybių.[59] Buzanas, Jonesas ir Little'as išplečia sisteminės teorijos ribas – į ją įtraukia ir sąveikos tyrimus.[60] Ir taip toliau. Plėtodami šiuos insaitus postWaltzo krypties atstovai dažnai nukrypdavo į Klasikinį realizmą, turintį platesnį kintamųjų pasirinkimą negu jo liesesnis pusbrolis Neorealizmas. Neoliberalai, kita vertus, susikrovė turtus iš Waltzo mikroekonominės analogijos, turinčios nuosavų turtingų koncepcinių išteklių. Akcentuodami lūkesčių evoliuciją sąveikos metu, jie pademonstravo, kaip valstybės gali formuoti tarptautines santvarkas, skatinančias bendradarbiavimą

[58] Walt (1987).
[59] Schweller (1994).
[60] Buzan, Jones ir Little (1993), taip pat žr. Snyder (1996).

net po to, kai išnyksta jas palaikantis pradinis jėgų pasiskirstymas.[61] O visai neseniai neoliberalai susidomėjo „idėjomis" kaip papildomu kintamuoju, įsiterpiančiu tarp galios/intereso ir rezultatų.[62]

Nors jų tarptautinės politikos vaizdavimai rimtai skiriasi, postWaltzo krypties atstovai ir neoliberalai dalijasi bendra pagrindine prielaida – Waltzo struktūros apibrėžimu. PostWaltzo krypties atstovai yra mažiau atsidavę mikroekonominėms analogijoms, tačiau ir jie visiškai neatsisakė Waltzo materialistinių prielaidų. Neoliberalai jo mikroekonomines analogijas naudojo taip, kad susilpnino šias prielaidas, tačiau visiškai atsisakyti materializmo nebuvo linkę. Jie pripažįsta „idėjų svarbą", tačiau nesuvokia galios ir intereso kaip idėjų padarinių. Tai privertė neoliberalus iškęsti kaltinimus, kad jų teorija niekuo nesiskiria nuo Neorealizmo arba yra jo atmaina.[63] Kaip jau buvo minėta, pastarasis yra labai neapibrėžtas, todėl šio kaltinimo reikšmė lieka neaiški. Tačiau, mano galva, svarbu tai, apie ką niekas nekalba. Kad ir koks būtų jų diskusijų rezultatas, vargu ar jis išprovokuos esminį struktūros peržiūrėjimą. Kalbos apie socialinį konstruktą yra jų visų anatema.

Būtų naudinga pagalvoti, ar visos pastangos reformuoti Neorealizmą yra suderinamos su jo pagrindine tyrimų programa, ypač su jo ontologija, o galbūt kai kurios iš šių pastangų yra „prastas problemų kaitaliojimas".[64] Užuot ginčijus ontologinę Neorealistinio Neoliberalizmo darną, leiskite nusakyti alternatyvos esmę. Pagrindinė intuicija yra ta, kad šiandieninė valstybių sistemos projekto problema slypi neorealistiniame struktūros ir struktūrinės teorijos suvokime ir todėl yra būtina viso šio sumanymo koncepcinė reorganizacija. Konkrečiai žengsiu tris žingsnius.

Svarbiausias žingsnis yra tarptautinės struktūros turinio naujos sampratos sukūrimas. Mano galva, jis yra tai, ką Waltzas neigia: visuomeninis, o ne materialus reiškinys. Kadangi visuomeniškumo pagrindas yra bendras žinojimas, tai veda prie idealistinio struktūros suvokimo kaip „žinių pasiskirstymo" ar „vien tik idėjų". Šis struktūros suvokimas gali keistai atrodyti TS mokslininkų kartai, pripratusiai prie Neorealizmo, bet jis yra tas pats sociologijoje ir antropologijoje. 3 ir 4 sky-

[61] Krasner, red. (1983), Keohane (1984), Oye, red. (1986).

[62] Goldstein (1993), Goldstein ir Keohane, red. (1993).

[63] Žr. Mearsheimer (1994/1995).

[64] Lakatos (1970). Dėl geros diskusijos šiuo klausimu žr. Vasquez (1997) ir vėlesnius oponentus.

riuose paaiškinamas šis pasiūlymas, tačiau intuicija nėra sudėtinga: tarptautinio gyvenimo pobūdį nulemia vienų valstybių turimi lūkesčiai ir įsitikinimai kitų valstybių atžvilgiu, kuriuos daugiausia formuoja visuomeninės, o ne materialios struktūros. Tai nereiškia, kad materiali galia ir interesai nėra svarbūs, bet greičiau jų svarba ir padariniai priklauso nuo sistemos socialinės struktūros, konkrečiai – nuo to, kuri iš trijų anarchijos „kultūrų" yra vyraujanti – Hobbeso, Locke'o ar Kanto. Bipoliškumas Hobbeso kultūroje reiškia vieną, o Locke'o ir Kanto kultūrose – visai ką kitą. Anot socialinio struktūros apibrėžimo, struktūrinių pokyčių koncepcija yra susijusi su šių kultūrų pokyčiais, tokiais kaip Šaltojo karo pabaiga 1989 m., o ne su materialaus poliškumo pokyčiais, tokiais kaip bipoliškumo pabaiga 1991-aisiais.

Sociologinis pradas pastebimas ir žengus antrąjį žingsnį, kurio esmė yra teiginys, jog valstybės būdingus bruožus ir interesus labiau konstruoja tarptautinės sistemos negu juos būtų galima suvokti taikant ekonominį požiūrį į struktūrą. Pritaikę holistinį struktūros suvokimą, pamatytume du valstybės konstrukcijos aspektus, kurių nepastebi individualistinis požiūris: kaip tarptautinė sistema veikia valstybių būdingus bruožus, o ne vien elgesį, ir kaip toji sistema formuoja, o ne vien lemia šiuos bruožus (šiuos skirtumus paaiškinsiu toliau). Dėl tarptautinės bendruomenės nesudėtingumo aš neteigiu, kad valstybes pirmiausia konstruoja tarptautinės struktūros. Kaip pabrėžė liberalai, didelė dalis konstravimo vyksta vidaus lygmeniu, o visavertei valstybės identiteto teorijai būtinas žymus vidaus komponentas. Tačiau šie būdingi bruožai gali egzistuoti sisteminio konteksto dėka ir yra jame įstrigę.

Mano paskutinis žingsnis seka Buzano, Joneso bei Little'o pėdomis ir teigia, kad sąveika ar procesas yra tinkamas sisteminės teorijos nagrinėjimo dalykas, tačiau aš žengiu kur kas toliau.[65] Buzano, Joneso ir Little'o novatoriškumas yra svarbus įrodinėjant, kad anarchijos sistema gali turėti daugiau padarinių nei numato Waltzo versija. Tačiau kaip ir jis, jie mano, kad anarchijos turi tam tikrą nepriklausomą nuo proceso „logiką" (iš čia kilęs pavadinimas „Anarchijos logika"), ir kad sąveika savaime nėra „struktūriškai apibrėžta". Aš ginčysiu šį teiginį įrodinėdamas, kad anarchija neturi jokios logikos, išskyrus procesą, ir kad sąveika *yra* struktūriškai apibrėžta, nors ir ne makrolygyje. Neorealis-

[65] Buzan, Jones ir Little (1993).

tai gali būgštauti, kad šis žingsnis pakerta sisteminės teorijos autonomiją. Nesutinku su tuo. Sisteminio projekto išskirtinumas glūdi ne jo tariamame nepriklausomume nuo vieneto lygio savybių, bet jo siekis išsiaiškinti tarptautinių santykių struktūros padarinius, kurių negali paaiškinti teorijos, laikančios valstybes patologiškai uždaromis. Šio fakto pripažinimas leis mums praplėsti sisteminę teoriją – įtraukti sąveikos struktūras, ir atvers galimybę pagrįsti anarchijos logikos pokyčius tarptautinės sistemos viduje vykstančiais procesais.

Mano domėjimasis sąveika taip pat pagrįstas praktiniais etiniais motyvais. Tarptautinės politikos kasdienybė yra nenutrūkstamas procesas, kurio metu valstybės užima tam tikras pozicijas kitų atžvilgiu, verčia šias užimti atitinkamas priešingas pozicijas ir sukonstruoja rezultatą. Šias pozicijas gali būti nelengva pakeisti, tačiau jos nėra nukaltos iš akmens ir kartais tampa vieninteliu kintamuoju, kuriuo konkrečios situacijos dalyviai gali manipuliuoti. Šio proceso valdymas yra pagrindinė praktinė užsienio politikos problema, kurios etinis aspektas yra klausimas, kaip mes *turėtume* elgtis su kitais. Šioje knygoje daug nekalbėsiu apie šias praktines ir etines problemas, tačiau jos įkvepia mano darbą, kadangi santykių valdymas ir tinkamo mūsų elgesio apibrėžimas iš dalies priklauso nuo atsakymų į aiškinamąjį klausimą: „Kaip susikuria kai kurie savojo Aš ir kitų asmenybių vaizdai?" Į šį klausimą neįmanoma atsakyti vien teorizuojant vieneto lygyje.

Šie trys žingsniai yra bandymas persvarstyti vyraujančią tarptautinės struktūros ontologiją. TS mokslininkai dažnai be reikalo menkina pokalbį apie ontologiją. Kasdieniame gyvenime mes visi turime ontologijas, nes visi darome prielaidų apie pasaulio būtybes: šunis, kates ir medžius. Paprastai negalvojame apie šias prielaidas kaip apie ontologiją, ir dar mažiau kaip apie problemines, kadangi dauguma jų referentų yra tiesiogiai prieinami mūsų pojūčiams. Jei galime ant ko nors suklupti, vadinasi, tai yra tikras daiktas. Ontologija tampa labiau ginčytina, kai ji paliečia nepastebimus dalykus. Fizikai pagrįstai ginčijasi dėl to, ar egzistuoja kvarkai. Tačiau palyginus su fizikais, kurie sudėtingais eksperimentais gali patikrinti savo ontologinę intuiciją, TS mokslininkai iš esmės neturi tiesioginio priėjimo prie jų studijuojamos realybės gilios struktūros. Waltzo teorija yra pagrįsta ypatinga tarptautinės politikos ontologija. Galbūt ši ontologija yra klaidinga, tačiau jos negali sugriauti kelios anomalijos, nepastebėti įvykiai ar iškreiptos interpretacijos, kadangi yra sunku atskirti tai, ką mes „matome" tarptau-

tiniame gyvenime, nuo koncepcinių nusistatymų. Tačiau kartu TS mokslui naudinga apsvarstyti kelias ontologijas. Konstruktyvizmas yra viena iš alternatyvų, taigi ketinu aiškiai suformuluoti ir išnagrinėti jo esmines implikacijas.

Struktūrinės teorijos planas[66]

Iš ankstesnio skirsnio paaiškėjo, kad teiginys, mėgstamas neorealistų, jog viena ar kita teorija yra „struktūrinė", mažai ką pasako, kol nepatikslinama, apie kokią struktūralizmo rūšį kalbama. Tarptautinės politikos sisteminės teorijos skirtingai suvokia struktūrą. Šiame skirsnyje aš paaiškinu įvairias struktūrinės TS teorijos formas dviejų socialinės teorijos diskusijų šviesoje. Viena yra kilusi dėl to, kokiu mastu struktūros yra materialios ar socialios, o kita – dėl struktūros ir agentų santykio. Kiekvienoje diskusijoje yra dvi pagrindinės pozicijos, ir tai reiškia keturias struktūros sociologijas (materialistinė, idealistinė, individualistinė ir holistinė) ir 2×2 kombinacijų „schemą" (materializmas – individualizmas, materializmas – holizmas ir pan.). Ši schema taikytina bet kokiai socialinių tyrimų sferai – nuo šeimos iki pasaulio sistemos. Man tai labai svarbu, nes ji nurodo mūsų turimas pasirinkimo galimybes galvojant apie tarptautinės struktūros ontologiją. Aš atrenku ir įvardiju struktūrinių teorijų rūšis bei parodau šių pasirinkimo galimybių svarbą mums iškylantiems klausimams ir galimiems atsakymams į juos.

Keturios sociologijos

Pradėsiu nuo kiekvienos struktūros sociologijų poros paaiškinimo – kiekvienai iš jų sukursiu kontinuumą. Pirmoji pora yra materiali – idėjinė. TS mokslo diskusija dėl materialių jėgų ir idėjų santykinės svarbos visuomeniniam gyvenimui yra sena. Siekdami sukurti bendrą kontinuumą, suformuluokime jo esminį klausimą taip: „Ko-

[66] Noriu padėkoti Ronui Jeppersonui už jo indėlį į šiame skirsnyje išdėstytus mano pamąstymus. Ankstesnės šio plano versijos buvo publikuotos Wendto ir Friedheimo (1995) bei Jeppersono, Wendto ir Katzensteino (1996).

kia yra idėjų reikšmė visuomeniniame gyvenime?" arba „Ar struktūros yra sudarytos vien iš idėjų?" Galima laikytis šio kontinuumo, bet praktikoje socialiniai teoretikai buriasi į dvi grupes: *materialistų* ir *idealistų*. Abi pripažįsta tam tikrą idėjų vaidmenį, tačiau nesutaria dėl jų padarinių masto.

Materialistai įsitikinę, kad svarbiausias faktas apie visuomenę yra gamta ir materialių jėgų organizacija. Mažiausiai penki materialūs veiksniai kartojasi materialistų pasisakymuose: 1) žmogaus prigimtis; 2) gamtos ištekliai; 3) geografija; 4) gamybos veiksniai ir 5) griovimo veiksniai. Jie gali turėti įvairią reikšmę: įgalindami valdyti pasaulį, suteikdami vieniems subjektams valdžią kitų atžvilgiu, provokuodami žmonių agresiją, keldami grėsmes ir pan. Tai neatmeta tam tikro idėjų poveikio buvimo galimybės (galbūt kaip įsiterpiančio kintamojo), tačiau materialistai teigia, kad nematerialių jėgų poveikis yra antraeilis. Tai stiprus teiginys, todėl, vertinant jį, būtina griežtai skirti spėjamą materialių jėgų poveikį nuo idėjų poveikio. Pavyzdžiui, šiuolaikiniame politikos moksle tapo įprasta gretinti „galią ir interesą" su „idėjomis" kaip rezultatų priežastimis ir pirmuosius vadinti „materialiomis" jėgomis. Aš sutinku, kad galia ir interesas yra išskirtinė ir svarbi socialinių veiksnių grupė, bet tai tik palaiko materializmą, jeigu jų poveikis nesusidaro iš idėjų. Anot materialistinės hipotezės, materialios jėgos (galima jas vadinti „grubiomis" materialiomis jėgomis) lemia socialines formas. 3 skyriuje įrodinėju, kad taip suvokiamos materialios jėgos mažai ką tepaaiškina tarptautinėje politikoje.

Idealistai tiki, kad svarbiausia visuomenės charakteristika yra socialinės sąmonės (kurią toliau vadinu idėjų ir žinių pasiskirstymu) pobūdis ir struktūra. Kartais ši struktūra tarp dalyvių pasiskirsto normų, taisyklių ar institutų pavidalu, kartais – ne. Bet kuriuo atveju socialinė struktūra gali turėti įvairią reikšmę: kurti asmenybes ir interesus, padėti dalyviams surasti bendrus problemų sprendimus, apibrėžti elgesio galimybes, sukurti grėsmes ir pan. Šios galimybės nebūtinai paneigia materialių jėgų vaidmenį, tačiau idealistų teigimu, materialios jėgos yra antraeilės, svarbios tik tiek, kiek turi konkrečią prasmę dalyviams. Pavyzdžiui, materialus tarptautinės sistemos poliškumas yra svarbus, tačiau konkreti jo svarba priklauso nuo to, ar poliai yra draugiški, ar priešiški, kas priklauso nuo bendrų idėjų. Taigi skirtingai nuo materialistų tendencijos traktuoti idėjas išimtinai kauzališkai, idealistai yra linkę akcentuoti tai, ką aš vadinu konstitutyviais idėjų padariniais.

Turint omeny, kad sąvoka „idealizmas" irgi yra susijusi su tarptautinės politikos teorija, pabrėžtina, kad idealizmas socialinėje teorijoje nebūtinai lemia Idealizmą TS. Iš tikrųjų egzistuoja tiek daug neteisingo idealistinės socialinės teorijos supratimo galimybių, kad būtų naudinga trumpai išdėstyti, kuo ji negali būti laikoma: 1. Ji nėra normatyvinis požiūris į tai, koks turi būti pasaulis, bet mokslinis požiūris į tai, koks jis yra. Idealizmas siekia būti ne mažiau realistinis už materializmą. 2. Ji nepreziumuoja, kad žmogus yra iš prigimties geras, o visuomeninis gyvenimas pagrįstas bendradarbiavimu. Egzistuoja tiek niūrios, tiek optimistinės idealistinės teorijos. Pesimizmo ar konflikto monopolis nepriklauso materialistams. 3. Ji nepreziumuoja, kad bendros idėjos objektyviai neegzistuoja. Bendri įsitikinimai ir jų praktinis įgyvendinimas individualių subjektų suvokiami kaip išoriniai socialiniai faktai, nors jie nėra išoriniai dalyvių visumos atžvilgiu. Socialinės struktūros ne mažiau realios negu materialios. 4. Ji nepreziumuoja, kad socialinė permaina yra lengva ar net galima konkrečiame socialiai nulemtame kontekste. Dalyviai turi įveikti institucionalizaciją, jėgos asimetrijas ir kolektyvinių veiksmų problemą tam, kad sukeltų socialinę permainą, ir kartais tai yra labiau sudėtinga socialinėse struktūrose negu materialiose. 5. Galiausiai ji nereiškia, kad jėga ir interesas yra nesvarbūs, bet verčiau tai, kad jų reikšmė ir padariniai priklauso nuo dalyvių idėjų. JAV karinis potencialas nevienodai svarbus Kanadai ir komunistinei Kubai. Idealistinės socialinės teorijos teiginys yra minimalus: gili visuomenės struktūra susideda iš idėjų, o ne iš materialių jėgų. Nors vyraujantis TS mokslas daugiausia yra materialistinis, šiuolaikinė socialinė teorija šia prasme daugiausia yra idealistinė.

Materialistai ir idealistai skirtingai supranta idėjų poveikį. Materialistai suteikia privilegiją kauzaliniams santykiams, padariniams ir klausimams; idealistai teikia pirmenybę konstitutyviems santykiams, padariniams ir klausimams. Kadangi šį skirtumą trumpai aptariu 2 skyriuje, leiskite čia apsiriboti tik įžanga. Kauzaliniame santykyje antecedentas X sukelia padarinį Y. Tai reiškia, kad laiko atžvilgiu X yra ankstesnis ir egzistuoja nepriklausomai nuo Y. Konstitutyviame santykyje X yra tai, kas yra, dėl jo ryšio su Y. X suponuoja Y ir nėra jokio atskyrimo laike; jų santykis yra verčiau būtinas negu atsitiktinis. Kauzaliniai ir konstitutyvūs padariniai yra skirtingi, bet ne vienas kitą paneigiantys. Vanduo atsiranda sujungus savarankiškus vandenilio ir deguonies atomus; jį sudaro molekulinė struktūra, žinoma kaip H_2O. H_2O nėra

vandens „priežastis" todėl, kad be jos apskritai *nebūtų* vandens, tačiau tai nereiškia, kad ši struktūra neturi padarinių. Panašiai vergvaldžiai ir vergai atsiranda dėl atsitiktinių žmonių sąveikų; juos formuoja socialinė struktūra, žinoma kaip vergovė. Vergvaldžiai nėra vergų „priežastis" todėl, kad be vergų jie visų pirma *nebūtų* vergvaldžiai, tačiau tai nereiškia, kad vergovės institutas neturi padarinių. Skirtumas yra senas, bet blogai suprantamas šiandien. Aš manau, kad kauzalinių ir konstitutyvių santykių susiliejimas nemažai prisidėjo prie dabartinės TS mokslo painiavos dėl santykių tarp idėjų ir materialių jėgų. Atgaivinus skirtumą diskusijos tikriausiai nesibaigs, tačiau tai galėtų padėti suprasti, dėl ko diskutuojama.

Tokie liberalūs materializmo ir idealizmo apibrėžimai sudaro alternatyvių tyrimų programų, ontologijų ar „sociologijų" esmę, bet nėra būdingi TS. Kiekvienas tam tikru mastu gali priimti kito insaitus, bet tik savo sąlygomis. Kai kurie materialistai pripažįsta, kad bendri lūkesčiai gali veikti elgesį, o kai kurie idealistai pripažįsta, kad materialios jėgos gali paveikti socialines galimybes, ir tai juos abu stumia link centro. Tačiau tikrą sintetinę poziciją sunku išlaikyti, kadangi materialistai visada priešinsis argumentams, kur idėjinis antstatas neturi lemiamo ryšio su materialiu pagrindu, o idealistai visada priešinsis argumentams, kur toks ryšys yra. Tai atspindi konkuruojančius dviejų sociologijų nurodymus: „Pradėk nuo materialių veiksnių ir jais kuo išsamiau paaiškink idėjų vaidmenį", ir atvirkščiai. Dėl to atsiranda dvejopas pagrindinių teorijų pasiskirstymas išilgai kontinuumo be tikrojo vidurinio pagrindo.[67]

Kitos diskusijos objektas yra agentų ir struktūrų santykis. „Agento ir struktūros problema" tapo namudine pramone sociologijoje ir vis labiau TS.[68] Siekdami nubrėžti kontinuumą, leiskite suformuluoti jos esminį klausimą taip: „Kokia yra struktūros reikšmė visuomeniniam gyvenimui?" Du pagrindiniai atsakymai yra *individualizmas* ir *holizmas* (arba „struktūralizmas" kontinentine prasme)[69]. Abu pripažįsta aiškinamąjį struktūros vaidmenį, tačiau nesutaria dėl jos ontologinio statuso ir padarinių gilumo. Individualizmas pasisako už tai, kad socialiniai moksliniai paaiškinimai būtų redukuojami iki savarankiškai egzistuojančių

67 Palyginkite su Adleriu (1997b).

68 Dėl pastarosios žr. Wendt (1987), Dessler (1989), Hollis ir Smith (1990), Carlsnaes (1992), Buzzan, Jones ir Little (1993), Doty (1996) ir Clark (1998).

69 Kadangi visos šalys pretenduoja į struktūros sąvoką kaip į nuosavą, čia tikslinga vartoti „holizmo" sąvoką paliekant protagonistams ginčytis dėl struktūros prigimties.

individų sąveikos ypatybių. Holizmas mano, kad socialinių struktūrų padarinių negalima redukuoti iki savarankiškai egzistuojančių agentų ir jų tarpusavio sąveikų, ir kad šie padariniai apima agentų konstravimą tiek kauzaline, tiek konstitutyviąja prasme. Žmogus negali tapti dėstytoju atskirai nuo studentų ir atskirai nuo struktūrų, per kurias jie yra socializuojami. Skirtingai nuo individualizmo, holizmas suponuoja visuomeninio gyvenimo koncepciją, einančią nuo viršaus žemyn. Individualizmo koncepcija kyla nuo ontologiškai primityvių agentų, o holizmo koncepcija – leidžiasi nuo minimalių socialinių struktūrų.

Individualistai ir holistai daugiausia nesutaria dėl to, kokiu mastu struktūros „konstruoja" agentus. Suprasti šią mintį mums padės du skirtumai: pirmiau minėtas skirtumas tarp kauzalinių bei konstitutyvių padarinių ir kitas – tarp struktūrų poveikio agentų *savybėms*, ypač jų asmenybei bei interesams ir agentų *elgesiui*.[70] Pasakymas, kad struktūra „varžo" subjektus, reiškia, kad ji daro poveikį vien tik elgesiui. Pasakymas, kad struktūra „konstruoja" subjektus, reiškia, kad ji daro poveikį savybėms. Šiuos poveikius akcentuojančios teorijos sisteminiame TS moksle tapo žinomos kaip „atvirkštinio antrinio vaizdo" teorijos.[71] Poveikis savybėms yra gilesnis, nes jis paprastai apima poveikį elgesiui, bet neatvirkščiai. Tiek poveikis savybėms, tiek elgesiui gali būti sukeltas struktūrų arba jų formuojamas. Kadangi konstitutyvūs padariniai suponuoja didesnę agentų priklausomybę nuo struktūrų, aš taip pat juos nagrinėsiu nuodugniau.

Individualizmas linkęs būti siejamas su kauzaliniais padariniais elgesiui, tačiau aš įrodinėsiu, kad individualistinis požiūris iš principo yra suderinamas su didesniu kiekiu galimybių negu jo kritikai (ar net šalininkai) tipiškai pripažįsta, ypač su struktūromis, darančiomis kauzalinį poveikį agentų savybėms, pavyzdžiui, per socializacijos procesą. Tačiau aš sakau „iš principo", kadangi *praktikoje* būtent holistai, o ne individualistai aktyviausiai teorizavo kauzalinį agentų konstravimą. Dauguma individualistų identitetą ir interesus traktuoja kaip kilusius iš išorės ir nagrinėja tik padarinius elgesiui.[72] Tai ypač pasakytina apie

[70] Roberto Powello (1994) daromas skirtumas tarp „pirmenybės prieš rezultatus" ir „strategijas" išreiškia tą pačią mintį.

[71] Gourevitch (1978).

[72] Tai gali kilti iš fakto, kad nors individualizmo „denotacija" atitinka struktūrinį interesų apibrėžimą, jo „konotacija" yra tokia, kad konkretūs individai turi būti teorijos išeities tašku. Dėl teorijos konotacinio ir denotacinio aspektų žr. Krasner (1991)

pagrindiniame TS moksle vyraujančią individualizmo formą, t. y. racionalizmą (racionalaus pasirinkimo ir žaidimo teorija), kuris nagrinėja prievartinio pasirinkimo logiką. Labai aiškioje šio požiūrio formuluotėje George'as Stigleris ir Gary Beckeris teigia, kad rezultatą reikia aiškinti kintančiomis „kainomis" aplinkoje, o ne kintančiais „skoniais" (identitetu ir interesais).[73]

Siauras racionalistinės teorijos akcentas tapo aštrios holistų kritikos individualizmo adresu objektu. Vis dėlto individualizmas iš principo atitinka teoriją apie tai, kaip struktūros nulemia agentų savybes. Tačiau jis neigia, kad socialinės struktūros daro konstitutyvų poveikį agentams, nes tai reikštų, kad struktūrų negalima redukuoti iki ontologiškai primityvių individų savybių ar sąveikos. Konstitutyvi galimybė yra akivaizdžiai holistinė hipotezė.

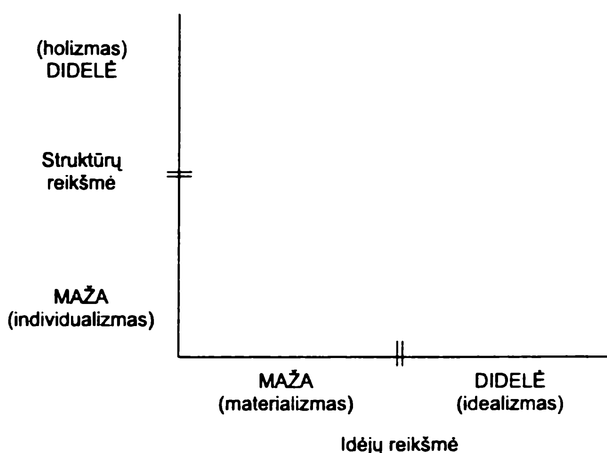
Kaip jau buvo pabrėžta šio skyriaus pradžioje, tarptautinė sistema sunkiai pasiduoda holizmo argumentui, kadangi jos mažas tankumas reiškia, kad valstybių identitetas ir interesai labiau gali priklausyti nuo vidinių negu nuo sisteminių struktūrų. Holistų sunkumai TS dar labiau padidėja pripažinus, kad individualizmas bent iš principo yra suderinamas su sisteminių struktūrų vykdomu valstybių *kauzaliniu* konstravimu. Tačiau galbūt racionalizmo veikiami praktikoje individualistai TS nepaisė šios galimybės ir net iš principo nepripažįsta jokių *konstitutyvių* padarinių, kuriuos sisteminės struktūros gali sukelti valstybėms. Aš įsitikinęs, kad tarptautinės sistemos struktūra valstybių identitetui sukelia abiejų rūšių padarinių. Šie padariniai gali būti silpnesni už vidinės struktūros poveikį ir, žinoma, užbaigtos valstybės identiteto teorijos didelę dalį sudarytų vidaus komponentas. Tačiau šios knygos pirminė užduotis yra ne valstybės identiteto, o tarptautinės struktūros pobūdžio ir padarinių aiškinimas, ir tai yra visai kitas klausimas.

Ši diskusija kartu su elgesio ir savybių skirtumu gali šiek tiek paaiškinti TS kilusią sumaištį dėl Waltzo teorijos, kurią kai kas laiko struktūralistine,[74] o kai kas – individualistine,[75] pobūdžio. Manau, taip yra todėl, kad skirtingi mokslininkai akcentuoja skirtingus jo teorijos struktūrinius aspektus. Viena vertus, Waltzas teigia, jog tarptautinė sistema

[73] Stigler ir Becker (1977); Beckerio (1996) vėlesnis darbas susilpnina šią prielaidą.
[74] R. Walker (1987), Hollis ir Smith (1990), Buzan, Jones ir Little (1993).
[75] Ashley (1984), Wendt (1987), Dessler (1989).

atrenka ir socializuoja valstybes, kad šios taptų „panašiais vienetais".[76] Tai konstravimo argumentas – ne vien valstybių elgesys, bet ir jų savybės laikomos tarptautinės struktūros padariniais. Kita vertus, Waltzo nurodomi struktūros padariniai yra labiau kauzaliniai negu konstitutyvūs, ir tai palaiko individualistinį jo požiūrio aiškinimą. Ir nors jis teigia, kad sistemos struktūra yra linkusi kurti panašius vienetus, didžiojoje savo knygos dalyje valstybių identitetą ir interesus Waltzas traktuoja racionalistų pavyzdžiu – kaip iš anksto nustatytus. Todėl galiausiai Waltzo struktūralizmas yra mišrus, nors labiau krypstantis į individualistinį požiūrį, kad tarptautinėje sistemoje vyksta palyginti nežymus valstybių konstravimas.

Kartu su materializmu ir idealizmu individualizmas ir holizmas sudaro pagrindą tyrimų programoms, kuriose konkretūs teiginiai laikomi aksiominiais, o tyrimas nukreiptas į tikrovės suderinimą su jais. Tai sukuria tokį pat ribotą lankstumą su bimodalinėmis tendencijomis, kaip tai matėme anksčiau. Kai kuriuos individualistus domina identiteto ir intereso („preferencijos") formavimasis, o kai kurie holistai pripažįsta, kad agentams yra būdingos tam tikros savybės. Tačiau net besibraudamos į kontinuumo centrą abi pusės tvirtai laikosi savo pamatinių

1 diagrama

[76] Waltz (1979, 95, 128).

teiginių, ir tai suvaržo jų pastangas. Individualistinės preferencijų formavimosi teorijos tipiškai akcentuoja agentus, bet ne struktūras, o holistinės įgimtų savybių teorijos tipiškai minimizuoja juos, kiek tik gali. Kitaip tariant, čia vėl matome nepriklausomų teorijų susitelkimą aplink du pagrindinius polius.

Išdėstę materializmo ir idealizmo diskusiją abscisių ašyje, o individualizmo ir holizmo diskusiją ordinačių ašyje, gautume 1 diagramoje parodytą vaizdą. Jei vienas šios knygos tikslų yra sąvokos „socialinis konstravimas" išaiškinimas, tuomet abscisių ašis atitinka pirmąjį šio junginio žodį, o ordinačių ašis – antrąjį.

Tarptautinių teorijų išsidėstymas

1 diagrama suteikia pagrindą pamąstymams apie „struktūrinėmis" laikomų TS teorijų antraeilius skirtumus. Kiekviena sociologija yra tyrimų programos ontologinis pagrindas, įcentrine jėga veikiantis substantyvią teoriją jos užimamoje spektro dalyje; tai pakerta kiekvieno matmens tęstinį pobūdį ir padalija jį į dvi dalis. Tuo noriu pasakyti, kad tyrimo programos turi specifinius ontologinius svorio centrus, todėl net siekdamos inkorporuoti svetimas problemas, kaip, pavyzdžiui, materialistai inkorporuoja idėjas, holistai – individus, išplaukiančios teorijos ar argumentai lieka neužbaigti.

Šiame skirsnyje bandau nusakyti skirtingų tarptautinės politikos teorijų, įskaitant mano, vietą. Mano tikslas yra grynai iliustracinis; toliau beveik nesinaudosiu šia klasifikacija. Taip pat pabrėžtina, kad nors mano schema taikytina bet kokiam analizės lygiui, tačiau tik atskirai nuo kitų. Tai turės įtakos mūsų teorijų klasifikacijai. Jei nustatytas lygis yra tarptautinė sistema, tuomet teorija, teigianti, kad valstybės yra konstruojamos išimtinai vidaus struktūrų, bus priskirta individualistinėms teorijoms. Jei persikelsime į vietinį analizės lygį, ta pati teorija galės tapti holistine palyginus su kita valstybės teorija, kuri akcentuoja pavienius žmones. Pastaroji gali tapti holistine palyginus su kita, akcentuojančia proto savybes. Ir taip toliau. Kaip rezultatą gauname *sisteminės* TS teorijos schemą.

Apatiniame kairiajame kvadrante esančios teorijos į visuomeninį gyvenimą turi materialistinį ir individualistinį požiūrį. 1. *Klasikinis realizmas* mano, kad žmogaus prigimtis yra nacionalinio intereso lemiamas

veiksnys, o tai yra individualizmo argumentas, nes jis reiškia, kad valstybės interesų nekonstruoja tarptautinė sistema.[77] Klasikiniai realistai skiriasi priklausomai nuo jų polinkio į materializmą masto, kaip, pavyzdžiui, E.H. Carras, daug svarbos suteikiantis „nuomonių kontrolei",[78] tačiau jų akcentas žmogaus prigimčiai ir materialiems pajėgumams leidžia juos bendrai priskirti šiai kategorijai. 2. *Neorealizmas* yra labiau materialistinis negu Klasikinis realizmas ir priskiria tarptautinei sistemai didesnį aiškinamąjį svorį. Kadangi jis remiasi mikroekonominėmis analogijomis, todėl jis tiki, kad ši struktūra tik reguliuoja elgesį, bet nekonstruoja identiteto. 3. *Neoliberalizmas* su Neorealizmu dalijasi individualistiniu požiūriu į struktūrą ir dauguma neoliberalų neabejojo Waltzo požiūriu, kad galia ir interesas yra materialus sistemos pagrindas. Tačiau kitaip nei neorealistai, jis palyginti savarankišką vaidmenį suteikia instituciniam antstatui.

Viršutiniame kairiajame kvadrante esančios teorijos kelia hipotezę, kad valstybių agentų savybės dažniausiai konstruojamos tarptautinio lygio materialių struktūrų. Čia galima rasti mažiausiai tris mokyklas. 1. *Neorealizmas* skverbiasi į šį kampą tiek, kiek akcentuoja panašių vienetų kūrimąsi, nors praktikoje dauguma neorealistų priima valstybės identitetą kaip žinomą faktą, o konstitutyvių padarinių nebuvimas jo struktūros koncepcijoje, mano galva, paverčia jį visiškai suderinamu su individualizmu. 2. Pasaulio sistemų teorija yra labiau holistinė,[79] nors jos materializmą reikėtų apriboti tiek, kiek ji akcentuoja santykius, o ne gamybos veiksnius (žr. 3 skyrių). 3. Neogramsciniam Marksizmui labiau negu kitoms Marksizmo atmainoms rūpi ideologijos vaidmuo, kas jį stumia Rytų link, tačiau jis lieka įsišaknijęs į materialiąją bazę.[80]

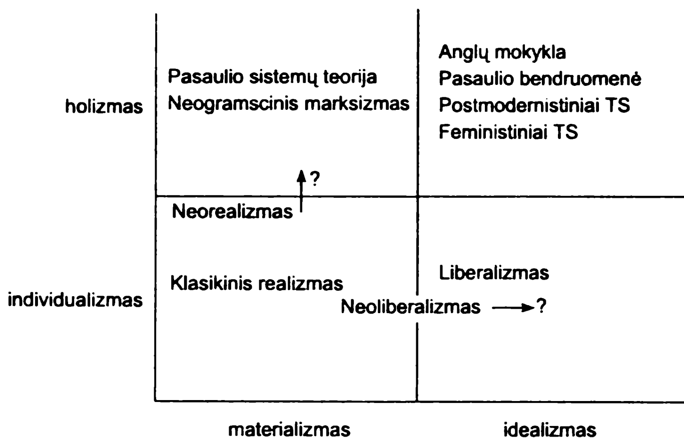
Apatiniame dešiniajame kvadrante esančios teorijos mano, kad valstybių identitetą ir interesus labiausiai konstruoja vidaus politika, tačiau į tarptautinės sistemos struktūros sandarą laikosi labiau visuomeninio požiūrio. 1. *Liberalizmas* akcentuoja vietinių veiksnių vaidmenį formuojant valstybių interesus, kurių įgyvendinimą vėliau sisteminiame lygyje varžo institucijos.[81] 2. O Neoliberalizmas slysta į šį kampą

[77] Žr. ypač Morgenthau (1946, 1948/1973).
[78] Carr (1939)
[79] Žr. Wallerstein (1974), Bach (1982) ir Wendt (1987)
[80] Cox (1987), Gill, red. (1993)
[81] Doyle (1983), Russet (1993), Moravcsik (1997)

tiek, kiek akcentuoja lūkesčių, o ne galios ir intereso vaidmenį. Tačiau kiek žinau, nė vienas neoliberalas aiškiai nepalaikė idealistinio požiūrio į struktūrą, ir 3 skyriuje įrodinėsiu, kad viską apsvarsčius matyti, jog jis pagrįstas neorealistine ontologija.

Pastaraisiais metais vyraujančioje TS teorijoje vykstantys neorealistų ir neoliberalų debatai daugiausia vyko tarp apatinio kairiojo ir dešiniojo kvadrantų: sutardamos dėl individualistinio požiūrio į sistemos struktūrą, abi šalys daugiausiai dėmesio skyrė santykinei jėgos ir intereso svarbai palyginus su idėjomis ir institucijomis.

Pagrindinį iššūkį šiems debatams metė mokslininkai iš viršutinio dešiniojo kvadranto, kurie tiki, kad tarptautinė struktūra iš esmės susideda iš bendrų žinių, ir kad tai nulemia ne tik valstybės elgesį, bet ir jos identitetą bei interesus. Bet kurią šio kvadranto teoriją vadinsiu „konstruktyvistine". Be Johno Ruggie'o ir Friedricho Kratochwilo darbų, kurie nepateko į jokią ypatingą kategoriją, čia paminėtinos dar mažiausiai keturios mokyklos. 1. *Anglų mokykla* akivaizdžiai nenagrinėja valstybės identiteto formavimosi, bet tarptautinę sistemą laiko bendrų

2 diagrama

[82] Bull (1977), Dunne (1995); žr. t.p. Wendt ir Duvall (1989)
[83] Meyer (1980), Thomas ir kt. (1997); geros apžvalgos ieškokite Finnemore (1996 b).
[84] Žr. Shapiro ir Wendt (1992), Wendt ir Shapiro (1997).

normų valdoma visuomene, o Timothy Dunne'as įtikinamai įrodinėjo, kad ji yra šiuolaikinės konstruktyvistinės TS teorijos pirmtakė.[82] 2. *Pasaulio bendruomenės* mokykla dėmesio skiria pasaulio kultūros vaidmeniui valstybių konstravime.[83] Postmodernistai pirmieji šiuolaikinę konstruktyvistinę socialinę teoriją inkorporavo į TS ir toliau išlieka griežčiausi materializmo ir racionalizmo kritikai. (4) Pagaliau *feministinė* teorija neseniai įsiveržė į TS teigdama, kad valstybių identitetus konstruoja lyčių struktūros tiek nacionaliniu, tiek pasauliniu lygiu. Viską reziumuojant gauname kažką panašaus į 2 diagramą.

Šios knygos diskusija patenka į viršutinį dešinįjį kvadrantą ir ypač skolinga lieka Ashley, Bullo ir Ruggie'o darbams. Kadangi TS šiandien yra disciplina, kur teoriniai lojalumai yra svarbūs, kyla klausimas, kaip šią diskusiją pavadinti. Man į galvą neateina niekas, išskyrus „konstruktyvistinį požiūrį į tarptautinę sistemą". Apskritai priešiškai nusiteikęs dėl metodu pagrįsto socialinio mokslo,[84] aš iš tikrųjų parašiau knygą, kurioje teigiama, kad naujas metodas gali pastumti į priekį mūsų tarptautinės politikos suvokimą. Tai yra pateisinama tiek, kiek socialinės teorijos metodai formuoja teorijas, per kurių prizmę vėliau stebime pasaulį, tačiau tai reiškia, kad diskusija labiau susijusi su socialine teorija negu su TS. Kitaip tariant, nepaisant autoriaus turimos mokslo patirties, ši knyga parašyta filosofo požiūriu. Kaip rezultatas jos esminis argumentas driekiasi skersai TS egzistuojančio tradicinio realistų, liberalų ir marksistų susiskaldymo, priklausomai nuo aplinkybių, iš dalies kiekvieną palaikydama ar kritikuodama. Skaitytojai pastebės daug sąsajų su realizmu:[85] valstybės centrizmu, rūpinimusi nacionaliniais interesais ir anarchijos padariniais, atsidavimu mokslui. Taip pat daug bendro yra su liberalizmu: progreso galimybė, idėjų svarba, institutai ir vidaus politika. Diskusijoje apie valstybę matyti marksistinis jautrumas. Jei žinočiau daugiau apie Hėgelį ir tarpukario Idealizmą, galbūt tai būtų tinkamas diskusijos dalykas, tačiau po Carro triuškinančios kritikos „Idealizmas" TS buvo naudojamas daugiausia kaip naivumo ir utopizmo epitetas ir todėl noriu vengti šių konotacijų.[86] Bet kuriuo at-

[85] Be Waltzo, tarp realistų aš pastebiu ypatingų panašumų su Arnoldo Wolferso darbu.

[86] Carr (1939). Dėl Hėgelio požiūrio į tarptautinius santykius apžvalgos žr. Vincent (1983); palyginkite su Fukuyama (1989). Apie tarpukario idealizmą žr. Long ir Wilson, red. (1995). Pasibaigus Šaltajam karui Kegley (1993) iškėlė idėją, kad dabar mes išgyvename „neoidealistinį momentą".

veju šios sąsajos neturėtų būti suprantamos kaip noro atlikti plačią sintezę įrodymas, bet tiesiog kaip atskaitos taškas už tradicinių TS teorijos kategorijų ribų. „Konstruktyvistinis požiūris į tarptautinę sistemą" geriausiai apibūdina šioje knygoje išdėstytą teoriją.

Trys interpretacijos

Dabar, kai išdėsčiau TS teorijas savo socialinės teorijos prielaidų plane, kyla klausimas, ar labai svarbūs yra jų antraeiliai įsipareigojimai? Atsakyti į šį klausimą galima iš trijų pozicijų: metodologinės, ontologinės ir empirinės. Kadangi nuo kiekvienos iš jų priklausys mūsų tolesnis požiūris į įvairių sisteminių TS teorijų skirtumus, reikia bent trumpai aptarti kiekvieną. Kaip pavyzdį naudosiu ordinačių ašyje vykstantį ginčą tarp tų, kurie identitetą ir interesus laiko duotais (racionalistai), ir tų, kas mano priešingai (konstruktyvistai). Panašų pavyzdį galima pateikti abscisių ašies atžvilgiu.

Metodologinis skirtumas

Viena vertus, racionalizmas skiriasi nuo konstruktyvizmo tik tuo, kad nagrinėja skirtingus klausimus, tačiau tai nebūtinai sukelia rimtą priešpriešą. Visos teorijos turi kažką priimti kaip žinomą faktą ir „suskliausti" dalykus, kurie kitiems atrodo probleminiai.[87] Racionalistus domina, kaip paskatos aplinkoje veikia elgesio kainą. Kad atsakytų į šį klausimą, jie identitetą ir interesus traktuoja kaip žinomus faktus, tačiau tai puikiai dera su konstruktyvistų klausimu, iš kur atsiranda šis identitetas bei interesai, ir atvirkščiai. Kitaip tariant, jeigu klausimas yra tik metodologinis, identitetas ir interesai *tik teoriškai*, bet ne praktiškai gali būti traktuojami kaip endogeniniai ar egzogeniniai struktūros atžvilgiu. Nė vienas šių požiūrių iš esmės nėra geresnis už kitą, ne daugiau negu maliarijos priežasčių tyrimas yra „geresnis" už raupų priežasčių tyrimą; tiesiog jie yra skirtingi. Svarbu turėti tai omenyje atsižvelgiant į racionalaus pasirinkimo teoriją supančią polemiką. Viena vertus, teorija yra tik metodas, kaip atsakyti į tam tikrus klau-

[87] Giddens (1979, 80–81).

simus, ir šia prasme jos atmetimas turi ne daugiau reikšmės negu marksistų ekonomistų atmetimas matematikos, kaip „buržuazinių" ekonomistų naudojamo metodo.

Nors klausimai ir metodai nenulemia teorijos esmės, tačiau jie ne visuomet yra visiškai nekenksmingi. Yra mažiausiai du būdai, kaip klausimai ir metodai gali paveikti pirmaeilio teorizavimo turinį, ypač kai vieno tipo klausimai ima vyrauti tam tikroje srityje.

Pirmiausia tai, kad identitetą ir interesus traktuojame kaip žinomus faktus, gali paveikti abscisių ašyje vykstančias diskusijas apie idėjų ir materialių jėgų svarbą. Pavyzdžiui, neorealistai įrodinėja, kad valstybės interesai kyla iš materialios anarchijos struktūros. Jei pradėtume nuo šios prielaidos, tuomet idėjos bus *a priori* redukuojamos iki įsiterpiančio kintamojo tarp materialių jėgų ir rezultatų. Tačiau idėjos gali užimti tam tikrą vietą visuomeniniame gyvenime, pavyzdžiui, nulemdamos pasirinkimą tarp skirtingų pusiausvyrų, bet neorealistų išvadas apie identitetą ir interesus priimti kaip žinomą faktą reikštų pripažinimą, kad fundamentali tarptautinės politikos struktūra yra labiau materiali negu socialinė. Būtent tai neoliberalus režimas padarė 80-aisiais, kai teorinę problemą apibrėžė kaip įrodymą, jog tarptautiniai institutai (kurie yra bendros idėjos) paaiškina papildomą skirtumą šalia to, ką jau paaiškino vien materiali galia ir interesas – tarsi institutai patys nesudaro galios ir intereso. Šis pavyzdys kartojasi pastarųjų laikų neoliberaliame idėjų moksle, kuriame fiktyvi hipotezė skelbia, kad „veiksmus ... įmanoma suprasti egoistinių interesų pagrindu galios realijų kontekste"[88] – tarsi idėjos taip pat nesudaro galios ir intereso. Tai yra, Neoliberalizmas *a priori* per daug nusileidžia Neorealizmui, redukuodamas save iki antraeilio pagrindinės teorijos nepaaiškintų likutinių nukrypimų valytojo. Teorija, galinti konkuruoti su Neorealizmu, pirmiausia turi parodyti, kaip intersubjektinės sąlygos formuoja materialią galią ir interesą, o ne laikyti pastaruosius atskaitos tašku be jokių idėjų.

Kitas pavojus, kaip pastebi Ruggie's, yra galimybė metodologijai pavirsti tylia ontologija.[89] Racionalistinė metodologija negali paaiškinti identiteto ir interesų. Ji neatmetą kitų aiškinimų, bet nepasiūlo ir savojo. Tačiau neoliberalai vis dažniau pripažįsta valstybės interesų teorijos reikalingumą. Tačiau kur jos ieškoti? Viena alternatyva būtų tarp-

88 Goldstein ir Keohane (1993, 37).

89 Ruggie (1983a, 285).

tautinė sistema, kita – vidaus politika. Neoliberalai vienareikšmiškai pirmenybę teikia pastarajai. Taip gali būti dėl to, kad valstybės interesus *iš tikrųjų* nulemia vidaus politika, arba dėl to, kad neoliberalai taip tvirtai įsisavino racionalistinį požiūrį į tarptautinę sistemą, kad automatiškai mano, jog valstybės interesų priežastys sistemos atžvilgiu turi būti egzogeninės. Kitaip tariant, nulemdamas racionalistų pasaulio supratimą, *teorinis* egzogeniškumas tyliai transformuojasi į praktinę prielaidą. Pastaroji išvada gali būti empiriškai teisinga, tačiau ji darytina tik palyginus vidaus ir sisteminių valstybės identiteto formavimosi teorijų aiškinamąsias galias. Ji neturi būti laikoma metodu pagrįsto socialinio mokslo dalimi.[90]

Susumavę gautume, kad pagrįsti metodologiniai skirtumai gali pateikti skirtingas substantyvias išvadas. Teorijos priklausomybė nuo metodo yra bet kokio mokslinio tyrimo profesinė rizika, tačiau ji tampa itin problemiška, kai vienas metodas tam tikroje srityje ima vyrauti. Tai atsitiko racionalizmui vyraujančioje TS teorijoje. Šiame kontekste kai kurie klausimai niekada nėra pateikiami, o kai kurios galimybės niekada nesvarstomos.

Ontologinis skirtumas

Turbūt labiausiai paplitęs racionalistų ir konstruktyvistų ginčo supratimas yra tas, kad jo objektas yra ontologija, ir iš ko sulipdyta tarptautinė sistema. Ashley, Kratochwilas ir Ruggie's[91] vieni pirmųjų išreiškė šią mintį. Ashley vienas pirmųjų problematizavo Waltzo mikroekonominę analogiją, kuri, anot jo, buvo pagrįsta individualistine ontologija, o Kratochwilas ir Ruggie's teigė, kad režimo teorijoje slypi prieštaravimas tarp režimo sąvokos suponuojamos intersubjektyvistinės epistemologijos ir režimo teorijos racionalaus pagrindo individualistinės ontologijos. Vėlesnė TS diskusija dėl agento ir struktūros problemos pasekė šiais pavyzdžiais ir susikoncentravo ties ontologija, konkrečiai – ties klausimu, ar sisteminės struktūros gali būti redukuojamos iki pirmesnių agentų, ar yra palyginti autonominės. Pastarąjį klausimą šiek tiek detaliau nagrinėju 4 ir 6 skyriuose.

[90] Dėl pastarojo žr. Shapiro ir Wendt (1992).

[91] Ashley (1983, 1984), Kratochwil ir Ruggie (1986).

Susijusio ontologinio klausimo, esančio 7 skyriaus pagrindu, esmė yra tai, kaip turėtume galvoti, „kas vyksta" subjektų tarpusavio sąveikos metu, ir konkrečiai ką reiškia suvokti identitetą ir interesus kaip „duotus". Laikyti ką nors duotu yra būtina bet kuriame aiškinime dėl to paprasto fakto, kad žmogus negali vienu metu visko problematizuoti. Net postmodernistai, norintys „visada" problematizuoti agentus, galiausiai priims tam tikrus dalykus kaip duotus. Šis neišvengiamas faktas nukreipia atgal į jau aptartą metodologinį skirtumą. Tačiau laikant identitetą ir interesus metodologiškai duotais, kyla ir ontologinis klausimas, ar jie traktuojami kaip procesai, kuriuos būtina socialiai paremti (tačiau šiandien jie mūsų tiesiog nedomina), ar kaip fiksuoti objektai, tam tikra prasme esantys už socialinės erdvės ir laiko ribų. Pastaruoju požiūriu identitetų ir interesų kūrimas ir atkūrimas nevyksta, neturi reikšmės socialinėje sąveikoje. Jei tai tiesa, tuomet valstybių požiūris vienos į kitą sąveikaujant neturi reikšmės jų savęs apibrėžimui: egoistiniu elgesiu siekiama vien tik egoistinių tikslų. Konstruktyvistiniu požiūriu, priešingai, veiksmai nuolat kuria ir atkuria savojo Aš ir kitų koncepcijas, o kadangi šio identiteto ir interesų raida vyksta nuolat, nors ji kartais yra gana stabili, dėl tam tikrų tikslų mes patikimai galime laikyti juos duotais.

Skirtumas svarbus suvoktai tarptautinės politikos prigimčiai ir struktūrinių permainų galimybei. 7 skyriuje aš klausiu, kaip egoistinės valstybės galėtų transformuoti tarptautinės sistemos kultūrą iš jėgos pusiausvyros į kolektyvinio saugumo sistemą. Viena galimybė yra ta, kad jie mokosi bendradarbiauti, nors jų egoistinis identitetas išlieka nepakitęs. Sunku būti optimistu šiuo klausimu, jei turima omeny kolektyvinių veiksmų problemos, su kuriomis susiduria egoistai, tačiau tai įmanoma. Kita vertus, jeigu tam tikros užsienio politikos praktikos pakirstų egoistinį ir sukurtų kolektyvinį identitetą, tai galėtų palengvinti struktūrines permainas. Visa tai priklauso nuo to, kas vyksta valstybėms sąveikaujant. Tai ontologinis klausimas, nes nuomonių skirtumai nėra lengvai pašalinami apeliuojant į „faktus", kadangi bet kurie mūsų surinkti faktai bus persmelkti ontologinių prielaidų apie tai, į ką mes žiūrime ir ką nelengva paneigti.

Ši knyga pagrįsta įsitikinimu, kad, nepaisant jų tariamo nelankstumo, ontologiniai klausimai turi esminės reikšmės mūsų esamam ir reikiamam tarptautinio gyvenimo supratimui, ir kad šiandien TS mokslas juos suvokia nepakankamai. Pasakęs tai, šiam suinteresuotumui on-

tologija aš noriu suteikti ir šiek tiek empirinio jautrumo. Iš ontologinio racionalistų ir konstruktyvistų ginčo interpretavimo galima padaryti išvadą, kad jie atsidūrė radikalaus neproporcingumo situacijoje, kurioje reikėtų tiesiog sumokėti pinigus ir priimti sprendimą. Tai netiesa. Skirtingos ontologijos paprastai turi skirtingas implikacijas dėl to, ką mes turėtume stebėti pasaulyje.[92] Šioms ontologijoms prieštaraujantys empiriniai įrodymai gali būti neįtikinami, nes gynėjai gali teigti, kad problema iš tikrųjų yra susijusi su konkrečios teorijos patikrinimu, o ne su po ja gulinčia ontologija, tačiau jie vis dėlto gali būti naudingi. Galimybė, kad skirtingos ontologijos yra nesulyginamos, neturi būti naudojama palyginimo vengimui pateisinti.[93] Ontologinė kalba yra būtina, tačiau turime ieškoti ir būdų, kaip ją išversti į prielaidas, kurios galėtų būti nagrinėjamos empiriškai.

Empirinis skirtumas

Racionalistai ir konstruktyvistai nesutaria mažiausiai dėl dviejų klausimų. Pirma, kokiu laipsniu valstybės identitetas ir interesai yra konstruojami vidaus ar sisteminių struktūrų? Kai atsakymas krypsta vidaus struktūrų naudai, valstybės interesai faktiškai bus egzogeniniai tarptautinės sistemos atžvilgiu (ne vien „tarsi" egzogeniniai), o sisteminiai TS teoretikai pagrįstai laikysis racionalaus požiūrio į tarptautinę sistemą. Tai daugiausia neoliberalus požiūris. Tačiau kai atsakymas bus „sisteminės", interesai bus endogeniniai tarptautinės sistemos atžvilgiu. Racionalistinės teorijos nėra tinkamai pasirengusios endogeninio preferencijų formavimo tyrimui, todėl šiuo atveju prireiks konstruktyvistinio požiūrio pagalbos. Antras klausimas yra, ar pastovūs yra valstybių identitetas ir interesai? Racionalizmas paprastai preziumuoja pastovumą ir jei tai būtų patvirtinta empiriškai, mes turėtume atskirą priežastį laikytis racionalistinio požiūrio į tarptautinę sistemą nepriklausomai nuo atsakymo į pirmąjį klausimą. Net jei valstybių identitetas konstruojamas tarptautinėje sistemoje, jeigu šio proceso rezultatai yra labai pastovūs, mes mažai prarastume traktuodami juos kaip duotuosius.

Atsakyti į šiuos klausimus prireiktų plataus masto teorijos kūrimo ir empirinių tyrimų, tačiau tai nėra šios knygos tikslas. Mano nuomo-

92 Kincaid (1993).
93 Wight (1996).

ne, šie klausimai yra naudingi TS, nes juos galima tirti iš esmės nepriklausomai, ko negalima daryti su ontologine diskusija. Žinoma, aš vis dar laikausi nuomonės, kad TS mokslininkai negali visiškai išvengti ontologinių klausimų, nes tai, ką stebime tarptautinėje politikoje, yra glaudžiai susiję su mūsų šiam stebėjimui naudojamomis koncepcijomis. Apskritai mano požiūris į šias diskusijas, cituojant Hackingo parafrazuotus Popperio žodžius, yra toks, kad „ne taip jau blogai būti ikimoksliniu filosofu, nes teisinga filosofija dažnai yra abejotino mokslo hipotetinis protėvis."[94]

Epistemologija ir vidurio kelias

2 diagrama turėtų atspindėti sisteminių TS teorijų apie tarptautinės struktūros pobūdį ir padarinius antrinius skirtumus. Likusi šios knygos dalis yra bandymas paaiškinti šiuos skirtumus ir apginti vieną konkrečią tarptautinio gyvenimo ontologiją.

Tačiau jeigu paprašyčiau nurodyti mūsų dienų TS lemiamą problemą, dauguma mokslininkų tikriausiai nurodytų *epistemologiją*, o ne ontologiją. Epistemologijos problemos svarbą TS disciplinai atspindi tai, kad ji yra laikoma viena didžiausių diskusijų. Šioje „Trečiojoje diskusijoje"[95] oponentai išsiskyrė į dvi pagrindines stovyklas: 1) dauguma, kuri mano, kad mokslas yra epistemiškai privilegijuotas diskursas, iš kurio galime įgyti vis teisingesnį pasaulio suvokimą; 2) žymi mažuma, nepripažįstanti mokslui privilegijuotos episteminės padėties aiškinant pasaulį. Pirmieji išgarsėjo kaip „pozityvistai", o antrieji – kaip „postpozityvistai", nors ši terminija nėra itin aiški, nes griežtai kalbant „pozityvizmas" yra XX a. pradžios mokslo filosofija, kurią vargu ar paremtų daug šiuolaikinių „pozityvistų". Atsižvelgiant į tai, kad didelė dalis iš to, kas skiria minėtas dvi stovyklas, yra jų įsitikinimas ar prieštaravimas, kad gamtos mokslų metodai yra tinkami socialiniams tyrimams, galbūt geriau būtų vadinti juos „natūralistais" ir „antinatūralistais", arba atitinkamai „aiškinimo" ir „suvokimo" šalininkais.[96] Bet kuriuo atveju abi šalys šiandien sunkiai sutaria ir, atrodo, nemato prasmės šią situaciją keisti.

[94] Hacking (1983,3).
[95] Lapid (1989).
[96] Hollis ir Smith (1990).

Daugelis (prisiminkime Kratochwilo ir Ruggie'o atliktą svarbų tyrimą dėl spėjamų prieštaravimų tarp neoliberalaus režimo teorijos ontologijos ir epistemologijos[97]) galėtų teigti, kad man rūpimą ontologinę diskusiją galima priskirti šiai epistemologinei takoskyrai. Loginis pagrindimas prasideda pozityvizmo prielaida dėl subjekto ir objekto atskyrimo. Šiam atskyrimui palyginti nesunkiai galima pritarti, jeigu tyrimo objektai yra materialūs, kaip, pavyzdžiui, uolos, medžiai ir net tankai bei lėktuvnešiai, nes jie nepriklauso nuo idėjų apie jų buvimą. Tankai pasižymi tam tikromis priežastinėmis galiomis nepriklausomai nuo to, ar apie jas kas nors žino, lygiai kaip miške nuvirtęs medis kelia triukšmą nepriklausomai nuo to, ar kas nors jį girdi. Tai, atrodo, sugretina materialistinę ontologiją su pozityvistine epistemologija, o dauguma materialistų TS iš tikrųjų yra pozityvistai. Priešingai, sunkiau sutikti su subjekto ir objekto skilimu, jeigu visuomenė susideda vien iš idėjų, nes tai reiškia, kad žmogiškieji subjektai tam tikra prasme sukuria objektus, kuriuos ketina paaiškinti savo teorijomis. Tai, atrodo, sugretina idealistinę ontologiją su postpozityvistine epistemologija, o daugelis idealistų TS iš tikrųjų yra postpozityvistai. Šiuo požiūriu ontologinės alternatyvos 2 diagramoje pereina į epistemologinį pasirinkimą tarp dviejų socialinio tyrimo rūšių.

Atsižvelgiant į mano ontologinius įsitikinimus galima pagalvoti, kad kalbėdamas apie diskursą ir aiškinimą, o ne apie hipotezių patikrinimą ir objektyvią tikrovę, tvirtai turėčiau būti postpozityvistinėje takoskyros pusėje. Tačiau faktiškai, kalbant apie socialinio tyrimo epistemologiją, aš esu didelis mokslo šalininkas – pliuralistinio mokslo, žinoma, kuriame svarbus vaidmuo priklauso „Suvokimui", bet vis dėlto mokslo. Esu „pozityvistas". Tam tikra prasme tai stumia mane į Trečiosios diskusijos vidurį, ir ne dėl to, kad noriu rasti eklektinę epistemologiją, bet todėl, kad netikiu, jog idealistinė ontologija implikuoja postpozityvistinę epistemologiją. Kitaip nei Kratochwilas ir Ruggie's, aš nematau jokių prieštaravimų neoliberalaus režimo teorijoje. Užuot siaurinus ontologinius skirtumus iki epistemologinių, mano galva, pastaruosius reikėtų traktuoti kaip trečią nepriklausomą diskusijų ašį.

Tiesą sakant, Trečioje diskusijoje noriu surasti „vidurio kelią"[98] ir sutaikyti tai, ką daugelis laiko nesuderinamomis ontologine ir epistemo-

[97] Kratochwil ir Ruggie (1986).

[98] Šį apibrėžimą man pasiūlė Steve'as Smithas.

logine pozicijomis. Ši 2 skyriuje mano dedama pastanga šios knygos turiniui suteikia aiškią įtampą. Kai kas pasakys, kad nėra jokio *vidurio kelio*. Jie gali būti teisūs, tačiau aš vis dėlto iškeliu du argumentus: 1) tikrai svarbu tai, kas egzistuoja, o ne tai, kaip mes tai suvokiame; 2) mokslas turi kelti klausimus, bet nepasikliauti metodais, o esminiai klausimai visuomenės moksle yra esmingai svarbūs aiškinamiesiems metodams. Tiksliau, aš manau, kad postpozityvistai per daug akcentuoja epistemologiją, ir kad pozityvistai turėtų būti labiau nešališki klausimų ir metodologijos atžvilgiu. Niekas negali priversti pozityvistų ir postpozityvistų bendrauti, bet, mėgindamas surasti *vidurio kelią*, aš tikiuosi įrodyti, kad jiems bent jau yra apie ką pakalbėti.

Knygos planas

Ši knyga parašyta taip, kad ją galima skaityti *ą la carte*. Kiekvienas skyrius yra palyginti savarankiška konkrečios teorinės problemos diskusija ir nors jie pagrįsti aiškia progresija, aš tikiuosi, kad kai ką dubliuojant man bendresnio vaizdo suvokimą pavyko padaryti įmanomą neskaitant visko iš eilės. Todėl knyga yra suskirstyta į dvi dalis: „Socialinė teorija" ir „Tarptautinė politika".

I dalyje išdėstyta, mano galva, patikimiausia konstruktyvizmo versija. Nors pagrindinį dėmesį skiriu epistemologijai ir ontologijai, diskusija yra pagrįsta pavyzdžiais iš tarptautinės politikos ir TS teorijos.

2 skyriuje „Mokslinis realizmas ir socialiniai reiškiniai" plėtojamas epistemologinis knygos turinio pagrindimas. Skyriuje klausiama, kaip mes galime vienu metu būti pozityvistai ir konstruktyvistai? Su realistinės mokslo filosofijos (nieko bendra su Politiniu realizmu) pagalba aš iškeliu tris pagrindinius argumentus. Viena vertus, mėginu atremti postpozityvistų kritiką ir įrodinėju, kad konstruktyvistinė socialinė teorija yra suderinama su moksliniu požiūriu į socialinį tyrimą. Konstruktyvizmą reikia aiškinti siaurai, kaip ontologiją, o ne plačiai, kaip epistemologiją. Kita vertus, naudoju mokslinį realizmą, nes noriu blokuoti empirikų teiginį, jog mes neturėtume išsakyti ontologinių teiginių apie nematomus objektus. Iš pirmo žvilgsnio tai nekeičia mūsų mokslinės praktikos, tačiau tai turi reikšmės mūsų turimam socialinio mokslo objektų ir „socialinių reiškinių" suvokimui. Mokslinis realizmas įtvirtina kritinį socialinį mokslą, pasiryžusį atskleisti tarptauti-

nio gyvenimo gilią struktūrą. Galiausiai skyriuje aptariamas kauzalinių ir konstitutyvių klausimų bei padarinių skirtumas, kuris yra lemiamas idėjų ir socialinių struktūrų reikšmės tarptautinėje politikoje suvokimui.

3 ir 4 skyriuose dėmesys perkeliamas į ontologiją. 3 skyriuje „Vien tik idėjos?: apie galios ir intereso formavimą" nagrinėjamas idealistų ir materialistų ginčas išilgai abscisių ašies 1 diagramoje. Aš įrodau, kad du neva materialistiniai aiškinimai, konkrečiai susiję su Realizmu, t. y. aiškinimai, grindžiami galia ir interesu, iš tikrųjų didžiąją dalį aiškinamosios galios semiasi iš numanomų prielaidų apie idėjų pasiskirstymą sistemoje. Mano argumentas nustato skirtumą tarp dviejų dalykų pasaulyje – grubios materialios jėgos bei idėjų, ir tai reiškia, kad atsakymas į skyriaus pavadinime pateiktą klausimą yra neigiamas – *ne* vien *tik* idėjos. Grubios materialios jėgos, kaip antai biologiniai poreikiai, fizinė aplinka ar technologiniai produktai tikrai turi vidinių kauzalinių galių. Tačiau vos tik tinkamai atskyrę materialines jėgas nuo idėjų pamatysime, kad pirmosios palyginti nedaug paaiškina visuomeniniame gyvenime. Naudodamas Waltzo struktūros teoriją kaip kontrastą, aš visų pirma parodau, kad pajėgumų pasiskirstymo reikšmė ir atitinkamai aiškinamoji galia yra lemiama interesų pasiskirstymo sistemoje. Toliau, perkėlęs dėmesio centrą į racionalaus pasirinkimo teoriją, aš įrodinėju, kad šie interesai savo ruožtu yra idėjos. Teiginys, kad interesai yra idėjos (ypatingos rūšies), kelia klausimą, ar protingo pasirinkimo teorija galiausiai yra materialistinė, ar idealistinė. Paprastai ji laikoma materialistine, tačiau aš įrodinėju, kad ji iš tikrųjų geriau suvokiama kaip idealizmo forma. Taip suvokiama ji yra visiškai suderinama su konstruktyvistine perspektyva, su sąlyga, kad pastaroji ją apima. Galia ir interesas yra svarbūs veiksniai tarptautiniame gyvenime, bet jų padariniai priklauso nuo kultūros formuojamų idėjų, todėl būtent pastarosios turi būti mūsų atskaitos tašku.

4 skyriuje „Struktūra, subjektiškumas ir kultūra" analizuojamas išilgai 1 diagramos ordinačių ašies vykstantis ontologinis ginčas tarp individualistų ir holistų, ypač akcentuojant konstruktyvistinio požiūrio į kultūros struktūros analizę skirtumą nuo individualistinio, žaidimo teorijos požiūrio. Vėl naudodamas Waltzą kaip atskaitos tašką, šiuo atveju jo struktūros apibrėžimą, aš išskiriu du struktūros padarinius – kauzalinius ir konstitutyvius – ir du struktūros lygius – mikro ir makro. Individualistinės teorijos yra naudingos kauzalinių padarinių su-

pratimui mikrolygyje, o lanksčiai aiškinamos jos gali būti išplėstos taip, kad apimtų ir makrolygio kauzalinius padarinius. Dėl šios priežasties, kaip ir 3 skyriuje, aš tvirtinu, kad vyraujantys požiūriai yra labai svarūs tam tikru mastu, tik tas mastas yra nepakankamai platus. Mano nuomone, individualistinė ontologija nėra pasirengusi nagrinėti *konstitutyvių* kultūrinės struktūros padarinių. Racionalaus pasirinkimo teorija nėra pakankamas socialinio gyvenimo pagrindas. Holistinės teorijos užfiksuoja šiuos konstitutyvius padarinius, o kadangi šie padariniai yra racionalistinių argumentų galimybės sąlyga, pastarieji laikytini priklausomais nuo pirmųjų. Ši sintetinė pozicija grindžiama esencialistų prielaida, kad individai yra autonominės esybės. Šis žingsnis pripažįsta esminę individualizmo svarbą, tačiau aš tvirtinu, kad dauguma mūsų savybių, paprastai priskiriamų individams, priklauso nuo jų individualumo socialinės *išraiškos*, o ne nuo individualumo *per se*, nes ši yra kultūriškai nulemta. Iki šiol argumentavimo centre agentai ir struktūros buvo atskirai; baigiamojoje dalyje dėmesys skiriamas sisteminiam procesui. Čia aš įrodinėju, kad kultūra yra savaime išsipildanti pranašystė, t. y. subjektai veikia remdamiesi bendrais lūkesčiais ir tai skatina šių lūkesčių atkūrimą. Be to, būtent šiuose atkūrimo procesuose aptinkame transformavimo potencialą. Tam tikromis sąlygomis pamatiniai kultūrinio atkūrimo procesai gali paskatinti struktūrinius pokyčius. Šis argumentas yra pagrindas teigti, kad „anarchija yra tai, kaip valstybės ją suvokia".

II dalyje pereinu prie esminio argumento apie tarptautinės sistemos pobūdį, kurį lemia, bet nenulemia I dalyje išdėstytas socialinis konstruktyvistinis požiūris. Ši knygos dalis gali būti laikoma socialinės teorijos praktinio taikymo tyrimu. Aš sugrupavau ją aplink tris pagrindinius agento ir struktūros problematikos elementus ir įtraukiau skyrius atitinkamai apie valstybės subjektiškumą, tarptautinę struktūrą ir sisteminį procesą.

5 skyrius „Valstybė ir korporatyvinio subjektiškumo problema" turi du tikslus. Pirmasis yra pagrįsti teiginį, kad valstybės yra vientisi subjektai, kuriems pagrįstai galime priskirti tokias antropomorfines savybes, kaip identitetas, interesai ir intencionalumas. Ši šiuolaikiniame TS moksle smarkiai kritikuojama prielaida yra socialinės teorijos įrankių naudojimo tarptautinės sistemos korporatyvinių subjektų elgesio analizei būtina sąlyga, kadangi socialinė teorija buvo sukurta individų, o ne valstybių elgesiui aiškinti. Remdamasis Weberio ir Marxo valstybių

teorijomis, aš įrodinėju, kad valstybės yra autonominiai vienetai, kurių vidinės struktūros suteikia jų nariams kompetenciją oficialiai kolektyvinei veiklai – korporatyvinį subjektiškumą. Įrodžius, kad valstybės yra vientisi subjektai, mano kitas tikslas yra parodyti, jog daugelis savybių, kurias realistai laiko esminėmis šiems subjektams, įskaitant pirmiausia savanaudiškumą ir valdžios troškimą, yra atsitiktinės ir konstruojamos socialiai. Esminės valstybių savybės yra svarbios, kadangi jos pasaulinei politikai uždeda istorinius apribojimus, kurių galima išvengti tik peržengus valstybės ribas. Tačiau grynesnė valstybės esmės ir jos nacionalinių interesų koncepcija atveria naujų tarptautinės politikos formų galimybes į valstybes orientuotame pasaulyje, kurios kitaip liktų paslėptos. Šis argumentas plėtojamas konceptualiai nagrinėjant keturias „identiteto" koncepcijas – asmeninį/korporatyvinį, rūšinį, vaidmens ir kolektyvinį – tai apima trumpą diskusiją apie „savanaudiškumą", ir mėgina padaryti šią koncepciją naudinga aiškiai nubrėžiant jos referencinę reikšmę.

6 skyriuje „Trys anarchijos kultūros", naudojant 4 skyriuje išplėtotą sistemą, vidinė anarchijos struktūra aiškinama kaip kultūrinis ir idėjinis, o ne kaip materialus reiškinys bei parodoma, kad suvokę ją šia prasme, pamatysime, kad anarchijos logika gali kisti. Padėjęs pamatus teigdamas, kad labai konfliktinės anarchijos gali būti pagrįstos bendromis idėjomis, aš iškeliu prielaidą, kad įvairios anarchijos kultūros yra pagrįstos skirtingais vaidmenimis, kuriuose valstybės pristato save ir kitas valstybes. Aš išskiriu tris vaidmenis – priešo, varžovo ir draugo – ir įrodinėju, kad jie sudaro tris skirtingas makrolygio tarptautinės politikos kultūras – atitinkamai Hobbeso, Locke'o ir Kanto. Šios kultūros turi skirtingas dalyvavimo taisykles, sąveikos logiką ir sistemines tendencijas. Šiuolaikinė tarptautinė sistema daugiausia yra veikiama Locke'o kultūros su stiprėjančiu kantizmo elementu. Didžiąją skyriaus dalį užima šių trijų kultūrų analizė. Iškeliu prielaidą, kad jos gali pasireikšti per tris valstybių identiteto „laipsnius", atitinkančius skirtingas priežastis, dėl kurių valstybės paklūsta sisteminėms normoms – prievartą, savanaudiškumą ir teisėtumą. Šios skirtingos paklusnumo priežastys sukuria skirtingus konkrečios kultūros suvokimo būdus ir apytikriai atitinka neorealistų, neoliberalų ir konstruktyvistų pateikiamą taisyklių laikymosi aiškinimą. Kadangi kuo giliau šios kultūrinės normos yra internalizuojamos, tuo sunkiau jas įmanoma pakeisti, skyriuje parodoma (galbūt priešingai intuicijai), turint omenyje kon-

struktyvizmo asocijavimą su socialinių permainų lengvumu, kad kuo svarbesnė darosi ši kultūra tarptautinėje politikoje, tuo stabilesnė tampa tarptautinė sistema.

7 skyriuje „Procesas ir struktūriniai pokyčiai" nagrinėjama, kaip sąveikos procesai atgamina ir transformuoja sistemines struktūras. Pradedu nuo dviejų valstybių sąveikos proceso modelių atskyrimo – racionalistinio modelio, traktuojančio identitetą ir interesus kaip išoriškai duotuosius ir pastovius, bei simboliniu interakcionizmu besiremiančio konstruktyvistinio modelio, laikančio juos endogeniniais ir potencialiai kintamais. Plėtodamas pastarąją prielaidą įrodinėju, kad identitetas rutuliojasi su dviejų pagrindinių procesų – natūralios ir kultūrinės atrankos – pagalba, ir kad pastaroji susideda iš imitavimo ir socialinio mokymosi mechanizmų. Likusioje skyriaus dalyje pritaikau šią sistemą aiškinti struktūriniams pokyčiams tarptautinėje politikoje, nes, remdamasis 6 skyriumi, aš tai apibrėžiu kaip perėjimą nuo vienos anarchijos kultūros prie kitos (pateikiant konkretų pavyzdį, nuo Locke'o prie kantizmo kultūros), o ne kaip materialių pajėgumų perskirstymą, kaip daro neorealistai. Kultūrinės permainos lemia naujų kolektyvinio identiteto formų atsiradimą, todėl dėmesį sutelkiu į pastarųjų determinantes. Aš nagrinėju keturis „pagrindinius kintamuosius", arba kolektyvinio identiteto formavimosi priežastis: tarpusavio priklausomybę, bendrą likimą, homogenizavimą ir savivaržą, kurių kiekviena gali būti konkrečiai suvokta įvairiais būdais. Kaip rezultatas sukuriamas struktūrinės permainos modelis, socialinės teorijos pamatus suteikiantis liberalų argumentams apie liberalių demokratinių valstybių paplitimo padarinius ir paliekama atvira galimybė tuos pačius rezultatus pasiekti kitokiais keliais.

Trumpame baigiamajame skyriuje apibendrinu esmines knygos temas ir iškeliu TS praktikos bei tarptautinės visuomenės refleksyvumo potencialo klausimus.

I DALIS

Socialinė teorija

2. Mokslinis realizmas ir socialiniai reiškiniai

Kaip galima priimti idealistinę ir holistinę ontologijas ir išlikti ištikimu mokslui ar pozityvizmui plačiąja prasme? Šiame skyriuje konstruojamas mano šiuolaikinį konstruktyvizmą pagrindžiantis „vidurio kelias".

Valstybė ir valstybių sistema yra realios struktūros, kurių prigimtį galima suvokti per mokslą. Šios prielaidos priėmimas lemia „mokslinį realizmą" (šiame skyriuje tiesiog „realizmą"), mokslinę filosofiją, teigiančią, kad pasaulis egzistuoja nepriklausomai nuo žmonių, kad brandžios mokslo teorijos tipiškai remiasi šiuo pasaulio supratimu, ir kad jos tai daro net tuomet, kai mokslo objektų negalima stebėti. Teorija atspindi tikrovę, o ne atvirkščiai; kaip realistai mėgsta sakyti, jie nori „ontologiją pastatyti pirmiau epistemologijos".

Dauguma TS teorijų – tiek konformistinės, tiek kritinės – atrodo, iš anksto pritaria šioms prielaidoms, vadinasi, dauguma TS mokslininkų yra mažų mažiausiai tylūs realistai. Tačiau aiškiai išreikšdami savo filosofines pažiūras jie paprastai užima antirealistinę poziciją. 1985 m. vykusios diskusijos tarp garsių konformistinių TS mokslininkų mokslinės filosofijos klausimais parodė akivaizdų konsensusą dėl empirinio požiūrio, mat tam, kad vadintųsi moksliniais, paaiškinimai galiausiai turi būti dedukciniai savo forma, nes tai yra būdinga antirealizmui.[1] Empirinės mokslinės filosofijos vyravimas TS šiandien ginčijamas kitos antirealizmo atmainos, „postpozityvizmo", ir šis ginčas TS teorijoje tapo žinomas kaip Trečioji diskusija.[2] Šioje diskusijoje retokai užsimenama apie realistinę mokslinę filosofiją, išskyrus ryškią išimtį – Davido Desslerio darbą.[3] Toks aplaidumas yra stebinantis, kadangi, kaip

[1] Bueno de Mesquita, Krasner ir Jervis (1985).

[2] Žr., pvz., Lapid (1989), Neufeld (1995) ir Vasquez (1995).

[3] Dessler (1989, 1991).

teigė vienas kritikas, „[r]ealizmas beveik neabejotinai tapo vyraujančia ontologine pozicija tarp šiuolaikinių mokslinių filosofų".[4]

Kodėl turėtų būti svarbu, ar TS mokslininkai vadina save realistais, ar ne? Galiausiai realistai ir antirealistai fizikai nesutaria dėl kvarkų ontologinės reikšmės, tačiau tai nedaro įtakos jų tyrimams. Priežastis yra ta, kad socialiniai mokslininkai yra mažiau tikri dėl to, kaip turėtų atrodyti jų praktika, todėl jie dažnai kreipdavosi į filosofus metodologinių rekomendacijų. Vyraujančioje TS teorijoje jie kreipėsi į empirikus. Pavyzdžiui, kiekybinių metodų paplitimas 1950-ųjų bihevioristinės revoliucijos metu atspindėjo tuo metu vyravusį loginį empirikų įsitikinimą, kad bihevioristiniai dėsniai turi būti mokslinių teorijų pagrindas.[5] Panašiai 60-aisiais TS bihevioristai kritikavo politinio realizmo susirūpinimą „nacionaliniais interesais", nes pastarieji buvo nematomi ir todėl nemoksliniai.[6] Racionalaus pasirinkimo teorijos atstovų deduktyvizmas savo ruožtu atspindi kitą – „loginę" – loginio empirizmo pusę, būtent, kad „mūsų neturi raminti tariamai sėkmingas empirinis įsitikinimas, esą mokslinės žinios gali būti prieinamos be abstrakčių ir tikslių loginių įrodymų."[7] Jeigu nukrypsime nuo vyraujančios krypties, kai kurių šiuolaikinių TS mokslininkų suinteresuotumas diskurso analize atspindi interpretavimo požiūrį, kad visuomeninis gyvenimas nepasiduoda kauzaliniam aiškinimui. Ir taip toliau. Kiekvienu iš šių atvejų antirealistinės epistemologijos pasitelkiamos, kad *a priori* palaikytų arba atmestų tam tikrus metodus.

Mano galva, TS mokslininkai per daug rūpinosi epistemologija ir nepakankamai leido nagrinėjamų problemų bei klausimų prigimčiai diktuoti reikiamus metodus. Tai savo ruožtu iškreipė TS teorijos turinį. Tačiau prieš įrodinėdamas, kad mums būtina nuo epistemologijos pereiti prie ontologijos, aš pirmiau turiu atremti antirealistų nerimus. Tam prireiks epistemologinių argumentų. Šiame skyriuje plėtoju pagrindimą realistiniam argumentui, kad valstybės ir valstybių sistema yra tikros (ontologija) ir atviros pažinimui (epistemologija) nepaisant jų nematomumo.

[4] Rouse (1987, 130).

[5] Gunnel (1975, 147); dėl empirizmo įtakos karo moksliniams tyrimams realistinės kritikos žr. Dessler (1991).

[6] Hollis ir Smith (1990, 28–32).

[7] Bueno de Mesquita (1985, 129).

Siekdamas tai padaryti, aš nagrinėju dvi antirealistų kritines pastabas. Viena susijusi su tuo, ar mokslinės teorijos remiasi ir atitinkamai suteikia informaciją apie „išorinę" tikrovę, kaip teigia dauguma mokslininkų ir mokslinių realistų. Ši abejonė turi dvi formas. Jos nuosaikusis variantas koncentruojasi ties nematomais vienetais. Empirikų manymu, mes negalime *žinoti*, ar mokslinės teorijos iš tikrųjų remiasi nematomais dalykais, nes jų nematome ir todėl nesame tikri jų buvimu. Tai yra epistemologijos iškėlimas virš ontologijos. Tokia pozicija veikia TS tyrimą, kadangi nei valstybė, nei valstybių sistema nėra matomos. Galima pirštu parodyti į lekiančią policijos mašiną ir pasakyti: „Štai važiuoja valstybė", tačiau tai nėra „ta" valstybė, kurią sudaro tūkstančiai žmonių ir struktūrų, kurių neįmanoma pamatyti. Panašiai negalime matyti tarptautinės sistemos struktūros, ar ji būtų išreikšta materialiais, ar socialiniais terminais. Anot empirikų, šioje situacijoje viskas, ką galime užtikrintai teigti, yra tai, kad valstybės ir valstybių sistemos koncepcijos yra naudingos fikcijos arba įrankiai mūsų patirties organizavimui, bet jie neatitinka tikrųjų struktūrų. Antroji, radikalesnė kritika, yra postmodernistinis požiūris, kad negalime žinoti net to, ar tariamai *matomos* esybės, tokios kaip katės ir šunys, tikrai egzistuoja išoriniame pasaulyje. Jei empirikai bent jau mano, kad matomoji tikrovė egzistuoja nepriklausomai nuo diskurso ir gali būti pažinta per mokslą, postmodernistai teigia, kad netgi katės ir šunys yra diskurso rezultatas ir kad mokslas nepateikia jokio įtikinamo jų veikimo paaiškinimo. Postmodernistams „konstruktyvizmas" yra kartu epistemologija ir ontologija, kadangi teorijos tiesiogine prasme „konstruoja" pasaulį. Nepaisant šio skirtumo, tiek empirikai, tiek postmodernistai atmestų realistinį argumentą, kad TS teorijai gali būti žinoma vidinė tarptautinės tikrovės struktūra. Kaip pamatysime, epistemologinis nerimas pritraukia keistų partnerių. Būdamas realistas aš prieštarauju tiek empirikams, tiek postmodernistams, kad TS teorija gali perprasti vidinę struktūrą.

Kitas iššūkis realistiniam tarptautinės politikos aiškinimui yra tai, kad net jei mokslas gali pažinti gamtą, jis negali pažinti *visuomenės*. Mokslinis realizmas remiasi prielaida, kad tikrovė egzistuoja nepriklausomai nuo žmonių – kad subjektas ir objektas yra atskirti – ir gali būti atskleista per mokslą. Šia prasme realistinė mokslo filosofija, tokia kaip empirizmas, yra „pozityvizmas". Tai nesukelia ypatingų problemų materialistams, manantiems, kad visuomenė iš esmės nesiskiria

nuo gamtos. Pozityvizmas yra labiau probleminis konstruktyvistams, kurie mano, kad socialiniai reiškiniai daugiausia susideda iš idėjų.

Konstruktyvistams kyla dvejopa problema. Visų pirma, jei socialiniai reiškiniai susideda iš idėjų, tuomet jie neegzistuoja atskirai nuo žmonių. Postpozityvistai mano, kad tai griauna subjekto-objekto skirtumą, kuriuo grindžiamas realistų mokslinis aiškinimas.[8] Deja, ši problema nėra išspręsta net tarp realistų, kadangi daugybė gamtos mokslo realistų teigia, esą visuomenės priklausomybė nuo idėjų visuomenės mokslą padaro neįmanomą.[9] Antra, jei idealizmas yra tiesa, tuomet svarbiausias idėjų rezultatas yra konstitutyvus, o ne kauzalinis. Tai verčia kai ką manyti, kad gamtos mokslo metodai, akcentuojantys kauzalinius mechanizmus, socialiniuose tyrimuose turi būti pakeisti aiškinamaisiais ir diskurso analizės metodais – supratimu, o ne paaiškinimu.[10] Šios dvi problemos ypač rimtą iššūkį meta realistiniam požiūriui į visuomenės mokslą, kadangi jos yra imanentinė kritika, besinaudojanti visuomenės prigimtimi (ontologija), kad paverstų niekais natūralistinę ar pozityvistinę epistemologiją. Šia prasme net jei galime būti realistai gamtos atžvilgiu, „realizmas idėjų atžvilgiu" yra nenuoseklus ir dėl to tarp pozityvistinio ir postpozityvistinio požiūrio į visuomenės mokslą negali būti jokio vidurio kelio.

Šiame skyriuje atsakymas į tuos antirealistinius iššūkius pateikiamas keturiomis dalimis. Pirmuose dviejuose skirsniuose pagrindžiamas požiūris, kad brandžios mokslinės teorijos suteikia žinių apie tikrovę net jei pastaroji yra nematoma. Pirmame skirsnyje apibrėžiamas realizmas ir nagrinėjamas jo ginčas su empirizmu bei postmodernizmu dėl to, kaip (ir ar tikrai) teorijos „užsikabina" už tikrovės, o antrame skirsnyje aptariama tai, kas buvo pavadinta „Stipriausiu argumentu" realizmo naudai. Likusi skyriaus dalis skirta įtampos tarp realizmo ir socialinių rūšių idealistiniam pagrindimui. Trečiame skirsnyje parodau, kad idealizmas dėl socialinių rūšių nepaverčia niekais subjekto-objek-

8 Pvz., Neufeld (1995).

9 Žr. Devitt ir Sterelny (1987: 72–79), Hacking (1986, 1991), Currie (1988), Nelson (1990) ir Little (1993). Tarp man žinomų gamtos mokslo realizmo filosofijos atstovų tik Putnamas (1975) ir Boydas (1991) gina realistinį požiūrį į socialinius reiškinius. Argumentai realizmo naudai socialinėje sferoje priklauso Bhaskarui (1979, 1986), Keatui ir Urry (1982), Sayerui (1984), Dessleriui (1989, 1991), Layderui (1990), Greenwoodui (1991), Newui (1995), Searle'ui (1995) ir Lane'i (1996).

10 VonWright (1971), Hollis ir Smith (1990).

to skirtumo, arba pozityvistinio požiūrio. Galiausiai performuluoju aiškinimo-supratimo ginčą dėl kauzalinių ir konstitutyvių klausimų skirtumo. Tai padeda akivaizdžiai sunkiai išsprendžiamus epistemologinius klausimus performuluoti į lengvesnius metodologinius; tai ateityje labai padės suprasti „idėjų reikšmę" tarptautiniame gyvenime.

1. Mokslinis realizmas ir referencinės teorijos

Mokslinio realizmo šerdis yra priešingumas požiūriui, išreiškiamam įvairiomis formomis skeptiškai nusiteikusių jo kritikų, kad tai, kas egzistuoja pasaulyje, vienaip ar kitaip priklauso nuo mūsų žinių arba įsitikinimų. Remiantis šia fraze daugybė principų buvo laikomi apibrėžiančiais realizmą. Michaelis Devittas nurodo vieną, Josephas Rouse'as – penkis, Geoffrey Hellmanas – septynis, o Jarettas Leplinas – dešimt.[11] Nenagrinėjant šių sudėtingumų leiskite išskirti tris:

1. Pasaulis nepriklauso nuo individualių stebėtojų proto ir kalbos.
2. Brandžios mokslinės teorijos visada nukreipia į šį pasaulį.
3. Net jei jis nėra tiesiogiai matomas.

Pabrėžtina, kad šie principai nieko nepasako apie visuomenės prigimtį ar struktūrą. Kai kurie visuomenės mokslų realistai mano, kad realizmas sukuria konkrečias socialines ir/arba substantyvias teorijas, paprastai struktūrinę teoriją ir atitinkamai Marksizmą.[12] Aš nepritariu šiam požiūriui. Realizmas yra mokslinė filosofija, o ne mokslinė teorija, ir savaime neatsako į pirmaeilius, empirinius, klausimus. *Bet kurią* visuomenės ar tarptautinės politikos teoriją galima išreikšti realizmo kalba. Realizmo dėka įmanoma įsivaizduoti valstybes ir valstybių sistemas kaip realias ir galimas pažinti, tačiau jis nepasako mums, ar jos egzistuoja, iš ko yra sudarytos ir kaip elgiasi. Tai jau socialinių mokslininkų, o ne filosofų darbas.

Toliau aptariu ir pagrindžiu tris realistinius principus empirinio ir postmodernistinio skepticizmo šviesoje. Dėmesį sutelkiu į *gamtos* mokslo realistinę filosofiją. Visuomenė nesusiveda į gamtą, tačiau gamta yra

[11] Devitt (1991), Rouse (1987: 132), Hellman (1983) ir Leplin (1984).

[12] Šį požiūrį galima aptikti dar ir Bhaskaro (1979, 1986) knygoje, nors joje nedaroma aiškių sąsajų. Diskusijos žr. Wendt ir Shapiro (1997).

jos materialusis pagrindas ir savaime yra svarbu pirmiausiai gamtos moksle nustatyti realizmą. Kadangi realizmas šioje srityje yra labiausiai intuityvus, tai yra naudinga pradžia tiems, kas jo nepažįsta. Tiesa, kaip jau minėjau anksčiau, ne visi realistai sutinka, kad galima būti realistu visuomenės atžvilgiu. Tačiau pirmiausia noriu aptarti realizmą taip, kad išaiškėtų bendras realistinis pagrindas.

Pasaulio nepriklausomumas

Tai tradicinė visų mokslinio realizmo versijų, įkūnijančių implicitinę mokslo ir sveiko proto ontologiją, pradžia. Kaip rašo Devittas, „ne vien mūsų patirtis yra tokia, *tarsi* katės egzistuotų. Jos iš tikrųjų egzistuoja. Ne vien matomas pasaulis rodo, kad *galbūt* egzistuoja atomai. Atomai iš tikrųjų egzistuoja."[13] Pasaulis yra toks, koks yra, nepriklausomai nuo to, matome mes jį ar ne; ontologija yra pirmiau epistemologijos. Tai reiškia filosofinį materializmą ar fizikalizmą, o tai savo ruožtu reiškia, kad pasaulį galiausiai sudaro subatominės dalelės, kurias tiria dalelių fizikai. Įsitikinimas, kad matomi dalykai, tokie kaip katės, egzistuoja nepriklausomai nuo žmonių, paprastai vadinamas „sveiko proto" realizmu, o tikėjimas nematomų dalykų, tokių kaip atomai, egzistavimu, vadinamas „moksliniu" realizmu. Visi moksliniai realistai yra sveiko proto realistai, ir kartais jie dar vadinami „episteminiais" realistais. Tačiau ne visi sveiko proto realistai kartu yra ir moksliniai realistai. Empirikai yra pripažinti sveiko proto realistai ir aš įrodinėsiu, kad interpretatoriai ir postmodernistai yra numanomi sveiko proto realistai, tačiau visi jie neigia mokslinį realizmą, nes nepripažįsta nematomų dalykų buvimo. Kadangi valstybė ir valstybių sistema yra nematomi dalykai, daugiausia dėmesio skirsiu moksliniam realizmui.

Prielaida dėl materialaus pasaulio egzistavimo nepriklausomai nuo mūsų turimų žinių būtų įprasta, jei nebūtų taip dažnai ginčijama. Tradicinis skepticizmo šaltinis buvo klasikinių empirikų, tokių kaip Locke'as, Berkeley ir Hume'as, teiginys, kad vieninteliai *tikrai* egzistuojantys dalykai yra mūsų suvokimai, arba „juslėmis gauta informacija". Toks požiūris performuluoja klausimą „Kas egzistuoja pasaulyje?" į „Kas egzistuoja mūsų prote?" ir sukuria galvosūkį, kaip galime žinoti,

[13] Devitt (1991, 45); kursyvas iš originalo.

kas tikrai egzistuoja „išorėje". Pabrėžtina, kad klasikiniai empirikai neneigia kačių ir šunų egzistavimo, tačiau jie teigia, kad jų ontologinė padėtis priklauso nuo to, ką galime sužinoti apie juos juslėmis, nes tik šitaip gauta informacija epistemiiu požiūriu yra patikima. Kaip yra pasakęs Berkeley, *esse est percipi* (būti, vadinasi, būti suvoktam). Mažai kas šiandien atvirai pritartų šiam teiginiui, tačiau jo antirealistinė dvasia išliko šiuolaikiniame empirizme ir postmodernizme. Užkietėję bihevioristinės revoliucijos empirikai demonstruoja antirealizmą, tačiau vengia kalbėti apie nematomas struktūras kaip apie „nemokslines" ar „metafizines". Postmodernistai irgi skeptiškai žiūri į pasaulio nepriklausomybę ir pasaulį traktuoja kaip diskursų, neleidžiančių prieiti prie objektyvios tikrovės, rezultatą. Šis požiūris remiasi Thomo Kuhno požiūriu, kad paradigmos sukuria „skirtingus pasaulius".[14] Tiek vienas, tiek kitas daro prielaidą, kad pasaulis priklauso nuo mūsų. Šia prasme jų ontologijos yra antropocentrinės arba „žmogiškasis šovinizmas"[15], nors tai skamba kiek ironiškai, kadangi loginis pagrindimas remiasi žmogiškojo ribotumo suvokimu.

Brandžios teorijos nukreipia į pasaulį

Šis mokslinio realizmo teiginys turi tikslą išspręsti epistemologinę problemą, kaip protas ir kalba siejasi su pasauliu ir palaiko konkrečią referencinę teoriją. Referencinės teorijos nagrinėja, kaip nustatoma sąvokų, tokių kaip „šuo" ar „valstybė", reikšmė. Jos nulemia mūsų žinių ir tiesos suvokimą, nes tiesa visuomet reiškia sėkmingą referenciją, nors, kaip matysime vėliau, neatvirkščiai: sėkminga referencija nebūtinai reiškia tiesą. Šiuolaikinėje diskusijoje apie referencijas vyrauja trys teorijos: empirikų palaikoma *aprašomoji* teorija, postmodernistų *santykinė* teorija ir realistų palaikoma *kauzalinė* teorija.[16] Pirmosios dvi turi svarbių panašumų, formuojančių nedorą sąjungą prieš realizmą.

[14] Kuhn (1962). Taip pat žiūrėkite Nelsono Goomano (1978) diskusiją apie „pasaulio kūrimą", kuria remiasi Nicko Onufo (1989, 37–38) TS konstruktyvizmas. Šios knygos požiūriu Onufas yra antirealistas.

[15] Musgrave (1988, 245).

[16] Geras įvadas į diskusiją yra Mitchello (1983) ir Devitto bei Sterelny (1987) darbai; daug šiuolaikinių straipsnių yra surinkta Schwartz, red. (1977) ir Moore, red. (1993).

Aprašomoji teorija ilgą laiką buvo tradicinė. Ji tapo žinoma, kai išsprendė problemas, iškilusias „naiviai" ir „vaizdo" referencinei teorijai, palaikomai ankstyvųjų realistų, teigiančių, kad reikšmę tiesiogiai nulemia objektai. Vaizdo teorija sunkiai paaiškina su objektais siejamų žodžių laisvą pasirinkimą bei to paties objekto skirtingų apibūdinimų skirtumą. Pavyzdžiui, ji negali paaiškinti skirtumo tarp frazių: „Taivanas yra išdavikiška Kinijos provincija" ir „Taivanas yra nepriklausoma valstybė". Šiuolaikinių aprašomųjų teorijų tėvas Gottlobas Frege'as įvedė „prasmės" sąvoką šių problemų sprendimui.[17] Anot Frege'o, sąvokos prasmę nulemia savybės, kurias mes siejame su ja, o „prasmė nulemia referenciją". Pavyzdžiui, sąvokos „šuo" prasmę perteikia apibrėžimas „keturkojis lojantis šunų šeimos atstovas ...", o tai savo ruožtu nulemia nuorodas į šunis. Šiuo atžvilgiu reikšmė ir tiesa yra kalbinių aprašymų funkcija, o ne santykis tarp žodžių ir tikrovės.[18]

Tai verčia nerimauti dėl to, kaip nustatomi apibrėžimai; jei ne per pasaulio objektus, tai kaip mums žinoti, jog jie nėra mūsų proto išradimai? Aprašomųjų teorijų atstovai sprendžia šią problemą empiriniu būdu, grįsdami aprašymus stebėjimu, kuris, jų manymu, užima epistemiškai privilegijuotą padėtį, kadangi be analitinių tiesų tai yra vienintelis dalykas, kuriuo galima tikėti. Mes „lojimą" įtraukiame į „šuns" prasmę, kadangi, mūsų supratimu, šunys loja. Neatsilikdami nuo empirizmo skeptinės epistemologijos, aprašomųjų teorijų atstovai traktuoja šiuos suvokimus kaip prote esančią juslėmis gautą informaciją, o ne kaip „išorinio" pasaulio esybės padarinius. Šis nesugebėjimas galiausiai referencijas grįsti išoriniu pasauliu paskatino Hilary Putnamą, realistinį aprašomosios teorijos kritiką, traktuoti ją kaip epistemologinio idealizmo formą.[19]

Pagrindinė aprašomosios teorijos problema yra tai, kad ji neleidžia mums sėkmingai pateikti referencijas į kažką, jeigu turime klaidingą šio dalyko aprašymą. Jei pasikeičia mūsų turimi aprašymai, turi keistis ir spėjamos esybės, kurias jie nurodo.[20] Ar tyrinėtojai iki Koperniko mini tą pačią Saulę kaip ir mes, nors ir aprašo ją kitaip? Aprašomosios teorijos atstovai turėtų atsakyti neigiamai. Putnamo sugalvota mokslinės fan-

[17] Frege (1892/1993).
[18] Devitt ir Sterelny (1987, 51–52).
[19] Putnam (1975, 208–209).
[20] Žr. ypač Kripke (1971) ir Putnam (1975).

tastikos iliuzija aiškiai atskleidžia problemą.[21] Žemė dvynė yra planeta lygiagrečioje visatoje, visiškai identiška mūsiškei, tačiau jos gyventojai nežino apie mūsų egzistavimą. Todėl kai Žemės dvynės gyventojai sako „Tony Blair", jie turi omeny žmogų, gyvenantį jų planetoje, o mes – žmogų, gyvenantį pas mus. Anot aprašomosios teorijos, šių dviejų pareiškimų referentai turi būti identiški, kadangi jie turi identišką prasmę, o prasmė nulemia referenciją. Putnamas prieina prie išvados, kad „objektų reikšmių *galvoje* tiesiog nėra".[22] Reikšmės turi būti kažkaip susijusios su žodžių ir išorinio pasaulio santykiu.

Priešingai negu aprašomosios teorijos, empirizmas – santykinė referencinė teorija – yra grindžiama Saussure'o struktūrine lingvistika ir sudaro postmodernios epistemologijos pagrindą.[23] Ji neigia empirizmo požiūrį, kad reikšmė ateina į protą vos tik supratus žodį („logocentrizmas"), ir teigia, kad reikšmė atsiranda iš skirtumų santykių diskurse. „Objektą apibrėžia ne jo esmė (ne jo esminiai bruožai), bet jo santykiai struktūroje".[24] Kai sužinome sąvokos „šuo" prasmę, mes neįgyjame žinių apie esybę už diskurso ribų, bet sužinome apie jos vaidmenį ar „reikšmingą dispoziciją" mūsų kalboje.[25] Kaip rašo Terence Hawkes, „[ž]odis „šuo" (angl. *dog*) egzistuoja ir funkcionuoja anglų kalbos struktūroje be nuorodos į jokio kito keturkojo lojančio padaro realų egzistavimą".[26] Turint omeny, kaip lengvai galima klaidingai suprasti šį požiūrį, reikia pabrėžti, kad jis nereikalauja paneigti „išorinę" tikrovę. Tai klausimas, dėl kurio postmodernistai yra (ar turėtų būti) nusiteikę agnostiškai. Tiesiog teigiama, kad tikrovė niekaip nesusijusi su prasmės ir tiesos nustatymu, o pastarąsias nulemia jėgos santykiai ir kiti sociologiniai diskurso veiksniai.[27] Postmodernistai dažnai savo poziciją supranta kaip atsisakymą nuo epistemologijos. Tačiau kaip ir aprašomosios teorijos atveju, kritikai santykinę teoriją laiko epistemologinio idealizmo forma, nes pastarosios atveju nuoroda į materialųjį pasaulį visiškai išnyksta, palikdama mums vienintelę, kalbinę, „reikšmę".[28]

[21] Putnam (1975, 223–227); geros apžvalgos ieškokite Devitt ir Sterelny (1987, 51–52).
[22] Putnam (1975, 227).
[23] Žr. Hawkes (1977, 19 – 28).
[24] Devitt ir Sterelny (1987, 212).
[25] Mitchell (1983, 74).
[26] Hawkes (1977, 17).
[27] Foucault (1980); dėl bandymo išaiškinti šį teiginį žr. Nola (1994).
[28] Mitchell (1983), Devitt ir Sterelny (1987, 215–220); Alcoff (1993).

Santykinės prasmės teorijos įtaka teorizavimui apie pasaulio politiką matyti Davido Campbello atliktame JAV užsienio politikos tyrime, kur parodyta, kaip Sovietų Sąjungos, imigracijos, narkotikų ir kitos grėsmės buvo konstruojamos remiantis JAV nacionalinio saugumo diskursu.[29] Knygoje aiškiai parodyta, kad materialūs pasaulio dalykai nepriverte JAV valdžios turėti ypatingų jų vaizdų – vaizdo referencinė teorija nepasitvirtino. Taip ji atskleidžia tiesos ir referencijos padriką pobūdį, kaip objektai yra santykinai „konstruojami".[30] Kita vertus, kelis kartus pabrėžęs, kad jis neneigia, pavyzdžiui, Sovietų Sąjungos veiksmų realumo, jis ypač vengia bet kokių bandymų įvertinti, kaip plačiai jie *lėmė* JAV įsivaizdavimus. Jis negali atsakyti į klausimą, kiek JAV įsivaizdavimai apie Sovietų Sąjungos keliamą pavojų buvo tikslūs ar teisingi (atitikties klausimai). Viskas, ką jis gali, tai sutelkti dėmesį į įsivaizdavimų pobūdį ir padarinius.[31] Žinoma, jokia socialinių mokslų taisyklė nereikalauja pirmenybės atiduoti kauzaliniams klausimams; įsivaizdavimų pobūdis ir padariniai irgi yra svarbūs. Kaip matysime toliau, jo tyrimas yra labiau konstitutyvus negu kauzalinis. Vis dėlto aš įtariu, kad, Campbello manymu, bet kuris bandymas įvertinti, ar diskursas atitinka tikrovę, savaime yra beprasmis. Anot santykinės referencinės teorijos, mes tiesiog negalime žinoti, koks buvo „tikrasis" Sovietų Sąjungos pavojus, todėl jo tikrumas buvo nustatinėjamas vien tik diskurso viduje, o ne remiantis tuo, ar pastarasis atitinka išorinę tikrovę.[32]

Pagrindinė santykinės referencinės teorijos problema yra tai, kad ji negali paaiškinti pasaulio pasipriešinimo kai kuriems įsivaizdavimams ir atitinkamai šių įsivaizdavimų nesėkmės ar neteisingų įsivaizdavimų. Pasaulio pasipriešinimas labiausiai akivaizdus gamtoje: ar diskurse kalbama apie tai, ar ne, tačiau kiaulės *negali* skraidyti. Pavyzdžių gausu ir visuomenėje. 1519 m. Montecumai iškilo ta pati epistemologinė problema, kuri šiandien iškyla socialiniams mokslininkams: ką kalbėti apie žmones, kurie, kaip yra jo atveju, vadina save ispanais. Bu-

[29] Campbell (1992).

[30] Palyginkite su Weldes (1999).

[31] Apie radikaliai konstruktyvistinį tikslumo ir atitikties klausimų paneigimą žr. Jussim (1991).

[32] Panašiai galima buvo atsiliepti apie labai įdomią Arturo Escobaro (1995) knygą apie raidos teoriją, kurioje nėra aptariamas klausimas dėl masto, kuriuo įsivaizdavimai apie Trečiojo pasaulio raidą yra ribojami objektyvių sąlygų.

vo galimi įvairūs įsivaizdavimai ir, be abejo, tas, kurį jis pasirinko – jog jie yra dievai – rėmėsi jam prieinamais diskursyviniais duomenimis. Tai kodėl gi jį nužudė, o jo imperiją sugriovė kariuomenė, šimtąkart mažesnė už jo? Realistinis atsakymas – Montecuma buvo tiesiog neteisus: ispanai nebuvo dievai, o tiesiog norėjo užkariauti jo imperiją. Jei Montecuma būtų pasirinkęs šį alternatyvų įsivaizdavimą apie ispanus, jis būtų galėjęs užkirsti kelią šiai baigčiai, nes toks įsivaizdavimas būtų labiau atitikęs tikrovę. Priešingai nei teigtų vaizdo referencinė teorija, konkistadorų tikrumas nepriverté jo pasirinkti teisingą vaizdą, tačiau šis tikrumas turėjo tam tikrą įtaką nepriklausomai nuo to, ar jo diskursas numatė juos, ar ne. Kitaip tariant, tariamai mums neprieinamas išorinis pasaulis dažnai žlugdo arba apsunkina vaizdus. Postmodernizmas neleidžia mums suprasti, kodėl taip yra, ir apskritai atmeta šį klausimą.[33]

Empirikų mėgstama aprašomoji referencinė teorija koncentruojasi ties prote esančiais juslėmis gautais duomenimis, o postmodernistų ginama santykinė teorija daugiausiai dėmesio skiria santykiui tarp žodžių, tačiau abi jos yra panašios bent jau vienu esminiu aspektu: nė viena iš jų negrindžia reikšmės ir tiesos išoriniu pasauliu, nulemiančiu jų turinį.[34] Abi jos pirmenybę atiduoda epistemologijai, o ne ontologijai. Tačiau būtina referencinė teorija, atsižvelgianti į proto bei kalbos indėlį ir kartu pagrįsta išorine tikrove.

Realistai siūlo kauzalinę referencinę teoriją. Anot kauzalinės teorijos, sąvokų reikšmę nulemia dviejų stadijų procesas.[35] Iš pradžių įvyksta „krikštijimas", kurio metu kuriam nors naujam gamtos referentui (pavyzdžiui, iki tol nežinomam gyvūnui) suteikiamas vardas; vėliau šis daikto ir sąvokos ryšys kalbančiųjų grandine perduodamas šiuolaikinėms kalbančiųjų kartoms. Abi stadijos yra kauzalinės. Pirmoji todėl, kad referentas taip sužavėjo kažkieno jausmus, jog jie buvo priversti suteikti jam vardą. Antroji todėl, kad reikšmių perdavimas yra

33 Alcoff (1993: 99).

34 Apie šiuos ir kitus empirizmo ir postmodernizmo panašumus žr. Boyd (1992, 164–169) ir D'Amico (1992).

35 Žr. Kripke (1971), Putnam (1975) ir Boyd (1979). Nors šis teiginys paprastai priskiriamas Saului Kripke'i, Quentinas Smithas neseniai paneigė tai ir nurodė, kad pirminę mintį išsakė Rutha Barcan Marcus. Šios polemikos apžvalgą bei aiškų kaulinės teorijos apibendrinimą žr. pas Holtą (1999b).

imitacijos ir socializacijos kauzalinis procesas. Abi stadijos leidžia diskursui veikti reikšmę ir savaime neneigia santykinės teorijos postuluojamo „skirtumo" vaidmens. Realybė nepakankamai nulemia teoriją, ir kauzalinė teorija savaime nėra vaizdo referencinė teorija. Net šių pastebėjimų pripažinimas nereiškia, kad reikšmė yra visiškai socialiai ar protiškai konstruojama. Realistų manymu, įsitikinimus nulemia diskursas *ir* gamta.[36] Taip išsprendžiamos kertinės aprašomųjų ir santykinių teorijų problemos: mes sugebame kalbėti apie tą patį objektą net tuo atveju, kai mūsų vartojami jo apibūdinimai skiriasi arba kinta, bei pasaulio atsparumas kai kuriems pavaizdavimams. Protas ir kalba padeda nustatyti reikšmę, tačiau pastarąją reguliuoja ir nepriklausomas nuo proto bei kalbos pasaulis.

Kauzalinės teorijos pagrindas yra ontologinė prielaida, jog pasaulyje egzistuoja „gamtos reiškiniai", tokie kaip vanduo, atomai ar šunys.[37] Gamtos reiškiniai yra nepriklausomos materialios esybės, kurių kauzalines galias nulemia vidinės, nepriklausomos nuo proto, struktūros, o ne žmonių socialinės normos. Šios materialios esybės uždeda mums tikrovės apribojimus, ir jeigu norime, kad mums sektųsi šiame pasaulyje, mūsų teorijos kuo tiksliau turi jas atitikti. Jei norime išrasti vaistus nuo AIDS, turime žinoti, kaip AIDS virusas veikia. Svarbiausia mokslo užduotis – žinias suderinti su gamta. Žinoma, mūsų žinios apie gamtą visada yra klaidingos, todėl mokslui gali nepavykti „lengvai išskirti gamtos į sudedamąsias dalis". Tačiau gamtos reiškinių būdingas bruožas yra tai, kad jie sukelia tam tikrų padarinių nepriklausomai nuo to, patinka tai mums ar ne. Nuo senų laikų žmonės norėjo skraidyti, tačiau tai jiems pasisekė tik tuomet, kai jie išmoko įveikti gravitaciją. Kiaulės niekad neskraidys, nes iš prigimties joms to nelemta daryti.

Savo grynuoju pavidalu kauzalinė referencinė teorija daugiausia taikytina gamtos reiškiniams. Toliau šiame skyriuje įrodinėju, kad tam, kad ji tiktų socialiniams reiškiniams, reikia įtraukti aprašomosios ir santykinės teorijos elementus. Tačiau realisto akimis žiūrint, socialinis gyvenimas yra gamtos tęsinys ir mokslas su gyvenimo kauzaline teorija turi sietis aprašytųjų mechanizmų dėka.

[36] Kitcher (1993, 164–167).

[37] Žr. Boyd (1991), Hacking (1991), Kornblith (1993) ir Halsam (1998).

Kauzalinė teorija įgijo daug šalininkų[38] iš dalies dėl to, kad ji išsprendžia svarbias problemas, su kuriomis susiduria jos konkurentai. Tačiau ji tapo ir kritikos objektu.[39] Panagrinėkime dvi problemas.

Pirmoji yra referencijos ir tiesos santykis. Realizmas lemia atitikimo tiesos teoriją, reiškiančią, kad teorijos yra teisingos ar klaidingos priklausomai nuo jų santykio su pasauliu. Vis dėlto realistai pritaria Quine'ui, Kuhnui ir Lakatosui, jog bet koks stebėjimas yra pagrįstas teorija. Teorija tam tikru mastu konstruoja nuosavus faktus.[40] Tai reiškia, kad *realizmas yra antifundamentalistinis*.[41] Taigi nors yra įprasta juos abu sujungti, atitikimo tiesos teorija nelemia epistemologinio fundamentalizmo. Teorijos teisingumas priklauso nuo to, kaip ji atspindi kauzalinę pasaulio struktūrą, tačiau teorijos visuomet lyginamos su kitomis teorijomis, o ne su tam tikru ikiteoriniu atitikimo „pagrindu". Tai kelia klausimą, kaip mes galime būti tikri, jog referencija yra teisinga.[42] Atsakymas – mes negalime būti tikri, todėl turime pasitikėti tik „brandžių" teorijų, įrodžiusių savo sėkmę pasaulyje, referentais. Tačiau net tuomet galima kalbėti tik apie „apytikrę" tiesą,[43] bet tai nesvarbu. Pagrindinis kauzalinės teorijos privalumas yra tai, kad ji tiesą atskiria nuo referencijos. Tiesa suponuoja referenciją, tačiau pastaroji nesuponuoja tiesos. Kauzalinė teorija leidžia mums sėkmingai kalbėti apie objektyviąją realybę net tuo atveju, jei klaidingai įsivaizduojame jos prigimtį. Realistai tiki, kad per mokslą mes laipsniškai įgyjame geresnį pasaulio supratimą (žr. toliau), tačiau visos pretenzijos į žinojimą yra klaidingos ir „tiesa"neduoda jokio įdomaus rezultato jų mokslinėje filosofijoje.

Antroji kauzalinės teorijos problema yra tai, kad daugelio natūralių rūšių ribos yra sunkiai nubrėžiamos, o tai galėtų reikšti, jog jos iš viso neturi jokių esminių savybių. Šią problemą pastebėjo dar Locke'as, teigęs, kad prigimties skirtumai yra labiau laipsniški negu rūšiniai.[44]

[38] Aiškėja vis daugiau įrodymų, kad žmonės turi įgimtą polinkį identifikuoti gamtos reiškinius (Kornblith, 1993, 83–107) ir tai tikriausiai tinka ir kitiems gyvūnams, kuriems gebėjimas atskirti plėšrūną nuo aukos yra esminis, kad išgyventų.

[39] Pvz., Dupre (1993).

[40] Kam, atrodo, pritaria Waltzas (1979, 5–12).

[41] Boyd (1989, 11–13), Kitcher (1993, 162).

[42] Dėl stebėjimo priklausomybės nuo teorijos reikšmės teorijų patikrinimui žr. Greenwood (1990), Hudson (1994) ir Hunt (1994).

[43] Boyd (1990).

[44] Žr. Kornblith (1993, 13–34).

Pamėgdžiodami Locke'o empirines nuotaikas, pastarųjų metų postmodernistai ir radikalūs feministai rėmėsi neaiškiomis ribomis įrodinėdami, kad dalykai, kuriuos visuomenė anksčiau laikė prigimtiniais, pavyzdžiui, lyčių skirtumai, iš tikro yra socialiniai konstruktai ir todėl priklauso nuo konkrečios politikos.

Šią problemą pripažįsta ir šiuolaikiniai realistai. Kaip pabrėžia Richardas Boydas, referencijos neapibrėžtumas yra evoliucijos teorijos prielaida, nes naujų rūšių formavimasis priklauso nuo nukrypimų nuo normos, įsiterpiančių tarp pirminių ir iš jų kylančių rūšių.[45] Tačiau užuot padaręs išvadą, kad rūšys yra tiesiog sąlygiškumai, Boydas siūlo realistinį sprendimą. Jis teigia, kad rūšis ir kitus gamtos reiškinius sudaro homeostatinės savybių grupės. Individualūs šių grupių elementai gali būti neesminiai ir tuomet mes turėsime tenkintis rūšiniais apibrėžimais, vadinamaisiais „neaiškiais rinkiniais" ir „stereotipais", o ne būtinomis ir pakankamomis sąlygomis.[46] Tačiau tai nekenkia realistiniam požiūriui į gamtos reiškinius. Egzistuoja daug skirtumų tarp Labradoro veislės šuns ir škotų aviganio, tačiau dar svarbesnis kauzalinis atotrūkis egzistuoja tarp jų ir kačių. Tai, kaip skirstome ribines situacijas, gali būti svarbu, ypač socialiniame gyvenime, tačiau tai nereiškia, kad natūralių rūšių klasifikacija yra *tiesiog* jėgos demonstravimas. Šunys negali veistis su katėmis, kad ir kaip juos klasifikuotume. Tai pasako kažką apie jų prigimtį, o ne apie diskursą.

Teorijos teikia žinių apie nematomus dalykus

Empirikų ir postmodernistų epistemologinis nerimas dar labiau sustiprėja, kai mokslininkai ima kalbėti taip, tarsi sąvokos, neturinčios akivaizdaus referento (ir paprastai vadinamos „teorinėmis"), pavyzdžiui, elektronai, preferencijos ar valstybės, iš tikrųjų remiasi nematomomis esybėmis ir struktūromis. Tik ryžtingiausias skeptikas nerimaus dėl to, ar „stalas" arba „kėdė" atitinka pasaulio objektus, nors tokių skeptikų vis dar yra.[47] Tačiau skirtingai nuo matomų dalykų, mūsų žinios apie nematomus dalykus kur kas labiau priklauso nuo turi-

[45] Boyd (1991, 142).
[46] Putnam (1975, 217), Boyd (1989, 18), Sayer (1997, 456–457).
[47] Žr. Edwardsas ir kt. (1995), o dėl realistinės nuomonės – O'Neillas (1995).

mų teorijų, o ne nuo juslių, todėl mums teks atsisakyti šių žinių vos tik atsisakysime teorijų, palaikančių nematomus dalykus.[48] Tai verčia suabejoti realistų teiginiu, kad tikrovė (ontologija) nulemia teoriją (epistemologiją), nes apie nematomus dalykus galime žinoti tik iš teorijos. Dėl to egzistuoja rizika, kad bus atvertas kelias socialiniam prasmės ir tiesos aiškinimui. Waltzas krikštijo valstybių sistemos struktūrą vienaip, o Bullas kitaip, tačiau, kiek mums yra žinoma, ji net neegzistuoja.

Empirikų atsakas į šią problemą yra toks: nematomus dalykus tiriančios teorijos traktuojamos veikiau „instrumentiškai" negu „realistiškai", t. y. kaip patirties organizavimo priemonės, o ne kaip nuorodos į paslėptas struktūras. Tai suponuoja fundamentalistinę epistemologiją, kurioje stebėjimas užima privilegijuotą episteminę teoriją atitinkančią padėtį, tokią, kad visada, kai teorijos negalima prilyginti stebėjimu pagrįstiems teiginiams, ji turėtų būti traktuojama išimtinai instrumentiškai. Net aiškiau nei tai daro aprašomoji teorija, instrumentalistinis požiūris į nematomus dalykus aiškiai pirmenybę suteikia epistemologijai, o ne ontologijai. Galime teigti kažką egzistuojant tik tuo atveju, jei tai žinome, o žinoti galime tik tai, ką matome. Šis požiūris primena Hume'ą, kuris priežastingumą traktavo kaip „nuolatinius įvykių sutapimus", kadangi jo nuomone, niekada negalime tiksliai pažinti nematomų dalykų kauzalinių mechanizmų. Instrumentalizmas buvo filosofinė tradicija loginio pozityvizmo ir empirizmo klestėjimo laikais ir visuomenės mokslų platų pripažinimą pelnė Miltono Friedmano įtakingo veikalo dėka.[49]

Iš principo mokslininkų elgesiui turi būti nesvarbu tai, ar jie į nematomus dalykus laikosi instrumentalistinio, ar realistinio požiūrio. Reikia pripažinti, kad gamtos mokslininkai reguliariai atlieka brangiai kainuojančius eksperimentus, skirtus manipuliuoti spėjamais teorinių sąvokų referentais, ir būtų keista, jeigu jie netikėtų šių esybių egzistavimu. Tačiau instrumentalizmas skirtas tik mokslinei praktikai atkurti ir galimai epistemiškai pagrįstų mokslinių teiginių filosofinei analizei, bet ne galiojančiai mokslinei praktikai aprašyti. Jis nėra perspėjimas

48 Kroon (1985).

49 Friedman (1953). Didžiausias instrumentalizmo propaguotojas šiandien tikriausiai yra Bas van Fraassen (1980) Žr. Churchland ir Hooker, red. (1985) dėl Fraasseno veikalo realistinių komentarų ir jo atsako bei Langueux (1994) dėl Friedmano veikalo atnaujinimo atsižvelgiant į van Fraasseno darbą.

mokslininkams nustoti nagrinėti nematomus dalykus. Kaip pasakė Herbertas Feiglas, „[j]oks sveiko proto mokslinis filosofas nelaiko šios rūšies analizės [loginio empirizmo] teorijų kūrimo receptu".[50] Tačiau nuo bihevioristinės revoliucijos laikų visuomenės mokslininkai visomis pastangomis stengėsi surasti bendruosius dėsnius ir dedukcines teorijas pagrįsti empirinėmis mokslo rekonstrukcijomis. Tai kelia du pavojus.

Pirmasis yra „tarsi"skatinimas mąstyti. Jei teorijos yra tiesiog žinių organizavimo instrumentai, tuomet visai nesvarbu jų prielaidų realistiškumas. Teorijos užduotis yra tiesiog sėkminga prognozė arba „fenomeno išsaugojimas".[51] Problema yra ta, kad vien dėl to, kad procesas gali būti sumodeliuotas taip, „tarsi"veiktų tam tikru būdu, dar nereiškia, jog jis tikrai tuo būdu veikia. Jei dėl mūsų požiūrio į mokslą sėkmingas paaiškinimas darosi priklausomas nuo sėkmingos prognozės (žr. toliau) ir tik nuo jos, tuomet jei tikime egzistuojant nuo proto nepriklausomą pasaulį, mes rizikuojame niekad nesugebėti paaiškinti, kaip jis iš tikro egzistuoja. Net kai kurie empirizmo šalininkai abejojo, ar „tarsi" teorizavimas yra mokslas.[52]

Kitas instrumentalizmo pavojus būdingas realistiniam požiūriui į socialinius reiškinius. Socialiniai mokslininkai empirikai gali padaryti išvadą, kad instrumentalizmo draudimai tinka visuomenės tyrimams kaip ir gamta, ir taip *a priori* kaip „metafizinę"atmesti bet kurią nematomais dalykais pagrįstą teoriją. Ilgą laiką individualistai naudojosi būtent tokia taktika puldami kaip „ideologinį" holistinių teorijų, tokių kaip marksizmas, nematomų dalykų vidinių struktūrų postulavimą.[53] Tai paverstų niekais bet kokias kalbas apie valstybes ir jų sistemas kaip tikrąsias ir galimas pažinti.

Teiginys, kad filosofiniai argumentai neturėtų būti derinami su tyrimų draudimu, vis dėlto neišsprendžia realistų problemos, kaip pažinti nematomus dalykus. Atsakymą sudaro dvi dalys – negatyvioji ir pozityvioji.

[50] Feigl (1970, 13).
[51] Van Fraassen (1980); taip pat žr. Waltz (1979, 10).
[52] Moe (1979).
[53] Žr. Weldes (1989) kritinę apžvalgą. Įdomu pastebėti, kad postmodernistai pritaria empirikams, jog mes turėtume vengti ieškoti nematomų dalykų vidinių struktūrų ir pagrindinį dėmesį skirti išorei (pvz., Aschley, 1987, 407).

Negatyvioji dalis yra nukreipta prieš empirikų teiginį, jog stebėjimas žinioms suteikia nepataisomą pagrindą. Realistų teigimu, negalima išlaikyti griežto skirtumo tarp teorijos ir stebėjimo, kadangi bet koks stebėjimas yra pagrįstas teorija.[54] Teorijos kalba gali skirtis nuo stebėjimo kalbos paslėptų įsitikinimų suponavimo laipsniu, tačiau jos nesiskiria iš esmės. Dėl šios priežasties nematomi dalykai nekelia ypatingų problemų kauzalinei referencijos teorijai. Tačiau savaime šis argumentas neužtikrina tikėjimo nematomais dalykais ir tik verčia mus eiti slidžiu keliu epistemologinio reliatyvisto, teigiančio, kad stebėjimą ne tik apsunkina teorija, bet jį ir *nulemia*. Kad sustabdytų šį slydimą, realistui reikia pozityvaus argumento, kad nematomi dalykai mums yra prieinami ir be teorijų, kuriose jie yra įtvirtinti.

Iš anksto pabrėžtina, kad realistai ir empirikai sutaria dėl to, jog teorijos, apimančios teorines sąvokas, gali būti aiškinamosios. Ginčijamasi, kokių padarinių šis faktas sukelia nematomų dalykų ontologiniam statusui. Keliamas toks klausimas: „Ar *protinga* daryti išvadą apie elektronų, kaip tam tikrų matomų padarinių, egzistavimo priežastį, jei atsižvelgsime į tai, kad elektronų teorija yra geriausias mūsų turimas paaiškinimas, kadangi šie padariniai gali vėliau pasirodyti esą klaidingi? Ar *protinga* daryti išvadą apie valstybės egzistavimą remiantis žmonių, vadinančių save muitinės pareigūnais, kareiviais ar diplomatais, veikla, atsižvelgiant į tai, kad valstybės teorija, kuri yra geriausias šios veiklos paaiškinimas, gali pasirodyti esanti klaidinga?" Filosofai tokį argumentavimą vadina „geriausio paaiškinimo išvada" (GPI) ir daugybė ginčų apie realizmą kyla iš požiūrio į šį argumentavimą.[55] Realistai teigia, kad GPI yra pagrįsta, ir nors kaip indukcijos formai jai stinga tikrumo, kurį mes gauname indukcijos dėka, ji yra mokslinio metodo šerdis ir reguliariai naudojama kasdieniame gyvenime. Ištikimi skepticizmui empirikai teigia, jog dėl savo klaidingumo GPI nėra tinkamas žinių pagrindas. Realistai kontrargumentuoja, esą pagrindų paieška visada bus neišsipildanti svajonė, ir GPI yra patikimiausias iš mūsų turimų kelių į žinojimą. Ir taip toliau.

Realistų atsidavimas geriausio paaiškinimo išvadai ypatingą vietą priskiria teoretikams, taigi galima sakyti, kad realistų ir antirealistų

[54] Maxwell (1962), Musgrave (1985, 204–209).

[55] Taip pat žinomas kaip „retrodukcija" ar „abdukcija"; žr. Boyd (1984, 65–75), Ben-Menahem (1990), Lipton (1991) bei Day ir Kincaid (1994).

ginče ant kortos pastatyta būtent jų episteminė padėtis, t. y. jų galia kalbėti apie tikrąjį pasaulį. Realistų nuomone, teoretikas pristato nematomų dalykų fenomeną, mat pasiūlo jo savybių aprašymą ir kai kurias hipotezes dėl jų santykio su matomais padariniais. Iš esmės nagrinėdamas nematomus dalykus, realistas tiek gamtos, tiek visuomenės moksluose derina kauzalinę ir aprašomąją referencines teorijas.[56] Šis procesas paprastai vyksta su metaforų pagalba.[57] Tikrai realistiškai Waltzas pateikia valstybių sistemos struktūros trijų dalių apibrėžimą ir rinkos metaforą, kad suprastume jos padarinius. Konstruktyvistai aprašo ją skirtingai, tačiau tai nereiškia, kad tikroji valstybių sistema kaip nors priklauso nuo mūsų teorijų. Galiausiai abi pusės nurodo tam tikras bendras pastabas ir teigia, kad jas iš dalies paaiškina tarpvalstybinių santykių struktūra. Nors ir nesutardami dėl aprašymo, mes visgi galime kalbėti apie tą patį dalyką, visai kaip Ptolemajas ir Kopernikas kalbėjo apie tą pačią Saulę. Realistų manymu, valstybių sistema egzistuoja nepriklausomai nuo visuomenės mokslininkų, taigi sąveika su šia tikrove turi reguliuoti ir jų teorijas. Stebėjimas gali remtis teorija, tačiau jis nėra arba, kaip rodo Montecumos patirtis, neturėtų būti jos nulemtas.

Tai verčia išsakyti vieną galutinį komentarą. Realizmo ir pasaulio politikos teorijos, pristatytos kituose skyriuose, kritikai gali vadinti jį „esencialistiniu". Aš neprieštarauju šiam pavadinimui, jeigu tik jis bus teisingai suprastas. Esencializmas kartais prilyginamas idėjai, esą mes galime paaiškinti tam tikrą fenomeną su neištirtos ir magiškos esmės pagalba. Ši idėja yra nemokslinė ir joks realistas neturi jai pritarti. Moksliniai realistai teigia, kad daiktų elgesį veikia savarankiškos, nepriklausomos nuo proto struktūros, suteikiančios šiems daiktams tam tikrų vidinių galių ir polinkių. Šių struktūrų atradimas yra pagrindinis mokslo uždavinys, kas savaime yra esencializmas silpnąja prasme.[58] Toks požiūris suponuoja tikėjimą, kad daiktai *turi* vidines struktūras, kas yra ginčytina, jeigu jie yra nematomi, ypač socialinių rūšių atveju. Mano įsitikinimu, klausimas, ar objektas turi vidinę savarankišką struktūrą, turi būti laikomas empiriniu, o ne *a priori* keliamas iš epistemologinio skepticizmo. Šis skepticizmas gali būti toks pat dogmati-

56 Kroon (1985).
57 Boyd (1979), McMullin (1984a), Cummiskey (1992).
58 Leplin (1988).

nis, kaip rėmimasis magiškomis esmėmis. Mažai kas šiandien suabejotų, kad šunys, vanduo ir net atomai turi esminių savybių. Didesnės abejonės šiuo klausimu kyla dėl valstybių ir jų sistemų, tačiau aš norėčiau, kad skaitytojai tokios galimybės neatmestų.[59]

2. Stipriausias realizmo argumentas

Labiausiai įtikinantis argumentas realizmo naudai yra žinomas kaip „stipriausias" ar „stebuklingas". Kaip teigia Putnamas, „neabejotinas argumentas realizmo naudai yra tai, kad jis yra vienintelė filosofija, iš mokslo nedaranti sėkmės stebuklo".[60]

Argumentas prasideda prielaida, esą mokslui „pasisekė" padėti mums valdyti pasaulį. Dėl suklydimo pavojaus svarbu pabrėžti, ko nereiškia šis teiginys apie sėkmę. Tai nėra teiginys, kad mokslo dėka žmonės šiandien gyvena geriau negu 1500 m. Mokslas gali tarnauti tiek gėriui, tiek ir blogiui ir realistai neteigia, kad jis daugiau tarnavo pirmajam tikslui. Sėkmės prielaida taip pat nereiškia, kad mokslui tarnaujant gerajam tikslui, nėra jokių negatyvių išorinių požymių. Dėl naujų technologijų gali didėti tarša, atsirasti ligų ar žlugti kultūra. Abi problemos yra svarbios, bet neesminės, ir jų iškėlimas pakeičia klausimo esmę. Šiuo teiginiu tik norima pasakyti, kad mokslo dėka šiandien galime valdyti aplinką taip, kaip negalėjome, *nors ir norėjome*, praeityje. Remiantis šiuo ribotu kriterijumi mokslinės žinios yra progresyvios. Mes galime skraidyti, o senovės romėnai negalėjo. Kodėl? Štai teisingas klausimas.

Realistai atsako į jį: mes žinome apie pasaulį tai, ko nežinojo senovės romėnai. Bendresne prasme mokslas yra sėkmingas todėl, kad jis mūsų teorines žinias laipsniškai priderina prie išorinio pasaulio vidinės struktūros. Jeigu brandžios teorijos apytikriai neatitiktų šios struktūros, jų sklandus veikimas taptų „stebuklu". Tai geriausio paaiškinimo išvada: kadangi stebuklas nėra paaiškinimas ir nėra geresnių paaiškinimų, realistai teigia, kad geriausias mokslo sėkmės paaiškinimas yra tai, kad mes priartėjame prie tikrovės struktūros.

[59] Dėl argumentų nuosaikiojo esencializmo, tokio kaip palaikomas šioje knygoje, naudai žr. O'Neil (1994), Sayer (1997) ir Haslam (1998).

[60] Putnam (1975, 73). Šį argumentą taip pat išsakė Niiniluoto (1980), Boyd (1984), Musgrave (1988), Cummiskey (1992), Carrier 1993) ir Brown (1994).

Antirealistai kontrargumentuoja, jog nėra nieko stebuklingo, kad mokslinės teorijos leidžia mums valdyti pasaulį, nes būtent tam mes jas ir sukūrėme, todėl mums nereikia jų sėkmės metaanalizės: mokslas geriausiai paaiškina save.[61] Šiuo požiūriu Stipriausias argumentas klysta patvirtindamas konsekventą, kuriame išvada yra paslėpta po prielaida. Iš tikrųjų tai buvo teisinga kritika ankstyvųjų Stipriausiojo argumento versijų, kurios apibrėžė sėkmę plačiai, t. y. kaip galimybę valdyti aplinką. Tačiau realistai, atsakydami į tai, susiaurino sėkmės apibrėžimą. Sėkmė reiškia gebėjimą numanyti dalykus, kurie nebuvo pradinės teorijos objektai (nauji faktai), ir sujungti iki tol atskiras žinių dalis.[62] Yra daug tokios „stiprios" mokslo sėkmės pavyzdžių[63] ir jie būtų stebuklingi, jei mūsų teorijos vis labiau neatitiktų pasaulio.

Tikrasis sunkumas, atsiradęs Stipriausiam argumentui, yra „nesėkmingos referencijos" problema. Vienas kauzalinės referencijos teorijos privalumų yra tai, kad ji išsprendžia jos konkurentų problemą, esą negalima sėkmingai kalbėti apie kažką, jei neturi teisingos teorijos (Ptolemajas nekalbėjo apie Saulę ir t. t.). Kita vertus, realistai dažnai nepaisė priešingos problemos, t. y. kad teorija gali būti „sėkminga" nesiremdama kuo nors realiu ar tikru. Taigi sėkminga referencija nėra būtina empirinei sėkmei.[64] Larry Laudanas išskyrė daugybę teorijų mokslo istorijoje, kurios buvo empiriškai sėkmingos kurį laiką, tačiau jų teorinės sąvokos šiandien, mūsų įsitikinimu, neturi referentų, kaip, pavyzdžiui, flogistono arba šiluminė teorija.[65] Jei tai tiesa, darytina tokia „pesimistinė išvada apie mokslo istoriją"[66]: turint omeny, kad daugelis esybių, kurias anksčiau tikėjome egzistuojant, dabartiniu mūsų įsitikinimu, neegzistuoja, tai kaip mes galime būti tikri, kad tos vertybės, kuriomis tikime šiandien, nebus mūsų atmestos ateityje? Vadovaujantis tuo, kaip galime būti tikri, kad teorijos pokyčiai reiškia laipsnišką priartėjimą prie tikrovės, o ne tiesiog neproporcingus diskurso pokyčius? Tai rimtas iššūkis realizmui; kaip teigia Putnamas, „yra akivaizdus referencinės teorijos poreikis blokuoti šią metaindukciją."[67]

61 Žr. Van Fraassen (1980), Laudan (1981), Fine (1984).

62 Musgrave (1988, 232), Carrier (1991, 25–26), Brown (1994, 18-20).

63 Carrier (1993, 404).

64 Brown (1994, 20).

65 Laudan (1981, 33).

66 Kitcher (1993, 136); t. p. žr. Hobbs (1994).

67 Putnam (1978, 25).

Atrodo, kad tarp realistų yra tam tikrų nesutarimų dėl šios problemos sprendimo būdų. Philipas Kitcheris kelia rimtų abejonių dėl Laudano istorijos ir teigia, kad ilgainiui atsiranda didesnis referencijos nuoseklumas, negu mano Laudanas, tuo remdamas labiau optimistinę indukciją dėl mokslo istorijos.[68] Panašių abejonių kyla ir dėl Kuhno teiginio, kad mokslo paradigmos yra neproporcingos.[69] Vis dėlto teiginys, kad mokslas skatina laipsnišką priartėjimą prie tikrovės, priklauso nuo ankstesnių teorijų teigiamų laimėjimų, ir realistai nesutaria tarpusavyje dėl šio „išsaugojimo atmintyje reikalavimo" objekto.[70] Kai kas siūlo pasirinkti ištisas teorijas (pvz., kvantinė mechanika apima Niutono mechaniką), tačiau kiti siūlo mažiau reiklius kandidatus, kaip, pavyzdžiui, esybės, gamtos reiškiniai, teorinės konstitutyvinės metaforos ir aiškinamosios struktūros.[71] Šie nesutarimai iš dalies atspindi skirtingus realizmo apibrėžimus, todėl galutinis realistinis išsaugojimo atmintyje reikalavimas artimiausioje ateityje greičiausiai nenusistovės.

Gali atrodyti, kad referencinės nesėkmės problema paliko lemiamą žodį tarti antirealistams, tačiau, laimei, taip neatsitiko. Be tikėjimo, kad realistai galiausiai sugebės suformuluoti patikimą išsaugojimo atmintyje reikalavimą, yra du galutiniai atsakymai į skeptikų kritiką.

Pirma, didelė mokslo sėkmė lieka nepaneigiamas faktas, kurį antirealistai dar turės paaiškinti. Jis suglumino tiek Kuhną, tiek ir Laudaną.[72] Pirmasis teigė neturįs jokio paaiškinimo, o antrasis siūlė pragmatinį paaiškinimą, kad svarbus tik teorijos gebėjimas spręsti problemas, o ne jos teisingumas, tačiau tai kelia klausimą, kodėl kai kurios teorijos sprendžia problemas geriau už kitas. Van Fraassenas siūlo geresnį, darvinistinį, argumentą, kad sėkmė nėra joks stebuklas, nes tik sėkmingos teorijos išgyvena įnirtingoje konkurencijoje, kurios neišvengia nė viena mokslinė teorija.[73] Tačiau, kaip pabrėžia Alanas Musgrave'as, „tai keičia problemos esmę". Paaiškinti, kodėl tik sėkmingos teorijos išgyvena, nėra tas pat, kas paaiškinti, kodėl kuri nors konkreti teorija

68 Kitcher (1993, 140–149).
69 Miller (1991); dėl neproporcingumo TS žr. Wight (1996).
70 Carrier (1993, 393).
71 Žr. atitinkamai Hacking (1983), Carrier (1993), Cummiskey (1992) ir McMullin (1984a). Dėl mokslo progreso tolesnio vertinimo realistiniu požiūriu žr. Lakatos (1970), Niiniluoto (1980) ir Kitcher (1993).
72 Niiniluoto (1980, 447).
73 Van Fraassen (1980, 39–40).

yra sėkminga."[74] Antirealistų nesugebėjimas paaiškinti sėkmę yra svarbus, kadangi teorijos (šiuo atveju realistinė mokslo teorija) visada vertinamos lyginant su kitomis teorijomis, o ne su faktais. Kol antirealistai sugalvos perspektyvią alternatyvą, turi būti pritarta realistų siūlomam didelės sėkmės paaiškinimui.

Be to, yra dar vienas „geriausias" atsakas į skepticizmą, t. y., kad antirealistai dažnai yra *„tylūs* realistai" jų pačių mokslinėje praktikoje,[75] ir kad tai turi prasmę tik tuo atveju, jeigu realizmas yra teisingas. Filosofai empirikai atvirai teigia, kad mokslininkai turi užsiimti savais reikalais kaip ir anksčiau, t. y. atlikti tyrimus taip, tarsi jiems būtų prieinami nematomi dalykai – tarsi jie būtų realistai. Dar svarbiau yra tai, kad postmodernistai netiesiogiai daro tą patį. Linda Alcoff įtikinamai teigia, kad Foucault darbas pagrįstas numanomu protingu realizmu,[76] o Campbellas grindžia savo JAV užsienio politikos tyrimą įrodymais, kurie, kaip sutiktų dauguma TS mokslininkų, yra susiję su šia problema. Neaišku, kodėl jie taip varžytų savo tyrimus, jeigu jiems būtų prieinama tikrovė. Kodėl nepasirinkus atsitiktinių „įrodymų"? Realistiniu požiūriu visiškai aišku, kodėl jie to nedarytų: todėl, kad vienintelis būdas sukurti patikimą kauzalinį mokslą apie pasaulį – tai leisti teorijos iškeliamiems empiriniams įrodymams sudrausminti pačią teoriją. Antirealistai nori, kad jų teiginiai apie pasaulio veikimą būtų priimami taip pat rimtai, kaip ir realistų teiginiai, tačiau ironiškai vienintelis būdas pasiekti tai – savo mokslinėje praktikoje veikti taip, „tarsi" jie būtų realistai. Jei galiausiai praktikoje mes visi esame realistai, turbūt epistemologinis nerimas mažai veikia mūsų pasaulio tyrinėjimus.

3. Socialinių reiškinių problema

Jei Stipriausias argumentas yra įtikinamas bet kur, jis bus toks ir gamtos moksle, kur egzistuoja brandžios teorijos, leidusios mums valdyti pasaulį. Jis nėra toks įtikinamas visuomenės moksle, kuris užtikrino mažiau „puikių pasisekimų". Vis dėlto kai kurių yra. Vienas iš jų galėtų būti racionalaus pasirinkimo teorija, nes galima teigti, kad

[74] Musgrave (1988, 242).
[75] Bunge (1993); t. p. žr. Searle (1995, 183–189).
[76] Alcoff (1993, 110).

būtų stebuklas, jei teorija veiktų taip gerai nesant kauzalinių mechanizmų, kuriais ji remiasi (racionalumas, preferencijos ir t. t.).[77] TS moksle panaši situacija gali susiklostyti mums geriau suprantant „demokratinę taiką". Jei tiesa, kad demokratinės valstybės taikiai sprendžia tarpusavio ginčus, tuomet būtų stebuklas, kad teorija, prognozuojanti tokį elgesio modelį, neatskleidė kai kurių jo priežasčių. Jėgos pusiausvyros teorija galėtų būti kitas pavyzdys. Vis dėlto dauguma visuomenės mokslininkų pripažįsta, kad jų teorijos yra palyginti nesubrendusios, ir pagrindinė paskutiniojo argumento prielaida nėra prieinama siekiant pateisinti jų praktiką.

Nors ir svarbi, tačiau tai nėra mažiausia problema, kuri iškyla potencialiam visuomenės moksliniam realistui. Fundamentalesnis prieštaravimas yra tai, kad „socialinės rūšys" neatitinka akivaizdžiai pirmosios realizmo prielaidos, esą pasaulis egzistuoja nepriklausomai nuo žmonių. Socialinės rūšys apima visus žinomus socialinio mokslinio tyrimo objektus:

> socialinę funkciją atliekančius fizinius objektus, pavyzdžiui, mainų objektus ir religinių apeigų atributus; socialines struktūras, tokias kaip šeima, valstybė ir darbininkų klasė; institucijas, tokias kaip bankai, įmonės ir vyriausybė; postus, pavyzdžiui, valstybės vadovo, valdybos pirmininko, klubo sekretoriaus, bei labiau abstrakčius dalykus, tokius kaip kalbos ir kitos sutartinės sistemos, pvz., įstatymai ir papročiai. Konkretūs šių dalykų pavyzdžiai yra socialinių rūšių egzemplioriai.[78]

Kitaip nei gamtos reiškiniai, šiuos reiškinius daugiausia sudaro žmonių idėjos, kas, atrodo, paneigia subjekto-objekto skilimą, kuriuo grindžiama kauzalinė referencijos teorija. Realizmas gamtos moksluose remiasi materialistine ontologija, nors socialinių reiškinių prigimtis, atrodo, suponuoja idealistinę ar nominalistinę ontologiją. Socialinių reiškinių priklausomybė nuo idėjų paskatino postpozityvistus teigti, kad neįmanoma nagrinėti visuomenės mechaniškai, kaip nagrinėjame gamtą, todėl reikia siekti agentų subjektinių interpretacijų ir jas sudarančių socialinių normų hermeneutinio supratimo.[79] Šio patarimo paisė

[77] Nors žr. Green ir Shapiro (1994). Atkreiptinas dėmesys, kad tai suponuoja realistinį, o ne instrumentinį racionalaus pasirinkimo teorijos aiškinimą; palyginkite su Satz ir Ferejohn (1994).

[78] Currie (1988; 207); žr. t. p. Haslam (1998).

[79] Taylor (1971); gerą apžvalgą žr. pas Hollis ir Smith (1990; 68–91).

daugelis TS mokslininkų konstruktyvistų, savo epistemologiniame mokyme linkusių į postpozityvizmą. Be to, kaip pabrėžta anksčiau, daugelis gamtos mokslo realistų, deja, sutinka, kad realizmas netinka visuomenės mokslams. Tai akivaizdžiai labiau smerkianti pozicija negu postpozityvistų kritika, kadangi jie argumentuoja realistiniu stiliumi nuo ontologijos (visuomenės prigimtis) iki epistemologijos (mūsų visuomenės mokslo teorija). Todėl kitaip nei gamtos mokslai, visuomenės mokslas yra „kietas riešutėlis" realizmui, realistiniam konstruktyvizmui, galbūt oksimoronui.

Šiame skirsnyje pirmiausiai smulkiau nagrinėju nerimą keliančius gamtos ir socialinių reiškinių skirtumus. Toliau įrodinėju, kad nors šie skirtumai yra realūs ir reiškia, kad visuomenės mokslininkai turėtų kartais remtis aprašomosiomis ir reliacinėmis referencinėmis teorijomis, jie iš esmės nepaneigia realistų požiūrio į visuomenės mokslą.

Plačiai komentuojamoje diskusijoje Roy Bhaskaras išskyrė tris svarbius aspektus, kuriais socialiniai reiškiniai skiriasi nuo gamtos reiškinių.[80] Aš pridedu ketvirtąjį aspektą.

1. Socialiniai reiškiniai yra ypatingesni erdvės ir laiko požiūriu, negu gamtos reiškiniai, kadangi nuorodos į tam tikras vietas ir epochas dažnai yra jų apibrėžimo dalis. Pavyzdžiui, Pramoninė revoliucija nurodo į technologinių pajėgumų pasikeitimą, Europoje įvykusį devynioliktajame amžiuje. Šis įvykis nėra Pramoninės revoliucijos galimos priežastingumo istorijos dalis tokia pat prasme, kokia *homo sapiens* atsiradimas Afrikoje prieš penkis milijonus metų tapo žmonijos istorijos dalimi (mes galėjome atsirasti bet kur ir bet kada, tačiau vis vien išlikti žmonėmis), tačiau esminis ar sudėtinis šios revoliucijos aspektas. Taigi kitaip nei gamtos reiškiniai, negali būti jokių transistorinių Pramoninės revoliucijos teorijų, kadangi tiesos apie ją būtinai bus susietos su konkrečiu erdvės ir laiko kontekstu.

Tai svarbus gamtos ir socialinių reiškinių skirtumas, tačiau jo reikšmė dažnai buvo perdedama. Kritikai sako, kad jis užkerta kelią visuomenės „mokslui", kadangi jie mano, jog mokslas priklauso nuo transistorinės tiesos. Tai gali pasitvirtinti empirinės (galbūt), bet ne realistinės mokslo teorijos atžvilgiu. Realistiniu aiškinimo požiūriu, akcentuojančiu kauzalinių mechanizmų aprašymą, o ne dedukciją visuotinių dėsnių pagrindu (žr. toliau), teorijos neturi būti transistorinės, kad

[80] Bhaskar (1979, 48–49)

būtų mokslinės. Galima paaiškinti, kaip ir kodėl įvyko Pramoninė revoliucija ir neperžengti šio įvykio ribų.

Kita vertus, kadangi Pramoninė revoliucija yra platesnio masto socialinio reiškinio, žinomo kaip „technologinės revoliucijos", pavyzdys, galime lengvai daryti transistorinius pareiškimus apie ją. Tai susiję su TS vykstančia diskusija dėl to, ar politinis realizmas ir kitos tarptautinės politikos teorijos gali būti apibendrintos laiko ir erdvės atžvilgiu. Mano įsitikinimu, gali, *jei tik* bus išsaugotos atitinkamos rūšies esminės savybės. Bet kada ir bet kur valstybėms sąveikaujant anarchijos sąlygomis – kas istoriškai atsitikdavo daug kartų daugelyje vietų, tačiau ne visur ir ne visada sisteminė TS teorija turėtų tikti. Tuo nenorima paneigti valstybėms ir anarchijai priskiriamos kultūrinės įvairovės reikšmės. Iš tikrųjų šios knygos pagrindinis teiginys yra tas, kad „anarchija yra tai, kaip valstybės ją suvokia". Tačiau svarbu nepainioti socialinių reiškinių ar „tipų", kuriuos galima apibūdinti Boydo idėjomis apie homeostatines grupes ar neapibrėžtus rinkinius su jų konkrečiais pavyzdžiais ar „simboliais". Valstybės ar anarchijos apibūdinimas ir esminės savybės istoriškai nekinta; netiesa, kad valstybės tam tikru laikotarpiu yra tai, ką šiandien vadintume futbolo komandomis – jei taip, tai paprasčiausiai „valstybės" nebuvo. Tarptautinės politikos kultūra senovės Graikijoje galėjo skirtis nuo šios kultūros šiandien, tačiau tai nereiškia, kad nėra bendrumų tarp dviejų žodžių, skiriančių jas abi nuo boulingo ir ligų. Tai empirinis klausimas, į kurį galima atsakyti tik šiuos socialinius reiškinius ištyrus moksliškai, o ne *a priori* filosofiniais nurodymais. Aš nematau galimos socialinių reiškinių laiko ir erdvės ypatumų keliamos problemos realizmui visuomenės moksle ir todėl daugiau jų čia nenagrinėsiu.[81] Likusieji gamtos ir socialinių reiškinių skirtumai atrodo rimtesni.

2. Kitaip nei gamtos reiškiniai, socialinių reiškinių buvimas priklauso nuo agentų turimų tarpusavyje susijusių įsitikinimų, koncepcijų ar teorijų. Pavyzdžiui, remdamasis Foucault darbais, Ianas Hackingas – pripažįstantis realistinį požiūrį į gamtos mokslą – parodo, kaip kategorijos „homoseksualistas" išradimas devynioliktajame amžiuje padėjo sukurti ar „išgalvoti" konkrečią žmogaus rūšį su jai priskiriamomis socialinėmis perspektyvomis, kurių negalima redukuoti vien iki lytinių santykių su tos pačios lyties atstovais materialaus fak-

[81] Žr. Greenwood (1991, 32–38).

to.[82] Tas pat pasakytina ir apie raganas, gydytojus ir valstybes. Iki juos sudarančių bendrų idėjų (arba net dabartinių juos žyminčių žodžių) atsiradimo šie socialiniai reiškiniai neegzistavo. Tai, atrodo, prieštarauja pagrindinei realizmo prielaidai, kad mokslo objektai nepriklauso nuo proto ar diskurso.

3. Kitaip nei gamtos reiškiniai, socialinių reiškinių buvimas priklauso ir nuo žmonių veiklos, kuri perkelia juos iš vienos vietos į kitą. Jei žmonės liautųsi elgtis taip, tarsi raganos egzistuotų (nors viduje vis dar tikėtų jų buvimu), tuomet raganų nebebūtų. Socialiniai reiškiniai yra tikėjimo ir veiklos rezultatas.[83] Tai patvirtina ankstesnį argumentą, kad socialiniai reiškiniai priklauso nuo žmonių.

4. Kitaip nei gamtos reiškiniai, socialiniai reiškiniai turi tiek vidinę, tiek išorinę struktūras, vadinasi, jų negalima tirti vien redukcionistiniu stiliumi, kurį realistai naudojo gamtos reiškiniams aiškinti. Kalbėdamas apie išorinę struktūrą, omeny turiu socialinius reiškinius, kurie yra iš prigimties santykiniai ne dėl to, kad jų priežastis yra atsitiktinės sąveikos su kitais reiškiniais (kas taip pat atsitinka gamtoje), bet dėl to, kad jas *sudaro* socialiniai santykiai. Būti dėstytoju iš esmės reiškia tam tikrą santykį su studentu; būti baro savininku iš esmės reiškia tam tikrą santykį su klientu. Išorinių (socialinių) struktūrų svarbiausia vieta socialinių reiškinių formavime daugelį verčia daryti išvadą, kad socialinius reiškinius galime pažinti tik per reliatyvią referencinę teoriją. Socialiniai reiškiniai, atrodo, neturi jokio esminio, savarankiško branduolio, ir tai jų mokslinį tyrimą daro neįmanomą.

Įsivaizduokime, kad šie keturi gamtos ir socialinių reiškinių skirtumai egzistuoja. Ar realistinio visuomenės mokslo galimybė labai priklauso nuo to? Empirikai ir postpozityvistai gana tvirtai įsitikinę, kad jie užkerta kelią realizmui. Socialiniai reiškiniai neturi nepriklausomos nuo proto ir diskurso bendros vidinės struktūros, kuri yra pagrindas realizmui apie gamtos reiškinius.[84] Nėra savarankiškos, prediskursyvinės esmės, kuria remiantis ragana yra ragana, o ne objektyvi tikrovė, daranti reguliarų poveikį mūsų mąstymui apie raganas. Pirma aprašyta krikšto ceremonija, užimanti tokią svarbią vietą kauzalinėje referencijos teorijoje apie gamtos reiškinius, yra visai kitokio pobūdžio

[82] Hacking (1986).
[83] Currie (1988, 217).
[84] Little (1993).

socialiniame gyvenime. Nesant nepriklausomai egzistuojančių ir savarankiškų objektų socialiniai krikštai *sukuria* savo objektus. Tai, rodos, griauna subjekto-objekto skilimą. Socialinių reiškinių atveju ontologija reikalauja nominalistinės arba idealistinės, bet ne realistinės epistemologijos.

Kaip galima išlaikyti kauzalinę referencijos teoriją, kai socialinius reiškinius daugiausia sudaro idėjos? Nors ši problema sudėtinga, visgi yra mažiausiai trys realistams prieinami atsakymai. Kiekvienas jų atkreipia dėmesį į aspektus, kuriais socialiniai reiškiniai išlieka objektyvūs, nors ir remiasi bendromis idėjomis.

Vienas jų yra materialinių veiksnių svarbos socialinių veiksnių formavime akcentavimas; tai leidžia visuomenės mokslo realistams vėl grįžti prie gamtos mokslo realistų naudojamų argumentų apie tai, kaip teorija siejasi su tikrove. Žmogaus darbo produktų, tokių kaip tarpžemyninės balistinės raketos (TBR) ar garažai, atveju materialinę bazę sudaro fizinės savybės, be kurių šie dalykai egzistuoti negali: daiktas negali būti TBR, jeigu negali nuskristi ilgo atstumo, ar garažas, jeigu nėra pakankamai didelis, kad jame tilptų automobilis. (Atkreiptinas dėmesys į tai, jog nebūtina, kad atitinkamas daiktas būtų „TBR" ar „garažas" žmonėms, kuriems jis turi prasmę, tačiau tai atskiras klausimas.) Socialinių reiškinių, pavyzdžiui, valstybių ar dėstytojų, kurie tiesiogiai labiau įtraukia žmones, materialinę bazę sudaro genetinės *homo sapiens* savybės. Kaip ir kiti gyvūnai, žmonės yra *gamtos* reiškiniai su tam tikromis įgimtomis savybėmis, kaip antai, didelės smegenys, galūnių sandara ir genetinis polinkis socializuotis. Jei nebūtų šių materialių savybių, negalėtų būti ir valstybių ar dėstytojų. Iš tikrųjų, jei *homo sapiens* neturėtų materialaus polinkio vienaip ar kitaip žymėti daiktus – *vadinti* – socialinių reiškinių nebūtų apskritai.[85] Paskutinėje analizėje socialinių reiškinių teorija turi remtis gamtos reiškiniais, įskaitant žmonių kūnus ir fizinį elgesį, kurie pasiduoda kauzalinei referencijos teorijai. Be gamtos konstruktyvizmas nueina per toli.[86]

Šis argumentas nurodo tyrimo planą, kurio aš laikausi 36 skyriuje, būtent tirti, kokiu mastu gamtos reiškiniai nulemia socialinius. Jis skirsis priklausomai nuo aplinkybių ir gali būti iš dalies įvertintas pagal tai, kokiu mastu materialūs veiksniai draudžia ir/ar leidžia konkrečius

[85] Harre (1986, 100–107).
[86] Žr. Murphy (1995), New (1995).

atvaizdavimus. Perkrautoje gelbėjimosi valtyje gamtos reiškinių savybės labai kaustančios, ir jei dėl socialinių priežasčių kapitonas nuspręs jas ignoruoti – o jis gali taip nuspręsti – valtis nuskęs ir žmonės žus, patinka jam tai ar ne. Kitame spektro gale esmė yra visiškai atsitiktinė. Kitaip tariant, mastas, kuriuo materialūs veiksniai nulemia socialinius reiškinius, yra kintamasis, kurį galima tirti empiriškai, todėl subjekto-objekto skilimas skiriasi kalbant apie socialinius reiškinius. Materialistai ir idealistai ginčijasi dėl to, kokių vertybių įgyja šis kintamasis. Pirmieji sako, kad aukštų, kiti – žemų. Tačiau tikrinant bet kurias hipotezes apie materialių veiksnių santykinę svarbą palyginus su idėjomis, labai svarbu tinkamai atskirti socialinių reiškinių sudedamąsias dalis. 3 skyriuje aš tvirtinu, kad materialistai dažnai „gudrauja" įtraukdami numanomas socialines/įsivaizduojamas savybes, pavyzdžiui, gamybos santykius ar egoistinį identitetą, į jų materialių veiksnių apibrėžimą. Teisingas eksperimentas priklauso nuo socialių ir materialių dalykų atskyrimo. Padarę tai, manau, pamatytume, kad materialaus pagrindo vaidmuo tarptautinėje politikoje yra palyginti menkas, nors jis lieka esminis kauzalinės referencijos teorijos išsaugojimui.[87]

Vis dėlto pirmiau minėtas argumentas stumia mus į materializmą ir nėra labai patogus tariamai realistiniams konstruktyvistams. Geresnis šia prasme yra antras atsakymas, akcentuojantis saviorganizacijos svarbą socialinių reiškinių formavimui.[88] Gamtos reiškiniai yra visiškai saviorganizuoti ta prasme, kad jie yra tai, kas yra vien tik jų vidinės struktūros dėka. Žmonių suteikiami aprašymai ir/ar socialiniai santykiai su kitais gamtos reiškiniais neturi jokios reikšmės priežasčiai, dėl kurios šuo yra šuo. Gamtos reiškinių saviorganizacijos faktas nulemia mūsų teorijas apie juos, kaip mano kauzalinė referencijos teorija. Būtent dėka savo saviorganizacijos jos atsilaiko prieš jų egzistavimo neigimą ar iškraipymą. Tam tikra prasme tas pat pasakytina apie socialinius reiškinius. Palyginkime skirtumą tarp valstybės empirinio ir teisinio suvereniteto.[89] Tam tikros grupės gebėjimas kontroliuoti ir valdyti teritoriją (empirinis suverenitetas) istoriškai buvo pagrindinis veiksnys kitiems pripažįstant ją valstybe (teisinis suverenitetas). Būtent tai prognozuoja kauzalinė referencijos teorija. Valstybės gebėji-

87 T. p. žr. Wendt (1995).
88 Apie saviorganizaciją visuomenės gyvenime žr. Luhmann (1990) ir Leydesdorff (1993).
89 Jackson ir Rosberg (1982).

mas tvarkyti savo gyvenimą atremia jos egzistavimo neigimą. Jis pasireiškia, pavyzdžiui, tuomet, kai vyriausybė suima nelegalius imigrantus ar imasi karo veiksmų prieš invaziją. Ilgainiui toks pasipriešinimas turėtų priversti kitų teorijas apie šią valstybę prisiderinti prie tikrovės, t. y. pasipriešinimas turi paskatinti jos buvimo „pripažinimą". Faktas, kad valstybę sudaro bendros idėjos, nepaverčia šio pasipriešinimo mažiau objektyviu ar realiu, negu gamtos reiškinių materialus pasipriešinimas.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog saviorganizacija neužkerta kelio tam, kad valstybes iš dalies formuotų *ir* santykiai su kitomis valstybėmis (t. y. labiau išorinės, o ne grynai vidinės struktūros), kaip teigtų holistai, kadangi juridinio suvereniteto pripažinimas gali suteikti valstybei galių, kurių ji pati negalėtų turėti. Liuksemburgas gali būti saviorganizuotas subjektas, priešinantis jo buvimo neigimui, tačiau yra aišku, kad kitų valstybių jo suvereniteto pripažinimas leidžia jam išgyventi. Saviorganizacijos hipotezė taip pat nepreziumuoja tęstinio sienų brėžimo proceso, atskiriančio valstybės viduje ir už jos ribų esančius elementus, kaip teigė poststruktūralistai.[90] Saviorganizacijos hipotezė tiesiog reiškia, kad šis sienų brėžimo procesas gauna didesnį impulsą iš jėgų, esančių viduje erdvės, aplink kurią bus nubrėžta siena. Pavyzdžiui, Vokietija yra būtent „Vokietija" daugiausiai dėl veiklos ir kalbos tų, kurie vadina save vokiečiais, o ne užsieniečių. Ispanijos valstybė actekams buvo objektyvus saviorganizacijos faktas nepriklausomai nuo to, ar jų diskursas pripažino tai, ar ne. Tas pat pamažu vyksta su Palestina izraeliečių atžvilgiu.

Socialinės rūšys skiriasi pagal tai, kiek jos priklauso nuo saviorganizacijos, ir tai siejasi su jų realistinio interpretavimo tinkamumu. Ypač akcentuodamas žmonių rūšis, Hackingas daro naudingą prielaidą, esą mes apie jų konstituciją galvojame remdamiesi dviem „vektoriais":[91]

> Pirmasis yra etikečių klijavimo vektorius, einantis iš viršaus į apačią, iš ekspertų grupės, sukuriančios „tikrovę", kurią perima kai kurie žmonės. Priešingas pirmajam yra autonominio elgesio vektorius, spaudžiantis iš apačios ir *sukurdamas tikrovę, kurią turi pripažinti kiekvienas ekspertas* (išskirta autoriaus).

[90] Campbell (1992); žr. t. p. Abbott (1995).
[91] Hacking (1986, 234).

Galima apibendrinti šį pasiūlymą pasakymu, kad socialiniai reiškiniai yra išdėstyti įvairių vidinių, t. y. saviorganizacijos, ir išorinių, t. y. socialinio konstravimo, kombinacijų spektre ir kiekvieno iš šių elementų santykinis svoris nulemia, ar mes jų atžvilgiu turėtume būti realistai, ar antirealistai.

Apatiniame saviorganizacijos skalės krašte yra žmogaus darbo produktai, tokie kaip pieštukai, prespapjė ar kitos prekės, sukurtos žmonių tam tikrais tikslais, nors savaime turinčios mažai vidinių savybių. Nominalistinė ar aprašomoji referencinė teorija čia tinka labiausiai, kadangi šie reiškiniai nesipriešina konkretiems pavaizdavimams ir nereguliuoja mūsų teorijų. Viduryje yra tokie socialiniai reiškiniai kaip „gydytojas" ar galbūt „homoseksualistas", kurie priklauso nuo išorinio pripažinimo ir individų pasiskirstymo vaidmenimis. Dar aukščiau, mano teigimu, yra kolektyviniai subjektai, kaip valstybės, kurių galias ir interesus smarkiai formuoja vidinės grupės dinamikos ir kurie labiausiai priešinsis mėginimams paneigti jų buvimą. Net kolektyviniai subjektai yra formuojami išorinio pripažinimo ir savaime nėra visiškai saviorganizuoti. Tačiau kuo toliau judama šiuo kontinuumu, tuo tvirčiau galima teigti, kad subjektas turi vidinę struktūrą, verčiančią jį veikti pasaulyje tam tikru būdu ir reguliuoti mūsų įsitikinimus.

Tai susiję su galutiniu atsakymu į antirealistų kritiką. Socialiniai reiškiniai yra priklausomi nuo juos formuojančio kolektyviškumo proto/diskurso, nors paprastai *yra* nepriklausomi nuo juos paaiškinti norinčių *individų* proto ir diskurso. Šie individai gali būti profesionalūs socialiniai mokslininkai arba kas nors kitas savo kasdieniame „mokslininko mėgėjo" vaidmenyje; epistemologinės problemos lieka tos pačios. TS realistas su tarptautine sistema susiduria kaip su objektyviu socialiniu faktu, nepriklausomu nuo jo/jos įsitikinimų ir priešpriešišku savavališkam jo aiškinimui. Kaip ir mokslininkai mėgėjai, užsienio politikos veikėjai savo kasdienėse pastangose vesti derybas dėl pasaulio patiria tą patį subjekto-objekto dualizmą. Nors valstybiniai veikėjai tam tikru mastu priklauso nuo tarpusavio pripažinimo, jie vienas kitą suvokia kaip objektyvius faktus, kurių tiesiog negalima ignoruoti. Sadamas Huseinas elgėsi taip, tarsi Kuveitas būtų Irako provincija, o ne suvereni valstybė. Jis patyrė fiasko dėl likusio pasaulio pasipriešinimo, nes tikrovė suvaržė jo pastangas. Kurie tvirtina, kad socialiniai reiškiniai niekad neatitinka subjekto-objekto skilimo, mano, kad mokslininkai profesionalai ar mėgėjai pasaulį gali paversti kuo tik panorėję. Nors

tiesa, kad individai gali vaizduoti pasaulį kaip tik nori, tai nereiškia, kad šie pavaizdavimai bus teisingi ar padės jiems pasiekti tikslą. Kolektyvai, o ne individai formuoja socialinius reiškinius, o pastaruosius individai suvokia kaip objektyvius socialinius faktus.[92]

Vis dėlto išorinės struktūros ir sienų nubrėžimo idėjas, būdingas socialiniams reiškiniams, iškėliau dėl svarbios priežasties. Paprastai socialiniai reiškiniai atitinkamo kolektyvo narių suvokiami kaip tariamai natūralūs faktai – kaip „valstybė" ar „korporacija". Bergeris ir Luckmannas šią situaciją apibūdina kaip „materializavimosi" padarinį. Materializavimąsi jie supranta kaip:

> žmogaus veiklos produktų suvokimą taip, *tarsi* jie būtų kažkas kita, o ne žmogaus produktai, pavyzdžiui, gamtos reiškiniai, visatos dėsniai arba Dievo valios apraiškos. Materializavimasis reiškia, kad žmogus sugeba pamiršti savo autorystę žmogiškojo pasaulio sukūrime ir tai, kad dialektika tarp žmogaus kaip gamintojo ir jo produktų yra išnykusi iš sąmonės. Sudaiktintas pasaulis ... žmogui atrodo keistas faktas, *opus alienum*, kurio jis nekontroliuoja, o ne jo paties produktyvios veiklos *opus proprium*.[93]

Kai socialiniai reiškiniai sudaiktinami, aiškėja ryškus subjekto-objekto skirtumas. Tačiau būna atvejų, kai kolektyvai sužino apie jų formuojamus socialinius reiškinius ir stengiasi juos pakeisti. Tai galima pavadinti „refleksijos" akimirka. Pavyzdžiui, keturiasdešimt metų Sovietų Sąjunga Šaltąjį karą laikė savaime suprantamu. Vėliau, 80-aisiais, ji ėmė vadovautis „nauju mąstymu", kurio svarbus rezultatas buvo suvokimas, kad agresyvi jos užsienio politika prisidėjo prie Vakarų priešiškumo, o tai savo ruožtu Sovietų Sąjungą privertė skirti dideles pinigų sumas gynybai. Šio suvokimo pagrindu stengtasi susitaikyti su Vakarais, o Gorbačiovo valdymo metais Sovietų Sąjunga faktiškai vienašališkai nutraukė Šaltąjį karą. Iš tikrųjų, jeigu socialinis reiškinys sugeba „pažinti save", tuomet jis gali prisiminti jo žmogiškąją autorystę, peržengti subjekto-objekto skilimą ir sukurti naujus socialinius reiškinius. Toks refleksijos potencialas būdingas socialiniams reiškiniams ir nežinomas gamtoje. Anthony Giddensas tai pavadino „dviguba hermeneutika": tiek visuomenės, tiek gamtos moksle pasaulio stebėjimą

[92] Epistemologinio individualizmo kritikos žr. Manicas ir Rosenberg (1985), Wikson (1995).

[93] Berger ir Luckmann (1966; 89).

veikia mūsų teorijos, tačiau tik visuomenės mokslo teorijos turi galimybę tapti jų pasaulio dalimi.[94] Tokios transformacijos pažeidžia kauzalinės referencijos teorijos prielaidas, kadangi teorija nulemia tikrovę, o ne atvirkščiai. Jei visuomenės nuolat tai darytų – kažkas panašaus į „nuolatinę koncepcinę revoliuciją" – mes negalėtume būti realistai visuomenės atžvilgiu.

Apibendrindami galime sakyti, jog visuomenės gyvenimo ontologija atitinka mokslinį realizmą. Įvairiu laipsniu socialiniai reiškiniai yra materialiai pagrįsti, saviorganizuoti, su vidinėmis galiomis ir polinkiais, egzistuojantys nepriklausomai nuo juos žinančiųjų proto ir/ar diskurso. Šie reiškiniai turėtų reguliuoti socialinį mokslinį teorizavimą, nors jie ir negali jo nulemti. Beveik visais refleksyviais visuomenės momentais egzistuoja subjekto-objekto skilimas. Šį skilimą šiek tiek užtemdo faktas, kad bet koks stebėjimas susijęs su teorija, tačiau tai nereiškia, kad teorija jį nulemia, o jei kartais taip ir atsitinka, tiems, kurie palaiko šias teorijas, vargu ar seksis pasaulyje. Akademikai ir mokslininkai mėgėjai žinojo apie šį filosofinį „insaitą", o jis savaime neleidžia mums daryti ko nors, ko negalėjome anksčiau. Tačiau jis suteikia epistemologinę priedangą nuo antirealistų, kurie teigia, kad visuomenės mokslininkai negali paaiškinti, kaip veikia visuomenė. Realizmas parodo, kad visuomenės mokslas tikrai gali paaiškinti socialinius reiškinius. Jis neneigia unikalių visuomenės mokslo savybių: ontologiškai jo objektai neegzistuoja nepriklausomai nuo sąmoningos praktikos; epistemologiškai nuoroda į socialinius reiškinius dažnai apims aprašomuosius ir santykinius elementus; o metodologiškai hermeneutinis savivokos susigrąžinimas turi būti esminiu socialinių reiškinių aiškinimo aspektu. Tačiau realistiniu požiūriu visuomenės mokslininkai vis dar gali tikėtis paaiškinti šias realijas, nors jos ir yra socialiai konstruojamos.

4. Apie priežastingumą ir konstituciją[95]

Po tvirtinimo, kad visuomenės gyvenimo idėjinė struktūra neužkerta kelio moksliškai nagrinėti socialinius reiškinius, paskutinis klausimas iškyla toks: „Kaip juos nagrinėti?" Kaip išskirti „idėjų reikš-

[94] Giddens (1982; 11–14).

[95] Plačiau žr. Wendt (1998).

mę" visuomenės gyvenime? Pozityvistai kauzalinį aiškinimą tipiškai laiko kiekvieno mokslo dalyku. Aš visiškai pritariu kauzaliniam aiškinimui; niekas socialinių reiškinių prigimtyje nerodo, kad jie yra be priežasties. Tačiau mokslininkai įsitraukia ir į kito pobūdžio teorizavimą, kurį aš vadinsiu konstitutyviu. Dalis prarajos, skiriančios pozityvistus nuo postpozityvistų visuomenės moksle kyla, mano manymu, iš klaidingo šių dviejų teorizavimo rūšių supratimo. Pozityvistų manymu, gamtos mokslininkai nekuria konstitutyvios teorijos, todėl renkasi kauzalinę teoriją; postpozityvistų manymu, visuomenės mokslininkai neturėtų kurti kauzalinės teorijos, todėl renkasi konstitutyvią teoriją. Tačiau iš tikrųjų visi mokslininkai kuria abi šias teorijas; tiesiog kauzalinė ir kostitutyvi teorijos nagrinėja skirtingus klausimus. Kauzalinės teorijos klausia „kodėl?" ir tam tikra prasme „kaip?" Konstitutyvios teorijos klausia „kaip galima?" ir „kas?" Šie klausimai, o kartu ir atitinkamos teorizavimo formos peržengia gamtos ir visuomenės mokslų takoskyrą. Taigi atsakymai į konstitutyvius klausimus apie socialinį pasaulį daugiau bendro turės su atsakymais į konstitutyvius klausimus apie gamtos pasaulį, negu su kauzaliniais klausimais apie visuomenės gyvenimą. Tai tiesa, nors konstitutyviniai teoretikai, apie gamtos pasaulį galvodami kaip apie socialinio pasaulio priešybę, gali naudoti skirtingus metodus. Kitaip tariant, aš pasisakau už klausimais pagrįstą požiūrį į socialinį tyrimą ir mėginu epistemologinę Trečiosios diskusijos polemiką paversti švelnesniais metodologiniais nesutarimais. Šiame skirsnyje išskiriu dvi teorizavimo rūšis ir pabrėžiu konstitutyvaus teorizavimo svarbą.

Tai tiesiogiai susiję su kai kuriais esminiais substantyvios TS teorijos klausimais.Valstybių sistemos projektas preziumuoja, kad tarptautinės sistemos struktūra yra svarbi pasaulio politikai. Kad iki galo išsiaiškintume, kiek ji yra svarbi, mums reikia išskirti ir atskirti jos kauzalinius bei konstitutyvius padarinius. Tokio išskyrimo reikšmė matyti abiejose 1 skyriuje pateiktos 2 diagramos ašyse. Abscisių ašyje (materializmas *vs.* idealizmas), vyraujančios krypties mokslininkai linkę traktuoti idėjas kaip „kintamuosius", sąveikaujančius su materialiais veiksniais, kad gyvuotų padariniai. Jie klausia: „Kiek daug elgesio rezultatų pokyčių paaiškina idėjos, palyginus su galia ir interesu?" Tai kauzalinis klausimas, aprėpiantis svarbų idėjų reikšmės aspektą. Tačiau idėjos *formuoja* ir socialines situacijas bei materialių veiksnių prasmę. Tai nėra kauzalinis teiginys ir būtent jį materialistai galiausiai atmeta. Or-

dinačių ašyje (individualizmas *vs.* holizmas) pagrindiniai mokslininkai individų ir socialinės struktūros santykį linkę traktuoti kaip „sąveiką" tarp nepriklausomų subjektų. Jie klausia: „Kokiu mastu struktūros kuria individus (ar atvirkščiai)?" Tai taip pat yra kauzalinis klausimas, aprėpiantis svarbų struktūrų reikšmės aspektą. Tačiau socialinės struktūros *formuoja* ir subjektus, turinčius konkrečius identitetą ir interesus. Tai nėra kauzalinis teiginys ir būtent jį individualistai galiausiai atmeta. Ryškiai konstruktyvistinės hipotezės apie idėjų ir socialinių struktūrų vaidmenį pasaulio politikoje pirmiausia yra susijusios su šiais konstitutyviais padariniais.

Kauzalinis teorizavimas

Sakydami, kad „X sukelia Y", mes preziumuojame, kad: 1) X ir Y egzistuoja nepriklausomai vienas nuo kito; 2) X laiko atžvilgiu yra ankstesnis už Y; 3) jei nebūtų X, nebūtų ir Y. Būtina išskirti pirmąsias dvi sąlygas, nes jos *netaikomos* konstitutyviems argumentams, tačiau paprastai nesukelia ir problemų kauzaliniam tyrinėtojui. Tikrai sunki yra trečioji kontrafaktinė sąlyga, kadangi „niekad negalima tikėtis tikrai sužinoti kauzalinį padarinį".[96] Visada egzistuoja priežastingumo ir koreliacijos atskyrimo problema, neišvengiamai kylanti iš atsitiktinių ryšių. Mokslo filosofijoje įprasta skirti empirinį ir realistinį požiūrį į šią problemą.[97] Kaip minėta, jų skirtumai priklauso nuo požiūrio į geriausio paaiškinimo išvadą ir episteminę riziką.

Pirmiausia pakalbėsiu apie empirikus. Empirinis loginis priežastinio aiškinimo modelis, paprastai vadinamas dedukciniu-nomologiniu, arba „D-N" modeliu, pagrįstas Deivido Hume'o originalia diskusija apie priežastingumą.[98] Hume'as teigė, kad matydami numanomų priežasčių padarinius, t. y., kai įvykdomos 1 ir 2 sąlygos, viskas, dėl ko galime būti tikri, yra tai, kad tarp jų yra nuolatinės sąsajos. Tikrasis mechanizmas, per kurį X sukelia Y, yra nematomas (ir todėl neaiškus), todėl remtis juo epistemiškai yra neteisinga. Net jei gamtoje egzistuo-

[96] King, Keohane ir Verba (1994, 79).
[97] Skirtumų apžvalgą žr. Keat ir Urry (1982), McMullin (1984b) ir Strawson (1987).
[98] Hume (1748/1988); apie D-N modelį žr. Hempel ir Oppenheim (1948) bei Gunnell (1975).

ja būtinumas, negalime apie jį žinoti. Kaip tuomet įvykdyti trečią kontrafaktinę priežastingumo sąlygą, kuri suponuoja būtinumą? Nenorėdami be įrodymų priimti nematomų priežastingumo mechanizmų, nes tai pareikalaus geriausio paaiškinimo išvados, loginiai empirikai gamtos būtinumą pakeičia *loginiu*. Priežasties ir padarinių santykis gamtoje rekonstruojamas kaip dedukcinis santykis tarp prielaidos ir išvados logikoje, kur elgesio dėsniai yra prielaidos, o aiškintini įvykiai – išvados. Tai išsaugo mūsų intuiciją, jog priežastingumą nuo koreliacijos skiria santykių būtinumas, ir leidžia epistemiškai atremti kaltinimą, jog esame metafiziški savo tyrimuose.

Kaip ir empirinė nematomų dalykų analizė, D-N modelis buvo sukurtas dėl mokslinės logikos rekonstravimo. Tai nebuvo receptas, kaip praktikuoti mokslą. Iš tikrųjų daugybė gamtos mokslo naudojamų paaiškinimų nėra suformuluoti D-N kalba. Nepaisant to, kai kurie socialiniai mokslininkai neatkreipė dėmesio į šį aspektą ir D-N modelį suprato kaip nurodymą, kaip turėtų atrodyti moksliniai paaiškinimai. (Prisiminkite cituotus Bueno de Mesquita žodžius.) Tai socialinio mokslo praktiką įvairiais aspektais gali paveikti neigiamai. Pavyzdžiui, stengdamiesi surasti elgesio dėsnius, neva reikalingus kauzaliniams paaiškinimams, socialiniai mokslininkai gali nepaisyti apskritai vertingų tyrimo formų, kurios, kaip istorinių įvykių tyrimas, neduoda naudos šiai konkrečiai pastangai. Socialiniai mokslininkai gali pasirinkti klaidingas „tarsi" prielaidas kaip dar neatrastų dėsnių pakaitalus. Kadangi dedukciniame santykyje paaiškinimas ir prognozė yra lygiaverčiai, socialiniai mokslininkai gali per daug dėmesio skirti prognozavimo priemonėms, o ne galutiniam paaiškinimo tikslui.

Mokslo filosofų teiginys, kad paaiškinimas yra lygiavertis prognozei, buvo pirmasis nepasitvirtinęs D-N modelio elementas. Pasirodo, egzistuoja daugybė teorijų, kurios, mūsų galva, aiškina pasaulį, tačiau negali prognozuoti, pavyzdžiui, plokščių tektonikos ar evoliucijos teorijos. Paaiškinimo ir prognozės asimetrija dabar yra visuotinai pripažintas faktas net tarp empirikų[99], nors tai nepaneigia D-N modelio kaip *vieno iš* paaiškinimo modelių.

Rimtesnis prieštaravimas loginiam empirizmui yra tai, kad nors Hume'ui atrodė teisinga neigti mintį apie priežastingumo mechanizmus ir gamtinį būtinumą kaip metafizinę, atsižvelgiant į jo laikų mokslo ly-

[99] Pvz., van Fraassen (1980).

gį, šiandien tai nėra protinga.[100] Žinoma, mūsų mokslas apie nematomus dalykus yra klaidingas ir jei galvojame, kad vienintelis žiniomis laikytinas dalykas yra analitiniai logikos ir matematikos faktai, tuomet D-N požiūris yra svarbus. Be to, atsižvelgiant į mūsų didėjančią galimybę valdyti pasaulį, geriausio paaiškinimo išvada suponuoja, kad šiandien apie jo vidinę struktūrą suvokiame kur kas daugiau negu prieš 250 metų. Ar protinga neigti, kad tai, ką, mokslininkų įsitikinimu, jie žino apie branduolines reakcijas valdančius priežastinius mechanizmus, yra žinios? Iš šios istorinės perspektyvos (t. y. stipriausio argumento perspektyvos) priekaištas, kad realistai apeliuoja į „metafiziką", atrodo ypač nepagrįstas. Iš tikrųjų mokslo sėkmės šviesoje dažnas skepticizmas atrodo labiau atitrūkęs nuo tikrovės.

Galiausiai vieno ar kito dalyko priskyrimas dėsniui iš tikrųjų visiškai nėra jo paaiškinimas, kadangi nėra atsakoma, *kodėl* kažkas įvyko, bet tiesiog pasakoma, *kad* tai vyksta reguliariai.[101] Kokia prasme mes paaiškinome taikius JAV ir Kanados santykius, priskirdami juos bendrajam dėsniui, kad „demokratijos nekariauja tarpusavyje"? Kai iš tikrųjų norime sužinoti, kodėl demokratijos nekariauja tarpusavyje, atsakymas į šį klausimą aukštesnio lygio dėsnių kalba tiesiog nustumia šį klausimą vieną žingsnį atgal. Bendroji problema yra ta, kad nesugebama atskirti, kada tikėti, jog tam tikras įvykis įvyks (kaip reguliarumo pavyzdys), nuo paaiškinimo, kodėl jis įvyksta.[102] Priežastingumas yra santykis gamtoje, o ne logikoje. Svarbu reguliarumus grįsti dokumentiniais įrodymais tiek siekiant padidinti mūsų prognozavimo galimybes, tiek įžiūrėti padarinių pavyzdžius populiacijos lygyje. Tačiau tam, kad atsakytume į klausimą „kodėl?" reikia parodyti, kaip veikia priežastingumo procesas, o tai priklauso nuo mechanizmų žinojimo. Tai suponuoja pasirengimą toleruoti episteminę riziką, susijusią su geriausio paaiškinimo išvada, tačiau rizikuodami realistai mano esą geroje kompanijoje: „Per pastaruosius tris šimtmečius retroduktyvus paaiškinimas laipsniškai buvo priimtas kaip pagrindinė aiškinimo forma daugumoje gamtos mokslo šakų.[103] Ir nors Gary Kingas, Robertas Keohane'as ir Sidney Verba nevadina savęs realistais ir nekalba apie

[100] Žr., pvz., McMullin (1978, 142–143), Schlagel (1984), Kornblith (1993, 30) ir Glenan (1996).

[101] McMullin (1984b, 214).

[102] Keat ir Urry (1982, 27–32).

[103] McMullin (1984b, 211).

geriausio paaiškinimo išvadą, savo socialinio mokslo metodo tyrime faktiškai daugiausiai dėmesio jie skiria galimybėms geriausio paaiškinimo išvadas padaryti kuo pagrįstesnes.[104]

Tvirti konstruktyvistai gali prieštarauti, esą kalba apie priežastingumo „mechanizmus" yra per daug materialistinė ir nesupranta taisyklių bei savivokos vaidmens socialiame gyvenime, kurį jie mato labiau kaip konstitutyvų, o ne kaip kauzalinį.[105] Žinoma, sąvoka „mechanizmas" nėra ideali (nors neaišku, kaip be jos kalbėtume apie priežastingumą) ir interpretuotojai yra teisūs, kad taisyklės ir savivoka vaidina tiek konstitutyvų, tiek kauzalinį vaidmenį socialiame gyvenime. Tačiau svarbu pabrėžti, kad yra daugybė aspektų, kuriais visuomenė kuriama mechaniniu būdu ir viena iš socialinio mokslo užduočių turi būti šių santykių supratimas.[106] Socialinė sąveika iš dalies yra tarpusavio koregavimo priežastinis procesas, kuris dažnai sukelia nenumatytų padarinių. Socializacija iš dalies yra priežastinis identiteto pažinimo procesas. Taisyklės yra priežastinės tiek, kiek reguliuoja elgesį. Motyvai yra priežastys tiek, kiek teikia paskatą ir energiją veiksmui. Ir taip toliau. Visi šie reiškiniai apima taisykles ir savivoką („idėjas"), tačiau tai neužkerta kelio jų priežastiniams padariniams. Kitas būdas pagrįsti sąvokos „mechanizmas" taikymą socialiam gyvenimui – skirti dvi jos prasmes. Siaurąja prasme ji reiškia esamų įrenginių, pavyzdžiui, laikrodžių, vidinį funkcionavimą. Plačiąja prasme ji reiškia sistemas, kurios yra tiesiog įrenginių *analogijos*, pvz., „rinkos mechanizmas". Plačioji prasmė nenustato jokių „leistinų mechanizmo dalių sąveikų *a priori* apribojimų",[107] ir savaime gali padėti įveikti įtampą dėl mechaninių metaforų socialiame gyvenime.

Realistinis kauzalinio paaiškinimo modelis neteikia ypatingų metodologinių receptų. Tai nereiškia, kad socialiniai mokslininkai turi vengti kiekybinio darbo, dedukcinio teorizavimo ar mūsų prognozavimo gebėjimų didinimo. Šios veiklos turime imtis visais atvejais, kai tik tyrimo objektai ir sritis tai pateisina. Pagrindinė realizmo reikšmė kauzaliniam teorizavimui pasireiškia ten, kur dėsningi apibendrinimai neįmanomi dėl to, kad turime reikalų su unikaliais įvykiais, ar dėl to,

104 King, Keohane ir Verba (1994); t. p. žr. Cook ir Campbell (1986).

105 Pvz., Fay (1986).

106 Dėl diskusijos apie priežastinius mechanizmus socialiame gyvenime žr. Stinchcombe (1991) bei Hedstrom ir Swedberg (1996).

107 Glennan (1996, 51–52).

kad sistemos atvirumo sudėtingumas nepaklūsta apibendrinimui. Tokiais atvejais loginiai empirikai turėtų atsisakyti kauzalinio paaiškinimo, tačiau realistai neatsisakytų. Pastariesiems mokslas yra susijęs su apskritai mechanizmų aprašymu, nepriskiriant jų reguliarumams. Tokio aprašymo šerdis yra „proceso sekimas", kas socialiame moksle galiausiai reikalauja socialinių tyrimų ir istorinių žinių.[108] Kai kurie socialiniai mokslininkai į realizmą žiūrį kaip į socialinių tyrimų pasirinkimo pateisinimą palyginus su kitais metodais,[109] nors socialiniai tyrimai susiduria su tokiomis pat prielaidų problemomis kaip ir kiti metodai.[110] Mano manymu, tikroji realizmo užduotis kauzalinio aiškinimo srityje yra skatinti pragmatinį požiūrį, kaip metodologinį kriterijų naudojant viską, kas mums padeda suvokti pasaulio veikimą. Metodai, kurie tinka atsakyti į skirtingus klausimus, gali skirtis. Mokslinis realizmas pataiso filosofus, kurie teigia, kad visi aiškinimai turi atitikti vieną modelį, bet kitais atžvilgiais palieka mokslą mokslininkams.

Konstitutyvus teorizavimas

Kiek kauzaliniai paaiškinimai priklauso nuo kauzalinių mechanizmų aprašymo, o ne nuo įvykių priskyrimo dėsniams, „atsakymai į klausimus „kodėl?" (t. y. į kauzalinių paaiškinimų prašymus) reikalauja atsakyti į klausimus „kaip?" ir „kas?""[111] Kiek klausimai „kaip?" ir „kas?" naudojami atsakant į klausimus „kodėl?", jie yra kauzalinio paaiškinimo dalis, tačiau atsakymas į juos irgi gali būti galutinis tikslas. Kai kurie „kaip?" tipo klausimai yra atvirai kauzaliniai, pavyzdžiui, „kaip prasidėjo Antrasis pasaulinis karas?" Į tokius klausimus reikėtų atsakinėti „genetiniu" paaiškinimu, kuris yra kauzalinio paaiškinimo forma, rodanti, kaip atsirado vienas ar kitas padarinys.[112] Tačiau kiti „kaip?" klausimai įgauna formą „kaip *galima*?", pavyzdžiui, „kaip galėjo prasidėti Antrasis pasaulinis karas?", kuri nėra kauzalinio paaiškinimo prašymas. Juo taip pat nėra „kas?" tipo klausimai, pavyzdžiui, „kas yra suverenitetas?" Užuot klausę, kaip ar kodėl laiko atžvilgiu

[108] Žr. George (1979) bei George ir McKeown (1985).
[109] Pvz., Sayer (1984, 219–228).
[110] King, Keohane ir Verba (1994).
[111] Keat ir Urry (1982, 31); palyginkite su Foucault (1982).

ankstesnis X lėmė nepriklausomai egzistuojantį Y, „kaip galima?" ir „kas?" klausimai yra prašymai pirmiausia paaiškinti X ir Y sudarančias struktūras.

Gamtos ir socialiniai reiškiniai gali būti formuojami dvejopai. Pirma, juos gali formuoti jų *vidinė* struktūra. Vandenį sudaro H_2O atominė struktūra; žmones sudaro jų genetinė struktūra; gydytoją sudaro (iš dalies) suvokimai, apibūdinantys socialinį reiškinį kaip „gydytoją"; valstybes sudaro (iš dalies) organizacinės struktūros, suteikiančios joms teritorinį organizuotos prievartos naudojimo monopolį. Kiekvienu atveju vidinės struktūros nėra joms priskiriamų savybių priežastys taip, tarsi jos būtų nepriklausomų padarinių išankstinės sąlygos, bet verčiau paverčia šia savybes įmanomomis. Aiškindami gamtos ar socialinių reiškinių savybes remdamiesi jų vidinėmis struktūromis, mes įsitraukiame į „redukcionizmą", būdingą daugumai gamtos mokslų ir didelei daliai psichologijos.[113] Socialiniame moksle jo išraiška yra atomizmo doktrina (radikali individualizmo forma), mėginanti susiaurinti visuomenę iki individams būdingų savybių (žr. 4 skyrių). Tačiau nereikia būti atomistu, kad pripažintume vidinių struktūrų tyrimo vaidmenį. Reikia tik, kad esybė turėtų vidinę struktūrą, padedančią paaiškinti jos savybes, kurių atžvilgiu socialiniai reiškiniai skiriasi tarpusavyje, kaip tai pabrėžiau anksčiau.

Reiškiniai irgi gali būti formuojami antruoju, holistiniu būdu – išorinių struktūrų, į kurias jie yra infiltruoti. Tai gali pasitvirtinti net kai kurių gamtos reiškinių atžvilgiu, tačiau šį argumentą sunku įrodyti ir to čia nedarysiu.[114] Tačiau 4 skyriuje aš tvirtinu, kad yra rimtų priežasčių prielaidai, jog socialiniai reiškiniai dažnai yra formuojami išorinių diskursyvių struktūrų. Kai kuriais atvejais šios struktūros socialinius reiškinius suveda į koncepcinio būtinumo santykius su kitais socialiniais reiškiniais: vergvaldžiai formuojami jų santykių su vergais, dėstytojai – santykių su studentais, savininkai – su klientais. Kitais atvejais išorinės struktūros tiesiog nurodo, kas yra socialiniai reiškiniai: „sutarties pažeidimus" sudaro įsipareigojimus apibrėžiantis diskursas, „karą" – valstybės prievartą įteisinantis diskursas, „terorizmą" – ne-

[112] Cross (1991, 245).

[113] Apie redukcionizmą šia prasme žr. McMullin (1978) (palyginkite su Waltz, 1979), o apie jo naudojimą gamtos ir psichologijos moksluose žr. Haugeland (1978) ir Cummins (1983).

[114] Žr. Teller (1986).

valstybinę prievartą neteisėta pripažįstantis diskursas. Abiem atvejais nėra teigiama, kad išorinės struktūros ar diskursai yra socialinių reiškinių „priežastis" taip, tarsi būtų išankstinė paskesnio padarinio sąlyga, bet verčiau taip, kad tai, *kas* yra šie reiškiniai, logiškai priklauso nuo konkrečios išorinės struktūros.

Socialinėje teorijoje yra įvairių šios priklausomybės apibūdinimo galimybių. Tie, kam įtakos turėjo Hėgelio teorija, diskursyvines struktūras apibūdina kaip „vidinius santykius", t. y. kaip santykius, kuriems elementų prigimtis yra vidinė.[115] Kiti, įskaitant du konstruktyvistinio posūkio TS pionierius, Kratochwilą ir Onufą, kalba apie ją remdamiesi „kalbos akto" teorija, pagal kurią kalbos veiksmai neaprašo nepriklausomai egzistuojančių reiškinių, o tik apibrėžia, kas jie yra.[116] Mano asmeninei nuomonei šiuo klausimu didžiausią įtaką padarė Davidas Sylvanas, kuris remiasi „konstitutyviais" santykiais.[117] Tačiau šių skirtingų terminologijų esmė yra ta pati: daugybės socialinių reiškinių savybės neegzistuoja atskirai nuo išorės sąlygų. Tai griauna dvi kauzalinio teorizavimo prielaidas, būtent, kad X ir Y egzistuoja nepriklausomai ir laiko atžvilgiu vienas yra pirmesnis už kitą. Todėl „priklausomo/nepriklausomo kintamojo" argumentas, veikiantis kauzalinį teorizavimą, neturi reikšmės konstitutyviam teorizavimui.

Didesnė dalis interpretuotojų, kritikų ir postmodernistų įnašo į socialinį mokslą pirmiausia yra susijusi su konstitutyviais klausimais; tai sukelia nesusipratimų taikant jai kauzalinių klausimų standartus. Atsižvelgiant į idėjų vaidmenį formuojant socialinius reiškinius, atsakymams į konstitutyvius klausimus prireiks interpretacinių metodų. Dėl to manoma, kad šis metodologinis skirtumas nuo gamtos mokslo reikalauja epistemologinio atsiskyrimo nuo pozityvizmo. Pozityvistai preziumuoja, kad vienintelis klausimas, kurį pagrįstai gali kelti socialiniai mokslininkai, yra kauzalinis klausimas „kodėl?", o interpretuotojai mano, kad unikalus savivokos vaidmuo socialiame gyvenime socialinio mokslo epistemologiją ir tinkamą taikymą iš esmės paverčia visiškai kitokiu nei gamtos mokslas.

Mano galva, klaidinga kauzalinių ir konstitutyvių klausimų skirtumą traktuoti nulinio balanso, epistemologiniu požiūriu. Tam yra trys priežastys. Pirma, į mokslinį paaiškinimą remiantis realistiniu požiū-

[115] Žr. Ollman (1971), Bhaskar (1979, 53–55) ir Alker (1996, 184–206).
[116] Kratochwil (1989) ir Onuf (1989).

riu, atsakymai į „kodėl?" tipo klausimus reikalauja atsakyti į „kaip?" ir „kas?" tipų klausimus, todėl net pozityvistai yra priversti įsitraukti bent jau į implicitinę konstitutyviąją analizę. Racionalaus pasirinkimo teorija yra konstitutyvi tiek, kiek atsako į klausimą „kaip susiformuoja racionalus poelgis?"[118] Iš tikrųjų ši forma būdinga kai kurioms svarbiausioms gamtos mokslo teorijoms: dvigubos spiralės DNR modelis, kinetinė šilumos teorija.[119] Natūralios struktūros pasiduoda konstitutyviam teorizavimui taip pat kaip ir socialinės. Antra, kaip jau buvau nurodęs anksčiau, idėjos ir socialinės struktūros gali turėti priežastinių padarinių ir kauzalinio teorizavimo aktualumas savaime neapsiriboja gamtos mokslu. Galiausiai konstitutyvios teorijos, kaip ir kauzalinės, turi būti vertinamos remiantis empiriniais įrodymais. Ne visos interpretacijos yra vienodai veiksmingos ir konstitutyvus tyrimas galiausiai susiduria su ta pačia problema, kaip ir kauzalinis tyrimas: kaip pagrįsti teiginį apie nematomus dalykus (konstitutyvias taisykles ar kauzalinius mechanizmus) remiantis matomais dalykais? Aš sutinku su Kingu, Keohane'u ir Verba, kad tarp paaiškinimo ir supratimo nėra esminio epistemologinio skirtumo.

Tačiau tarp kauzalinio ir konstitutyvaus teorizavimo *yra* žymių analitinių ar metodologinių skirtumų, ir tai atspindi skirtingas jų nagrinėjamų klausimų rūšis. Taigi nors ir suformulavau šią problemą kitaip negu Hollis ir Smith'as, aš pritariu jiems, jog socialiniame tyrime visada yra „dvi medalio pusės".[120] Tai nėra kauzalinė *versus* aprašomoji fabula. Kingas, Keohane'as ir Verba konstitutyvų teorizavimą apibūdina kaip „aprašomąją išvadą", kurią jie skiria nuo „kauzalinės išvados". Jų traktuotė yra tiksli vienu svarbiu aspektu – konstitutyvios teorijos pasižymi plačiu aprašomuoju aspektu, tačiau nepervertina šios rūšies teorijos aiškinamosios funkcijos. Nors jiems nepriežastinio paaiškinimo idėja atrodo „paini", bent jau kai kuriems mokslo filosofams ji tokia neatrodo. Diskusijoje apie „kaip?" tipo klausimų paaiškinamąją reikšmę Charlesas Crossas patvirtina Johno Haugelando „morfologinių paaiškinimų" apibrėžimą, kuriame „gebėjimas paaiškinamas remiantis konkrečia struktūra ir bet kokio ją turinčio reiškinio konkre-

[117] Majeski ir Sylvan (1998); t. p. žr. Smith (1995).
[118] Žr. Rappaport (1995).
[119] Haugeland (1978, 216), Cummins (1983, 15).
[120] Žr. Wendt (1998).

čiais gebėjimais".[121] Crossas remiasi dvigubos spiralės DNR modeliu, kuris nėra priežastinis paaiškinimas. Williamas Dray teigė, kad būdinga istorikų veikla nepaaiškina, kodėl įvyko tam tikras įvykis, bet paaiškina, kas tai buvo klasifikuojant ir sintezuojant įvykius remiantis konkrečia koncepcija, pavyzdžiui, revoliucijos, hiperinfliacijos ar skurdo spąstų.[122] Dray įtakoje Stevenas Rappaportas neseniai pareiškė, kad daugelis *ekonomistų* sukurtų modelių yra „paaiškinimai į klausimą „kas?", o ne „paaiškinimai į klausimą „kodėl?"[123] Toliau eina Roberto Cumminso svarbus atskyrimas „pereinamųjų teorijų", paaiškinančių įvykių ar padėčių pokyčius, nuo „savybių teorijų", paaiškinančių, kaip daiktai ar procesai sujungiami ir įgyja konkrečių bruožų.[124] Kadangi kauzaliniai santykiai suponuoja perėjimą iš vienos padėties į kitą, savybių teorijos (kurios yra statinės) negali būti kauzalinėmis net jeigu galėtume iš jų išvesti kauzalines hipotezes. Kaip ir Rappaportas, Cumminsas teigia, kad savybių teorijos dažnai pateikiamos *modelių* pavidalu, ir Crosso pavyzdžiu jis remiasi dviguba spirale, nors daugiausiai dėmesio skiria psichologinei paaiškinimo prigimčiai (kuris, jo nuomone, dažnai perima savybių teorijų formą). Nors šie argumentai kyla iš skirtingų šaltinių, visi jie įteigia mintį, esą teorijos, atsakančios į klausimus „kas?" arba „kaip galima?", „aiškina" pasaulį.

Nepriklausomai nuo požiūrio į teiginį, kad konstitutyvios teorijos atlieka aiškinamąją funkciją, leiskite padaryti tris išvadas. Pirma, atsakymai į konstitutyvius klausimus savaime yra labai svarbūs, net jei vėliau susiejami su priežastine fabula. Iš dalies taip yra todėl, kad tinkamai neapibūdinus, kaip elementai susijungia į visumą, bet kuris siūlomas paaiškinimas tikriausiai bus klaidingas. Gamtos reiškinių atveju šiam tikslui gali prireikti tik atidžiai įvertinti matomus padarinius, tačiau turint omeny, kad socialiniai reiškiniai nėra atviri juslėms, jų aprašymui gali prireikti gilesnės konceptualios analizės negu ta, prie kurios yra pripratę daugelis šiuolaikinių socialinių mokslininkų. Be to, kad ji suteikia pagrindą kauzaliniams paaiškinimams, konstitutyvi teorija svarbi tuo, kad parodo, jog egzistuoja daugybė reiškinio sudarymo būdų, kurių vieni normatyviniu požiūriu gali būti labiau priimtini

[121] Cross (1991, 245), Haugeland (1978, 216).
[122] Dray (1959).
[123] Rappaport (1995).
[124] Cummins (1983).

nei kiti. Didelė dalis kritinio TS mokslo išsikelia būtent šį tikslą. Įrodymas istorine ar koncepcine analize, kad socialiniai reiškiniai, pavyzdžiui, suverenitetas ar valstybė, gali įgauti įvairių formų, gali atverti geidžiamų politinių galimybių, kurios, priešingai, liktų nepasiekiamos. Dėl abiejų priežasčių vyraujančio socialinio mokslo nusiteikimas prieš „grynąjį" aprašymą ar istoriją yra nesėkmingas. Konstitutyvių klausimų išskirtinumo ir svarbos pripažinimas visapusiškai teigiamai paveiktų socialinį mokslą. Jei bet koks stebėjimas yra grindžiamas teorija, tuomet konstitutyvi teorija duoda mums akinius, pro kuriuos matome pasaulį.

Antra, konstitutyvios teorijos yra *teorijos*. Remdamosi matomais įvykiais, jos daro išvadas apie platesnius modelius, o išvados visada suponuoja teorinį šuolį. Tai tiesa nepriklausomai nuo to, ar šios išvados yra grynai indukcinės, apibendrinančios pavienius įvykių pavyzdžius, ar abdukcinės, postuluojančios pamatines struktūras – šių įvykių priežastis. Jokie iš šių atvejų faktai nekalba už save. Mano nuomone, tai dar reiškia, kad konstitutyvios teorijos suponuoja hipotezes apie pasaulį, kurios gali ir turi būti patikrintos. Pavyzdžiui, holistų teiginys, kad suverenių valstybių kauzalinės galios iš dalies kyla iš diskursyvių struktūrų, susiejančių jas su kitomis valstybėmis, yra hipotezė apie suverenių valstybių prigimtį, priešinga individualistų hipotezei, esą suverenių valstybių kauzalinės galios nepriklauso nuo kitų valstybių. Šios hipotezės yra nevienodai svarbios mūsų stebimiems elgesio modeliams pasaulyje ir galėtų būti patikrintos taikant visiems prieinamus įrodymus (nors tai gali būti sunku). Konstitutyvūs teiginiai susiję su socialinių reiškinių formavimu, o ne su santykiu tarp nepriklausomų ir priklausomų kintamųjų, bet dėl to jie nėra mažiau „teoriniai".

Galiausiai tam, kad suprastume idėjų ir socialinių struktūrų vaidmenį tarptautinėje politikoje, turime pripažinti konstitutyvių padarinių buvimą. Idėjos, ar socialinės struktūros turi konstitutyvių padarinių tuomet, kai sukuria reiškinius – savybes, galias, polinkius, reikšmes ir t. t., – kurie konceptualiai ar logiškai priklauso nuo tų idėjų ar struktūrų ir kurie egzistuoja tik „dėka" jų. Vergvaldžio kauzalinė valdžia neegzistuoja atskirai nuo jo santykio su vergu; terorizmas neegzistuoja atskirai nuo nacionalinio saugumo diskurso, apibrėžiančio „terorizmą". Šie padariniai tenkina kontrafaktinį reikalavimą dėl kauzalinių paaiškinimų, bet jie nėra kauzaliniai, nes neįvykdo reikalavimų dėl nepriklausomo buvimo ir laiko asimetrijos. Įprasta kalba tai patvirtina: mes

nesakome, kad vergas yra vergvaldžio „priežastis" ar kad saugumo diskursas yra terorizmo „priežastis". Kita vertus, yra aišku, kad santykis vergvaldys-vergas ir saugumo diskursas yra susiję su vergvaldžių ir terorizmo konstravimu, kadangi be jų *nebūtų* vergvaldžių ar terorizmo. Konstitutyvios teorijos siekia „atsižvelgti" į šiuos padarinius net jeigu nesiseka jų „paaiškinti".

Klausimų sociologijos tarptautinėje teorijoje link

Pradėjus galvoti apie paaiškinimus kaip apie atsakymus į klausimus, tampa aišku, kad skirtumas tarp kauzalinių ir konstitutyvių klausimų nėra vienintelis galimas. Tai, kas atrodo kaip paprastas priežastinio paaiškinimo prašymas, iš tikrųjų gali būti daugybė klausimų, reikalaujančių skirtingų atsakymų. Kokia buvo Šaltojo karo „priežastis"? Tai priklauso nuo to, ką laikysime probleminiu: faktą, kad konfliktas buvo šaltas, o ne karštas; kad jis kilo su Sovietų Sąjunga, o ne su Anglija; kad jis prasidėjo konkrečiu momentu; kad jis apskritai prasidėjo. Mokslo filosofai, nagrinėję šią problemą, teigia, kad numanomas paaiškinimas susijęs su klausimo *kontekstu*.[125] Šio „paaiškinimo reliatyvumo"[126] reikšmė geriausiai matyti skirtumų tarp klausimų „kodėl?", „kaip?" ir „kas?" atžvilgiu, tačiau, kaip rodo pavyzdys su Šaltuoju karu, net atsakant į vieną klausimą tas pats reiškinys gali būti aiškinamas įvairiai, priklausomai nuo to, ko konkrečiai klausiama.[127]

Remdamasis aiškinimo reliatyvumo fenomenu norėčiau padaryti tris išvadas, kurios gali būti svarbios TS mokslininkams. Pirma, tinkamo žinojimo kriterijus priklauso nuo klausimo ir nuo su juo susijusių įrodymų kokybės. Visos mokslinės teorijos turi atitikti vieną minimalų kriterijų – jas turi būti iš principo galima paneigti remiantis viešai prieinamais įrodymais. Socialiniai mokslininkai, turėdami tai omenyje, atitinkamai turi elgtis su pažinimo pareiškimais. Vis dėlto turime toleruoti skirtingus įvairių sričių tyrimams reikalingų prielaidų standartus. Kauzalinės teorijos chemijoje turi atitikti kitokius standartus nei tokios pat teorijos geologijoje, o pastarieji savo ruožtu skiriasi nuo taikomų sociologijoje. Panašiai konstitutyvios teorijos turi būti vertina-

[125] Žr. van Fraassen (1980), Cross (1991).

[126] Garfinkel (1981).

mos remiantis kitokiais kriterijais negu kauzalinės. Konstitutyvūs teoretikai dažniau turi domėtis klausimu apie galimus kontrargumentus jų teiginiams, tačiau tokių įrodymų pobūdis skirsis priklausomai nuo konkretaus teiginio.

Antra, turime būti jautrūs klausimų politikai. Pažinimas visada skirtas kokiam nors asmeniui ar tikslui, todėl klausimų forma yra esminis veiksnys, parodantis galimą atsakymų į juos panaudojimą. Šiuo atžvilgiu ypač svarbu, koks aspektas laikomas probleminiu. Negalima problematizuoti visko iš karto, tačiau žinotina, kad ko nors neproblematizavę laikinai asimiliuojame ar sudaiktiname šį dalyką, o įgytas pažinimas gali nebūti itin naudingas jį transformuojant.[128] Tai ypač svarbu turint omeny tai, kad dalykų asimiliavimu verčiasi ne pavieniai mokslininkai, bet ištisos jų bendrijos, kurias gali dešimtmečiams suvienyti tam tikros nenuginčytinos prielaidos.

Galiausiai reikia skatinti mokslininkus iškelti naujų klausimų. Abejoti dalykais, kuriuos bendrijos asimiliavo, yra tokia pat svarbi mokslo funkcija, kaip ir teisingų atsakymų paieška. Šiuo požiūriu postruktūrinė intervencija TS teorijoje, prasidėjusi nuo Richardo Ashley darbo 80-ųjų pradžioje, buvo labai svarbi. Vienas mano tikslų šiame skyriuje buvo nuginčyti epistemologinį skepticizmą, esantį postruktūralizmo pagrindu, bet kituose skyriuose mano plėtojama savarankiška teorija yra dėkinga jam. Kad ir ką galvotume apie postmodernizmą, jo prigimtyje yra tirti visus socialinio gyvenimo aspektus bei asmenų, teigiančių, jog juos žino, statusą. Keblių klausimų pateikimas išreiškia refleksyvią, savikritišką švietimo filosofijos jos apogėjuje mąstyseną.

Išvados

Tarptautinių santykių mokslas šiandien yra susiskaldęs į du priešingus epistemologinius požiūrius. Daugumą sudarantys pozityvistai teigia, kad socialinis mokslas mums suteikia išskirtinį priėjimą prie tikrovės, o mažumą sudarantys postpozityvistai šiam teiginiui nepritaria. Ši Trečioji diskusija nebus „diskusija" tikrąja prasme, jeigu jos da-

[127] Žr. Suganamis (1990) apie tai, kaip dėmesys klausimų prigimčiai gali nušviesti aiškinimo problemas, konkrečiai – karo atžvilgiu.

[128] Fay (1975); Cox (1986).

lyviai nebendraus tarpusavyje, tačiau būtent tokia yra reali situacija. Šiame skyriuje bandžiau nutiesti vidurio kelią tarp dviejų stovyklų. Užuot bandęs pritaikyti eklektinį ar kompromisinį požiūrį, kuris negali būti sėkmingas atsižvelgiant į skirtingas dalyvaujančias referencines teorijas, mano strategija buvo pamėginti pakeisti diskusijos sąlygas. Padariau tokią prielaidą: kadangi abi šalys savo tyrimais yra realistės, epistemologiniai klausimai yra palyginti neįdomūs. Diskutuoti reikia apie tai, iš ko susideda tarptautinis pasaulis, t. y. apie ontologiją, o ne apie tai, kaip mums jį pažinti.

Epistemologiniu požiūriu palaikau pozityvistus. Socialinis mokslas yra epistemologiškai išskirtinis diskursas, suteikiantis mums žinių, nors ir klaidingų, apie išorinį pasaulį. Poezija, literatūra ir kitos humanistinės disciplinos daug pasako apie žmogaus padėtį, tačiau jos netinka Pasauliniam karui ar Trečiojo pasaulio skurdui paaiškinti, todėl norėdami išspręsti šias problemas, turime imtis socialinio mokslo. Postpozityvistai priminė mums, kad tai, ką matome išorėje, priklauso nuo to, kaip tai matome, ir pabrėžė konstitutyvių bei interpretacinių procesų svarbą socialiniame gyvenime. Tačiau šie nuopelnai nereiškia, kad visos teorijos yra vienodai svarbios, kad neturime pagrįsti jų empiriniais įrodymais, arba kad visuomenėje nevyksta kauzalinių procesų. Pliuralistinis požiūris į socialinį mokslą gali absorbuoti daugumą postpozityvistų kritikos. Žinoma, ne visi pozityvistai yra pliuralistai metodologiniu požiūriu, ypač tie, kurie mano, kad mokslinė praktika turi atitikti loginę empirinę mokslinio paaiškinimo rekonstrukciją. Tačiau tie pozityvistai, kurie vadovaujasi labiau klausimais, o ne metodu, tikriausiai turės mažiau priekaištų šiam skyriui, negu postpozityvistai.

Tačiau į tai reikia žiūrėti objektyviai, nes ontologijos požiūriu, o tai, mano galva, yra svarbesnis klausimas, kituose skyriuose prisišliesiu prie postpozityvistų. Kaip ir jie, aš tikiu, kad socialinis gyvenimas yra „vien tik idėjos" (ar beveik; žr. 3 skyrių) ir kad vidinės, nematomos struktūros formuoja agentus ir sąveikos taisykles (4 skyrius), nors abu šie įsitikinimai nesiderina su vyraujančia TS teorija. Kai bus kalbama apie pasaulio turinį, postpozityvistai tikriausiai labiau nei pozityvistai pritars likusiai šios knygos daliai.

Mokslinis realizmas yra esminis randant vidurio kelią tarp pozityvistinės epistemologijos ir postpozityvistinės ontologijos. Nepaisant jų nesutarimų, empirikus ir postmodernistus sieja bendras epistemologinis rūpestis dėl teorijos ir tikrovės santykio. Pirmieji abejoja nemato-

mų dalykų pažinimo galimybe, o antrieji – bet kokia tikrovės pažinimo galimybe. „Realizmo reikšmė"[129] yra ta, kad jis išsklaido šiuos rūpesčius, nes nukreipia mūsų dėmesį į ontologiją. Viena vertus, tai nieko nekeičia, kadangi kiekvienas gali kaip ir anksčiau užsiiminėti savo reikalu: empirikai – ieškoti elgesio dėsnių, racionalistai – kurti dedukcines teorijas, proceso tyrėjai – daryti socialinius tyrimus, kritikai – mąstyti apie vidines socialines struktūras, postmodernistai – praktikuoti konstitutyvią teoriją. Bet esmė yra ta, kad *kiekvienas* gali daryti tai, ką daro: realistiniu požiūriu, epistemologija negali privalomai daryti įtakos mokslinei praktikai.

Realizmas nesuponuoja jokios konkrečios ontologijos, jokių ypatingų metodų, arba jokios konkrečios teorijos apie visuomenę ar (tai ypač svarbu) apie pasaulio politiką. Tačiau kadangi jis *a priori* blokuoja argumentus prieš įsitraukimą į tam tikras veiklos rūšis, realizmas yra likusios knygos dalies argumentavimo sąlyga. Kitais atžvilgiais realizmas nėra svarbus klausimams, skaldantiems TS teorijas. Negalima tikėtis, kad mokslo filosofai paaiškins pasaulio politiką.

[129] Shapiro ir Wendt (1992).

3. „Vien tik idėjos?“: apie galios ir intereso formavimą

Pokariniame moksle daugumos tarptautinės politikos teorijų atspirties taškas buvo galia ir nacionalinis interesas. Galia buvo suprantama kaip kariniai pajėgumai, o interesas – kaip egoistinis valdžios, saugumo ar turtų troškimas. Toks požiūris paprastai vadinamas realistiniu. Aštuntojo dešimtmečio pradžioje neoliberalai[1], nors ir pripažindami galios ir intereso svarbą, ėmė įrodinėti, kad tarptautinės institucijos irgi užima svarbią vietą tarptautinėje politikoje. Nors nesutaria dėl jų santykinio svorio, neorealistai ir neoliberalai tikriausiai sutiks, kad kartu šie trys veiksniai paaiškina daugumą tarptautinių padarinių pokyčių. Be to, nors nė vieno iš šių požiūrių nepalaikantys asmenys linkę save vadinti „materialistais“, tiek neorealistai, tiek neoliberalai reguliariai kalba apie galią ir interesą, o kartais net apie institucijas, kaip apie „materialius“ veiksnius. Nepaisant šio materialistinio konsensuso, daugybė TS mokslininkų šiandien akcentuoja ketvirtąjį veiksnį, t. y. „idėjas“. Tokio akcento pradininkais laikytini Snyderis, Bruckas ir Spainas,[2] kurie inicijavo įsitikinimų sistemų ir suvokimų vaidmens užsienio politikoje kognityvistinio tyrimo tradiciją. Tačiau ji tikrai išpopuliarėjo per pastaruosius dešimtį metų, kai paplito daugybė teorinių krypčių – tiek vyraujančių, tiek kritinių apie identitetą, ideologiją, diskursą, kultūrą ir tiesiog idėjas. Kitaip tariant, materialistinės prielaidos jau nebėra besąlygiškai priimamos TS teorijoje, o mokslininkai materialistai susidūrė su atgimstančiu idealizmu, nedviprasmiškai keliančiu klausimą: „Kokia yra idėjų reikšmė?“

Yra du šio klausimo nagrinėjimo būdai ir atitinkamai dvi idealizmo-materializmo debatų formulavimo galimybės. Vyraujantis požiūris vyraujančiame politikos moksle yra – traktuoti idėjas kauzališkai

[1] Nors juos pradėjo taip vadinti tik vėliau.

[2] Snyder, Bruck ir Spain (1954).

kaip (tipiškai įsiterpiantį) „kintamąjį", kuris paaiškina tam tikrą elgesio proporciją, nepriklausančią nuo galios, interesų ir institucijų padarinių. Pavyzdžiui, įtakingame veikale apie idėjas ir užsienio politiką redaktoriai Juditha Goldstein ir Robertas Keohane'as apibrėžia nulinę hipotezę dėl prielaidos, kad idėjos yra svarbios, nes: „politikos pokyčiai priklausomai nuo šalies ar laiko visiškai paaiškinami *kitų nei* idėjos veiksnių pokyčiais," kuriuos jie pirmiausiai supranta kaip galią ir interesą.[3] Paskutiniame simpoziume apie idėjų vaidmenį Amerikos politikoje Karena Orren ir Thedas Skocpolas neabejodami sugretino idėjas su institucijomis kaip konkuruojančias priežastis, o Morrisas Fiorina tą patį padarė su idėjomis ir interesais.[4] Abiejose kolekcijose galia, interesai ir net institucijos traktuojamos kaip atskiros nuo idėjų išeities taškai, kurių pagrindu vertinamas idėjų vaidmuo.

Šis kauzalinis materializmo-idealizmo debatų formulavimas atskleidžia svarbių padarinių. Viena vertus, identitetas, ideologija ir kultūra *skiriasi* nuo galios ir interesų ir *vaidina* kauzalinį vaidmenį socialiame gyvenime.[5] Aiškinti pasaulio politiką remiantis liberalios ideologijos hegemonija nėra tas pat kaip aiškinti ją remiantis valstybių interesais. Šis antstatas skiriasi nuo pagrindo. Kauzalinis požiūris savaime nėra „klaidingas". Problema yra ta, kad jis idealistus diskriminuoja daugiausia priskirdamas materialistams karo ir konflikto tyrimus, kas, atrodo, ypač atitinka jėgos ir intereso paaiškinimus. Teorijos, traktuojančios idėjas kaip įsiterpiančius ar antstatinius kintamuosius, visada bus jautrios kaltinimams, kad jos kyla iš teorijų, akcentuojančių galios ir intereso bazinius kintamuosius, tiesiog atsikratydamos nepaaiškintų pokyčių.[6] Mano manymu, neoliberalai vis dėlto pakankamai pademonstravo prielaidą, esą idėjos ir institucijos yra bent jau santykinai nepriklausomi tarptautinio gyvenimo determinantai,[7] metantys svarbų iššūkį „vulgariam" materializmui.

Šiame skyriuje daugiausiai dėmesio skiriu antrajai debatų formulavimo galimybei, kurios padarinys yra dar didesnis iššūkis materializmui. Neoliberalų palaikomas kauzalinis požiūris numano, kad idė-

[3] Goldstein ir Keohane (1993, 6).

[4] Orren (1995), Skocpol (1995), Fiorina (1995). Iš simpoziumo dalyvių tik Rogeris Smithas (1995) kelia klausimą dėl šių dualizmų, užimdamas panašią poziciją kaip ir aš vėliau šioje knygoje.

[5] Yee (1996).

[6] Krasner (1983a), Mearsheimer (1994/1995).

[7] Žr. ypač Keohane (1984) ir Baldwin, ed. (1993).

jos yra svarbios tik tiek, kiek padarinius sukelia už galios, interesų ir institucijų sukeliamų padarinių ribų. Šis antras, socialinis konstruktyvistinis požiūris tiria, kaip pirmiausiai idėjos *sudaro* šias tariamai „materialias“ priežastis. Ta apimtimi, kokia materialios priežastys yra *sudarytos* iš idėjų, mes neturėsime išsamaus supratimo apie idėjų reikšmę, kai traktuosime jas kaip skirtingus nuo kitų priežasčių kintamuosius. Šiuo požiūriu paaiškinimas, pagrįstas galia, interesais ar institucijomis, visiškai netinka „materializmui“ apibrėžti. Teorija laikoma materialistine verčiau dėl to, kad paaiškina jėgos, interesų ar institucijų sukeliamus padarinius, remdamasi „brutaliomis“ materialiomis jėgomis – dalykais, kurie egzistuoja ir pasižymi tam tikromis kauzalinėmis galiomis nepriklausomai nuo idėjų, pavyzdžiui, žmogaus prigimtis, fizinė aplinka ir galbūt technologiniai artefaktai. Konstitutyvus ginčas tarp materialistų ir idealistų nėra dėl santykinio idėjų indėlio į socialinį gyvenimą palyginus su galia ar interesu. Ginčas vyksta dėl santykinio brutalių materialių jėgų indėlio į galios ir intereso aiškinimą. Materialistai negali galios ir intereso vadinti „savo“ kintamaisiais; viskas priklauso nuo to, kaip pastarieji yra formuojami.

Atkreiptinas dėmesys, kad toks materializmo aiškinimas prieštarauja įprastai praktikai, kuriai didelės įtakos turėjo Marksizmas.[8] Marksizmas apibrėžia materialią bazę kaip gamybos būdą ir priskiria ideologiją, kultūrą bei kitus idėjinius veiksnius nematerialiam antstatui. Dėl šios priežasties „materializmas“ sutapatinamas su aiškinimais su ekonominių veiksnių pagalba. Tai lengvai išplečiama realistams rūpimiems kariniams veiksniams – naikinimo būdai yra tokie pat baziniai, kaip ir gamybos būdai. Bet kuriuo atveju idėjiniai veiksniai *a priori* priskiriami neekonominėms ir nekarinėms aplinkybėms. Plėtodamas Douglaso Porporos[9] argumentą, aš manau, kad toks mąstymas apie materializmą ir idealizmą yra problemiškas. Problema ta, kad Marksizmas apibūdina gamybos būdą ne vien remdamasis jėgomis, bet ir gamybos *santykiais*. Gamybos jėgos („įrankiai“) yra tikėtinos kandidatės į brutalias materialias jėgas. Tačiau gamybos santykiai iš esmės yra idėjinis reiškinys, t. y. institucijos ar taisyklės, kurios galiausiai tampa bendromis idėjomis, sudarančiomis nuosavybės ir mainų santykius, darbo santykius,

[8] Žr. Little (1991, 114–135).

[9] Porpora (1993), kuris savo ruožtu remiasi Rubinsteinu (1981). Apie įvairius idealizmo-materializmo problemos formulavimus žr. Mann (1979) bei Adler ir Borys (1993).

klasių galias ir interesus, ir t. t. Faktas, kad gamybos santykiai yra idėjiniai, reiškia, jog kapitalizmas iš esmės yra *kultūros* forma, nematerialі, ir Marksizmo „materialinė bazė"iš tikro yra kupina idėjų. Išskyrus darbininkų ir kapitalistų fizinius kūnus, vieninteliai iš tikrųjų materialūs dalykai kapitalizmo ekonomikoje yra gamybinės jėgos. Iš tikrųjų, kadangi socializmas naudoja analogiškas gamybines jėgas, tai, kas vieną ekonomiką padaro kapitalistine, o kitą – socialistine, yra gamybos santykiai. Dėl to, užuot materializmą apibrėžus kaip vieno ar kito gamybos ar griovimo būdo akcentavimą, tikslingiau jį apibūdinti kaip konkrečią hipotezę apie šias kultūros formas. Anot materialistinės hipotezės, kultūros formų turinys didžia dalimi gali būti paaiškintas brutalių materialių jėgų, tokių kaip žmogaus prigimtis (sociologijoje) ar technologija (techninis determinizmas), savybėmis.[10] Viskas, ko negalima paaiškinti šiuo būdu, priklausys idealizmo sferai.

Toks materializmo reikšmės apribojimas yra šio skyriaus retorinis ėjimas, kurį pateisina faktas, kad tradicinis debatų formulavimas diskriminuoja idealizmą. Iš dalies tradicinį formulavimą patraukliu padaro tendencija sujungti „objektyviąją" ir „materialiąją" puses. Tačiau faktas, kad gamybos ir griovimo santykiai susideda iš bendrų idėjų, nepakeičia fakto, kad subjektai juos suvokia kaip objektyvius socialinius faktus su tikrais objektyviais „materialiais" padariniais. Nelygybė ir išnaudojimas vis dar egzistuoja, nors yra sudaryti iš idėjų. Skirtingai nuo kauzalinio požiūrio į idėjų padarinius, kuris pripažįsta galią ir interesą materialistams, bet stengiasi parodyti, kad jų reikšmė mažesnė nei materialistai mano, konstitutyvus požiūris neimplikuoja tokio teiginio. Šio skyriaus pabaigoje galia ir interesas turės tiek pat svarbos, kiek turėjo iš pradžių. Kyla klausimas, kokia nauda iš jų apibūdinimo idėjiniais terminais? Ar tai kažkas daugiau nei vien filosofinis klausimas? Teigiamas atsakymas yra mano argumento esmė, tačiau aš tvirtinu, kad mastas, kuriuo „materiali bazė" susideda iš idėjų, yra svarbus klausimas, kurį vyraujanti TS teorija daugiausiai ignoravo ir kuris yra susijęs su tarptautinės sistemos transformaciniu potencialu.

Apibendrindami galime teigti, jog šio skyriaus tikslas yra parodyti, kad didelė dalis neva „materialistinių" paaiškinimų aiškinamosios galios iš tikrųjų susideda iš nutylėtų konstruktyvistinių prielaidų apie idėjų turinį ir paskirstymą. Pagrindinė tezė yra ta, kad galios reikšmė ir interesų turinys daugiausiai priklauso nuo idėjų. Tik po to, kai idėji-

[10] Bimber (1994) yra labai gabus pastarajam.

nės galios ir intereso aiškinimo galimybės sąlygos buvo atskleistos ir išnaudotos, mes galime įvertinti materialumo padarinius. Šiame skyriuje aš akcentuoju vien tik galios ir intereso konstituciją. Kartais institucijos taip pat laikomos materialiomis (pvz., Orreno ir Skocpolo minėtas institucijų priešpriešinimas idėjoms), tačiau tai turi mažai prasmės, jei tik pripažįstame, kad objektyvumas neapsiriboja materialumu. Institucijas sudaro normos ir taisyklės, kurios yra idėjiniai reiškiniai – „bendri protiniai modeliai"[11] – ir savaime, nors ir yra objektyvūs socialiniai faktai, jos tvirtai yra idealistinėje lygties pusėje. Aš atidedu institucijų analizę 4 skyriui.

Skyriaus argumentas suskirstytas į dvi pagrindines stadijas. Pirmajame skirsnyje parodau, kad Waltzo materialistinės struktūros teorijos, kurios pagrindiniai elementai yra anarchija ir materialių pajėgumų pasiskirstymas, aiškinamoji galia remiasi numanoma prielaida apie interesų pasiskirstymą. Antrajame skirsnyje tvirtinu, kad šie interesai savo ruožtu daugiausiai susideda iš idėjų. Čia aš remiuosi racionalaus pasirinkimo teorija, kuri traktuoja idėjas tik kaip egzogeninių interesų realizavimo priemonę ir todėl palaiko prielaidą, kad interesai yra materialūs. Sutinku, kad kai kurių idėjų vaidmuo yra būtent toks, tačiau kitos formuoja interesus. Abiejuose skirsniuose tvirtinu, kad brutalios materialios jėgos sukelia tam tikrų padarinių galios ir intereso formavimui, todėl mano tezė nėra *vien tik* idėjos (iš čia ir klaustukas skyriaus pavadinime). Mano argumentas šiam „likutiniam" materializmui apginti remiasi mokslinio realizmo neutraliu požiūriu į visuomenę, aprašytu 2 skyriuje. Likutinis materializmas yra svarbi nuolaida Politiniam Realizmui, tačiau, kaip matysime, jis visgi palieka didžiąją dalį veiksmų laisvės nerealistams. Abu skirsniai kartu daro prielaidą, kad svarbiausias tarptautinės politikos veiksnys yra „idėjų pasiskirstymas" sistemoje, kurios struktūrą aptariu kituose skyriuose.

Valdžios formavimas interesu

Prielaida, kad tarptautinės politikos prigimtį formuoja valdžios santykiai, nuolat nurodoma kaip viena pagrindinių Realizmo charakteristikų.[12] Tačiau tai negali būti *išimtinai* realistų teiginys, kadan-

[11] Denzau ir North (1994).
[12] Pvz., Keohane (1986b, 165).

gi tuomet visi tarptautinės politikos tyrinėtojai būtų realistai. Neoliberalai mano, kad valdžia yra svarbi, marksistai taip pat laiko ją svarbia, postmodernistai netgi mano, kad ji yra visur. Faktą, kad šiandien beveik visi sutinka su šiuo pagrindiniu „realistų" teiginiu, galima laikyti Realizmo sėkmės, įtikinant mus realistiškai žvelgti į pasaulį, matu, tačiau rezultatas, atrodo, yra priešingas. Jis menkina realistų teorijos idėją asimiliuoti priešingus požiūrius vienoje realistinėje rubrikoje. Realizmas tampa beprasmiu arba trivialiu. Geriau skirstyti teorijas pagal tai, *kaip formuojama valdžia*. Šiuo požiūriu išskirtinai realistinis teiginys yra materialistinė hipotezė, kad valdžios padarinius pirmiausia sukelia brutalios materialios jėgos. Konkuruojanti idealistų hipotezė yra ta, kad valdžią pirmiausia formuoja idėjos ir kultūriniai kontekstai.

Vienas svarbus vyraujančios šiuolaikinio Realizmo formos – Neorealizmo – privalumas yra tai, kad jo materializmas yra aiškus (ar net visiškai eksplicitinis). Kurdamas tarptautinės struktūros koncepciją, Waltzas materialių pajėgumų pasiskirstymą paverčia pagrindiniu kintamuoju ir visiškai atmeta labiau socialias struktūros koncepcijas. Toks aiškumas skiria Neorealizmą nuo Klasikinio realizmo ir leidžia aiškų palyginimą su idealistų pažiūromis. Waltzo akcentas materialiems pajėgumams, žinoma, nėra beprecedentinis realizme. Mortonas Kaplanas vienas pirmųjų apibrėžė sistemos struktūrą kaip valdžios pasiskirstymo „poliškumą", o Robertas Gilpinas atstovavo idėjai, kad tarptautinėje sistemoje vyrauja materialiai hegemoninė supervalstybė, kurios pakilimas ir kritimas nukreipia sistemos evoliuciją.[13] Tačiau būtent Waltzas sukūrė labiausiai sisteminę tarptautinės materialios struktūros koncepciją ir yra labiausiai tapatinamas su Neorealizmu. Dėl šios priežasties ir toliau daugiausiai dėmesio skiriu jo teorijai, nors bet kuri teorija, teigianti, kad valdžios padarinius pirmiausia nulemia brutalios materialios jėgos, nėra apsaugota nuo toliau dėstomo argumento.

Toliau diskusija plėtojama trim etapais. Pirma, pristatau Waltzo eksplicitinį struktūros modelį. Nors man labiausiai rūpi materialios valdžios pasiskirstymo vaidmuo anarchijos sąlygomis, orientuodamasis į galimus ne TS specialistus, pasinaudoju šia proga tam, kad apibendrinčiau kitus jo teorijos elementus (su kai kuriais paaiškinimais), prie kurių galima bus grįžti kituose skyriuose, kai jie taps svarbūs. Toliau tvirtinu, kad Waltzo eksplicitinis modelis gali paaiškinti tai, ką jis ketina

[13] Kaplan (1957), Gilpin (1981).

paaiškinti, tik remdamasis „interesų paskirstymo" implicitiniu modeliu. Kiek interesai patys yra materialūs, šis argumentas nepažeidžia Neorealizmo dvasios ir gali būti laikomas tinkamu teorijos pataisymu. Kita vertus, teiginys apie interesų pasiskirstymą taip pat tarnauja ardomajam tikslui, kadangi toliau šiame skyriuje tvirtinu, kad interesai yra idėjos. Galiausiai, parodęs, kad Waltzo hipotezės apie materialią valdžią priklauso nuo prielaidų apie interesus/idėjas, aš primenu skaitytojui savo mokslines realistines prielaidas, gindamas likutinį materialistinį požiūrį, kad materialūs pajėgumai iš tikrųjų turi kai kurių vidinių kauzalinių galių. Būtent pastarųjų santykis su interesais (ir bendromis idėjomis ar kultūra) apsprendžia tarptautinio gyvenimo kokybę.

Waltzo eksplicitinis modelis: anarchija ir valdžios pasiskirstymas

Kad kurtų prognozes, struktūrinė teorija turi daryti prielaidas apie struktūros prigimtį, agentų motyvaciją ir juos jungiančio proceso pobūdį. Tai galioja visoms struktūrinėms teorijoms, ir neorealizmas nėra išimtis.

Waltzas konceptualizuoja struktūros esmę trim aspektais.[14] *Tvarkomieji principai* reiškia principus, kuriais remiantis konstruojami struktūros elementai ir/ar tarp jų susiklosto lygybės, viršenybės ar pavaldumo santykiai. Vidaus politinėse sistemose vieniems vienetams hierarchiškai suteikiamos teisės įsakinėti, o kiti įpareigojami paklusti. Šiuolaikinėje tarptautinėje sistemoje vienetai (valstybės) yra nepriklausomi ir lygūs, todėl tvarkomasis principas yra anarchinis. Neorealistų manymu, anarchija yra konstanta, kuri apibūdina tarptautinę politiką šimtmečiais ar net tūkstantmečiais. Nors manoma, kad ji sukelia tam tikrų padarinių, ji nepaaiškina padarinių pokyčių.

Vienetų pobūdis reiškia sistemos elementų atliekamas funkcijas. Vidaus politinėse sistemose vienetai atlieka įvairias funkcijas; vieni rūpinasi gynyba, kiti – socialine rūpyba, treti – ekonominiu augimu. Tarptautinėje arenoje visos valstybės atlieka tas pačias funkcijas (vidaus tvarka, išorinė gynyba), todėl jos yra „panašūs vienetai". Valstybės skiriasi savo pajėgumais ir kitomis savybėmis, tačiau funkciniu požiūriu

[14] Waltz (1979, 79–101).

jos yra vienodos. Waltzas teigia, kad vienetai išliks homogeniški, kol sistema bus anarchinė (žr. toliau), todėl šis struktūros aspektas faktiškai iškrenta iš jo teorijos, nors kiti bandė atkurti jį įrodinėdami, esą anarchija yra suderinama su funkcine diferenciacija.[15]

Galiausiai *pajėgumų pasiskirstymas* reiškia laipsnį, kuriuo materialios galios ištekliai (ypač ekonominiai ir kariniai) yra sukoncentruoti sistemoje, kur valstybės turi aiškiai nelygias dalis, vadinamas poliais. Kadangi anarchija yra konstanta, o funkcinė diferenciacija iškrito, būtent šis aspektas lemia tarptautinės struktūros pokyčius ir todėl sukelia skirtingus padarinius. Nors pajėgumų pasiskirstymas yra visuma vienetams būdingų savybių, jis yra visos sistemos savybė, kurios padarinių negalima redukuoti iki vienetų lygio.[16] Vertas dėmesio ir tas Waltzo argumentas, kad su materialiais pajėgumais valstybių savybės, pavyzdžiui, ideologija ar karingumas, bei valstybių tarpusavio santykių kokybė, pavyzdžiui, draugystė ar priešiškumas, *neturėtų* būti įtraukiamos į struktūros apibrėžimą.[17] Pagal analogiją su rinka Waltzo argumentu norima pasakyti, kad rinkos struktūrai įvertinti svarbu tik įmonių skaičius ir dydis, todėl tarptautinėje politikoje svarbu tik valstybių skaičius ir galia. Būtent šis argumentacijos posūkis galiausiai Waltzo struktūros teoriją paverčia materialistine.

Waltzas sutelkia jėgas šios struktūros teorijos ir jos išvadų plėtojimui iš dalies dėl to, kad jis kritiškai žiūri į „redukcionistines" tarptautinės politikos teorijas, akcentuojančias vidaus politiką, valstybių agentų motyvaciją arba valstybių sąveikos proceso pobūdį. Nors jis vienetų lygio kintamiesiems neskiria žymios vietos savo teorijoje, tačiau jis taip pat daro eksplicitinių prielaidų apie agentus ir procesą, be kurių jo teorija nebūtų veiksminga.

Waltzo argumentų svarbus laimėjimas yra parodymas, kad tarptautinė struktūra sukelia tam tikrų padarinių net jeigu valstybės jų nesiekia. Tikrieji valstybių ketinimai mažai jį domina. Jo strategija prilygsta neoklasikinių ekonomistų strategijai, kurie stengiasi vengti esminių prielaidų apie subjektų psichologiją ir skirtingus padarinius aiškinti remdamiesi kintančiomis kainomis, o ne kintančiomis preferencijomis.[18] Tačiau kaip ir ekonomistai, Waltzas turi daryti *kai kurių*

[15] Ruggie (1983a), Buzan, Jones ir Little (1993).
[16] Waltz (1979, 97–98)
[17] Ibid., 98–99
[18] Žr. ypač Stigler ir Becker (1977).

prielaidų apie motyvaciją, kadangi be jų jo subjektai būtų inertiški ir sistemoje nevyktų joks judėjimas.[19] Jis daro dvi tokias prielaidas. Viena yra ta, kad valstybėms pirmiausia rūpi saugumas, nes siekti kitų tikslų yra prasminga tik užsitikrinus išgyvenimą.[20] Tai prieštarauja daugelio klasikinių realistų požiūriui, kad valstybės didžiausią reikšmę skiria valdžiai kaip savitikslui. Tačiau saugumo siekimo prielaida nieko nepasako apie valstybių tarpusavio santykius kiekvienai galvojant apie savo saugumą ir yra logiškai suderinama labiau su kolektyvinio, o ne rungtyniaujančio saugumo sistema. Waltzas pats neišreiškia šios minties, tačiau jis daro antrą motyvacinę prielaidą, atmetančią šią galimybę: kad valstybės yra egoistinės ar „save mylinčios“.[21] Sujungus šią prielaidą su anarchija „[v]alstybės neturės net menkiausios savo saugumo garantijos, jeigu jos pačios nesiims jo užtikrinti,“[22] tai reiškia, kad tarptautinė sistema iš esmės yra „pagalbos sau“ sistema.

Waltzo diskusija apie valstybių agentų ir sistemos struktūrų sąveikos procesą yra dar labiau kraštutinė negu jo požiūris į valstybių motyvaciją. Iš tikrųjų sąvoka „procesas“ teikia daugiausia menkinamąją reikšmę neorealistų diskurse, nes ji atrodo priešinga „struktūriniam“ teorizavimui. Waltzas teigia, kad struktūra sąveikauja su agentais, veikdama jų elgesį „netiesiogiai“ per du procesus: lenktyniavimo ir socializavimosi.[23] Tačiau šių procesų užimama centrinė vieta jo teorijoje kelia abejonių, ar tarptautinę struktūrą galima suvokti griežtai materialistine prasme, ir Waltzas turi smarkiai susiaurinti abiejų procesų koncepcijas, paversdamas juos kiek įmanoma mechaniniais ir asocialiais.

Konkurencija atrenka rezultatus pagal jų svarbą. Subjektai, kurių elgesys atitinka struktūros stimulus, klestės, nori jie to ar ne. Nors Waltzo mėgstama analogija yra su mikroekonomika, atrankos metafora taip pat suponuoja analogiją su sociobiologija, gana aiškiai trokštančia materialistinės socialinio gyvenimo analizės.[24] Analogija nėra tobula, nes egzistuoja tam tikras neaiškumas dėl to, ar atrankos objektu Waltzo modelyje yra elgesys, ar patys subjektai.[25] Tik antras variantas atitin-

[19] Apie būtinumą kiekvienai struktūrinei teorijai daryti prielaidas apie motyvaciją žr. Emmett (1976).
[20] Waltz (1979, 126).
[21] Ibid., 91.
[22] Waltz (1959, 201).
[23] Waltz (1979, 74–77).
[24] Apie ekonomikos ir sociobiologijos santykį žr. Hirshleifer (1978) ir Witt (1985).
[25] McKeown (1986, 53).

ka atrankos reikšmę Darvino teorijoje. Teigdamas, kad konkurencija padeda kurti panašius vienetus, Waltzas koncentruojasi labiausiai ties elgesio atranka. Tai sociobiologų problema, kadangi elgesio tendencijos gali būti atrenkamos per socialinį mokymąsi, „Lamarko" ar kultūrinį mechanizmą, nesiderinantį su Darvino materialistiškai akcentuojamu genetiniu paveldimumu.[26] Aš šias problemas nagrinėju 7 skyriuje. Čia svarbu tai, kad atrankos metafora labiau derinasi su materialistiniu požiūriu į struktūrą, jeigu ji apsiriboja vienetų atranka ir neliečia elgesio atrankos.

Tai dar labiau taikytina socializavimuisi. Iš pirmo žvilgsnio stebina vien tai, kad Waltzas apskritai kalba apie socializavimąsi. Jo teorijoje yra mažai „socialinio", o mažiausiai sociali yra jo „struktūros", t. y. reiškinio, su kuriuo valstybės numanomai socializuojasi, koncepcija. Materialistai ekonomikoje ir sociobiologijoje negarsėja socializavimosi akcentavimu; tai sociologijoje ir psichologijoje daro idealistai. Tačiau anomalija išnyksta apsvarsčius, kaip Waltzas traktuoja šią koncepciją.

Kaip ir atranka, socializavimasis gali turėti du skirtingus objektus: elgesį ir savybes ar ypatybes. Pripažindamas abi galimybes,[27] Waltzas beveik visą dėmesį skiria elgesiui. Tai nenuostabu, nes leidžia jam pripažinti būtinų bet kuriai prasmingai socializavimosi teorijai normų ir taisyklių buvimą, tačiau, traktuodamas jas kaip elgesio modelius, o ne kaip bendras idėjas, jis neprivalo atsisakyti materializmo.[28] Bet šis biheviorizmas turi ir neigiamų dalykų. Redukavus normas ir taisykles iki elgesio modelio, tampa sunku atskirti normų reguliuojamą elgesį nuo nereguliuojamo ir tai sumenkina prasmę kalbėti pirmiausia apie normas, taisykles ir socializavimąsi. Šunys seka elgesio pavyzdžius, tačiau mes nevadiname jų elgesio normuojamu, o jo rezultato – visuomene. Kodėl taip daroma su valstybių elgesio modeliais? Panašaus elgesio kūrimo vadinimas „socializavimusi" mažai pasako, jeigu struktūra, su kuria subjektai socializuojami, neturi „socialinio" turinio. Waltzas mažiausiai vieną kartą tarptautinę sistemą vadina „visuomene",[29] tačiau tai, kad jis nesirėmė Bullo skirtumu tarp sistemos ir visuomenės, rodo, kad jam šis skirtumas neatrodo svarbus struktūros esmei.

[26] Boyd ir Richerson (1985).

[27] Waltz (1979, 76).

[28] Tai taip pat kelia įdomių klausimų apie materializmo ir elgesio TS teorijų santykį, kurio aš čia nagrinėti negaliu.

[29] Waltz (1986, 326).

Iš tikrųjų pagrindinis neorealistų mokslo uždavinys per pastaruosius dvidešimt metų buvo parodyti, kad socialiniai veiksniai *nėra* svarbūs pasaulio politikoje; tai gali paaiškinti faktą, jog dauguma neorealistų apskritai vengia kalbėti apie socializavimąsi.[30]

Šis vengimas darosi labiau suprantamas turint omeny galimą socializavimosi procesą, veikiantį ne vien valstybių elgesį, bet ir jų savybes. Yra dvi potencialiai veikiamų savybių rūšys: materialios ir idėjinės. Teiginys, kad socializavimasis veikia pirmąsias, prilygtų teiginiui, kad materialią struktūrą formuoja procesas, kurį Neorealizmas atmeta. O teiginys, kad jis veikia idėjines savybes, kelia klausimą, kokią struktūrą sudarytų šios idėjos apskritai, jei ne *socialinę* struktūrą, apibūdinamą ne vien elgesio vienodumu, bet ir bendrais suvokimais. Abiem atvejais tikimybė, kad socializavimasis galėtų pakeisti valstybių savybes, prieštarautų grynai materialistiniam požiūriui į struktūrą. Waltzas priverstas socializavimąsi apriboti poveikiu elgesiui, tačiau tai suteikia jam antrąjį mechanizmą, per kurį struktūra veikia rezultatus, ir nereikalauja iš jo pateikti socialinės struktūros koncepcijos. Tuo nenorima paneigti, kad socializavimasis kartais gali pakeisti tik elgesį, tačiau jei tai *viskas*, ką jis gali padaryti, tuomet sąvoka netenka didelės dalies reikšmės.

Waltzo teorija iškelia mažiausiai keturias hipotezes, apie kurias susigrupavo vėlesnis Neorealizmo mokslas. Galbūt svarbiausioji yra ta, kad valstybės stengsis atsverti kitų valstybių galią.[31] Anarchijos sąlygomis nėra Leviatano, kuriam valstybės galėtų patikėti savo saugumo rūpestį, ir valstybės negali pasitikėti viena kita, nebent tai atitiktų kitų valstybių savanaudiškumą. Tokiame pasaulyje geriausias būdas užsitikrinti išgyvenimą – sulyginus savo ir priešininkų pajėgumus sulaikyti agresiją ir išvystyti savo galią („vidinis" subalansavimas), arba, jei to nepakanka, į pagalbą pasitelkti sąjungininkų („išorinis" subalansavimas).

Kita prognozė yra tokia, kad valstybės labiau rūpinsis santykine, o ne absoliučia nauda, todėl joms bus sunku bendradarbiauti.[32] Net vidaus politikoje kolektyviniai veiksmai yra sunkūs, jei dėl savanaudiškumo problemos nėra prievartos ar atrankinių stimulų. Tačiau anar-

[30] Palyginkite su Ikenberry ir Kupchan (1990).
[31] Waltz (1979, 102–128).
[32] Žr. ypač Grieco (1988, 1990).

chijos sąlygomis subjektai irgi turi nerimauti dėl to, kad kiti gali laimėti daugiau iš bendradarbiavimo negu jie patys, nes tokie santykiniai laimėjimai vėliau gali pavirsti karine persvara. Santykinio pralaimėjimo baimė bendradarbiavimą gali padaryti nepriimtiną.

Trečioji hipotezė yra ta, kad valstybės stengsis tapti „panašiais vienetais". Šiuo klausimu Waltzo diskusijoje yra tam tikras neaiškumas, kadangi jis teigia, jog tarptautinės sistemos kuriamos vienetų, *jau* funkcionaliai ekvivalentiškų ir egoistiškų, bendrais veiksmais, o tai galėtų reikšti, jog jų panašumai negali būti sistemos padariniais. Tačiau nėra sunku modifikuoti Waltzo išdėstymo darvinizmo perspektyvos šviesoje, taigi subjektai, anarchijos sąlygomis neturintys organizuotai prievartai reikalingų pajėgumų, „išnyks" lenktyniaudami su tokių pajėgumų turinčiais subjektais, t. y. valstybėmis. (Ar šis argumentas iš tikrųjų gali paaiškinti tarptautinės sistemos evoliuciją, jau kitas klausimas.)[33]

Galiausiai Waltzas teigia, kad bipolės sistemos iš prigimties turi pranašumą prieš daugiapoles sistemas.[34] Bipolėje sistemoje mažai tikėtina, kad svarbiausios valstybės apsiriks nustatydamos savo santykinį galingumą, nes jos yra labiau tikros dėl potencialių pavojų, todėl itin retai pradės karą per klaidą. Poliai taip pat bus labiau savarankiški, ir tai sumažina jų jautrumą kitų užgaidoms. Be to, dviem poliams bus lengviau nei daugeliui bendradarbiauti sprendžiant bendras pasaulio problemas. Šie pranašumai nereiškia, kad ilgainiui bipoliškumas pakeis daugiapoliškumą, kadangi galios pasiskirstymas daugiausia remiasi vieneto lygio veiksniais, mažai susijusiais su tarptautine struktūra,[35] tačiau jie skamba kaip svarbus įspėjimas dėl iškilmių Šaltojo karo pabaigos ir Sovietų Sąjungos žlugimo proga.[36]

Waltzo implicitinis modelis: interesų pasiskirstymas

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad dauguma Neorealizmo aiškinimų remiasi anarchija ir galios pasiskirstymu. Anarchijos, atrodo, iš prigimties yra konkurencinės sistemos, kurių logiką valstybės ignoruoja savo rizika, o pagrindinių valstybių skaičius ir dydis, matyt, yra svar-

[33] Žr. Spruyt (1994) ir šios knygos 7 skyrių.
[34] Waltz (1979, 161–210).
[35] Žr. Gilpin (1981).
[36] Mearsheimer (1990a, b).

biausi veiksniai, kai valstybės vertina pavojus savo saugumui. Bet pažvelgus atidžiau tampa akivaizdu, kad faktiškai didelę dalį darbo padaro tik implicitiniai modelio veiksniai.

Šį argumentą galima plėtoti dvejopai. Dabar aš akcentuoju interesų pasiskirstymą sistemoje, idėjinės struktūros lygyje, kurį nagrinėja tiek neoliberalai, tiek konstruktyvistai. Remdamasis Andrewo Moravcsiko, Randallo Schwellerio ir Arthuro Steino darbais bei savo ankstesnėmis pastangomis konceptualizuoti „identiteto ir intereso struktūros" vaidmenį tarptautinėje politikoje, aš įrodinėju, kad Waltzo išvados priklauso nuo „interesų pasiskirstymo" (Steino frazė) sistemoje.[37] Atkreiptinas dėmesys, kad tai nekvestionuoja realizmo, jeigu šiuos interesus savo ruožtu formuoja materialios jėgos. Toliau šiame skyriuje tvirtinu, kad interesai iš tikrųjų yra idėjos, kurios problematizuoja realizmą.

Kitaip argumentuoti galima būtų identifikuojant *kultūrines* struktūras sistemos lygyje, kuomet bendros idėjos sudaro normas, institucijas, grėsmes ir t. t., kurios, formuodamos valstybių turimą šio pasiskirstymo suvokimą arba jų identitetą ir interesus, sudaro galios pasiskirstymo prasmę. Kad bendros idėjos vaidina tokį vaidmenį, žinoma, yra šios knygos pagrindinė tezė ir skaitant visą šį skyrių reikia turėti omeny, jog „kultūra" slypi po „interesu". 4 ir 6 skyriuose aptariu sistemos lygio kultūrinių struktūrų vaidmenį bei padarinius ir susieju juos su šiame skyriuje aptartomis interesą formuojančiomis idėjomis.

Interesų pasiskirstymo implicitinį vaidmenį Waltzo teorijoje galima pamatyti paįvairinus dvi jo prielaidas, esą valstybės yra egoistės, labiausiai suinteresuotos savo saugumu. Panagrinėkime, pirma, Schwellerio iškeltą hipotezę, jog saugumas *nėra* valstybių aukščiausias prioritetas. Nėra ginčo dėl to, kad valstybės nori *išgyventi*; tai beveik triviali tiesa. „Saugumo siekimą" Waltzas supranta kiek plačiau: kad valstybės nori išsaugoti tai, ką turi, užuot mėgindamos gauti daugiau, pvz., užkariauti kitas valstybes ar keisti sistemos taisykles. Tai neišplaukia iš noro išgyventi. Pagaliau gal kažkas gali išgyventi *ir* užkariauti kitus. Arba kažkas gali tikėti, kad vienintelė galimybė išgyventi – tai užkariauti kitus. Schwelleris teigia, kad preziumuodamas, jog valstybės siekia saugumo, Waltzas numanomai preziumuoja, jog jos yra patenkintos, arba *status quo* valstybės. *Status quo* valstybėms galios kaupi-

[37] Moravcsik (1997), Schweller (1993, 1994), Stein (1990) ir Wendt (1992).

mas yra priemonė, o ne tikslas, ir baigsis patenkinus saugumo poreikius. Alternatyvi prielaida būtų tokia: valstybės yra „revizionistės", siekiančios užgrobti teritoriją, užkariauti viena kitą ar pakeisti sistemos taisykles. Šioms valstybėms joks galios mastas nebus per didelis, o jos kaupimas yra savitikslis. Tai buvo svarbi tema klasikiniams realistams, tokiems kaip Hansas Morgenthau, kuris galvojo, kad žmogui iš prigimties būdingas galios troškimas arba *animus dominandi*, kuris yra neišsenkantis revizionizmo šaltinis.[38] Waltzas nori nukrypti nuo šios abejotinos psichologijos, tačiau užuot visam laikui palikęs psichologiją, jis tiesiog pasirenka kitokią. Morgenthau valstybės iš prigimties yra agresyvios ir oportunistinės, o Waltzo – besiginančios ir atsargios.[39]

Prielaidos apie motyvus yra būtinos net labiausiai struktūrinėse iš visų teorijų, todėl pabrėžimas, kad Waltzas kelia jas, nėra kritika. Kritika yra tai, kad jis aiškiai nepasako, jog jo išvados apie anarchijos padarinius ir galios pasiskirstymą *priklauso* nuo šių prielaidų. *Status quo* valstybių anarchija būtų palyginti stabilus pasaulis, kuriame valstybės iš esmės gerbtų kitų teritorijos nuosavybės teisę ir nesiektų kovos. Veiksminga taisyklė būtų „gyvenk ir leisk gyventi kitiems ". Tokioje aplinkoje klestėtų net silpnos valstybės, nes kitos nenorėtų jų užkariauti ir to rezultatas – bendras valstybių „mirštamumas" – būtų žemas.[40] *Status quo* valstybėms vis dar gali iškilti saugumo dilemų,[41] kai netikrumas dėl kitų valstybių ketinimų gali lemti ginklavimosi varžybas, kartais privedančias prie karo, tačiau tai yra verčiau išimtis negu taisyklė. Kitaip tariant, valstybės su *status quo* interesais sudaro vieną anarchijos *rūšį*. Palyginkime ją su anarchija, sudaryta iš valstybių su revizionistiniais interesais. Tokiame pasaulyje valstybės stengsis užkariauti viena kitą, teritorijos nuosavybės teisės nebus pripažįstamos, o silpnų valstybių mirštamumas bus didelis. Užuot palaikydami pusiausvyrą, revizionistai jungsis į agresyvias koalicijas, padidinančias jų galimybes pakeisti sistemą.[42] *Status quo* valstybės gali sulaikyti jas, tačiau apskritai revizionistinių valstybių anarchija bus kur kas mažiau stabili, negu *status quo* valstybių anarchija. Todėl kai abiejų sistemų valstybės žvelgs į pasaulį, *anarchijos* ir pajėgumų pasiskirstymo reikšmė joms bus visiškai skirtinga.

[38] Morgenthau (1946, 192).
[39] Šiuo skirtumu pagrįstas šiuolaikinis ginčas tarp „agresijos" ir „gynybos" realistų.
[40] Waltz (1979, 137).
[41] Herz (1950), Jervis (1978); palyginkite su Schweller (1996).
[42] Schweller (1994).

Dabar paįvairinkime kitą Waltzo prielaidą, kad valstybės yra egoistinės savo saugumo atžvilgiu. Visi kartais darome kažką, kas neduoda mums praktinės naudos: prisidedame prie labdaros, paliekame arbatpinigių padavėjui svetimame mieste, padedame nepažįstamiems, balsuojame rinkimuose ar net aukojame gyvybes kare. Toks elgesys paprastai priklauso nuo situacijos ir nereiškia, kad visada ar iš prigimties esame altruistai. Tačiau toks elgesys apima tam tikro masto solidarizavimąsi su kitų gerove, ko negalima paaiškinti jokia netautologine savanaudiškumo koncepcija.[43] Reikia mokėti galvoti apie kolektyvinį identitetą. Tai gali atrodyti svetima tarptautinei politikai, nes valstybės negarsėja savo altruizmu, nors aš toliau įrodinėju, jog valstybės turi kur kas daugiau kolektyvinio identiteto nei paprastai manoma. Tačiau norint apskritai iškelti šį klausimą, pirmiausia reikia įsitikinti, kad tokia motyvacija yra logiškai galima ir implikuoja skirtingą anarchijos logiką.

Ypač tarptautinėje sistemoje, kur valstybės pasižymi tvirtu kolektyviniu identitetu, mažai tikėtina, kad jos manys, esą jų saugumas priklauso nuo jų ir kitų valstybių karinės galios subalansavimo. Kaip teigia Stephenas Waltas, valstybės linkusios atsverti grėsmes, o ne galią ir kol jos bus tikros, kad kiti solidarizuojasi su jų saugumu, jos nelaikys kitų valstybių karine grėsme.[44] Žinoma, tokį pasitikėjimą įgyti sunku, bet įmanoma. Vargu ar Kanada šiandien labai nerimauja dėl Amerikos keliamos grėsmės jos saugumui, o Didžioji Britanija – dėl Prancūzijos keliamos grėsmės. Vietoje subalansavimo valstybės, pasiekusios šį tarpusavio solidarizavimosi lygį, greičiausiai savo saugumą užsitikrins tarpusavio ginčus spręsdamos teisiškai ir naudodamos kolektyvinę gynybą nuo išorės grėsmių; tai tam tikra prasme yra populizmas, pagrįstas principu „vienas už visus –visi už vieną". Tai nėra pagalbos sau sistema, nes savąjį aš pakeitė kolektyvas.[45]

Iš to, kas pasakyta, niekuo nenorima paneigti, kad šiuolaikinės valstybės yra *status quo* egoistės. Iš tikrųjų jos gali būti kaip tik tokios. Ir tuo nenorima įrodyti, kad anarchijos logiką ir ją sudarantį interesų pasiskirstymą galima pakeisti (nors toliau tvirtinu, kad kartais tai yra įma-

[43] Žr. Jencks (1990) ir 5 skyriaus 238–243 p.
[44] Walt (1987).
[45] Nors šis kolektyvizmas gali būti būdingas kariniam saugumui, pagalba sau gali išlikti pagrindiniu principu kitose srityse.

noma). Šiais teiginiais tik norima įrodyti, kad anarchijos padariniai ir materiali struktūra priklauso nuo valstybių *norų*.[46] Anarchijos logika tarp revizionistinių valstybių įgyja mirtinos kovos formą; tarp *status quo* valstybių ji pavirsta ginklavimosi varžybomis ir retomis peštynėmis; o tarp kolektyvistinių valstybių– karštu, tačiau nesmurtiniu ginču apie naštos paskirstymą. Žaidimo teorija moko mus to paties: rezultatai priklauso nuo preferencijų konfigūracijos. Galios paskirstymas yra svarbus, tačiau *kiek* jis yra svarbus, kokią *reikšmę* jis turi subjektams, priklauso nuo to, kokį žaidimą jie žaidžia. Bipoliškumas tarp draugų yra viena, o tarp priešų – visai kas kita. Vienas gali būti „pasitikėjimo žaidimas", kitas – „aklavietė".

Svarbu pabrėžti, kad ši diskusija apie interesus nekelia pavojaus „sisteminei" ginčo prigimčiai. Tai ginčas dėl interesų pasiskirstymo sistemoje, o ne dėl individualių valstybių užsienio politikos preferencijų ir sprendimų. Skirtingi interesų pasiskirstymai valstybių populiacijose[47] sukurs skirtingas anarchijos logikas. Kolektyvistui sunkiai seksis revizionistinėje sistemoje, tačiau tas pat laukia revizionisto kolektyvistinėje sistemoje. Tiesa, jog interesų pasiskirstymas sudarytas iš vieneto lygio savybių, tačiau ir materialių pajėgumų pasiskirstymas yra lygiai toks pat. Abu yra sisteminiai reiškiniai, nes jų padarinių negalima redukuoti iki vieneto lygio. Apibendrinkime: Waltzas padarė daugiau negu vien prielaidą apie individualių valstybių, vėliau sąveikaujančių su nepriklausomai egzistuojančia materialia struktūra, motyvacijas. Jis padarė prielaidą apie interesų pasiskirstymą sistemoje kaip visumoje ir taip papildė savo struktūros teoriją dviem dalykais, kurie, jo teigimu, jai nepriklauso: su pajėgumais nesusiję bruožai (egoistiniai motyvai) ir vienetų tarpusavio santykių kokybė (pagalba sau). Kitaip tariant, jis padarė implicitinę prielaidą apie tarptautinės politikos *socialinę* struktūrą (nenurodant kol kas, ar jos pagrindas yra materialus, ar idėjinis). Tai jo struktūros teorijos nepaverčia klaidinga, o tik nepakankamai apibrėžta. Interesų pasiskirstymą pavertus eksplicitiniu struktūros požymiu, problema išnyktų.

Net jei neorealistai interesų pasiskirstymą galėtų priimti kaip svarbų sisteminį reiškinį, jie galėtų teigti, kad jis kildintinas iš kitų Waltzo

[46] Moravcsik (1997).

[47] Žodis „populiacijos" pavartotas daugiskaita, nes tarptautinė sistema gali turėti palyginti autonomines posistemes ar „gynybos kompleksus" (Buzan, 1991) su jiems būdingu interesų pasiskirstymu ir anarchijos logika.

modelio elementų ir todėl nereikalauja atskiro tyrimo. Priežastis susijusi su kitų valstybių ketinimų nežinojimu. Žmonės niekad negali būti visiškai tikri dėl kitų ketinimų, nes jie negali skaityti minčių, o mintys visada gali kisti. Ši „kitaminčių problema"[48] ypač aktuali valstybėms dėl palyginus žemo tarptautinės sistemos institucionalizacijos lygio; tai reiškia, kad valstybės turi dar mažiau informacijos negu subjektai vidaus politikoje, ir dėl pavojaus suklysti vertinant, tas pavojus gali tapti mirtinu. Galima teigti, kad tokiame pasaulyje atsargios valstybės preziumuos blogiausius kitų valstybių ketinimus, t. y. savo interesus grįs pajėgumų pasiskirstymui būdingomis galimybėmis, o ne kitų draugiškumo tikimybe.[49] Kitaip tariant, šiuo argumentu norima pasakyti, kad valstybių norai apie galios pasiskirstymą bus grindžiami blogiausiomis prielaidomis. Tai jau figūruoja Waltzo modelyje, todėl interesų pasiskirstymas iškris.

Šis argumentas įgauna „savaime išsipildančios pranašystės" formą ir aš 4 skyriuje įrodinėsiu, kad kultūra yra savaime išsipildanti pranašystė.[50] Subjektai veikia remdamiesi turimais įsitikinimais apie jų aplinką ir kitus, kas atkuria šiuos įsitikinimus. Savaime išsipildančios pranašystės idėja gali labai daug paaiškinti apie socialinio gyvenimo kūrimą ir atkūrimą.

Tačiau faktas, kad kultūros linkusios būti stabilios, negali pašalinti interesų pasiskirstymo nepriklausomo struktūrinio vaidmens, kadangi svarbu yra ir istorija. Jei valstybės tikrai nieko nežinotų apie kitų valstybių mintis ir jeigu vienintelė klaidinga išvada būtų pražūtinga, tuomet būtų protinga preziumuoti blogiausia ir išimtinai koncentruotis ties pajėgumų pasiskirstymu. Tokios sąlygos kartais pasitaiko, pavyzdžiui, „Pirmą kartą susidūrus" su svetimomis civilizacijomis, ir kaip mąstymo eksperimentas jos yra naudingos. Tačiau tikroje pasaulio tarptautinėje politikoje jos nėra įprastos. Šiuolaikinės valstybės sąveikavo dešimtmečius ar net šimtmečius ir sukaupė daug žinių apie kitų interesus. Jos kažką žino apie kitų skriaudas ir ambicijas, taigi ir apie tai, ar konkreti valstybė yra *status quo*, ar revizionistinė. Jos žino apie kitų ginčų sprendimo stilių. Jos netgi žino, kaip ir kada minėtos sąlygos galėtų keistis. Jokios iš šių žinių nėra tobulos ar išsamios, tačiau nėra

[48] Hollis ir Smith (1990, 171–176).
[49] Apie šios prielaidos padarinius žr. Brooks (1997).
[50] Žr. Kukla (1994).

ir visiškai nepatikimos ar nesvarbios. Iš dalies patikimas jas padaro patirtis: sąveikaudamos valstybės kūrė politiką remdamosi išvadomis (pesimistinėmis ar optimistinėmis) apie kitų valstybių ketinimus, kurie vėliau buvo tikrinami ir peržiūrimi atsižvelgiant į paaiškėjusius tikruosius ketinimus. Šios sąveikos su tikrove metu valstybės labai daug sužinojo vienos apie kitas ir šiandien gali daryti daugiau ar mažiau patikimas išvadas apie kitų norus. Ar nebūtų protinga valstybėms atsisakyti šių žinių, kadangi jos yra pagrįstos tik galimybe, ir vietoje to, apie ketinimus spręsti remiantis blogiausiomis prielaidomis ir galimumais, pagrįstais samprotavimais? Ar būtų protinga, jei Kanada šiandien veiktų įsivaizduodama blogiausius Amerikos ketinimus? O Prancūzija – blogiausius Vokietijos ketinimus? Manau, ne. Valstybės visada išliks atsargios, nes kartais blogiausios prielaidos pasiteisina, bet atsargumas nereiškia, kad jos ignoruos (ar turėtų ignoruoti) patirtį. Istorija yra svarbi. Kadangi ši istorija iš dalies remiasi tikraisiais kitų interesais, interesų pasiskirstymas, kuriant anarchijos reikšmę ir galios pasiskirstymą, turi atlikti savarankišką vaidmenį.

Likutinio materializmo link I

Galios pasiskirstymo aiškinamoji reikšmė priklauso nuo istoriškai susiklosčiusio valstybių interesų pasiskirstymo. Jei interesus ir kultūrą patikimai galima traktuoti kaip duotuosius ir pastovius (palyginti stabilių kultūrinių struktūrų, pvz., Šaltojo karo atveju tai gali būti tiesa), tuomet pajėgumų pasiskirstymo pokyčiai daug ką gali paaiškinti. Vis dėlto paverčiant šiuos paaiškinimus galimais tai nesumažina interesų ir kultūros svarbos. Galima sakyti, kad Neorealizmas materialius pajėgumus paverčia „fetišu", kadangi jiems priskiria reikšmes ir galias, kurios „pagrįstai gali būti priskirtos tik žmonėms".[51] Tačiau toks pasakymas neneigia pajėgumų pasiskirstymo svarbos, nes mano mintis buvo ta, kad prielaidos apie interesus (ir, kaip aš įrodinėsiu, sisteminę kultūrą) buvo implicitinės visame Waltzo modelyje. *Atsižvelgiant* į valstybes su egoistiniais, *status quo* interesais sąveikaujančias „į rinką panašioje" kultūroje, Waltzo hipotezės apie anarchiją ar bipoliškumą gali pasiteisinti. Šiuo atžvilgiu mano argumentas nėra panašus į Neoli-

[51] Dant (1996, 496).

beralizmo, kuris siekia parodyti, jog galios pasiskirstymas yra mažiau svarbus negu teigia Neorealizmas, nes idėjos ir institucijos paaiškina didelę dalį permainų. Aš nesupriešinu intereso, kaip konkuruojančio paaiškinimo, su galia ir netvirtinu, kad interesai *lemia* konkrečius galios padarinius. Aš tik sakau, kad galia paaiškina tai, ką paaiškina, ir tiek, kiek interesas suteikia jai prasmę. Šis argumentas yra konstitutyvus, o ne kauzalinis.

Sukritikavęs vulgarųjį ar redukcionistinį materializmą, vis dėlto noriu apginti „likutinį" materializmą, kuris nepritaria radikalesniam konstruktyvistiniam požiūriui, kad brutalios materialios jėgos *neturi* savarankiško poveikio tarptautinei politikai. Gali atrodyti nebūtina imtis šios gynybos, kadangi sunku surasti kurį nors TS mokslininką, aiškiai remiantį tokį radikalų požiūrį. Be to, turint omeny beveik visišką diskusijos dėl materialių jėgų, kaip nepriklausomų valstybių veiksmų, ribojimų nebuvimą postmodernistiniame TS moksle, sunku nepadaryti išvados, kad tai yra mažiausiai šios literatūros konotacija, o gal net denotacija, esą tarptautinis gyvenimas yra *vien* tik idėjos. Mano manymu, tai negali būti vien tik idėjos, nes mokslinis realizmas parodo, jog idėjos yra pagrįstos ir reguliuojamos nepriklausomai nuo egzistuojančios fizinės tikrovės. Kaip nurodo Johnas Searle'as, grubūs faktai ontologiškai persveria institucinius faktus.[52] Galbūt neteisinga postmodernizmui priskirti šio įsitikinimo neigimą net kaip konotaciją. Tuomet tolesnės diskusijos tikrai nebereikės, nors šiuo atveju taip pat turėtų būti mažai nesutarimų dėl to, kas bus sakoma toliau. Tačiau atsižvelgiant į tai, kaip lengvai nuosaikus konstruktyvizmas gali būti nepagrįstai kritikuojamas dėl jo neįtikimų radikalių pozicijų,[53] atrodo, yra protinga išnagrinėti šį klausimą smulkiau. Brutalios materialios jėgos turi mažiausiai trejopą savarankišką poveikį tarptautiniam gyvenimui.

1. Subjektų materialių pajėgumų pasiskirstymas veikia tam tikrų padarinių atsiradimo galimybę ir tikimybę. Kariniu aspektu silpnos valstybės paprastai negali užkariauti galingų, o galingos valstybės paprastai gali užkariauti silpnąsias, taigi karinės jėgos balansas apsunkina bet kokį užkariavimą. Tai esminis neorealizmo įžvalgumas. Faktas, kad, nesant noro naudoti šiuos pajėgumus, šis poveikis nebus aktyvuotas, nekeičia fakto, jog pajėgumų pasiskirstymas, aktyvuotas žmogaus tikslo,

[52] Searle (1995, 55–56).
[53] Pvz., Mearsheimer (1994–1995).

turi savarankišką poveikį padariniams. Jei silpnoji valstybė pamėgins užkariauti stipriąją, ji pajus šią įtaką.

2. Materialių pajėgumų „sudėtis“,[54] ypač jų įkūnijamos technologijos pobūdis, turi panašius – varžantį ir įgaliojantį – poveikius. Technologinis gebėjimas sąveikauti per didžiulius atstumus tarptautines sistemas paverčia galimomis.[55] Tankais ginkluota kariuomenė paprastai nugali ietimis ginkluotą kariuomenę. Muškietomis galima peršauti kareivio šarvus, tačiau iš jų negalima šauti per vandenyną. Puolimo ir gynybos karinės technologijos balansas epochoje daro įtaką agresyvaus karo stimulams.[56] Branduolinio ginklo turėjimas ir atkirčio nebijojimas sumažina branduolinio karo tikimybę.[57] Ir taip toliau. Galima teigti, kad technologija nėra „brutalus“ materialus pajėgumas, nes ją sukuria turintys tikslą agentai, kurie joje įkūnija tuo metu turimas technines žinias (idėjas). Žinoma. Tačiau kartą atsiradęs, technologinis artefaktas pasižymi vidine materialia galia, o tai daro įmanomą tolesnę technologijos plėtrą. Ar kada nors šios galios bus panaudotos, o plėtra įgyvendinta, priklauso nuo subjektų norų ir įsitikinimų, tačiau tai nepakeičia fakto, kad esamos technologijos pobūdis yra svarbus socialiam gyvenimui. Grynas technologinis determinizmas, t. y. tas, kuris neapima gamybos ir griovimo *santykių* – yra suderinamas su mano turima omenyje socialinio konstruktyvizmo rūšimi.[58]

3. Toliau kalbėsime apie geografiją ir gamtos išteklius. Tam tikrų metalų paplitimas konkrečiame regione skatina ten gyvenančių primityvių bendruomenių technologinį tobulėjimą. Nepalankios gyvenimo sąlygos trukdo apsigyventi tam tikroje vietoje. Oro sąlygos veikia žemės ūkį. Savo ruožtu žmogaus veikla gali sukelti nenumatytų padarinių aplinkai ir grįžtamąją reakciją visuomenėje su galimais niokojamais padariniais (visuotinis klimato atšilimas, ozono sluoksnio suplonėjimas ir išteklių išnaudojimas). Konstruktyvizmas neturi veikti taip, „tarsi gamta nieko nereikštų“.[59]

Kitaip tariant, net tinkamai nuo jų socialinio turinio išvalytos brutalios materialios jėgos – tikroji „materiali bazė“ – vis dar gali turėti sava-

[54] Deudney sąvoka (1993).
[55] Buzan ir Little (1994).
[56] Jervis (1978).
[57] Waltz (1990).
[58] Žr. ypač Bimber (1994).
[59] Murphy (1995).

rankišką poveikį ir apibrėžti „visų subjektų galimos veiklos išorines ribas bei įvairių pasirinkimų, reikalaujančių fizinės veiklos, reliatyvius kaštus".[60] Šis poveikis sąveikauja su interesais ir kultūra, kad nukreiptų socialinę veiklą viena, o ne kita linkme. Terminas „sąveika" yra svarbus, kadangi jis reiškia, kad tam tikrame lygyje materialios jėgos nebepriklauso nuo visuomenės ir pastarajai daro *kauzalinę* įtaką. Materialios jėgos nėra sudaromos išimtinai iš socialinių reikšmių,[61] o socialinės reikšmės nėra apsaugotos nuo materialios įtakos. Kita vertus, materialių jėgų daromas poveikis visiškai priklauso nuo jų sąveikos su idėjomis; faktas, kad Vokietijos karinė galia yra didesnė negu Danijos, fiziškai apriboja pastarosios užsienio politiką Vokietijos atžvilgiu, tačiau šie ribojimai neturės reikšmės šių valstybių sąveikai, jeigu nė viena iš jų negalės pradėti karo su kita. Taigi materialių jėgų ir idėjų santykis veikia dvejopai, tačiau mes galėsime tinkamai teorizuoti šį santykį tik pripažinę, kad tam tikrame lygyje jos kuriasi kaip nepriklausomai egzistuojančios materijos skirtingos rūšys. Toks materializmo-idealizmo problemos formulavimas galiausiai yra dekartiškas, kadangi jis pasaulį suskirsto į dvi reiškinių rūšis – protą ir kūną – ir dėl to gali būti kritikuojamas. Tačiau aš neįsivaizduoju, kaip kitaip galima būtų nagrinėti šią problemą, jei esu mokslinis realistas socialinio gyvenimo atžvilgiu.

Galima prieštarauti ir teigti, kad materialūs apribojimai ilgainiui gali būti pašalinti žmogaus, todėl galiausiai liks vien tik idėjos. Galima pakeisti galios pasiskirstymą – sustiprinti karinį pajėgumą; galima pakeisti galios sandarą – sukurti naujas technologijas, o šių technologijų dėka galima pakeisti geografines ir išteklių ribas. Šį argumentą galima būtų išplėsti net žmogaus prigimčiai, kadangi vieną dieną žmonės galbūt galės ją pakeisti su genų inžinerijos pagalba. Šiuo požiūriu, atrodo, viskas kyla iš intereso ir kultūros, todėl net „likutinis" materializmas per daug nusileidžia teoriškai, nes nuginkluoja mus politiškai.

Mūsų elgesys ir dažnai sėkmingos pastangos peržengti mus sukaustančias materialias ribas yra viena išskirtinių žmogaus egzistavimo sąlygų ir akivaizdu, kad interesai ir kultūra suteikia šioms pastangoms impulsą ir nukreipia jas reikiama linkme. Šia prasme materialių jėgų įtaka labiau pasireiškia visuomenės viduje, o ne išorinėje gamtoje. Tačiau yra dvi prasmės, kuriomis, mano manymu, likutinis materializ-

[60] Peterson (1997, 12).

[61] Freudenberg, Frickel ir Gramling (1995).

mas vis dar pasitvirtina. Pirma, lieka atviras empirinis klausimas, kiek žmonės bus pajėgūs įveikti materialius suvaržymus. Mes, žinoma, nuėjome ilgą kelią ir gali net pasirodyti, kad ilgainiui materialios sąlygos varžo mus vis mažiau, tačiau tai negarantuoja, kad materialūs suvaržymai yra be galo lankstūs. Iš tikrųjų, jeigu plintantys neigiami technologinės evoliucijos išoriniai padariniai kažką reiškia, mes galime artėti prie svarbių absoliučių suvaržymų. Gamta nenoriai pasiduoda kontrolei, ir tai yra sunkiai suprantama laikantis „vien tik" idėjų požiūrio. Antra, net jei tam tikru laiku visi materialūs suvaržymai bus įveikti, tačiau kol kas taip nėra, ir patinka mums tai ar ne, bet materialių pajėgumų pasiskirstymas ir sandara visada padeda apibrėžti mūsų veiksmų galimybes. Mes galime ignoruoti šiuos padarinius, kaip Balio salos gynėjai, stoję prieš olandų kulkosvaidžius, arba lenkų kavalerija, puolanti vokiečių tankus, tačiau darytume tai labai rizikuodami. Radikalus konstruktyvistas primena mums, kad materialius suvaržymus reikia tirti istoriškai, bet mes turėtume pateikti sinchroninį klausimą: „Kaip jie mus suvaržo dabar?"

Net jeigu likutinis materializmas kai kam bus pernelyg sunkus, mano pagrindinis tikslas šiame skirsnyje buvo parodyti, kad neorealistų mėginimai paaiškinti tarptautinę politiką, remiantis vien anarchija ir materialiais pajėgumais, suponuoja kur kas daugiau, konkrečiai, įkvepiančią *tikslo* jėgą. Galiausiai socialinę evoliuciją stumia mūsų ambicijos, baimės ir viltys – tai dalykai, *kuriems* reikalingos materialios jėgos, o ne pačios materialios jėgos. Vienas būdas užfiksuoti šį faktą – tai Waltzo teoriją papildyti interesų pasiskirstymu. Kadangi interesų pabrėžimas nėra priešiškas Realizmui, tai galima laikyti draugišku papildymu.

Dabar toliau plėtosiu argumentą. Likusioje šio skyriaus dalyje įrodinėju, kad kuomet TS mokslininkai, aiškindami valstybių veiksmus remdamiesi interesais, iš tikrųjų remiasi tam tikra *idėjos* rūšimi. Jei tai tiesa, tuomet intereso sąvoką geriausia aiškinti idealistinėje ontologijoje, o mano teikiamas neorealizmo papildymas pasirodys ne toks jau draugiškas.

Interesų formavimasis iš idėjų

Jeigu galios pabrėžimas paprastai laikomas vienu iš pagrindinių Realizmo bruožų, tuomet kitas jo bruožas – egoistinių nacionalinių interesų pabrėžimas. Visų rūšių realistai tiki, kad valstybės vie-

naip ar kitaip elgiasi todėl, kad tai atitinka jų nacionalinius interesus, ir kad nacionalinis interesas yra egoistinis saugumo atžvilgiu. Pareiškimai apie galią negali priklausyti *išimtinai* realistams, nes tuomet beveik kiekvienas TS mokslininkas būtų realistas. Niekas neneigia, kad valstybės veikia remdamosi suvoktais interesais,[62] ir mažai kas prieštaraus, kad šie interesai yra egoistiniai. Aš tikrai sutinku. Šia prasme esu realistas, tačiau interesų nereikia laikyti išimtinai „realistų" kintamuoju. Svarbu, kaip suprantamas interesų formavimasis.

Mano manymu, vienintelė tikrai realistų hipotezė apie nacionalinius interesus yra ta, kad jų pagrindas yra labiau materialus, o ne socialus, įsišaknijęs žmogaus prigimtyje, anarchijos ir/ar brutalių materialių jėgų derinį. Ankstesnio skirsnio argumentas šiuo klausimu iš esmės buvo agnostiškas. Jis pripažino, kad materialios jėgos suvaržo ir atlaisvina socialines formas, bet pagrindinis jo teiginys buvo, kad interesų pasiskirstymas padeda sukurti galios reikšmę. Vis dėlto TS yra plačiai paplitusi nuomonė, kad tiek galia, tiek interesas yra „materialūs", todėl paneigti juos akcentuojančias teorijas, pavyzdžiui, Realizmą, galima tik parodžius, kad tokie veiksniai, kaip idėjos, normos ar institucijos, paaiškina elgesį. Tokia buvo intuicija, kuria rėmėsi Neoliberalizmas, formuluojantis aiškinimo problemą kaip galią ir interesą *versus* institucijas, *versus* normas, *versus* idėjas. Toks formulavimas buvo sėkmingas, kadangi tarptautinėje politikoje yra daug dalykų, kurių nei galia, nei interesas negali paaiškinti. Kita vertus, toks požiūris daro implicitinę prielaidą, kad galios ir interesai savaime nesudaro idėjos. Kadangi realistai jau pareiškė, kad galia ir interesas yra „jų" kintamieji, tai *a priori* riboja idėjų – o kartu ir antirealistinių teorijų – vaidmenį antstatu, ir pirmenybė teikiama realistų argumentams apie bazę.

Neoliberalizmas daugiausiai dėmesio skiria galimiems idėjų kauzaliniams padariniams, nepriklausomiems nuo kitų priežasčių, pavyzdžiui, galios ir intereso. Tačiau idėjos taip pat turi konstitutyvių padarinių galiai ir interesui. Čia nagrinėju, kaip idėjos formuoja interesus. Jei tam tikra prasme interesai *yra* idėjos, tuomet kauzalinis „idėjos *versus* interesai" modelis bus ne visas. Tai nereiškia, kad visos idėjos yra interesai. Dauguma jų nėra. Tai taip pat nereiškia, kad interesai nebeturi nepriklausomo aiškinamojo vaidmens. Jie paaiškina tiek pat, kiek

[62] Išskyrus galbūt poststruktūralistus, kuriems visa tarptautinių veiksmų samprata yra probleminė.

ir anksčiau, ir egzistuoja nepriklausomai nuo idėjų, kurios jų neformuoja, kaip reikalauja kauzaliniai aiškinimai. Norima pasakyti tik, kad tarp skirtingų idėjų rūšių yra tokių, kurios formuoja interesus, todėl jų aiškinamosios galios negalima lyginti su interesais kaip konkuruojančiais padariniais.

Pasakymas, kad interesai yra idėjos, vėl mus nuveda prie materializmo apibrėžimo. Anksčiau tvirtinau, kad didelė galia geriausiai susiformuoja per interesų pasiskirstymą. Čia aš tvirtinu, kad tik maža dalis iš to, kas sudaro interesus, iš tikrųjų yra materiali. Interesus sudaranti materiali jėga yra žmogaus prigimtis. Likusi dalis yra idėjinė: schemos ir diskusijos, kurios savo ruožtu yra sudarytos iš bendrų idėjų ar kultūros. Kitaip tariant, kaip ir nagrinėjant aiškinimus galia, aš nesiekiau čia parodyti, kad interesai nėra svarbūs, bet norėjau parodyti, kiek mažai iš jų gali paaiškinti tinkamai apibrėžtas materializmas, ir kad likusią dalį gali paaiškinti idealizmas.

Racionalaus pasirinkimo teorija TS yra įprastinis kontekstas nagrinėjant idėjų ir interesų santykį. Dėl šios priežasties savo nagrinėjime aš remsiuos ja. Racionalistinio paaiškinimo esmė yra teiginys, kad preferencijos ir lūkesčiai skatina elgesį. Filosofinėje literatūroje tai žinoma kaip „noras plius tikėjimas lygu veiksmas". Nesunku suprasti, kaip ši lygtis galėtų paskatinti „interesai *versus* idėjos" tipo mąstymą, kuris, mano galva, yra probleminis ir naudingas materializmui TS teorijoje. Racionalizmas traktuoja norą (ar preferenciją, ar interesą) ir tikėjimą (ar lūkesčius, ar idėjas) kaip skirtingus kintamuosius, ir tai suponuoja, jog norai nepriklauso nuo tikėjimų ir todėl yra materialūs. Šią konotaciją sustiprina faktas, kad racionalistai paprastai nesiaiškina, iš kur atsiranda interesai. Būtent taip metodologija gali pavirsti numanoma ontologija. Be to, griežtai kalbant, teorija šiuo klausimu yra agnostiška. Interesai gali būti materialūs ar idėjiniai; ji tiesiog to nepasako. Be to, racionalizmas turi stiprų subjektyvų aspektą, ir tai kartais skatino pabrėžti jo panašumus su aiškinamuoju socialiniu mokslu bei numanomai – su idealistine ontologija.[63] Šie samprotavimai suponuoja, kad racionalaus pasirinkimo teorija gali būti suderinama su idealistiniu požiūriu į interesus. Taigi toliau nekritikuosiu racionalaus pasirinkimo teorijos (ir iš naujo nekelsiu jau žinomos senos kritikos, pavyzdžiui, dėl teorijos realizmo); priešingai, aš suvokiu ją kaip dalį ma-

[63] Žr. Ferejohn (1991), Esser (1993); palyginkite su Srubar (1993).

no supratimo apie subjektiškumą (žr. 7 skyrių). Tačiau ji yra tik dalis istorijos ir turi būti absorbuota konstruktyvistinės struktūros. Toliau nagrinėju standartinį racionalistinį požiūrį į interesų ir idėjų santykį, o vėliau siūlau savo alternatyvą.

Racionalistinis žmogaus modelis[64]

Racionalizmas turi tiek makro, tiek mikroaspektą. Makroaspektas susijęs su plačių elgesio modelių ir bendrų rezultatų, o ne individualių agentų elgesio aiškinimu. Dažnai modeliai ir rezultatai kyla iš nenumatytų elgesio padarinių. Čia svarbūs yra struktūriniai pasirinkimo apribojimai, o ne individuali psichologija, nes bendras rezultatas gali būti pasiektas įvairiomis psichologinėmis sąlygomis.[65] Nors tai gali sukelti įspūdį, esą racionalaus pasirinkimo teorija nepriklauso nuo prielaidų apie agentus, tačiau iš tikrųjų taip nėra. Net jei makrorezultatas yra suderinamas su įvairiais norais ir tikėjimais, racionalistinis paaiškinimas suponuoja, kad agentai elgiasi mažiausiai taip, „tarsi" jie maksimizuoja tam tikrus norus ir įsitikinimus (žr. toliau). Makrolygis yra svarbus ir susijęs su argumentais apie kultūros vaidmenį formuojant interesus, kuriuos nagrinėju 4 skyriuje, ir nors šiame skyriuje man rūpi tik interesų prigimtis, aš apribosiu diskusiją mikrolygiu, daugiausiai dėmesio skirdamas noro/tikėjimo aiškinimo logikai ir prielaidoms apie žmogiškąjį veiksnį.

Aiškinti veiksmą kaip noro ir tikėjimo produktą, vadinasi, siūlyti „intencinį" aiškinimą.[66] Šį aiškinimą intuityviai pateiktų dauguma mūsų, paklausus, kodėl nuėjome į bakalėjos parduotuvę: mes norėjome maisto ir tikėjome, kad šis noras ten bus patenkintas. Šis noro ir tikėjimo derinys buvo „priežastis", dėl kurios nuėjome į parduotuvę, o intenciniu požiūriu priežastys nulemia elgesį.[67] Intencinio akto teorija yra

[64] Kad tai gali būti *vyro* modelis, yra svarbus klausimas, kurį aš čia praleisiu. Apie racionalizmo feministinę kritiką žr. England ir Kilbourne (1990).

[65] Satz ir Ferejohn (1994).

[66] Žr. Elster (1983a, 69–88) ir Dennet (1987). Sąvokos „noras" ir „tikėjimas" yra įprastinės filosofinėje literatūroje, tačiau neturi jokios ypatingos reikšmės. Pirmąją tapatinu su socialinių mokslininkų „interesu", „skoniu" ar „preferencija", o antrąją – su „lūkesčiais", „informacija" ar „žiniomis".

[67] Davidson (1963).

pagražinta liaudies psichologijos, implicitinės mūsų kasdieniuose elgesio aiškinimuose, versija.[68] Iš visų socialinių mokslų labiausiai sistemiškai ją naudoja „ekonomika" ir šiandien ji dažnai laikoma „ekonominio" požiūrio į žmogaus elgesį pagrindu, o iš jo vėliau įsiskverbė į kitus socialinius mokslus.[69] Alexanderis Rosenbergas siūlo gerą apibendrinimą:

> Ekonomika yra intencinis mokslas. Jis teigia, kad ekonominį elgesį lemia skoniai ir tikėjimai, t. y. noras maksimizuoti preferencijas priklausomai nuo apribojimų, susijusių su lūkesčiais dėl prieinamų alternatyvų. Nevienodas individų, turinčių tas pačias alternatyvas, pasirinkimas priklauso nuo jų turimų skirtingų preferencijų, skirtingų lūkesčių arba ir nuo vieno, ir nuo kito. Panašiai individo pasirinkimų pasikeitimas ilgainiui priklauso nuo šių dviejų kauzalinių jo elgesio determinantų pokyčių.[70]

Svarbu pabrėžti, kad ši aiškinimo logika nieko neužsimena apie norų ir tikėjimų *turinį*. Tai galima pamatyti atskiriant racionalaus pasirinkimo teorijos „paviršutinišką" ir „detalią" versijas.[71]

Paviršutiniška teorija susideda iš prielaidų apie noro ir tikėjimo prigimtį ir jų tarpusavio santykį, trumpai tariant, iš intencinio aiškinimo. Intencinio akto teorijoje noro samprata remiasi motyvacija, stumiančia kūną noro objekto link. Noras visada turi objektą ir savaime atlieka aktyvų aiškinamąjį vaidmenį ta prasme, kad jis yra kūną judinanti jėga, arba energija. Ši jėga ima veikti tik tada, jeigu subjektas taip pat tiki, kad noro objektas gali būti pasiektas per veiksmą, todėl noras savaime nėra pakankamas veiksmo paaiškinimas, tačiau esant reikiamiems įsitikinimams, veiklos energija atsiranda iš noro. Tikėjimas paviršutiniškoje teorijoje atlieka pasyvesnį aiškinamąjį vaidmenį. Noras yra susijęs su daiktų gavimu, o tikėjimas – su jų buvimu.[72] Dvi tikėjimų rūšys yra svarbios: tikėjimas išorinio pasaulio sandara ir tikėjimas įvairių norų tenkinimo būdų efektyvumu. Nesvarbu, ar šie tikėjimai

[68] Bilmes (1986, 187).

[69] Iš tikrųjų „ekonominis" požiūris į elgesį apima ir prielaidas apie noro bei tikėjimo turinį, kurios peržengia intencinio aiškinimo logiką *per se*; Ferejohno (1991) žodžiais, jis apima „detalią", o ne vien „paviršutinišką" racionalaus pasirinkimo teoriją. Apie „ekonominį imperializmą" žr. Hirshleifer (1985) bei Radnitsky ir Bernholz, red. (1986).

[70] Rosenberg (1985, 50); Palyginkite su Elster (1983b, 2–25).

[71] Ferejohn (1991, 282).

[72] Schueler (1995, 125).

yra teisingi, svarbu, kad taip mano subjektai. Tradicinio racionalistinio modelio pagrindinė prielaida yra ta, kad tikėjimai neturi nuosavos motyvacinės galios; jie tiesiog apibūdina pasaulį. Tai modelio viduje sukuria aiškinimo šališkumą noro/intereso naudai, kuris yra stipriai įsišaknijęs racionalistinio mąstymo istorijoje nuo Hobbeso ir Hume'o laikų.[73] Tikėjimai aktyvina ir palengvina norų įgyvendinimą, tačiau aktyvus ir svarbiausias aiškinimo vaidmuo atitenka norams.

Racionalaus pasirinkimo teorijos detali versija aplipdo šį karkasą prielaidomis apie norų ir tikėjimų turinį. Viena labiausiai paplitusių detalių teorijų skelbia, kad subjektai yra egoistai, turintys išsamią informaciją apie juos supančią aplinką, tačiau detalios racionalistinės teorijos gali alternatyviai suponuoti altruizmą ir menką informaciją. Egzistuoja ne viena detali racionalaus pasirinkimo teorija, todėl mums reikia daugiau negu paviršutiniškos teorijos. Daug nesutarimų TS moksle kyla iš skirtingų detalių žmogaus prigimties ir/arba nacionalinio intereso teorijų.[74] Klasikiniai realistai siūlo įvairias baimės, galios, šlovės ir gerovės kombinacijas kaip kandidates. Neorealizmo viduje vykstantys ginčai apie tai, ar valstybės yra *status quo*, ar revizionistinės, iš dalies susiveda į tai, ar jos labiau vadovaujasi baime, ar galia. Neorealistų ir neoliberalų ginčas dėl to, kokiu mastu valstybės siekia santykinės ar absoliučios naudos, iš dalies susiveda į tai, ar valstybės labiau suinteresuotos saugumu, ar gerove. Klausimas, ar valstybės pajėgia užtikrinti kolektyvinį saugumą, priklauso nuo to, ar jos neišvengiamai yra egoistinės, ar sugeba turėti kolektyvinių interesų. Ir taip toliau. Tai svarbūs nesutarimai, tačiau atrodo, kad visos šalys sutinka su pagrindine prielaida, kad noras (nacionalinis interesas) valstybes verčia elgtis vienaip arba kitaip.

Intencinė lygtis taip pat yra paplitęs atskaitos taškas naujame TS darbe apie tikėjimus. Viena mokslininkų pakraipa daugiausiai dėmesio skyrė sprendimus priimančių asmenų tikėjimų sistemoms ir suvokimams.[75] Šis darbas meta iššūkį detalioms racionalistinėms teorijoms, suponuojančioms visišką žinojimą, tačiau negresia paviršutiniškai teorijai.[76] Neseniai buvo sukurtas ir racionalistinis darbas apie idėjų vaid-

[73] Hollis (1987, 63).
[74] Žr. Smith (1983).
[75] Pvz., Jervis (1976), Little ir Smith, red. (1988).
[76] Palyginkite su Lebow ir Stein (1989), Wagner (1992).

menį užsienio politikoje.[77] Goldsteinas ir Keohane'as iš tikrųjų priešpriešina šį darbą „racionalistiniam" suinteresuotumui interesais,[78] tačiau iš pirmiau minėtos diskusijos turėtų būti aišku, kad tikėjimai yra svarbiausias dalykas racionalistinėje teorijoje. Praeityje racionalistai galėjo nepaisyti tikėjimo dėl noro (paprastai preziumuodami, kad subjektai turi išsamią informaciją), ir tai racionalaus pasirinkimo teoriją paskatino laikyti materialistine. Goldsteinas ir Keohane'as priminė, kad jos nereikia taip traktuoti. Tačiau idėjų akcentavimas savaime nekelia grėsmės racionalaus pasirinkimo teorijos aiškinimo logikai. Didelė dalis pastarųjų laikų vyraujančio TS mokslo aiškiai pagrįsta intencinio akto teorija: ji traktuoja norą ir tikėjimą kaip skirtingus dalykus, o jų sąsajas kaip instrumentines, o ne kaip konstitutyvias.

Žinoma, tam tikra prasme noras ir tikėjimas yra skirtingi dalykai. Norima „ko nors", o tikima „kuo nors". Vienas yra motyvacija, kitas – žinojimas. Įdomus skirtumo supratimas: jie turi skirtingas „prisitaikymo prie pasaulio kryptis".[79] Noras siekia pasaulį priderinti prie proto, o tikėjimas siekia priderinti protą prie pasaulio. Tačiau šis skirtumas nepašalina galimybės, kad noras pats gali būti tikėjimo rūšis – netikėjimas pasauliu, bet *kad kažko norima*.[80] Toliau nagrinėju galimybę, kad pažinimo veiksniai sudaro norą.

Tai kelia lemiamą klausimą: „Kas yra noras (interesas)?" Paplitusi nuomonė, kylanti dar iš Hume'o, kad noras savo sandara nesusijęs su tikėjimu. Noras priklauso nuo geidulio, o ne nuo pažinimo; kadangi tikėjimai aktyvina ir nukreipia norus, jie patys negali būti norai. Hume'o požiūris yra „dualistinis", kadangi jis veiksmą aiškina remdamasis dviem nesusijusiais mechanizmais. Šis požiūris turi dvi svarbias teorines pasekmes. Pirma, jei norai tiesiogiai nepriklauso nuo tikėjimo, tuomet natūralu traktuoti juos materialistine maniera kaip materialius, o idėjas traktuoti racionalistine maniera kaip egzogeninių interesų įgyvendinimo priemonę. Antra, Hume'o požiūris komplikuoja ir konstruktyvistų gyvenimą, kadangi jo mintis yra ta, kad kultūra (bendra idėja) formuoja interesus. Jei interesai ir idėjos yra visiškai skirtingi dalykai, tuomet neaišku, kaip jie gali susijungti ir keisti vieną (protą) kitu (kūnu). Konstruktyvizmas privalo įveikti Hume'o noro ir tikėjimo dua-

[77] Pvz., Goldstein (1993), Goldstein ir Keohane, red. (1993).
[78] Goldstein ir Keohane (1993, 4).
[79] Smith (1987), Platts (1991).
[80] Howe (1994b, 179).

lizmą. Jis gali tai padaryti alternatyvia, *pažintine* noro teorija.[81] Paprastai tariant, mes kažko norime dėl to, kad galvojame apie tai. Kaip matysime, tai neiškraipo intencinio aiškinimo, tačiau tai reiškia, kad tarp noro ir tikėjimo yra sudėtingesnis ryšys nei pripažįsta racionalizmas.

Už racionalistinio modelio ribų

Hume'o požiūris, kad noras ir tikėjimas nėra susiję savo sandara, tvirtai įstrigo racionalistų diskurse. Jis remiasi svarbiomis intuicijomis kasdieniame supratime apie elgesį, o intencinio aiškinimo struktūra (noras *plius* tikėjimas) numanomai tai pabrėžia. Kita vertus, filosofijoje, pažinimo psichologijoje, antropologijoje ir net ekonomikoje daugėja mokslinių darbų, teigiančių, kad noras nėra atskirtas nuo tikėjimo, o yra jo formuojamas. Ši literatūra irgi remiasi kasdienio gyvenimo intuicijomis. Aš aptariu dvi skirtingas, tačiau susijusias šio teiginio versijas – kognityvią ir protinę. Sprendžiant iš citatų, jų propaguotojai nežino vieni apie kitus ir viena jų labiau nei kiti kritikuoja tradicinę intencinio akto teoriją. Tačiau šioje stadijoje tikslinga ne vertinti jų tarpusavio ryšį, o tiesiog išdėstyti abu požiūrius ir parodyti, kaip kiekvienas iš jų sieja idėjas ir interesus.

Mano pateikiamo argumento svarbi prielaida yra tai, kad daugiau dėmesio turime skirti tam, kaip atsiranda preferencijos. Ši prielaida kyla iš mokslinio realizmo, ir daug racionalaus pasirinkimo teoretikų gali su ja nesutikti. Jiems, kaip ir antirealistams empirikams, apie kuriuos kalbėjau 2 skyriuje, „tarsi" prielaidos apie preferencijas yra pakankamos teorizavimui. Debra Satz ir Johnas Ferejohnas siūlo sudėtingą šio argumento versiją, kurią verta panagrinėti.[82]

Satz ir Ferejohnas teigia, kad racionalistiniai paaiškinimai neturi parodyti, jog agentai „iš tikrųjų" vadovaujasi norais ir įsitikinimais, o tik tiek, kad jie veikia, „tarsi" taip būtų. Jei tai tiesa, tuomet klausimas dėl norų sandaros praktiškai neturi prasmės ir yra ne vietoje. Satz ir Ferejohnas išreiškia šiuolaikinių ekonomistų pasiektą konsensusą senajame ginče dėl galingų prielaidų apie „naudingumo" reikalingumą jų disciplinai. XIX a. dauguma ekonomistų manė, kad tokios prielaidos

[81] Howe (1994a).
[82] Satz ir Ferejohn (1994).

yra būtinos. Sistematizuotas Stanley Jevonso, šis požiūris kyla iš Bentamo, teigusio, kad naudingumą sudaro patirtis,[83] o dar anksčiau – iš Hobbeso ir Hume'o, teigusių, kad „aistros" buvo noro šaltinis. Tačiau nuo efektyvaus Paulo Samuelsono darbo 1930-aisiais, ekonomistai šiandien iš esmės atsisakė šio „internalistinio" požiūrio („internalistinis" dėl to, kad rėmėsi sąmonės būklėmis) dėl jo nelankstumo, nerealistinės psichologijos ir, kas yra svarbu, rėmimosi nematomomis priežastimis.[84] Kaip bihevioristai psichologijoje, racionalaus pasirinkimo teorijos šalininkai dabar vadovaujasi „eksternalistiniu" požiūriu, kuris norą traktuoja elgesio ar proceso prasme kaip pasirinkimą (atskleistas preferencijas), o ne kaip nematomą pasirinkimo priežastį.[85] Satz ir Ferejohnas teigia, kad tai yra pagrįsta, nes racionalistinėje teorijoje tai, kas paaiškina rezultatus, yra struktūriniai sistemos apribojimai, kurie dažnai turės tą pačią įtaką nepriklausomai nuo individualių motyvacijų (atgal prie pirmiau minėto racionalaus pasirinkimo teorijos makrolygio aspekto). Rezultatas – instrumentalistinis realizmo traktavimas, kur nedaroma jokių prielaidų apie noro ir tikėjimo ontologinį statusą.[86] Tam tikra prasme grįžtame prie 2 skyriuje nagrinėto epistemologinio rūpesčio, verčiančio akcentuoti tai, ką galime matyti ir išmatuoti.

Atsakydamas į Satz ir Ferejohno argumentus, Danielis Hausmanas gina internalistinio požiūrio į veiksmą būtinumą[87] remdamasis tuo, kad net pasirinkimo situacijos struktūrai esant labai ribotai (pavyzdžiui, gaisro viešbutyje atveju), mūsų rezultato aiškinimas (gyventojų gelbėjimasis) priklauso nuo mūsų daromų prielaidų apie norus ir įsitikinimus tikslumo. Esant situacijai su gaisru viešbutyje šios prielaidos yra trivialios (dauguma žmonių nori išgyventi ir žino, kad gaisre jie gali žūti), tačiau vargu ar ką nors išloštume jas tobulindami. Nepaisant to, faktas, kad „aiškinimo teisingumas priklauso nuo prielaidų tiesos,"[88] lieka akivaizdus. Tinkama eksternalistinė fabula priklauso nuo tinkamos internalistinės fabulos.[89] Priešingu atveju gyventojų gelbėjimasis

[83] Haslett (1990, 68–69), Kahneman ir Varey (1991, 127–129).
[84] Cohen (1995).
[85] Sugden (1991, 757–761); apie racionalaus pasirinkimo santykį su bihevriorizmu žr. Homans (1990) ir Rosenberg (1995).
[86] Žr. Friedman (1953) ir 2 skyriaus 60–62 p.
[87] Hausman (1995).
[88] Ibid., 101.
[89] Hollis ir Sugden (1993, 26–32).

lieka paslaptis ir mes turime kelti šį klausimą. Viena priežastis yra reali: struktūrinės teorijos, darančios klaidingas prielaidas apie motyvaciją, kartais gali sėkmingai prognozuoti rezultatus, tačiau jei ignoruosime jų klaidingumą, nežinosime, kada jos mus apvils arba kaip geriausiai jas pataisyti.[90] Šiuo požiūriu, socialinių mokslininkų skatinimas ignoruoti jų daromų prielaidų teisingumą yra „blogas metodologinis patarimas". Kita reikalingumo rūpintis motyvacija priežastis yra filosofinė: kitaip nei Satz ir Ferejohno palaikomas instrumentalizmas, kuriam mokslo tikslas turėtų būti tiesiog „regimybės išsaugojimas", Hausmanas yra mokslinis realistas, manantis, kad mokslas turi pamėginti paaiškinti išvaizdas kuriančius priežastinius mechanizmus, todėl mes „turime kreipti dėmesį į tai, ar racionalaus pasirinkimo paaiškinime naudojami psichologiniai teiginiai yra teisingi. Moksliniai realistai turi būti internalistai racionalaus pasirinkimo teorijos atžvilgiu."[91] Socialiniai mokslininkai ne visada turi rūpintis savo prielaidų teisingumu, tačiau klausimas apie norų susidarymą nėra tas, kurį reikėtų visai aplenkti.

Kognityvus norų pagrindas

Pirmasis argumentas prieš materialistinį požiūrį į interesą yra tas, kad interesai patys yra idėjų pažinimai. Šią tezę aptinkame dviejose skirtingose mokslo srityse: kultūrinėje antropologijoje ir filosofijoje.

Remdamasis kognityvine psichologija, antropologas Roy D'Andrade'as teigia, kad motyvai, norai ar interesai turi būti laikomi „schemomis", „scenarijais" ar „pavaizdavimais", kurie yra pažinimo struktūros, „darančios galima objektų ir įvykių identifikavimą".[92] Daugelis schemų yra tiesiog tikėjimai apie pasaulį, visiškai nesusiję su norais. Kitos schemos yra *tikslai* arba norai, suteikiantys energiją veiksmui. D'Andrade'as pateikia „laimėjimo" motyvo pavyzdį. Laimėjimas suponuoja socialinį standartą dėl to, kas laikoma pagrįstu siekiu ir yra labiau kultūrinis, o ne materialus faktas. Individai, turintys norą laimėti, internalizavo šį standartą kaip kognityvią schemą. Panašiai kapitalistinėse visuomenėse kai kurie žmonės turi norą praturtėti vertybinių popierių biržoje. Tai schema, apimanti tikėjimus išoriniu pasauliu (kaip

[90] Hausman (1995, 99).
[91] Ibid., 98.
[92] D'Andrade (1992, 28).

veikia rinka, kur ji krypsta ir t. t.) ir suteikianti jos savininkui ypatingą motyvaciją, nukreipiančią jo elgesį tam tikra linkme. Simboliniai interakcionistai teigtų, kad daugelis tokių tikslo schemų susideda iš identitetų, kurie yra asmenybės schemos.[93] Pavyzdžiui, profesoriaus identiteto ar asmenybės schema sukuria interesą dėstymui ir leidybinei veiklai. Kaip ir kitos schemos, motyvacinės schemos yra hierarchiškai organizuotos asmenybės viduje ir todėl nėra vienodai „reikšmingos",[94] kas yra svarbu mėginant paaiškinti, ką kai kurie žmonės veikia konkrečioje situacijoje.

Svarbu tai, kad jokia iš šių schemų nekyla iš žmogaus prigimties. D'Andrade'as stengiasi pripažinti, kad motyvai *iš dalies* priklauso nuo biologinių paskatų ir savaime yra grynai materialūs.[95] Kartais, kaip pavyzdyje su gelbėjimusi iš degančio viešbučio, jie turi didesnę reikšmę aiškinant veiksmą negu kultūros suformuotos schemos. Tačiau biologinės paskatos paaiškina tik nedidelę dalį beveik neriboto skaičiaus tikslų, kurių, manoma, žmonės gali siekti. Apie daugelį jų sužinome per socializavimąsi. Todėl tie, kurie aiškina, kaip susidaro norai, daugiau dėmesio turėtų skirti kultūrai ir jos santykiui su pažinimu, o ne biologijai.[96]

Beveik prie tos pačios išvados ir per daug nesiremdamas kognityvine psichologija prieina R.B.K. Howe'as, naudojantis naujas filosofines diskusijas kognityvinei noro teorijai suformuluoti.[97] Kaip ir D'Andrade'as, Howe'as pripažįsta biologinių paskatų vaidmenį formuojantis norams. Poreikiai valgyti, gerti, daugintis ir t. t. yra svarbūs, be to, jie yra materialūs. Tačiau Howe'as teigia, kad net labai primityvūs norai yra beveik „akli"[98] ir priklauso nuo tikėjimo apie geidžiamą dalyką, kuris suteikia jiems turinį. Tikėjimas apibrėžia ir nukreipia materialius poreikius. Būtent objekto vertės *suvokimas*, o ne kažkoks vidinis biologinis imperatyvas, sudaro motyvą jo siekti. Tokie suvokimai įgyjami iš dalies sąveikaujant su aplinka (nudegimas sukelia skausmą; purvas turi blogą skonį) ir todėl paaiškinami materialiai, tačiau daugiausia jie įgyjami

93 Pavyzdžiui, Morgan ir Schwalbe (1990), Stryke (1991).
94 Stryker (1980, 60–62).
95 D'Andrade (1992, 31).
96 Gerą apžvalgą žr. DiMaggio (1997).
97 Howe (1994a, b). Žr. taip pat Humberstone (1987), Smith (1987), Platts (1991) ir Schueler (1995).
98 Howe (1994a, 4).

kultūrinio socializavimosi metu. Norai visada apima biologinių paskatų ir tikėjimo mišinį, kur tikėjimo reikšmė keičiasi nuo mažos (noras gerti ištroškus) iki didelės (noras elgtis tinkamai).[99] Šis norus sukuriantis tikėjimas ar pažinimas turi skirtingą „prisitaikymo prie pasaulio kryptį" negu tikėjimas „kažką egzistuojant", esantys tikėjimo pusėje lygtyje norai plius tikėjimas. Kad išryškintų jų išskirtinumą, filosofai praminė juos „dezideratyviniais tikėjimais". „Tikslo schema" taip pat tiktų.

D'Andrade'o, Howe'o ir kitų argumentai dėl norų ir tikėjimo tarpusavio santykio daugiausia remiasi individais, o ne grupėmis.[100] 5 skyriuje įrodinėju, kad tam tikros grupės, įskaitant valstybes, irgi turi norų. Tai yra visos valstybinio centrizmo TS teorijos prielaida, o vienas kognityvinio požiūrio į interesus privalumas yra tai, kad taip yra lengviau pagrįsti šią prielaidą, negu vadovaujantis materialistiniu požiūriu, kadangi valstybės nėra biologinės būtybės. Tarus, kad valstybės turi norų, leiskite man šiame skirsnyje pademonstruoti argumentą remiantis trimis valstybių interesais, minėtais ankstesnėje diskusijoje apie galios pasiskirstymą: *status quo*, revizionistiniu ir kolektyvistiniu.

Status quo valstybė yra ta, kuri nesuinteresuota užkariauti kitas valstybes, naujai nustatyti sienas ar pakeisti tarptautinės sistemos taisykles. Ji gali užpulti kitą valstybę, kad užkirstų kelią grėsmei, tačiau neturi būdingo noro pažeidinėti kitų valstybių teises. Kaip toks interesas atsiranda? Be abejo, dalis atsakymo priklauso nuo pagrindinių materialių žmonių saugumo bei stabilumo poreikių, ir kadangi visos valstybės tikriausiai turi šių poreikių, tačiau ne visos turi *status quo* interesų, šio atsakymo nepakanka. Kognityvinė noro teorija mūsų dėmesį nukreipia į schemas ar pavaizdavimus, kuriais *status quo* valstybės apibrėžia savo interesus.[101] Galima spėti, kad jos turi tokias schemas kaip „patenkintos" savo tarptautine padėtimi, „teisės besilaikančios", „dalyvaujančios valstybių bendrijoje", kurios taisyklės laikomos „teisėtomis", ir t. t. Šie tikėjimai nėra tiesiog vien tik apie išorinį pasaulį: jie išreiškia ir tam tikrą identitetą bei jo santykį su šiuo pasauliu, o tai savo ruožtu skatina veikti tam tikra kryptimi. Kitaip tariant, *status quo* valstybės turi savo interesų dėl to, kad jos supranta tarptautinę tvarką ir savo vietą joje kaip pageidautiną, o ne dėl brutalių materialių jėgų.

99 Howe (1994b, 182–183).
100 Nors žr. Clark (1994).
101 Palyginkite su Weldes (1996, 1999).

Revizionistinės valstybės, kita vertus, nori užkariauti kitus, užgrobti dalį jų teritorijos ir/arba pakeisti žaidimo taisykles. Žmogaus prigimtis irgi padeda rastis tokiems norams, daugiausia dėl savigarbos poreikio, tačiau tai paaiškina nedaug. Reikšmingesnės yra „aukos" ar „valdančiosios rasės" asmenybės schemos, kitų pavaizdavimai kaip „bedievių" ar „blogio imperijų", sistemos pavaizdavimas kaip „neteisingos" ar „grėsmingos", karo – kaip „šlovingo" ar „drąsaus" ir t. t. Šios schemos priklauso nuo kultūros nulemtų pažinimų, o ne nuo biologijos.

Kolektyvistinės valstybės nori padėti toms, su kuriomis jos solidarizuojasi net jeigu jų pačių saugumui tiesioginis pavojus negresia. Nepaisant realistų cinizmo, pripažintina, kad biologija irgi atlieka tam tikrą vaidmenį, kadangi žmonės yra socialiniai gyvuliai, kurių smegenys užprogramuoti „komandiniam žaidimui",[102] tačiau tai nepaaiškina, kodėl vienos valstybės solidarizuojasi, o kitos – ne. Tai gali paaiškinti tam tikrų schemų buvimas: „mes", „draugas", „ypatingi santykiai", „teisingas elgesys", „regiono policininkas" ir t. t. Užsienio politikoje šios „moralinės" schemos dažnai sugretinamos su „interesais", pavyzdžiui, diskusijoje apie JAV įsikišimą į pilietinį karą Bosnijoje. Prezidento Clintono kreipimąsi į Amerikos tautą mėginant pateisinti šį įsikišimą galima interpretuoti kaip mėginimą apibrėžti JAV „interesus" remiantis *tikėjimu*, kad amerikiečiai yra teisingai besielgiantys žmonės.

4 ir 6 skyriuose įrodinėsiu, kad šias interesus formuojančias idėjas sudaro *bendros* idėjos ar tarptautinės sistemos kultūros. Čia teigiu, kad šiame makrolygyje idėjos įsiskverbia į valstybių galvas ir tampa interesais šiame, tarptautinės struktūros, mikrolygyje.

Kognityvinė noro teorija pažeidžia tarptautinės veiksmo teorijos dvasią, bet ne raidę. Tradicinis intencionalizmo aiškinimas, pradedant Hume'u, atmetė hipotezę, kad tikėjimai gali motyvuoti, tačiau niekas teorijos teiginių struktūroje (paviršutiniška racionalaus pasirinkimo teorija) nereikalauja tokio aiškinimo. Ji visiškai suderinama su tikėjimų ir norų atskirumo idėja, kad teigtų, jog vieni įsitikinimai yra apie išorinį pasaulį, o kiti formuoja norus, ir abi šios rūšys atlieka skirtingą aiškinamąjį vaidmenį. Norai išlieka norais, nepriklausomai nuo to, kad susideda iš tikėjimų. Niekas iš iki šiol pasakyto iš esmės nėra nesuderinama su racionalaus pasirinkimo teorija, kol racionalistai pripažįsta, jog idėjos atlieka svarbesnį vaidmenį aiškinant socialinį veiksmą, ne-

[102] Wilson ir Sober (1994, 601).

gu fiksuoja modelis „noras plius tikėjimas". Atsiradusia proga pasinaudojo kai kurie racionalistai ekonomikoje, modeliuodami preferencijas kaip sudarytas iš tikėjimų,[103] o kiti – TS srityje, teigdami, kad valstybių interesai yra veikiami lūkesčių, susijusių su aplinka.[104] Būtent dėl to, kad racionalaus pasirinkimo teorija yra agnostinė preferencijų sampratos ir jų kilmės atžvilgiu, ją galima priderinti tiek prie idealistinės, tiek prie materialistinės ontologijos.

Protinis noro pagrindas

Kognityvizmas ginčija materialistinį požiūrį į norą, tačiau nekvestionuoja pagrindinės intencinės teorijos prielaidos, esą veiksmą paaiškina vien noras ir tikėjimas. Noras atlieka visą motyvacinį darbą, nors jis ir buvo pavadintas tikėjimo rūšimi. Alternatyvus veiksmo paaiškinimo argumentas įveda protą ar galvojimą. Martinas Hollis ir G.F. Schueleris, remdamiesi Kantu, teigia, kad Protas ar galvojimas turi būti laikomas trečiuoju modelio veiksniu: noras plius tikėjimas ir plius protavimas lygu veiksmui.[105]

Pagrindinė priežastis daugiau dėmesio skirti trečiajam veiksniui, kyla iš racionalaus pasirinkimo teorijos paradoksaliai skurdžios „racionalaus pasirinkimo" sampratos. Protingumas paprastai apibrėžiamas instrumentiškai, ne daugiau kaip *nuoseklių* norų ir tikėjimų turėjimas, o sprendimas apima ne daugiau kaip jų automatinį įgyvendinimą elgesyje; tai maksimizuoja laukiamą naudą. Racionalistai retai klausia, ar preferencijos yra protingos, kad būtų pateisinamos, ir dažnai specialiai neigia tokius vertinimus. „Veiksmo racionalumas visada susijęs su dabartiniais subjekto norais,"[106] kad ir koks būtų jų turinys. Šia prasme žmonės skiriasi nuo gyvulių tik sudėtingesniais savo norais ir tikėjimais, o ne jų racionalumu. Iš tikrųjų, kaip apibrėžia racionalaus pasirinkimo teorija, eksperimentai parodė, kad žmonės, žiurkės ir balandžiai yra vienodai protingi.[107] Šioje racionalumo koncepcijoje trūksta bet kokios galvojimo prasmės, pagrįstos dar Hume'o žmogaus modeliu. Šiame modelyje galvojimas apima ne daugiau kaip savo norų

[103] Pvz., Cohen ir Axelrod (1984), Geanakoplos, Pearce ir Stacchetti (1989).
[104] Niou ir Ordeshook (1994), Powell (1994), Clark (1998).
[105] Hollis (1987), Schueler (1995); žr. t.p. Morse (1997).
[106] Hollis (1987, 74).
[107] Satz ir Ferejohn (1994, 77 n. 19).

pasvėrimą „parduotuvės svarstyklėmis,"[108] ar jų santykinio stiprumo „vektorinės analizės"[109] atlikimą. Hume'o mąstymo kaip išskirtinio proto gebėjimo, kuris nusprendžia, kokių norų turėti, kokius įgyvendinti ir net ar apskritai veikti, modelis neturi prasmės. Todėl galbūt netikėtas rezultatas yra tas, kad racionalaus pasirinkimo teorija yra labai *deterministinė*.[110] Tai matyti iš daugelio metaforų, kurias jos kritikai sugalvojo jai apibūdinti. Schueleris vadina ją „aklųjų jėgų" intencionalumo modeliu, kur agentai stumiami ir traukiami noro „panašiai kaip vėjas neša krintantį lapą"; Hollis labiau mėgsta elektroninį agentų kaip norų ir tikėjimų „laidininkų" vaizdą; Margareta Gilbert siūlo mechaninę metaforą, kurioje noras lemia sprendimą „hidrauliniu" būdu; Harry Frankfurtas vadina žmones, kurie negalvoja apie savo norus, „neatsakingais"; Amartya Sen vadina juos „protingais kvailiais".[111] Retorine prasme niekas nepralenkia Hume'o, kuris teigė, kad Protas „savaime niekad negali būti jokio valios veiksmo motyvu", o „yra ir turėtų būti tik aistrų vergas".[112] Tačiau visi nurodo faktą, kad jo žmogaus modeliui trūksta laisvo, mąstančio agento, kuris intuityviai asocijuojasi su „protingu sprendimu".

Iš tikrųjų, nors protingas sprendimas, atrodo, yra ne daugiau kaip tautos psichologijos formalizavimas – jis toks ir yra viename lygyje – atidžiau pažvelgus, jis nedera su mūsų turimu bendru supratimu apie žmonių veiksmų pobūdį ir priežastį. Pavyzdžiui, prielaida, kad žmonės negalvoja pasirinkdami norus, sunkiai dera su mūsų turima atsakomybės intuicija. Jei mes esame tik norų ir tikėjimų laidininkai, negalintys jų kontroliuoti (nes mes ir jie yra *tas pat*), tai kaip galime būti atsakingi už savo veiksmus?[113] Mes nelaikome gyvulių kaltais dėl jų elgesio, nes preziumuojame, jog jie nesugeba apgalvoti savo norų, kas leistų jiems elgtis kitaip.[114] Bet kaip matėme anksčiau, racionalaus pasirinkimo teorijos požiūriu, žmonės ir gyvuliai yra vienodai protingi.

108 Hollis (1987, 68).

109 Schueler (1995, 169).

110 Žr. Latsis (1972).

111 Žr. atitinkamai Schueler (1995, 171), Hollis (1987, 68), Gilbert (1989, 419), Frankfurt (1971) ir Sen (1977).

112 Hume (1740/1978, 413, 415), citata iš Holli (1987, 68) ir Sugden (1991, 753). Hume'o pažiūros apie pagrindimą buvo sudėtingesnės ir subtilesnės nei skelbia šios garsios ištraukos. Geros įžangos ieškokite da Fonseca (1991, 81–116).

113 Literatūros apie „moralinę autonomiją" ieškokite Christman (1988).

114 Nors žr. Evans (1987).

Kita probleminė intuicija yra tai, kad žmonės dažnai praktikuoja vėlyvąjį pasitenkinimą, „savęs apribojimą" ir „asmenybės formavimą", kas suponuoja veiksmus, pagrįstus dar nesamais norais.[115] Racionalistai gali mėginti aiškinti tokį elgesį diskontuotų ateities norų perkėlimu į dabartį, bet tai vis dar teikia galimybę, kad protas formuos norą, o tai prieštarauja Hume'o požiūriui.[116]

Galiausiai noro/tikėjimo modelis ignoruoja tai, kad žmonės gali veikti priešingai savo norams ar nepaisydami jų, kad galime daryti viena net jei „norėjome" daryti kažką kita. Žmonės dažnai blaškosi dėl to, ar veikti pagal norus, ir kartais susaisto save dėl sveiko proto ar moralės. Kartais vyrauja „išorinės", o ne „vidinės" priežastys.[117] Racionalistai gali mėginti aiškinti tokį elgesį kaip konflikto tarp žemesnių norų (pvz., būti egoistu) ir aukštesnių norų (pvz., elgtis teisingai) sprendimą, taigi viskas, ką agentas nuspręstų daryti, turi būti tai, ko jis tikrai norėjo: tiesiog laimi arba žemesni, arba aukštesni norai. Tačiau Schuelerio teigimu, toks aiškinimas sujungia dvi noro reikšmes: galvoje esančius „tikruosius norus", kuriuos galima įgyvendinti, ir iš tikrųjų agento priimtus sprendimus. Šis skirtumas yra svarbus, nes propožiūris sužinomas per sprendimus, ne anksčiau, ir negali priklausyti agento svarstymams apie tai, kaip elgtis.[118] Kitaip tariant, sumažinti visus svarstymus iki konfliktinių norų pasvėrimo yra nepaneigiamas teiginys, kuris negali paaiškinti elgesio. Norai, kurie tikrai gali paaiškinti elgesį, yra tikrieji, ir norėdami žinoti, kaip tikrieji norai veikia sprendimus, mes turime įtraukti apmąstymą.

Visos šios intuicijos kvestionuoja dviejų veiksnių intencinio akto modelį, tačiau kaip ir kognityvinį argumentą, jas galima suderinti su racionalaus pasirinkimo teorija, jeigu sutraukysime jai Hume'o uždėtas grandines ir ją traktuosime tik kaip dalinę veiksmo teoriją. Faktiškai šios intuicijos suponuoja dviejų intencinio aiškinimo versijų, Shuelerio vadinamų „aklos jėgos" ir „apmąstymo" modeliai,[119] išskyrimo produktyvumą. Pirmasis, atitinkantis tradicinį Hume'o požiūrį, žmones traktuoja kaip „impulsyvius" ir neapdairius. Antrasis, atitinkantis Kanto požiūrį, sveiką protą traktuoja kaip trečiąjį veiksnį, kuris apsvars-

[115] Žr. Elster (1979, 1983b).

[116] Hollis (1987, 85–86).

[117] Ibid., 74–94.

[118] Schueler (1995, 156–161).

[119] Ibid., 174–196; t. p. žr. Hollis (1987) ir Alker (1996, 207–237).

to ir padeda pasirinkti interesus.[120] Nors aklųjų jėgų modelis tam tikrą laiką apibūdindavo racionalaus pasirinkimo teoriją, racionalistinė socialinė teorija šiandien plėtoja ir stiprina jos apsvarstymo ir savivaldos sąvokas.[121] Schueleris įžvelgia „didžiulį skirtumą" tarp dviejų modelių, bet teigia, kad geriausias sprendimo priėmimo konkrečiame kontekste aprašymas, aklumas *versus* apmąstymas, visada yra empirinis klausimas. Be to, kadangi apmąstymas yra įgyjamas gebėjimas, jų balansas konkretaus agento atveju ilgainiui gali keistis.

Racionalaus pasirinkimo teorijos papildymas Sveiku protu, atrodo, ypač tinka TS požiūriu. Filosofinė literatūra apie apmąstymo racionalumą daugiausiai dėmesio skiria individams. Tačiau net šiame kontekste egzistuoja stiprus argumentas prieš tradicinį dviejų veiksnių intencionalumo modelį. Tačiau akcentas galvojimo vaidmeniui formuojantis interesams, atrodo, dar labiau tinka priimant grupinius sprendimus. Dažnai sunkiausia užduotis užsienio politikos veikėjams yra – išsiaiškinti jų interesus. Šio proceso paprastai nesudaro konkuruojantys interesai, pasverti intensyvumo „svarstyklėmis", ar net skirtingų individų apibendrintos išorinės preferencijos. Tai yra sudėtingas ir labai kovingas diskusijų, įtikinėjimo ir klausimų formulavimo procesas. Trumpai tariant, vyksta kolektyvinis svarstymas, kokie turi būti jų interesai konkrečioje situacijoje. Šis svarstymas nevyksta vakuume, vidaus ar tarptautiniame, tačiau jo griežtai nelemia ir vidaus ar sistemos struktūros. Tarptautinėje politikoje vyksta palyginti nedaug „viešbučių gaisrų". Kartais svarstymai gali lemti reikšmingus „preferencijų pasikeitimus", nors struktūrinės sąlygos išlieka tos pačios.[122]

Taip tikriausiai atsitiko su Sovietų Sąjungos naujuoju mąstymu Gorbačiovo laikais. Ištikimi aklųjų jėgų intencinio akto modeliui žmonės pasakys, kad Sovietų Sąjungos vadovybė *turėjo* pakeisti savo politiką dėl silpnėjančių savo valdžios pozicijų. Žinoma, Sovietų Sąjungai daromas ekonominis ir karinis spaudimas buvo lemiama pasikeitimo paskata. Tačiau vien struktūrinio spaudimo teorija negali paaiškinti Sąjungos atsakymo formos (Šaltojo karo užbaigimas užuot sustiprinus represijas) ar laiko (esminis susilpnėjimas tęsėsi kurį laiką). Ji taip pat

120 Palyginkite su Hirschman (1977, ypač 111–112).

121 Žr. Sen (1977), Elster (1983b), Schelling (1984), Schmidtz (1995) ir Morse (1997).

122 Įdomią diskusiją apie preferencijų pasikeitimų reikšmę mūsų tradiciniam „preferencijos" suvokimui, kuris apimą ir aukščiau pateiktą, žr. Slovic (1995).

neatsižvelgia į vaidmenį, kurį šioje reakcijoje suvaidino vadovybės supratimas, kad jos pačios politika buvo problemos dalis. Struktūrinės sąlygos neprimetė Sąjungai savimonės. Jos elgesys pasikeitė, kai ji savo interesus persvarstė kritiškai pažvelgusi į esamus norus ir tikėjimus. Mąstymu besiremiantis intencinio aiškinimo modelis užfiksuoja šį procesą natūraliau nei aklųjų jėgų modelis.

Šis pavyzdys taip pat parodo, kaip kognityvus ir protinis argumentai gali iš dalies sutapti. Sovietų Sąjungos *Sveiką protą* paveikę principai nebuvo visiškai nepriklausomi nuo tikėjimo apie Sovietų valstybės identitetą, tam tikrų veiksmų galimumą ir net gėrį ar blogį. Kitaip tariant, nacionalinių interesų svarstymai vyksta bendro nacionalinio saugumo diskurso fone, o tai iš esmės gali pakeisti jų turinį.[123] Šis sveiko proto ir tikėjimo susiliejimas akivaizdus ir filosofinėje literatūroje. Howe'as, kuris nepritaria Kanto teiginiui, kad sveikas protas yra atskiras veiksnys intenciniame aiškinime, moralę traktuoja kaip tikėjimą ar schemą. Schueleris, kuris palaiko Kanto argumentą, moralinius sumetimus sudeda po sveiko proto antrašte. Aš linkęs pritarti Schueleriui, nes viena kognityvinė teorija su jos dažnu rėmimusi teisingu noru ir tikėjimu aiškinant veiksmą neišvengia racionalaus pasirinkimo teorijos determinizmo. Tačiau materialistinių noro teorijų dviejų idealistinių kritikų santykis yra sudėtingas ir čia neturi mums rūpėti.

Likutinio materializmo link II

Kognityvinės ir apmąstymo kritikos dalinis sutapimas skatina bendrą teiginį apie interesų ir idėjų santykį: „Interesai yra tikėjimai apie poreikių tenkinimo būdus".[124] Kadangi tai priklauso nuo interesų ir poreikių skirtumo,[125] leiskite man iš pradžių tarti keletą žodžių apie poreikius, o vėliau grįšiu prie interesų. Kaip ir mano baigiamosiose pastabose apie galią, dabar, laikydamasis idealistinio požiūrio, jog interesus daugiausia sudaro idėjos, šiame skirsnyje aš apsisuku ir ginu likutinio materializmo požiūrį, kad jie vis dėlto galiausiai turi sietis su materialiu pagrindu, žmogaus prigimtimi.

[123] Campbell (1992), Weldes (1996, 1999).
[124] Rosenberg (1992, 167).
[125] Žr. Doyal ir Gough (1984).

Poreikiai yra susiję su konkretaus agento funkcinės reprodukcijos reikalavimais, ką kai kas pavadintų „objektyviais interesais".[126] Galima išskirti dvi poreikių rūšis: identiteto ir materialius. Identiteto poreikiai yra lygiai tokie pat nepastovūs kaip ir jų palaikomi identitetai, t. y. praktiškai beribiai. Kad atkurtų valstybės identitetą, grupė turi išlaikyti teisėtos prievartos naudojimo tam tikroje teritorijoje monopolį. Kad atkurtų profesoriaus identitetą, individas turi dėstyti. Abiem atvejais šie poreikiai atspindi išorės ir vidaus struktūras, formuojančias šiuos subjektus kaip socialinius reiškinius. Nėra jokios garantijos, kad identiteto poreikiai pavirs tinkamais tikėjimais apie jų patenkinimo būdus, t. y. (subjektyviais) interesais, tačiau priešingu atveju jų formuojami agentai neišgyvens. Identiteto poreikiai galiausiai priklauso nuo asmeninio ir socialinio pažinimo, o ne nuo biologijos. Jie yra tikri ir objektyvūs, ir kadangi jie nėra materialūs, jų akcentavimas čia mažai tepaaiškintų materializmo vaidmenį. Taigi leiskite sugrįžti prie materialių poreikių, kylančių iš žmogaus prigimties, ir parodyti, kas tiksliai yra materialus noro pagrindas.

Mokslinis realizmas daro prielaidą, kad žmonės yra autonominiai gamtos reiškiniai su materialios reprodukcijos poreikiais. Visi gyvūnai turi tokių poreikių. Materialūs poreikiai negarantuoja, kad individai stengsis juos patenkinti (žmonės kartais nusižudo), tačiau atrodo, kad jei žmonės nebūtų linkę tenkinti savo poreikių, mes niekada neevoliucionuotume. Šio polinkio turinys yra „žmogaus prigimtis". Radikalūs konstruktyvistai gali neigti biologinių poreikių buvimą ar bent jau jų socialinę reikšmę. Tačiau nepaisant geranoriško priešinimosi biologiniam determinizmui, radikaliame požiūryje yra žmogiškojo išskirtinumo ar šovinizmo, kurį sunku pateisinti evoliucijos teorijos požiūriu. Neįmanoma paaiškinti socialinio veiksmo, jei nedarysime bent jau implicitinių prielaidų apie žmogaus prigimtį, nes be jų sunku paaiškinti, kodėl apskritai mūsų kūnai juda, jau nekalbant apie tokio judėjimo kryptį ar pasipriešinimą visuomenės spaudimui.[127] Jei tai tiesa, tuomet net postmodernistai yra sukūrę žmogaus prigimties teoriją. Čia aš nenagrinėsiu konkuruojančių požiūrių į žmogaus prigimtį, tačiau jei visos sociologijos ją suponuoja, tai nėra prasmės vengti atsakyti į šį klausimą.

[126] McCullagh (1991).
[127] Carveth (1982, 202).

Todėl leskite man iškelti toliau pateikiamą likutinio materializmo žmogaus prigimties „teoriją". Kitaip nei negalutinis identiteto poreikių sąrašas, ji postuluota tik penkis materialius poreikius. Tai individų, o ne grupių poreikiai. Grupės taip pat turi poreikių, tačiau jos neturi kūnų, todėl tai yra identiteto poreikiai, kurių negalima sumažinti iki materialių jų narių poreikių, nors jie ir padeda tenkinti pastaruosius (žr. 5 skyrių). Materialūs poreikiai gali lemti prieštaringus imperatyvus ir praktiką, tačiau jie skiriasi savo svarba, o žmonės paprastai (nors ne visada) pirmiausia stengiasi patenkinti esminius savo poreikius. Apytikriai pagal savo svarbą mažėjančia tvarka šie poreikiai yra:[128]

1. *Fizinis saugumas*: žmonėms reikia maisto, vandens bei miego jų gyvybei palaikyti ir apsaugos nuo grėsmių jų fiziniam vientisumui. Mirties baimė patenka į šią kategoriją.
2. *Ontologinis saugumas*: žmonėms būtina turėti palyginti stabilius lūkesčius dėl juos supančios gamtinės ir ypač socialinės aplinkos. Kartu su fizinio saugumo poreikiu tai stumia žmones konservatyvia, homeostatiška linkme ir verčia ieškoti jų statuso pripažinimo visuomenėje.
3. *Bendravimas*: žmonės yra socialiniai gyvuliai, kuriems reikia tarpusavio kontaktų. Per bendravimą tenkinami meilės ir priklausymo kolektyvui poreikiai.
4. *Savigarba*: žmonėms būtina gerai save įsivaizduoti. Tai pasiekiama pirmiausia per socialinius santykius ir gali apimti daugybę dalykų, įskaitant garbės, šlovės, sėkmės, (vėlgi) pripažinimo, galios, (vėlgi) priklausymo kolektyvui ir kitus „poreikius".
5. *Transcendencija*: žmonėms būtina augti, tobulėti ir gerinti savo gyvenimo sąlygas. Tai yra kūrybiškumo ir novatoriškumo šaltinis bei paskata stengtis pertvarkyti jų materialinę padėtį.

Galiausiai žmonių gyvenime sunaudojama energija kyla iš pastangų patenkinti šiuos materialius poreikius, o žmonės apibrėžia savo interesus taip, kad sau palengvintų šią užduotį juos supančioje materialioje ir kultūrinėje aplinkoje. Patenkinę poreikius, žmonės jaučia pasitenkinimą. Nepatenkinę poreikių, jaučiame nerimą, baimę ar nusivylimą, o tai, priklausomai nuo aplinkybių, gali paskatinti padvigubinti mūsų pastangas, pakeisti interesus ar elgtis agresyviai. Taigi kitaip ne-

[128] Šis sąrašas apima elementus iš Giddens (1984), Turner (1988), Johnson (1990), Maslow (žr. Davies, 1991) ir Honneth (1996).

gu klasikiniai realistai, kurie postuluotų baimę, nesaugumą ar agresiją kaip žmogaus prigimties esminius bruožus, aš tvirtinu, kad šie jausmai yra nepatenkintų poreikių rezultatas ir todėl yra atsitiktiniai. Pastangos užkirsti kelią baimei ir nerimui, siejamiems su nepatenkintais poreikiais, yra žmogaus prigimties dalis, tačiau baimė ir nerimas savaime yra konstruojami socialiai.

Nepaisant šios konkrečios žmogaus prigimties „teorijos" teisingumo, likutinis materializmas yra ontologinis argumentas, jog mums reikia tokio pobūdžio teorijos, kuri paaiškintų žmonių elgesį. Ironiška, tačiau atrodo, kad neorealistams šis argumentas yra toks pat nepatogus, kaip ir radikaliems konstruktyvistams, ir jie labiau linkę grįsti savo teoriją „struktūriniu" jėgos materializmu, o ne „redukcionistiniu" žmogaus prigimties materializmu. Tačiau žmogaus prigimties negalima palikti nuošalėje ir mūsų prielaidos apie ją nulems mūsų teorizavimą apie pasaulio politiką. Kaip ir galia, interesai nėra *vien tik* idėjos. Tai svarbi idealizmo nuolaida materializmui, tačiau jie nėra priešiški. Biologinis realizmas yra suderinamas su socialiniu konstravimu.[129] Klausimas yra toks: „*kokiu mastu* biologija lemia interesus?" Galbūt galvodami, kad į jį neįmanoma ar nebūtina atsakyti, sisteminės TS teorijos atstovai pastaraisiais dešimtmečiais daugiausia vengė šio klausimo, tačiau pasirodžius sociobiologijai, galima tikėtis naujos produktyvios diskusijos. Sociobiologai pasakytų, kad biologijos reikšmė sudarant interesus yra gana didelė,[130] ką tikriausiai patvirtintų dauguma klasikinių realistų. Netgi neorealistai, kilus būtinumui paremti jų pesimizmą anarchijos atžvilgiu, grįš prie požiūrio, kad žmogaus prigimtis yra natūraliai egoistiška ir trokštanti galios.[131] Priešingai, nors mano ginamas konstruktyvizmas yra paviršutiniškas, mano manymu, biologijos reikšmė yra palyginti nedidelė. Žmogaus prigimtis nepasako mums, ar žmonės yra geri ar blogi, agresyvūs ar taikūs, trokštantys galios ar pripažįstantys kitų galią, egoistai ar altruistai. Visa tai – socialiai nulemti, o ne materialiai esminiai dalykai. Gamta veikia žmonių elgesį kur kas mažiau nei kitų gyvūnų; tai patvirtina mūsų sukurtų kultūrinių formų įvairovė. Plėtodami šią hipotezę, neturėtume pamiršti, kad žmonės yra gyvūnai, kurių materialūs poreikiai yra esminis jų interesų sudedamasis elementas, tačiau galiausiai jų interesai priklauso nuo jų idėjų, o ne nuo genų.

129 Sabini ir Schulkin (1994), Mead (1934).
130 Witt (1991), Maryanski ir Turner (1992).
131 Pvz., Fischer (1992, 465).

Leiskite užbaigti įvardijant tris idealistinio požiūrio reikšmes interesų tyrimui TS. Pirma ir svarbiausia, jis siūlo empirinių tyrimų programą realaus pasaulio valstybių interesų studijavimui. Dauguma TS teorijos tradicijų remiasi intenciniu veiksmo aiškinimu ir reikalauja valstybės interesų modelio. Praktikoje vyraujančios TS teorijos atstovai tipiškai preziumuoja modelį. Tai visiškai pagrįsta tam tikrais tikslais, bet vis dėlto stebina, kiek mažai empirinių tyrinėjimų buvo atlikta mėginant nustatyti, kokių interesų iš tikro turi valstybių veikėjai.[132] Galbūt taip yra todėl, kad visi „žino", jog valstybės yra egoistės, siekiančios galios (ir turtų?, o gal saugumo?), ar todėl, kad racionalizmo įtaka prislėgė empirinius preferencijų tyrimus, tačiau tai gali atspindėti ir faktą, kad materialistinė socialinė teorija teikia mažai patarimų, kaip tiksliai išaiškinti ir nagrinėti interesus, ypač tokio subjekto kaip valstybė. Iškeldamas hipotezę, kad interesai susidaro iš idėjų, idealizmas mano, kad schemų teorija ir dėmesys svarstymo procesams gali (tinkamai priderinus prie fakto, kad valstybės turi kolektyvinį, o ne individualų žinojimą) būti veiksmingi šios problemos sprendimo būdai.[133]

Antra, plačiąja prasme, idealistinis požiūris į interesus irgi siūlo būdų, kurie priverstų veikti pažinimo (individų) ir kultūros (socialinės struktūros) santykį. Socialinėje (ir TS) teorijoje tapo įprasta veiksmą apibūdinti kaip kultūriškai ar diskursyviai suformuotą, tačiau retai pateikiamas mechanizmas, su kurio pagalba šis rezultatas tikrai būtų veiksmingas.[134] Manoma, kad pakanka nurodyti kultūros normų ir atitinkamo elgesio egzistavimą neparodant, kaip tos normos įsiskverbia į subjektų galvas, kad motyvuotų veiksmus. Materialistinė interesų teorija gali padėti paaiškinti šį aplaidumą, kadangi ji apsunkina supratimą, kaip toks idėjinis reiškinys, kaip kultūra, galėtų veikti tokį materialų reiškinį, kaip interesai. Pripažinimas, kad interesai randasi iš idėjų, pašalina dviejų rūšių suderinimo problemą. TS tai rodo, kad galimas vaisingas dialogas tarp užsienio politikos pažinimo teorijų ir kultūrinių struktūros teorijų, kurio pagrindinis klausimas galėtų būti užsienio politikos „vaidmens" samprata (žr. 4 ir 6 skyrius).

[132] Krasner (1978) ilgai buvo išimtimi. Šiandien taip pat žr. Zurn (1997) bei Kimura ir welch (1998).

[133] Žr., pvz., D'Andrade ir Strauss, eds. (1992), Schneider ir Angelmar (1993) bei Weldes (1999).

[134] D'Andrade (1992, 41).

Galiausiai šis požiūris suponuoja naujas užsienio politikos ir sistemos pokyčių galimybes. Keliant šį klausimą reikėtų pabrėžti, kad pasakymas, jog interesai randasi iš idėjų, nereiškia, kad juos lengvai galima pakeisti bet kokiame kontekste. Idealizmas nėra utopizmas, o dažnai pakeisti kažkieno mąstymą yra sunkiau negu pakeisti jo elgesį. Materialistai kartais ateitį piešia labiau rožinėm spalvom negu idealistai, kaip, pavyzdžiui, Waltzo manymu, kontroliuojamas branduolinių ginklų platinimas gali padidinti sistemos stabilumą.[135] Tačiau ta apimtimi, kuria interesai susidaro iš įsitikinimų, mes galime labiau tikėtis pakeisti juos, negu galėtume, jei jie tiesiog atspindėtų žmogaus prigimtį (kuriai trūksta geninės inžinerijos). Subjektui gali būti sunku pakeisti savo interesus, jeigu juos sudarantys įsitikinimai yra dalis kultūros, kuri tuo pačiu metu formuoja kitų subjektų interesus. Tai padeda suprasti, kodėl kultūros, vos tik susikūrusios, linksta atsikurti. Tačiau lieka aišku, kad jeigu interesai randasi iš idėjų, tuomet diskursyviniai svarstymo, pažinimo ir derybų procesai yra potencialūs užsienio politikos ir net struktūrinių pokyčių įrankiai, kurių nepaisys materialistinis požiūris.

Išvados

Šio skyriaus argumentas buvo tai, kad galios pasiskirstymo tarptautinėje politikoje reikšmė itin priklauso nuo interesų pasiskirstymo, o interesų turinį suformuoja idėjos. Akcentuojamas šio teiginio konstitutyvus pobūdis, kaip priešingas kauzaliniam pobūdžiui. Teigiama ne tai, kad idėjos yra svarbesnės už galią ir interesą ar kad jos nepriklauso nuo galios ir intereso. Galia ir interesas yra tokie pat svarbūs ir lemiami, kaip ir anksčiau. Teigiama verčiau, kad galia ir interesas juos sudarančių idėjų dėka sukelia padarinius. Galios ir intereso paaiškinimai *suponuoja* idėjas ir šia prasme visiškai nekonkuruoja su idėjiniais paaiškinimais. Todėl mano teiginys skiriasi nuo neoliberalų argumento, kad daugumą valstybės veiksmų galima paaiškinti remiantis idėjomis ir institucijomis, o ne galia ir interesu. Tai kauzalinis požiūris į idėjas, kuris, nors ir svarbus, nėra pakankamas. Klausimas „kokia" idėjų reikšmė neapsiriboja jų kauzaliniais padariniais.[136] Jos svar-

[135] Waltz (1990).

[136] Palyginkite su Goldsteinu ir Keohane'u (1993, 6).

bios tiek, kiek sudaro pirmiausia „materialią bazę", t. y. tiek, kiek tai yra „vien tik dėjos".

Argumentas, kad galia ir interesas yra tokie pat svarbūs kaip ir anksčiau, tačiau labiau negu materialios jėgos susideda iš idėjų, neišvengiamai kelia klausimą „na ir kas?" Jei kintamųjų pusiausvyra išliko nepakitusi, kokią reikšmę tai turi mūsų supratimui apie tarptautinę politiką? Atsakymą į šį klausimą rasite šios knygos II dalyje. Tačiau leiskite atsakyti programiniais terminais ir idealistams pasiūlyti dešiniosios rankos taisyklę: susidūrę su neva „materialiais" paaiškinimais, visada aiškinkitės diskursyvias sąlygas, kurios juos daro veiksmingus. Kai neorealistai siūlo daugiapoliškumą kaip karo paaiškinimą, aiškinkitės diskursyvias sąlygas, polius paverčiančias priešais, o ne draugais. Kai liberalai siūlo ekonominį tarpusavio priklausomumą kaip taikos paaiškinimą, aiškinkitės diskursyvias sąlygas, kurios verčia valstybes rūpintis laisva prekyba ir ekonominiu augimu. Kai marksistai siūlo kapitalizmą kaip valstybių formos paaiškinimą, aiškinkitės diskursyvias sąlygas, sudarančias kapitalistinius gamybos santykius. Ir taip toliau. Priešiškumas, tarpusavio priklausomybė ir kapitalizmas dažniausiai yra kultūros formos ir šiuo mastu materialistiniai paaiškinimai, suponuojantys šias formas, nebus apsaugoti nuo šiame skyriuje pateiktos idealistinės kritikos.

Tuo nenorima pasakyti, kad niekad kultūrinių kontekstų, kuriuose materialistiniai paaiškinimai gali būti įtikinami, neturėtume laikyti duotais, tačiau taip darydami turėtume pripažinti, kad pastarieji įgyja savo kauzalinę galią tik dėka reikšmės kontekstų, kurie paverčia juos tuo, kas jie yra. Tuo nenorima pasakyti ir to, kad materialios jėgos, tokios kaip žmogaus prigimtis, technologija ar geografija, nevaidina jokio vaidmens valstybių veikloje. Tačiau pirmiau pateikti materialistiniai paaiškinimai peržengia šių veiksnių ribas ir faktiškai „apgauna" materializmo-idealizmo testą, mat į savo teiginius įtraukia implicitinius kultūros elementus. Tik nuo šių teiginių atskyrę diskursyvines galimybės sąlygas, mes sužinosime, kokios materialios jėgos tikrai bus tinkamos.[137]

Šis argumentas mėgina pakeisti materializmo-idealizmo ginčą socialinėje teorijoje ir „materializmą" nuo jo tradicinio plataus apibrėžimo, akcentuojančio gamybos (ar griovimo) būdą, sumažina iki men-

[137] Apie veiksmingą bandymą išreikšti griežtesnį materialistinį požiūrį į tarptautinę politiką žr. Broks (2000).

ko, likutinio apibrėžimo, akcentuojančio materialumą *per se*.[138] Tai nėra manipuliavimas apibrėžimais, bet bandymas suprasti klausimus, kurie yra neaiškūs tradiciniame bazės-antstato modelyje. Esmė yra pripažinimas, kad materialumas nėra lygus objektyvumui. Kultūriniai reiškiniai yra tokie pat objektyvūs, priverstiniai ir *tikroviški*, kaip galia ir interesas. Idealistinė socialinė teorija neneigia realaus pasaulio buvimo. Esmė ta, kad realus pasaulis susideda iš daug didesnio skaičiaus komponentų negu *vien* materialios jėgos. Kitaip nei radikalesnis konstruktyvistinis požiūris, aš neneigiu šių jėgų buvimo ir savarankiškų kauzalinių galių, bet manau, kad jos yra mažiau svarbios ir įdomios, negu reikšmių kontekstai, kuriuos žmonės konstruoja aplink jas.

Galiausiai toks klausimų performulavimas naujai nušviečia neorealistų ir neoliberalų debatus. Mano nuomone, neoliberalai pateko į realistų spąstus. Tai tie patys spąstai, į kuriuos pateko struktūriniai marksistai, kaip Louisas Althusseris ir Nicosas Poulantzas, kai mėgino įrodyti, kitaip nei tradiciniai marksistai, kad antstatas buvo „santykinai" nepriklausomas nuo bazės.[139] Struktūriniai marksistai pripažino pirminę aiškinamąją svarbą gamybos būdui (materialiai bazei), tačiau mėgino įrodyti, kad instituciniai ir ideologiniai antstatai buvo svarbūs įsiterpiantys kintamieji. Tačiau ši teorija žlugo dėl nesugebėjimo pagrįsti argumentą, kad antstatas yra „santykinai nepriklausomas", nors materiali bazė vis dar tebebuvo „galiausiai lemiamu veiksniu".[140] (Įdomu, kad, žlugus struktūriniam Marksizmui, daugelis buvusių šalininkų tapo poststruktūralistais, panašiai kaip įvyko 80-aisiais TS). Kaip ir struktūrinių marksistų atveju, neoliberalai atliko svarbų darbą įrodinėdami, kad materiali bazė (čia galia ir interesas) savaime negali paaiškinti tarptautinių padarinių, tačiau, perleisdami bazę neorealistams, jie vis dėlto susidūrė su ta pačia problema. Šie spąstai yra pagrindas Mearsheimerio argumentui, kad neoliberalai yra numanomi realistai; struktūriniai marksistai vis dėlto buvo marksistai.[141] Kitaip tariant, Mearshei-

[138] Bimberis (1994) deda analogiškas pastangas atskirti technologinio determinizmo reikšmes, kai kurios iš jų, jo teigimu, visiškai nėra technologinis determinizmas, tačiau sociokultūriniai argumentai apie tai, kaip technologija yra panaudojama.

[139] Althusser (1970), Poulantzas (1975).

[140] Žr. Hall (1977) ir Hirst (1977).

[141] Mearsheimer (1994/1995). Faktas, kad režimo teorija, kurios pirmtakas išgarsėjo kaip Neoliberalizmas, iš pradžių kilo iš realistinės perspektyvos, yra įrodymas šio pagrindimo naudai. Apie Realizmo ribas žr. Krasner (1983b).

merio ir mano požiūriu, neoliberalai turi nelengvą pasirinkimą: galiausiai pripažinti jų teorijos realistinį pobūdį (nes ji įgyja interesą bazės ir antstato materializmo aiškinimu) ir spręsti nepriklausomos teorinės pozicijos palaikymo problemą naudojant „santykinės autonomijos" tezę arba išvengti Realizmo spąstų nuo pat pradžių ginčijant „materialią" galios ir intereso aiškinimų prigimtį. Bet kuriuo atveju galiausiai lieka tik dvi galimybės: materialistinė ir idealistinė, nes pasaulyje egzistuoja tik dviejų rūšių elementai – materialūs ir idėjiniai.

Šiame skyriuje vartojau idėjų kalbą ir idealizmo sąvoką, kad pateikčiau argumentų prieš materialistinį požiūrį į struktūrą. Tai leido taupyti posakius, tačiau galėjo sukelti mintį, kad esu subjektyvistinio požiūrio į socialinę teoriją šalininkas, kur svarbu tik tai, kaip pavieniai agentai suvokia pasaulį, arba voliuntaristinio požiūrio, anot kurio agentai laisvai pasirenka jų norimas idėjas. Aš nepritariu nei vienam, nei kitam požiūriui. Tai, kaip agentai suvokia pasaulį, yra svarbu aiškinant jų elgesį, o jie visada, apibūdindami savo identitetą ir interesus, turi tam tikrą pasirinkimą. Tačiau be idealizmo konstruktyvizmo esminis bruožas yra holizmas, arba struktūralizmas, t. y. požiūris, kad socialinės struktūros sukelia padarinius, kurių negalima redukuoti iki agentų ir jų tarpusavio santykių. Tarp šių padarinių yra identiteto ir interesų formavimas, kuriuos lemia diskursyvios struktūros (idėjų *pasiskirstymas* sistemoje) bei materialios jėgos, ir kurie nesiformuoja vakuume. Iki šiol daug dėmesio nekreipiau į šio pasiskirstymo padarinius, kaip ir į galimo jo sisteminimo prasmes. Būtent prie šių klausimų pereisiu dabar.

4. Struktūra, subjektiškumas ir kultūra

Trečiame skyriuje, ginčydamas materialistinį požiūrį į struktūros nagrinėjimą, vartojau idėjų kalbą. Tačiau, mano manymu, socialinis konstruktyvizmas nėra susijęs vien tik su idealizmu, bet ir su struktūralizmu bei holizmu. Struktūros sukelia padarinius, kurių negalima redukuoti iki agentų. Turint tai omeny, šiame skyriuje žvelgiant į idėjų struktūrą sistemoje klausiama: „Ką reiškia pasakymas, kad sistemoje yra idėjinė struktūra? Kokių padarinių gali sukelti tokia struktūra?"

Bet kurios socialinės sistemos struktūroje galima aptikti tris elementus: materialias sąlygas, interesus ir idėjas. Nors ir susiję, šie elementai tam tikra prasme yra atskiri ir užima skirtingas vietas aiškinime. Materialių sąlygų reikšmę iš dalies lemia interesai, tačiau šie du elementai nesutampa. Naftos kauzalinė galia skiriasi nuo suinteresuotumo *status quo* kauzalinės galios. Panašiai interesus iš dalies lemia idėjos, tačiau ir šie elementai nesutampa. Idėjos, lemiančios suinteresuotumą revizionizmu, nepasižymi ta pačia kauzaline galia, kaip ir tikėjimas, kad kitos valstybės laikosi tarptautinės teisės. Šie skirtumai reiškia, kad analizės tikslais gali būti naudinga trijų elementų pasiskirstymą laikyti atskiromis „struktūromis" (materialia interesų ir idėjų struktūra). Tačiau taip darant svarbu prisiminti, kad jos visada yra susijusios ir vienodai būtinos socialinių padarinių aiškinimui. Be idėjų nėra interesų, be interesų nėra svarbių materialių sąlygų, o be materialių sąlygų nėra tikrovės apskritai. Galiausiai kiekvieną konkrečią socialinę sistemą atitinka viena teisinga struktūra. Struktūrinio teorizavimo galutinė užduotis turi būti parodymas, kaip sistemos elementai susilieja į tam tikrą visumą.

Net jei socialinės struktūros visada turi visus tris elementus, idealistai ir materialistai labai nesutaria dėl jų santykinio svorio. Kaip buvo parodyta 3 skyriuje, interesai yra pagrindinis ginčo objektas. Ma-

terialistai pirmenybę teikia materialioms sąlygoms ir bando įrodyti, kad jos daugiausiai nulemia interesus. Idealistai pirmenybę teikia idėjoms ir įrodinėja, kad *jos* daugiausiai nulemia interesus. Turint omeny, kad visi trys elementai bent numanomai turi figūruoti bet kurioje struktūrinėje teorijoje, abi pusės gali kažkiek nusileisti viena kitai: materialistai – pripažindami, kad idėjos vaidina tam tikrą autonominį vaidmenį, o idealistai – tą patį pripažindami materialių sąlygų atžvilgiu. Tačiau jų svorio centrai iš esmės skiriasi. Kadangi neorealizmas siūlo gerai išplėtotą tarptautinės politikos materialios struktūros teoriją, šiame skyriuje akcentuosiu galimus idėjų pasiskirstymo sisteminimo būdus, o tiksliau, kaip ši idėjinė struktūra siejasi su interesais. Tačiau aš tai darau tik kaip analitinę strategiją ir neketinu teigti, kad idėjos yra svarbios atskirai nuo materialių sąlygų. Vėlesniuose skyriuose mėginu vėl jas sujungti.

Pagrindinė idealistinės socialinės teorijos prielaida yra ta, kad žmonės veikia objektų, įskaitant kitus žmones, atžvilgiu remdamiesi jų įsivaizduojama šių objektų svarba jiems.[1] Tačiau savo galvose žmonės turi daug idėjų ir tik tos iš jų, kurias jie laiko teisingomis, turi įtakos šioms reikšmėms; šią minutę aš galiu turėti idėją, kad esu prezidentas, bet aš nelaikau jos teisinga, todėl pagal ją nesielgiu. Dėl šios priežasties mes galime susiaurinti be galo plačią „idėjų" kategoriją iki „žinojimo", vartodami šią sąvoką sociologine prasme, t. y. žymėdami bet kokį įsitikinimą, kurį subjektas *laiko* teisingu.[2] Šia prasme Amerikos ir Sovietų Sąjungos tikėjimas 50-aisiais, kad jos yra priešai, buvo žinojimas, kaip ir mano prognozė, kad biržos kainos toliau kils. Dabar idėjinį socialinės struktūros aspektą galima traktuoti kaip „žinojimo pasiskirstymą".[3] Žinojimo pasiskirstymas yra platesnis reiškinys negu interesų pasiskirstymas, apimantis tiek idėjinį interesų komponentą, tiek bendrus įsitikinimus ir lūkesčius. Jeigu kalbėsime 3 skyriaus kalba, žinojimo pasiskirstymas apima ne tik Tikėjimą, bet ir gerą dalį Noro.

Žinojimas gali būti asmeninis arba bendras. Asmeninis žinojimas susideda iš individualių subjektų įsitikinimų, kurių neturi kiti. Valstybių atveju ši žinojimo rūšis dažnai kyla iš vidaus ar ideologinių sumetimų. Tai gali būti pagrindinis veiksnys, nuo kurio priklauso, kaip

[1] Blumer (1969, 2).

[2] Skirtingai nuo filosofinės prasmės – „pagrįstas nuoširdus tikėjimas". Žr. Berger ir Luckmann (1966, 1–18).

[3] Barnes (1988); t. p. žr. Hutchins (1991) apie „socialiai paskirstytą žinojimą".

valstybės formuoja tarptautines situacijas ir apibrėžia savo nacionalinius interesus, todėl jis yra svarbiausias užsienio politikos studijų klausimas. Tačiau jis aktualus ne tik dėl to, kad paaiškina atskirų valstybių elgesį vykdant užsienio politiką, kadangi valstybėms pradėjus sąveikauti tarpusavyje, jų asmeniniai įsitikinimai greitai tampa „paskirstytu" žinojimu, o tai gali sukelti netikėtų padarinių. Kai 1519 m. ispanai sutiko actekus, kiekviena pusė turėjo asmeninius kiekvienos tautos sąmonėje įsišaknijusius tikėjimus apie save ir kitus, kuriais rėmėsi jų interesai ir situacijos vertinimas bei kuriuos kiekviena šalis laikė pagrįstais, nors jie ir nebuvo patvirtinti atitinkama patirtimi. Dėl sąveikos šie tikėjimai virto socialine žinojimo struktūra, sukėlusia padarinius, kurių nesitikėjo nė viena pusė. Kitaip tariant, net jei asmeniniai valstybių įsitikinimai yra visiškai egzogeniniai tarptautinės sistemos atžvilgiu, susijungę aplink sąveikaujančias valstybes jie tampa nauju sisteminiu reiškiniu ir kaip bendri materialūs pajėgumai yra sisteminis reiškinys. Weberio manymu, tai yra minimali „socialinė" struktūra iki to laiko, kol jos dalyviai atlieka prasmingus veiksmus „atsižvelgdami į kitų elgesį ir orientuodamiesi į šių veiksmų eigą."[4]

Bet socialinė struktūra, kurios idėjinį aspektą sudarytų vien tik asmeninis žinojimas, būtų vis dėlto labai „plona". Taigi nors šio skyriaus diskusija yra susijusi su asmeninio žinojimo pasiskirstymu, pagrindinis jos akcentas skirtas socialinės struktūros poaibiui, visuomenės *bendram* žinojimui ar „kultūrai".[5] Bendras visuomenės žinojimas yra toks, koks paplitęs ir dalijamas tarp individų. Iki 1519 m. actekas galėjo „bendrai" su ispanu tikėti vergove, tačiau šie tikėjimai buvo ne daugiau susiję negu faktas, kad abiejų šių žmonių akys galėjo būti mėlynos, ir jie nebuvo socialūs. Kai aš sakau „bendras", omenyje turiu bendras visai visuomenei. Bendras žinojimas gali būti konfliktinis ar kooperacinis; kaip ir žaidimo teorija, kultūros analizės nedomina socialinių santykių turinys. Priešiškumas gali būti toks pat svarbus kultūrinis faktas, kaip draugystė. Kultūra pasireiškia daugeliu įvairių formų, įskaitant normas, taisykles, institucijas, ideologijas, organizacijas, grėsmių sistemas ir t. t., tačiau tolesnė diskusija ties jomis koncentruojasi kaip

[4] Weber (1978, 88). Atkreiptinas dėmesys, kad tai yra siauresnis „socialinės" sistemos apibrėžimas negu Bullo (1977, 13) siūlomas „visuomenės" apibrėžimas, kuris supponuoja *bendrą* žinojimą ir tikrai bendrus interesus. Bullo „visuomenė" yra mano toliau apibrėžiamos „kultūros" poaibis.

[5] D'Andrade (1984, 88–90).

kultūros formų bendrais bruožais. Galiausiai šis požiūris suponuoja, kad kultūra nėra skirtingas nuo ekonomikos ar valdymo formos visuomenės sektorius ar sfera, tačiau egzistuoja visur, kur yra bendras žinojimas. Dėl šios priežasties jeigu ekonomika ir valdymo forma instituciniu požiūriu yra skirtingos visuomenės sferos, kaip yra kapitalizmo sąlygomis, taip yra todėl, kad kultūra iš esmės formuoja jas abi.[6]

TS srityje skirtumai tarp materialistų ir idealistų dėl to, ar kultūra apskritai turi reikšmę, užtemdo tokius pat realius skirtumus tarp tų, kurie pripažįsta idėjų svarbą, dėl pasakymo, kad egzistuoja tarptautinės politikos kultūrinė struktūra, reikšmės. Šiuolaikiniame TS moksle yra du pagrindiniai požiūriai į šią problemą: konstruktyvistinis ir racionalistinis.[7] Konstruktyvistai TS tik neseniai pradėjo vartoti sąvoką „kultūra",[8] tačiau bendro žinojimo, pasireiškiančio kalbos, normų ir ideologijos forma, problema nuo pat pradžių buvo pagrindinis jų darbo akcentas. Kultūra dar svetimesnė gali atrodyti racionalaus pasirinkimo teorijai, kuri dažnai siejama su materializmu, teikiančiu pirmenybę interesams, o ne tikėjimams. Tačiau racionalistų veikla tarptautinės santvarkos srityje taip pat labai daug dėmesio skiria bendram žinojimui, o žaidimo teorijos atstovai apibendrino tai kaip eksplicitinį akcentą kultūrai, apibrėžiamai kaip „bendras žinojimas".[9] Tai daro galimą konstruktyvistų ir racionalistų dialogą, tačiau kartu konstruktyvistams kelia tam tikrų sudėtingų klausimų, kadangi reikia turėti galvoje, jog racionalaus pasirinkimo teorijos stiprus sąvokų aparatas ir jos privilegijuota padėtis disciplinoje. Ką konstruktyvistai galėtų pasakyti apie kultūrą, ko negali pasakyti racionalistai? Kokia prasme bendro žinojimo analizė žaidimo teorijos pagrindu *neišsemia* kultūros prigimties? Vertingesnių, palyginus su racionalizmu, konstruktyvizmo pirminių principų nustatymas kultūros studijose yra pagrindinė šio skyriaus užduotis.

TS ginčas socialinės teorijos viduje tarp konstruktyvistų ir racionalistų dėl kultūros atspindi platesnį nesutarimą tarp holistinio ir individualistinio požiūrių į klausimą, kaip agentai yra susiję su struktūromis (idėjinėmis ar materialiomis), kuriose jie yra įsitvirtinę. Aš nagrinėsiu kultūros problemą konkrečiai atsižvelgdamas į šią platesnę „agentų ir struktūros problemą". Tiek individualistai, tiek holistai sutinka, kad agentai ir struktūros yra kažkaip susiję ir tiek vieni, tiek kiti dalyvauja „sisteminiame" teorizavime, tačiau jie nesutaria dėl tokių sąsajų esmės. Individualistai teigia, kad struktūrą galima sumažinti iki agentų savybių ir sąveikos; holistai sako, kad struktūra pasižymi mi-

nimaliomis savarankiškomis savybėmis. Neįmanoma praktikuoti socialinio mokslo bent implicitiškai nepasisakius šiuo klausimu, o tai savo ruožtu nulems substantyvios TS teorijos turinį.

Mano užimama pozicija yra sintetinė, daugiausia jungianti struktūrinimo teorijos[10] ir simbolinio interakcionizmo[11] elementus. Plėtodamas šią poziciją aš darau tris skirtumus: tarp dviejų struktūros „lygių" ir dviejų jos „padarinių" dviem „dalykams". Du lygiai yra mikro ir makro, kur mikrostruktūros reiškia sąveikos struktūras, o makrostruktūros –vadinamąsias daugeriopai pasiekiamų padarinių struktūras. Kultūros požiūriu tai reiškia skirtumą tarp „bendro" ir „kolektyvinio" žinojimo. Du padariniai yra kauzaliniai ir konstitutyvūs, kaip buvo kalbama 2 skyriuje. Du dalykai yra elgesys ir savybės, kur savybės reiškia agentų identitetą ir interesus (1 skyrius).

Visi trys skirtumai yra susiję su tikrovės struktūra ir šia prasme ontologinis ginčas dėl struktūrų bei agentų galiausiai yra empirinis,[12] kur racionalistinė ir konstruktyvistinė socialinės teorijos tiesiog domisi skirtingais tikrovės struktūros aspektais. Aiškumo dėlei galima pateikti argumentą lentelės forma (žr. 3 diagramą).

Kurdamas šią diagramą neketinau apžvelgti literatūros socialinės teorijos siūlomų agentų ir struktūros ginčo sprendimų tema, bet verčiau norėjau parodyti, kaip įvairiai tyrinėtojai nagrinėja struktūrą. Dažnai socialiniai teoretikai galvoja, kad juos interesuojantis reiškinys yra vienintelis egzistuojantis sistemoje. Tai netiesa: abu lygiai, abu padariniai abiem dalykams paprastai egzistuoja toje pačioje sistemoje. Didelę dalį socialiniame moksle esančios painiavos dėl „struktūros" ir „struktūrinės" teorijos prigimties galima būtų sutvarkyti, jei pripažintume šių

6 Wood (1981), Walzer (1984); plg. su Buzan, Jones ir Little (1993).

7 Žr. Keohane (1988a).

8 Žr. Katzenstein, red. (1996), Lapid ir Kratochwil, red. (1996), Weldes ir kt., red. (1999).

9 Apie šio proceso atspindėjimą politikos moksle žr. Denzau ir North (1994), Morrow (1994), Weingast (1995), Schofield (1996) bei Bates, de Figueiredo ir Weingast (1998).

10 Aš daugiausia rėmiausi Giddensu (1979, 1984), Bhaskaru (1979; 1986) ir Sewellu (1992).

11 Mead (1934), Berger ir Luckman (1966), Stryker (1980), Howard ir Callero, red. (1991).

12 Kincaid (1993).

Makrostruktūra

		Padariniai	
		KAUZALINIAI	KONSTITUTYVŪS
Dalykai	ELGESYS		
	SAVYBĖS		

Mikrostruktūra

		Padariniai	
		KAUZALINIAI	KONSTITUTYVŪS
Dalykai	ELGESYS		
	SAVYBĖS		

3 diagrama. Struktūros išraiškos

įvairių struktūros „išraiškų" išskirtinumą ir galimą gausumą. Racionalaus pasirinkimo mokslas labiau domisi mikrolygio struktūromis ir jų kauzaliniais padariniais elgesiui. Konstruktyvistus labiau domina makrolygio struktūros ir jų konstitutyvūs padariniai identitetui bei interesams (savybėms). TS srityje konstruktyvistai taip pat analizavo kauzalinius struktūros padarinius identitetui ir interesams, kuriuos individualistai linkę ignoruoti, tačiau pagrindinė konstruktyvistinio požiūrio į kultūrą vertė yra konstitutyvių padarinių mikro ir ypač makrolygyje analizėje.

Skyriuje iš pradžių nubrėžiamas skirtumas tarp mikro ir makrolygio. Kad šis skirtumas būtų prasmingas ir kad būtų akcentuotas jo būtinumas TS tyrinėtojui, aš nagrinėju jį remdamasis Waltzu ir nurodydamas kai kurias jo struktūros supratimo problemas. Neskaitant jo materializmo (3 skyrius), problema yra ta, kad jis nemato dviejų struktūros lygių. Aš demonstruoju šio išskyrimo būtinumą ir aiškiai jį suformuluoju, o po to pritaikau jį plačiai kultūros idėjai, kad atskirčiau ben-

drą ir kolektyvinį žinojimą. Antrame skirsnyje pereinu prie kiekvieno lygio kauzalinių bei konstitutyvių padarinių ir ypatingą dėmesį skiriu bendram žinojimui, kad išryškinčiau holistinio požiūrio indėlį. Skyrių ir visą I dalį baigiu teiginiu, kad kultūra gali būti laikoma savaime išsipildančia pranašyste. Šis argumentas išryškina socialinio proceso svarbą, o procesas galiausiai yra agento ir struktūros problemos išsprendimas. Kultūra yra savaime išsipildanti pranašystė, bet procesas taip pat yra ten, kur galimi struktūros pokyčiai.

Du struktūros lygiai

Waltzas pasaulio politikos teorijas skirsto į du analizės lygius: valstybių lygį ir tarptautinės sistemos lygį.[13] Pirmajam lygiui priskirtos teorijos, kurias jis vadina „redukcionistinėmis", arba „vieneto lygio", teorijomis, padarinius aiškina remdamosi sistemos dalių savybėmis ar jų sąveika. „Sisteminės" ar „struktūrinės" teorijos padarinius paaiškina remdamosi sistemos struktūra. Jo manymu, trečiojo įvaizdžio TS reikalų turi tik su struktūriniu teorizavimu.

Toks vieneto/agento lygio ir struktūrinio teorizavimo esmės bei jų tarpusavio santykių suvokimas tapo standartiniu. Tačiau buvo nerimaujama dėl jo dichotominio pobūdžio, ypač dėl sąveiką nagrinėjančių teorijų traktavimo kaip vieneto lygio teorijų. Problemą atspindi paties Waltzo diskusija. Iš pradžių jis apibrėžia redukcionistines teorijas, „kurios koncentruoja priežastis individualiame ar nacionaliniame lygyje," o tai reiškia, kad teoriją redukcionistine padaro išskirtinis dėmesys valstybių bruožams ir ypatybėms.[14] Kol kas problemų nekyla. Tačiau kitame paragrafe jis be komentarų papildo apibrėžimą žodžiais „ir sąveikoje". Tai jau visai kitoks atvejis, nes sąveika gali sukelti naujų padarinių, kurių negalima numatyti vien remiantis ypatybėmis. Savybių teorijos aiškina griežtai „iš vidaus", sąveikos teorijos apima išorinio konteksto bruožus ir todėl turi „išorinį" aspektą. Sąveikos lygio išskirtinumas ir reikšmingumas yra svarbi tema Keohane'o ir Nye'o atliktose tarpusavio priklausomybės studijose.[15] Juos taip pat pabrėžia Buzanas, Jonesas

[13] Waltz (1979).
[14] Ibid, 18.
[15] Keohane ir Nye (1989); žr. „Afterward", p. 260–264.

ir Little'as,[16] kurie kritikuoja Waltzą dėl sąveikos ir savybių teorijų išardymo į „nediferencijuotą masę" vieneto lygio teorizavimo, ir kurie imasi gelbėti sąveiką (ar „procesą") kaip atskirą kauzalinį mechanizmą. Tačiau įdomu tai, kad jie nesugeba užbaigti savo argumento ir galiausiai sutinka su Waltzu, esą mes neturėtume sąveikos kontekstų vadinti „struktūromis", nes tai „visiškai ištrins skirtumą tarp vieneto ir struktūros lygių", ar net daryti iš jų atskiro analizės lygio.[17] Jie vadina juos „proceso struktūromis" ir sąveikos teorijas išdėsto *vieneto lygyje* (nors ir kaip vieneto lygio teorijos rūšį, kitokią nei savybių teorijos).

Manau, Waltzas teisingai pabrėžia reiškinio, kurį jis vadina struktūriniu lygiu, santykinę autonomiją, tačiau jo pasirinkta strategija, kurią atkartoja Buzanas, Jonesas ir Little'as, yra probleminė ir sisteminiam projektui kenkia dvejopai. Strategijos prielaida, atrodo, yra ta, kad tarptautinėje sistemoje gali būti tik vienas struktūros lygis, anarchija, ir kad jos autonomija priklauso nuo egzistavimo ir padarinių sukėlimo nepriklausomai nuo valstybių savybių ir sąveikos. Jei tai būtų tiesa, sistemos struktūros autonomija būtų aiškiai įrodyta, bet 3 skyriuje aš teigiu ir detaliai pademonstruosiu 6 skyriuje, kad taip nėra. Anarchijos padariniai priklauso nuo valstybių turimų norų bei įsitikinimų ir jų vykdomos politikos. „Anarchijos logika" tiesiog *neegzistuoja*. Tačiau kaip pamatysime, tai nereiškia, kad anarchijos padariniai gali būti *redukuojami* iki agentų ir jų sąveikos, mat tai iškraipytų struktūrinį teorizavimą Waltzo požiūriu. Vadinasi, agentai ir sąveika turi esminės reikšmės struktūros kauzalinei galiai; priešinga nuomonė būtų panaši į mintį, kad protas egzistuoja arba padarinius sukelia atskirai nuo smegenų. Dėl šios priežasties problema, susijusi su tuo, kaip Waltzas formuluoja vieneto lygio/struktūros skirtumą, yra tai, kad jis „materializuoja" struktūrą ta prasme, jog atskiria ją nuo agentų ir jos kūrimosi bei atkūrimo praktikos,[18] o tai apsunkina galimybę įvertinti mastą, kuriuo struktūros padariniai yra jautrūs vienetų savybių ar sąveikos pokyčiams. Kita problema yra ta, kad priskiriant sąveikos studijas vieneto lygiui, klausimas, turintis vidinį išvirkštinį aspektą, pašalinamas iš sisteminio projekto apibrėžimo.

[16] Buzan, Jones ir Little (1993, 49–50).

[17] Vėliau jie įveda „sąveikos" lygį tarp vieneto ir struktūros lygių, tačiau jie turi omeny fizinį sistemos pajėgumą sąveikauti, o ne pačią sąveiką. Aš sąveikos lygį suvokiu taip, kaip jie suvokia proceso struktūras.

[18] Maynard ir Wilson (1980).

Buzano, Joneso ir Little'o pastangos atskirti savybes nuo sąveikos turi būti logiškai užbaigtos traktuojant sąveiką kaip atskirą analizės lygį, esantį tarp vieneto ir struktūros lygių, ir tvirtai patalpinant ją į sisteminio teorizavimo sferą. Be to, šis sąveikos lygis turi būti pripažintas turinčiu „struktūrą". Sąveikos struktūrų prigimtis ir padariniai skiriasi nuo struktūrų, apie kurias kalba Waltzas, tačiau tarpvalstybinės sąveikos teorijos kartu su Waltzo požiūriu į struktūrinę teoriją turi bendrą interesą nagrinėti tarptautinės sistemos logiką. Šiame lygyje jos turi vienodą teisę į pavadinimą „struktūrinis". Kad išvengtų painiavos su Waltzo požiūriu, sąveikos struktūros gali būti vadinamos „mikrostruktūromis", nes jos pasaulį vaizduoja agentų požiūriu. Struktūros, apie kurias kalba Waltzas, yra „makrostruktūros", nes jos vaizduoja pasaulį sistemos požiūriu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sąvokos mikro ir makro nesuponuoja nieko apie dalyvių dydį ar jų sąveikos artumą.[19] Valstybių, kurias skiria vandenynas, sąveika yra mikrostruktūrinė ta pačia prasme, kaip ir skirtinguose kambariuose esančių individų sąveika. Taip pat sąvoka mikro valstybių sistemos požiūriu nereiškia valstybių ar vienetų vidinių struktūrų. Valstybės turi savas struktūras, tačiau man rūpi valstybių *sistemos*, o ne atskirų valstybių struktūra. Valstybių sistemoje egzistuoja tiek pat mikrostruktūrų, kiek yra valstybių sąveikos kompleksų.

Toliau pirmiausia apibrėžiu du sisteminius analizės lygius (atskirdamas juos nuo vieneto lygio analizės) ir parodau jų panašumą į pozicijas individualizmo ir holizmo ginče. Kadangi ši analizė yra abejinga tam, ar struktūra yra materiali, ar kultūrinė, vėliau atskirai išskiriu kultūrą ir naudoju mikro-makro skirtumui dviem jos „išraiškoms" – bendram ir kolektyviniam žinojimui – nagrinėti.

Mikrostruktūra

Anksčiau matėme, kad Waltzas į savo redukcionizmo apibrėžimą įtraukia sąveiką. Kitaip nei jis, aš „vieneto lygio" ar „redukcionistinėmis" vadinsiu teorijas, aiškinančias padarinius remiantis *vien tik* individualių valstybių savybėmis, o *ne* sąveika. Socialinėje teorijoje tokia pozicija laikoma „atomistine" (ir kitokia nei „individualistinė").[20]

[19] Archer (1995, 8–9).
[20] Bhargava (1992, 40–42).

Šios rūšies redukcionizmo pavyzdžiai TS galėtų būti teorijos, aiškinusios tarptautinę politiką remdamosi vien tik vidaus politikos veiksniais, tokiais kaip biurokratinė politika. Aiškindamos padarinius išimtinai iš vidaus, šios teorijos tyliai pripažįsta, kad valstybės yra autistinės.

Kitaip nei vieneto lygio teorijos, sąveikos lygio mikrostruktūrinės teorijos padarinius aiškina remdamosi sistemos dalių santykiu. Galima kalbėti apie sąveikos padarinis netgi tada, kai dalys nėra sąmoningi agentai, pavyzdžiui, kai šilto ir šalto oro srovės sąveikauja, kad sukeltų audrą. Tačiau valstybės yra svarbios tarptautinės sistemos dalys ir sąmoningi subjektai, todėl leiskite apriboti diskusiją šiuo kontekstu. Sąmoningi subjektai sąveikauja tada, kai „atsižvelgia vieni į kitus" priimdami sprendimus. Tai gali pasireikšti dviem pagrindinėmis formomis. Tam tikrais atvejais agentai, pavyzdžiui, vartotojai rinkoje vieni kitus traktuoja kaip jų nekontroliuojamos aplinkos parametrus, todėl jie „sąveikauja" tik per nenumatytus jų veiksmų padarinius. Kitais atvejais, pavyzdžiui, derybose kiekvienam dalyviui rezultatas priklauso nuo kitų dalyvių sprendimų, todėl dalyviai veikia strategiškai, stengdamiesi nuspėti kitų veiksmus, kad maksimizuotų savo naudą. Čia sąveika yra pasirinkimo problemos dalis. Racionalistiniame diskurse pirmoji forma apibūdina mikroekonominį teorizavimą, o antroji – žaidimo teoriją.

Abi sąveikos rūšys formuojamos norų, tikėjimų, strategijų ir įvairių šalių pajėgumų konfigūracijos. Pavyzdžiui, rinkos struktūrą sudaro individų bendra paklausa ir pasiūla, ir tai apibendrinama prekės kainoje. Kalinio dilemos žaidimo struktūra savo ruožtu susidaro iš žaidėjų turimų dviejų strategijų (prisipažinti ar tylėti), preferencijų klasifikavimo priklausomai nuo padarinių (TP>PP>TT>PT) bei aplinkos, kurioje jie nepajėgūs nustatyti tikėtinų kitų žaidėjų ketinimų. Rezultatas (kad šalys tylės) yra suboptimalus ir netikėtas (iš čia „dilema"), tačiau sąmoningiems agentams primetamos jų situacijos *struktūros*. Vien tik subjektų savybės negali paaiškinti šio rezultato; svarbu, kaip jie sąveikauja tarpusavyje, ko padariniai verčiau kyla iš vieneto lygio, negu yra redukuojami iki jo. Taigi tarptautinės politikos aiškinimas remiantis sąveika nieko nepasako apie aiškinimą remiantis vidaus politika ir netgi konkuruoja su juo. Dvi teorijų rūšys remiasi skirtingų analizės lygių pagrindais ir atitinkamai padaro skirtingas išvadas. Viena traktuoja valstybes kaip autistines, kita – kaip socialias; viena veikia iš vidaus, kita – iš išorės; viena pagal prasmę yra psichologinė, kita – socialinė psichologinė. Vadinti jas abi redukcionistinėmis, kaip daro Waltzas, reikštų ištrinti šiuos skirtumus.

Vis dėlto savybės vaidina lemiamą vaidmenį sąveikos lygio aiškinimuose ir tai galėjo paskatinti Waltzą vadinti jas redukcionistinėmis. Pakeiskite subjektų paklausą ir pasiūlą ir Jūs pakeisite rinkos struktūrą. Pakeiskite kalinio dilemą sudarančius norus bei tikėjimus ir gausite „Viščiukų žaidimą" su visiškai kitokia logika ir rezultatu. Paties Waltzo struktūros teorijos pagrindinė koncepcija ir pajėgumų pasiskirstymas irgi priklauso nuo vieneto lygio savybių. Kaip žaidimas, susidedantis iš norų ir tikėjimų, įvairūs galios pasiskirstymai yra valstybių pajėgumų visuma, o kiekvienas pasiskirstymas turi atskirą logiką (nors, Waltzo manymu, visas jas lemia pagrindinė anarchijos logika). Tačiau, kaip nurodo Waltzas, tai, ką galima prognozuoti remiantis atskiros valstybės pajėgumais, gali neatsitikti, jei šie pajėgumai susijungs į pasiskirstymą.[21] Taip yra ir su interesų pasiskirstymu, ir su sąveikos struktūromis, kurias jie padeda formuoti. Kaliniai galėtų patys sutrumpinti jų įkalinimo laiką, jei bendradarbiautų, tačiau jų situacijos logika užkerta tam kelią. Šia prasme, nors savybės padeda formuoti sąveikos pobūdį, pati sąveika yra veiksnys, lemiantis subjektų likimą daugiau už jų savybes ir nepriklausomai nuo jų.

Neskaitant fakto, kad tiek vieneto lygio, tiek sąveikos lygio teorijos remiasi vieneto lygio savybėmis, yra dar vienas panašumas tarp jų, galėjęs paskatinti Waltzą traktuoti jas abi kaip redukcionistines: jos abi aiškina konkrečių agentų elgesį. Tai skiriasi nuo „Waltzo" ar mano vadinamų makrolygio struktūrų, aiškinančių sistemos, kaip visumos, plačias tendencijas. Kaip sako Waltzas, viena teorija paaiškina užsienio politiką, kita – tarptautinę. Neaišku, kaip tarptautinės politikos teorija galėtų paaiškinti tokią sistemos tendenciją, kaip pusiausvyros išlaikymą, *visiškai* nepajėgdama paaiškinti elgesio užsienio politikoje, tačiau, kaip matysime, tam tikra prasme Waltzas yra teisus. Tačiau nors tiek vieneto lygio, tiek sąveikos lygio teorijos aiškina užsienio politiką, pastarosios aiškinimo ribos yra platesnės. Sąvokos lygio teorijos paaiškina ne tik individualius sprendimus, bet ir bendrus sąveikos padarinius, kurie turi neatskiriamą sisteminį aspektą. Kalinio dilemos logika pasako mums apie tikėtinus kiekvieno kalinio sprendimus; ji taip pat paaiškina, kodėl kiekvienas jų gauna suboptimalų rezultatą, ko negali paaiškinti vien tik savybės. Šia prasme vieneto ir sąveikos lygio teorijų aiškinimo objektai skiriasi. Taip pat pamatysime, kad skiriasi są-

[21] Waltz (1979, 97–99).

veikos lygio ir makrolygio teorijų objektai. Egzistuoja ne du, o trys pasaulio politikos teorijų analizės lygiai.

Sąveikos struktūros, o kartu ir intencinio akto teorijos analizė dažnai siejama su metodologiniu individualizmu (ypač su racionalaus pasirinkimo teorija), t. y. požiūriu, jog socialiniai paaiškinimai turi būti redukuojami iki nepriklausomai egzistuojančių agentų savybių ir/ar sąveikos. Šiuo požiūriu sąveikos lygio aiškinimas yra labai patrauklus. Kitaip nei vieneto lygio (ar atomistinių) paaiškinimai, individualistiniai paaiškinimai atsižvelgia į savybes *ir sąveikas*, ir tai paverčia juos naudingu įrankiu analizuojant daugelį netikėtų, naujų socialinio gyvenimo padarinių. Holistai gali pretenduoti į išskirtinį įžvalgumą dėl sąveikos, jeigu gali įrodyti, kad agentai formuoja vieni kitus, tačiau kai kurių holistų mėgstami makroaiškinimai visiškai pašalina sąveikos lygį. T. y. visai kaip Waltzas, kai kurie holistai neigia šį struktūros lygį. Tai problemiška, nes makrolygio struktūras kuria ir atkuria mikrolygio struktūros ir praktika. Makrostruktūroms būtinas mikrostruktūrinis pagrindas, ir šis pagrindas turi būti sisteminio teorizavimo dalimi.

Makrostruktūra

Sąveika nėra vienintelis analizės lygis, kuriame tarptautinė sistema yra apibrėžta struktūriškai. Waltzas nurodo mažiausiai dvi tendencijas tarptautinėje politikoje, kurios, jo teigimu, negali būti paaiškintos vien remiantis valstybių subjektų savybėmis ir/ar sąveika: palaikyti galios pusiausvyrą ir tapti „panašiais vienetais“.[22] Nepaisant valstybių ketinimų turinio ar jų sąveikos istorijos, anot Waltzo, jos stengsis subalansuoti vienos kitų galią ir tapti izomorfinėmis, arba bus pašalintos iš sistemos. Jo manymu, pagrindinė šios tendencijos priežastis yra anarchijos logika, kurios padariniai netiesiogiai pasireiškia per dvi artimiausias priežastis – konkurenciją ir socializaciją. Kad pademonstruočiau, kaip makrostruktūra sukelia padarinius Waltzo konstrukcijoje, aš papasakosiu jo istoriją apie anarchiją konkurencijos požiūriu. Evoliucijos istorija apie natūralią atranką yra akivaizdžiai materialistinė ir puikiai dera prie jo materialistinio struktūros supratimo.

[22] Waltz (1979, 74–77).

Anot Waltzo, anarchijos neišvengiamai yra „pagalbos sau" sistemos, kadangi joms trūksta centralizuotų priemonių susitarimams įgyvendinti ir kadangi valstybės yra savanaudiški subjektai, kurie, nesant centralizuotos valdžios, negali tikėtis kitų pagalbos sunkią akimirką. Šie du veiksniai kiekvieną valstybę priverčia rūpintis savo saugumu ir vengti rizikos. Grėsmes reikia vertinti specifiškai: kadangi suklydimo dėl kitų valstybių ketinimų padariniai gali būti pražūtingi, valstybės priverstos blogiausiai galvoti apie kitų motyvus ir savo vertinimus koncentruoti ties pajėgumais ir žala, kurią *gali* padaryti kiti. Jei kuri valstybė sukuria naujus pajėgumus, jūs turite elgtis analogiškai (padidinti savo galią arba pasitelkti į pagalbą sąjungininkus). Panašiai esti, jei kitos valstybės sukuria naujus kovos ar atsargų mobilizavimo metodus, jūs turite elgtis analogiškai. Šie stimulai negarantuoja, kad valstybės atsakys tinkamai, nes sprendimus priimantys asmenys gali neteisingai suvokti grėsmę arba vidiniai veiksniai gali neleisti jiems atitinkamai į ją reaguoti. Waltzas nesistengia paaiškinti užsienio politikos. Tačiau anarchijos sąlygomis subjektai, kurie nesugeba įrodyti, kad nėra silpnesni už kitus, išnyks (bus užkariauti), užleisdami pozicijas tiems, kas sugeba. Būtent *atrankos rezultatas*, o ne faktas, kad valstybės yra linkusios palaikyti pusiausvyrą ar imituoti kitus, sukelia pusiausvyros palaikymo ir panašių vienetų tendencijas. Iš tikrųjų valstybės gali neturėti tokių ketinimų, tačiau jei netikėti jų politikos padariniai išlaiko pusiausvyrą, jos klestės, o valstybės, kurios visaip tikisi išlaikyti pusiausvyrą, tačiau negali to padaryti, žlugs.

Tai gali būti patenkinamas pusiausvyros išlaikymo ir institucinio izomorfizmo tarp šiuolaikinių valstybių paaiškinimas, o gali ir nebūti.[23] Mane domina paaiškinimo forma, ypač tai, kad postuluojamas kauzalinis mechanizmas veikia valstybių *populiacijos* lygyje, o ne atskirų ar sąveikaujančių valstybių lygyje. Nors tai priklauso nuo „smulkių sprendimų tironijos", Waltzas teigia, kad anarchija „programuoja"[24] rezultatus tam tikra linkme ir šia prasme jos padariniai negali būti redukuojami iki konkrečių subjektų savybių ar sąveikos. Ši darvinistinė logika įdomiai panaši į Foucault požiūrį į valdžią, kuriančią agentus, bet jiems nepriklausančią.[25] Abiem atvejais padarinių pavyzdys paaiškinamas ne

[23] Apie abejones žr. Wendt (1992) ir Spruyt (1994).
[24] Jackson ir Pettit (1993).
[25] Žr. Atterton (1994), Foucault (1980, 94–95).

tiek sprendimais ar net ketinimais, kiek sistemos, kaip visumos, savybėmis. Waltzas vadina šios rūšies aiškinimus „struktūriniais". Tai turi prasmę, tačiau jei pritarsime argumentui, kad sąveika taip pat turi struktūrą ir kad jos padariniai skiriasi nuo šių, turėsime du struktūros lygius. Pastaruosius nusprendę vadinti „mikrostruktūriniais" aiškinimais, kadangi jie traktuoja struktūrą agentų požiūriu, atrodo, Waltzo teoriją priimtina vadinti „makrostruktūrine", kadangi ji traktuoja struktūrą sistemos požiūriu ir nesiekia paaiškinti pavienių subjektų elgesio. Kaip ir mikrostruktūros atveju, žodis „makro" nereiškia subjektų dydžio ar sistemos masto. Makrostruktūra egzistuoja tiek namų ūkyje, tiek tarptautinėje sistemoje.

Makrostruktūrinių paaiškinimų kauzalinis mechanizmas neturi turėti natūraliosios atrankos formos. Socialinis mokymas – greičiau socializacija, o ne konkurencija – taip pat gali sukelti *sui generis* padarinių populiacijos lygyje (7 skyrius). Vis dėlto natūralioji atranka čia yra instruktyvinė, kadangi daugelis filosofų ją suvokė kaip iliustruojančią pagrindinę individualistinio aiškinimo strategijos problemą – „daugeriopas pasiekiamumas".[26] Ar kalbėtume apie santykį tarp dalelyčių ir atomų, atomų ir molekulių, smegenų struktūros ir proto būsenos, žodžių ir kalbos arba individų ir visuomenės, dažnai yra daugybė žemesnio lygio savybių ar sąveikų kombinacijų, kurios pasieks tą pačią makrolygio struktūrą. Ne kokios nors konkrečios valstybės veiksmai sukelia pusiausvyros išlaikymo ir institucinio izomorfizmo tendenciją. Jungtinės Valstijos nėra konkretus nekintantis teritorijos ar gyventojų pasiskirstymas. Anglų kalboje nėra kokių nors konkrečių svarbiausių žodžių. Antrasis pasaulinis karas neprarastų savo esmės, jei Vokietija nebūtų užpuolusi Graikijos. Ir taip toliau. Kiekvienu atveju konkreti vieneto ar sąveikos lygio dalykų padėtis yra *pakankama*, bet *nebūtina* makrostruktūros buvimui. Makrostruktūros turi „daugybę priežasčių". Kaip nurodo Boydas, makrolygio faktai dažnai demonstruoja „sudėties ir formos plastiškumą",[27] ir jei taip yra, makrolygio reguliarumai neatitiks mikrolygio reguliarumų.[28]

[26] Šią problemą nagrinėjo tokie filosofai kaip, Kincaid (1986, 1988) ir Henderson (1994); TS srityje šį reiškinį ir jo reikšmę teorijai nagrinėjo, be filosofinio bagažo, Most ir Starr (1984).

[27] Cituojama iš Currie (1984, 352).

[28] Pettit (1993, 112).

Metodologinis individualizmas turi sunkumų su daugeriopu pasiekiamumu, kadangi jis ištikimas „mikrofundamentalizmui". Galbūt dėl didėjančios racionalaus pasirinkimo teorijos svarbos pastaruoju metu vis daugiau sutinkama, kad socialiniai paaiškinimai turėtų mikropagrindus. Ši sąvoka buvo suprantama dvejopai, tačiau daugeriopas pasiekiamumas problemų kelia abiem atvejais.[29] Rezultatas yra tas, kad nors individualistų dėmesys mikropagrindams yra vertingas, dėl jo gali tapti neįmanoma pamatyti ar paaiškinti svarbius dalykus, kurių negalima redukuoti iki mikrolygio.Dar vienas, radikalus mikropagrindų reikalavimo supratimas yra, kad bet kurią makroteoriją turėtų būti „galima redukuoti" iki mikroteorijų, vadinasi, makroteorijos teiginiai „su sujungiamųjų principų pagalba" turi būti perdaryti į makrolygio teiginius.[30] Socialiniuose moksluose tarpteorinio redukavimo pastangos daugiausia pasireiškė ekonomikoje,[31] tačiau principas yra bendras: sociologija redukuotina iki socialinės psichologijos, socialinė psichologija – iki psichologijos, psichologija – iki biologijos, biologija – iki chemijos, o chemija – iki fizikos. Pastangos ekonomikoje kol kas buvo bergždžios ir dabar plačiai pripažįstama, kad daugeliu atvejų tarpteorinis redukavimas yra neįmanomas, nes nėra jungiamųjų principų.[32] Neįmanoma redukuoti makroteorijos, jei ji gali būti pasiekta įvairiais būdais mikrolygyje. Tas pat taikytina ir individualistams, nes dažnai nepastebima tarpteorinio redukavimo reikšmė yra ta, kad jis nesuteikia ypatingos vietos individams. Individai kartu su kitais dalykais turi būti redukuojami iki subatominių dalelių, nes laikyti juos kaip ontologiškai pirminį atspirties tašką teorijai savaime yra holizmo rūšis, todėl nepagrįsta.[33] Nedaug individualistų šiandien savo tikslu laiko tarpteorinį redukavimą.

Vietoje to, dauguma mikrofundamentalizmo gynėjų tiesiog prašo apibrėžti makrolygio *mechanizmus*, su kurių pagalba makrostruktūros pasiekia savo padarinius. Šis reikalavimas turi du motyvus. Vienas yra vengimas funkcionalistinių paaiškinimų, dažnai laikomų klaidingais nesant aiškių priežastinių mechanizmų.[34] Kitas yra tikėjimas, kad prie-

[29] Mikrofundamentalizmo kritikos žr. Garfinkel (1981, 49–74) ir Kincaid (1996, 142–190).

[30] Nagel (1961, 336–397), Mellor (1982).

[31] Žr. Nelson (1984).

[32] Friedman (1982), Kincaid (1986), Bhargava (1992).

[33] Jackson ir Pettit (1992, 8–9).

[34] Levine, Sober ir Wright (1987), Little (1991, 195–199).

žastingumo veikimą riboja erdvė ir laikas, vadinasi, mokslo pažangos matas yra vis detalesnis priežastingumo mechanizmų supratimas. Todėl šiuo požiūriu makrolygio paaiškinimai nėra „baigti", kol neparodo, kokia prasme struktūriniai padariniai yra tikėti ar netikėti individų savybių ir sąveikos padariniai.[35]

Holistai apskritai sutinka, kad turėtume stengtis išaiškinti mikrolygio mechanizmus. Mokslininkai turi ieškoti priežasčių visur. Tačiau makroteorija dėl daugeriopo pasiekiamumo yra svarbi savaime. Perdėtas akcentas yra probleminis dėl dviejų pagrindinių priežasčių.

Pirma, kuomet tas pats rezultatas gali būti pasiektas įvairiais būdais, kuomet daugelio skirtingų mikrolygio kombinacijų rezultatas yra ta pati makrobūsena, tuomet mikrolygio informacija gali pateikti nereikalingų detalių.[36] Geriausias paaiškinimas, kodėl sudužo langas, yra tas, kad Džonas metė į jį akmenį, o ne konkrečios jį sudaužiusių subatominių dalelių kombinacijos analizė, kadangi daugybė kitų kombinacijų sukeltų tą patį padarinį. Geriausias recesijos paaiškinimas galėtų remtis makrolygio veiksniais, lėmusiais visuminės paklausos sumažėjimą, o tai galėtų turėti įvairių mikrolygio pavyzdžių.[37]

Antroji problema yra tai, kad kai kurie priežastingumo mechanizmai egzistuoja tik makrolygyje, nors jų veikimas priklauso nuo mikrolygyje esančių pavyzdžių. Vienas iš tokių atvejų yra natūralioji atranka,[38] kitas gali būti temperatūra,[39] o trečias – „kolektyvinė atmintis" (žr. toliau). Todėl, nukreipdama mus išimtinai „žemyn", mikrofundamentali strategija gali pateikti iš esmės *skirtingus* paaiškinimus įvykiams, kurie iš tikrųjų turi *bendrą* makrolygio priežastį.[40] Mikrolygyje įvykiai gali atrodyti nesusiję, tačiau makroprasme gali turėti bendrą priežastingumo mechanizmą. Mikrofundamentalizmas gali būti naudingas aiškinant, kodėl pasaulis yra toks, o ne kitoks, tačiau jam nerūpi, kaip šis pasaulis galėtų „sekti pavyzdžiais iš galimų pasaulių įvairovės".[41] Ironiška yra tai, kad aiškinimo strategija, skirta mūsų supratimui apie pasaulio veikimą pagilinti, iš tikrųjų gali lemti informacijos

[35] Little (1991, 197).
[36] Kincaid (1988, 254).
[37] Sensat (1988, 201).
[38] Žr. Wilson ir Sober (194, 599) apie jos tikėtiną hierachinį pobūdį.
[39] Kincaid (1993, 235).
[40] Kincaid (1988, 265).
[41] Jackson ir Pettit (1992, 15).

praradimą. Tuo nenorima pasakyti, kad nebeturime stengtis suprasti, kaip makrostuktūrinės priežastys veikia mikrolygyje, tačiau mikrodalykų supratimas nepakeičia makrodalykų supratimo.[42] Frankas Jacksonas ir Philipas Pettitas daro išvadą, kad „nereikia manyti, jog vis smulkesnių priežastingumo lygių suradimas reiškia vis geresnių paaiškinimų suradimą", ir propaguoja pragmatinį ar „ekumeninį" požiūrį į paaiškinimą, kuris sieja ieškomas mechanizmų rūšis su pateikiamais klausimais.

Šios problemos reiškia, kad suinteresuotiems sistemos struktūros supratimu asmenims labai tiks pliuralistinė multimetodinė strategija. Mikrolygyje be žaidimo teorijos labai tinkami atrodo tinklo teorijos įrankiai, nes jų paskirtis yra parodyti, kaip konkrečių subjektų tarpusavio santykiai formuoja elgesį.[44] Makrolygio analizei reikia kitokio struktūrinių įrankių rinkinio. Užuot koncentruodamiesi ties sąveika, čia mes, sekdami makroekonomistų pavyzdžiu, galime imtis kiekybinių metodų, fiksuojančių plačius sistemos modelius, arba, kaip diskurso teoretikai, lingvistinių metodų, parodančių, kaip stebimi kalbos modeliai yra galimi.[45]

Yra skirtingų nuomonių apie daugeriopo pasiekiamumo reikšmę individualizmui; vieni mano, kad tai neabejotinai kenkia individualizmui, kiti mano kitaip.[46] Viena iš galimybių suderinti šiuos požiūrius – atskirti ontologinį individualizmą nuo aiškinamojo.[47] Individualizmo esmė yra ontologinė nepriklausomo individų egzistavimo sąlyga. Ši sąlyga pažeidžiama įrodžius (kaip aš mėginu daryti toliau), kad struktūros formuoja agentus, tačiau daugeriopo pasiekiamumo fenomenas nesuponuoja tokio sąlygotumo, todėl savaime nepakerta individualistinės socialinės teorijos pagrindo. Tačiau, mano galva, daugeriopas pasiekiamumas lemtingai kenkia aiškinamojo individualizmo sąlygai, kad struktūrų padariniai būtų redukuotini (stipriąja ar silpnąja prasme) iki individų savybių ir sąveikos. Socialiniame gyvenime daug ką galima paaiškinti savybėmis ir sąveika, tačiau santykinai autonominių mak-

[42] Henderson (1994); žr. t. p. Meyer (1977), Wilson (1989).

[44] Wellman ir Berkowitz, red. (1988). Apie skirtingą tinklo teorijos ryšį su individualizmu ir holizmu žr. Haines (1988) ir Mathein (1988).

[45] Pirmųjų analizę, labiau atitinkančią Diurkheimo požiūrį, žr. Turner (1983, 1984). Apie pastaruosius žr. Sylvan ir Glassner (1985) bei Fairclough (1992).

[46] Palyginkite Ruben (1985, 95–104), Levine, Sober ir Wright (1987).

[47] Bhargava (1992, 19–52).

rolygio reguliarumų egzistavimas reiškia, kad yra daugybė dalykų, kurių taip paaiškinti neįmanoma.

„Priklausomybės" sąvoka padeda naudingai apibendrinti makro ir mikrostruktūrų santykį, t. y. faktą, kad makrostruktūros ne tik nėra redukuojamos iki mikrostruktūrų, bet ir tam tikra prasme priklauso nuo pastarųjų. Priklausomybė buvo išplėtota proto filosofų, kurie sprendžia problemą, panašią į tą, kuri iškyla socialiniams mokslininkams: jie puikiai nujaučia ontologijos lygmenyje, kad protinės (makro) būsenos egzistuoja tik dėl smegenų (mikro) būsenų, tačiau smegenų mokslas teigia, kad ta pati proto būsena gali būti pasiekta įvairiomis smegenų būsenomis, ir tai paverčia niekais bet kurį 1:1 redukavimą aiškinimo lygmenyje. Manoma, kad priklausomybės samprata siekiama neįmanomo. Ji apibrėžia nekauzalinį, neredukuojamą vienos faktų klasės ontologinio priklausomumo nuo kitos klasės (protinės nuo fizinės, socialinės nuo individualios ir t. t.) santykį.[48] Tai pasireiškia įvairiomis formomis, tačiau sakoma, kad kiekvienoje formoje viena faktų klasė (makro) „priklauso" nuo kitos faktų klasės (mikro), kai tapatumas mikrobūsenų atžvilgiu lemia tapatumą makrobūsenų atžvilgiu.[49] Protas, pavyzdžiui, priklauso nuo smegenų, kadangi du žmonės su vienoda smegenų būsena bus vienodos proto būsenos. Panašiai socialinės struktūros priklauso nuo agentų, kadangi negali būti skirtumų tarp šių struktūrų, jei nėra skirtumų tarp jas sudarančių agentų. Pabrėžtina, kad šie santykiai yra konstitutyvūs, o ne kauzaliniai; teiginys apie priklausomybę nereiškia, kad protą ir socialines struktūras lemia smegenys ir agentai, bet kad viena prasme jie sutampa. Kadangi priklausomybės santykis nėra reprodukcinis ir per daugybę mikrobūsenų pasiekiama ta pati makrobūsena, visiškai galimi santykinai autonominiai makrolygio paaiškinimai.

Kokiais būdais konkrečią makrolygio struktūrą gali pasiekti jos elementai, yra empirinis klausimas. Kai kurios struktūros gali kelti gana siaurus vieneto ir sąveikos lygio reikalavimus, kitos – ne. Tai susiję su makrolygio struktūrinių pokyčių klausimu: kuo griežtesnė yra posistemės kontrolė, tuo makrostruktūra bus jautresnė pokyčiams žemesniuose lygiuose. Šia prasme skirtingas sistemines TS teorijas galima

[48] Žr. Horgan (1993) gerą filosofinės literatūros apžvalgą ir Currie (1984) apie reikšmę socialiniam mokslui.

[49] Currie (1984, 347).

traktuoti kaip siūlančias skirtingus atsakymus į klausimą, kaip daugeriopo pasiekiamumo tendencijos, pavyzdžiui, subalansavimas ir jėgos politika, veikia anarchijos sąlygomis. Neorealizmas teigia, kad šie rezultatai yra be galo pasiekiami; nepriklausomai nuo valstybių tipo ir jų vykdomos politikos anarchijos, struktūra generuoja tam tikras tendencijas. Liberalai tvirtina, kad realistinės politikos rezultatai nebus pasiekti, jei valstybės yra demokratinės. Šeštame skyriuje aš įrodinėju, kad egzistuoja mažiausiai trys anarchijos kultūros su kiekvienai būdinga logika ir tendencijomis. Kaip matysime, šie skirtumai iš dalies susiveda į nesutarimus dėl tarptautinės struktūros turinio ir padarinių, tačiau visi jie suponuoja du skirtingus lygius.

Kultūra kaip bendras ir kolektyvinis žinojimas

Mintis, kad bet kurios socialinės sistemos, įskaitant tarptautinę, struktūra gali būti suskirstyta į du skirtingus lygius, nieko nepasako apie šios struktūros sandarą. Ją gali sudaryti daugiausia materialios sąlygos, arba idėjos, arba lygiomis dalimis ir vienos, ir kitos; mikro/makro skirtumas yra agnostinis ir taikytinas visais atvejais. Šiandien TS vyraujanti makrostruktūros teorija, Neorealizmas, yra materialistinis ir nors Waltzas vengia mikrostruktūrų analizės, jo materializmas nesunkiai galėtų būti pritaikytas joms: traktuokite nacionalinius interesus (norus) kaip žmogaus prigimties funkciją ir parodykite, kaip materialių pajėgumų pasiskirstymas veikia valstybių pasirinkimus.[50] Kadangi mikrostruktūriniai socialinio gyvenimo paaiškinimai bent numanomai suponuoja intencinio akto teoriją, reikės mažinti idealistinę šios teorijos dalį, o būtent – tikėjimus, parodant, kad tikėjimus galima paaiškinti materialiomis sąlygomis arba kad pastarosios yra tokios griežtos, jog subjektų tikėjimai iš tikrųjų neturi reikšmės. Tačiau padarę tai, mes gautume dviejų lygių struktūrinę materialistinę tarptautinės sistemos teoriją.

Trečiame skyriuje nurodžiau kai kurias tokio požiūrio ribas. Viena vertus, materialios sąlygos iš tikrųjų vaidina nepriklausomą vaidmenį visuomenėje ir tam tikrus veiksmus paverčia galimais arba negalimais, brangiai ar pigiai kainuojančiais, nepriklausomai nuo to, ar subjektai juos suvokia. Subjektams, kurie ignoruoja šiuos padarinius, gali tekti už

[50] Apie Neorealizmo taikymą užsienio politikai žr. Elman (1996).

tai brangiai sumokėti. Gaisro viešbutyje prasmė viduje esantiems žmonėms priklausys nuo jų tikėjimų, tačiau tie, kuriems šie tikėjimai neleidžia gelbėtis (pavyzdžiui, todėl, kad tokia yra „Dievo valia"), paprasčiausiai žus. Vis dėlto socialiniame ir tarptautiniame gyvenime „viešbučiai dega" palyginti retai, todėl materialios sąlygos *per se* tipiškai paaiškina nedaug, nors jos išlieka socialinių sistemų struktūros esminė dalis.

Pirmasis nukrypimas nuo griežtai materialistinio požiūrio į struktūrą būtų įrodymas, kad žmonės veikia remdamiesi asmeninėmis reikšmėmis, kurios yra bent santykinai nepriklausomos nuo materialių sąlygų. Šis argumentas ilgą laiką buvo kognityvistinių užsienio politikos teorijų pagrindas, tačiau kai kurie Realizmo atstovai neseniai taip pat pradėjo nagrinėti įvairias jo formas.[51] Toks žingsnis sukuria dilemą realistams, kadangi kuo labiau jie akcentuoja įsitikinimus, tuo didesnę aiškinamąją galią šie turėtų įgyti, tačiau jie vis labiau daro tai, kas galiausiai tampa prastu problemų kaitaliojimu materialistinės ontologijos atžvilgiu. Svarbu pabrėžti, kad net jei valstybės veikia remdamosi reikšmėmis, kurias jos priskiria materialioms jėgoms, jei skirtingų valstybių turimos reikšmės nesutampa, tarptautinės sistemos struktūra neturės *kultūrinio* aspekto. Asmeninis žinojimas gali turėti įtakos užsienio politikai, o kelių subjektų kartu jis prideda sąveikos lygmenį prie tarptautinės struktūros, kuris paveikia rezultatą, tačiau net asmeninio žinojimo pasiskirstymas nesudaro kultūros *sistemos lygyje*; tai gali išsaugoti Realizmo, kaip „materialistinės" tarptautinės politikos teorijos, esmę.

Kartais tarptautinėje politikoje nėra kultūros. Ar subjektai turi bendrų idėjų, yra empirinis klausimas ir kartais tokių bendrų idėjų nėra. Kai 1519 m. ispanai sutiko actekus, jų sąveika labai priklausė nuo kiekvienų iš jų turimų įsitikinimų apie kitus, kurie buvo pagrįsti iki susitikimo įgyta patirtimi ir todėl nebuvo bendri.[52] Jų sąveikos struktūra buvo „socialinė" (nes, anot Weberio, kiekviena šalis „atkreipė dėmesį" į kitą šalį), tačiau ji nebuvo „kultūrinė". Šiandien valstybės žino vienos apie kitas labai daug ir didelė šio žinojimo dalis yra bendra. Valstybės ir mokslininkai laiko šiuos bendrus tikėjimus pagrindinėmis, savaime suprantamomis prielaidomis, kurias turi žinoti ir suprasti kiekvienas kompetentingas žaidėjas ar šiuolaikinės pasaulio politikos tyri-

[51] Walt (1987), Wohlforth (1994/5), Mercer (1995).

[52] Nors tai nesutrukdė Kolumbui elgtis taip, *tarsi* toks žinojimas būtų bendras, kas matyti iš jo pareiškimo, kad vietiniai gyventojai „neprieštaravo", kai jis paskelbė Naująjį Pasaulį Ispanijos nuosavybe; žr. Greenblatt (1991, 58–59).

nėtojas: kas yra „valstybė", ką reiškia „suverenitetas", ko reikalauja „tarptautinė teisė", kas yra „politinis režimas", kaip veikia „jėgos balansas", kaip elgtis „diplomatiškai", kaip kyla „karas", kas yra „ultimatumas" ir t. t. Palyginus su Kortezo ir Montecumos situacija, tai yra didelė kultūrinė pažanga sistemos lygyje, kurios nesupratus nei politikai, nei neorealistai nesugebėtų paaiškinti, kodėl šiuolaikinės valstybės ir jų sistemos elgiasi taip, o ne kitaip.

Likusioje šio skirsnio dalyje aš taikau struktūros mikro/makro lygių skirtumą kultūros analizei, kad galėčiau paaiškinti didesnį konstruktyvistinio požiūrio vertingumą palyginus su racionalistiniu. Įrodinėju, kad žaidimo teorijos vartojama bendro žinojimo sąvoka pateikia kultūros mikrolygio struktūros naudingą modelį. Konstruktyvizmas papildo šį modelį akcentuodamas jo konstitutyvųjį aspektą. Toliau siūlau pamąstyti apie makrolygio struktūrą remiantis Durkheimo „kolektyvinių" įsivaizdavimų ar žinojimo idėja. Kaip makro/mikro lygių santykis bendresne prasme, kolektyvinis žinojimas priklauso nuo to, tačiau neredukuojamas iki bendro žinojimo ir turi *sui generis* tikrovę.

Žaidimo teorijos domėjimasis bendru žinojimu yra svarbus „idealistinis" posūkis teorijoje, kuri dažnai siejama su materializmu. Kitaip nei kai kurių realistų susidomėjimas tikėjimų vaidmeniu, čia nėra prasto problemų kaitaliojimo pavojaus, kadangi tikėjimas visada buvo intencinio akto teorijos esminis elementas. Dėmesys bendram žinojimui savaime nereiškia jokio poslinkio racionalistinės teorijos pagrindinėje struktūroje; tai verčiau prisiminimas veiksnio, kurį racionalistai paprastai ignoravo interesų labui (iš čia kyla sąsaja su materializmu). Pokytis daugiausia įvyko dėl „Tautos teoremos" (angl. *Folk Theorem*), demonstruojančios, kad pasikartojančiuose žaidimuose dalyviai dažnai gali palaikyti pusiausvyrą, ko jie negalėtų daryti vienkartiniame žaidime, tačiau daugumos tokių žaidimų pusiausvyra yra *daugeriopa* ir konkretus pasirinkimas negali būti paaiškintas vien remiantis preferencijų struktūra bei asmeniniu žinojimu. Jei žaidimo teorija ketina paaiškinti tikrojo pasaulio santykinį stabilumą, ji turi paaiškinti, kaip žmonės įveikia neapibrėžtumą ir koordinuoja savo lūkesčius konkrečiam rezultatui pasiekti. Atsakymas yra bendras žinojimas.[53]

[53] Lewis (1969) yra pagrindinis šiuolaikinis šios idėjos filosofinis šaltinis, nors pirmiausia ji atsirado Schellingo (1960) darbe apie numanomą bendravimą ir tylą, o dar prieš tai – Hume'o sutarties analizėje. Apie filosofinę reikšmę žr. Bach (1975) ir Ruben (1985, 105–117); apie žaidimo teorijos požiūrį žr. Kreps (1990) ir Geanakoplos (1992).

Bendras žinojimas yra susijęs su subjektų įsitikinimais apie kitų subjektų racionalumą, strategijas, preferencijas ir tikėjimus bei išorinio pasaulio būkles. Šie įsitikinimai neturi būti teisingi, jų teisingumu reikia tik tikėti. Teiginio P žinojimas yra „bendras" grupėje G, jeigu visi G nariai tiki P, tiki, kad G nariai tiki P, tiki, kad G nariai tiki, kad G nariai tiki P ir t. t.[54] Kai kas ginčijasi dėl to, ar ši sluoksniuota įsitikinimų eilė turi būti begalinė,[55] tačiau visi sutinka, kad bendrumas nekonstatuojamas tiesiog dėl to, kad kiekvienas tiki P, nes kol kiekvienas subjektas netiki, kad *kiti* tiki P, tai nepadės koordinuoti jų veiksmų. Bendras žinojimas reikalauja „sujungtų",[56] o ne tiesiog tų pačių įsitikinimų. Šis sujungimo požymis bendram žinojimui ir jo nulemtoms kultūros formoms vienu metu suteikia subjektyvų ir intersubjektyvų pobūdį. Bendras žinojimas yra subjektyvus ta prasme, kad jį sudarantys įsitikinimai yra subjektų galvose ir naudojami intenciniuose paaiškinimuose. Kadangi tai turi būti tikslūs įsitikinimai apie kitų įsitikinimus, tai kartu yra intersubjektyvus reiškinys, kurį subjektai suvokia kaip objektyvų socialinį faktą, kuris negali būti atmestas individualiai. Bendras žinojimas dėl jo intersubjektyvaus pobūdžio nėra vieneto lygio struktūra, o dėl subjektyvaus pobūdžio jis nėra makrolygio struktūra. Jis yra sąveikos lygio reiškinys.

Ypatingos kultūros formos, pavyzdžiui, normos, taisyklės, institucijos, sutartys, ideologijos, papročiai ir įstatymai – visos susideda iš bendro žinojimo.[57] Taigi nors dauguma neoliberalų TS atvirai nenaudoja bendro žinojimo sąvokos, jų tarptautinių režimų analizė ją suponuoja.[58] Kitaip tariant, išskirtinis Neoliberalizmo indėlis yra idealistinis argumentas, nors primintina, kad bendros idėjos yra tokios pat objektyvios ir suvaržančios, o jų padariniai tokie pat realūs, kaip materialios jėgos. Vis dėlto, atsižvelgiant į tendenciją TS moksle kultūrinius veiksnius prilyginti bendradarbiavimui, svarbu pabrėžti, kad bendro žinojimo svarba neapsiriboja bendradarbiavimo santykiais. Bendri įsitikinimai gali lemti Hobbeso visų karą prieš visus arba Kanto amžiną tai-

54 Lewis (1969, 52–60).
55 Geanakoplos (1992, 73–78).
56 Bhargava (1992, 147).
57 Apie šių sąvokų nagrinėjimą ir jų skirtumus žr. Lewis (1969), Bach (1975), Bhargava (1992, 143–156) bei Denzau ir North (1994).
58 Žr. ypač Weingast (1995).

ką.[59] Kaip ir žaidimo teorija bendresne prasme, bendras žinojimas užima analitiškai neutralią padėtį tarp konflikto ir bendradarbiavimo ir todėl iš esmės taikytinas tiek realistų, tiek neoliberalų problemoms.

Aš įsitikinęs, kad bendro žinojimo sąvoka prilygsta „intersubjektyvaus supratimo" sąvokai, taip mėgstamai konstruktyvistų.[60] Abi reiškia individų turimus įsitikinimus apie kitus („intersubjektyvumas") ir abi naudoja intelektualų aiškinimo metodą, pradėdamos socialinį aiškinimą iš „noras plius įsitikinimas" lygties įsitikinimų. Susiliejimas matomas iš to, kaip Kratochwilis naudoja Davido Lewiso ir Thomaso Schellingo racionalistinius veikalus apie sutartį,[61] bei, kita vertus, iš argumentų, kad Alfredo Schutzo fenomenologinė akto teorija yra suderinama su laukiamos naudos teorija.[62] Tai nereiškia, kad abi tradicijos naudoja šią sąvoką vienodai, nes konstruktyvistai linkę akcentuoti bendro žinojimo konstitutyvius padarinius, o racionalistai – jo kauzalinius padarinius (žr. 3 diagramą ir toliau). Tačiau visi nurodo tą patį empirinį reiškinį – bendri įsitikinimai, nukreipiantys veiksmus.

Apibendrinus ir nubrėžus skirtumą nuo kolektyvinio žinojimo, leiskite akcentuoti du dalykus. Pirma, tarp bendro žinojimo ir subjektų įsitikinimų yra redukcijos, o ne priklausomybės santykis. Bendras žinojimas yra *tiesiog* prote esantys įsitikinimai, *tiesiog* „bendri proto modeliai".[63] Tai reiškia, kad bet koks įsitikinimų ar narystės pasikeitimas tiesiogine prasme lemia skirtingas kultūros formas, sudarytas iš bendro žinojimo. Kitaip tariant, jeigu kultūra baigiasi šiuo „apibendrinančiu" požiūriu į įsitikinimus,[64] tokių dalykų kaip „Kanada" tariamas istorinis tęstinumas ar „nepuolimo taisyklė" yra tiesiog metafora. Jei kultūra nėra daugeriopai įgyvendinama per individų idėjas, ji negali du kartus būti ta pati. Antra, bendras žinojimas paaiškina rezultatus pagal intencinio akto teoriją. Kultūra svarbi tik tiek, kiek ji veikia subjektų svarstymus – nei daugiau, nei mažiau. Šia prasme su individualizmu dera ne tik bendro žinojimo ontologija, bet ir jo aiškinimo logika.

Aš neginčiju nė vieno iš šių teiginių. Viename lygyje kultūra *yra* prote esantys įsitikinimai ir ji *iš tikrųjų* aiškina remdamasi intenciniu

[59] Gilbert (1989, 43); žr. 6 skyrių.
[60] Žr. t.p. Morrow (1994, 390).
[61] Kratochwil (1989, 72–81).
[62] Esser (1993), Schutz (1962). Kritiką žr. Srubar (1993).
[63] Denzau ir North (1994).
[64] Gilbert (1987).

metodu. Tačiau ji yra ir kažkas daugiau, ką aš, sekdamas Durkheimo pavyzdžiu, vadinsiu „kolektyvine" sąmone ar žinojimu.[65] Tai grupinio žinojimo struktūros, ilgainiui sukuriančios individų elgesio makrolygio modelius. Kaip pavyzdžius galima pateikti kapitalizmą, Vestfalijos sistemą, rasinę segregaciją, *Afrika Korps*, laisvosios prekybos režimą ir, kaip įrodinėju kitame skyriuje, valstybes. Tiesa, tai, ar bendras žinojimas bus bendras, ar kolektyvinis, gali priklausyti nuo analizės lygio: Prancūzija yra kolektyvinis žinojimas visiems jos piliečiams, kurie buvo, yra ir bus prancūzai, o jos egzistavimas yra bendras žinojimas tarp konkrečių jos narių bet kuriuo laiku. Tačiau esmė ta, kad kolektyvinis žinojimas skiriasi nuo bendro ir turi skirtingus padarinius.

Tarp kolektyvinio žinojimo ir individų įsitikinimų yra priklausomybės ir todėl daugeriopo pasiekiamumo santykis.[66] Kita vertus, tai reiškia, kad kolektyvinė sąmonė negali egzistuoti ar sukelti padarinius nepriklausomai nuo individų įsitikinimų „substrato".[67] Kolektyvinio žinojimo struktūros priklauso nuo subjektų tikėjimo *kažkuo*, kas skatina juos imtis veiklos, kuri atkuria šias struktūras; manyti kitaip reikštų sudaiktinti kultūrą, atskirti ją nuo protingos praktikos, kurios dėka ji kuriasi ir atsikuria.[68] Kita vertus, kolektyvinio žinojimo padarinių negalima *redukuoti* iki individų įsitikinimų. Įsitikinimai apie kapitalizmą gali būti klaidingi ar netobuli, tačiau jų skatinami veiksmai vis dėlto gali atkurti kolektyvinę sąmonę, vadinamą „kapitalizmu". Panašiai, vėliausiai nuo 1867 m., egzistuoja kolektyvinė sąmonė, vadinama „Kanada", kuri, nepaisant 100 proc. narių pasikeitimo, paaiškina jos piliečių elgesio bendrąjį tęstinumą – Kanados įstatymų laikymąsi, dalyvavimą Kanados ka-

[65] Durkheim (1898/1953); Gilbert (1994). Apie diskusiją TS žr. Larkins (1994) ir Barkdull (1995). Savarankiška kryptis apie „socialinius" įsivaizdavimus taip pat atsirado socialinėje psichologijoje; ji kyla iš Durkheimo sąvokos (pvz., Farr ir Moscovici, red., 1984; Breakwell ir Canter, red., 1993).

[66] Kiek žinau, dar niekas aiškiai neišreiškė Durkheimo idėjos per priklausomybės sąvoką, tačiau Durkheimas (1898/1953) palygino kolektyvinių ir individualių įsivaizdavimų santykį su proto ir smegenų santykiu, kuris yra pavyzdinis priklausomybės atvejis šiuolaikinėje literatūroje. Durkheimo diskusijos panašumai su priklausomybe aiškiai matyti Pettito (1993, 117–163), Gilberto (1994) ir Nemedi (1995) darbuose.

[67] Nemedi (1995, 48).

[68] Tarp socialinių psichologų auga suinteresuotumas individualią susieti su kolektyvine sąmone (pvz., Augustinos ir Innes, 1990; Morgan ir Schwalbe, 1990; Howard, 1994). Tai reikšminga pastanga, tačiau kadangi tarp jų egzistuoja priklausomybės santykis, nereikia tikėtis, kaip, atrodo, daroma, visiškos integracijos.

ruose, Kanados vėliavos gerbimą – net jeigu jie ir neketina būti „gerais kanadiečiais". Iš tikrųjų, kaip pabrėžia Margareta Gilbert, grupei galima priskirti įsitikinimus, kurių asmeniškai neturi *joks* jos narys, jeigu visi nariai laiko grupės sprendimus legitimiais ir įsipareigoja veikti atsižvelgdami į jų padarinius.[69] Pavyzdžiui, konsensuso labui suskilusi politinė partija kaip savo poziciją, atitinkančią jos grupinį įsitikinimą, galėtų pasirinkti kompromisą, kuriam asmeniškai nepritaria nė vienas jos narys, tačiau kuris paaiškina tam tikrus jų elgesio makrolygio modelius.

Grupiniai įsitikinimai dažnai įrašomi į „kolektyvinę atmintį", mitus, apysakas ir tradicijas, išreiškiančias grupės esmę ir jos santykius su kitomis grupėmis.[70] Šios apysakos nėra tiesiog bendri individų įsitikinimai tam tikru momentu (nors jie ir priklauso nuo šių įsitikinimų), tačiau neatskiriami istoriniai reiškiniai, kurių gyvybingumas palaikomas juos perduodant iš kartos į kartą per tęstinį socializavimosi ir ritualinio vaidinimo procesą. Būtent šių prisiminimų dėka ilgainiui grupės įgyja tęstinumą ir identitetą. Kol individai suvoks save kaip priklausančius ir ištikimus grupei, kolektyviniai prisiminimai bus kolektyvinių veiksmų paskatos šaltinis net jei fenomenologine prasme individai jais netikės, ir taip jis gali paaiškinti bendrojo elgesio modelius.

Panagrinėkime debatus apie netolimoje praeityje vykusį pilietinį karą Bosnijoje. „Pirmykštės etninės neapykantos" teorijos kritikai teisingai pastebi, kad prieš karo pradžią, 1992 m., nedaug serbų tikėjo, kad kroatai ir musulmonai yra fanatikai, galintys atimti jų teises. Vietoje to jie karą ir „etninį valymą" grindžia oportunistine Serbijos vadovybės politika, kuri priešinosi ekonominėms reformoms. Kaip tiesioginė priežastis tai gali būti tiesa, tačiau pagrindinė priežastis, leidusi šiai politikai atsirasti, buvo kolektyvinė atmintis, kad per visą savo istoriją serbai periodiškai buvo persekiojami: pirmiau turkų, vėliau – Kroatijos ir Vokietijos fašistų. Šio kognityvaus šaltinio buvimas paaiškina, kodėl serbų vadovybė palyginti lengvai galėjo mobilizuoti tautą tokiam agresyviam atkirčiui kroatų ir musulmonų veiksmams konflikto pradžioje ir platesnę bendrą tokio, regis, neracionalaus konflikto pasikartojimo tendenciją. Tai skamba kaip perspėjimas apie socialinių permainų ga-

69 Gilbert (1987, 190–192).

70 Žr. Connerton (1989), Fentress ir Wickham (1992), Halbwachs (1992) bei Olick ir Robbins (1998).

limybes: vieną kartą sukūrus kolektyvinius prisiminimus gali būti sunku sudrebinti jų ilgalaikius padarinius net jeigu dauguma individų tam tikru momentu apie juos „pamiršo".

Apibendrinant pasakytina, kad kultūra yra daugiau negu individų galvose esančių bendrų idėjų visuma, tačiau „kolektyviai palaikoma" ir todėl iš prigimties visuomeninis reiškinys.[71] Kiek tai pasitvirtina, kultūros formos bus daugeriopai pasiekiamos. Net jeigu konkretūs įsitikinimai gali būti *pakankami* kultūros formai tam tikroje situacijoje įgyvendinti, jie gali nebūti *būtini*. Kitaip negu bendras žinojimas, kolektyvinio žinojimo struktūros ir jų sukelti elgesio modeliai iš esmės nesikeičia vien dėl jų sudedamųjų dalių pasikeitimo, nors – dėl priklausomybės – pasikeitimas makrolygyje suponuoja pasikeitimą mikrolygyje. Šia prasme Durkheimo „kolektyvinės sąmonės" sąvoka labai panaši į Foucault „diskursą". Abi sąvokos tik atsitiktinai yra susijusios su individais; nė viena neredukuoja žinių iki to, „kas yra galvoje", todėl nė viena nesusiveda į savivoką.[72] Taip pat abi sąvokos remiasi makrolygio reguliarumais, nesutampančiais su mikrolygio reguliarumais; nė viena neaiškina pavienių subjektų elgesio ir nesiremia intencinio akto teorija.

Kai kurie Durkheimo ir Foucault sekėjai gali žengti toliau ir visiškai atmesti individų protinių būsenų tyrinėjimą, o kartu ir bendrą žinojimą kaip neleistiną ar melagingą. Jei šį „decentralizuotą" požiūrį į subjektyvumą ketinama prilyginti empiriniam teiginiui, kad žmonių galvose esantys įsitikinimai nepadeda paaiškinti jų veiksmų, tuomet (kaip aš įrodinėju vėliau) jis yra klaidingas. Be to, šis požiūris sudaiktina kultūrą, neleisdamas paaiškinti jos kūrimosi kitaip, kaip tik funkcionalistine prasme. Kolektyvinio žinojimo struktūrų egzistavimas ir padariniai priklauso nuo mikropagrindų vieneto ir sąveikos lygiuose; be agentų ir proceso negali būti struktūros. Svarbi idėja apie kolektyvinį žinojimą yra jo *aiškinimo* autonomija, kadangi visiškai įmanoma, kad bendras ir kolektyvinis žinojimas egzistuotų vienas šalia kito ir vienas aiškintų konkrečius veiksmus (Waltzo „užsienio politika"), o kitas – sistemos tendencijas (jo „tarptautinė politika"). Konstruktyvistų teiginys, kad makrolygio kultūros formų buvo nepaisoma TS

[71] Taylor (1971, 60).

[72] Diskusiją apie tai, kaip empiriškai nagrinėti kolektyvinį žinojimą ar diskursą, žr. Sylvan ir Glassner (1985), Bilmes (1986), Fairclough (1992) bei Breakwell ir Canter (1993).

moksle, kuriame vyravo racionalistai,[73] nėra lygus mikrolygio formų svarbos visiškam neigimui. Mano manymu, konstruktyvistai turi rimtai priimti bendrą žinojimą ne vien dėl to, kad jie gali įžvelgti jo padarinius, kurių nepastebėjo racionalistai.

Du struktūros padariniai

Kokia struktūros reikšmė? Antrame skyriuje tvirtinau, kad struktūros gali turėti dvi padarinių rūšis – kauzalinius ir konstitutyvius. Pirmieji paaiškina Y būklės pasikeitimą kaip nepriklausomai egzistuojančio X būklės pasikeitimo rezultatą. Antrieji paaiškina, kaip X savybės paverčia Y tuo, kas jis yra. Vergvaldžio ir vergo santykių struktūra *priverčia* vergus sukilti, kai vergvaldys tampa nepakenčiamas. Tačiau ji *paverčia* juos vergais, o jų protestus – sukilimu, apibūdindama juos pirmiausia kaip vergvaldžio nuosavybę. Šie skirtumai išreiškiami žodžiais, tinkamais apibūdinti individų ir socialinės struktūros santykį. Pirmieji yra „sąveikos" ir „kodeterminacijos" santykiai, antrieji – „koncepcinės priklausomybės" ar „tarpusavio kūrimo" santykiai. Nors kartais jie naudojami kaip pakaitalai, tačiau jie nėra tas pat. Vyraujanti TS mokslo kryptis beveik visada naudoja kauzalinę sąveiką individų ir socialinės struktūros santykiams aiškinti.[74] Šiame skirsnyje tvirtinu, kad tai tiesa, tačiau galima pasakyti ir daugiau.

Socialinėje teorijoje kartais manoma, kad kauzaliniai ir konstitutyvūs padariniai turi kilti iš skirtingų struktūrų ir jas atitinkančių socialinių procesų, pavyzdžiui, iš „reguliacinių" ir „konstitutyvių" normų.[75] Tačiau tai, atrodo, yra probleminė prielaida. Gali būti, kad kai kurios normos ir procesai sukelia iš esmės vieną padarinį, tačiau kitos (galbūt dauguma) sukelia abu. Tos pačios normos, kurios formuoja vergo asmenybę, kauzaliniu būdu reguliuoja ir jo elgesį. Dėl šios priežasties Giddenso ir Onufo pavyzdžiu aš preziumuoju, kad normos yra normos, tačiau jos skiriasi priklausomai nuo jų sukeliamų kauzalinių ir konstitutyvių padarinių balanso.[76] Empiriškai nustatę, kad konkreti nor-

[73] Laffey ir Weldes (1997).
[74] Pvz., Waltz (1979, 99); Buzan, Jones ir Little (1993).
[75] Žr. ypač Searle (1969, 1995); palyginkite su Rawls (1955).
[76] Giddens (1979, 66–67), Onuf (1989, 51–52); žr. t. p. Tannenwald (1999).

ma sukelia tik kauzalinius padarinius, mes galime nuspręsti vadinti ją „reguliacine", tačiau tai turi būti suprantama kaip padarinių, o ne pačios normos „rūšies" apibūdinimas.

Kultūros kauzaliniai ir konstitutyvūs padariniai agentams gali pasireikšti pastarųjų elgesyje, savybėse (asmenybėje ir interesuose), ar tiek vienur, tiek ir kitur. Pradėdami nuo prielaidos, kad identitetas ir interesai atsiranda iš išorės, racionalistai daugiausiai dėmesio skyrė tam, kokie yra kauzaliniai padariniai elgesiui. Norėdami parodyti, kad agentai patys yra socialiai konstruojami, konstruktyvistai susikoncentravo ties kauzaliniais ir konstitutyviais padariniais identitetui ir interesams (žr. 3 diagramą). Kadangi racionalistai siejami su individualizmu, o konstruktyvistai – su holizmu, dažnai manoma, kad šių dviejų ontologijų ginčas vyksta dėl to, ar agentai yra „socialiai konstruojami". Mano galva, tai teisinga tik iš dalies. Net jei dėl toliau išdėstomų priežasčių individualizmas nelinkęs skatinti identiteto formavimo tyrinėjimo, individualizmas apskritai, įskaitant racionalaus pasirinkimo teoriją, neatmeta galimybės, kad kultūra socialiai konstruoja agentus (kauzaline prasme). Taigi racionalaus pasirinkimo teorija šiandien yra vyraujanti individualizmo išraiška, vadinasi, šiuolaikinis individualizmas daug erdvės palieka galvojimui apie socialinį agentų konstravimą, kurį gali padėti užpildyti egzistuojančios konstruktyvistinės teorijos, pavyzdžiui, simbolinio interakcionizmo teorija. Tačiau kol kas racionalistinis mokslas daugiausia ignoravo struktūrų kauzalinių padarinių agentų savybėms tyrinėjimą. Tikrasis individualistų ir holistų ginčas vyksta ne dėl to, ar kultūra konstruoja agentus, o dėl šio konstravimo proceso pobūdžio, ypač dėl to, ar jis apsiriboja kauzaliniais padariniais, ar apima ir konstitutyvius. Aš įrodinėsiu, kad individualizmas *a priori* užkerta kelią pastarajai idėjai, nes konstitutyvių padarinių samprata suponuoja, jog individai neegzistuoja nepriklausomai. Dėl šios priežasties, jeigu konstruktyvizmas sugebės įrodyti, kad kultūra ne tik yra agentų priežastis, bet ir formuoja juos, jo vertė palyginus su racionalizmu bus dviguba. Jis padeda mums įžvelgti kauzalinius padarinius agentų savybėms ir galvoti apie konstitutyvius padarinius elgesiui bei savybėms.

Pirmiausia bus aptariami kauzaliniai, po to – konstitutyvūs kultūros padariniai. Ypatingą dėmesį skiriu padariniams identitetui ir interesams, nes būtent čia glūdi pagrindinis konstruktyvizmo indėlis, tačiau nagrinėju ir padarinius elgesiui. Bendra argumentacija taikytina tiek mikro, tiek makrokultūros lygiams, tačiau atsižvelgiant į jų skir-

tumus, kiekviename iš jų jie įgaus vis kitokią formą. Savo argumentus sieju tik su bendru žinojimu dėl dviejų priežasčių. Pirma, išlikdamas viename takelyje su racionalistais, kurie nagrinėja idėjų struktūrą, aš sugebu sukonkretinti, kaip racionalizmo individualistinis akcentas verčia jo sekėjus praleisti svarbius dalykus. Be to, išlikimas bendro žinojimo lygyje paverčia šį argumentą sudėtingu holistams, nes jis susijęs su individų subjektyviomis proto būsenomis. Holistų dėmesio centras yra bendras vaizdas, o kaip struktūros įsiskverbia į individų galvas, nėra jų požiūrio esmė. Pabaigoje aptariu akivaizdų prieštaringumą teiginio, kad kultūra sukelia tiek kauzalinius, tiek konstitutyvius padarinius. Tai lemia skirtumą tarp individualumo *per se* ir individualumo *išraiškos*, ir kadangi individualizmas atiduoda pirmenybę vienam, o holizmas – kitam, tai ruošia dirvą sintetiniam požiūriui.

Kauzaliniai padariniai

Kauzaliniai santykiai gali atsirasti tik tarp nepriklausomai egzistuojančių esybių. Dėl to, kad kultūra sukeltų kauzalinius padarinius individams ar „sąveikautų" su jais, individų ir jų savybių egzistavimas tam tikra prasme turi būti konceptualiai arba logiškai nepriklausomas nuo kultūros. Kadangi kultūrą išreiškia individai, tai reiškia teiginį, kad individų egzistavimas nepriklauso *nuo kitų* individų. Jie turi būti „savarankiški". Ši sąlyga nėra įvykdoma vien dėl fakto, kad kultūra yra bendras reiškinys, duotas individams iš išorės, kadangi toliau parodysiu, jog tai suderinama su individų protinių būsenų kultūriniu formavimu. Savarankiškumo sąlyga gali būti įvykdyta tik tuo atveju, jeigu tam tikrame lygyje individai bus *saviorganizuotos* esybės; jei tai nebūtų tiesa, jei individai būtų „visiškai" formuojami kultūros, tuomet kultūra negalėtų sukelti jiems kauzalinių padarinių. Mintis, kad individai yra saviorganizuotos esybės, egzistuojančios nepriklausomai nuo kultūros ir vienos nuo kitų, yra tiesos grūdas individualizme, turintis tapti tikrovės suvaržymu holistiniams polinkiams.

Žaidimo teorijos atliekama bendro žinojimo analizė atspindi šią pasaulėžiūrą. Žaidimo teorija susidomėjo bendru žinojimu, nes jis padeda išspręsti žaidimus, kuriuose preferencijų ir pajėgumų struktūra („materiali" struktūra) sukelia daugeriopas pusiausvyros situacijas – tai tikriausiai taikytina visiems tikrojo gyvenimo žaidimams. Bendras žino-

jimas šiuos žaidimus išsprendžia apibrėždamas „pagrindinius rezultatus" arba „svarbiausius klausimus", į kuriuos gali susivesti subjektų lūkesčiai, ir taip sumažina kaštus bei netikrumą versdamas subjektus derinti jų strategijas vienai pusiausvyrai pasiekti. Klasikinis pavyzdys yra Schellingo istorija apie du žmones, kurie, spręsdami problemą, kaip susitikti konkrečią dieną Niujorke, nors neturi galimybės susisiekti ir nežino tikslaus susitikimo laiko bei vietos, pasirėmė jų bendru supratimu ir susitarė susitikti vidurdienį prie informacijos biuro centrinėje stotyje.[77]

Mano tikslus atitinka du Schellingo istorijos bruožai. Pirma, ji nušviečia bendro žinojimo padarinius elgesiui, o ne savybėms ar interesams. Schellingas pabrėžia, kad faktas, jog jo subjektai turėjo šį ypatingą bendrą supratimą, galėjo atsirasti dėl to, kad eksperimentas buvo atliekamas Naujojo Haveno mieste Konektikute, t. y. jo subjektai turėjo „Niujorko gyventojų" identitetą plačiąja prasme.[78] Tačiau šiuo pavyzdžiu jis siekia pabrėžti, jog jų bendras žinojimas turėjo įtakos jų elgesiui, o ne identitetui. Antra, Schellingo pabrėžiami padariniai elgesiui yra kauzaliniai, o ne konstitutyvūs. Jis nenurodo, kaip bendras supratimas pavertė susitikimą svarbiu jo dalyviams. Tai galėjo būti dalykinis susitikimas, meilužių pasimatymas ar prekyba narkotikais – bet kuriuo atveju bendro žinojimo padarinys elgesiui būtų didesnis nei kauzalinis: jis pirmiausia aprašytų dalyvių elgesį, ką jie *darė*. Tuo nenorima sumenkinti kauzalinio ar „reguliacinio" padarinio svarbos ar ryškumo. Aš tik noriu pasakyti, kad šis padarinys neišnaudoja bendrų idėjų svarbos. Jos gali taip pat formuoti elgesio prasmę ar net konstruoti identitetą ir interesus.

Schellingo istorija demonstruoja, kaip TS mokslininkai racionalistai linkę suvokti bendro žinojimo padarinius.[79] Ji apima daugybę dalykų: paaiškina, kaip individai derina savo veiksmus sunkumų ir netikrumo sąlygomis; padeda paaiškinti socialinio gyvenimo santykinį nuspėjamumą ir stabilumą; netgi gali padėti paaiškinti kultūros pokyčius. Pasikartojančiuose žaidimuose elgesys turi grįžtamąjį poveikį bendriems lūkesčiams, kauzališkai patvirtindamas ar transformuodamas juos į socialinio pažinimo dinamiką. Robert'o Axelrodo[80] „bendradar-

[77] Schelling (1960, 55–56).
[78] Ibid., 55
[79] Žr., pvz., Goldstein ir Keohane, red. (1993), Weingast (1995).
[80] Axelrod (1984).

biavimo evoliucijos" modelis nagrinėja kaip tik tokį naujo žinojimo kūrimo per ilgesnį laiką procesą. Tačiau kaip ir Schellingas, Axelrodas akcentuoja elgesį, o ne identitetą ar interesus ir domisi „paprastu", o ne „sudėtingu" pažinimu.[81] Dar daugiau, šio akcento viduje jis domisi kauzaliniais, o ne konstitutyviais padariniais. Rodydamas šiuos Axelrodo ir Schellingo trūkumus, aš netvirtinu, kad sąveika ilgainiui visada pakeičia identitetą ir interesus (galbūt ne). Aš taip pat neneigiu, kad bendras žinojimas sukelia kauzalinius padarinius (žinoma, sukelia). Tačiau racionalistinis mokslas linkęs nepaisyti kitų galimybių.

Nors toks nepaisymas yra būdingas individualistiniams požiūriams į socialinį aiškinimą, jis tik iš dalies yra esminis jiems. Kritikai ir šalininkai kartais panašiai traktuoja individualizmą taip, tarsi jis reikalautų iš subjektų būti Leibnico monadomis, egzistuojančiomis anksčiau už visuomenę ir visiškai jos neformuojamomis. Ši konotacija iš dalies remiasi individualistų požiūriu, kad kraštutiniai paaiškinimai gali remtis tik individais ir jų sąveikomis, o tai iš dalies savaime remiasi noru išvengti bet kokio socialinio determinizmo, kuris sukeltų pavojų individų laisvei. Tačiau individualistinėje ontologijoje nėra nieko, kas atmestų agentų socialinį konstravimą, jeigu įvykdoma pagrindinė sąlyga: agentų konstravimo procesą turi būti įmanoma paaiškinti vien remiantis nepriklausomai egzistuojančių individų savybėmis ir sąveika. *Individai turi būti konstituciškai nepriklausomi.* Tai savo ruožtu labai svarbu: bet kurioje tariamai individualistinėje agentų konstravimo teorijoje individai, o kartu ir kultūra (kurią jie išreiškia) gali vaidinti *tik* kauzalinį, o ne konstitutyvų vaidmenį. Kauzaliniai santykiai suponuoja nepriklausomą buvimą, individualizmo sąlygos įvykdymą, o konstitutyvūs santykiai – ne. Tai smarkiai *a priori* riboja mūsų galimybę teorizuoti identiteto ir interesų socialinį konstravimą, kurį aptarsiu vėliau, tačiau jau dabar noriu pabrėžti, kad tai visiškai neatmeta „socialinio konstravimo". Iš esmės individualizmas gali prisitaikyti prie agentų kultūrinio konstravimo idėjos, jeigu ši idėja yra kauzalinė.

Visa tai yra individualistų naudai. Racionalistai nelinkę domėtis interesų paaiškinimu, norėdami pamatyti, kaip toli jie gali nueiti koncentruodamiesi ties elgesiu ir laikydami interesus pastoviais.[82] Dar mažiau juos domina identiteto klausimas. Tačiau abiem atvejais dogma-

[81] Nye (1987).

[82] Žr. ypač Stigler ir Becker (1977).

tinė pozicija, visiškai atmetanti identiteto ir interesų formavimosi tyrinėjimą, turi mažai prasmės. Galbūt galima labai gerai suprasti socialinį gyvenimą, jeigu laikysime interesus duotais, tačiau tai nepaneigia fakto, jog interesai yra socialiai konstruojami. Preziumuoti *a priori*, kad interesai niekada nėra konstruojami socialiai, vadinasi, preziumuoti, kad žmonės *gimsta* su interesais arba formuoja juos visiškai autonomiškai tiek stodami į valstybės tarnybą, tiek dalyvaudami kare, tiek vesdami savo mokyklos meilę. Aišku, jog taip nėra. Racionalistų nepaisymas identiteto irgi atrodo ne vietoje. Turėti identitetą, vadinasi, tiesiog turėti tam tikrų idėjų apie tai, kas yra individas konkrečioje situacijoje, o identiteto sąvoka tiksliai prisitaiko prie „norai plius įsitikinimai" lygties įsitikinimų pusės. O šie įsitikinimai padeda formuoti interesus (žr. 3 skyrių). Politikai suinteresuoti būti perrinktais kitai kadencijai, nes įsivaizduoja save „politikais"; dėstytojai suinteresuoti gauti pareigas universitete, nes jie įsivaizduoja save „dėstytojais". Racionalistai negali išvengti numanomų prielaidų apie identitetą įtraukimo į savo prielaidas apie preferencijas, net jei jie nevartoja identiteto sąvokos. Interesai ir identitetas ateina iš kažkur, vadinasi, ir iš visuomenės.

Identiteto ir interesų formavimosi procesas vadinasi „socializacija". Tai iš dalies yra procesas, kurio metu savo elgesį mokomasi derinti su visuomenės lūkesčiais (Nye'o „paprastas" mokymasis) ir iš esmės jį įmanoma tyrinėti nenagrinėjant identiteto bei interesų formavimosi („sudėtinis" mokymasis), ko reikalauja Waltzas ir Axelrodas. Racionalaus pasirinkimo teorijos dinaminės formos gali būti gana naudingos analizuojant šiuos padarinius elgesiui. Tačiau socializacija yra identiteto ir interesų formavimosi procesas, kurį individualistai galiausiai vargu ar gali ignoruoti: jei šis socializacijos aspektas būtų nesuderinamas su individualizmu, tuomet holizmas būtų beveik trivialiai teisingas.[83] Laimei, racionalistai vis labiau domisi tiek preferencijų,[84] tiek identiteto formavimusi,[85] o tai reiškia, kad holistams irgi laikas susimąstyti.

Racionalistiniai identiteto ir interesų formavimosi modeliai gali pasirodyti esą produktyvūs, tačiau plėtojant juos racionalistams derėtų atsižvelgti į simbolinių interakcionistų darbą (to jie iki šiol paprastai nedarė), nes jie nagrinėjo šį klausimą dar nuo George'o Herberto Me-

83 Pettit (1993, 170).

84 Elster (1983b), Cohen ir Axelrod (1984), Raub (1990), Becker (1996), Clark (1998).

85 Hardin (1995b), Laitin (1998).

ado veikalo *Mind, Self and Society* (Protas, asmenybė ir visuomenė), išleisto 1934 m. po autoriaus mirties.[86] Kaip ir žaidimo teoretikai, simboliniai interakcionistai domisi sąveika, tačiau skirtingai nuo pirmųjų, jie pagrindinį dėmesį skiria sąveikos keliamiems konstravimo padariniams – identitetui ir interesams. Interakcionistų hipotezės apie identiteto ir interesų formavimąsi apima tiek kauzalinius, tiek konstitutyvius padarinius. Jų hipotezė apie kauzalinius padarinius, kuri, mano galva, yra suderinama su individualizmu, skelbia, kad subjektai įgyja identitetą ir interesus priklausomai nuo to, kaip juos traktuoja kiti („apgalvoti vertinimai"). Pavyzdžiui, subjektai išmoksta būti priešais, jeigu kiti nepripažįsta jų teisės į gyvybę ir laisvę. Interakcionistų hipotezė apie konstitutyvius padarinius, kuri, kaip aš įrodinėsiu, prieštarauja individualizmui, traktuoja identitetą kaip vaidmenį, iš vidaus susietą su kitų subjektų vaidmenimis („vaidmenų paskirstymas" ir „vaidmenų prisiėmimas"). Aš kauzalinę hipotezę nagrinėju 7 skyriuje, o konstitutyviąją – dabar.

Konstitutyvūs padariniai

Kultūros reikšmė iš dalies yra kauzalinė, o socialinės teorijos, susijusios su metodologiniu individualizmu, pavyzdžiui, racionalaus pasirinkimo teorija, gali daug pasakyti apie jos padarinius ir atitinkamai apie individų ir struktūros santykį. Tačiau šiame skirsnyje įrodinėju, kad kultūra gali sukelti ir konstitutyvių padarinių. Šis argumentas ginčija pagrindinę individualizmo prielaidą, kad agentai egzistuoja nepriklausomai vieni nuo kitų, ir palaiko holistų požiūrį, kad subjektiškumas turi vidinį reliatyvų aspektą.[87] Nors holizmas dažnai siejamas su makroteorijomis, konstitutyvūs padariniai egzistuoja tiek mikro, tiek makrolygyje, ir toliau aš nagrinėsiu pirmąjį. Man atrodo, jog nors individualistai turi plėstis, kad apimtų makrostruktūras, holizmą galiausiai skiria ne tiek akcentas makrolygiui, kiek konstitutyviems, o ne kauzaliniams padariniams. Tokių padarinių buvimas reiškia, kad individų ir struktūros santykis tam tikra prasme yra ne „sąveikos", bet „tarpusavio kūrimo".

[86] Žr. ypač Berger ir Luckmann (1966), Hewitt (1976, 1989), McCall ir Simmons (1978) bei Howard ir Callero, red. (1991). Apie bandymą sujungti racionalistinį ir konstruktyvistinį sąveikos modelius žr. Barnett (1998).

Idėja, kad socialinė struktūra formuoja individus, kyla dar iš Rousseau ir Hegelio, kurie abu teigė, kad mintys natūraliai priklauso nuo kalbos. Vėliau ją išreiškė Maurine'as Mandelbaumas vos prasidėjus dabartiniam individualizmo ir holizmo ginčui socialinėje filosofijoje savo pavyzdžiu apie pinigų gavimą banke pagal čekį.[88] Šią operaciją atlikdami tiek kasininkas, tiek klientas turi suprasti, kas yra čekis ir koks yra kiekvieno iš jų vaidmuo, o šis bendras žinojimas turi remtis banko ir bankininkystės instituciniu kontekstu. Individualistai visa tai stengsis redukuoti iki nepriklausomai egzistuojančių agentų įsitikinimų, tačiau Mandelbaumas teigė, kad bet kokia tokio pobūdžio pastanga suponuoja nereduokuojamus „socialinius faktus". Po keturių dešimtmečių teiginys, kad kai kurie individualūs predikatai suponuoja neredukuojamus socialinius predikatus, išlieka pagrindiniu filosofiniu kontrargumentu individualizmui. Tai yra daugybės socialinių mokslinių tradicijų, įskaitant kultūrinę psichologiją ir pažintinę antropologiją,[89] pažintinę sociologiją,[90] poststruktūralizmą,[91] Wittgensteino socialinę psichologiją,[92] simbolinį interakcionizmą,[93] struktūrinimo teoriją[94] ir etnometodologiją,[95] svarbiausia prielaida. Tarp šių tradicijų yra daug skirtumų, tačiau visos preziumuoja, kad tam tikra svarbia prasme agentus formuoja jų tarpusavio santykiai. Vietoje šių teorijų apžvalgos ar vienos kurios iškėlimo leiskite apibūdinti šią bendrą gyslą. Mano nuomone, aiškiausiai ją atspindi pastaruoju metu vykstantys debatai proto ir kalbos filosofijoje apie intencionalumo prigimtį.[96]

TS moksle valstybes įprasta vadinti „sąmoningais" subjektais, turint omenyje, kad jos veikia tikslingai remdamosi norais ir įsitikinimais apie pasaulį. Norai ir įsitikinimai yra proto reiškiniai, kurie nuo fizinių reiškinių skiriasi vienu svarbiu aspektu: tam tikra prasme jie savyje turi jų referencijos objektų. Kaip nurodo Johnas Searle'as, „intencionalumas yra

87 Apie stiprų šios idėjos plėtojimą žr. Emirbayer (1997).
88 Mandelbaum (1955).
89 Shweder (1991), D'Andrade (1995), DiMaggio (1997).
90 Howard (1994), Zerubavel (1997).
91 Foucault (1979).
92 Jost (1995).
93 Mead (1934).
94 Giddens (1984), Bhaskar (1986).
95 Coulter (1989).
96 Panašią problemą atspindi ir pastarųjų metų filosofiniai debatai apie epistemologijos „socializavimą"; žr., pvz., Manicas ir Rosenberg (1985) bei Schmitt, red. (1994).

daugelio proto būsenų ir įvykių savybė, kuri nukreipia juos į objektus ir dalykus pasaulyje."[97] Visi sutinka, kad intencionalumas turi savybę agentus sieti su išoriniu pasauliu. Ginčijamasi dėl to, kaip susidaro subjektų idėjų apie išorinį pasaulį „turinys". Ar jis yra griežtai jų galvose, ar jis suponuoja pasaulį? Trumpai tariant, kur yra norų ir įsitikinimų „vieta"?Individualistai teigia, kad jie egzistuoja išimtinai individų galvose. Proto turinys yra „apie" pasaulį, tačiau nepreziumuoja jo. Ši pozicija, žinoma dabartinėje proto filosofijoje kaip „internalizmas", kyla iš René Dekarto (Descartes) („mąstau, vadinasi, esu") ir Locke'o, Berkeley ir Hume'o klasikinių empirinių epistemologijų.[98] Už internalizmo esančios intuicijos iš pirmo žvilgsnio atrodo įtikinamos. Pirma, individai, atrodo, turi slaptą priėjimą prie nuosavų minčių dėl to, jog jie neprivalo konsultuotis su kitais, kad sužinotų, ką galvoja. Kalbant apie mūsų proto pažinimą kiekvienas mūsų turi „pirminius įgaliojimus".[99] Antra, mūsų elgesio paaiškinimui yra svarbios mūsų asmeninės, o ne kitų mintys. Kad suprastume, kodėl Džonsas apiplėšė banką, turime įsiskverbti į *jo* galvą bei *jo* norus ir tikėjimus, o ne į galvas tų, kurie „privertė jį tai padaryti". Galiausiai mokslas teigia, kad protinės būsenos priklauso nuo smegenų būklės, o kadangi smegenys yra vienas kito nesuponuojantys savarankiški fiziniai reiškiniai, tai užbaigia individualistinį paveikslą. Todėl internalistiniu požiūriu, kad suprastume intencinį veiksmą, pakanka apsiriboti individų protinėmis būsenomis. Psichologija galiausiai yra solipsistinis dalykas, o sociologija galiausiai redukuojama iki interpsichologinių santykių tarp nepriklausomų protinių pasaulių. Pabrėžtina, kad tai neužkerta kelio individų tarpusavio sąveikai, turinčiai *kauzalinį* poveikį protinėms būsenoms, pavyzdžiui, per socializaciją. Internalizmas tik teigia, kad subjekto protinės būsenos turinys logiškai nesuponuoja kitų žmonių, o todėl ir kultūros. Galiausiai, kaip teigė Dekartas, mes galime įsivaizduoti, jog mąstome, net jei nebūtų pasaulio.[100] Apibendrinant, anot individualizmo/internalizmo, „mintys logiškai yra pirmesnės už visuomenę,"[101] o visuomenė redukuojama iki visumos tarpusavyje susijusių, tačiau nepriklausomai egzistuojančių „idiolektų".

[97] Searle (1983, 1).
[98] Apie individualizmo ir Dekarto proto teorijos santykį žr. Markova (1982) ir Wilson (1995).
[99] Bernecker (1996).
[100] Bilgrami (1992, 1–3).
[101] Gilbert (1989, 58).

Už internalizmo slypi galingos intuicijos, todėl socialinius mokslininkus gali nustebinti tai, kad dauguma proto filosofų šiandien yra eksternalistai.[102] Eksternalizmas yra požiūris, kad bent jau kai kurių protinių būsenų turinį proto atžvilgiu formuoja išoriniai veiksniai.[103] Kai tik socialiniai mokslininkai elgesį aiškina remdamiesi norais ir įsitikinimais, jie neišvengiamai į savo paaiškinimus slapta įtraukinės neredukuojamos aplinkos savybes.

Šiuo požiūriu, toli gražu nebūdama pirmesnė už visuomenę, mintis iš esmės *priklauso* nuo jos, todėl visuomenės neįmanoma redukuoti iki visumos nepriklausomai nuo egzistuojančių idiolektų. Internalizmas veda prie individualistinės ontologijos, o eksternalizmas – prie holistinės.

Nors eksternalizmas palaiko holizmą, kuris istoriškai turi kontinentines šaknis, šiuo metu proto ir kalbos filosofijoje vyraujantis eksternalizmas kyla iš anglų ir amerikiečių analitinės filosofinės tradicijos. Jo populiarumas iš dalies kyla iš dviejų mąstymo eksperimentų įtakos. Vienas yra Putnamo[104] istorija apie mūsų draugus iš Žemės dvynės, su kuriais buvome susitikę 2 skyriuje; kitas yra struktūriškai panaši istorija, kurią Tyleris Burge'as pasakoja apie artritą.[105] Abiejų istorijų tikslas – parodyti, kad du vienodos protinės būsenos žmonės gali skirtis savo intencialumu, ir turi būti paaiškinama juos supančios aplinkos skirtumais.

Prisiminkime Putnamo istoriją: du visiškai vienodi pasauliai su vienodais žmonėmis ir kalbomis, sąvoka „vanduo" abiejuose reiškia geriamą tyrą skystį, tik vienoje planetoje šios medžiagos (nežinoma) cheminė struktūra yra H_2O, o kitoje – XYZ. Subjektyvios reikšmės, žinomos Oskarui 1 ir Oskarui 2 abiejose planetose yra tapačios – jie turi tas pačias idėjas savo galvose, tačiau jie pasirenka skirtingus gamtos reiškinius. Putnamas daro išvadą, kad vandens reikšmė „yra ne galvoje", o slypi santykyje su išoriniu pasauliu.

Putnamo istorija yra įrodymas, kad proto turinį sudaro gamta. Burge'o istorija išplečia tai visuomenei, todėl yra labiau reikšminga šio sky-

[102] Bernecker (1996, 121).

[103] Horowitz (1996, 29). Apie įvairias eksternalizmo formas žr. Biro (1992), Antony (1993), Peacocke (1993), Bernecker (1996), de Jong (1997) ir Kusch (1997).

[104] Putnam (1975).

[105] Burge (1979, 77–79). Apie šių „istorijų dvynių" panašumus ir skirtumus žr. Bilgrami (1992, 22–24).

riaus akcentui – kultūrai. Individas (vadinsiu jį Maksu) turi įvairių teisingų įsitikinimų apie artritą – kad jis paveikė jo kulkšnį, kad jo tėvas sirgo juo, kad jis sukelia skausmą ir t. t. ir neteisingą įsitikinimą, kad jis gali sukelti skausmą šlaunyje. Sunerimęs dėl naujų skausmų, Maksas pasako savo gydytojui, kad bijo, jog artritas paveikė jo šlaunį. Gydytojas sako, kad tai neįmanoma, nes artritas yra sąnarių uždegimas. Nustebęs, bet nusiraminęs, Maksas pakeičia įsitikinimą. Dabar įsivaizduokime kontrafaktinį („dvyną") pasaulį, kuriame Maksas yra visiškai vienodas – tie patys įsitikinimai, ta pati ligos istorija, tačiau šioje bendruomenėje sąvoka „artritas" apima skausmą šlaunies srityje. Todėl, išklausęs Makso nusiskundimą, gydytojas gydo jį nuo „artrito". Burge'as daro išvadą, kad abiem atvejais Makso įsitikinimo turinys ar reikšmė skiriasi, nors jo proto būsena yra ta pati. Skirtumas paaiškinamas jo socialine aplinka.

Filosofai eksternalistai iš šių istorijų padarė tris išvadas.[106] Pirmoji yra ta, kad mintis bent iš dalies formuoja išorinės situacijos, o ne vien formuojamos individų galvose, nes tai, kaip jos susmulkinamos ar „individualizuojamos", priklauso nuo pasirinktos „sąvokų sistemos".[107] Kontekstas nulemia reikšmes, kurias tinkamai galime priskirti individui, ir jei šis kontekstas yra kultūrinis, kaip Burge'o istorijoje, tuomet mintis suponuoja visuomenę. Pabrėžtina, kad tai konstitutyvus teiginys.[108] Nenorima pasakyti, kad proto turinį lemia kontaktas su išoriniu pasauliu (nors tai taip pat yra tiesa), bet kad jis *suponuoja* pasaulį ta prasme, esą šis „priklauso nuo žodžių vartosenos visuomenėje ir negali būti individualizuotas nepriklausomai nuo konteksto".[109] Mąstymas priklauso nuo socialinių santykių ne tik kauzališkai, bet ir *logiškai*.[110] Kaip teigia Richardas Schwederis, žmonės „mąsto per kultūrą".[111] Kadangi bendrų įsitikinimų struktūra galiausiai yra lingvistinis reiškinys, vadinasi, kalba ne tik tarpininkauja mąstymui, bet ir paverčia jį galimu.[112]

106 Žr. Bhargava (1992, 194).

107 Ibid., 223; Antony (1993, 260).

108 Kaip nurodo Currie (1984, 354), Burge (1986, 16, 1989, 177), Bilgrami (1992, 23), Peacocke (1993, 226) ir Pettit (1993, 170).

109 Bhargava (1992, 200).

110 Pettit (1993, 169).

111 Shweder (1991).

112 Searle (1995, 59–78). TS srityje Kratochwilis (1989) ir Onufas (1989) ypač aiškiai pasisako šiuo klausimu, kas sudaro pagrindą jiems naudoti kalbos akto teoriją, kuri daugiausiai grindžiama Searle'o darbu.

Antra, istorijos dvynės reiškia, kad sąvokos reikšmė, todėl ir tiesos sąlygos, „priklauso" bendruomenei, o ne individams. Šią prielaidą patvirtina kiti du įrodymai. 1. Daugeliu atvejų priklausome nuo kitų asmenų „liudijimų" – tiek praeityje, tiek dabar – apie mūsų minimus objektus. Aš asmeniškai nemačiau Henriko VIII dvaro, tačiau galiu prasmingai vartoti šią sąvoką, kadangi pasitikiu liudijimais tų, kurie ten buvo. 2. Jei mes nesame tikri dėl proto būsenos reikšmės ar tinkamumo, galime pasinaudoti „lingvistinio darbo pasidalijimu"[113] visuomenėje ir patikėti ekspertams mūsų įsitikinimų aiškinimą.[114] Džonsas gali galvoti, kad matė sniego žmogų, tačiau, pasišnekėjęs su ekspertais, jis gali sutikti su jų nuomone, kad nieko panašaus negalėjo matyti. Šis noras bendrauti „remiantis standartais, iš dalies nustatytais platesnės aplinkos",[115] yra svarbus išbandymas internalizmui. Individualistai stengsis sumažinti įtaką reikšmei iki nepriklausomų individų racionalaus pasirinkimo, tačiau teisingiau būtų sakyti, kad galutinė įtaka priklauso bendruomenei.

Galiausiai reikšmės priklauso nuo įpročių, įgūdžių ir bandymų, bendruomenę jungiančių su diskurse nurodytais objektais. Taip yra todėl, kad vienintelis būdas bendruomenei sužinoti, pavyzdžiui, sąvokos „tigras" reikšmę yra užsiimti vieša veikla, apibrėžiančia šią reikšmę. „Šio bandymo nėra jokioje galvoje",[116] net jei jis ir priklauso nuo individų turėjimo kažko savo galvose. Argumentas yra visiškai intuityvus gamtos reiškinių atžvilgiu, nes atsižvelgiant į bet kokio stebėjimo apsunkinimą teorija, tigro reikšmė iš dalies priklausys nuo viešojo vertinimo tvarkos, kurios metu nustatomas šis apibrėžimas. Teisininko ar valstybės reikšmė taip pat neredukuojama iki individualių protų, tačiau priklauso nuo visuomenės praktikos.[117] Putnamas ir Burge'as nesiremia Wittgensteinu, tačiau jų galutinė pozicija yra panaši, nes jis taip pat teigė, kad reikšmė egzistuoja tik kalbinių bendruomenių praktikoje.

Pamėginęs apibūdinti filosofinius argumentus konstitutyvių kultūros padarinių naudai, dabar pasiūlysiu socialinio mokslo argumentus. Panagrinėkime materialios nelygybės padarinius elgesiui ir identitetui dviejose tarptautinėse sistemose, vienoje iš kurių materialus vyravimas

[113] Putnam (1975, 227–229), Bhargava (1992, 182–189).
[114] Burge (1989, 184).
[115] Burge (1986, 25).
[116] Bhargava (1992, 193).
[117] Taylor (1971, 57).

priklausomų valstybių yra pripažįstamas kaip sukeliantis tam tikras teises ir atsakomybę vyraujančioms valstybėms, o kitoje – ne.

Pažvelkime pirma į padarinius elgesiui. Sakykime, kad vyraujančios valstybės abiejose sistemose elgiasi vienodai: suteikia karinę pagalbą silpnosioms valstybėms, draudžia joms jungtis prie kitų galingų valstybių, kišasi į jų vidaus politiką ir t. t. Taip pat sakykime, kad jos vienodai tiki, jog tai, ką daro, yra jų teisė, kurią jos turi dėl savo galios, ir vienodai nepaiso kitų valstybių nuomonės. Tačiau šių įsitikinimų turinys vis dėlto bus skirtingas dėl skirtingo intersubjektyvaus konteksto. Vienoje sistemoje jie reikš „kišimąsi", kitoje – „pagalbą"; vienoje sistemoje jie bus „teisėti", kitoje – ne. Tai ne kauzalinis skirtumas. Žinoma, abiem atvejais skirtingi įsitikinimai sukuria skirtingas paskatas, užsienio politiką veikiančias kauzaliniu būdu. Tačiau dviejų sistemų skirtumas irgi susijęs su tuo, kas laikoma „intervencija", o ne „invazija", „teise", o ne „agresija", „atsakomybe", o ne „paternalizmu". Dar abstrakčiau, abi sistemos taiko skirtingas *tiesos sąlygas* teiginiams apie vyraujančių valstybių intencionalumą, nepaisant identiškų įsitikinimų jų „galvose". Teiginys, kad 1995 m. JAV įvykdė „intervenciją" į Haitį, yra teisingas, o teiginys, kad JAV įvykdė „agresiją prieš" Haitį, klaidingas ne dėl JAV elgesio skirtumo ar jų įsitikinimų, bet dėl (sistemos lygio) kultūrinio konteksto, kuriame tai įvyko. Šiuolaikinėje tarptautinėje sistemoje „intervencijos" reikšmė priklauso valstybių bendrijai (nors tai galima ginčyti). Pasaulis, kuriame nebūtų tokių bendrų įsitikinimų, palaikytų skirtingus teiginius apie JAV intencionalumą. Tai pagrindinis eksternalistinio požiūrio insaitas į proto turinį.[118]

Dabar pažvelkime į kultūros konstitutyvius padarinius identitetui ir interesams. Sakykime, kad abiejose sistemose materialiai vyraujančios valstybės atlieka panašią sistemos stabilizavimo funkciją ir supranta tai kaip savo pareigą bei kad jos turi vienodą subjektyvią „hegemono" proto būseną. Tačiau šių identitetų turinys visgi bus skirtingas. Sistemoje, kur vyraujanti valstybė yra legitymi, ji bus valstybių bendrijos įgaliota atlikti „hegemono" funkcijas ir todėl tikrąja prasme bus hegemonas. Kitoje sistemoje, kur vyraujančios valstybės ketinimai yra išimtinai vidinio pobūdžio, kitos valstybės priskirs jai „chuligano" ar „imperialisto" identitetą ir bendradarbiaus su ja tik būdamos priverstos ar papirktos. Tokiomis aplinkybėmis valstybė negali būti hegemo-

[118] Peacocke (1993, 204–205).

nas tikrąja prasme, kaip ir asmuo negali būti vergvaldys be vergo, ar žmona be vyro. Tai nedraudžia manyti, kad jie yra vergvaldys, žmona ar hegemonas, tačiau nesant atitinkamo kito subjekto, jie tik apgaudinėja save. Tos pačios savivokos turinys yra skirtingas priklausomai nuo to, ar ji turi *išorinį* pagrindą bendruose supratimuose. Kitaip tariant, kaip ir elgesio atveju, tiesos sąlygos identitetui yra kolektyvinės, o ne individualios. Ar JAV yra hegemonas, sprendžia „apibendrintas kitas subjektas"[119], o ne JAV ir šia prasme identiteto (ar subjektiškumo) kultūrinis formavimas yra galios forma, kaip pabrėžė poststruktūralistai.[120] Ilgainiui JAV gali sugebėti įtikinti kitas valstybes pripažinti jų sau priskirtą hegemono identitetą, tačiau iki tol jos bus tiesiog materialiai vyraujanti valstybė.

Sintetinio požiūrio link

Kol kas akcentavau holistų prieštaravimus individualizmui, tačiau aš nenoriu užmiršti intencialumo ar subjektiškumo. Ieškodamas vidurio kelio, kad užbaigčiau kultūros padarinių nagrinėjimą, aš apsigręžiu ir ginu individualistinę intuiciją, kad proto būsenos turi nepriklausomą aiškinimo statusą („likutinis" individualizmas), ir kad todėl kultūra sukelia kauzalinių padarinių individams.

Individualizmo hipotezė iš esmės yra ta, kad bet koks identitetas yra asmeninis, visi interesai – asmeniniai, bet koks elgesys – prasmingas dėl asmeninių įsitikinimų. Jokia subjekto ar jo elgesio vidinė ar išorinė charakteristika logiškai ar konceptualiai nesuponuoja kitų subjektų ar kultūros. Holistų hipotezė yra ta, kad kultūra formuoja vaidmens identitetą ir jį atitinkančius interesus bei praktiką. Nepriklausomai nuo asmens turimų minčių jis negali būti konkretaus tipo agentu ar dalyvauti tam tikroje veikloje, kol jo nepripažins kiti. Jei holistai teisūs, tuomet nebus įmanoma redukuoti visuomenės iki nepriklausomai egzistuojančių idiolektų, kaip reikalauja individualistinis požiūris, skelbiantis, kad mintis yra logiškai pirmesnė už visuomenę. Individualistų požiūriai į visuomenės tyrimus gali būti naudingi tam tikrais klausimais, tačiau iš esmės jie bus netobuli tiek, kiek suponuoja neredu-

119 Mead (1934).
120 Foucault (1979, 1982), Dews (1984).

kuojamus socialinius faktus. Kitaip tariant, jei holistai teisūs, mes turėsime peržiūrėti nusistovėjusį požiūrį į sąmoningus subjektus, pagrįstą individualizmu, o gal net visiškai jo atsikratyti.

Yra mažiausiai dvi radikalios holizmo atmainos, kurios pasielgtų būtent šitaip. Poststruktūralistai siekia dekonstruoti individą įrodinėdami, kad jis neturi esmės, pirmesnės už visuomenę. Intencionalumas yra tiesiog diskurso padarinys, o ne nepriklausoma priežastis. Toks dekartiško subjekto „decentralizavimas" remiasi Saussure'o lingvistiniu struktūralizmu, kuriame reikšmė kyla iš skirtumų tarp žodžių, o ne iš nuorodos į tikrąjį pasaulį, šiuo atveju – individų sąmonę (žr. 2 skyrių). Net jei diskursas sukelia šiuos padarinius tik dėka žmonių veiksmų (priklausomybė), ko poststruktūralistams nereikia neigti, jų manymu, šių padarinių negalima paaiškinti remiantis ikivisuomenine asmenybe, nes intencionalumas yra kupinas diskurso.

Po Wittgensteino laikų filosofai prieina prie tos pačios antiindividualistinės išvados. Savo vėlesniame darbe Wittgensteinas smarkiai kritikavo „mentalizmą", „mąstymo ligą", teigiančią, kad subjektyvios protinės būsenos yra elgesio priežastis, kaip preziumuoja intencinio akto teorija.[121] Užuot rėmęsis proto būsenomis, Wittgensteinas teigė, kad motyvai ir intencionalumas iš tikrųjų nurodo į viešąjį kriterijų, kuriuo remiantis elgesį mes paverčiame suprantamu ir *priskiriame* jam motyvų.[122] Tipinis pavyzdys yra nužudymo bylos nagrinėjimas: neturėdami tiesioginio priėjimo prie teisiamojo proto, prisiekusieji pasikliauja visuomenėje galiojančiomis taisyklėmis, kad suprastų jo motyvus iš situacijos. Ar tarp jo ir aukos buvo kilęs konfliktas? Ar jis priešinosi sulaikant? Ar yra įrodymų, siejančių jį su nusikaltimo vieta? Faktiškai prisiekusieji naudojasi Burge'o teiginiu, kad individo minčių turinys atspindi jo aplinką. Tačiau Wittgensteinas žengia žingsnį toliau – jis teigia, kad galiausiai teisiamojo motyvų neįmanoma atskirti nuo taisyklių, kuriomis remdamiesi prisiekusieji siekia sužinoti tuos motyvus, todėl nėra pagrindo laikyti pirmųjų pagrindinėmis vidinėmis veiksmo spyruoklėmis.[123] Jei tai atrodo nenatūralu, tai tik todėl, kad kasdieniame gyvenime mes „kondensuojame" viešuosius kriterijus, kuriais rem-

[121] Wittgensteino teiginių šiuo klausimu apžvalgą žr. Blooras (1983) ir Rubinsteinas (1986); apie tai, kodėl Wittgensteinas galėtų kritikuoti mano vėlesnį argumentą, žr. Coulterio (1992) atsakymą Bilmes'ui (1986).

[122] Blum ir McHugh (1971).

[123] Sharrock ir Watson (1984), Coulter (1989).

damiesi ketinimus priskiriame spėjamiems proto veiksmams, kurie dėl to įgyja slaptą egzistavimą ir paslaptingą kauzalinę galią.[124] Kartą pamatę, kas yra ketinimai ir veiksmo priežastys, socialiniai mokslininkai gali vengti jų ir koncentruotis ties suteikiančio jiems turinį bendro žinojimo struktūromis.[125]

Šie argumentai tiesiogiai suabejoja pagrindine individualizmo intuicija, kad protinės būsenos turi turėti privilegijuotą padėtį socialiniame aiškinime. Jie taip pat turi svarbų padarinį: individų ir kultūros santykis negali būti kauzalinis. Jei individai yra visiškai formuojami kultūros, tuomet jie nėra nepriklausomi nuo jos, o nepriklausomumas yra būtinas, kad jie dalyvautų kauzaliniame santykyje. Kitaip tariant, jei radikalus holizmas yra teisus, individai ir kultūra negali *sąveikauti* tarpusavyje, nes sąveika suponuoja skirtingas esybes.[126] Giddenso žodžiais tariant, tarp individų ir struktūros yra „dvilypumo", o ne „dualizmo" santykis, tos pačios monetos dvi pusės, o ne skirtingi reiškiniai, sąveikaujantys laike.

Noriu išlaikyti nuosaikųjį holizmą apie kultūrą, t. y. man reikia išspręsti prieštaravimą tarp teiginių, esą individai kartu yra ir nepriklausomi nuo kultūros, ir priklausomi. Kaip gali individai ir struktūra vienu metu būti „abipusiškai konstitutyvūs" ir „kodeterminuoti",[127] kaip galima vienu metu turėti reikalų su dvilypumu ir dualizmu? Trumpai tariant, kaip galima holizmo ir individualizmo sintezė?

Dvi susieinančios argumento linijos nurodo radikalaus holizmo problemą, iš kurių viena akcentuoja vidines individų galias, o kita – struktūrinių aiškinimų ribas. Pirmoji reiškia, kad nepriklausomai nuo to, kokiu mastu individo minties reikšmė yra formuojama socialiai, jo elgesiui paaiškinti svarbu tik jo suvokimas.[128] Burge'o istorijoje gali būti, kad abiejų maksų mintims priskiriamas turinys ir jų gydytojų jiems

[124] Bloor (1983, 19).

[125] Rubinstein (1977, 229). Kaip sako Haroldas Garfinkelis, „(sociologams) nereikia žiūrėti po kaukole, nes ten nėra nieko įdomaus, išskyrus smegenis" (citata iš Coulter, 1983).

[126] Nesugebėjimas užtikrinti kauzalinės sąveikos tarp individų ir struktūros galimybę buvo kritinis Giddenso „struktūrinimo" teorijos momentas. Žr. Archer (1982, 1995) ir Taylor (1989).

[127] Kur pastaroji savybė reiškia kauzalinį, o ne konstitutyvų santykį.

[128] Šį argumentą detaliau išvysto Loar'as (1985) ir Biro (1992) ir aš manau, kad jis yra numanomas Bhargavos (1992) nuomonėje šiuo klausimu.

paskirtas gydymas priklauso nuo to, kaip jų bendruomenės formuoja „artrito" reikšmę. Tačiau tai, kas privertė juos kreiptis į gydytoją, buvo pirmiausiai jų asmeninės mintys (skausmas, įsitikinimas, kad jis kyla dėl artrito), prie kurių jie turėjo išimtinį priėjimą. Šios mintys galėjo būti neteisingai suprastos socialiniu požiūriu, tačiau tai nereiškia, kad jos nelėmė veiksmo. Antrasis argumentas apverčia viską ir klausia, su kokio mechanizmo pagalba kultūra judina asmens kūną, jei ne per jo protą? Jei subjektas nežino apie bendrą žinojimą ar nesirūpina juo, kaip jis gali paaiškinti jo veiksmus?[129] Izoliuotos kultūros pirmasis susidūrimas su antropologu gali paaiškinti pastarojo nesugebėjimą suprasti jos normas kaip demonų darbą, tačiau, žinoma, toks jo ketinimų formavimas nieko bendro neturi su jo elgesio paaiškinimu, net jei jis paaiškina kultūros elgesį jo atžvilgiu. Panašiai Burge'o istorijoje Maksas turi kitokius nei jo visuomenės įsitikinimai ir tai reiškia, kad jo veiksmų priežastį galima nustatyti nepriklausomai nuo jos. Net jeigu visiškai atitinka subjektyvus ir bendras žinojimas, eksternalistinio veiksmo aiškinimo, pagrįsto kultūra, teisingumas priklausys nuo implicitinio internalistinio aiškinimo, pagrįsto subjektyviais motyvais, teisingumo.[130] Žmonės nėra akmenys. Akmenys juda tik tada, kai juos stumia išorinė jėga. Žmonės juda visiškai savarankiškai ir kultūra negali paaiškinti šio elgesio, kol neprasiskverbs į jų galvas. Grynai konstitutyvi intencialumo analizė yra statinė ir neleidžia mums pajusti, kaip individai ir struktūros sąveikauja tarpusavyje laike.

Ši kritika neužkerta kelio nuosaikiajam holizmui. Jis neteigia, kad kultūra nepadeda formuoti individo norų ir įsitikinimų reikšmės, bet kad individai socialiniame aiškinime vaidina vaidmenį, kurio negalima redukuoti iki kultūros. Radikalūs holistai pamatuotą veikimą sujungia su motyvuotu veikimu,[131] tačiau tai nereiškia, kad visuomenė yra tiesiog visuma nepriklausomai egzistuojančių idiolektų. Tokia mišri pozicija, atrodo, yra daugelio filosofų atsakas į Burge'o ir Putnamo istorijas: dauguma sutinka, kad eksternalizmas/holizmas užfiksuoja svarbias tiesas, ir tai sugriauna griežtą internalizmą/individualizmą, tačiau jie taip pat pripažįsta, kad jis turi ryškias ribas. Stengdamiesi įveikti dichotomiją, daugelis dabar skiria dvi proto turinio rūšis.[132] „Siauras"

[129] Žr. Porpora (1983, 132–133), Bilgrami (1992, 4) ir D'Andrade (1992).
[130] Bruce ir Wallis (1983).
[131] Bhargava (1992, 137).
[132] Pvz., Biro (1992); palyginkite su Walsh (1998).

turinys remiasi subjekto galvoje esančiomis reikšmėmis, motyvuojančiomis jo veiksmus, o „platus" turinys remiasi bendromis reikšmėmis, kurios atskleidžia subjekto mintis kitiems. Abi rūšys vaidina skirtingus vaidmenis socialiniame aiškinime.

Tą pačią mintį sėkmingiau galima išreikšti socialinėje mokslinėje idiomoje išskiriant individualumą *per se* ir socialinę individualumo *išraišką*. Pirmasis reiškia tas individo konstitucijos savybes, kurios yra savarankiškos ir todėl nepriklauso nuo socialinio konteksto. Kai kurios iš šių savybių yra materialios: individai gyvena genetiškai suformuotuose kūnuose, kurie nesuponuoja kitų kūnų, ir dėka nepriklausomų smegenų turi protą. Kitos yra kognityvios: individai egzistuoja iš dalies dėka savo minčių, kurias jie gali išsaugoti net būdami išlaipinti negyvenamoje saloje. Abi savybių rūšys yra esminės sąmoningiems individams ir net jei jos yra nulemtos visuomenės, jos egzistuoja nepriklausomai nuo jos. Jos suteikia asmenybei „autogenetinę" kokybę,[133] ir yra pagrindas tam, ką Meadas vadino „Aš", individo savęs įsivaizdavimas kaip atskiros mąstymo, pasirinkimo ir veiklos vietos.[134] Be šio asmenybę formuojančio substrato kultūra neturėtų žaliavos, kuriai galėtų daryti konstitutyvų poveikį, o individai negalėtų priešintis šiam poveikiui. Individualizmą palaikančios intuicijos yra įsišaknijusios šiame individualumo aspekte.

Individualumo *išraiška* reiškia tas individo konstitucijos savybes, kurios priklauso nuo kultūros, nuo apibendrinto *Kito*. Vadai ir dvasininkai egzistuoja tik kai yra kultūriškai pripažinti. Nors šis pripažinimas iš dalies yra išorinis, egzistuojantis Kitų supratime, jis yra ir vidinis, egzistuojantis, anot Meado, *Manyje*: reikšmės, kurias subjektas priskiria sau, įsisavindamas *Kitų* įsivaizdavimus ir įsivaizduodamas save socialiniu *objektu*. Šis noras apibrėžti savąjį Aš, remiantis *Kitų* požiūriu į jį, yra individų kultūrinio formavimo grandinės esminė grandis, kadangi, kol subjektai neįsisavins kultūros kaip savosios, ji negali įsiskverbti į jų galvas ir judinti jų, tačiau šio noro dėka jų individualumo išraiška tampa iš esmės kultūriniu reiškiniu. Holizmą palaikančios intuicijos yra įsišaknijusios šiame socialiniame individualumo aspekte.

Abiejų individualumo aspektų veikimą galima matyti valstybės „suvereniteto" sampratoje (žr. 6 skyrių). Būti suvereniu, viena vertus, reiškia ne daugiau kaip turėti išimtinę valdžią teritorijai, kurią valstybė ga-

133 Schwalbe (1991).

134 Mead (1934), Lewis (1979).

li turėti savaime. Valstybė, kontroliuojanti apleistą salą ar visą pasaulį, bus vienodai suvereni ir šia prasme suverenitetas yra vidinė nepriklausoma jų individualumo savybė. Būtent šio suvereniteto bruožo dėka valstybės gali kauzaliniu būdu sąveikauti tarpusavyje, o kartu ir su suverenių valstybių struktūra, nes tai reiškia, kad jos egzistuoja nepriklausomai. Tačiau skirtingai nuo daugelio suverenių valstybių sistemų, konkrečioje Westfalijos valstybių sistemos kultūroje suverenitetas taip pat yra *teisė*, kylanti iš tarpusavio pripažinimo, kuri suteikia kiekvienai valstybei tam tikrų laisvių (pavyzdžiui, nuo intervencijos) ir galių (vienodą teisnumą tarptautiniame teisme), kurias tik galingiausios valstybės gali sau leisti remdamosi išimtinai vidinėmis savybėmis. Šis valstybių subjektiškumo bruožas „nesąveikauja" su tarpusavio pripažinimo struktūra, tarsi abu egzistuotų atskirai; tai nėra „nepriklausomas kintamasis", aiškinamas kitu atskiru „nepriklausomu kintamuoju". Jis logiškai priklauso nuo šios struktūros ir labiau yra susijęs su valstybės individualumo ištaiška, o ne su jos individualumu *per se*.

Vienas iš būdų metodologiškai užfiksuoti šį skirtumą – išplėsti Martino Holliso įdomų skirtumą tarp tradicinių žaidimų ir Wittgensteino kalbinių žaidimų iki skirtumo tarp dviejų „žaidimo teorijos" rūšių.[135] Tradicinė ar von Neumanno ir Morgensterno žaidimo teorija laikosi individualistinio požiūrio. Ji preziumuoja, kad žaidimo struktūra yra visuma nepriklausomai egzistuojančių subjektų, kuri daro jiems kauzalinį arba reguliacinį poveikį. Tai prieina prie siauro protinio turinio arba individualumo *per se* vaidmens sąveikoje. Wittgensteino žaidimo teorija laikosi holistinio požiūrio ir žaidimo struktūrą traktuoja kaip bendrą žinojimą, suteikiantį individams tam tikrą identitetą ir interesus. Tai prieina prie plataus turinio arba socialinės individualumo išraiškos aiškinamojo vaidmens sąveikoje. Abi žaidimo teorijas galima gvildenti atskirai, nes jos turi skirtingus aiškinimo objektus: pirmoji nagrinėja subjektų atliekamus pasirinkimus konkrečiame žaidime, antroji – kas jie yra ir kokį žaidimą jie žaidžia pirmiausiai. Jos taip pat naudoja skirtingas „struktūrines" metodologijas: tinklo teorijos kauzalinius metodus[136] ir diskurso bei gramatinių modelių konstitutyvius metodus.[137] Abi žaidimo teorijos rūšys tyliai implikuoja viena kitą, nes tradicinė žaidimo teorija suponuoja holistinį požiūrį tiek, kiek ji įtraukia socialines savybes

135 Hollis (1994).

136 Pvz., Wellman ir Berkowitz, red. (1988), Porpora (1989).

137 Pvz., Sylvan ir Glassner (1983, 1985), Coulter (1989), Emirbayer (1997).

į savo žaidėjų specifikaciją, o Wittgensteino žaidimo teorija suponuoja individualistinį požiūrį, nes tik nepriklausomai egzistuojančių agentų kauzalinės sąveikos dėka ilgainiui jų socialinės savybės kuriasi ir atsikuria. Tai nereiškia, kad tradicinės žaidimo teorijos atstovai turi tapti Wittgensteino teorijos šalininkais ar atvirkščiai, tačiau tai rodo kai kurias dialogo galimybes.

Skirtumas tarp individualumo *per se* ir jo socialinės išraiškos leidžia pamatyti, kaip individų ir struktūros santykis vienu metu gali būti savarankiškas ir priklausomas, kauzalinis ir konstitutyvus; galima turėti tiek dualizmą, tiek dvilypumą. Skirtumas išsprendžia paradoksą ir parodo, kad dvi savybių rūšys dalyvauja formuojant agentus, savarankiškas savybes ir socialines savybes. Nuosaikios individualizmo ir holizmo formos nėra nesuderinamos, kadangi jos atkreipia dėmesį į šias skirtingas individualumo savybes iš esmės pateikdamos skirtingų klausimų. Problema kyla dėl kiekvienos ontologijos radikalių formų, kuomet sakoma, kad sąmoningas subjektiškumas yra tik saviorganizacija, arba tik diskurso padarinys. Jis yra tiek vienas, tiek kitas ir pripažinti tai labai svarbu tinkamam kiekvieno iš jų supratimui. Socialinių mokslininkų sunkumas yra atskirti agentų prigimtines socialines charakteristikas nuo nesocialinių ir išlaikyti šį skirtumą vėlesniame teorizavime apie socialinės sistemos „struktūrą".

Kultūra kaip savaime išsipildanti pranašystė

Pirmiau išdėstytu požiūriu į kultūrą siekiama suteikti vienodą svorį subjektiškumui ir struktūrai. Jie yra *abipusiškai* konstitutyvūs ir *ko*determinuoti. Tačiau mano dėstymas ties struktūra koncentravosi dėl dviejų priežasčių. Pasirodžius racionalaus pasirinkimo ir žaidimo teorijoms kaip svarbiems analitiniams įrankiams, TS mes šiandien turime tikrai gerai suręstą karkasą samprotavimui apie subjektiškumą ir sąveiką. Jis nėra užbaigtas, nes racionalizmas linkęs nepaisyti sąveikos vaidmens agentų konstravime, tačiau mūsų mąstymas apie struktūrą palyginti skurdus. Tai tiesa nepaisant sąvokos užimamos svarbiausios vietos sisteminiuose TS. Waltzo materialistinių sąvokų kūrimas yra vertinga pradžia, tačiau tai tik įžanga į gilesnį mąstymą apie problemą. Antroji priežastis, pabrėžta Waltzo, yra ta, kad struktūrinis teorizavimas prognozuoja gerą aiškinamąjį rezultatą. Net jei mums trūksta žinių apie

subjektus ir jų ketinimus, turime gebėti paaiškinti ir net numatyti jų elgesio modelius, jei žinome taisyklių struktūrą, į kurią jie yra įrėminti. Agentai struktūrą suvokia kaip objektyvų socialinį faktą, sistemiškai ribojantį ir įgalinantį veiksmą, todėl ji turi kurti skirtingus modelius. Tai gali šokiruoti šiuolaikinius TS tyrinėtojus kaip plaukimas prieš srovę, nes vienas iš tradicinių nepasitenkinimų „struktūrine" (t. y. neorealistine) TS teorija yra dėl jos silpno aiškinimo gebėjimo. Tačiau šios knygos prielaida yra ta, kad Neorealizmo problema yra jo materializmas, o ne struktūralizmas. Geresnis būtų požiūris, pripažįstantis, kad struktūrą formuoja ne vien materialios sąlygos, bet ir bendros idėjos.

Tačiau dėl šio skyriaus šališkumo struktūros atžvilgiu toliau pateikiamo argumento negalima per stipriai akcentuoti: *struktūra egzistuoja, sukelia padarinius ir plėtojasi tik dėl agentų bei jų veiklos*. Bet kuri struktūra – tiek mikro, tiek makro – yra iliustruojama tik procese. Kaip nurodo Herbertas Blumeris apie kultūros struktūrą:

> normų, vertybių, socialinių taisyklių ir pan. koncepcijų neatlyginamas pripažinimas neturi akinti socialinio mokslininko dėl fakto, kad bet kuriai iš jų priešpriešinamas socialinės sąveikos procesas, kuris būtinas ne tik jų pokyčiams, bet ir jų išsaugojimui fiksuotoje formoje. Būtent socialinis procesas grupiniame gyvenime sukuria ir palaiko taisykles, o ne taisyklės sukuria ir palaiko grupinį gyvenimą.[138]

Aš pakeisčiau tik paskutinį sakinį, siūlantį arba–arba požiūrį į santykį, kuris traktuotinas kaip ir–ir, tačiau kitais atžvilgiais jo argumentas yra puikus ir bent iš dalies taikytinas ir materialioms struktūroms. Pajėgumų pasiskirstymas daro įtaką tarptautinei politikai tik dėl norinčių ir tikinčių valstybinių agentų, suteikiančių jam prasmę.

Struktūros priklausomybė nuo individų ir socialinio proceso yra tiek konstitutyvi, tiek kauzalinė. Kita vertus, žinojimo pasiskirstymas socialinėje sistemoje kiekvienu konkrečiu momentu egzistuoja tik dėka subjektų norų ir įsitikinimų. Tai aiškiausiai matyti bendro žinojimo atveju, kuris tiesiogiai priklauso nuo idėjų „galvoje", tačiau tai taikytina ir kolektyviniam žinojimui, kuris priklauso nuo norų ir įsitikinimų, nors ir negali būti redukuojamas iki jų. Jei kultūra egzistuoja tik dėka norų ir įsitikinimų, ji padarinius sukelia tik dėka agentų elgesio. Kalinio dilemos gebėjimas sukelti tam tikrą rezultatą arba konkurencinės struktūros ge-

[138] Blumer (1969, 19).

bėjimas atrinkti tam tikrus subjektus išgyvenimui suponuoja veiksmus, turinčius savyje šių padarinių. Tai skatina daugelį socialinių mokslininkų teigti, kad, pavyzdžiui, normos yra „normos" tik jeigu jos pasireiškia elgesyje; aš sakau, kad normos yra bendri įsitikinimai, kurie gali pasireikšti elgesyje, o gali ir nepasireikšti, priklausomai nuo jų jėgos, tačiau normos gali sukelti padarinių tik tuo atveju, jeigu jos taip pasireiškia.

Kita vertus, socialinės struktūros ir kauzaline prasme priklauso nuo agentų bei praktikos. Konstitutyvi analizė iš esmės yra statinė. Ji pasako, iš ko susideda struktūros ir kaip jos gali sukelti tam tikrų padarinių, tačiau ne apie jų judėjimo laike procesus, t. y. ne apie *istoriją*. Tai aiškiai matyti struktūrinių pokyčių atveju, kurį sukelia veiksmai, griaunantys esamas struktūras ir kuriantys naujas. Tačiau kaip pabrėžia Blumerio citata, struktūrinį atkūrimą lemia ir tęstinis sąveikos procesas, kuriam atkūrimas yra numatytas arba atsitiktinis padarinys. Kitaip tariant, šiuo požiūriu kultūra atrodo kaip „įrankių komplektas", kurį nusimanantys agentai naudoja savo poreikiams tenkinti[139] ir taip daro kauzalinį bei konstitutyvų poveikį kultūrai.

Dėl šios priežasties tiek kauzaline, tiek konstitutyviąja prasme struktūra yra nuolatinis proceso padarinys, o procesas – struktūros padarinys. Tai nereiškia, kad mes visada turime (ar net galime) teorizuoti apie juos abu vienu metu. Ir struktūrinė, ir proceso teorija nagrinėja skirtingus klausimus ir mes galime panorėti „suskliausti" vieną, kol taikome kitą.[140] Šiame skyriuje procesas užėmė ne tokią svarbią padėtį kaip struktūra ar agentai, o 7 skyriuje aš darau priešingai, tačiau atlikdami šiuos ėjimus, mes neturime užmiršti jų tarpusavio priklausomybės. Svarbiausia, neturime laikyti struktūros ir proceso skirtingais analizės lygiais, kaip tai daro Waltzas, Buzanas, Jonesas ir Little'as, nes tai suponuoja, kad struktūra egzistuoja arba sukelia padarinių atskirai nuo proceso („sudaiktinimas") ir kad pats procesas nėra struktūrinis. Tiesa, kad yra du analizės lygiai (mikro ir makro), bet *abu* yra struktūriniai ir *abu* demonstruojami procese. Nėra struktūrų be agentų ir agentų (išskyrus biologine prasme) – be struktūrų. Socialiniai procesai visada yra struktūriniai, o socialinės struktūros – proceso stadijoje.

Faktas, kad agentai yra konstruojami visuomenės, o struktūra yra nuolatinio proceso stadijoje, gali sukelti įspūdį, kad visuomenė yra be

[139] Swidler (1986).
[140] Giddens (1979, 81).

galo kintanti ir net labai nestabili, ypač palyginti su Waltzo deterministiniu argumentu. Jei jau taip, tiesa yra priešinga, nes dialektinis santykis tarp struktūros ir individų kelia tokią hipotezę: *kultūra yra savaime išsipildanti pranašystė*.[141] Esant pagrindui sąveikauti konkrečioje situacijoje, subjektai, prieš pasirinkdami veikimo būdą, turi apibrėžti situaciją. Šie apibrėžimai bus grindžiami mažiausiai dviem aplinkybėmis: jų asmeniniu identitetu ir interesais, atspindinčiais įsitikinimus apie jų vaidmenį šiose situacijose; jų mintimis apie galimus kitų veiksmus, atspindinčiomis jų įsitikinimus apie jų identitetą ir interesus. Kai šie įvairūs įsitikinimai nėra bendri, kai nėra kultūrinio situacijos apibrėžimo, tikėtina, kad subjektams bus netikėtas kitų subjektų elgesys, o jų sąveikos rezultatas privers suabejoti jų įsitikinimais. Jei aš vairuoju mašiną kultūroje, kurioje, man to nežinant, raudonas šviesoforo signalas reiškia „važiuok", o žalias – „stok", tuomet sankryžoje aš ir kitas vairuotojas klaidingai spėliosime vienas kito veiksmus ir tikriausiai sukelsime avariją. Mūsų lūkesčiai ar „pranašystės" apie situaciją nepasitvirtins, o tai gali priversti suabejoti mūsų kultūriniais įsitikinimais apie šviesoforą. Jei, kita vertus, mūsų supratimas yra bendras, tuomet aš sustosiu degant raudonai šviesai, o kitas saugiai važiuos degant žaliai. Mūsų „pranašystės išsipildys", ir tai sustiprins mūsų kultūrinius įsitikinimus apie šviesoforą.[142] Ta pati logika veikia visose kultūros nulemtose situacijose. Klasėje mokytojas ir mokinys turi bendrus įsitikinimus apie tai, kas jie yra ir kaip jie turi elgtis, kas skatina juos elgtis taip, kad atkurtų tuos supratimus. Kai egzistavo kultūrinė formacija, žinoma kaip Šaltasis karas, JAV ir SSRS turėjo bendrą įsitikinimą, kad jos yra priešai, ir tai padėjo formuoti jų identitetą bei interesus bet kokioje situacijoje, kuo remiantis jos veikė taip, kad grėsmė kitam tik pasitvirtindavo, atnaujinant Šaltąjį karą. Bet kuriuo atveju socialiai bendras žinojimas yra svarbiausias dalykas paverčiant sąveiką palyginti prognozuojama laike, kuriant gomeostatines tendencijas, stabilizuojančias visuomeninę tvarką. Trumpai tariant, kultūra linkusi atsikurti ir tikrai turi tai daryti, jei pretenduoja į kultūrą.

Žmonės neatsitiktinai visur gyvena tokiame palyginti gomeostatiniame pasaulyje. Kultūra patenkina pagrindinius žmonių socialumo ir

[141] Krishna (1971). Savo argumentacijoje Krishna naudoja sąvoką „visuomenė", o ne „kultūra". Dėl skirtingų savaime išsipildančių pranašysčių rūšių žr. Kukla (1994); mano diskusija susijusi su Kuklos vadinamomis „III tipo" pranašystėmis.

[142] Perdarytas pavyzdys iš Kukla (1994, 21).

ontologinio saugumo poreikius (3 skyrius), o mažindama sandorių kaštus, padeda išspręsti labai sudėtingas praktines bet kokių darbų užbaigimo problemas. Dažniausiai šias funkcijas laikome savaime suprantamu dalyku ir iš tikrųjų tai svarbiausia, nes būtent gebėjimas kultūrą laikyti žinomu faktu leidžia mums užsiimti savo reikalais. Paprastai tik kam nors pažeidus mūsų bendrus lūkesčius ir „nesilaikant" visuomeninės tvarkos mes suvokiame, kokie svarbūs jie yra nustatant, kas mes esame ir ką darome. Šiuo požiūriu kultūros skiriasi nuo socialinių sistemų, pagrįstų tik asmeniniu žinojimu, kaip pirmojo susidūrimo situacijoje. Pastarojoje subjektai palyginti laisvai gali keisti savo įsitikinimus, nes jie neturi jokių įsipareigojimų *Kitiems*, stiprinančių konkretų mąstymo būdą, o kultūrose subjektai priklauso nuo *Kitų*, veikdami tam tikru būdu, ir gali suvokti savo interesus. Dėl šios priežasties kitaip nei voliuntarizmas ir socialinis plastiškumas, kartais siejami su idealizmu, čia pateikiamas argumentas pabrėžia, kaip socialinės sistemos gali „susijungti" su konkrečiais modeliais per bendro žinojimo logiką, ir pridedamas socialinio inertiškumo šaltinis, kurio nebūtų sistemoje be kultūros. Savasis *Aš* „pranašystėje" reiškia bendruomenę, o ne individą, o socialinis pokytis turi būti bendru reikalu.

Nors struktūros papildymas kultūra sukuria stabilumą, tačiau jis nepalieka mūsų neorealistiniame determinizme. Kultūra gali būti savaime išsipildančia pranašyste tik ją nešančių agentų galvose ir ant jų pečių. Subjektų įsitikinimai sudaro bendrą žinojimą ir jų veikla ilgainiui jį patvirtina arba paneigia. Kultūra nuolat juda, net kai savaime atsigamina. Ji yra tai, kaip žmonės ją suvokia, net kai ji suvaržo jų veiksmų laisvę konkrečiu momentu. Ji yra nuolatinis *laimėjimas*.[143] Nepaisant savo konservatyvaus polinkio, kultūra visada apibūdinama daugiau ar mažiau ginčijamais klausimais tarp jos nešiotojų, o tai yra nuolatinis kultūrinių pokyčių šaltinis. Šie ginčai turi mažiausiai penkis tarpusavyje susijusius šaltinius. Pirmas yra vidiniai prieštaravimai tarp skirtingų kultūros logikų. Kultūros susideda iš daugybės skirtingų normų, taisyklių ir institucijų ir jų skatinama praktika dažnai yra prieštaringa.[144] Antras yra faktas, kad agentai niekada nėra tobulai socializuoti ir turi tik bendrų įsitikinimų. Kiekvienas mūsų turi asmeninius įsitikinimus, skatinančius jį įgyvendinti asmeninius projektus, galinčius pakeisti mūsų aplinką. Trečias konfliktų šaltinis yra netikėti bendrųjų įsi-

[143] Ashley (1988).
[144] Apie taikymą TS žr. Bukovansky (1999a,b).

tikinimų padariniai. Liaudies tragedija gali kilti iš bendro supratimo apie kažką kaip apie liaudį, tačiau sukelti rezultatą, kuris galiausiai pakeis šį įsitikinimą. Ketvirtas veiksnys yra išoriniai sukrėtimai. Revoliucija, kultūrinis imperializmas ar konkistadorų invazija gali pakeisti kultūros tvarką. Galiausiai egzistuoja kūrybiškumas, naujų idėjų iškėlimas kultūros viduje. Tai tik struktūrinių pokyčių tyrimo pradžia ir aš grįžtu prie jo 7 skyriuje. Čia aš noriu pasakyti, kad hipotezė, jog kultūra yra savaime išsipildanti pranašystė, visiškai neužkerta kelio ginčams ir pokyčiams. Ji tik nurodo tendenciją, o ne neišvengiamą rezultatą. Holizmas suponuoja determinizmą ne daugiau negu kalba suponuoja žodžius.[145] Sudaiktinti socialiniai faktai gali tapti probleminiais ir pasikeisti. Agentai nėra kultūros kvailiai ar robotai, net kai atgamina savo kultūrą, ir 7 skyriuje mes pamatysime, kokie jie gali būti kintantys.

Išvados

Struktūros sąvoka tarptautinėje politikoje turi skirtingą reikšmę skirtingiems žmonėms. Neorealistai ją sieja su anarchija ir materialių pajėgumų pasiskirstymu. Trečiajame skyriuje aš įrodinėjau, jog tam, kad toks sąvokos traktavimas ką nors paaiškintų, mes turime daryti bent numanomą prielaidą apie interesų pasiskirstymą sistemoje, tačiau tai neturi prieštarauti Neorealizmo materialistinei pasaulėžiūrai, jei interesus traktuosime kaip nulemtus žmogaus prigimties. Turint omeny šios knygos idealistinį požiūrį, prasminga akcentuoti, kad aš sutinku su realistais, jog socialinių sistemų struktūroje esama griežtai materialių elementų. Socialines sistemas sudarantys subjektai yra gyvuliai su biologiniais pajėgumais, poreikiais ir polinkiais, kurie visiškai nesiskiria nuo jų giminių, užimančių žemesnę padėtį maisto grandinėje. Šie gyvuliai savo dispozicijoje turi įvairių įrankių („gebėjimų"), materialių objektų su vidine galia, kurie leidžia jiems atlikti tam tikrus veiksmus. Dėl šios priežasties akcentuodami idėjinį tarptautinės struktūros aspektą mes neturime pamiršti, kad jis priklauso nuo šios materialios bazės, kurios analizė yra pagrindinis Realizmo indėlis.

Nors materialios sąlygos yra esminis atspirties taškas struktūriniam teorizavimui, jos paaiškina palyginti nedaug. Trečiajame skyriuje aš įro-

145 Žr. Pettit (1993).

dinėjau, kad interesus daugiausiai formuoja idėjos, vadinasi, socialinės sistemos taip pat yra struktūriškai apibrėžtos žinojimo pasiskirstymu. Tai atveria kelią idealistinei struktūros analizei, tačiau savaime nesuponuoja *kultūrinės* struktūros. Kartais, kaip Pirmojo susidūrimo atveju, subjektai sąveikauja neturėdami bendro supratimo ir tokiu atveju žinojimo pasiskirstymą sistemoje sudarys vien asmeniniai įsitikinimai. Šiame skyriuje į antrąjį planą nustūmiau asmeninio žinojimo struktūras, kad susikoncentruočiau ties bendru žinojimu, kur labiausiai matyti konstruktyvistinio idealizmo vertė palyginus su racionalistiniu idealizmu. Kultūrinės struktūros yra sudėtingos tiek savo esme, tiek padariniais, todėl, mėgindamas paaiškinti jas, aš išdėsčiau tipologiją, pagrįstą trim skirtumais: 1. Tarp dviejų jų organizacijos lygių (mikro ir makro), pasireiškiančių atitinkamai kaip bendras ir kolektyvinis žinojimas. 2. Tarp jų kauzalinių ir konstitutyvių padarinių. 3. Tarp jų padarinių elgesiui ir identitetui bei interesams. Šių skirtingų modalumų analizė reikalauja skirtingų struktūrinių metodų, o šiame skyriuje išdėstytas požiūris į kultūralizmą iš esmės yra pliuralistinis. Tačiau analizuojant bet kurį iš jų svarbu parodyti, kaip kultūros formos jungiasi su materialiomis jėgomis ir suteikia joms prasmę bei kaip pastarosios apriboja pirmąsias. Analizės tikslais gali būti prasminga išskirti „materialią"ir „idėjinę" struktūrą, tačiau galiausiai socialinė sistema turi tik vieną struktūrą, sudarytą tiek iš materialių, tiek iš idėjinių elementų.

Aš įtariu, kad nedaug TS mokslininkų, net kiečiausi neorealistai, neigs, kad šiuolaikinės valstybės turi daugybę bendrų įsitikinimų apie tarptautinio žaidimo taisykles, žaidėjų asmenybes, jų interesus, racionalų elgesį ir t. t. Kitaip tariant, mažai kas neigs, kad šiuolaikinės tarptautinės sistemos struktūros sudėtyje yra didelė dalis kultūros. Ši kultūra labai priklauso nuo to, kaip politikai ir mokslininkai šiandien supranta tarptautinės politikos prigimtį, paversdami šią politiką realia jos šiuolaikiniu pavidalu, o tai reiškia, kad TS gali turėti naudos ne tik iš politinių ekonomistų, bet ir iš antropologų įžvalgumo.[146] Tačiau TS mokslininkai smarkiai ginčysis dėl to, kiek šis kultūrinis antstatas svarbus reguliuojant valstybių elgesį, susijusį su likutinių materialių sąlygų baze. Trumpai tariant, jie nesutars dėl tarptautinės kultūros „svarbos". Šis nesutarimas yra dalis fono, kuriame aš dėstau pagrindinius II dalies argumentus.

[146] Žr. Weldes ir kiti, red. (1999).

II DALIS

Tarptautinė politika

5. Valstybė ir korporatyvinio subjektiškumo problema

Pirmajame skyriuje apibrėžiau socialinio gyvenimo konstruktyvistinę ontologiją. Priešingai negu materializmas, konstruktyvizmas daro prielaidą, kad žmonių susivienijimo struktūros yra daugiau kultūrinis, o ne materialinis reiškinys ir, priešingai negu racionalizmas – kad šios struktūros ne tik reguliuoja elgesį, bet ir konstruoja identitetą bei interesus. Šioje ontologijoje materialios jėgos išsaugo savo reikšmę ir žmonės išlieka tikslo siekiančiais subjektais, tačiau pirmo dalyko reikšmė ir antro turinys daugiausia priklauso nuo bendrų idėjų, kuriose jie išreiškiami, o kultūra iš esmės tampa galimybės paaiškinti jėgą ir interesą sąlyga. Todėl analizė turi prasidėti nuo kultūros ir tik po to pereiti prie jėgos ir intereso, užuot pirmąją naudojant paaiškinimui tik ten, kur pastarieji yra bejėgiai.

Konstruktyvizmas nėra tarptautinės politikos teorija. Kaip ir racionalaus pasirinkimo teorija, jis yra iš esmės nepriklausomas ir laisvai pritaikomas bet kuriai socialinei formai – kapitalizmui, šeimoms, valstybėms ir pan. – todėl pakanka pasirinkti, kokie subjektai (analizės vienetai) ir struktūros (lygiai) mus domina. Tarptautinių Santykių (TS) disciplina nustato plačias tokio pasirinkimo ribas, ir TS atžvilgiu ši knyga susijusi su valstybėmis bei jų sistema. Valstybės atlieka pagrindinį vaidmenį reguliuojant organizuotą prievartą, kuri yra viena esminių tarptautinės politikos problemų; be to, valstybių sistemos struktūra yra palyginti nepriklausoma nuo kitų šiuolaikinės tarptautinės sistemos struktūrų, tokių kaip pasaulio ekonomika, ir tai leidžia mums studijuoti ją, bent iš dalies, izoliuotai. Kaip ir bet kuris subjektų ir struktūrų apibrėžimas, tai neabejotinai nulems galutines išvadas[1]; ir tos, kurias aš dėstysiu kituose trijuose skirsniuose, būtų iš esmės skirtingos, jeigu analizė būtų taikoma daugianacionalinėms korporacijoms ir pa-

[1] Frey (1985).

saulio ekonomikai. Nors galima teigti, kad pasaulinė politika nėra visiškai aiški, kol nėra suprasta valstybių sistema, tačiau tai nereiškia, kad šie reiškiniai yra tolygūs, arba kad valstybės yra svarbesnės už kitus tarptautinius subjektus, nepriklausomai nuo to, kas įeina į šią sąvoką. „Tarptautinių santykių" sąvoką atitinka daug reiškinių, ir valstybių sistema tėra vienas jų.

Politinis Realizmas taip ilgai dominavo valstybių sistemos teorijoje, kad TS teoretikai kartais teigia, jog valstybės sistemos analizė iš prigimties yra Realistinė. Tai nėra teisinga bent tol, kol „Realizmas" remiasi intereso kategorija. Remtis valstybių sistema kaip atspirties tašku yra tas pats, kas aiškinti pasaulį pradedant nuo Saulės sistemos. Tai nėra pačia savimi paaiškinama sąvoka. Lygiai kaip yra skirtingos Saulės sistemos teorijos (Ptolemajaus, Koperniko), gali būti kelios valstybių sistemos teorijos. Realizmas yra viena tokių teorijų, kaip buvo parodyta pirmame skyriuje, grindžiama materializmo ir individualizmo ontologija. Apibrėžęs TS idealistinės ir holistinės ontologijos pamatus, antrame skyriuje aš bendrai apibūdinau kitą ontologiją. Ši teorija turi daug „idealistinių" bruožų, tačiau toks pavadinimas visai teorijai netaikytinas. Šia knyga bandoma nušviesti valstybių sistemą pasitelkiant loginį mąstymą ir konstruktyvistinės socialinės teorijos prielaidas, todėl valstybių sistemos konstruktyvistinė teorija iš esmės geriausiai paaiškina šios knygos nagrinėjimo dalyką. Kadangi konstruktyvistinė socialinė teorija skiria ypatingą dėmesį subjektų ir struktūrų tarpusavio priklausomybei socialiniuose procesuose, mano pateikiama šio požiūrio interpretacija orientuojasi į tris subjektų-struktūrų problemos elementus: penktame skyriuje nagrinėjamos valstybės-subjektai, šeštame – valstybių sistemos struktūra, o septintame – jų sąveika tarptautinės politikos procese.

Valstybių sistemos egzistavimas negalimas be valstybių taip pat, kaip visuomenės – be žmonių. Vienetai daro įmanomą atitinkamų jų sistemų buvimą. Pabrėžtina, kad bent jau visuomenės atveju yra svarbu, jog vienetai yra tikslo siekiantys subjektai. Visuomenė būtų kitokia, jei ją sudarantys žmonės veiktų be tikslo, net pripažinus, kad daug visuomeninių reiškinių nėra valiniai. Aš įrodinėsiu, kad valstybės veikia tokiais pat tikslingumo sumetimais bei turi „savojo aš" supratimą – „valstybės irgi yra žmonės" – ir tai nulemia tarptautinės sistemos prigimtį. Pabrėžtina, kad tai nesusiaurina tarptautinės politikos koncepcijos iki užsienio politikos arba valstybės pasirinkimų teorijos.

Kaip yra teigiama ketvirtame skyriuje, socialinis gyvenimas negali būti bet kuriame savo lygyje paaiškintas vien per tikslingo veikimo prizmę, nes makrorezultatai gali būti pasiekiami ir mikrolygyje, ir dėl to, kad socialinės struktūros gali kurti subjektus. Tačiau žmogaus elgesys daugiausia yra valdomas interesų, todėl pati griežčiausia makroteorija priklausys bent nuo implicitinių prielaidų apie jų prigimtį ir pasiskirstymą[2]. Trečiame skyriuje mes pastebėjome, kad tai yra aktualu Waltzo teorijai, teigiančiai, kad valstybės yra subjektai su egoistiniais *status quo* interesais. Jo tarptautinės politikos koncepcija iš esmės remiasi ypatinga valstybės teorija, nors ir nebūdama jai visiškai tolygi.[3] Tai nėra kritika, nes sisteminiai TS teoretikai neišvengiamai naudojasi valstybės teorija, kaip sociologai naudojasi žmonių teorija. Skiriasi tik valstybės teorijos panaudojimo ribos.

Valstybės teoriją nagrinėjančioje literatūroje yra tiriama nemažai svarbių problemų: valstybės nepriklausomybė nuo visuomenės, jos klasinė sudėtis, institucijų kompetencija, teisėtumas ir t. t.[4] Iš minėtų klausimų čia bus nagrinėjamas tik vienas – valstybių kaip „vientisų subjektų" susikūrimas, nes tai yra tarptautinės sistemos tyrimo atspirties taškas. Pabrėžtina, kad „vientisumo" požymis laikytinas būtinu ir neginčijamu, nes yra išvestinis iš valstybės-subjekto sąvokos, ir grindžiamas prielaida, kad niekas negali būti „subjektu", kol jis nėra „vientisas".

Klausimui, kaip valstybės tampa tarptautinės bendruomenės „žmonėmis", valstybės teorijoje nebuvo skiriama pakankamai dėmesio. Pastaroji yra daugiau orientuota į vidaus politiką, kurioje valstybė kaip vienetas yra mažiau svarbus veiksnys negu valstybės vidinė santvarka. Tačiau tokio paties likimo valstybės subjektiškumo klausimas sulaukė ir TS teorijoje, kur Arnoldo Wolferso 1959 m. pirmą kartą išleistas darbas faktiškai tapo paskutiniu šioje srityje.[5] Paradoksalu, tačiau toks dėmesio stygius iš dalies gali būti paaiškintas tuo, kad valstybės-subjekto sąvoka užima centrinę vietą sisteminėje teorijoje, kuri be jos vargu ar gali egzistuoti. Valstybę „sužmogina" toli gražu ne vien mokslininkai, taip darome mes visi. Mūsų kasdieniame gyvenime piliečiai

[2] Emmet (1976).
[3] Buzan, Jones, and Little (1993:116–121).
[4] Šios literatūros įvadą žr. pas Carnoy (1984), Jessop (1990), ir Poggi (1990)
[5] Tačiau žr. Achen (1989) ir Cederman (1997)

ir politikai pripratę žiūrėti į valstybes kaip į žmones, kalbėdami apie jas taip, tarsi jos turėtų tokius pat interesus, kuriuos mes priskiriame vieni kitiems. Mes manome, kad Jungtinės Valstijos turi „saugumo interesus" Persijos įlankoje, kad jos „laikė" Irako įvykdytą Kuveito „užkariavimą" pavojingu šiems interesams, kad dėl to jos „atakavo" Iraką, kad jų sprendimai buvo „racionalūs" ir „teisėti" ir pan. Tarptautinė teisė sieja šias antropomorfines kalbas su valstybės „subjektiškumo" sąvoka (lygiai kaip organizacijos yra pripažįstamos subjektais vidaus teisėje)[6]; ir iš tikrųjų tai yra taip giliai įsišakniję mūsų mąstysenoje, kad sunku įsivaizduoti, kaip kitaip galėtų būti apibūdinama ir įgyvendinama tarptautinė politika. Kaip pabrėžia Carras[7], kasdieniniai TS būtų beprasmiai be korporatyvinio subjektiškumo požymių. Kitaip tariant, tarptautinės sistemos realybė egzistuoja tokio požiūrio pagalba.

Dėl šios priežasties valstybės-subjekto atsiradimas gali būti paliktas nenagrinėtas. Juk ir sociologai plėtodami sociologiją neprivalo būti biologais ar psichologais, net pripažįstant, kad sociologija remiasi išsamiu žmogaus tyrimu. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad pastaruoju metu mokslininkai jau nebelinkę *a priori* tikėti net tuo, jog žmogus yra (vientisas) subjektas[8], tuo didesnės kritikos sulaukė valstybės-subjekto sąvoka, kurios pasmerkimo dabar reikalauti yra normalu dėl padidėjusio teorinio spaudimo. Kai kurie kritikai primygtinai pabrėžia vidinių reiškinių svarbą tarptautinės politikos aiškinimui. Liberalai, pavyzdžiui, teigia, kad, norėdami paaiškinti valstybės veiksmus, mes prieš tai turime ištirti interesų grupes, kurioms ir atstovauja valstybė.[9] Užsienio politikos sprendimų priėmimo teoretikai siekia atidaryti valstybės „juodąją dėžę" ir skirti pagrindinį dėmesį joje veikiančiai biurokratijai bei individams.[10] Kiti kritikai pasirenka platesnį taikiklį, tai yra pačią valstybę. Individualistai pasisako už tai, kad tyrimo dalykas būtų susiaurintas ir nuo valstybės būtų pereita prie individų bei jų sąveikos, kur pareigūnai užima sargo vietą socialinio pasirinkimo procese.[11] Postmodernistai tvirtina, kad subjektus visada veikia propagan-

[6] Žr. Coleman (1982).
[7] Carr (1939, U7–U9).
[8] Pvz., Henriques ir kt. (1984), Elster, red. (1986)
[9] Moravcsik (1997).
[10] Allison (1971).
[11] Bueno de Mesquita (1981: 12–18).

da, todėl nuo jų greičiau turi būti abstrahuojamasi, užuot darant juos teorijos atspirties tašku.[12] Empirikai teigia, kad mes neturime teorinio pagrindo pripažinti valstybių-subjektų buvimo, nes pastarieji nėra fiziniai objektai. Net Realistai, atstovaujami Stepheno Krasnerio[13] ir Roberto Gilpino,[14] žiūri į minėtą hipotezę skeptiškai, pirmajam susiaurinant Jungtines Valstijas iki aukščiausių sprendimus priimančių asmenų Baltuosiuose Rūmuose ir Valstybės departamente, o antrajam teigiant, kad „valstybė iš tikrųjų neegzistuoja".

Visas šias, kitais atžvilgiais nesuderinamas, teorijas vienija pripažinimas, kad valstybės subjektiškumas yra tiesiog „naudinga fikcija" arba „metafora", pakeičianti kitą, tikrąjį reiškinį. Valstybė *realiai* nėra subjektas, ji tėra „teorinis konstruktas"[15]. Filosofai pavadintų tai „nominalistiniu", „instrumentalistiniu" ar „skeptiniu" požiūriu į valstybę, kadangi daroma prielaida, jog „valstybės-subjekto" vardas neatitinka jokio realaus vieneto (žr. antrąjį skyrių). Nominalistai mano, kad priešingas (mokslinis) „realistinis" požiūris remiasi „materializacija"[16]. Svarbi, tačiau retai akivaizdžiai pasirodanti nominalizmo prielaida yra ta, kad su tam tikromis išlygomis vieną kartą supratus, kad valstybės „iš tikrųjų" egzistuoja, galima pamiršti fikcijas bei metaforas ir tirti tarptautinę politiką *nenukrypstant nuo tikrosios reikšmės ir nemažinant analizės galimybių*. Tai yra artima proto filosofijos materialistams, kurie tvirtina, kad tautos psichologija gali būti be žalos pamažu susiaurinta iki neuromokslo.

Šiame skyriuje tvirtinama, kad valstybės yra realūs subjektai, kuriems pagrįstai galima priskirti tokias antropomorfines savybes, kaip norai, įsitikinimai ir tikslingumas. Turėdamas šią bendrą prielaidą, aš stengiuosi pasiekti tris siauresnius tikslus keturiuose skirsniuose.

Pirmas tikslas yra suteikti valstybės modeliui „kūną", parodant, kad valstybė yra subjektas, kurio negalima susiaurinti iki jo dalių. Šis uždavinys apsunkinamas ta aplinkybe, kad valstybės konceptualiai susietos su visuomenėmis, ir teoretikai skirtingai nagrinėją šį ryšį. Pirmajame etape ši problema nagrinėjama sukuriant sudėtinę sąvoką, ku-

[12] Ashley (1987).
[13] Krasner (1978: 11).
[14] Gilpin (1986: 318).
[15] Ferguson ir Mansbach (1991: 370), Powell (1991:1316).
[16] Cederman (1997)

rios šerdis yra Weberio požiūris į valstybę kaip į organizacinį subjektą, tačiau ji primena ir pliuralistinį ar marksistinį požiūrį, pagal kurį jos „pobūdis" daugiausia priklauso nuo valstybės ir visuomenės santykių struktūros. Kai valstybės sąveikauja, jos tai daro kaip valstybės-visuomenės komplekso, lemiančio jų elgesį, dalys, panašiai kaip sąveika tarp kapitalistų yra veikiama fakto, jog jie samdo darbininkus, tačiau tai nereiškia, kad valstybės gali būti susiaurintos iki visuomenių – kaip kapitalistai negali būti minimizuojami iki darbininkų. Antrajame skirsnyje dėmesys nukreipiamas tik į valstybes *per se* naudojant filosofinę literatūrą apie korporatyvinį subjektiškumą ir siekiama parodyti jų vidinės struktūros įtaką jų, kaip realių, vientisų subjektų, egzistavimui. Taikydamas ketvirtajame skyriuje aprašytą subjekto-struktūros problemos diskusiją, nesumenkindamas realistinio požiūrio į valstybės subjektiškumą, aš akcentuoju esminį vaidmenį, kurį konkretūs individai (kaip agentai formuojantys „vyriausybę") atlieka institucionalizuodami valstybes.

Antras tikslas yra suteikti mūsų valstybės modeliui „gyvybę", išsiaiškinant jos vidines motyvacines nuostatas arba „nacionalinius interesus". Kadangi intereso ir identiteto koncepcijos yra susijusios ir egzistuoja skirtingi jų abiejų variantai, trečiajame skirsnyje diskusija prasideda nuo identiteto arba nuo interesų tipologijos. Aš išskiriu keturias identiteto rūšis (korporatyvinį, rūšinį, vaidmens ir kolektyvinį) bei dvi intereso rūšis (objektyvų ir subjektyvų). Kiekvienas subjektiškumas turi jam būdingų poreikių arba objektyvių interesų, o subjektų supratimas paverčia juos subjektyviais interesais, motyvuojančiais jų veiklą. Paskutiniame skirsnyje, remdamasis šiais principais, analizuoju nacionalinio intereso koncepciją. Aš apibrėžiu nacionalinį interesą kaip valstybės-visuomenės kompleksų objektyvius interesus, susidedančius iš keturių poreikių: fizinio išlikimo, nepriklausomybės, ekonominės gerovės ir kolektyvinės savigarbos. Aš darau išvadą, kad valstybės, interpretuodamos šiuos poreikius, daugiau krypsta savanaudiška linkme, kuri lemia rungimosi, „realistinę" politiką, tačiau tai nereiškia, kad valstybės iš prigimties yra orientuotos egoistiškai.

Iš kalbos apie valstybių prigimtį išplaukia mano paskutinis tikslas, kuris yra plėtojamas visame skyriuje, tačiau konkrečiai apibrėžiamas tik pabaigoje: aš noriu parodyti, kad ontologine prasme valstybės yra pirminis reiškinys, o jų sistema – antrinis. Kaip žmogaus kūnas yra ikisocialinis, taip ir valstybė yra ikisocialinė kitų valstybių atžvilgiu. Abu

jie yra sudaryti iš autonominės vidaus struktūros, viena – iš socialinės, kita – iš biologinės. Kaip rezultatas, šiame skyriuje kristalizuojasi teorija, kuri savo esme yra „esencialistinė"; tai patvirtina pagrindinę intuiciją, lemiančią individualistinį požiūrį į valstybių sistemą. Tam reikia papildomo paaiškinimo, nes ši knyga valstybių sistemą tiria konstruktyvistiškai. Nesutikdamas su „esencialistinės" teorijos kairiaisiais priešininkais, pvz., postmodernistais, teigiu, kad mes galime analizuoti socialinio konstravimo procesus *valstybių sistemų lygyje*, tik jei šie procesai turi palyginti tvirtus pamatus. Tačiau priešingai negu mano nuosaikesni „esencialistinės" teorijos „dešinieji" šalininkai, kaip neorealistai ir neoliberalai, aš ginu minimalistinę šių pamatų viziją, užimdamas poziciją, kad daugybė, kaip dažnai galvojama, prigimtinių valstybių savybių, tokių kaip valdžios siekimas ir egoizmas, iš esmės yra atsitiktinės, priklausančios nuo tarptautinės sistemos. Sisteminei TS teorijai sukurti reikia tam tikrų „esencialistinės" teorijos tezių ir palikti pakankamai vietos konstruktyvistinei tarptautinės politikos teorijai.

Valstybės esmė

Siekiant parodyti, kaip valstybės tampa vientisais subjektais, iš pradžių reikia išsiaiškinti, kas yra valstybė. Tai galėtų būti gana sudėtinga, jei turėtume reikalų tik su valstybėmis, kadangi dėl to, kad jos nėra fiziniai objektai, visada lieka plati erdvė nesutarimams, kurių beveik neįmanoma išsklaidyti įrodymais. Kad ir kokį požiūrį pasirinktume, yra bent trys iš esmės skirtingos koncepcijos – Weberio, pliuralistinė ir marksistinė. Tačiau užduotis yra apsunkinama dar ir tuo, kad valstybės neįmanoma apibūdinti nenaudojant „visuomenės" sąvokos. Valstybės ir visuomenės teorijoje glaudžiai susietos tarpusavyje, panašiai kaip šeimininkai ir vergai arba dėstytojai ir studentai; vienos prigimtį lemia jos santykis su kita. Weberio, pliuralistinė ir marksistinė teorijos žiūri į šį santykį skirtingu kampu, kuris veikia ne tik jų valstybės sampratas. Pliuralistai ir marksistai abejoja, ar apskritai galima vadinti valstybę „subjektu". Kitaip tariant, mokslininkai nesutaria ne dėl to, ar valstybė apibrėžtina X, Y ir Z požymiais, ar tik X ir Y požymiais, tarsi jie kalbėtų apie tą patį pirminį reiškinį, bet dėl to, koks dalykas pirmiausia yra turimas omenyje vartojant „valstybės" sąvoką. Šia prasme jų „valstybės" apibrėžimai atrodo ne tik skirtingi, bet ir nesu-

lyginami; galima teigti, kad valstybė yra „iš esmės ginčytina koncepcija". Neįbaugintas sunkumų, šiame skirsnyje aš pirmiausia pateikiu trumpus, stilizuotus trijų teorijų apibūdinimus, stengdamasis nustatyti jų bendrą referentą, po to detaliau pasisakau dėl penkių požymių, apibrėžiančių valstybės esmę.

Valstybė kaip referentas

Weberio sekėjai apibūdina valstybę kaip organizaciją, turinčią suverenitetą ir teritorinį monopolį teisėtam organizuotos prievartos naudojimui.[17] Mano keliamam tikslui yra naudingi du šios definicijos požymiai. Pirma, tai, kad valstybė suvokiama kaip *organizuotas subjektas*. Weberio sekėjų požiūris yra labiausiai antropomorfinis iš visų trijų – valstybės turi interesus, priima sprendimus, veikia pasaulyje – ir dėl šios priežasties jis ypač gerai tinka sisteminiams TS. Antra, šis subjektas ontologiškai nagrinėjamas kaip nepriklausomas nuo visuomenės.[18] Weberio sekėjai pagrindinį dėmesį skiria funkcijoms, kurias valstybė atlieka visuomenės naudai (vidinė tvarka ir išorinė gynyba), tačiau Weberiui valstybės prigimtis teoriškai nepriklauso nuo visuomenės. Pavyzdžiui, jei valstybė egzistuoja kapitalistinėje visuomenėje, Weberio sekėjams tai nėra kažkas daugiau už „valstybę kapitalizmo sąlygomis", bet nebūtinai „kapitalistinė valstybė".

Pliuralistinė teorija yra veidrodinis Weberio koncepcijos atspindys. Jei Weberio šalininkai akcentuoja valstybės subjektiškumą ir nepriklausomumą nuo visuomenės, pliuralistai bando susiaurinti valstybę iki visuomenėje veikiančių interesų grupių ir individų. Klasikiniai pliuralistai net visiškai neigė „valstybės" egzistavimą teigdami, kad ji yra ne daugiau kaip „vyriausybė", konkretūs individai, kurie vadovauja valstybei tam tikru laiku (žr. žemiau)[19]. Pliuralistų „valstybės" sąvokos referentas skiriasi nuo Weberio šalininkams priimtino, jei toks referentas apskritai egzistuoja. TS toks į visuomenę orientuotas požiūris yra

[17] Dėl Weberio valstybės apibūdinimo žr. (1978, 54), ir dėl šiuolaikinių Weberio sekėjų – Poggi (1990, 19), Tilly (1990, 1), ir Mann (1993, 44–91).

[18] Poggi (1990, 20–21).

[19] Klasikinei pliuralistinei pozicijai atstovauja Bentley (1908) ir Truman (1951), o šiuolaikiškesniam pliuralizmui – Almond (1988).

ypač naudingas tiriant laipsnį, kuriuo užsienio politika yra veikiama vidaus situacijos; jis tapo ir besikuriančios „struktūrinės liberalinės" tarptautinės politikos teorijos pamatu.[20]

Marksistinę valstybės teoriją galima laikyti integruojančia abi minėtas kryptis. Jeigu Weberio šalininkams „valstybės" referentas yra organizuotas subjektas, o pliuralistams iš tikrųjų tik visuomenė, marksistams tai yra *struktūra*, kuri susieja juos abu tarpusavio priklausomybės santykiu.[21] Valstybė yra „tvirta visuomenės valdymo ir kontrolės struktūra"[22]. Sakyti, kad nuo šios struktūros priklauso tiek valstybės subjektai, tiek visuomenė, yra tas pat, kas tvirtinti, kad abu egzistuoja tik tarpusavio santykyje. Šiuo požiūriu, pavyzdžiui, kapitalistinė valstybė yra politinės valdžios (kuri nėra subjektas) struktūra, kuri lemia visuomenę, pripažįstančią gamybos priemonių privačią nuosavybę, kartu su valstybe-subjektu, kuriai suteikiama teisė ir pareiga ginti tokią santvarką. Tam tikra prasme marksistai sutinka tiek su Weberio šalininkais, tiek su pliuralistais, kadangi marksistams valstybė-subjektas yra „palyginti savarankiška" visuomenės atžvilgiu, tačiau nėra ontologiškai nepriklausoma nuo pastarosios. Tačiau marksistai pralenkia kitus pabrėždami, kad tiek valstybė-subjektas, tiek visuomenė gali egzistuoti tik jas sukuriančios politinės valdžios kontekste, lygiai kaip šeimininkas ir vergas gali egzistuoti tik vergvaldystės sistemoje.

Visos šios trys valstybės teorijos – galima jas vadinti atitinkamai organizacine, susiaurinančia ir struktūrine – nagrinėja reiškinį, bendrai jų vadinamą „valstybe". Kiekviena turi ir kitokį referentą, ir tik vienas jų (Weberio valstybė) apskritai yra „subjektas". Ši knyga yra apie sisteminę tarptautinę politiką, kurioje valstybės laikomos subjektais, todėl jai labiausiai tinka Weberio požiūris. Tačiau kai valstybės sąveikauja tarpusavyje, jos daro tai teoriškai neatsiskirdamos nuo savo visuomenių, todėl mūsų valstybės samprata irgi turi būti paremta argumentais iš marksistinės ar pliuralistinės analizių. Kitaip tariant, šiuo požiūriu „valstybės" referentas yra organizuotas subjektas, iš vidaus susijęs su politinės valdžios struktūros pagalba jo valdoma visuomene; tai iš esmės sujungia tris minėtus požiūrius į vieną.

[20] Moravcsik (1997).

[21] Aš čia prilyginu Marksizmą Althusserio (1970), Poulantzo (1975) ir Jessopo (1982) „struktūrinei" arba „neomarksistinei" tradicijai; dėl kitų marksistinių valstybės teorijų žr. Carnoy (1984).

[22] Benjaminas ir Duvallis (1985, 25).

Valstybės apibūdinimas

Valstybės būna įvairių formų: demokratinės, monarchinės, komunistinės ir t. t. – tai lemia valstybės-visuomenės santykių struktūrą. Tačiau mane domina tik tai, kas visoms valstybėms buvo būdinga visur ir visais laikais, tai yra „valstybės esmė". Tuo nebandoma teigti, kad valstybės santvarka neturi reikšmės tarptautinei politikai. Šis veiksnys neabejotinai veikia užsienio politiką ir, mano galva, valstybių sistemų logiką. Tačiau šiame skyriuje aš suinteresuotas siauriau žvilgtelti į sisteminės TS teorijos pagrindimą valstybių, kaip jos mobilių dalių, įsisteigimo teoriją. Kadangi visos valstybės laikytinos subjektais, tai lemia minimalistinį požiūrį į valstybę nekreipiant dėmesio į jos atsitiktines formas. Tikslas nėra padėti analizuoti tikras istorines valstybes, o greičiau suteikti būtiną pagrindą, arba „kūną", sisteminei analizei pradėti.

„Esencialistinės" teorijos priešininkai gali teigti, kad net abstrahuotas požiūris į valstybę bus nepriimtinas, nes valstybės, kaip socialinės konstrukcijos, neturi *jokios* bendros istorinės ar bendros kultūrinės esmės.[23] Aš manau, kad valstybėms visgi būdinga bendra šerdis, kitaip teorija yra beprasmė. Jei valstybės neturi nieko bendra, kas tuomet jas skiria nuo kitų socialinių grupių? Jei Švedijos valstybės nariai reorganizuotųsi į boulingo komandą, bet nenustotų vadinę savęs valstybe, ar tai reikštų, kad valstybė gali prisiimti boulingo komandos formą, ar kad Švedija nebėra valstybė? Trumpai tariant, ar gali valstybė būti *bet kuo*? Mano nuomone, yra keli ryškūs apribojimai, nulemiantys tai, ką pagrįstai galime vadinti valstybe, kuriuos aš laikau jos esminiais požymiais. Kita vertus, aplinkybė, kad valstybė privalo turėti tam tikrus požymius, nebūtinai reiškia, kad juos galima tiksliai apibrėžti, kadangi socialiniai ir net gamtos reiškiniai turi ribines rūšis. Dėl to būtų naudinga daryti prielaidą, kad valstybė yra sudėtingas derinys, kurio visi elementai nėra esminiai, bet kuris linkęs derintis prie gimininngų grupių (2 skyrius). Neatrodo, kad valstybės esmė keičiasi keičiantis socialiniams reiškiniams, tačiau ji taip pat turi savo ribinius atvejus[24], kurie patvirtina, kad turi būti akcentuojami ne pavieniai požymiai, o jų grupės.

[23] Dėl tam tikrų postmodernistinių valstybės interpretacijų, iš kurių gali būti paimta ši išvada, žr. Mitchell (1991), Campbell (1992) ir Bartelson (1995).

[24] Crawford (1979, 52–71).

Remiantis ankstesne analize darytina išvada, kad valstybės esmei priskirtini penki požymiai: 1) teisėta institucinė santvarka; 2) organizacija, kontroliuojanti teisėtą organizuotos prievartos panaudojimą; 3) suvereni organizacija; 4) visuomenė; 5) teritorija. Pirmasis požymis atitinka Marksistinę valstybę-struktūrą, antrasis ir trečiasis – Weberio valstybę-subjektą, o ketvirtasis – Pliuralistinę valstybę-visuomenę. Penktasis požymis yra bendras visoms trims. Šie požymiai sudaro giminingą grupę, kuri suteikia loginį pagrindą sisteminėse TS paplitusiam „bilijardo rutulio" valstybės modeliui. Tačiau griežtai kalbant, tik antrasis ir trečiasis požymiai atitinka valstybę-subjektą, o kadangi šiame skyriuje aš stengiuosi išaiškinti šią sąvoką, svarbu pasirinkti kuo tikslesnę terminologiją. Dėl to vartosiu sąvoką „valstybė" žymėdamas Weberio organizuotą subjektą, sąvoką „valstybės struktūra" – Marksistų politinės valdžios struktūrai žymėti, ir Coxo[25] „valstybės-visuomenės komplekso" sąvoką kaip visų penkių požymių atitikmenį. Dabar šie požymiai bus nagrinėjami detaliau.

Institucinė ir teisinė tvarka

Valstybė, suprantama kaip politinės valdžios struktūra, susideda iš normų, taisyklių ir principų, „kuriais vadovaujantis sprendžiami konfliktai, valdoma visuomenė ir reguliuojami socialiniai santykiai."[26] Su šios struktūros pagalba paskirstoma nuosavybė ir kontroliuojami trys valdžios valstybės bei socialinių subjektų atžvilgiu materialiniai pagrindai: gamybos, naikinimo ir (biologinės) reprodukcijos priemonės.[27] Valstybės struktūros formų įvairovė priklauso nuo to, kaip šis paskirstymas organizuojamas. Kapitalistinės valstybės struktūroje valdžios formos priklauso kapitalui, valstybei ir šeimai; totalitarinės valstybės struktūroje šios formos yra valstybės elito rankose ir t. t. Nepaisant to, kaip konkrečiu atveju yra paskirstyta politinė valdžia, valstybės struktūros visada yra valdžios struktūros, kurios reguliuoja jau egzistuojančių subjektų elgesį ir nustato jų požymius bei ką šie subjektai gali daryti.

25 Cox (1987).

26 Benjamin ir Duvall (1985, 25–26).

27 Jeigu paskutinė priemonė atrodo netinkama valstybei kontroliuoti, prisiminkite dabartinę Kinijos vieno vaiko šeimoje politiką.

Valstybės struktūros paprastai yra institucionalizuojamos įstatymais ir kitais norminiais aktais, todėl valdomieji gali numatyti savo socialinių partnerių elgesį ir tai, kad yra bendrų lūkesčių bet kurioje, net pačioje elementariausioje socialinėje sąveikoje, daro įmanomą šiuolaikinės visuomenės egzistavimą. Be to, institucionalizacija suteikia galimybę prognozuoti, kaip valstybės institucijos visuomenėje naudos įstatymo leidžiamą prievartą užtikrindamos taisyklių vykdymą. Apsauga nuo savavališko valstybės organų prievartos taikymo ypatingą reikšmę įgyja žmonių kasdieniame gyvenime; valstybės struktūra šį tikslą pasiekia nustatydama, kaip ir kodėl valstybės institucijos gali taikyti prievartą visuomenei. Dėl to įstatymas bendrąja prasme yra esminis valstybės ir visuomenės komplekso elementas. Bet kuri struktūra, atitinkanti sąvoką „valstybė", turės teisinę tvarką.[28]

Institucinė ir teisinė tvarka kuria valstybės ir visuomenės kompleksus, todėl jos veikimas apima tiek valstybės, tiek visuomenės institucijas. Šių kompleksų savarankiškumo laipsniui įtakos turi valstybės struktūros būdas. „Stiprios" valstybės struktūra valstybės institucijoms suteikia galimybę mobilizuoti didžiulius visuomenės išteklius; galiausiai valstybė ir visuomenė susilieja ir veikia kaip vientisas subjektas. Sisteminių TS teoretikai daro būtiną prielaidą, kad valstybės yra stiprios, kai į valstybės ir visuomenės kompleksą žiūrima kaip į biliardo rutulius, visiškai kontroliuojamus valstybės. Realiai dauguma valstybių yra kur kas silpnesnės, nepajėgios išlaikyti tobulo valstybės ir visuomenės derinio ilgą laiką. Taigi nors marksistinė teorija nepakankamai išplėtojo subjektiškumo sampratą, šios mokslo srovės suformuluota valstybės, kaip institucinės ir teisinės tvarkos sąvoka, yra tinkamiausia, jei į *subjektą* apskritai nėra kreipiama dėmesio. Tokiu atveju valstybė neturi nei identiteto, nei interesų, nei tikslų.

Norėdami valstybę konceptualizuoti kaip subjektą, turime panaudoti Weberio požiūrį į valstybę. Ryšys su marksistiniu požiūriu glūdi prielaidoje, kad politinės valdžios struktūros organizacine prasme valstybės institucijas sukuria kitokias nei jų visuomenės, turinčias teisę ir pareigą naudoti prievartą šiai struktūrai išsaugoti. Iš to kyla dvi svarbiausios valstybės funkcijos: palaikyti vidinę tvarką, įskaitant vidinių visuomenės egzistavimo sąlygų atkūrimą; ir rūpintis išorine gynyba šioms sąlygoms nuo kitų valstybių kėsinimosi apsaugoti. Šioms funk-

28 D'entreves (1967).

cijoms atlikti valstybės struktūros valstybės institucijoms suteikia teisėto organizuotos prievartos naudojimo monopolį ir suverenitetą; tai sudaro antrą ir trečią esminius valstybės požymius.

Teisėto organizuotos prievartos naudojimo monopolis

Valstybės specializuojasi, kaip teisėtai panaudoti organizuotą prievartą.[29] Charleso Tilly[30] asociatyviniais terminais, valstybės yra „gynybos įmonės". Kai kuriose visuomenėse valstybės institucijos, be kita ko, valdo gamybos ir netgi reprodukcijos priemones, tačiau naikinimo priemonių kontrolė yra valstybinės valdžios pamatas ir esminis valstybingumo bruožas.

„Organizuota prievarta" reiškia koordinuotą grupinį jėgos, galinčios sukelti mirtį, naudojimą. Egzistuoja daugybė į šią sąvoką neįeinančių prievartos formų. Kai kurios reiškia jėgą, nesukeliančią mirties; valstybė gali naudoti tokią jėgą, tačiau tuo užsiima ir pavieniai piliečiai (prievarta šeimoje, chuliganizmas). Kitos atitinka prievartą, neturinčią fizinio poveikio požymio; tai „struktūrinė" prievarta, kurią taikant diskriminuojamos grupės gali atsidurti tam tikrų struktūrų ekonominėje, rasinėje ar kitokioje priespaudoje. Dar kitos reiškia individų smurtą, kuris dažniausiai nėra grupinio pobūdžio (nužudymas, išžaginimas), arba naudojamą grupių, bet neorganizuotų (riaušės). Visos šios prievartos formos yra svarbios ir įvairiai pasireiškia viso pasaulio politikoje. Teigdamas, kad mes turime pripažinti išskirtinį organizuotos prievartos naudojimo vaidmenį, apibūdindami valstybę, aš nesiūlau TS teoretikams ignoruoti kitų prievartos rūšių. Tačiau valstybės subjektiškumo esminis ir skiriamasis požymis yra gebėjimas naudoti organizuotą prievartą. Net atsisakiusios kariuomenės, valstybės išsaugo šią galimybę, kadangi turi policijos pajėgas. Organizaciją, nesugebančią panaudoti organizuotos prievartos, būtų sunku įspausti į „valstybės" sąvokos rėmus.

Prievartos „monopolio" koncepcija yra problemiškesnė. Dauguma valstybių savo prievartos potencialą paskirsto tarp dviejų organizacijų: policijos – vidiniam saugumui, ir kariuomenės – išoriniam, o šios toliau skirstomos į įvairias funkciniu ir teritoriniu atžvilgiu skirtingas institucijas (centrinę, periferinę ir nacionalinę policiją; sausumos, jūrų

[29] Poggi (1990,21).

[30] Tilly (1985).

ir oro pajėgas). Kas šioje organizacijų gausoje leidžia suteikti joms „monopolio" požymį?

Manytume, kad tai yra vadovavimas joms ir kontrolė, kuriuos įgyvendina valstybinė valdžia. Valstybėje paprastai yra viena institucija, priimanti sprendimus, kurie reguliuoja santykius tarp įvairių prievartą vykdančių subjektų. Ar ši valdžia yra vieno asmens rankose, šiuo atveju nėra svarbu; jo/jos valdžia yra tik institucinės ir teisinės tvarkos padarinys, ir jeigu tas pats tikslas galėtų būti pasiektas decentralizuočiau, vis tiek turėtume jėgos monopolį. Monopoliui svarbu ne jo forma, o esmė. Ši esmė turi būti dvejopo pobūdžio. Pirma, valstybės prievartos subjektai turi būti *nešališki*, tai yra nesiekti tenkinti savo interesų (pvz., nekelti reikalavimų biudžetui, neplėsti kompetencijos) jėga. TS tai yra žinoma kaip „saugumo bendruomenė"[31], kuri, Deutscho teigimu, gali būti tiek „pliuralistinė" (decentralizuota), tiek „amalgamuota" (centralizuota), kaip yra šiuolaikinėje valstybėje. Antra, prievartos subjektai turi *veikti išvien*, tai yra grasinimą vienam iš jų kiti turi suvokti kaip bendrą ir gintis nuo jo bendrai. TS šis reiškinys vadinamas „kolektyviniu saugumu", kuriame individualus saugumas suvokiamas kaip kolektyvinis, remiantis principu „visi už vieną – vienas už visus". Šis reikalavimas pranoksta nešališkumą, kadangi nešališki subjektai turi būti indiferentiški vienas kito likimui; susijungę subjektai tokie nėra.

Centralizuotos valstybės nešališkumo ir vieningumo pasiekia, vienai institucijai suteikdamos galių reikalauti paklusnumo iš prievartos subjektų, tačiau tas pats efektas gali būti pasiektas per institucionalizuotą mechanizmą, kuris veikia decentralizuotai, pavyzdžiui, karteliniai susitarimai. Jeigu kalbėsime apie karinę gynybą, tai gerai veikianti kolektyvinio saugumo sistema, tokia kaip NATO, iš esmės nesiskiria nuo teritorinės valstybės, pvz., Brazilijos, saugumo sistemos. Abiem atvejais funkcinė ir teritorinė prievartos naudojimo kompetencija yra perduodama nešališkiems, palyginti nepriklausomiems savo srities subjektams, ir fizinis pavojus vienam bus traktuojamas kaip pavojus visiems. Išoriniams užpuolikams abi sistemos bus *de facto* prievartos „monopoliai". Tai suponuoja išvadą, kad gali egzistuoti decentralizuotos, arba „tarptautinės", valstybės struktūros, neturinčios centrinės vadovybės, tačiau vis tiek sugebančios atlikti institucionalizuotus kolektyvinius veiksmus.[32]

[31] Deutsch *ir kiti* (1957).

[32] Dėl tarptautinės valstybės koncepcijos žr. Cox (1987), Picciotto (1991), Wendt (1994), Caporaso (1996) ir Shaw (1997).

Reikalavimas „teisėtai" naudoti organizuotos prievartos monopolį yra problemiškiausias. Valstybė, be galimybės įgyvendinti monopolį, privalo turėti *teisę* tai padaryti, ir visuomenės nariai tai turėtų pripažinti laisva valia, nesivadovaudami savanaudiškais sumetimais.[33] Tai yra problema, nes valstybės teisė beveik visada yra kažkieno ginčijama ir teisėtumo buvimas priklauso nuo to, kokiomis akimis žiūrima į situaciją. O kaip dėl narkotikų prekeivių kartelių, įgyvendinančių prievartos monopolį teritorijose, kurias jie kontroliuoja su savanoriškai jiems padedančių žmonių pagalba? Arba totalitarinės valstybės, kuriose žmonės negali išreikšti savo tikrųjų norų? Ar tylaus pritarimo pakanka teisėtumui atsirasti? Kaip dėl neprievartinio priešinimosi valstybei, pavyzdžiui, vengiama mokėti mokesčius ar atsisakoma elgtis lojaliai? Ar yra teisėta tai, ką nusprendžia dauguma? Ir taip toliau.

Šie klausimai yra pernelyg sudėtingi, kad galėčiau į juos atsakyti čia. Jie gali būti paaukoti TS tikslams, pripažįstant valstybės *pretenziją* teisėtai naudoti organizuotą prievartą, ir laikant šią pretenziją teise, kol platus pasipriešinimas padarys ją neįmanomą. Žinoma, šio sprendimo silpnoji vieta yra tai, kad valstybės prievartos galia leidžia jai, jeigu reikia, ginti pastarosios „teisėtumą" jėga, dėl to tam tikrais atvejais galimas ryškus atotrūkis tarp pretenzijos ir realybės. Negana to, šis spekuliavimas leidžia valstybėms atkurti jų pretenzijas, o tai puikiai iliustruoja, kaip valstybių sistemos projekcijos episteminiai aspektai palaiko jos politinį aspektą. Tenka pripažinti, jog svarbiausia yra valstybės monopolio efektyvumas, o ne jo teisėtumas.

Suverenitetas

Valstybės struktūros valstybės institucijoms irgi suteikia suvereniteto galių, kurios tradiciškai skirstomos į „vidines" ir „išorines".[34] Vidinis suverenitetas reiškia, kad valstybė išreiškia aukščiausią politinę visuomenės valdžią. Būtent valstybė, o ne Bažnyčia, korporacijos arba atskiri piliečiai turi teisę priimti galutinius privalomus politinius sprendimus ir nurodyti, kas yra (oficialiai) „politiška".[35] Lemiamas klausimas yra: „Ar tai yra „teisė"? Suverenitetas yra daugiau nei

[33] Hurd (1999).

[34] Pavyzdžiui, Fowler ir Bunck (1996).

[35] Thompson (1995).

faktinė laisvė veikti visuomenę arba „valstybės autonomiją",[36] jis turi būti pripažintas visuomenės kaip turintis tam tikrų galių – turi būti *autorizuotas*. Šios galios gali būti apribotos, kai valstybė atlieka nakties sargo vaidmenį, arba išplėstos, kaip yra totalitarinėje valstybėje, tačiau kaip teisės jos yra greičiau teisiniai, o ne politiniai faktai, *de jure*, o ne *de facto*.[37] Demokratinės valstybės nėra mažiau suverenios nei fašistinės, nors ir griežtesni joms taikomi vidiniai apribojimai.

Aštuonioliktojo amžiaus tautos suvereniteto doktrina daro šią paprastą išvadą problemiškesnę. Tautos suverenitetas jai suteikia absoliučią valdžią, įskaitant teisę į revoliuciją, jei paaiškėtų, kad valstybė tapo nelegitimi, o tai iš pirmo žvilgsnio paneigia visą „valstybės" suvereniteto idėją.[38] Net jei tai ir tiesa, demokratinė valstybė vistiek bus suvereni *de fakto*, kadangi ji išlieka organizacija, kuriai deleguota galia priimti sprendimus ir užtikrinti, kad įstatymas veiktų visuomenės labui. Žmonės šios organizacijos atžvilgiu gali turėti absoliučią valdžią, tačiau įvykus valstybės legitimumo krizei, valstybė išliks suvereni, nors ir nebegalės būti taip vadinama.

Šie samprotavimai susiję su prieštaringu klausimu: „Ar suverenitetas gali būti padalytas?" Bodinas ir Hobbesas teigė, kad suverenitetas privalo būti vienose rankose, tačiau, anot šiuolaikinės opinijos, suverenitetas gali būti išskaidytas[39] – arba pagal funkcijas (į įstatymų leidžiamąjį, vykdomąjį ir teismų), arba pagal lygius (į municipalinį, apskričių, nacionalinį ir galbūt tarptautinį), arba pagal sritis (į ekonominį, karinį, socialinį). Mintis, kad suverenitetas gali būti išskaidytas, leidžia suvokti, jog valstybės vadovai mūsų laikais faktiškai nebeturi neribotos valdžios, o tai, kaip numatė Bodinas ir Hobbesas, daro problemiškesnį valstybės vienybės konceptualizavimą. Jei valstybės suverenitetas nėra vienose rankose, tai kam jis apskritai priklauso?[40]

Vieną iš galimų atsakymų rasime pripažinę, kad suverenitetas iš tikrųjų priklauso struktūrai, net jei jį ir įgyvendina valstybės institucijos. Weberio valstybės kaip subjekto koncepcija suponuoja struktūrą – ne tą, kuri apibrėžta marksistinės valstybės-struktūros sąvokoje ir apima

[36] Nordlinger (1981).
[37] Dickinson (1927).
[38] Žr. Antholis (1993).
[39] D'Entreves (1973,316).
[40] Dėl išsamios sunkumų, kylančių nustatant suvereniteto buvimo vietą, analizės žr. Bartelson (1995, 12–52).

visuomenę, bet *organizacinę* struktūrą, kuri suteikia valstybei vientiso subjekto požymių (žr. toliau). Šioje „fiziologinėje" struktūroje dalyvauja įvairūs individai ir biurokratinės įstaigos, kurie vieni kitiems yra valstybės institucijos, įgyvendinančios funkcinį, teritorinį ar dalykinį suverenitetą pagal taisykles ir procedūras, kad išspręstų teisinius konfliktus ir užtikrintų darnią sąveiką. Čia naudojama argumentacija dėl valstybės monopolio prievartai yra artima pateiktai aukščiau: suverenitetą valstybei, nepaisant jo vidinio išskaidymo, suteikia organizacinė *nešališkos, vieningos valdžios* struktūra, kurios dalys veikia kaip vienos „komandos" dalyviai. Žiūrint iš šios pozicijos tampa aišku, kodėl suverenitetą taip sunku aptikti šiuolaikinėje valstybėje – struktūra pasireiškia daugybėje institucijų. Valstybės suverenitetas akivaizdus tik tada, kai įžvelgiama struktūra, kurios dalys sudaro vientisą visumą.

Ir atvirkščiai, išorinio suvereniteto samprata yra palyginti paprasta, nes ji tik nustato, kad nėra jokios išorinės už valstybę aukštesnės valdžios, pavyzdžiui, kitos valstybės, tarptautinės teisės arba viršvalstybinės Bažnyčios, trumpai tariant, tai yra „konstitucinė nepriklausomybė".[41] Kaip ir vidinio suvereniteto atveju, čia svarbu suvokti, kad autonomija nėra esmė. Plintantis tarptautinis tarpusavio priklausomumas reiškia, kad valstybės veiklą vis labiau riboja išoriniai veiksniai. Tai sukuria atotrūkį tarp valstybių *teisės* daryti tai, ką jos nori, ir jų *galimybės įgyvendinti* šią teisę, tačiau neleidžia daryti išvados, kad pašaliečiai valdo valstybę. Valdžiai būtinas teisėtumas, o ne tik paprasta įtakos galimybė.

Tačiau egzistuoja svarbus skirtumas tarp išorinio suvereniteto, pripažįstamo kitų valstybių, ir išorinio suvereniteto, tokios savybės neturinčio. Kai 1519 m. prasidėjo konfliktas tarp Actekų ir Ispanijos, abi šios valstybės buvo nepriklausomos viena nuo kitos, tačiau Ispanija to nepripažino, nes manė turinti teisę užkariauti Actekų valstybę. Konstruktyvistinių TS tyrinėtojų vienas svarbiausių nuopelnų yra akcentuoti išorinio suvereniteto abipusio pripažinimo reikšmę tarptautinės anarchijos pažabojimui.[42] Šiuo teiginiu iš esmės grindžiama argumentacija, pateikiama šeštajame knygos skyriuje. Vis dėlto čia norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad valstybė gali turėti išorinį suverenitetą, net jei jo *ne-*

[41] James (1986).
[42] Žr., pvz., Ruggie (1983a, 1993), Strang (1991), Wendt (1992), bei Biersteker ir Weber (1996).

pripažįsta kitos valstybės. Hobbeso tarptautinėse sistemose valstybės gali *pareikšti* turinčios išorinį suverenitetą, nors kitos nebūtinai pripažįsta tai kaip *teisę*; išorinis suverenitetas tokiu atveju tėra *de facto*, arba „empirinis".[43] Kitaip yra Locke'o sekėjų apibrėžiamose tarptautinėse sistemose, kuriose vienos valstybės pripažįsta kitų suverenitetą kaip teisę. Išorinis suverenitetas čia jau yra „teisinis", ne tik empirinis. Šios prielaidos dėka užsienio politika įgyja svarbų bruožą: valstybės, kurios pripažįsta vienos kitų suverenitetą, nesiekia užkariauti vienos kitų ne todėl, kad nėra pajėgios tai padaryti, o dėl to, kad pripažinimas suponuoja norą gyvuoti pačiam ir leisti gyvuoti kitiems.

Todėl priešingai, negu mano kai kurie konstruktyvistai[44], mano nuomone, suverenitetas nepreziumuoja valstybių visuomenės buvimo. Suverenitetas yra esminis, o ne atsitiktinis valstybės požymis. Empirinis valstybingumas gali egzistuoti be teisinio valstybingumo. Pripažinimas valstybėms suteikia tam tikrų galių valstybių visuomenėje, tačiau tai nėra laisvės nuo išorinės galios *per se* būtina pasekmė. Šis teiginys yra svarbus mano esencialistinei argumentacijai.

Visuomenė

Teiginys, kad valstybės struktūros valstybės institucijoms suteikia politinę valdžią visuomenėje, suponuoja visuomenės buvimą. Valstybės institucijos išsiskiria iš visuomenės, tačiau yra susijusios su ja: nėra visuomenės, nėra ir valstybės. Ir nors šioje knygoje mus daugiau domina valstybės institucijų santykiai, jeigu vartosime Weberio „valstybės" sąvoką organizuotumui pabrėžti, mes negalėsime perprasti šių institucijų sąveikos, kol neišsiaiškinsime jų santykio su visuomene. Šio santykio pobūdis priklausys nuo valstybės struktūros formos. Nors šio skyriaus dalykas yra visiems valstybės ir visuomenės kompleksams būdingi bruožai, negalima pamiršti, jog fašistinė, komunistinė ir demokratinė valstybės struktūros sukuria labai nevienodus valstybės ir visuomenės subjektų santykius.

Kas gi tuomet yra „visuomenė"? Akivaizdu, kad šioje knygoje į šį klausimą smulkiai atsakyti neįmanoma, tačiau pateiktinos kelios prielaidos, iš kurių galėtų gimti atsakymas. Atrodytų tikslinga pirmiausia šias prielaidas suskirstyti į konstitutyvias ir kauzalines.

[43] Jackson ir Roseberg (1982).
[44] Pvz., Giddens (1985, 255–293).

Konstitutyvias prielaidas sudaro buvimo visuomene būtinieji teoriniai reikalavimai. Tokių reikalavimų yra du. Pirma, disponuodami bendra informacija, žmonės dažniausiai laikosi daugumos jų visuomenėje galiojančių taisyklių. Nors yra visuomenės nesuformavusių valstybių, tačiau sudėtingos visuomenės tai yra padariusios – suteikusios tokioms taisyklėms įstatymo formą ir galią. Kitas reikalavimas – valstybė turi turėti sienas. Pastarasis gali būti nevisiškai aiškus kalbant apie pasienio regionus, kuriuose valstybės valdžia gali būti neefektyvi. Kad ir kaip ten būtų, kol yra kelios valstybės, tol turi būti kelios visuomenės, kadangi kiekviena valstybė turi savo įstatymus, kurių, tikėtina, laikysis tik jos visuomenės nariai. Valstybių ir visuomenių tarpusavio priklausomumas valstybės ir visuomenės komplekse reiškia, kad tiek valstybė yra apibūdinama pagal jos santykį su visuomene, tiek pastarosios požymius nusako valstybės pobūdis.

Tyrimais svarbu nustatyti, iš kur visuomenės yra kilusios. Pirmiausia į galvą ateina dvi jų atsiradimo priežasčių analizės kryptys: iš apačios į viršų arba iš viršaus į apačią. Viena vertus, yra svarbūs socialinio gyvenimo aspektai, nulemiantys visuomenės pirmumą valstybės atžvilgiu. Žmonės yra grupinės būtybės, ir tai leidžia konstatuoti, kad paprasčiausias „prigimtinės valstybės" vienetas buvo grupė, o ne individas.[45] Grupinis identitetas (gentis, klanas, tauta ir t.t) pirmiausia ir daugiausia yra pagrįstas tokiais dalykais kaip kalba, kultūra, religija, etniškumas. Šie dalykai dažnai yra valstybės politikos padarinys, tačiau kai kurios grupės egzistavo kur kas anksčiau nei atsirado valstybės, o kai kurios išliko ir susikūrus valstybėms. Šiuo požiūriu darytina išvada, kad tokios grupės gali būti analizuojamos kaip saviorganizuoti socialiniai faktai, kylantys iš žmonijos patirties gelmių.[46] Saviorganizuotas grupinis identitetas vis tiek yra „konstrukcija" (kas dar jis galėtų būti?), tačiau valstybių ar valstybių sistemų atžvilgiu jis paprastai yra išorinis, arba egzogeninis.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog pripažindamas, kad visuomenės gali turėti saviorganizuotų savybių, aš nelaikau pastarųjų esminiu dalyku. Valstybių, kuriose prievartos pajėgos yra monopolizuotos politinio ir karinio elito, atsiradimas sukuria didžiulį potencialą visuomenei iš viršaus į apačią konstruoti. Tačiau lojalios visuomenės formavimas daž-

[45] Alford (1994).
[46] Žr. Smith (1989).

niausiai bus pagrindinis valstybės politikos tikslas, kadangi tokia visuomenė yra kur kas tvirtesnis valstybės pamatas, negu nuskriausti, nevaldomi gyventojai. Lavinimo politika stengiamasi išmokyti vaikus būti lojaliais piliečiais; kalbos politika prisideda prie solidarumo kūrimo ir išlygina bendruomenės nevienodumą; užsienio politika bandoma įtikinti žmones, kad jiems gresia bendras pavojus iš *Kitų*, esančių už valstybės ribų.[47] Visos šios kryptys prireikus sustiprinamos organizuota prievarta. Nepaisant to, kad valdžia priklauso valstybei, pastarosios veikla kuriant visuomenę (atskirai kalbant apie tautas), negali nesusidurti su jau egzistuojančių grupinių identiškumų priešiniu veikimu. Dėl to svarbiausias visuomenės konstravimo veiksnys galimai yra laipsnis, kiek valstybės sienos ir politika sutampa su jos bandomų valdyti grupių ribomis ir poreikiais.

Teritorija

Be visuomenės, valstybei labai svarbu teritorija. Valstybė be jos neįmanoma. Valstybė ir teritorija nėra visiškai tas pat, tačiau, kaip teisingai pabrėžė Michaelas Mannas, „valstybė ... yra vieta".[48] Sąvoka „teritorija" parodo ryšį tarp *terra* (lot. *žemė*) ir *torium* (lot. *priklausanti* ar *apsupanti* valstybę).[49] Šiuo atžvilgiu valstybės valdžia nepanaši į Bažnyčios ar įmonės valdžią, nes pastarosios iš prigimties nėra susijusios su žeme. Valstybės valdžiai tai yra būdinga.

Iš to išplaukia, kad, nagrinėjant santykius *tarp* valstybių, teritorija yra analizės pagrindas *a priori*, panašiai kaip sociologiniais tyrimais pripažįstama, jog žmonės užima tam tikrą vietą erdvėje. Tai nereiškia, kad teritorija yra aiškus ir išsamiai nenagrinėtinas dalykas, tačiau pradėję tokį tyrimą, nukryptume nuo šios knygos tikslo, nes tokiu atveju imtumėmės ne valstybių sistemos sociologijos, o greičiau „biologijos". Kita vertus, padarius prielaidą, jog teritorija tam tikrais atvejais yra egzogeninis valstybių sistemos teorijos elementas, dar nereiškia, kad ji yra egzogeninė visais atvejais. Vienas svarbiausių kritinės TS teorijos laimėjimų paskutinį dešimtmetį buvo tai, kad ji parodė, jog svarbūs yra teritorialumo aspektai, kuriais negalima remtis atliekant analizę, jei

47 Cambell (1992); be to žr. Walker (1993, 125–140).

48 Mann (1984, 187).

49 Gottmann (1973, 16). Dėl diskusijos apie tam tikras įdomias šios etimologijos dviprasmybes žr. Boldwin (1992, 209–210).

prieš tai jie nėra išsamiai ištirti.[50] Tokie aspektai yra tiek konstitutyvūs, tiek ir kauzaliniai.

Manytume, jog yra mažiausiai du konstitutyvūs aspektai. Pirma, kadangi teritorija privalo turėti vienokias ar kitokias ribas ir neapsiriboti vien žeme (kitaip valstybės vidinės teritorijos problemos sprendimas iš esmės palengvėtų, nes juk žmonės negyvena vandenyje), tų ribų platumas ir gylis gali būti nevienodi. Šiais laikais įprasta manyti, kad teritorinės ribos yra tos plonos linijos žemėlapyje, kitaip tariant, kad valstybės erdvinis išsidėstymas yra apibrėžtas konkrečiai. Valstybė visa apimtimi egzistuoja savo ribų viduje, o jų išorėje ji visiškai išnyksta. Tačiau istorija rodo, jog buvo ir kitų subjektų, disponavusių organizuota prievarta tam tikroje teritorijoje, kurios tikslios ribos buvo ginčijamos, pažeidinėjamos arba savaime išnykdavo. Taip buvo senovės imperijų pasienio zonose, viduramžių Europos decentralizuotose valdžios struktūrose ir galimai atkuriama mūsų laikais, randantis „neoviduramžių" tarptautinei sistemai.[51] Į klausimą, ar viduramžių politinės valdžios struktūros buvo „valstybės", sunku atsakyti, tačiau ne tik dėl priežasčių, susijusių su jų neaiškiomis sienomis.[52] Senovės imperijos atrodė labai panašios į šiuolaikines valstybes, jeigu nekreiptume dėmesio į tai, kad nebuvo tikslių sienų. Galima teigti, kad jos nebuvo „valstybės" būtent dėl šios priežasties, tačiau taip manant ignoruojamas imperijų geografinių centrų buvimas, kur jos turėjo absoliutų valdžios monopolį. Ar tai reiškia, kad tam tikrose teritorijose jos buvo valstybės, bet tokios nebuvo kitur? Mano galva, teiginys, kad valstybės prigimčiai būdinga turėti tikslias sienas, esminį požymį pakeičia atsitiktiniu. Daugiau naudos gautume pripažinę, jog teoriškai valstybės gali turėti neaiškias ribas, nors faktiškai to ir nėra. Tai išsaugo valstybės teritorijos požymį ir kiekvienu atveju nereikalauja nustatyti ribų buvimo vietos.

Net aiškios ir pastovios sienos gali turėti skirtingą socialinę *reikšmę*. Tai yra antras konstitutyvus aspektas.[53] Realistai yra linkę manyti, kad teritorinės ribos turi sutapti su identiteto ir interesų ribomis, tai

[50] Ruggie (1993), Walker (1993), Agnew (1994).
[51] Žr. Kratochwill (1986), Ruggie (1983a), Bull (1977, 264–276).
[52] Dėl feodalinės valstybės žr. Poggi (1990, 16–35).
[53] Ypatingą dėmesį siūlytina atkreipti į Walker (1993) ir Agnew (1994). Kintanti erdvės reikšmė yra svarbi radikalios geografijos literatūros tema; žr. Gregory ir Urry, red. (1985).

yra, tam tikroje vietoje išnykus valstybės valdžiai, ten pat turi išnykti ir valstybės intereso bei *Savęs* supratimas. Tačiau tai nėra neginčytina tiesa net kalbant apie žmones, kurie tiksliau suvokia savo kūną nei valstybė. Neapsiribodami pagrindiniais poreikiais, kuriuos mums, kaip individams, suteikia gamta, dauguma mūsų įvairiai identifikuoja save su *Kitais*, kartais net aukodami jiems savo gyvybę. Žemiau pritariama realistams, kad valstybės irgi turi būtinus poreikius ir dėl to jų interesų ribos susilieja su teritorinėmis, o valstybės tampa savanaudiškos. Jei to pakaktų valstybės identitetui susikurti, teritorinės ribos visais atvejais turėtų Hobbeso suformuluotą prasmę: bet kuria kaina ginamos ir prižiūrimos sienos. Tačiau, kaip yra teigiama žemiau ir kituose skyriuose, valstybių teritorinė prigimtis nereiškia būtino siekimo išplėsti valstybės *Savęs* supratimą, ir absorbuoti kitas valstybes. Valstybės interesai apibrėžiami labiau kolektyviai. Tokiu atveju ribos įgautų Locke'o arba net Kanto joms suteikiamą prasmę: ir toliau skirtų valstybes, tačiau sujungtų jas į platesnį „pripažinimo regioną"[54], kuriame būtų siekiama kartu bendrų tikslų.

Kai konstitutyvūs valstybių teritorijų klausimai yra susiję su pirmųjų buvimo vieta ir turima reikšme, kauzaliniai klausimai kyla dėl to, kaip ir kodėl formuojama teritorijos buvimo vieta ir jos svarba. Kaip ir visuomenės atveju, čia išskiriamos dvi kryptys: iš apačios į viršų ir atvirkščiai. Taip, viena vertus, valstybės iš dalies kyla iš saviorganizuotų grupių, siekiančių įsikurti palyginti pastovioje vietoje;[55] tai verčia jas užvaldyti aplinkinę teritoriją. Jeigu toje vietoje kitų grupių nėra, tada ribos priklausys nuo grupės dydžio, technologijos ir aplinkos pobūdžio. Grupės, neturinčios navigacinių technologijų, negalės nueiti toliau, pavyzdžiui, už vandenyno ribų, o kitų vandenynas nesustabdys. Net labiau tikėtinoje situacijoje, kai esama kitų grupių, tam tikros grupės ribas apibrėš veiksniai, kylantys iš saviorganizuotų procesų, nebūdingų valstybių sistemai. Kita vertus, karai ir diplomatinė veikla tarp grupių taip pat yra svarbūs veiksniai, formuojantys teritorines ribas; šiuo atžvilgiu tas procesas yra sisteminis ir vykstantis iš viršaus į apačią. Tilly žodžiais, ne tik valstybės sukelia karus, bet ir „iš karų kyla valstybės",[56] kadangi šio proceso pagrindinis tikslas yra keis-

[54] Adler (1997a).
[55] Sack (1986, 19); palyginkite su Abbott (1995, 873).
[56] Tilly (1985).

ti valstybių ribas. Šiuo atveju valstybės yra ir ribų keitimo proceso iniciatorės, ir to proceso rezultatai.[57] Sąveika sistemos viduje yra svarbi tiek nustatant ribas, tiek jas vėliau saugant. Jeigu sienos yra pastovios, vadinasi, arba valstybė yra pakankamai galinga, kad užkirstų kelią sienų vienašališkam keitimui, arba vienos valstybės pripažįsta kitų sienas teisėtomis. Abiem atvejais valstybės nuolat sąveikauja, taigi jų sienų kūrimo procesas niekada nesibaigia, net jei kartais ir neatrodo problemiškas.

Apibendriname – esencialistinė valstybė yra organizuotas subjektas, turintis institucinę ir teisinę santvarką, valstybei suteikiančią suverenitetą ir teisėto organizuotos prievartos tam tikroje teritorijoje įsikūrusios visuomenės atžvilgiu naudojimo monopolį. Valstybių klasė turi ribas, kurios kartais yra nelengvai nustatomos praktikoje, tačiau jos apibūdinimo tikrai pakanka, kad tai klasei nebūtų priskirti jai nebūdingi dalykai: gyvūnai, augalai, futbolo komandos, universitetai ir t.t. Kita vertus, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip mažai šis modelis turi požymių, paaiškėjančių nustatant, kas *nepriskirtina* esencialistinei valstybei. Būti valstybe nereiškia turėti nei konkrečią politinę sistemą, nei tam tikrą gamybos būdą, nei kitų valstybių pripažinimą, tautiškumą ar suvereniteto vientisumą. Žemiau bus siekiama įrodyti, kad net nebūtinas savanaudiškumas. Visa tai priklauso atsitiktiniu būdu parinktai konkrečiai valstybei, o ne esencialistinei. Kritikai galėtų pasakyti, kad šis modelis turi *tiek* mažai požymių, jog vargu ar padės analizuoti įvairių ir sudėtingų formų tikras pasaulio valstybes. Tačiau tai nebuvo mano tikslas: aš tik norėjau išsiaiškinti, kas yra bendra visoms diskusijoms apie tai, kaip valstybes formuoja valstybių sistema.

Minimalistinė sąvoka turi ir kitokį privalumą: ji padeda suvokti, kad valstybė nėra išimtinai šiuolaikinis reiškinys, ir, nubraižę jos motyvacijų paveikslą, mes, kaip bandau parodyti žemiau, galime sukurti transistorinius valstybės veiklos apibendrinimus.[58] Bandymas padaryti tokius apibendrinimus ilgą laiką buvo Realizmo pagrindinė kryptis, ir atgaivino kelis neseniai atliktus tarptautinės politikos tyrinėjimus.[59] Galima būtų teigti, kad šie bandymai yra beprasmiai, nes „valstybės" są-

[57] Abbott (1995).

[58] To paties požiūrio turi būti laikomasi kuriant transkultūrinius apibendrinimus.

[59] Žr. Watson (1992), Buzan ir Little (1994) ir Kaufman (1997); palyginkite su Reus-Smith (1999).

voka atsirado tik tryliktajame amžiuje[60], dėl to gali būti manoma, jog prieš tai valstybių nebuvo. Mano nuomone, tai teparodo nominalistinio mąstymo trūkumus. Žiūrint pro Realizmo prizmę, iki tryliktojo amžiaus egzistavusios organizacijos, turėjusios suverenitetą ir monopolį organizuotam prievartos taikymui, ir buvo valstybės. Joms tikrai priskirtina Graikų miestai-valstybės, Aleksandro Didžiojo imperija, Romos imperija ir pan. Socialiniai subjektai yra atpažįstami pagal tai, kaip jie yra organizuoti, o ne pagal jų pavadinimą. Tai nereiškia, kad transistorinės išvados nėra kartais ydingos, pavyzdžiui, senovės valstybėms priskiriant šiuolaikinių valstybių atsitiktines savybes ir ignoruojant didesnius skirtumus, priklausančius nuo sisteminio konteksto, kuriame valstybės veikia. Pastarosios klaidos atsiradimo grėsmė padidėja, jei, kaip yra Realizme, struktūra nėra suvokiama per kultūrines sąvokas. Šios problemos suponuoja, kad bet kuris transistorinis apibendrinimas yra ginčytinas, tačiau visiškai tokių apibendrinimų reikalingumo jos paneigti negali.

„Valstybės taip pat yra žmonės"

Ankstesniame skirsnyje valstybę apibrėžiau kaip subjektą, tačiau neparodžiau, kad toks požiūris suponuoja realaus korporatyvinio vieneto egzistavimą, kuriam gali būti priskiriamos tokios žmogaus savybės kaip identitetas, interesai ir tikslingas elgesys. Kitaip tariant, aš dar neparodžiau, kad valstybės turi savojo „Aš" supratimą, kaip yra teigiama, pavyzdžiui, realistinėje prielaidoje, jog valstybės yra *savo*naudiškos. Diskusija apie tai, ar mes galime sužmoginti korporatyvinius subjektus, prasideda vėliausiai nuo viduramžių debatų apie Bažnyčią. Ji domino Hobbesą, nuosekliai figūravo devynioliktojo ir ankstyvojo dvidešimtojo amžiaus ginčuose apie korporacijos bei valstybės prigimtį, ir mūsų laikais nuolat kelia įvairių mokslo sričių atstovų susidomėjimą.[61] Atrodo, kad visuotinai pripažįstama, jog korporatyvinis subjek-

[60] Harding (1994).

[61] Žr., pvz., Dewey (1926), Copp (1980), Coleman (1982), French (1984), Douglas (1986), Gilbert (1987), Tuomelą (1989), Vincent (1989), Searle (1990), Sandelands ir St. Clair (1993) bei Clark (1994). Runciman (1997) yra nuostabus korporatyvinio asmens tyrimas, deja, pasirodęs per vėlai, kad galima būtų remtis juo šioje analizėje.

tas yra *struktūros* rūšis: struktūros, pagrįstos bendra informacija, ir tai leidžia individams užsiimti bendra institucionalizuota veikla. (Šito nereikia painioti su platesnėmis struktūromis, kuriose savo ruožtu gali veikti korporatyviniai subjektai, tokiomis, kaip valstybės ir visuomenės santykių struktūros.) Tačiau tarp nominalistų ir realistų egzistuoja gilus nesutarimas dėl šios struktūros ontologinio statuso. Nominalistai, kurių TS tyrimuose yra dauguma, mano, kad korporatyvinis subjektas yra ne daugiau kaip naudinga fikcija ar metafora, skirta paaiškinti tai, kas „iš tikrųjų" yra individų veiksmai. Mokslininkai realistai teigia, kad ši sąvoka atitinka tikrą, realiai egzistuojantį reiškinį, kuris negali būti redukuojamas iki jame veikiančių žmonių. Žemiau yra pritariama realistų nuomonei nagrinėjant vidinę korporatyvinio subjektiškumo struktūrą, darančią šį subjektiškumą įmanomą, ir baigiant mintimis apie korporatyvinių subjektų sužmoginimo ribas. Šios analizės dalykas yra valstybės, tačiau gaunamos išvados laisvai taikytinos kitiems korporatyviniams subjektams.

Dėl valstybės ontologinio statuso[62]

Viena iš priežasčių, dėl kurių amžiais besitęsiančios diskusijos nepadėjo išspręsti korporatyvinio subjekto problemos, yra tai, kad tiek nominalistams, tiek realistams iškyla tam tikrų sunkumų. Realistų problema glūdi tame, kad korporatyviniai subjektai nėra fiziški. Mes matome tik individus ir jų elgesį. Individai gali teigti priklausantys tai pačiai organizacijai ir užsiimti kolektyvine veikla, kad tai įrodytų, tačiau faktiškai valstybė lieka nematoma. Daugiausia, ką matome, yra *vyriausybė*, aparatas, sudarytas iš konkrečių asmenų, reprezentuojantis valstybę kiekvienu konkrečiu momentu. Valstybės veikla priklauso nuo tų asmenų veiksmų, kadangi socialinės struktūros yra objektyvizuojamos tik per šių struktūrų vykdomą veiklą. Realistų tikslas yra parodyti, kad valstybės veikla yra kažkas daugiau, nei vyriausybės veiksmų suma.

Nominalistams problemų kelia aplinkybė, kad, nepaisant valstybių priklausomumo nuo asmenų, mes pripratome aiškinti jų elgesį kaip

[62] Antraštė paimta iš Ringmar (1996).

korporatyvinių subjektų „elgesį", ir tokie aiškinimai *yra efektyvūs*, tai yra suteikia galimybę daryti pagrįstas prognozes apie individus. Jei 1941 m. birželio 21 d. priskirtume „Vokietijos valstybei" norą užpulti Sovietų Sąjungą kitą dieną, mes tiksliai nusakytume milijonų žmonių elgesį birželio 22 dieną. Be tokios prielaidos būtų sunku, net neįmanoma prognozuoti ir įžvelgti įvykių prasmės. Nominalistai siekia nustatyti, kodėl taip yra. Jeigu valstybės, kaip subjekto, sąvoka yra tiesiog fikcija, *kodėl* ji yra tokia naudinga ar net būtina?

Realistai tam yra paruošę atsakymą: todėl, kad ji atitinka tikrą, bet nefizišką struktūrą. Vadovaudamasis antrajame skyriuje išdėstyta argumentacija, įrodančia nefiziškų objektų egzistavimą, realistas gali teigti, kad tai būtų „stebuklas", jei samprata, taip gerai padedanti prognozuoti matomą elgesį, nesiremtų niekuo, egzistuojančiu tikrovėje. Kaip yra kvarkų, kapitalizmo ir pirmenybių teikimo atveju, mes žinome, jog valstybės yra tikros, kadangi jų struktūros sukuria matomų padarinių modelį, kuo greitai įsitikins abejojantieji jų tikrumu. Jei Džonas atsisakys mokėti mokesčius, motyvuodamas tuo, kad JAV tėra fikcija, jis greičiausiai patirs tokių padarinių, kokių atsirastų jam prispaudus pirštą durimis. Ši argumentacija yra gana veiksminga: akcentuojant struktūros gebėjimą atlikti tikslingus veiksmus naudojamasi „geriausiu paaiškinimu" elgesio, kurį mes stebime (antras skyrius). Realistai mano, kad bet kuri sistema, nesvarbu, biologinė ar korporatyvinė, kurios veiksmai gali būti numatyti, laikoma tikslingai veikiančiu subjektu.[63]

Pripažinus, kad valstybės subjektiškumo samprata yra susijusi su realia, bet nematoma struktūra, vis tiek išlieka klausimas, kas atsitiks, jei ši struktūra bus supaprastinta iki ją sudarančių asmenų savybių ir sąveikų. Naudodamiesi realistinio mokslo filosofija, mes galime išspręsti nominalistų problemą, kodėl valstybės subjektiškumo sąvoka yra tokia veiksminga, tačiau lieka neaišku, ką daryti su realistų bandymu parodyti, kad valstybė yra daugiau nei tik vyriausybė. Tai pavyktų padaryti prisiminus, kad vyriausybių savybes nusako valstybės struktūros, ką patvirtina du argumentai prieš individualizmą, išdėstyti ketvirtajame skyriuje.

Pirma, dauguma socialinių struktūrų (čia – valstybės) turi kolektyvinį pobūdį, kas visur ir visada jų elementus (vyriausybių) padaro ben-

[63] Žr. Cambell (1958, 22–23), Dennett (1987, 15), Clark (1994, 408).

drus makrolygyje. Socialinėse sistemose yra pripažįstamos dviejų lygių struktūros: mikro ir makro. Pirmasis lygis yra susijęs su asmenų norais ir įsitikinimais. Jei tai būtų vienintelis valstybės struktūros lygis, valstybės galėtų būti tiriamos kaip vyriausybės, per kurias jos veikia. Tačiau paprastai manoma, kad valstybės išlieka nepaisant kartų kaitos,[64] iš dalies dėl to, kad jų vertybės yra gana pastovios: sienos, simboliai, nacionaliniai interesai, užsienio politika ir t.t. Toks nuoseklumas padeda pripažinti vyriausybių perimamumą, leisdamas kiekvieną šalies vyriausybę, veikusią Vašingtone per 200 metų, vadinti „JAV" vyriausybe. Ir bet kuriuo kitu atveju mes galvojame, kad valstybės yra kažkas daugiau nei jas sudarantys nariai. Net jeigu Bobas Dole'as laimėtų 1996 m. rinkimus ir dėl to pasikeistų vyriausybės sudėtis, JAV valstybė liktų ta pati. Šie laiko ir esmės nuoseklumai paaiškinami *kolektyvinės* informacijos struktūra, per kurią asmenys socializuojasi,[65] ir kurią veikdami paeiliui atkuria. Individai yra valstybės veiklos „pirminė grandis", tačiau nepaisant to, kad bendrumas makrolygyje yra įgyvendinamas per jų veiklą, valstybės veikla visgi negali būti redukuojama iki vyriausybės veiksmų.

Kitas argumentas prieš bandymą valstybes supaprastinti iki vyriausybių yra tai, kad vyriausybių veiksmai netenka prasmės, jei nagrinėjami atskirai nuo valstybių struktūrų. Struktūros gali turėti dvejopo pobūdžio efektą: kauzalinį ir konstitutyvų.

Pirmasis preziumuoja, jog priežastis ir pasekmė egzistuoja savarankiškai. Pripažinus, kad korporatyvinėms struktūroms būdingi tik kauzaliniai efektai, jas galima būtų minimizuoti iki individų, kadangi niekas apie pastaruosius nepasakytų pirmas. Valstybė būtų redukuojama iki individų su bendru įsitikinimu „mes esame (valstybė)".[66] Tačiau taip yra sumenkinama struktūros reikšmė. Individualizmo atstovai sujungia savarankiškai egzistuojančius vienetus į visumą. Holistai mano, kad tai patvirtina jų teorijos teisingumą, kadangi prielaida, jog visumą galimą pažinti pagal jos dalis, preziumuoja klausimą, kaip mes galime laikyti save dalimis, jei prieš tai nesame apibrėžę, kas yra visuma.[67]

64 Carr (1939/1964, 150); palyginkite su Sandelands ir St. Clair (1993).

65 Gilbert (1989, 274–288).

66 Bar-Tal (1990, 36), Tuomela (1989).

67 Sandelands ir St. Clair (1993, 433–434); taip pat žr. Douglas (1986, 67), Searle (1990) ir Sugden (1993).

Žmogaus įsitikinimas, kad jis yra „JAV vyriausybės" narys, remiasi ne tik jo paties tikėjimu, bet ir bendrų įsitikinimų struktūra, kurioje dalyvauja žmonės. Ši struktūra egzistuoja tiek makro, tiek mikrolygyje: Billo Clintono įsitikinimas, jog jis yra prezidentas, tik tada yra realizuojamas, kai visuomenės ir jo administracijos nariai tai pripažįsta, ir bendras žinojimas apie jo administraciją savo ruožtu transformuojasi į „JAV vyriausybę" per kolektyvinio žinojimo struktūrą, kuri nustato, kas yra JAV *valstybė*. Kitaip tariant, žmonių grupė tik tada tampa vyriausybe, kai yra valstybė, kuri suteikia tai grupei galimybę egzistuoti kaip vyriausybei.

Valstybės subjektiškumo struktūra

Iš pirmiau pateiktos analizės matyti, kad valstybių institucijos tikrai egzistuoja ir negali būti redukuojamos iki joms atstovaujančių individų. Tai pasakytina apie daugumą socialinių struktūrų, o ne tik apie valstybes. Didžioji dalis socialinių struktūrų nėra vientisos, todėl nesugeba veikti tikslingai. Struktūra tampa subjektu, turėdama tris specifinius požymius – tam tikrą vientisos organizacijos „Idėją" ir sprendimų priėmimo struktūrą, tiek institucionalizuojančią, tiek autorizuojančią kolektyvinę veiklą.[68]

Pirmas reikalavimas yra susijęs su tuo, kad individų bendra informacija sukuria valstybės, kaip korporatyvinio „asmens" arba „grupinio Aš", idėją. Šis teiginys yra kilęs iš Hegelio teorijos, tačiau, kaip buvo bandoma įrodyti aukščiau, jis taip pat atitinka realistų požiūrį į valstybę.[69] Weberio žodžiais, „vienas iš svarbiausių šiuolaikinės valstybės „egzistavimo" aspektų ... yra tai, kad įvairių asmenų veiksmai yra pagrįsti įsitikinimu, jog ji egzistuoja arba turi egzistuoti".[70] Prie šio įsitikinimo elementų yra priskirtinas valstybės narių vadinimasis „mes", arba „pliuralistinis subjektas",[71] politinio teisėtumo, pagrindžiančio jų

[68] Palyginkite su Buzan (1991, 65–66).

[69] Palan ir Blair (1993); palyginkite su Abrams (1988). Vienas tikrų mano realistinio požiūrio į valstybę pirmtakų būtų devynioliktojo amžiaus Vokietijos teisininkas Otto von Gierke'as, plėtojęs „valstybės realizmo teoriją" (žr. French, 1984, 36–37, ir Vincent 1989, 706–708).

[70] Weber (1978).

[71] Gilbert (1989).

kolektyvinį identitetą, supratimas[72], kartais įtvirtintas Konstitucijoje arba „Pagrindiniame įstatyme",[73] ir kolektyviniai prisiminimai, siejantys juos su asmenimis, buvusiais valstybės nariais praeityje. Visa tai neretai yra objektyvizuojama pasakojimų forma[74], dėl to vienas valstybės identitetas ir jo evoliucijų empirinio tyrimo elementas yra legendų ir mentaliteto raidos istorija.[75] Atkreiptinas dėmesys, kad tokie pasakojimai yra greičiau kolektyvo, o ne visų jo narių požymis, todėl, anot Weberio, tai, kad individų veiksmai turi būti „orientuoti" ties korporatyvine idėja, nereiškia, jog kiekvienas grupėje turi tą pačią idėją. Bendras įsitikinimas nėra požymis, būtinas korporatyviniams subjektams, kurie gali įgyvendinti ne visiems jų nariams priimtinas idėjas. Taip pat tas požymis nėra pakankamas, kadangi individai gali turėti bendrus įsitikinimus ir nesukurti korporatyvinio subjekto.[76] Svarbiausia, kad individai prisiima įsipareigojimą veikti bendrai, kolektyvinių įsitikinimų pagrindu, nepriklausomai nuo to, ar kiekvienas jų tam pritaria. Tuo paaiškinamas valstybių priežastinis poveikis ir jų atsikūrimas. Taigi valstybės kaip subjekto samprata nėra fikcija, naudinga vien mokslininkams, šios sampratos realumas priklauso nuo to, kaip *realiai* į ją žiūri valstybės nariai.

Be to, pagal valstybės kaip korporatyvinio asmens idėją, valstybės institucijos taip pat privalo turėti „vidinę sprendimų priėmimo struktūrą"[77], kuri institucionalizuoja ir autorizuoja valstybės narių kolektyvinę veiklą. Šie du reikalavimai yra skirtingi, todėl yra nagrinėtini atskirai.

Kolektyvinės veiklos institucionalizavimas reiškia, kad individai neabejoja bendradarbiavimo galimybe. Šis gilus įsitikinimas išsprendžia kolektyvinės veiklos problemą. Korporatyvinės organizacijos to pasiekia per centralizaciją ir internalizaciją. Centralizacija yra susijusi su hierarchiniu sprendimų priėmimo mechanizmu, kuris vienų asmenų valią daro reikšmingesnę už kitų asmenų valią.[78] Aukščiausiems parei-

[72] Bukovansky (1997).

[73] Žr. Swales ir Rogers (1995).

[74] Ringmar (1996), Barnett (1998).

[75] Ypatingą dėmesį atkreipkite į Bukovansky (1999b).

[76] Gilbert (1987); dėl organizuojančių įsitikinimų kolektyvinio pobūdžio taip pat žr. Schneider ir Angelmar (1993).

[77] French (1984).

[78] Žr. Achen (1989).

gūnams („viršininkams") yra suteikiamas neproporcingai reikšmingas vaidmuo nustatant korporatyvinę politiką, ir laisvė parinkti stimulus siekiant priversti pavaldinius („tiesioginius veikėjus") bendradarbiauti.[79] Racionalistai, manydami, kad žmonės bendradarbiauja, tik jei tai atitinka jų interesus, linkę dėti dideles viltis į centralizaciją kaip kolektyvinio veikimo problemos sprendimą. Tačiau šis tikslas yra nepasiekiamas, kol nėra antrojo pagrindo – individai privalo *internalizuoti* normas, apibrėžiančias jų identitetą ir interesus. Kol šios normos nėra internalizuotos, žmonės žiūri į bendrą veiklą kaip į priemonę; jie gali veikti bendrai su grupe, tačiau tik dėl to, kad šiuo konkrečiu momentu tai yra naudinga jiems kaip individams.[80] Šioje situacijoje individai nuolat kvestionuos jų bendradarbiavimo racionalumą, nuolat ieškos būdų pasipelnyti ir t.t. Tokios korporatyvinės kultūros išliks tol, kol bus naudingos jų nariams. Iš to, kad nariai nelaiko bendros veiklos savaime privalomos, kyla institucinis pažeidžiamumas. Internalizacija daro korporatyvinę kultūrą tvirtesnę.[81] Daugumoje organizacijų žmonės kooperuojasi ne vien dėl to, kad to reikia jų asmeniniams interesams įgyvendinti, bet vadovaudamiesi lojalumu korporatyvinėms normoms ir identifikavimusi su jomis. Viršininko-pavaldinio problemos gali išlikti, tačiau institucionalizuoti kolektyvinę veiklą, esant abiem šioms sąlygoms, yra daug lengviau nei tuo atveju, kai žmonės korporatyvinėse struktūrose įžvelgia tik priemones asmeniniams interesams patenkinti (žr. septintą skyrių).

Kolektyvinių veiksmų institucionalizacija suteikia korporatyvinei organizacijai reikalingą vieningumą ir pastovumą, tačiau viena aiškiai nepaaiškina, kodėl veikia būtent korporatyvinė organizacija, o ne grupė individų, kurie ilgesnį laiko tarpą dirba kartu. Todėl vidinio sprendimų priėmimo mechanizmo autorizuojantis efektas yra paskutinis būtinas korporatyvinės organizacijos požymis: struktūra turi būti taip organizuota, kad jos narių veiksmai galėtų būti laikomi korporatyvinio subjekto veiksmais[82]. Sprendimas glūdi taisyklėse, reglamentuojančiose valdžios, priklausomumo ir atskaitomybės santykius tarp grupės narių, ir perkeliančiose atsakomybę už individualius veiksmus kolekty-

[79] Olson (1965), Moe (1984).

[80] Hardin (1995a, b).

[81] Dėl išsamios šio klausimo analizės žr. Dobbin (1994).

[82] French (1984, 46–47). Šis reikalavimas yra reikšmingas atskiriant minios veiksmus nuo korporacijų veiklos; žr., pvz., Copp (1980), Gilbert (1989) ir Tuomela (1989).

vui tokiu būdu, kad individai tampa kolektyvo atstovais.[83] Šis reikalavimas neturėtų būti suprantamas „kaip jeigu jie būtų atstovai" prasme. Autorizacija reiškia, kad individų veiksmai *yra* kolektyvo veiksmai. Pavyzdžiui, mes nelaikome kareivio, nužudžiusio priešininką karo metu, atsakingu už jo veiksmus, kadangi jis turi jo valstybės įgaliojimus žudyti. Žinoma, riba tarp kolektyvinės ir asmeninės atsakomybės nėra tokia jau aiški, ypač kalbant apie karo nusikaltimus. Klausimas, ar individuali atsakomybė gali būti visa apimtimi perduodama valstybei, yra ginčytinas. Tačiau korporatyvinis subjektiškumas negali būti susiaurintas iki korporacijos narių veiksmų dėl to, kad pastarieji nėra vien „sudedamųjų dalių veiksmai".

Apibendrinant pasakytina, kad konkretūs asmenys vaidina esminį vaidmenį valstybės veikloje, objektyvizuodami ir palaikydami ją, tačiau valstybės veikla gali būti redukuojama iki tų asmenų veiksmų tiek, kiek pastarieji gali būti redukuojami iki smegenų neuronų aktyvumo. Abi veiklos rūšys egzistuoja tik dėka struktūrizuotų ryšių tarp jų elementų, tačiau šių struktūrų poveikis pasireiškia toliau neskaidytinų gebėjimų tikslingai veiklai formavimu. Šie gebėjimai yra tikri, o ne fikcijos. Tai nereiškia, kad mes negalime tirti valstybės elementų, analogiškai pripažindami, jog protas nėra vien smegenys, neatsisakome neurologijos. Siauresnė analizė padėtų apibrėžti valstybės subjektiškumo sandarą. Kadangi valstybė egzistuoja kaip ontologinis reiškinys, antropomorfizacija, naudojama ne vien dėl analitinio patogumo, iš esmės padeda numatyti ir paaiškinti valstybės elgesį taip, kaip tautos psichologija paaiškina žmogaus elgesį.

Kaip pasireiškia valstybės antropomorfizacijos problematika

Yra mažiausiai trys reikšmingi skirtumai tarp individualaus ir korporatyvinio subjekto, kurie parodo valstybės antropomorfizacijos ribas.[84] Pripažinę šias ribas, mes suartėjame su vientiso subjekto kritikų pozicija, nedarydami jiems būdingų išvadų.

Pirmas skirtumas yra tas, kad korporatyviniai subjektai yra ne tokie vientisi kaip individualūs. Nepaisant to, kad žmonės gali turėti ke-

[83] Dėl korporatyvinės atsakomybės žr. French (1984).

[84] Žemiau išdėstytos argumentacijos autorius yra Geser (1992).

letą identitetų ir užsiimti prieštaringa ar net neracionalia veikla, biologiniai dėsniai žymiai mažiau leidžia abejoti jų kūnų tapatumu ir labiau nulemia jų elgesį nei daugialypės valstybės atveju. Dėl to, kad valstybės susideda iš didelio skaičiaus individų (ir organizacijų), turinčių savo tikslingo veikimo gebėjimus, valstybės vienu metu gali daryti kur kas daugiau nei žmonės, „kairiajai rankai" dažnai nežinant, ką daro „dešinioji". Stebėtojui (arba kitai valstybei) gali būti daug sunkiau nustatyti, kas iš valstybės subjekto skleidžiamo „triukšmo" yra jos „signalas". Įdomiausia, kad valstybei tai sukelia mažiau problemų nei kitiems korporatyviniams asmenims, kuriuos mokslininkai labiau yra linkę vadinti subjektais, kadangi net keli valstybės viduje esantys atstovai puikiai gali sugebėti koordinuoti savo darbą su išorinėmis organizacijomis. Kad ir kaip būtų, individualių ir korporatyvinių subjektų vientisumas skiriasi mažiausiai pagal lygį, o tai sukelia problemų pastariesiems priskiriant tikslingumo savybes.

Antras skirtumas, tam tikra prasme priešingas pirmajam, yra susijęs su tuo, kad faktiškai lengviau gali būti nustatyti valstybės ketinimus ir taip numatyti jos elgesį, negu padaryti tai individų atžvilgiu. Politiniai Realistai iš žmogaus minčių nustatymo sunkumų („Kitų protų problema")[85] dažnai kildindavo išvadas apie valstybių ketinimų nustatymo sudėtingumą, ir tai leisdavo daryti blogiausiais prognozes apie šių ketinimų keliamą grėsmę. Tačiau tarp šių veiksnių gali nebūti būtinojo ryšio. Žmonių mintis sunku perskaityti, kadangi jų nematome. Neturėdami telepatinių galių ir norėdami suprasti, ką žmogus galvoja, privalome remtis žmogaus elgesiu ir jo veiksmų kontekstu. Atvirkščiai, korporatyvinių „protų" struktūra yra tiesiogiai užfiksuota organizaciniuose dokumentuose, kurie apibrėžia jų sudedamųjų elementų funkcijas ir tikslus, ir jų „mintis" dažnai galima išgirsti ar pamatyti viešuosiuose debatuose ar „atsakingų asmenų" teiginiuose. Tikrumo dėlei reikia pasakyti, jog manant, kad valstybių mintys yra skaidresnės už individų, būtina turėti omenyje keletą šiai išvadai prieštaraujančių aplinkybių: sunku nustatyti, kuris iš daugelio pareigūnų pasisakymų išreiškia „oficialią" poziciją (signalo ir triukšmo santykio problema); palyginti siauresnis socialinis kontekstas, kuriame veikia valstybės (kas siaurina galimybę išoriškai aiškinti veiksmus); valstybės saugumo sumetimais gali norėti laikyti paslaptyje sprendimų priėmimo procesą.

85 Hollis ir Smith (1990, 171–176).

Tačiau tik nedaugelis valstybių mūsų laikais yra tikrąja prasme „tamsieji arkliukai" vienos kitoms (Šiaurės Korėja yra viena iš nedaugelio, kurios „mintis" taip pat sunku perskaityti kaip ir žmogaus mintis). Tai dažniausiai paaiškinama tuo, kad valstybės viduje yra susijusios su savo visuomenėmis, kurias jos retai gali visiškai kontroliuoti. Pilietinės visuomenės subjektai ir procesai suteikia reikšmingos informacijos kitoms valstybėms apie valstybės ketinimus bei galimybes, ir demokratijos plėtra ateityje tik padidins šį atvirumą. Kitaip tariant, valstybės turės vis didesnę galimybę tiesiogine prasme pažiūrėti į vienos kitų „galvų" vidų taip, kaip žmonės to padaryti negali.

Paskutinis skirtumas yra tas, kad valstybėse gali vykti „vidiniai procesai", kurie neįmanomi žmonėse. Pastarųjų, kaip biologinių būtybių, kūnai negali būti dalijami ar sujungiami su kitais, jų veikimo galimybės yra ribotos. Kad ir kokius pakeitimus jie padarytų savo gyvenime, beveik visais atvejais išliks sąveikos, arba veiklos tarp (*inter*) atskirų kūnų, būtinumas. Kaip teigia Hansas Geseris[86], korporatyviniai subjektai, būdami socialinės struktūros, turi papildomų galimybių, kurios nėra prieinamos pagal biologinius dėsnius veikiantiems individams: išsiskirti (Čekoslovakijos „Velvetinis pasidalijimas"), priaugti (užkariauti), susivienyti (Vokietijos susivienijimas), susijungti (tarptautiniai režimai) ir specializuotis (deleguojant atsakomybę už saugumą kitai valstybei, kaip yra įtakos sferose). Vientisas kūnas kaip ir „sąveika" įprastine prasme, yra daugmaž nereikalingas šiems tikslams pasiekti. Valstybės, palyginti su kitais korporatyviniais subjektais, yra mažiau linkusios siekti šių tikslų, kadangi jų suverenitetas diktuoja norą kuo geriau apsaugoti savo individualumą. Jos vis mažiau linksta prie neinteraktyvios veiklos ir ši tendencija turi išlikti plečiantis demokratijai bei stiprėjant visuomenių ryšiams.

Minėti individualių ir korporatyvinių subjektų skirtumai reiškia, kad bandymas grįsti valstybių sistemos akademinį mokslą teoriniais teiginiais, paimtais išimtinai iš tikslingą veiklą nagrinėjančių mokslų (ypač psichologijos, socialinės psichologijos ir ekonomikos), apribos arba iškreips mūsų suvokimą. Tam tikrais atvejais ir tam tikruose kontekstuose valstybės tiesiog nėra „žmonės". Jei tai yra viskas, į ką nori atkreipti mūsų dėmesį nominalistai, nebelieka pagrindo ginčytis su jais, kadangi nepriklausomai nuo to, ar yra priimtina valstybės antropomor-

[86] Geser (1992, 440–446).

fizacija, pastaroji tebūtų empirinis klausimas. Tačiau jų pretenzijos atrodo platesnės – jie siekia įrodyti, kad valstybės nėra subjektai. Šis teiginys nėra pagrįstas. Daugeliu kontekstų ir atvejų valstybės *yra* subjektai, ir tais atvejais tikslingumo argumentas yra esminė teorijos dalis. Anot skeptiškai žiūrinčių į valstybės subjektiškumą, „valstybės kaip subjekto" teorijos galima atsisakyti nedarant žalos teorijai. Vargu ar tai kada nors taps įmanoma, kaip ir vargiai kada nors neurologijos egzistavimas pateisins atsisakymą tautos psichologijos.[87]

Identitetas ir interesai

Pirmiau buvo teigiama, kad valstybės yra subjekto rūšis, kuriai galima priskirti identiteto ir interesų savybę. Šiame skirsnyje šios savybės yra nagrinėjamos atskirai, parodant jų pritaikomumą valstybėms.[88] Vėliau, šios dalies pabaigoje, turėsime galimybę aptarti nacionalinio intereso problemą.

Filosofine prasme identitetas yra tai, kas daro dalyką tuo, kas jis yra. Mūsų temai toks požiūris yra per platus, nes pagal jį net stulpas ar dviratis turėtų identitetą. Todėl čia pastarasis bus laikomas savybe, būdinga vien tikslo siekiantiems subjektams ir generuojančia motyvacinius bei bihevioristinius nusistatymus. Tai reiškia, kad identitetas iš esmės yra individualaus (vientiso subjekto lygio) pobūdžio savybė, glūdinti subjekto savivokoje. Tačiau dažniausiai tokios savivokos prasmė priklausys nuo to, ar kiti subjektai suvokia pirmą subjektą taip pat, ir šiuo atžvilgiu turės tarpsubjektinį ar sisteminį aspektą. Džonas gali įsivaizduoti save profesoriumi, tačiau jei studentai taip negalvoja, Džono identitetas neveiks jų santykiuose. Kitaip tariant, identitetą gali veikti dvi supratimo rūšys: esantis *Savyje* ir pripažįstamas *Kitų*. Identitetas kyla tiek iš vidinių, tiek ir iš išorinių struktūrų.

Vidinių-išorinių santykių pobūdis yra daugialypis, dėl to identitetas nėra vientisas fenomenas, apibūdinamas bendra sąvoka – praktiškai yra kelios identiteto *rūšys*. Remiantis dabar egzistuojančiomis ir ne visuomet suderinamomis tipologijomis[89], bus nagrinėjamos keturios

[87] Dėl tautos psichologijos gynimo žr. Jackson ir Pettit (1990).
[88] Jepperson, Wendt ir Katzenstein (1996, 52–65).
[89] McCall ir Simmons (1978), Hewitt (1989), Fearon (1997).

identiteto rūšys: pirma, asmeninis ar korporatyvinis, antra, rūšinis, trečia, vaidmens ir ketvirta – kolektyvinis. Šis sąrašas nėra išsamus, nėra griežtai nustatytos ir sąvokų ribos. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tarp minėtų rūšių yra ryškūs skirtumai, tačiau kuo atidžiau žiūrėsime, tuo mažiau reikšmingi bus šie skirtumai, todėl žemiau dėstoma analizė turi būti laikoma pradine.

Asmeninis – arba, organizacijų atveju, korporatyvinis – identitetas remiasi saviorganizuotomis, vienalypėmis struktūromis, darančiomis subjektus skirtingus.[90] Su šia identiteto rūšimi yra susijęs šioje dalyje ginamas teiginys, jog valstybės yra subjektai su jiems būdingomis savybėmis.[91] Subjektas gali turėti tik vieną tokį identitetą. Jis visada turi materialinį pagrindą: kūną – kalbant apie žmogų, ir daug individų bei teritoriją – kalbant apie valstybę. Tačiau svarbiausia, kas skiria tikslo siekiančių subjektų asmeninį ar korporatyvinį identitetą nuo stulpo ar dviračio identiteto, yra suvokimas ir atmintis, kad *Aš* yra konkreti samprotavimo ir aktyvumo vieta. Biologijos požiūriu, žmonės yra atskiros būtybės, tačiau be sąmonės ir *Aš* suvokimo jie nėra subjektai ir turbūt net nėra „žmonės". Tai dar labiau susiję su valstybėmis, kurios neturi „kūno", kol jų nariai neturi bendro savęs, kaip korporatyvinės organizacijos, suvokimo, ir šiuo atžvilgiu korporatyvino identiteto buvimas preziumuoja esant individus su kolektyviniu identitetu (žr. toliau). Valstybė yra grupinis *Aš*, turintis sąmonę grupės lygyje.[92] Šios *Aš* idėjos pasižymi „savaimine" savybe,[93] todėl asmeninis bei korporatyvinis identitetai iš prigimties yra egzogeninis išoriškumui.

Tikrumo dėlei primintina tai, ką akcentavo postmodernistai: suvokiant fiziškai atskirtą subjektą, būtinai sukurti ribas tarp *Aš* ir *Kitų*, ir šiuo atžvilgiu net asmeninis bei korporatyvinis identitetas preziumuoja esant „skirtingumą".[94] Tačiau šis svarbus niuansas tampa trivialus, jei yra naudojamas totaliniam holizmui pateisinti, pagal kurį viskas iš vidaus yra susiję su visa kita. Jei kūrimosi procesas yra saviorganizuotas, tada nėra specialių *Kitų*, nuo kurių priklauso *Aš*. Kūno turėjimas

[90] Dėl asmeninio identiteto analizės ypatingą dėmesį atkreipkite į Hewitt (1989) ir Greenwood (1994).

[91] Cambell (1958, 17) vadina tai „asmeniškumu".

[92] Kohut (1985, 206–207), Wilson ir Sober (1994, 602).

[93] Schwalbe (1991).

[94] Palyginkite su Abbott (1995).

reiškia, kad išoriškai skiriesi nuo kitų kūnų, tačiau tai nereiškia, kad jie kažkaip formuoja tavo kūną.

Asmeninis/korporatyvinis identitetas yra kitų identitetų pagrindas. „Tipinio" identiteto sąvoka, kurią aš vartoju Jimo Fearono[95] pavyzdžiu, reiškia socialinę kategoriją, arba „pavadinimą, priskiriamą asmenims, kuriems yra bendros (arba manoma, kad jos jiems yra bendros) tam tikros charakteristikos, pavyzdžiui, bihevioristiniai bruožai, požiūriai, vertybės, įgūdžiai (pvz., kalba), informacija, nuomonės, patirtis, istoriniai bendrumai (kaip gimimo regionas arba vieta) ir t. t."[96] Greta kalbančiojo tam tikra kalba arba gimusio tam tikroje vietoje Fearonas kaip pavyzdį pateikia paauglį, partijos narį ir heteroseksualistą. Subjektas vienu metu gali turėti daug tipinių identitetų. Rūšiniu identitetu laikoma ne bet kuri bendra charakteristika, kaip, tarkime, sausa oda ar vardas „Maks", o tik turinti socialinį turinį ar prasmę. Toks turinys daugmaž priklauso nuo formalių narystės taisyklių, nulemiančių, kas yra laikoma rūšiniu identitetu, ir tam orientuojančių *Kitų* elgesį. Šios taisyklės skiriasi kultūriniu ir istoriniu aspektais. Pavyzdžiui, visada buvo žmonių, turėjusių lytinių santykių su tos pačios lyties žmonėmis, tačiau „homoseksualistais", patiriančiais tam tikras socialines pasekmes, jie tapo tik devynioliktajame amžiuje.[97] Narystės taisyklių vaidmuo transformuojant individualias charakteristikas į socialinius tipus pasireiškia tuo, kad *Kiti* ima daryti įtaką jų kūrimui. Taip rūšiniai identitetai iš prigimties turi kultūrinį aspektą, o tai sukelia problemų metodologiniam idividualizmui. Tačiau kitaip nei vaidmens ir kolektyvinių identitetų atveju, charakteristikos, lemiančios rūšinius identitetus, priskirtinos subjektų esmei. Savybės, darančios Maksą paaugliu, egzistuoja nepriklausomai nuo to, ar yra *Kiti*, pripažįstantys tokių savybių svarbą, ar jų nėra, ir šiuo atžvilgiu Maksas gali būti paauglys be kitų pagalbos.

Ši vienu metu saviorganizuota ir socialinė savybė aiškiausiai pasireiškia valstybių sistemoje, kurioje rūšiniai identitetai atitinka „režimo tipus" ir „valstybės formas",[98] remiantis kuriomis valstybės yra vadinamos kapitalistinėmis, fašistinėmis, monarchistinėmis ir t. t. Viena ver-

95 Fearon (1997).
96 Ten pat, 14.
97 Hacking (1986).
98 Cox (1987).

tus, valstybės forma yra kuriama veikiant vidiniams politinio teisėtumo principams[99], reguliuojantiems valstybės-visuomenės santykius priklausomai nuo to, kas kontroliuoja gamybos ir naikinimo priemones. Šie principai gali būti veikiami tarpvalstybinių santykių (pavyzdžiui, Japonijoje 1945 m. įsivyravo demokratija dėl to, kad šią valstybę okupavo JAV), tačiau kūrimosi prasme jie yra egzogeniniai valstybių sistemai, kadangi jų egzistavimas nuo kitų valstybių nepriklauso. Valstybė gali būti demokratiška nepriklausomai nuo kitų pozicijos. Kita vertus, ne visos bendros charakteristikos tampa rūšiniais identitetais. Pavyzdžiui, dvi valstybės gali turėti vienodas parlamentines sistemas, tačiau esant šiuolaikinei valstybių sistemai ši kategorija jau nebeturės reikšmės. Vistik valstybės su prezidentine ir parlamentine sistema, kurios lyginamosios politikos tyrinėtojui atrodys gana skirtingos, valstybių sistemoje priklausys tam pačiam rūšiniam identitetui – demokratijai. Juo labiau kad „demokratinės valstybės" identitetas kinta valstybėms pradedant internalizuoti nuostatą, jog demokratinės valstybės vienos su kitomis nekariauja. Jei demokratinės taikos teoretikai yra teisūs, šis principas egzistavo visada,[100] bet demokratinio tipo sąvokos dalimi tapo tik neseniai.

Vaidmens identitetai parodo didesnį priklausomybės nuo kultūros ir *Kitų* laipsnį. Kai charakteristikos, formuojančios rūšinius identitetus, yra priešsocialinės, vaidmens identitetai nesiremia prigimtinėmis savybėmis ir todėl egzistuoja *tik* santykyje su *Kitais*. Nėra tokios prigimtinės savybės, kurios dėka studentas tampa studentu, dėstytojas – dėstytoju. Žmogus gali turėti šiuos identitetus užimdamas tam tikrą padėtį socialinėje struktūroje ir laikydamasis elgesio normų santykiuose su *Kitais*, turinčiais atitinkamus *priešingus* identitetus. Subjektas negali turėti vaidmens identiteto pats savaime. Lūkesčių bendrumas, kuriuo grindžiami vaidmens identitetai, pasidaro aiškesnis prisiminus, kad daugelis vaidmenų yra institucionalizuoti socialinėse struktūrose, atsiradusiose anksčiau nei konkretūs santykiai. Profesorius ir studentas yra pozicijos kolektyvinės informacijos sistemoje. Kai mes internalizuojame šią informaciją, jos struktūra atsispindi struktūroje to, ką Meadas vadino *Mano, Aš*, kuris mato save *Kitų* akimis.[101] Mes sugebame aktyvuoti vaidmens identitetus, kadangi nuolat suvokiame *Kitus* aplinkui save. Tai nereiškia, kad

[99] Bukovansky (1997).
[100] Russett (1993).
[101] Žr. Mead (1934), Burke (1980) ir Stryker (1980).

toks veikimas yra grynai mechaninis, nes dauguma vaidmenų leidžia juos laisvai interpretuoti, tačiau tik tam tikrose ribose. Vaidmens identitetai netenka stabilumo, kai tokios ribos yra pažeidžiamos arba apskritai nenustatomos. Kai Kolumbas pirmą kartą susidūrė su „Indėnais", jis laikė vietinius gyventojus laukiniais, kuriuos reikia išgelbėti Krikščionybe; pastarieji priešinosi tokiam požiūriui, tačiau galų gale jų vaidmenys stabilizavosi per prievartą.

Vaidmens identiteto sampratą valstybėms pritaikė „užsienio politikos vaidmens teoretikai".[102] Įdomu pastebėti, jog nors vaidmens ir socialinės struktūros sąvokos yra giminingos, tarp literatūros, tiriančios vaidmenis, ir struktūrinių TS buvo nedaug sąlyčio taškų.[103] Nuo pirmojo Holsti straipsnio vaidmenų teoretikai buvo linkę manyti, jog tarptautinės politikos socialinė struktūra yra pernelyg „pažeidžiama, lanksti arba nestabili"[104], kad galėtų sukurti reikšmingesnius vaidmens lūkesčius, ir dėl to valstybių užsienio politikoje turimi vaidmenys yra daugiau politikų įsitikinimų ir vidinės politikos, nei santykių su *Kitais* rezultatas. Tai sureikšmino subjektinę, vaidmenį *priimančią* vienodumo pusę struktūrinės, vaidmenį *kuriančios* pusės sąskaita, ir dėl to vaidmens samprata neteko didžiosios įdomumo dalies. Atrodo, kad Neorealistai su tuo sutinka. *Tarptautinės politikos teorijos* dalykinėje rodyklėje nėra „vaidmens" sąvokos, o Waltzas sumenkina artimiausią jai apibrėžimą – „funkcinę diferenciaciją" tais motyvais, kad jo dalykas gali būti supaprastinamas iki įtakos paskirstymo. Buzanas, Jonesas ir Little'as[105] grąžina funkcinei diferenciacijai jos reikšmę sisteminėje teorijoje, tačiau griežtai pasisako prieš jos išplėtimą vaidmenų pasiskirstymui tuo pagrindu, kad vaidmenys yra vieneto lygio reiškiniai, netinkantys nagrinėjant „gilią sistemos struktūrą".

Esant silpnai tarptautinės sistemos institucionalizacijai, kyla klausimas, ar galima pritaikyti vaidmens identiteto sampratą sisteminiams TS. Kad ir kaip būtų, yra trys priežastys galvoti, kad užsienio politikos vaidmenys gali būti labiau struktūrinis reiškinys negu yra įprasta manyti. Pirma, literatūroje pastebima tendencija laikyti tam tikras

[102] Holsti (1970), Walker redakcijoje (1987).

[103] Žr. Walker redakcijoje (1987). Dėl naujesnių bandymų nutiesti tiltą tarp vaidmenų teorijos ir labiau socialinės sisteminės teorijos žr. Walker (1992) ir Barnett (1993).

[104] Holsti (1970, 243).

[105] Buzan, Jones ir Little (1993, 46).

tarptautines institucijas ir joms priskiriamus vaidmenis, nusistovėjusius ir neginčijamus. Pats svarbiausiais pavyzdys šiuo atveju būtų suvereni lygybė. Neorealistai kaip ir užsienio politikos vaidmens teoretikai, sutinka, kad valstybės yra suverenios, tačiau laiko tai vien korporatyviniu identitetu, kažkuo tokiu, kas iš prigimties būdinga valstybei. Kaip teigiama šeštajame skyriuje, aplinkybė, kad šiuolaikinės valstybės suverenitetas yra pripažįstamas kitų valstybių, reiškia, jog jis dabar taip pat yra vaidmens identitetas su savarankiškomis teisėmis ir elgesio normomis. Antra, yra preziumuojama, kad vaidmens samprata negalima be normatyvinės integracijos ir bendradarbiavimo, kuriuos sunku pasiekti esant „karo padėčiai" tarptautinėje politikoje.[106] Ši prezumpcija yra nepagrįsta ir numanomai laiko materialistinį struktūros supratimą pranašesniu už kultūrinį. Bendros idėjos gali būti tiek konfliktinės, tiek kooperacinės, o tai reiškia, jog „priešas" gali būti toks pat vaidmens identitetas kaip ir „draugas". Galiausiai, kaip parodo „priešo" pavyzdys, vaidmeniui apibrėžti yra tikrai svarbu ne institucionalizacija, o tarpusavio priklausomybės ir ryšio tarp *Aš* ir *Kiti* glaudumo laipsnis.[107] Kai ryšys yra ganėtinai glaudus, kaip arabų ir žydų konflikte, vaidmens identitetai gali nebebūti vien laisvo pasirinkimo dalykas, bet pozicijos, kurias subjektams primeta įtakingų *Kitų* įsivaizdavimai. Šioje situacijoje valstybė negalės atsisakyti vaidmens net panorėjusi tai padaryti, nes *Kiti* tam priešinsis, siekdami palaikyti *jos* identitetą. Šie argumentai parodo, jog atotrūkis tarp vaidmenų teorijos ir sisteminių TS buvo nepakankamos analizės rezultatas. Skiriant daugiau dėmesio socialiniam tarptautinės sistemos pagrindui, valstybių vaidmens identitetai gali pasidaryti aiškesni.

Kolektyvinis identitetas[108] yra santykio tarp *Aš* ir *Kiti* loginė pabaiga, identifikacija. Pastaroji yra suvokimo procesas, kuriame skirtumas tarp *Aš* ir *Kiti* pamažu nusitrina iki šių sąvokų susiliejimo. *Aš* tokiu atveju *priskiriamas* prie *Kitų*.[109] Identifikacija retai būna visaapimanti (nors kartais gali prie to priartėti, pavyzdžiui, meilės ir patriotizmo atvejais), jos pobūdis paprastai priklauso nuo situacijos, tačiau *Aš* ribos

[106] Holsti (1970, 243).

[107] Žr. Blumstein (1991).

[108] Tai tap pat yra žinoma kaip „socialinis" identitetas socialinio identiteto teorijos literatūroje; žr. Mercer (1995).

[109] Turner ir kt. (1987).

visada yra išplečiamos taip, kad galėtų aprėpti *Kitus*. Šis procesas panaudoja vaidmens bei rūšinį identitetą, tačiau nueina toliau už jį. Jis remiasi vaidmens identitetu, nes taip pat yra grindžiamas *Kitų* inkorporavimo į *Aš* mechanizmu socialiai kuriamo *Aš* forma. Tačiau vaidmens identitetui darant tai, kai *Aš* ir *Kitiems* priskiriami *skirtingi* vaidmenys, kolektyvinis identitetas siekia sulieti juos į vieną identitetą.[110] Naudodamas bendras charakteristikas, jis remiasi ir rūšiniu identitetu. Pastarieji ne visi yra kolektyviniai, nes ne visi jie pasižymi identifikacija. Žmogus gali būti prancūziškai kalbančiu, neidentifikuodamas savęs su prancūzais (pavyzdžiui, prisimintinas Prancūzijos nevykęs bandymas suformuoti kolektyvinį identitetą su Alžyru). Kolektyvinis identitetas, trumpai tariant, yra tam tikra tipinio ir vaidmens identiteto kombinacija, galinti priversti subjektus laikyti *Kitų* gerovę *Savo* gerovės dalimi, būti „altruistiškais".[111] Altruistiški subjektai gali išlikti racionalūs, tačiau pagrindas, kuriuo remdamiesi jie formuoja savo interesus, yra grupė arba „komanda".[112] Tai padeda jiems įveikti kolektyvinio veikimo problemas bei egoistus, ir ši išvada yra paremta realiais faktais.[113]

Kolektyvinis identitetas sistemiškiau nagrinėjamas septintajame skyriuje, taigi čia apsiribosiu keliais žodžiais apie jo įtaką tarptautinei politikai, kurioje pripažinta Realistų išmintis kartais mato suskilusią asmenybę. Viena vertus, Realistai visada pabrėždavo, kad yra naivu ir net potencialiai pavojinga manyti, jog valstybės sugeba kurti kolektyvinį identitetą. Valstybės iš prigimties yra neginčijamai egocentriškos, ir kuo greičiau mes su tuo sutiksime, tuo greičiau suformuosime tikrovišką požiūrį į užsienio politiką ir tarptautinę tvarką. Kita vertus, pats valstybės – ir „tarptautinės" politikos – egzistavimas preziumuoja, kad individai identifikuojasi su valstybės Idėja, ir jos *korporatyvinis* identitetas priklausys nuo individų galingų bei ilgalaikių *kolektyvinio* identiteto nuostatų.[114] Kitaip tariant, antisocialinis korporatyvinis „Realistinės" valstybės identitetas visų pirma yra galimas dėl labiausiai socialinio individų (kolektyvinio) identiteto. Žinoma, vien

[110] Žr. Lankaster ir Foddy (1988).
[111] Jencks (1990), Monroe (1996, 6–7); palyginkite su Teske (1997).
[112] Sugden (1993).
[113] Žr. Caporael, *et al.* (1989), Dawes, *et al.* (1990), ir Kramer, *et al.* (1995).
[114] Žr. Bloom (1990).

iš to, kad individai sugeba formuoti kolektyvinį identitetą, neišplaukia, kad valstybės irgi gali tai daryti, ir toliau pamatysime, jog yra tvirto pagrindo manyti, kad pirmas faktiškai užkerta kelią antram. Tai yra rimtas iššūkis bet kuriai nerealistinei tarptautinės politikos teorijai, kurią aš palaikysiu toliau, aptardamas nacionalinį interesą, ir septintajame skyriuje. Šioje vietoje skaitytojo tik prašau neatmesti tokios galimybės.

Aš nustačiau keturias identiteto rūšis, ir visose, išskyrus pirmą, vienas subjektas vienu metu gali turėti kelias identiteto formas. Mes visi turime be galo daug identitetų, ir tas pat pasakytina apie valstybes. Kiekvienas yra planas arba schema, daugiau ar mažiau susidedanti iš kultūrinių formų, nusakančių, kas mes esame ir ką turime daryti tam tikroje situacijoje. Mes tikrai sutriktume, jei jie visi mus veiktų kiekvieną gyvenimo momentą, tačiau dauguma identitetų aktyvuojasi pasirinktinai, priklausomai nuo situacijų, į kurias mes patenkame.[115] Kai studentas pateikia man savo darbą įvertinti, aš suvokiu, kad turiu elgtis kaip profesorius, o aplinkybė, kad aš tuo pačiu metu esu JAV pilietis, nedaro jokios įtakos šiam santykiui. Tačiau dažnai pasitaiko situacijų, kuriose suveikia keli identitetai, nusakantys skirtingą elgesio būdą ir verčiantys abejoti pasirinktu variantu.

Nėra kelio *a priori* nuspėti, kaip bus išspręstas vidinis identitetų konfliktas. Tačiau būtų naudinga turėti omenyje šias bendras prielaidas: 1) bet kurioje situacijoje subjekto identitetų konflikto išsprendimas priklausys nuo santykinės identitetų privalomumo hierarchijos, kurios laikosi *Aš*,[116] ir 2) ši hierarchija greičiausiai atspindės tvarką, kuria aukščiau buvo pateiktos keturios identitetų rūšys. *Aš* yra žinojimo struktūra, „individo minčių ir jausmų, parodančių jo požiūrį į save kaip į objektą, visuma".[117] Identitetus šioje struktūroje hierarchiškai išdėsto jų privalomumo subjektui laipsnis; kai kurie yra pamatiniai mūsų *Aš*, kiti yra mažiau svarbūs. Konflikte nugali pirmųjų reikalavimai. Gebėjimas organizuoti save iš prigimties yra svarbiausias individui, o valstybių atveju šis prioritetas atspindi santykinę vidaus politikos svarbą formuojant valstybės poziciją. Kita vertus, tai yra gana supaprastintas apibendrinimas, kuris dažnai būna neefektyvus. Žmonės neretai aukoja savo gyvybes (asmeninį identitetą) jų šalies (kolektyvinio identi-

[115] Alexander ir Wiley (1981).

[116] Žr. McCall ir Simmons (1978), Stryker (1980), bei Burke ir Reitzes (1991).

teto) labui, kas apverčia siūlytą hierarchiją aukštyn kojom, o valstybėms vidiniai išskaičiavimai yra mažiau svarbūs už tarptautinius sumetimus. Daug priklauso nuo grėsmės identitetui laipsnio; mažiau vertingas identitetas, kuriam gresia pavojus, gali iškilti virš saugaus pamatinio identiteto. Tačiau kaip pirmas apytikslis ilgesnių laikotarpių apibendrinimas minėta hierarchija išlaiko kritiką.

Visos keturios identiteto rūšys preziumuoja interesų buvimą, tačiau negali būti redukuojamos iki pastarųjų. Identitetas parodo, *kas* yra subjektas. Jis apibrėžia socialines rūšis arba būkles. Interesai atspindi tai, ko subjektai *nori*. Jie nusako elgesį padedančius paaiškinti motyvus. („Padedančius", kadangi elgesys taip pat priklauso nuo įsivaizdavimų apie tai, kaip suvokiami interesai konkrečioje situacijoje.) Identitetas yra pirmesnis už interesus, nes subjektas negali žinoti, ko jis nori, kol nežino, kas jis yra. Dėl to interesai, kaip ir identitetas, turės skirtingą kultūrinę sudėtį.[118] Kaip teigia kai kurie racionalistai, identitetas gali būti pasirenkamas pagal turimus interesus, tačiau tie interesai tesuponuoja gilesnio identiteto buvimą. Vien identitetas savo ruožtu nepaaiškina veiklos, kadangi buvimas nėra tolygu siekiui, ir mes negalime pastarojo išvesti iš pirmojo. Todėl abiejų koncepcijų atstovų pastangos ignoruoti ar sumenkinti kitą teoriją yra beprasmės. Be interesų identitetas neturi motyvacinio variklio, be identiteto interesai neturi krypties. Identitetas yra ketinimų lygties, aptartos trečiame skyriuje, įsitikinimų pusėje (noras + įsitikinimas = veiksmas), o interesai – norų pusėje. Dėl to visada egzistuos paslėptas noras aiškinti identitetą per interesus ir atvirkščiai. Šiems dalykams vaidinant papildomą aiškinamąjį vaidmenį, mes turime ištirti, kaip jie veikia kartu, o ne juos supriešinti.

Socialinės teorijos literatūroje laikoma, kad interesai būna dviejų rūšių: objektyvūs ir subjektyvūs. Objektyvūs interesai yra primygtiniai poreikiai arba funkciniai imperatyvai, kurių nevykdant identitetas negali būti atkurtas.[119] Visoms keturioms identiteto rūšims būdingas šis atkūrimo reikalavimas: JAV negali būti valstybė, jei neturi organizuotos prievartos taikymo monopolio (korporatyvinis), kapitalistinė valstybė – jei neužtikrina privačios nuosavybės teisių (rūšinis), dominuo-

117 Rosenberg (1981, 7), Pratkanis ir Greenwald (1985).

118 Wildavsky (1994).

119 Šis poreikiais grindžiamas požiūris į objektyvius interesus paremtas Wiggins (1985) ir McCullagh (1991) darbais; be to žr. Benton (1981) ir Connolly (1983).

janti valstybė – be jai paklusnių valstybių (vaidmens) ir Vakarų šalis – be solidarumo su kitomis Vakarų valstybėmis (kolektyvinis). Tokie poreikiai yra „objektyvūs" ta prasme, kad egzistuoja net JAV vyriausybei to nesuvokiant, ir dėl to, kad juos remiantis identitetas neišliks, jei jie nebus tenkinami. Prisiėmę tokius identitetus, subjektai privalo suvokti jų reikalavimus ir veikti šio suvokimo pagrindu; tai užtikrina efektą, o savo identiteto poreikių suvokimas ne visada reikš, kad tie poreikiai yra teisingai suvokiami. Žmonės kartais klysta ar yra apgaunami dėl jų poreikių ir veikia priešingai savo tikriesiems interesams.[120]

Subjektyvūs poreikiai atitinka įsivaizdavimus, kuriuos subjektai faktiškai turi apie tai, kaip patenkinti savo identiteto poreikius, ir būtent jie tiksliausiai nusako elgesio motyvus. Tai yra lygu tam, ką racionalistai vadina „pirmenybėmis" ar „skoniais", o filosofai „norais", dėl to, siekdami išvengti painiavos, naudosime šias sąvokas vietoje „intereso" sąvokos, palikdami pastarąją „objektyviems" interesams. Be to, yra svarbu suvokti du dalykus. Pirma, pirmenybės yra motyvai, bet ne pats elgesys. Roberto Powello[121] žodžiais, subjektyvūs interesai yra susiję su pirmenybių teikimu „rezultatams", o ne „strategijoms". Šis skirtumas yra svarbus, nes naudojant „tikslingumo" sąvoką elgesys yra veikiamas ne tik to, ko subjektas siekia (Noras), bet ir to, ką jis mano esant pasiekiamą (Įsivaizdavimas), todėl pirmenybės negali būti tiesiogiai išvedamos iš elgesio. Antra, norai nesiskiria nuo įsivaizdavimų, tačiau yra pastarųjų rūšis, o būtent, „įsivaizdavimai apie trūkumus" arba numatymai, kaip patenkinti poreikius (trečias skyrius). Tai neįrodo N + Į = V lygties klaidingumo, tačiau parodo, kad „Į" turi būti išskiriama į skirtingas įsivaizdavimų rūšis. Kai kurie įsivaizdavimai nustato, kas mes esame (identitetas ir su juo asocijuoti poreikiai), kitų tikslas, mūsų nuomone, yra padėti suvokti tuos poreikius (subjektyvūs interesai arba norai), dar kiti įsivaizdavimai derina šiuos tikslus su išorine aplinka (racionalistinis „įsivaizdavimo" supratimas). Nė vieni minėtų įsivaizdavimų nenusako tiesiogiai vieni kitų, tačiau, kita vertus, jie nėra visiškai atitraukti vieni nuo kitų.

Kadangi nuolatinis nesugebėjimas suprasti ir įgyvendinti identiteto poreikius veda prie šio identiteto išnykimo, viena pagrindinių problemų, iškylančių subjektams, yra objektyvių ir subjektyvių interesų

[120] Connolly (1983).

[121] Powell (1994).

derinimas. Kartais tai nėra sunku. Žmogui atsidūrus degančio pastato viduje, neprireiks daug laiko nuspręsti, kad norint išsaugoti savo asmeninį identitetą, reikia veikti taip, kaip pasako noras bėgti lauk. Bet daugelyje situacijų identiteto poreikių įsakymai yra kur kas sudėtingesni arba net yra priešingi. Norėdama sėkmingai atkurti savo identitetą, pradedančioji dėstytoja tikriausiai turės du interesus: publikuotis ir dėstyti. Kaip ji turi juos derinti? Tai priklausys tiek nuo asmeninių, tiek nuo išorinių veiksnių, bet klaidos galimybė slypi ne tik veiksmuose, o pirmiausia – jos interesų apibrėžime ir yra labai didelė. Jei jai tektų apibrėžti savo interesus, ji pradėtų kaip neprofesionali mokslininkė, naudodama Priežasties ir Patirties kombinaciją, nuolat tikrindama, ar jos savo interesų įsivaizdavimai padeda jai išlaikyti „dėstytojos" identitetą. Tai gali likti nepastebėta kelerius metus, per kuriuos jai gali kilti struktūrinio pobūdžio abejonių, ar jos objektyvūs ir subjektyvūs interesai yra tinkamai suderinti – ir tai yra pavyzdys, kuriame identiteto nurodymai yra pakankamai gerai apibrėžti. Korporatyviniams subjektams gali kilti dar didesnių sunkumų, kadangi jų identiteto nurodymai dėl poreikių paprastai yra labiau kvestionuotini, ir dalinai dėl šios priežasties nustatytini, naudojantis esminiu politiniu patikrinimu, parodysiančiu, koks interesų interpretavimas yra geriausias.[122] Bent jau taip atrodo kalbant apie nacionalinius interesus.

Nacionalinis interesas

Valstybės yra subjektai, kurių elgesys motyvuojamas daugybe interesų, nulemtų korporatyviniais, rūšiniais, vaidmens ir kolektyviniais identitetais. Kadangi dauguma šių identitetų skiriasi kultūriniu ir istoriniu aspektais, nedaug ką galima pasakyti apie valstybės interesų abstraktų turinį. Tačiau jau buvo teigta, kad valstybėms dėl jų korporatyvinio identiteto būdingi tam tikri esminiai požymiai, sukuriantys universalius „nacionalinius interesus", kuriuos galima apibendrinti. Kaip korporatyvinio identiteto pasekmė, šie interesai valstybėms yra prigimtiniai, o naudojant tarptautinės sistemos sąvoką, jie nėra socialinės konstrukcijos. Šis teiginys apie interesų antisocialumą sunkiai dera su knygos tikslais, nes čia iš esmės bandoma parodyti, jog daugelis

[122] Žiūrėti Weldes (1996) ir Kimura bei Welch (1998).

valstybės interesų *yra* tarptautinės sistemos kūrinys. Mano galva, net šių priešsocialinių interesų turinys yra veikiamas valstybių rūšinio, vaidmens ir kolektyvinio identitetų, kurie įvairia apimtimi yra konstruojami tarptautinės sistemos. Tačiau nereikia pamiršti, kad daug kas šiose konstrukcijose priklauso nuo korporatyvinio valstybingumo prigimties. Valstybė nėra *tabula rasa*, kurioje gali būti užrašytas bet koks interesas. Šiame skyriuje pirmiausia bus aptariami pagrindiniai interesai su sąlyga, kad jie nebūtinai reiškia valstybių neišvengiamą egoizmą. Valstybės nėra iš prigimimo Realistės.

Nacionalinio intereso samprata yra susijusi su valstybių-visuomenių kompleksų atsikūrimo arba saugumo sumetimais. Svarbus šio apibrėžimo požymis yra jo ryšys su *objektyviais* interesais. Toks požiūris į interesus nėra būdingas daugumai TS tyrinėtojų. Sistemos teoretikai praktiškai yra užėmę ekonominę poziciją, kurioje interesas subjektyviąja prasme yra suprantamas kaip pirmenybė. Labiau psichologiškai orientuoti mokslininkai, nagrinėjantys sprendimų priėmimą užsienio politikoje bei nacionalinius vaidmenis, pagrindinį dėmesį skiria intereso „koncepcijoms". Ši praktika yra naudinga, kai siekiama paaiškinti elgesį, kuriam valstybė subjektyviąja prasme yra tinkamiausias pagrindas. Čia taip pat norima paaiškinti elgesį, todėl irgi bus naudojamos minėtos intereso sąvokos. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad „nacionalinio" intereso šalininkai pabrėžia, jog jis egzistuoja *nepriklausomai* nuo suvokimo.[123] Nors, mano žiniomis, niekas šiam tikslui dar nenaudojo objektyvių interesų sampratos, šių dalykų ryšys yra akivaizdus. Šiuo objektyvistiniu būdu yra bandoma pasiekti kitokį tikslą: verčiau išspręsti normatyvinio pobūdžio uždavinį, ką valstybės privalo daryti, užuot ieškojus atsakymo į teorinį klausimą – ką jos iš tikrųjų daro. Tačiau abiem atvejais objektyvūs nacionaliniai interesai nėra tiesiog veiklos normatyviniai koordinatoriai, jie yra priežastinės jėgos, nurodančios valstybėms veikti tam tikrais būdais. Valstybės formuoja esamus subjektyvius interesus dalinai dėl to, kad jos turi apibrėžtus saugumo poreikius (objektyvius interesus). Sąsajos tarp objektyvių ir subjektyvių interesų nėra pakankamai nustatytos, tačiau subjektas, ilgesnį laiką nesugebantis suderinti subjektyvių interesų su objektyviais, neišvengiamai bus sunaikintas. Šiai objektyvių interesų reikšmei čia ir skiriamas pagrindinis dėmesys.

[123] Žr., pvz., George ir Keohane (1980), Kratochwil (1982) bei Clinton (1986, 497–505).

George'as ir Keohane'as[124] formuluoja tris nacionalinius interesus – fizinis išlikimas, savarankiškumas ir ekonominė gerovė, kuriuos jie neoficialiai vadina „gyvybe, laisve ir nuosavybe". Aš pridėsiu ketvirtą – „kolektyvinę savigarbą". Šių interesų formos priklausys nuo valstybių identiteto, tačiau pagrindiniai poreikiai yra bendri visoms valstybėms ir pastarųjų atsikūrimo tikslu turi būti patenkinami.

Fizinis išlikimas paskutine prasme yra susijęs su individais, sudarančiais valstybės-visuomenės kompleksą, tačiau žinome, jog joks individas nėra nepakeičiamas kolektyvo identiteto prasme, čia bus kalbama apie komplekso išlikimą. Individai ar net kolektyvo dalys gali būti aukojamos šiam tikslui, kaip atsitinka, pavyzdžiui, karo metu. Prancūzija neišnyko 1871 m. praradusi Elzasą-Lotaringiją, o XVIII amžiuje buvo labai paplitęs teritorijų kompensacinis perdavimas kitoms valstybėms. Šiais laikais tokia praktika jau yra sunkiai įsivaizduojama, kadangi išlikimas yra glaudžiausiai siejamas su esamos teritorijos išsaugojimu. Nors kartais valstybės, pavyzdžiui, Sovietų Sąjunga ir Čekoslovakija, visgi nusprendžia, kad periferinių teritorijų atsiskyrimas atitinka nacionalinį interesą. Tačiau tai teparodo, kad išgyvenimo sąvokos turinys istoriškai keičiasi, bet visada išlieka nacionalinio intereso dalis. Rusija buvo Sovietų valstybės šerdis, Bohemija – Čekoslovakijos, ir abi išliko faktiškai dėl to, kad atsisakė savo periferijų – tarptautinė bendruomenė patvirtino šią aplinkybę, pripažindama Rusiją ir Čekijos Respubliką valstybėmis „perėmėjomis".

Waltzas[125] teigia, kad išlikimas yra vienintelis valstybių nacionalinis interesas. Gryno analitinio įdomumo dėlei galima sekti, kaip toli mus nuves ši mintis, tačiau praktiškai yra pripažintina, kad valstybės turi mažiausiai tris kitus objektyvius interesus.

Savarankiškumas reiškia valstybės-visuomenės komplekso gebėjimą kontroliuoti savo išteklių visumą ir rinkti vyriausybę. Savo identitetui palaikyti valstybės-visuomenės kompleksui nepakanka vien išgyventi – jis privalo išsaugoti savo „laisvę". Tai išplaukia iš valstybės suvereniteto fakto. Iš tikrųjų galima teigti, kad *visos* organizacijos, ne tik valstybės, turi savarankiškumo interesą, kadangi be pastarojo jų galimybės įgyvendinti vidinius nurodymus arba atsakyti į išorinius įvykius bus labai ribotos.[126] Kita vertus, savarankiškumas būna skirtingo

[124] George ir Keohane (1980).

[125] Waltz (1979).

[126] Pfeffer ir Salancik (1978), Oliver (1991, 945–947).

laipsnio ir gali būti išmainomas, kai priklausomybės nauda nusvers jos kaštus.[127] Kaip ir išlikimo atveju, tai, kas atitinka savarankiškumo sąvoką, priklausys nuo daugelio veiksnių.

Ekonominė gerovė reiškia visuomenės gamybos būdo ir kartu valstybės išteklių bazės palaikymą. Dauguma TS mokslininkų teigtų, kad ekonominio *augimo* poreikis yra preziumuojamas, ir daugumoje valstybių gerovė yra suprantama analogiškai. Tačiau turbūt būtų klaidinga pripažinti, jog augimas yra valstybių esminis interesas. Augimas yra esminis tik tiems gamybos būdams, kuriems to reikia, siekiant atsistatyti, pavyzdžiui, kapitalizmui. Nesvarbu, ar dėl rinkos logikos, ar dėl poreikio įteisinti ekonominę tvarką didinant gyventojų visumos materialinę naudą, augimas yra gerovės rodiklis kapitalistinėse sistemose. Tačiau daugumoje žmonijos istorijos laikotarpių taip nebuvo. Nebūtinai orientuotos į augimą buvo tiek vergvaldinės ir feodalinės ekonomikos, tiek dabartinės vadinamojo Ketvirtojo pasaulio šalyse dominuojančios ekonomikos. Ar tai reiškia, kad valstybės šiais atvejais veikė(-ia) priešingai savo nacionaliniams interesams? Atrodo, labiau pagrįsta yra laikyti, kad ekonominės gerovės interesas tampa augimo poreikiu tik esant tam tikroms valstybės *formoms*, veikiant istoriškai atsitiktiniams rūšiniams identitetams, o ne valstybių korporatyviniam identitetui. Tai nedaro augimo mažiau esminio šiuolaikinės (kapitalistinės) valstybės nacionaliniam interesui, todėl praktiniais sumetimais šiais atvejais „augimo" ir „gerovės" sąvokos laikytinos tarpusavyje pakeičiamomis. Tačiau pasaulyje, kuriame pirmiausia dėl augimo imperatyvo sparčiai senka galimybės išlaikyti ekologinį stabilumą, gali ateiti diena, kai augimas nebeatitiks nacionalinio intereso apibrėžimo.

Kolektyvinė savigarba reiškia grupės pasitenkinimo savimi, pagarbos ar tam tikro statuso poreikį. Savigarba yra individo pagrindinis žmogiškasis poreikis, tai, ko, be kitų dalykų, žmonės ieško norėdami būti grupės nariu. Išreikšdamos šį norą, grupės taip pat išpažįsta šį poreikį.[128] Kaip ir kiti nacionaliniai interesai, šis gali būti apibrėžtas skirtingais būdais. Svarbiausias veiksnys čia yra tas, ar kolektyvo savęs suvokimas yra pozityvus, ar negatyvus. Tai iš dalies priklausys nuo santykių su reikšmingais *Kitais*, kadangi *Aš* mato save ir *Kitų* akimis. Negatyvus savęs suvokimas kyla iš suprastos kitų valstybių nepagar-

[127] George ir Keohane (1980), Oliver (1991).
[128] Kaplovitz (1984).

bos ar pažeminimo, dažnokai pasireiškiančių mūsų laikų konkurencinėje tarptautinėje aplinkoje (Vokietija po Pirmojo pasaulinio karo? Rusija šiandien?). Kadangi grupės, siekdamos patenkinti savo narių pripažinimo poreikius, negali ilgai toleruoti tokio suvokimo, kompensacijos bus ieškoma įtvirtinant savo pozicijas ir/arba nuvertinant *Kitus* ar agresyviai su jais elgiantis.[129] Priešingai, pozityvus savęs suvokimas kyla iš abipusės pagarbos ir bendradarbiavimo. Suvereniteto pripažinimas kitų valstybių čia atrodo ypač svarbus, nes tai reiškia, jog bent formaliai valstybė atrodo turinti lygią su *Kitomis* padėtį.[130] Pripažinimas sumažina poreikį saugoti *Save*, nuvertinant ar naikinant *Kitus*, kas yra vienas svarbiausių Locke'o anarchijos kultūros reikalavimų (šeštas skyrius). Tuo tarpu kai Hobbeso pasaulyje pasitikėjimo savimi poreikis linkęs virsti „šlovės" ar „valdžios" kitų sąskaita poreikiu, Locke'o pasaulyje jis greičiau taps siekiu turėti „dorybes" ir „būti geru piliečiu". Kitaip tariant, iš to išplaukia, kad suvereniteto institutas gali sutaikyti valstybes ne vien įtikindamas jas nesant fizinio užpuolimo grėsmės (tradicinis aiškinimas), bet ir nesant grėsmės neatitikti standartų.

Šie keturi interesai yra poreikiai, kurie privalo būti patenkinti valstybės-visuomenės kompleksui siekiant saugumo. Jie nustato griežtus apribojimus valstybės veiksmams užsienio politikoje. Kartkartėmis jie gali diktuoti valstybėms prieštaringus nurodymus, reikalingus tam tikroms hierarchijoms, tačiau visų keturių būtinai turi būti laikomasi. Valstybės, kurioms nepavyks to padaryti, pamažu išnyks. Nors šiuo požiūriu nacionaliniai interesai yra pasirinkimo dalykas, jų tikra reikšmė yra nuteikti valstybes pabandyti suvokti juos, interpretuoti jų nurodymus, kaip turi būti apibrėžiami subjektyvūs saugumo interesai. Esant tam tikrai tarptautinei padėčiai, šie nurodymai gali būti visiškai aiškūs. Kai priešo kariuomenė šturmuoja valstybės sienas, išlikimo interesai liepia atsakyti į puolimą (tačiau net ir šiuo atveju galima diskutuoti, kas yra geriau: pasiduoti ir išlikti ar kovoti ir išnykti). Tačiau daugeliu atvejų valstybės neatsiduria „degančio viešbučio kambaryje", kai visa saugumo poreikių patenkinimo būdų įvairovė atitinka nacionalinį interesą. Dažnai šie būdai bus ginčijami, kaip debatų tarp JAV izoliacionistų ir internacionalistų atveju, nors konkretūs veiksmingi bū-

[129] Kaplowitz (1990).
[130] Žr. Honneth (1996).

dai dažniausiai net nėra nagrinėjami dėl politinio inertiškumo, vienos ideologijos viešpatavimo arba vaizduotės trūkumo,[131] kuo galima paaiškinti ilgainiui išliekantį santykinį nacionalinių interesų interpretacijos stabilumą.[132] Aplinkybė, kad nacionaliniai interesai gali būti interpretuojami skirtingai, leidžia daryti išvadą, jog socialinio mokslo atstovai turėtų tirti juos veikiau induktyviai, nei deduktyviai.[133] Tačiau tai nereiškia, kad valstybės nėra priklausomos nuo nacionalinių interesų arba nėra jų veikiamos. Valstybės turi atlikti konkrečius veiksmus, kad išsaugotų savo identitetą, ir jų prigimčiai yra natūralu bandyti nustatyti tuos veiksmus bei atitinkamai veikti. Jos gali turėti erdvės interpretacijai, tačiau tai nereiškia, kad valstybės yra visiškai laisvos, kurdamos savo interesus.

Tai veda prie svarbios išvados: valstybės yra homeostatinės struktūros, ilgainiui sugebančios išlikti palyginti stabilios. Kaip kitos socialinės formos, valstybės yra savaime išsipildančios pranašystės (ketvirtas skyrius); kartą iškilusios ir egzistuojančios, jos laikosi atsikūrimo intereso, ir tai leidžia joms savarankiškai priešintis išnykimui. Tai sukuria savarankišką perimamumo ir tvirtumo tarptautinėje politikoje pagrindą. Kartais konstruktyvistams priskiriama mintis, jog realybė turi būti lengvai pakeičiama, kadangi turi socialinį pagrindą. Iš tikrųjų, akcentuojant socialinio konstravimo procesus, pirmiausia bandoma išryškinti pokyčių galimybes, kurios kitaip gali būti nepastebimos, tačiau tai nereiškia, kad keitimas yra lengvas dalykas. Valstybės prisitaikymo laipsnis tikrai yra įspūdingas. Nesvarbu, kiek išaugo kitų tarptautinių subjektų reikšmė, nesvarbu, kaip valstybės savarankiškumas yra sumenkinamas tarptautinių režimų ar ekonominės tarpusavio priklausomybės, valstybės nenustoja stengtis – ir didžiąja dalimi sėkmingai, neskaitant kelių valstybių, kurioms nepavyko to padaryti, t. y. atsikurti. Tęstinė sėkmė nemaža apimtimi gali priklausyti nuo ryškių formos pakeitimų, atliktų prisitaikant, (kaip internacionalizacija), tačiau jų struktūra suteikia joms efektyvių homeostatinių galimybių, kurios iki minimumo sumažina valstybių išnykimo tikimybę.

[131] Diskusiją apie faktams priešingos galimybės pasirinkimą Kubos krizės atveju pateikia Weldes (1996, 1999).

[132] Dėl nacionalinio intereso interpretacijų stabilumo svarbos išlikimui žr. Krasner (1978, 44).

[133] Kimura ir Welch (1998).

Ar valstybės yra „Realistės"? Savanaudiškumo apibūdinimas

Iš prielaidos, kad nacionaliniai interesai formuoja savirealizacijai linkusią valstybės prigimtį, kyla klausimas, ar ta prigimtis yra „Realistinė". Skirtingi Realizmo atstovai skirtingai atsakytų į šį klausimą: kai kurie teigtų, kad valstybės siekia galios, anot kitų – saugumo, dar kiti nurodytų, jog valstybių siekis yra saugumas ir gerovė.[134] Tačiau visi Realistai turbūt sutiktų, kad valstybės iš prigimties yra egoistiškos, arba *savanaudiškos*. Waltzas teigia, kad tarptautinės sistemos yra sukurtos valstybių, kurios iš esmės yra savanaudiškos; Sondermannas laiko nacionalinį interesą „nacionalinio egoizmo" sinonimu; ir, pripažindami kitų interesų buvimo galimybę, George'as ir Keohane'as[135], taip pat daro išvadą, jog savanaudiškumas yra nacionalinio intereso šerdis. Taigi klausimas formuluotinas šitaip: „Ar valstybės yra savanaudiškos?"

Viena vertus, tam tikrais atvejais (net dažniausiai) atsakymas yra kategoriškas „taip". Vargu ar kupina smurto tarptautinės politikos istorija galėtų pasiūlyti kitą atsakymą. Tačiau reikia išsiaiškinti ne tai, ar valstybės yra *kartais* arba net *daugumą atvejų* savanaudiškos, bet ar tai priklauso jų *prigimčiai*. Kiek metafiziškai skambantis klausimas, tačiau visos tarptautinės politikos teorijos į jį pateikia atsakymus, nuo kurių priklauso jų pasirenkami metodai ir kitos savarankiškos išvados. Savanaudiškumas būdingas valstybių prigimčiai, todėl galima laikyti jį aprioriniu ir analizuojant jo poveikį valstybės elgesiui naudotis racionalistine teorija. Jeigu jos yra „Realistės" tik priverstinai ir tik tam tikrose situacijose, tada didžiausią reikšmę įgauna valstybių interesų formavimosi procesų analizė.

Kadangi savanaudiškumo sąvokos neaiškumas yra visuotinai pripažintas, pirmiausia reikia nustatyti tikrąją jos reikšmę. Dažniausiai klystama laikant šią sąvoką tolygia teiginiui, jog subjektas padarė X, kadangi jis buvo suinteresuotas padaryti X. Tai leistų sakyti, jog savanaudiškumą atitinka visa tai, ką suinteresuotas daryti Subjektas, dėl ko ši sąvoka netektų bet kokios aiškinamosios reikšmės. Aukščiau pateiktai interesų sampratai esant teisingai, bet kuris elgesys yra *„nulem-*

[134] Morgenthau (1948/1973), Waltz (1979), Gilpin (1981).

[135] Waltz (1979, 91), Sondermann (1977, 123), George ir Keohane (1980).

tas intereso" ta prasme, kad Subjektas visada veikia suvokdamas savo naudą; žmonės retai daro tai, kas, jų manymu, padarys neigiamą įtaką jų galutinei naudai. Tačiau prielaida, kad žmonės veikia suvoktų interesų pagrindu, neturi ypatingos reikšmės, kadangi ji nutyli šių interesų *turinį*. Nekalto vaiko žudikas ir didvyris, paaukojęs savo gyvybę už kitus, gali būti lygiai „suinteresuoti" padaryti tai, ką jie daro, tačiau savanaudiškumo sąvoka, neleidžianti atskirti šių dviejų atvejų, tampa tautologine ir teoriškai bereikšme. Tam, kad šis terminas įgautų aiškinamąją reikšmę, jį reikia apibrėžti kaip intereso *rūšį*, kildinant ją iš identiteto sampratos. Trumpai sakant, negalima suprasti, kas yra savanaudiškumas, kol nėra aišku, kas yra Subjektas,[136] ir ypač – kokie yra jo santykiai su *Kitais*.

Savanaudiškumas yra įsivaizdavimas apie tai, kaip patenkinti savo poreikius – subjektyvus interesas, apibūdinamas grynai *vartotojišku* požiūriu į *Kitą*, kurį reikią išnaudoti arba kuriuo reikia atsikratyti dėl priežasčių, atsiradusių išimtinai dėl Subjekto pasitenkinimo.[137] Šis įsivaizdavimas dažniausiai yra skirtingas, nulemtas situacijos ir to, kas yra *Kiti*. Kai jis egzistuoja, išnyksta identifikavimasis su *Kitais*, arba kolektyvinis identitetas. Skirtumas tarp Subjekto ir *Kitų* tampa toks didelis, kad pastarieji jau nebeturi Subjekto akyse didesnės reikšmės. Svarbi išvada, darytina iš šio apibrėžimo, yra ta, kad Subjektas negali vienas būti savanaudiškas. Savanaudiškumas yra ne prigimtinė subjekto savybė, kaip mėlynos akys arba rudi plaukai, o atsiradęs įsivaizdavimas apie tai, kaip patenkinti savo poreikius, nulemtas situacijos ir to, kas yra *Kiti*, ir priklausomas nuo kultūros.[138]

Kadangi šį teiginį lengvai galima suprasti klaidingai, pabrėšiu du dalykus, kurių tikrai *ne*turėsiu omenyje. Pirma, būti savanaudiškam nereiškia nekreipti dėmesio į *Kito* interesus. Atsižvelgti į *Kito* interesus, elgtis „socialiai" pagal Weberį, yra būtina siekiant numatyti *Kito* elgesį ir taip tarpusavio priklausomybe grindžiamame pasaulyje gauti naudos *Sau*. Savanaudiškumas nereiškia autizmo; „atsižvelgimas" nėra „identifikavimasis". Antra, savanaudiškumas nereiškia atsisakymo bendradarbiauti su *Kitais* ar padėti jiems. Savanaudiškumas tiesiogiai susijęs su motyvacija, o ne su elgesiu. Kol bendradarbiavimas yra gry-

136 Morse (1997, 180).

137 Atkreipkite ypatingą dėmesį į Jencks (1990).

138 Wildavsky (1994).

nai vartotojiškas, pavyzdžiui, kai viena valstybė padeda kitai tik tikėdamasi išvengti pavojaus sau pačiai, jis yra egoistiškas. Kita vertus, jei valstybė padeda kitai dėl to, kad identifikuojasi su ja, net tada, kai pirmosios saugumui niekas negresia, grėsmę pastarajai suvokdama kaip grėsmę *Sau*, ji veikia kolektyvinio identiteto sumetimais. Kadangi motyvaciją paprastai yra sunku nustatyti, problema tampa sudėtingesnė, jei subjektai turi nevienarūšius motyvus, tačiau šis sunkumas yra panašus tiek savo, tiek kolektyvinio intereso aiškinimo atveju. Kaip mes patikrinsime, ar bendradarbiavimo paaiškinimas savanaudiškumu yra teisingas, jei nežinome, ar subjektas apskritai buvo savanaudiškas. Pasirinkus mokslinį realistinį požiūrį, kuris vengia bet kokio „jeigu", verčiau apibrėždamas priežastinius ryšius, kitokios išeities, negu bandyti nustatyti motyvaciją empiriškai, nėra. Pirma, yra būtina pripažinti, kad savanaudiškumas yra ypatingas santykių tarp *Savęs* ir *Kito* įsivaizdavimas.

Remiantis šiuo teiginiu, ar nacionalinio intereso buvimas reiškia, kad valstybės yra „Realistės"? Iš pirmo žvilgsnio yra kelios rimtos priežastys atsakyti teigiamai. Valstybės turi prigimtinius, objektyvius interesus, kuriuos jos nusiteikusios pabandyti suprasti ir patenkinti. Tai mažiausiai nukreips jas ties egoistinėmis savo interesų interpretacijomis, kadangi jos negali būti tikros, kad *Kitos* sieks patenkinti jų interesus, o ribotų išteklių pasaulyje *Savo* interesų tenkinimas dažnai sukelia konfliktą su *Kitų* interesais. Žmogiškosios būtybės, neturėdamos tokio savanaudiško polinkio, turbūt neišgyventų evoliucijos metu, tas pat greičiausiai yra teisinga valstybių atžvilgiu. Maža to, kitaip negu žmogiškosios būtybės, kurių asmeninis identitetas yra dalinai jų nekontroliuojamų biologinių procesų rezultatas, valstybių korporatyvinis identitetas egzistuoja tol, kol jų individualūs nariai palaiko sąmoningą diferenciaciją tarp grupinių *Savęs* ir *Kito*. Savarankiška socialinės psichologijos mokslo sritis, žinoma kaip „socialinio identiteto teorija", bandymų keliu parodė, kad tokios sąmoningos diferenciacijos palaikymo procesui dažniausiai padeda *Kitų* grupių narių diskriminavimas, teikiant privilegijas *Savo* grupės nariams.[139] Ši tendencija aiškiai pasireiškia valstybių atveju, joms būnant politiškai priklausomoms nuo rinkėjų, kurie primygtinai reikalauja teikti jų interesams pirmenybę už-

[139] Žr., pvz., Tajfel redakcijoje (1982), Turner ir kt. (1987) bei Abrams ir Hogg redaguotą (1990).

sieniečių interesų sąskaitą. Kaip galėtų pasisakyti postmodernistai, grupės „diferencijavimas" linkęs peraugti į „Kitų sumenkinimą". Įdomiai kritikuodamas mano knygą „Anarchija yra tokia, kokią ją paverčia valstybės", kurioje aš iš naujo apibūdinau valstybės interesus, Jonathanas Merceris[140] naudoja socialinio identiteto teoriją įrodinėdamas, kad valstybės iš prigimties yra savanaudiškos, o anarchistinės sistemos dėl to yra savipagalbos, Realistiniai pasauliai.

Aš sutikčiau su šios kritikos didžiąja dalimi. Galbūt net labiau nei žmonės, valstybės yra linkusios suteikti savo objektyviems interesams savanaudišką atspalvį. Kitoms sąlygoms esant lygioms, tarptautinė sistema yra orientuota į „Realistinį" mąstymą. Tačiau klausimas yra ne tas, ar valstybės yra verčiamos būti savanaudiškomis, nes taip tikrai yra, bet tas, ar valstybės sugebės kada nors nugalėti tą priespaudą ir taip išplėsti *Savęs* ribas, kad jos apimtų *Kitus*. Iš pradžių tai galėtų būti padaryta dėl savanaudiškų sumetimų, tačiau, jei ilgainiui identifikavimasis tampa bendras, tai yra, jei valstybių grupė pradeda laikyti save „Mumis", tai jos narės nustos veikusios savanaudiškai vienos kitų atžvilgiu, gerbdamos tai, kas suvienija grupę. Trumpai sakant, klausimas yra tas, ar valstybių piliečiai galės kada nors prisiimti papildomus „socialinius" (aš juos vadinu „kolektyviniais") identitetus, išeinančius už valstybės ribų, sukurdami grupinio identiteto „koncentrinius ratus".[141] Realistinė prielaida, kad valstybės yra grynai savanaudiškos, atmeta šią galimybę (Mercerio grupinio mokymosi galimybės neigimas yra stebėtinas), kadangi realistai preziumuoja, jog egoistiniai interesai turi būti laikomi aprioriniais. Šie argumentai iš tikrųjų yra verti dėmesio. Jų šalininkai laiko esant neįmanoma valstybėms padėti vienos kitoms, kai į jų saugumą nėra kėsinamasi tiesiogiai, arba pripažinti tarptautines normas, t. y. normas, tiesiog išreiškiančias praktikas, kurių laikosi daug *Kitų* (Meado „apibendrintas" *Kitas*). Kitais žodžiais, jei Realistai yra teisūs, valstybės niekada neišmoks laikytis normų vien priedermės ar teisėtumo sumetimais, bet, atvirkščiai, darys tai tik tada, kai matys tame „ką nors sau".

Nepaisant jų biologiškai nulemto polinkio savanaudiškumui, žmonės pamažu nugalėjo tokį mąstymą ir sukūrė kolektyvinį identitetą. Socialinio identiteto teorijos pagrindinis dalykas yra grupinio identi-

[140] Mercer (1995).
[141] Lasswell (1972), Linklater (1990).

fikavimosi prielaidos. Žmogiškosios būtybės yra socialiniai gyvūnai, kurie, būdami vien savanaudiški, turbūt niekada nesukurtų visuomenės. Septintoje dalyje yra įrodinėjama, kad valstybės taip pat gali išmokti identifikuotis vienos su kitomis. Socialinio identiteto teorija neatmeta šios galimybės,[142] ir net pabrėžia grupinio identiteto sąvokos lankstumą.[143] Merceris asmeniškai pripažįsta, kad bent Europos Sąjungoje valstybėms pavyko sukurti kolektyvinį identitetą, tačiau šeštoje dalyje yra teigiama, kad valstybių kolektyvinis identitetas nuėjo kur kas toliau. Dauguma valstybių mūsų laikais mato save „valstybių visuomenės" dalimi, kur normų yra laikomasi ne dėl laikinų savanaudiškų paskaičiavimų, kad tai yra naudinga joms kaip individualioms valstybėms, bet dėl to, kad tos normos yra internalizuotos ir su jomis yra identifikuojamasi. Šia mintimi nebandoma paneigti, kad valstybės dažnai yra savanaudiškos, veikdamos konkrečios visuomenės sienų *viduje*. Tačiau pripažįstant fundamentalių jų sambūvio problemų egzistavimą, valstybės jau pasiekė tokį kolektyvinio intereso lygį, kuris tikrai išeina už „Realizmo" ribų.

Išvados

Šiame skyriuje buvo keliami trys tikslai. Pirma, apginti praktiką laikyti valstybes realiais, vientisais subjektais, kuriems galima priskirti tikslingumo savybę. Ši praktika yra esminė tiek aiškinamajam, tiek politiniam valstybinės sistemos projekcijos aspektams, tačiau mokslininkai, užuot skirdami šiam teiginiui reikalingą dėmesį, laikė valstybės subjektiškumą visiškai išspręsta problema. Skeptiškai nusiteikę teoretikai su šia pozicija nesutiko. Veikdamas konstruktyvistinės teorijos rėmuose, aš pirmiausia suderinau Weberio ir Marxo požiūrius, apibrėždamas valstybę kaip organizacinį subjektą, turintį suverenitetą ir organizuotos prievartos tam tikroje teritorijoje taikymo monopolį, kurio forma priklauso nuo visuomenės, valdomos politinės valdžios struktūra. Paskui apibūdinau subjektiškumą, parodydamas, kaip valstybės yra kuriamos vidinių struktūrų, sujungiančių kolektyvinę vals-

[142] Žr. Gaertner ir kt. (1993).

[143] *Hogg ir kiti* (1995). Dėl to, mano nuomone Mercers daro tikrai klaidingas išvadas iš socialinio identiteto teorijos.

tybės Idėją su taisyklėmis, institucionalizuojančiomis ir suteikiančiomis įgaliojimus jų narių kolektyviniams veiksmams, ir tvirtindamas, kad šios struktūros yra tikros, nes sukelia realų efektą.

Antras tikslas buvo nustatyti šių korporatyvinių subjektų esminius interesus. Pirmiausia buvo pasiūlyta bandomoji identiteto ir interesų tipologija, dalijant pirmą į korporatyvinį, rūšinį, vaidmens ir kolektyvinį. Bet kuris išvardytųjų turi tam tikrų išlikimo reikalavimų, arba objektyvių interesų, kurie nulemia įsivaizdavimus, kaip juos pasiekti, arba subjektyvius interesus. Paskui ši schema buvo pritaikyta nacionalinio intereso sąvokai apibrėžiant jį kaip valstybės-visuomenės kompleksų objektyvius išlikimo, savarankiškumo, ekonominės gerovės ir kolektyvinio pripažinimo interesus. Valstybės, interpretuodamos šiuos poreikius, yra linkusios į savanaudiškumą, tačiau bet kurioje netrivialioje definicijoje savanaudiškumas nėra priskiriamas prie esminių valstybių savybių. Interesai yra skirtingi, nes skiriasi *Savęs* ribos. Šis teiginys kyla iš tradicinio valstybės apibrėžimo, nusistovėjusio sisteminėje teorijoje, ir vaidina pagrindinį vaidmenį kituose skyriuose. Iš tikrųjų šioje dalyje yra tiesiog suformuluotas ontologijos pagrindas, kurį atspirties tašku laiko dauguma sisteminės teorijos mokslininkų: vientisi subjektai su prigimtiniais motyvaciniais nuostatais.

Šioje dalyje taip pat yra plėtojamos tam tikros tradicinės mintys jų dabartine forma, kurios kartu yra nagrinėjamos pirmą kartą. Pagrįsdamas esencialistinę prielaidą, kad valstybės yra saviorganizuojantys, homeostatiniai subjektai su prigimtiniais identitetais ir interesais, aš, galima sakyti, apgyniau individualistinį požiūrį, kad valstybės (individai) yra ontologiškai pirmesnės valstybių sistemos (visuomenės) atžvilgiu. Savo prigimtinėmis savybėmis valstybės kuriamąja prasme yra egzogeninės valstybių sistemos atžvilgiu, ir dėl to subjektas ir struktūra tarptautinėje politikoje ne visuomet abipusiai remia vienas kitą. Priešingai, anot Waltzo,[144] valstybių sistemos atsiranda iš pirminių vienetų sąveikos. Iš to peršasi svarbi išvada: tam tikrame lygyje valstybes būtina laikyti apriorinėmis sisteminės TS teorijos naudai. Kadangi konstruktyvistinis TS tyrinėjimas kyla iš šio individualistinio požiūrio neigimo, leiskite pašalinti galimas dviprasmybes. Prasmė yra *ne* ta, kad mes neturime nuolat kelti valstybės problemos. Paliekant vi-

[144] Waltz (1979, 91).

dinę valstybių santvarką nenagrinėtą,[145] atsiranda rimta grėsmė – tiek teorinė, tiek politinė, ir kai kuriuose įdomiausiuose šiuolaikiniuose TS darbuose, tiek postmodernistiniuose, tiek liberaliniuose, šis iššūkis yra priimamas.[146] Aš teigiu, jog *sisteminiai* teoretikai negali su tuo sutikti, kadangi valstybių sistemos preziumuoja valstybių buvimą, ir *jeigu* norime analizuoti šių sistemų struktūrą, mes negalime nuolat ignoruoti jų elementų. Kaip teisingai pabrėžė Richardas Ashley bei kiti kritikai, individualistai apskritai nepastebėjo valstybės problematikos, kadangi nekėlė tam tikrų klausimų, ir tas pat galėjo įvykti su kitomis, sisteminėmis, problemomis. Negalima visko studijuoti tuo pačiu metu, ir dėl to yra svarbu atskirti tam tikro objekto tyrimo kritiką nuo objekto parinkimo trūkumų.

Kadangi šiame skyriuje kalbama apie kai kuriuos tradiciškai svarbius dalykus, turi būti aišku, kad čia nėra neigiama tai, jog valstybės yra „sukonstruotos socialiai" tiek vidine, tiek išorine prasme. Liečiant vidinius aspektus ir mintis, kad valstybės yra saviorganizuotos, atitinka konstruktyvizmo dvasią, kadangi valstybės nėra gamtos reiškiniai, ir todėl jos gali būti tik socialinės struktūros. Iš to kyla svarbus skirtumas tarp valstybių ir žmonių: tuo tarpu, kai žmogaus kūno individualumas yra sukuriamas veikiant vidinėms *materialiosioms* struktūroms, apie kurias konstruktyvizmas mažai ką gali pasakyti, valstybės individualumą formuoja vidinės socialinės struktūros, kurios yra pakankamai gerai ištirtos. Tačiau, nagrinėdami tas struktūras, mes negalime pamiršti, kad egzistuoja įvairūs socialinės konstrukcijos lygiai, ir dėl to tas pats reiškinys gali būti socialinis vienam ir antisocialinis – kitam. Saviorganizavimasis reiškia, kad esencialistinės valstybės egzistavimas nepreziumuoja kitų valstybių buvimo (valstybė gali būti valstybe be kitų pagalbos), bet jos vidinė struktūra vis tiek yra išskirtinai socialinė.

Tai apriboja konstruktyvistinės prielaidos, kad valstybės gali būti tiriamos tik *sistemos* lygyje, efektą, tačiau visgi palieka pakankamai erdvės socialinio konstravimo procesams, vykstantiems šiame lygyje – tiek kauzaliniu, tiek konstitutyviu aspektais. Dėl to faktas, kad valstybės kaip subjektai yra kuriamos vidinių struktūrų, taip pat netrukdo joms sąveikauti, formuoti identitetą ir interesus (septintas skyrius), kaip fak-

[145] Palyginkite su Dobbin (1994, 140).

[146] Cambell (1992), Moravcsik (1997).

tas, jog žmonės yra sukurti gamtos, netrukdo jiems socializuotis, prisiimti identitetą bei interesus. Abiem atvejais yra liečiami socialinio kūrimosi priežastiniai procesai, vykstantys egzogeniniais pagrindais, kuriuos tradiciniai sistemos teoretikai praktiškai ignoravo. Pabrėžtina, kad ta aplinkybė, jog kai kurie valstybės identiteto aspektai yra pirminiai valstybių sistemos atžvilgiu, nereiškia, kad bet kuris aspektas yra tokio pobūdžio. Taip pat, kaip dauguma įdomių žmogaus savybių atsiranda jų socialinių ryšių dėka, daugelis iš to, kas yra įdomaus apie valstybes tarptautinėje sistemoje, kaip parodyta šeštame skyriuje, yra sukelta jų tarpusavio socialinių santykių. Aplinkybė, kad iš mano esencialistinės valstybės modelio yra pašalinta daug bruožų, vaidina šioje argumentacijoje pagrindinį vaidmenį, kadangi yra teigiama, jog tarptautiniame lygyje formuojasi daug aspektų, kuriuos Neorealistai ir Neoliberalai priskiria valstybių esmei: egoizmas, valdžios bei suvereniteto reikšmė, galbūt net racionalumas.

Individualistai norėtų įtikinti mus, kad jokia valstybės savybė nėra priklausoma nuo tarptautinės sistemos, o holistai, atvirkščiai, stengtųsi parodyti, kad visos valstybės savybės yra tokios. Tiesa yra kažkur tarp šių kraštutinumų. Individualistai yra pagavę pagrindinę mintį, kad valstybės nėra visa apimtimi kuriamos vienos kitų, tačiau tai yra tik ledkalnio viršūnė.

6. Trys anarchijos kultūros

Penktajame skyriuje buvo tvirtinama, kad valstybės yra tikslo siekiantys, korporatyviniai subjektai, kurių identitetas ir interesai daugiau nulemti vidaus politikos, o ne tarptautinės sistemos. Žinoma, valstybių vidaus politikos yra sukonstruotos socialiai, tačiau tai yra kitas konstravimo lygis; kalbant apie tarptautinę sistemą, valstybės yra saviorganizuoti vienetai. Vadinasi, jeigu mus domina klausimas, kaip veikia valstybių *sistema*, o ne kaip sukonstruoti jos elementai, mes neginčytinai turėsime pripažinti valstybių egzistavimą ir, kaip sociologai, tirdami visuomenės funkcionavimą, nekvestionuoti žmonių buvimo. Trumpai tariant, sistemos teorija negali kelti klausimų dėl valstybės egzistavimo,[1] nes kitaip valstybių sistemos teorija taptų valstybės teorija. Savo ruožtu aplinkybė, kad identitetas ir interesai bent iš dalies yra nepriklausomi nuo sistemos, patvirtina pagrindinį individualistų, tokių kaip neorealistai ir neoliberalai, požiūrio į valstybių sistemą principą. Vis dėlto šie mokslininkai dažnai daro kur kas platesnes išvadas, esą *visi* valstybės identitetai bei interesai yra egzogeniniai sistemos atžvilgiu, tačiau tai nėra visiškai teisinga. Aplinkybė, jog valstybės institucijos nėra visiškai sukonstruotos sistemos struktūrų, netrukdo teigti, kad daugiausiai valstybės institucijos taip ir yra sukonstruotos. Valstybių individualumas gali atsirasti be sistemos, tačiau šio individualumo reikšmė ar *sąlygos* paaiškėja sistemos viduje. Pripažinęs svarbiausią sistemos tyrinėjimo apribojimą, įvestą individualistų, šiame skyriuje aš tvirtinsiu, jog holistų požiūris taip pat mums gali daug pasakyti apie tarptautinės politikos struktūrą, o tai leistų išvengti gryno individualizmo.

Pirmiausia darytina prielaida, kad ši struktūra yra anarchija, suprantama kaip centralizuotos valdžios nebuvimas. Galių nelygybė tarp Di-

[1] Palyginkite su Ashley (1984), Campbell (1992).

džiųjų ir Mažųjų valstybių leidžia pasisakyti prieš šią prielaidą centralizacijos naudai tvirtinant, kad valstybės tarptautines normas priima paklusdamos tam tikrai valdžiai. Šie aspektai pabrėžia „anarchijos teorijos" ribas TS moksle,[2] tačiau šioje dalyje jų neliesiu. Anarchija iškelia aiškią ir svarbią tvarkos tarptautinėje politikoje problemą, kuriai spręsti konstruktyvistinė mokykla siūlo kelis naujus variantus.

Ginčai apie tarptautinės sistemos prigimtį daugiausiai yra susiję su priežastiniais ryšiais anarchinėse struktūrose. Šioje dalyje nagrinėsiu du šios srities klausimus, kuriuos galima pavadinti įvairovės klausimu ir konstravimo klausimu.[3]

Pirmas susijęs su tuo, ar anarchija suderinama su daugiau kaip viena struktūros rūšimi ir dėl to turi tam tikras taisykles. Čia svarbu atkreipti dėmesį į skirtumą tarp mikro ir makro lygio struktūrų (ketvirtas skyrius) ir tarp to, ką Waltzas vadina „užsienio politikos" ir „tarptautinės politikos" sritimis. Visuotinai pripažįstama, kad anarchinės mikro, arba tarptautinio, lygio struktūros yra nevienodos. Vienos yra taikios, kitos – karingos. JAV ir Rusija sąveikauja esant anarchijai, kaip veikė JAV ir Sovietų Sąjunga. Nedaug kas ginčytų, jog šių sąveikų struktūros yra skirtingos. Tikrai svarbu yra nustatyti, ar anarchija formuoja kokias nors bendras tokios sąveikos taisykles, kad išsiaiškintume, ar yra bendra logika makrolygyje. Anot neorealistų, tokios taisyklės yra: anarchijos yra neišvengiamai savanaudiškos sistemos, linkusios prie ginklavimosi varžybų, galios pusiausvyrų ir karo. Ginčydamas šį teiginį aš tvirtinu, jog anarchija gali turėti bent trijų tipų struktūras makrolygyje priklausomai nuo to, kokio tipo vaidmenys – priešo, varžovo ar draugo – dominuoja sistemoje. Naudodamasis Martino Wighto ir anglų mokyklos terminais, šias struktūras pavadinčiau Hobbeso, Locke'o ir Kanto;[4] primenu, jog nesu artimas jų požiūriams; pavadinimai yra parinkti tiesiog kaip metaforos, sukuriančios stilizuotas asociacijas. Aš teigiu, kad tik Hobbeso struktūra yra tikrai savanaudiška, todėl toks dalykas kaip „anarchijos logika" neegzistuoja.[5]

Kitas klausimas yra, ar tarptautinė sistema konstruoja valstybes. Ar anarchinės struktūros veikia valstybės identitetą ir interesus, ar tik valstybių elgesį (žr. pirmą skyrių)? Racionalistinėje mokykloje preziumuo-

[2] Ashley (1988), taip pat žiūrėti Alker (1996: 355-393).
[3] Dėl šių problemų atskyrimo svarbos žr. Lamborn (1997).
[4] Wight (1991).
[5] Buzan, Jones ir Little (1993)

jama, kad sistemos struktūra nulemia tik valstybių elgesį, bet ne valstybių identitetą ir interesus. Nesutikdamas su šiuo samprotavimu, priminčiau holistinį teiginį, kad tarptautinės politikos struktūra irgi turi konstruojamąją įtaką valstybėms. Dėmesys šių procesų priežastiniams padariniams sukoncentruotas septintajame skyriuje; čia daugiausia nagrinėjami kuriamieji padariniai. Jei tokia įtaka egzistuotų, tai leistų daryti svarbias, o prisiminus, kad konstruktyvizmas dažniausiai asocijuojasi su socialinių pokyčių lengvumu, galbūt netikėtas išvadas apie pokyčių tarptautinėje politikoje galimybes: subjektai, kurių interesai priklauso nuo struktūros, būtų suinteresuoti ja, ir tai padarytų ją stabilesnę, nei būtų priešingu atveju. Parodžius, kad identitetas ir interesai konstruojami socialiai, atsiskleistų naujų raidos galimybių, kita vertus, tokie konstruktai, būdami institucionalizuoti, gali tapti galingais inercijos šaltiniais.

Greta iš jo daromų pasikeitimams svarbių išvadų, atsakymas į konstravimo klausimą liečia ir įvairovės problemą, kadangi anarchinėms struktūroms neturint konstruojamosios įtakos, labiau tikėtina, jog anarchija neturi bendros logikos. Žaidimo teorija moko mus, jog sąveikos rezultatai kyla iš siekių ir įsivaizdavimų kombinacijų – nuo „harmonijos" iki „aklavietės".[6] Jeigu šių žaidimų turinio neriboja anarchinės struktūros, tada bet kurie tvirtinimai apie anarchijos logiką remsis bihevioristiniais išskaičiavimais, o ne praktiškai begaline siekių ir įsivaizdavimų įvairove. Tokie išskaičiavimai yra sudėtingi, bet įmanomi. Šia prasme yra aišku, kodėl Waltzas daro prielaidą, jog anarchija yra linkusi kurti „panašius vienetus" (konstravimo prielaida), tačiau jis aktyviai palaiko ir nuomonę, esą valstybės iš prigimties yra savanaudiškos ir siekiančios saugumo. Šie argumentai smarkiai sumažina interesų įvairovės buvimo galimybę, kuri galėtų paneigti anarchijos bendros logikos egzistavimą. Dėl tos pačios priežasties nėra stebėtina, kad liberalai, kaip ir kiti svarbiausi Realizmo priešininkai, pripažįsta individualistinį požiūrį, jog valstybės interesai yra nulemti visuomeninių veiksnių ir dėl to yra labai skirtingi, bei valstybių sistemą priskiria strateginės sąveikos be konstruojamojo poveikio sričiai.[7] Tai priverstų realistus manyti, kad bendros logikos pagrindas yra vien bihevioristiniai veiksniai, o tai dėl jų vidinių formų įvairovės yra itin sudėtinga.

[6] Įdomią žaidimų įvairovės analizę pateikia Snyder ir Diesing (1977).

[7] Ypatingą dėmesį atkreipkite į Moravcsik (1997).

Pasirinkimas tarp Realizmo ir Liberalizmo dažnai atrodo kaip pasirinkimas tarp „iš viršaus į apačią" ir „iš apačios į viršų" teorijos krypčių, tai yra tarp požiūrio, jog tarptautinė politika turi bendras taisykles, nepriklausančias nuo jos elementų, ir požiūrio, kad anarchijos logika redukuotina grynai iki anarchijos elementų. Todėl galime studijuoti arba struktūrą, arba jos subjektus; ir anarchijos struktūra arba turi vientisą logiką, arba apskritai jos neturi. Aš ginčijau trečiąjį variantą: 1) anarchinės struktūros konstruoja jų elementus, tačiau 2) šios struktūros nėra vienarūšės makrolygyje ir dėl to gali funkcionuoti pagal skirtingas taisykles. Anarchija yra tuščias modelis, neturintis prigimtinės logikos; logiką anarchijoje nusako to, ką laikome anarchija, struktūra. Tai sušvelnina liberalų vidinei politikai priskiriamą vaidmenį struktūrinio požiūrio į tarptautinę politiką ribose.

Šios argumentacijos prasmė išaiškėja apibūdinus struktūrą socialinėmis, o ne materialiomis sąvokomis. Kai TS teoretikai šiais laikais vartoja žodį „struktūra", jie beveik visada turi omenyje Waltzo materialistinę definiciją, reiškiančią pajėgumų pasiskirstymą. Bipoliai ir daugiapoliai paskirstymai yra skirtingos dinamikos užsienio politikos lygyje, tačiau jie valstybių nekuria skirtingu būdu ir skirtingos anarchijos neformuoja logikos makrolygyje. Struktūros apibrėžimas socialiniais terminais pripažįsta tiek šias galimybes, tiek Locke'o struktūros supratimą be žalos loginei ekonomijai, nes Waltzo teorija pati preziumuoja socialinę struktūrą (žr. toliau ir trečią skyrių). Sakyti, kad struktūra yra „sociali", vadinasi, pritarti Weberio minčiai, jog subjektai, pasirinkdami veiksmus, atsižvelgia vieni į kitus. Šis procesas remiasi subjektų *idėjomis* apie *Savęs* ir *Kito* prigimtį bei vaidmenį, ir dėl to socialinės struktūros yra „idėjų paskirstymai" bei „informacijos visumos".[8] Vienos šių idėjų yra bendros, o kitos – asmeninės. Bendros idėjos sudaro socialinės struktūros pamatą, žinomą „kultūros" pavadinimu (dėl šių apibrėžimų žr. ketvirtąjį skyrių). Iš esmės Hobbeso, Locke'o ir Kanto struktūros galėtų remtis vien asmeninėmis idėjomis, tačiau praktiškai jas sudaro bendrosios. Šiame skyriuje gvildenama tik bendrų idėjų prigimtis ir veikimas. Todėl darytina išvada, kad tarptautinės sistemos struktūra yra jos „kultūra",[9] nors realiai so-

[8] Mintis apie tai, kad visuomenės yra informacijos „visumos", yra išnagrinėta Berger ir Luckmann (1966) bei Turner (1988).

[9] Dėl kultūros tarptautinės sistemos lygyje žr. Pasic (1996), Meyer ir kt. (1997), ir Bukovansky (1999b). Kultūros sąvoka dažniau naudojama tiriant vienalygius veiksnius; žr. Johnston (1995), Katzenstein red. (1996) ir Weldes ir kt. red. (1999).

cialinės struktūros sąvoka yra platesnė. Mlada Bukovansky pavyzdžiu, aš tai vadinu jos „politine" kultūra.[10] Tarptautinės sistemos struktūros politinė kultūra yra svarbiausia, kas pasakytina apie šią struktūrą, ir tai, kas suteikia galiai reikšmę, o interesams – turinį, tai, ką mes turime sužinoti pirmiausia, kad galėtume paaiškinti „keletą svarbių ir reikšmingų dalykų".[11]

Teiginys, kad anarchinės struktūros yra kultūros, dar neparodo, jog pirmosios konstruoja valstybes. Norint tai išsiaiškinti, reikia turėti omenyje tris priežastis, dėl kurių subjektai gali laikytis kultūros normų: dėl to, kad jie yra priversti; iš savanaudiškų paskatų; ir dėl to, kad jie tas normas suvokia kaip teisėtas.[12] Šios priežastys sunkiai dera su neorealistine, neoliberalia ir idealistine (konstruktyvistine?) teorijomis apie „tai, kaip skirtingai normos veikia" tarptautiniame gyvenime,[13] ir turbūt dėl to jos dažniausiai atrodo tarpusavyje nesuderinamos. Tačiau mano manymu, naudingiau būtų pastebėti, jog jos atspindi tris skirtingus normos *internalizacijos* „laipsnius" ir taip nubrėžia tris skirtingus pagrindus – „jėgą", „kainą" ir „teisėtumą", kuriais remdamasi, gali atsirasti ta pati struktūra. Kuris pagrindas figūruos konkrečiu atveju, yra empirinio pobūdžio klausimas. Tik esant trečiam normų internalizacijos laipsniui kultūra „konstruoja" subjektus; iki to momento kultūra veikia tik jų elgesį arba įsivaizdavimus apie aplinką, o ne tai, kas jie yra arba ko jie siekia. Iki šiol TS buvo nuveikta palyginti nedaug normų internalizacijos sferoje,[14] todėl toliau tiriami visi trys laipsniai, ir kadangi trečias yra aiškiai konstruktyvistinio pobūdžio, daugiausiai dėmesio bus skiriama būtent šiam aspektui.

Kitame skyriuje ginamos dvi prielaidos, naudojamos žemesnėje diskusijoje. Paskui paeiliui bus tiriamos Hobbeso, Locke'o bei Kanto kultūros ir parodoma, kaip jų internalizacijos laipsnis nusako jų daromus pakeitimus. Apie sistemoje vykstančius procesus struktūrinės analizės

[10] Bukovansky (1999b); palyginkite su Almond ir Verba (1963).

[11] Waltz (1986, 329).

[12] Žr. Spiro (1987, 163–164), D'Andrade (1995, 227–228) ir Hurd (1999); palyginkite su Henkin (1979, 49–50).

[13] Palyginkite su Hasenclever ir kt. (1997). Šį veikalą aš gavau per vėlai tam, kad galėčiau aptarti jį šioje knygoje, tačiau jame dėstoma analizė sudaro puikų atspirties tašką tolesnei diskusijai.

[14] Dėl išimčių žr. Ikenberry ir Kupchan (1990), Muller (1993), Cortell ir Davis (1996); palyginkite su Wendt ir Barnett (1993).

prasme šiame skyriuje bus pasakyta nedaug (žr. septintąjį skyrių). Net įrodinėjant, kad anarchijos struktūra kinta priklausomai nuo santykių tarp valstybių, čia nėra tvirtinama, kad „anarchija yra tai, kaip valstybės ją suvokia". Baigdamas paliesiu progreso klausimą su prielaida, kad ir nesant garantijos, jog tarptautinių santykių raida vyksta Kanto kultūros kryptimi, atvirkštinis variantas mažai tikėtinas.

Struktūra ir vaidmenys anarchijos sąlygomis

Šiame skyriuje naudojama struktūrinė analizė yra aptarta ketvirtajame skyriuje ir čia papildomai nebus aiškinama. Kadangi du šios analizės teiginiai, svarbūs tarptautinei teorijai, prieštarauja TS moksle nusistovėjusioms išvadoms, būtinas tam tikras patikslinimas. Pirma, yra teigiama, kad tarp bendrų idėjų ar kultūros išplitimo laipsnio ir bendradarbiavimo lygio nėra tiesioginės priklausomybės. Daugumoje TS darbų preziumuojama, kad tokia priklausomybė egzistuoja. Mano nuomone, jos nėra. Kultūra gali sukelti tiek bendradarbiavimą, tiek ir konfliktą. Antra, manoma, jog „vaidmens" sąvoka turi būti esminė struktūriniam požiūriui į tarptautinę sistemą. Dauguma TS teoretikų teigia, kad vaidmenys yra vieneto lygio savybė, kuriai nėra vietos struktūros teorijoje. Aš galvoju, jog taip mąstant vaidmens prigimtis suvokiama klaidingai – vaidmenys yra struktūrų, o ne subjektų savybės. Tarptautinės sistemos kultūra grindžiama vaidmenų struktūra. Gindamas šias pozicijas, pradėsiu nuo neorealistinio struktūros apibūdinimo ir jos pagrindo, jei kalbėsime apie tvarkos problemą.

Egzistuoja dvi socialinio gyvenimo tvarkos problemos.[15] Pirma, būtina priversti žmones veikti kartu siekiant visiems naudingų tikslų, tokių kaip smurto mažinimas bei prekybos srautų augimas ir dėl to ši problema kartais vadinama „bendradarbiavimo problema".[16] Tai yra tas, ką politikos teoretikai, pradedant Hobbesu, laikė tvarkos problema, kuri, išreikšdama bendradarbiavimo sunkumus esant anarchijai ir turint omenyje galimą nesėkmės kainą, pagrįstai buvo svarbiausia TS mokslininkams ir panašių pažiūrų užsienio politikos kūrėjams. Tačiau egzistuoja ir kita tvarkos problema, galinti būti pavadinta „sociologine",

[15] Žr. Elster (1989, 1–2) ir Wrong (1994, 10–12).

[16] Pvz., Axelrod (1984), Oye red. (1986).

jei priešpriešinsime ją „politinei" problemai, kuriančiai stabilius elgesio šablonus: tiek bendradarbiavimo, *tiek* konfliktinio pobūdžio. Tokiems šablonams būdinga ypatinga įvairovė ten, kur juos pirmiausia lemia materialiosios jėgos. Pastarosios taip pat svarbios visuomenei, tačiau socialinius šablonus visų pirma nulemia bendros idėjos, leidžiančios mums nuspėti vieniems kitų elgesį.

Remdamiesi Hobbeso išvadomis, realistinės krypties mokslininkai yra linkę manyti, kad bendros idėjos gali būti sukurtos tik veikiant centralizuotai valdžiai. Kadangi esant anarchijai tokios valdžios nėra, valstybės turi spėti blogiausia apie kitų ketinimus, tai yra manyti, kad kitos pažeis normas iš karto, kai tik bus suinteresuotos tai padaryti, o tai net taikias valstybes priverčia naudoti jėgos politiką. Bet kurios atsirandančios bendros idėjos bus trapios ir negyvybingos, galinčios būti priverstinai pakeistos pasikeitus galios pasiskirstymui. „Karas gali kilti bet kuriuo momentu" – tai vienintelė šiomis sąlygomis stabili bendra idėja,[17] tačiau Realistams tai tėra apdairumas, o ne kultūra. Realistų požiūriu, jei anarchija pagimdo tvarką antrąja, sociologine prasme, ji bus nulemta materialiųjų jėgų, o ne bendrų idėjų, tai yra nesiskirs nuo tvarkos gamtoje.

Panašu, kad šiais Hobbeso ir jo sekėjų samprotavimais yra pagrįstas Waltzo materialusis struktūros apibūdinimas. Waltzas struktūras klasifikuoja naudodamas tris kriterijus: principą, pagal kurį vienetai veikia tarpusavyje, vienetų bei jų funkcijų diferenciaciją ir galimybių pasiskirstymą. Tarptautinėje politikoje veikimo tarpusavyje principas yra anarchija – konstanta pagal Waltzą, ir, priešingai negu vidinėje politikoje, vienetai nėra funkcionaliai diferencijuoti, o tai eliminuoja antrą kriterijų. Dėl to galimybių pasiskirstymas lieka vienintelis tarptautinės struktūros kintamasis kriterijus. Tiek draugiškumo ir priešingumo šablonai, tiek tarptautinės institucijos, pagrįstos bendromis idėjomis, yra laikytini vieneto lygio reiškiniais dėl to, kad anarchijoje tokių idėjų makrolygyje negali būti. Nepanašu, kad Waltzas būtų užėmęs grynai „materialistinę" poziciją, tačiau bendrų idėjų pašalinimas iš struktūros apibūdinimo primena labiau „Fundamentalistines", technologiškai deterministines Marksizmo formas, bandančias kildinti gamybos santykius iš jėgų.[18]

17 Waltz (1959, 232).
18 Žr. Cohen (1978).

Hedley Bullas iš dalies nesutiko su tokia argumentacija.[19] Bullas atkreipė dėmesį į tai, kad Realistai kuria „vidinės politikos analogiją" preziumuodami, jog bendros idėjos tarptautiniame lygyje privalo turėti tą patį pagrindą, – centralizuotą valdžią – kokį jos turi šalies viduje. Jei tai būtų tiesa, tarptautinė sistema, būdama anarchija, pagal jos esminius bruožus galėtų būti vadinama „sistema" (dalys, sąveikaujančios visumoje), o ne „visuomene" (bendri interesai ir taisyklės). Bullas teigė, kad tokia analogija nedera su tuo, jog bent tam tikros tarpvalstybinio bendradarbiavimo formos, grindžiamos bendromis idėjomis, – nuosavybės gerbimu, pažadų tesėjimu ir prievartos ribojimu – yra galimos, ir dėl to yra galima Grotiuso ar Locke'o nubrėžtos formos „anarchinė visuomenė". Neoliberalai išplėtė šią mintį, taikydami ją daugybės bendradarbiavimo būdų tarptautiniuose režimuose studijavimui. Nors nei Bullas, nei Neoliberalai nemano, kad tarptautinės sistemos struktūra turi būti apibūdinama socialiniais ar kultūriniais terminais, tokia išvada turėtų tiesiogiai išplaukti iš pasakymo, jog sistema yra „visuomenė".

Priešingai negu Waltzas, Bullas teigia, kad anarchijos struktūros būna įvairios, turinčios savitą logiką ir tendencijas. Mano argumentacija šiame skyriuje yra tiesiogiai pagrįsta Bullo teiginiais.[20] Tačiau Bullas, atrodo, sutinka su vienu kertiniu Waltzo teorijos aspektu, ir šioje vietoje mūsų nuomonės skiriasi: Bullas mano, kad nuo sistemos prie visuomenės (ir turbūt toliau prie bendruomenės) yra judama didėjant bendros informacijos apimčiai. Bullas, pritardamas Realistams, sieja aukšto konfliktų lygio anarchijas („sistemas") su *gamtos* būkle, kai nėra bendrų idėjų, o didesnio kooperavimosi lygio anarchijas („visuomenes") – su bendru idėjų egzistavimu. Realistai ir Grotiuso sekėjai gali skeptiškai žiūrėti į bendrų idėjų atsiradimą esant anarchijai, tačiau jie sutiktų, kad bendros idėjos yra sietinos su bendradarbiavimu. Taip abi šalys sociologinę tvarkos problemą susiaurina iki politinės manydamos, jog bendros idėjos priklauso nuo bendro darbo siekiant bendrai priimtino tikslo. Iš to išplaukia, kad nesant bendradarbiavimo bet kokia tarptautinėje sistemoje egzistuojanti tvarka galima greičiau dėka materialinių, o ne kultūrinių veiksnių. Šiuo aspektu idealistinio požiūrio pagrįstumas didėja, o materialistinio – mažėja, kai sistema juda nuo

[19] Bull (1977, 46–51).
[20] Dėl kitų panašumų žr. Dunne (1995).

konflikto prie bendradarbiavimo. Tai veda prie, manytume, natūralios išvados (tiksliausiai suformuluotos Buzano, Joneso ir Little'o), jungiančios geriausia, kas yra abiejose teorijose: bendras idėjas reikia laikyti atskiru tarptautinės sistemos „sektoriumi" („visuomeniniu" sektoriumi), kur gali būti pritaikyta idealistinė analizė ir bendradarbiavimo taisyklės, o konfliktiškesnius – ekonominį, politinį bei strateginį sektorius palikti materialistams.

Tokia problemos formuluotė negali visiškai patenkinti nei idealistų, nei materialistų. Pirmų todėl, kad jie mano, jog bendros idėjos gali išprovokuoti konfliktą, antrų – todėl, kad jie mano, jog materialios jėgos gali tapti bendradarbiavimo pagrindu. Klaida slypi prielaidoje, jog „kultūra" (bendra informacija) yra tas pat, kas ir „visuomenė" (bendradarbiavimas). Bendra informacija ir įvairios jos išraiškos – normos, taisyklės ir pan. – yra analitiškai neutralios tiek bendradarbiavimui, tiek konfliktui. Ninos Tannenwald žodžiais, normos gali būti „geros" ar „blogos"; jos gali pasakyti valstybei, kad sukelti karą yra siaubinga, bet gali karą priskirti ir prie šlovingų akcijų.[21] Neseniai pasirodžiusioje Bullo kritikoje Alanas Jamesas[22] naudoja labai panašią argumentaciją pabrėždamas, kad normos yra būtinos visoms, išskyrus elementariausias, sąveikos formoms. Priešingai, išimtinai materialių jėgų pasaulyje visų prieš visus karas kils neišvengiamai ne dėl to, kad pirmame nėra bendrų idėjų. Hobbeso ir Grotiuso pasaulių skirtumas grindžiamas ne bendrų idėjų buvimu ar nebuvimu. Bendros idėjos gali išspręsti tvarkos sociologinę problemą net nesugebėdamos išspręsti politinės. Šio teiginio reikšmė turėtų paaiškėti analizuojant 4 diagramą,[23] apibendrinančią šio skyriaus temą.

Tais atvejais, kai TS teorija nebando anarchijos paversti vien bendra logika, kaip daro Neorealistai, yra nubrėžiama įstrižainė iš apatinio kairiojo kampo į viršutinį dešinįjį kampą, neišvengiamai mažinant bendrų idėjų įtaką bendradarbiavimui. Iš to išplauktų, kad anarchijos logika priklauso nuo to, kaip giliai yra internalizuota kultūra. Aš teigiu, kad ši išvada yra klaidinga. Hobbeso pasaulio logika gali būti sukurta tvirtai įsišaknijus bendroms idėjoms, o Kanto – bendroms idė-

21 Tannenwald (1996, 48); dėl blogų ar gerų normų pavyzdžių žr. Elster (1989, 97–151).

22 James (1993).

23 Šioje diagramoje nėra pavaizduota, kad anarchija gali apskritai nesiremti bendra informacija.

Kultūros internacionalizacijos laipsnis		Hobbeso	Locke'o	Kanto
	Trečias			
	Antras			
	Pirmas			

Visuomenės raidos (bendradarbiavimo) laipsnis

4 diagrama. Skirtinga tarptautinės kultūros realizacija

joms paplitus menkai. Kiekviena anarchijos tvarka yra suprastinta *iš kelių pozicijų*: tas pats rezultatas gali būti pasiektas skirtingais keliais.[24] Kokia prasme suvoktina tam tikra anarchija – tai empirinis klausimas. Tarptautinėje teorijoje turi būti studijuojami visi 4 diagramos sektoriai, o ne tik tie, kurie išdėstyti ties minėta įstrižaine.

Iš to kyla dvi svarbios išvados. Pirma, sistemos konfliktiškumas nepriklauso nuo santykinio idealistinės ir materialistinės teorijų naudingumo. Konfliktas nėra ir materializmo įrodymas, kaip bendradarbiavimas – idealizmo; visa tai priklauso nuo konflikto ar bendradarbiavimo sudėties. Siekdamas išplėsti reiškinio konstruktyvistinę analizę, daugelio mokslininkų manymu, priskirtiną vien Realistinei mokyklai, aš esu suinteresuotas daugiausia 4 diagramos viršutiniais kairiaisiais sektoriais, tačiau ne mažiau įdomios yra Realistinės analizės tinkamai neištirtos galimybės apatiniame dešiniajame sektoriuje. Antra išvada yra susijusi su struktūriniais pakeitimais. Nepaisant Realistinio pesimizmo, lengviau išsivaduoti iš Hobbeso pasaulio, kuriam kultūra neturi didelės reikšmės, ir, nekreipiant dėmesio į Idealistinį optimizmą, sunkiau sukurti Kanto pasaulį, pagrįstą daugumai priimtinais įsivaizdavimais. Manyti, kad kultūriniai pasikeitimai yra lengviau pasiekiami, turi Realistai, o ne konstruktyvistai, kadangi kuo labiau bendros idėjos yra internalizuotos, tuo labiau jos „rūpi", tuo mažiau kintama tampa jomis paremta struktūra.

[24] Dėl kelių supratimo pozicijų žr. ketvirtą skyrių ir Most ir Starr (1984).

Tai verčia persvarstyti Waltzo struktūros apibūdinimą. Kad išaiškintume, jog struktūra turi tiek idealistinių, tiek materialistinių elementų, leiskite pradėti, remiantis Danu Deudney, nuo analogijos tarp gamybos ir „griovimo" būdų.[25] Pastarųjų materialinei pusei atstovauja „naikinimo priemonių" technologiniai gaminiai: ietys, tankai ir tarpžemyninės balistinės raketos, galinčios žudyti žmones ir gadinti nuosavybę. Jos skiriasi kiekybiškai, ir tai atsispindi Waltzo „pajėgumų pasiskirstyme", ir kokybiškai – per kintantį balansą tarp puolimo ir gynybos priemonių technologijų bei Deudney[26] galios „sudėties". Realizmas, pabrėždamas šių priemonių socialinį pagrindą, prisideda prie teorijos raidos.

Tačiau, kaip teigiama trečiajame skyriuje, bet kurios tam tikros galimybės įgyvendinimo tikimybė priklauso nuo ją remiančių idėjų bei interesų. Penki šimtai Didžiosios Britanijos branduolinių bombų yra mažiau grėsmingos JAV negu penkios, priklausančios Šiaurės Korėjai, dėl bendro požiūrio į tokią grėsmę. Naikinimo jėgoms svarbą suteikia jas įkūnijantys „naikinimo santykiai", bendros idėjos – tiek bendradarbiavimo, tiek konfliktinės – sisteminančios prievartą tarp valstybių. Šios idėjos kuria vaidmenis arba individualumo sąlygas, kuriomis sąveikauja valstybės. „Individualumo sąlygų" sąvoka, kurią pasiskolinau iš konstruktyvistinio požiūrio į socialinę psichologiją,[27] atlieka šiame modelyje tokią pat funkciją, kaip „pasiskirstymo principai" pas Waltzą. Abi sąvokos parodo, kaip struktūros kuria subjektus. Waltzas pašalina iš savo teorijos šiuos principus, o kartu ir jų socialinio paaiškinimo galimybę preziumuodamas, kad pasiskirstymas turi būti funkcinis. Tačiau socialiniame gyvenime funkcinis pasiskirstymas iš esmės yra pagrįstas pasiskirstymu vaidmenimis, o vaidmenys gali būti tolygūs *arba* netolygūs. Pavyzdžiui, „priešo" sąvoka sukuria identitetą net priešams esant funkcionaliai vienodiems. Waltzo minčių bendrumas tampa aiškus Ruggie'o darbe apie suverenitetą, derinančiame Waltzo diferenciacijos ir individualumo sąlygų teorijų sąvokas ir parodant, kaip suvereniteto – subjektyvumo formos, kurioje diferenciacija yra daugiau teritorinė, negu funkcinė – reikšmė kinta istoriškai.[28] Kitaip tariant, kol

25 Deudney (1999); t. p. žr. Mouzelis (1989) dėl „politinio dominavimo būdų".
26 Deudney (1993).
27 Žr., pvz., Turner ir Oakes (1986, 239), Sampson (1988) ir Shotter (1990).
28 Ruggie (1993).

Waltzas neatsisakė diferenciacijos principų, jo teorija buvo bent numanomai panaši į struktūros kultūrinę teoriją.

Išplėsdamas šią teoriją vaidmenų diferenciacijai, aš kartu pakeičiu Waltzo idealistinę prielaidą apie santykį tarp idėjų ir materialių jėgų. Analogija su Marksizmu čia taip pat yra naudinga. Priešingai Waltzo „Fundamentalistinei" prielaidai, laikančiai santykius vien naikinimo jėgomis, ir Neoliberalizmo Struktūrinei Marksistinei prielaidai, kad idėjos yra „santykinai savarankiškas" struktūrinis antstatas, tačiau galiausiai nulemtas materialių jėgų (žr. trečiąjį skyrių), aš manau, jog ryšys tarp jėgų ir naikinimo santykių – tarp gamtos ir kultūros – nelaikytinas aprioriniu. Tam tikrais atvejais padėtį nulemia materialios sąlygos, kitais – idėjos. Teigčiau, kad empiriškai idėjos dažniausiai yra kur kas svarbesnės. Kartais gali susiklostyti tarptautinė situacija, analogiška „gaisrui viešbutyje", kuri veiksmingai sumenkins idėjų vaidmens reikšmę, tačiau dauguma atvejų būtent idėjos suteiks reikšmę materialioms sąlygoms, o ne atvirkščiai. Taigi užuot sekę Neorealistais, besikoncentruojančiais ties materialiąja struktūra, manau, norėdami pasakyti svarbiausius dalykus apie pasaulio politiką, greičiau pasieksime tikslą, jei daugiausiai dėmesio skirsime valstybių idėjoms ir jų kuriamiems interesams, ir tik po to nustatinėsime, kas kiek turi ginklų.

Bendri įsivaizdavimai apie prievartos santykius būna įvairūs: nuo bendrų („žudyk arba būk žudomas") iki specifinių („norėdamas pasiduoti, iškelk baltą vėliavą"). Nors kiekvienas jų gali būti studijuojamas atskirai, aš paskui Bullą ir Wightą siūlyčiau atkreipti dėmesį į tai, kad jie yra linkę susijungti į tris kultūras su aiškia logika ir tendencijomis: Hobbeso, Locke'o ir Kanto.[29] Aš laikysiu šias kultūras idealiais tipais, nors ir manau, kad visi trys buvo įkūnyti skirtingais laikais ir skirtingose vietose tarptautinėje istorijoje. Čia nėra teigiama, kad jie gali išsemti visas galimas anarchijos formas, o tik tai, jog jie yra ypač ryškūs. Jie gali būti pastebimi tarptautinės sistemos regioninėse posistemėse – Buzano „saugumo kompleksuose"[30] – arba visoje sistemoje. Galiausiai, nors kultūros gali juos veikti vidiniame ar/ir tarptautiniame ly-

[29] Šie pavadinimai yra perimti iš Wight (pvz., 1991), nors pastarasis vartojo juos *teorijoms* (Realistinei, Racionalistinei ir Revoliucinei, arba kitaip, Makiavelio, Grotiuso ir Kanto) vadinti, o aš vartosiu juos kaip realių pasaulio *struktūrų* atitikmenis, panašiai kaip Bullas (1977) vartojo terminus „sistema" ir „visuomenė".

[30] Buzan (1991).

gyje, interesas kultūroms čia yra orientuotas į valstybių sistemas. Tai reiškia, kad net jeigu valstybių vidinės kultūros turi mažai ką bendra, kaip Huntingtono „civilizacijų konflikte"[31], valstybių sistema vis tiek gali turėti vieną kultūrą, darančią įtakos sistemos elementų elgesiui.

Pagrindinis bet kurios kultūrinės formos aspektas yra jos vaidmeninė struktūra, subjektų pozicijų konfigūracija, kurią įmanoma daro bendros idėjos.[32] Subjektų pozicijos yra nustatomos įsivaizduojant *Save* ir *Kitus* kaip ypatingas subjektų rūšis, susijusias specifiniais būdais, o tai nulemia atskirų kultūrinių sistemų (mokyklų, bažnyčių, valstybių ir t.t.) logiką ir atsikūrimo reikalavimus.[33] Šių sistemų atsikūrimas vyksta tik tada, kai vaidmenis atlieka realūs žmonės, o kadangi skirtingi žmonės ilgainiui gali užimti tą pačią poziciją ir suvokti ją skirtingai, vaidmens sąvoka negali būti susiaurinta iki individo sąvokos. Vaidmenys yra struktūrų, o ne subjektų atributai. Iš esmės juos galėtų turėti ir mikrostruktūros, tačiau aš nagrinėsiu vaidmenis kaip makrostruktūrų savybes, kaip *kolektyvo* įsivaizdavimus. Nors daugumoje kultūrų vaidmenys yra funkcionaliai diferencijuoti, anarchijoje yra sunku išlaikyti vaidmenų įvairovę, kol nėra išspręsta prievartos problema,[34] todėl, mano manymu, kiekvienos anarchijos formos šerdyje yra tik viena subjekto pozicija: Hobbeso kultūrose tai yra „priešas", Locke'o – „varžovas", o Kanto – „draugas". Kiekvienai yra būdinga ypatinga *Savęs* pozicija ar požiūris į *Kitus*, priklausomas nuo galimybės panaudoti prievartą, kuri mikrolygyje gali būti realizuojama daugybe būdų. Priešo poziciją užima grėsmę keliantys subjektai; jie, vieni kitiems taikydami prievartą, nesilaiko jokių apribojimų; varžovai yra konkurentai, naudojantys prievartą savo interesams ginti, tačiau susilaikydami nuo vieni kitų sunaikinimo; ir draugai yra sąjungininkai, nesprendžiantys konfliktų prievarta bei veikiantys komandoje prieš bendras grėsmes saugumui.Prielaida, kad struktūros gali būti analizuojamos per vaidmenų prizmę, vargu ar yra netikėta. Sociologai yra įpratę taip žiūrėti į struktūrą, ir būtent Realistas Carlas Schmittas teigdavo, esą draugai ir priešai yra fundamentali politikavimo

[31] Huntington (1993).

[32] Žemesnis vaidmens sąvokos nagrinėjimas yra grindžiamas iš esmės simbolinės sąveikos idėjomis; žr. McCall ir Simmons (1978), Stryker ir Statham (1985) bei Callero (1986).

[33] Dėl subjekto pozicijos sąvokos žr. Doty (1996) ir Weldes (1999).

[34] Waltz (1979, 95–97); taip pat žr. Elias (1982, 235).

struktūra.[35] Tačiau šiuolaikiniai, struktūriškai orientuoti Realistai aiškiai pasisako prieš vaidmenų inkorporavimą į struktūros teoriją. Jie teigia, kad vaidmenys yra vieneto lygio reiškiniai.[36] Šiems teiginiams pritarė negiminingų pažiūrų „redukcionistinės" pakraipos užsienio politikos vaidmens teoretikai, nurodantys, kad tarptautinės sistemos socialinė struktūra neturi pakankamai tvirtų bendrų lūkesčių vaidmenims palaikyti.[37] Dėl abiejų šalių įtakos struktūriškai nemąstantys TS mokslininkai, kalbėdami apie vaidmenis, beveik visada turi omenyje šalies viduje gimusius individų ar elitų įsivaizdavimus, tai yra vieneto lygio savybes.

Skeptiškumas iš dalies yra pagrįstas. Jei užsienio politikos vaidmenys yra sprendimus priimančių asmenų ar valstybės elitų įsivaizdavimų padarinys, jie negali būti struktūrinis reiškinys makrolygio prasme, tai yra vienintele Neorealistų pripažįstama struktūros prasme. Mano vadinamo mikro ar sąveikos lygio aspektu, struktūrinis yra šių įsivaizdavimų paskirstymas ir tokia forma jie tampa pagrindiniais tarptautinio proceso veiksniais, tačiau kaip tik dėl to Neorealistai mano, kad vaidmenys nėra „struktūriniai". Kaip buvo pabrėžta aukščiau, toks vaidmenų supratimas yra neteisingas. Vaidmenys yra struktūrinės pozicijos, o ne vien subjektų įsivaizdavimai. Kitaip tariant, subjektai negali veikti pagal savo pozicijas, prieš tai pastarųjų neinkorporavę į savo identitetą ir interesus. Taip vaidmenys įgauna vieneto lygio savybes, tačiau vaidmenys *identitetai* ir vaidmenys visgi nėra tas pat. Vaidmenys identitetai yra subjektyvios savivokos; vaidmenys yra objektyvios, kolektyviai sukurtos pozicijos, suteikiančios prasmę tiems suvokimams. Pirmi atsiranda ir išnyksta individams formuojant įsivaizdavimus ir jų atsikratant; pastarosios egzistuoja tol, kol kas nors jas užima. Billas Clintonas užima JAV prezidento pareigas, prisiėmęs identitetą ir interesus, padedančius jam atlikti šį vaidmenį, ir nors jo identitetas bei interesai jam išėjus iš tarnybos tikriausiai pasikeis, pareigos išliks. Panašiai Didžioji Britanija XIX amžiuje vaidino „balansuotojo" vaidmenį didžiausiųjų valstybių politikoje,[38] tačiau tai nulėmė Euro-

[35] Schmitt (1932/1976); puikų įvadą šiam Schmitto darbo aspektui sukūrė Schwab (1987) ir Sartoris (1989).

[36] Pvz., Buzan, Jones ir Little (1993, 46), Waltz (1979, visame tekste); palyginkite su Schroederiu (1994, 124–129).

[37] Holsti (1970, 243).

[38] Gulick (1955).

pos, o ne Didžiosios Britanijos socialinė struktūra. Tokia struktūra galėtų išnykti, jei šios vietos neužimtų jokia valstybė.

Anarchinių sistemų struktūra ir tendencijos priklausys nuo to, kuris iš mūsų minėtų vaidmenų – priešo, varžovo ar draugo vyraus šiose sistemose, ir dėl ko valstybės bus verčiamos internalizuoti atitinkamą vaidmenį savo identitetuose bei interesuose. Holstis galėtų būti teisus teigdamas, jog bendros idėjos tarptautiniame lygmenyje nėra pakankamai tvirtos, kad galėtų palaikyti vaidmenis, jei jis empiriškai pripažintų, jog anarchijos kultūros niekada nėra internalizuojamos taip giliai, kad sugebėtų palaikyti valstybių interesus (tačiau šį teiginį toliau aš ginčysiu). Manau, kad šis autorius, kaip ir kiti operuojantys pozicijomis, išdėstytomis ties 4 diagramos įstrižaine, faktiškai daro numanomą išvadą, jog bendros idėjos turi būti bendradarbiavimo pobūdžio, o tai reikštų, kad, nesant žymesnio bendradarbiavimo tarptautinėje politikoje, nėra ir vaidmenų struktūrinio pagrindo. Pastebėję, kad kultūra nebūtinai preziumuoja bendradarbiavimą, pamatysime, kad vaidmenys išliks pasaulio politikos struktūrinėse teorijose net jei valstybės neturės nieko bendra, išskyrus idėją, kad jos yra priešai.

Kultūra pagal Hobbesą

Nors tarp anarchijos pagal Hobbesą ir Realizmo nėra būtinojo ryšio, jis dažniausiai yra preziumuojamas, kadangi ši anarchija yra „kietas riešutėlis" konstruktyvizmui. Pirmajai būdingas aukštas valstybių išnykimo laipsnis labai apsunkina bendrų idėjų formavimąsi, o joms visgi susikūrus, lieka neaišku, kodėl valstybės turėtų jų laikytis, kai iš konstruktyvistinės prielaidos, jog internalizuotos idėjos sukuria identitetą ir interesus, tai išplaukia. Kadangi šis klausimas iš tikrųjų yra sudėtingas, be to, pirmas šioje analizėje, kultūrai pagal Hobbesą bus skiriama daugiausiai dėmesio. Ši diskusija yra padalyta į tris skirsnius. Pirmajame skirsnyje nagrinėjamas priešiškumas, kaip *Kitų* pozicija ir jos įtaka *Aš* padėčiai. Toliau tiriama logika ir tendencijos, pasireiškiančios priešo vaidmeniui vyraujant sistemoje, tai yra „karas visų prieš visus". Aš šias sąlygas apibūdinu tradiciškai, tačiau mažiau įprastas yra mano teiginys, kad karo padėtį formuoja bendros idėjos, o ne anarchijos ar žmogaus prigimtis. Paskutiniame skirsnyje nagrinėjami trys laipsniai, kuriais ši kultūra gali būti internalizuojama.

Priešiškumas

Priešai yra tam tikrame vaidmeninių santykių, reguliuojančių prievartos tarp *Aš* ir *Kitų* panaudojimą, spektro taške, kurio padėtis iš esmės skiriasi nuo pozicijos, užimamos varžovų ir draugų. Visos trys pozicijos sukuria socialines struktūras, pagrįstas įsivaizdavimais apie *Kitus*. Tie įsivaizdavimai išreikšti terminais, vartojamais *Aš* padėčiai apibrėžti. R.S. Perinbanayagamo žodžiais: „*Kitas* yra abstrakcijos, kurią sociologai ir antropologai vadina socialine struktūra, socialinė ir psichologinė forma".[39] Todėl supratę, kaip įsivaizduojami *Aš* ir *Kiti*, mes galime paaiškinti (ir numatyti) daug iš to, kas vyksta socialinėje sistemoje. Šiuo pagrindu pirmiausia apžvelgsiu įsivaizdavimą apie *Kitus*, paskui pereisiu prie pastarojo įtakos *Aš* apibrėžti.

Priešo pozicija yra formuojama suvokiant *Kitą* kaip subjektą, kuris: 1) nepripažįsta *Aš* teisės egzistuoti kaip nepriklausomam vienetui, ir dėl to 2) nesieks apriboti savo prievartos *Aš* atžvilgiu. Taip, remiantis Schmitto darbais,[40] apibūdinta definicija yra siauresnė nei ta, kurią yra įprasta vartoti TS, kur sąvoka „priešas" dažnai reiškia bet kurį prievartą taikantį priešininką, pavyzdžiui, „Britanija ir Argentina buvo priešai Folklendo karo metu". Svarbu suformuluoti tikslią sąvoką, kadangi mano apibūdinimas remiasi skirtumu, kuris savo ruožtu atriboja kultūras pagal Hobbesą ir Locke'ą. Šis skirtumas glūdi *Kitų* ketinimų suvoktoje skalėje, tai yra ar *Kitas* įsivaizduojamas kaip bandantis sunaikinti ar pavergti *Aš*, ar tiesiog kaip stengiantis laimėti prieš *Aš* ar pavogti iš jo. Priešiškumas ir rungimasis reiškia, kad *Kiti* nevisiškai pripažįsta *Aš* ir dėl to gali veikti „revizionistiškai" pastarojo atžvilgiu, tačiau pripažinimo ir revizionizmo dalykas skiriasi. Priešas apskritai nepripažįsta *Aš* teisės egzistuoti nepriklausomai, ir dėl to siekia „revizuoti" pastarojo gyvavimą bei laisvę (pavadinkime tai „esmine" revizija). Varžovas, priešingai, yra įsivaizduojamas pripažįstąs *Aš* buvimo ir laisvės teisę, ir todėl apsiriboja *Aš* elgesio ir nuosavybės revizija („neesminė" revizija). Abu suponuoja *Kitų* agresyvius ketinimus, kurie prie-

[39] Perinbanayagam (1985, 135–136).

[40] Schmitt (1932/1976). Kaip pabrėžia Schwabas, komentuodamas Schmitt. pasakymus, kad *Kitas* yra pasiryžęs taikyti neribotą prievartą, labiau tinka „skriaudėjo", nei „priešo" sąvokai, tačiau pirma jau praktiškai nebėra naudojama. Dėl priešų pavyzdžių TS žr. Wolfers (1962, 25–35), Finlay ir kt. (1967), Volkan (1988), Rieber red. (1991) ir Hermann bei Fischerkeller (1995).

šo atveju iš esmės yra neriboti, o varžovo atveju turi ribas.[41] Tai yra susiję su iš *Kitų* laukiamos prievartos laipsniu. Prievarta tarp priešų neturi ribų; tokios ribos gali atsirasti tik dėl nelygių galimybių (galių pusiausvyra ar išnykimas) arba esant išoriniam sulaikančiajam veiksniui (Leviatanui). Tokia prievartos forma yra būdinga gamtinėms sąlygoms. Prievarta tarp varžovų, priešingai, yra *ribota*, suvaržyta teisės egzistuoti tarpusavio pripažinimo. Tai yra „civilizacijos" apibūdinimo prievartos aspektu forma, kurios esmė, anot Norberto Elliaso, yra savęs apribojimas.[42]

Priešo vaidmenys turi ilgą istoriją. Kai kurios valstybės ir šiais laikais vienos kitų atžvilgiu vartoja tuos pačius terminus. Graikai laikė persus „barbarais", kryžiuočiai į turkus žiūrėjo kaip į bedievius, viduramžių europiečiai buvo įbauginti pralaimėjimų prie Liegnitzo prieš mongolus, skelbdami Armagedono pradžią, vėlesnės Europos gyventojai Amerikos tautas vadino laukinėmis, konservatoriai manė, kad Prancūzijos revoliucija yra grėsmė civilizacijai, o mūsų laikai yra armėnų genocidas, Holokaustas, ankstyvasis Šaltasis karas, Šiaurės Airija, Pol Potas, Palestinos ir Izraelio fundamentalistai, Bosnijos pilietinis karas, Hutai ir Tutsiai – visa tai atsirado įsivaizduojant *Kitus*, kaip siekiančius sunaikinti ar pavergti *Aš*.

Svarbu yra pabrėžti, kad šiuo atveju klausimas, ar priešo pozicija yra pagrįsta, neturi reikšmės. Kai yra „realūs" priešai, iš tikrųjų istoriškai kėlę grėsmę *Aš*, pavyzdžiui, naciai žydams, egzistuoja ir „chimeros", kaip žydai naciams.[43] Šis skirtumas gali paveikti priešiškumo dinamiką ir tai, ar priešiškumas gali būti įveiktas, tačiau kultūrų pagal Hobbesą realybės jis nekeičia. Nepriklausomai nuo to, ar priešai yra tikri, ar pramanyti, jei subjektas laiko juos tikrais, taip ir bus padarinių atžvilgiu.[44]

Kito kaip priešo įsivaizdavimas dažniausiai bent keturiais būdais daro įtaką valstybės užsienio politikos pozicijai ir elgesiui, o tai savo ruožtu formuoja tam tikrą sąveikos logiką.

Pirma, valstybės bus linkusios atsakyti priešams pačios veikdamos kaip esminiai revizoriai, tai yra sieks kitus sunaikinti arba užkariauti.

[41] Herrmann ir Fischerkeller (1995, 426). Tai atitiktų skirtumą tarp puolamojo ir ginamojo Realizmo.

[42] Ellias (1982).

[43] Smith (1996).

[44] Thomas ir Thomas (1928, 572).

Tai nebūtinai reiškia, kad jų *interesai* bus būtent revizionistinio pobūdžio; faktiškai valstybė gali turėti nusistovėjusius interesus, tačiau priešo keliama grėsmė verčia ją elgtis *taip, kaip* ji veiktų, jei būtų esminis revizorius, pagal principą „sunaikink arba būk sunaikintas". Antra, priimant sprendimus orientuojantis į blogiausią variantą labai bus nuvertinama ateitis. Labiausiai bus tikimasi žalingiausios galimybės įgyvendinimo, o tai sumažina galimybę tinkamai atsakyti į priešo bendradarbiavimo veiksmus. Todėl „racionalaus" elgesio pagrindu tikriausiai bus ne laukiamo naudingumo, o perspektyvų teorija.[45] Trečia, lyginamieji kariniai pajėgumai bus laikomi kertiniais.[46] Kadangi priešo revizionistiniai ketinimai yra „žinomi", valstybė gali panaudoti priešo galingumą jo elgesiui numatyti preziumuodama, jog jis užpuls, kai tik pajus, kad gali nugalėti. Galia tampa išlikimo priemone, ir dėl to net *status quo* valstybės aktyviai stengsis apsiginkluoti, vadovaudamosi principu „jei nori taikos, ruoškis karui". Trumpai tariant, priešiškumas galingumui suteikia ypatingą *reikšmę*, kuri kyla ne iš jo prigimtinių savybių ar iš anarchijos, bet iš vaidmeninių santykių struktūros. Taigi, kilus karui, valstybės kariaus priešo sudarytomis (suvokiamomis) sąlygomis, tai yra nesilaikydamos jokių apribojimų taikyti prievartą, jei tie apribojimai priešui suteiktų privalumą, kol apribojimų laikymasis taps nebepavojingas. Karui dar nekilus, tačiau esant jo artimos pradžios tikimybei, valstybės irgi privalo būti pasiruošusios įdiegti naujausias technologijas anksčiau kitų, ypač jei karinis pajėgumas remiasi būtent jomis, nepalikdamos priešui galimybės įgyti pirmojo smūgio privalumo.

Apibendrinant pasakytina, kad valstybės, susidūrusios su priešu, turi laikytis galios naudojimo be apribojimų politikos. Neseniai TS teorijoje tokį elgesį buvo įprasta vadinti „realistiniu". Jei Realizmas suprantamas vien kaip galios politikos apibūdinimas, toks pavadinimas nėra netinkamas, tačiau pirmąjį panaudojus kaip paaiškinimą, kyla sąvokų painiava, kadangi galios politikos taikymas gali būti suvokiamas kaip tam tikras realistinės teorijos įrodymas. Tai nėra teisinga, jei pripažįstame bet kokį netautologinį Realizmo apibūdinimą; konfliktas yra ne didesnis Realizmo įrodymas nei bendradarbiavimas – Antirealizmo. Viskas priklauso nuo to, kam ši teorija taikoma. Čia išdėstyti argumentai paaiškina galios politiką per *Savęs* ir *Kitų* suvokimą, todėl ši politi-

[45] Dėl šio skirtumo reikšmingumo žr. Brooks (1997) ir Levy (1997).
[46] Žr. Grieco (1988).

ka yra laikoma iš esmės socialine Weberio teorijos prasme. Aš suprantu Realizmą kaip teoriją, matančią galios politiką išimtinai per materialių – tiek biologinių, tiek technologinių – jėgų prizmę, ir šia prasme jis nebėra iš esmės socialinis. Todėl, siekiant išsaugoti argumentuotų diskusijų plėtojimo galimybę, atrodo labiau priimtina, pritariant Ianui Johnstonui, galios politikos elgesį vadinti „realios politikos" elgesiu, o ne „Realizmu".[47] Realistinėje tradicijoje yra daug vertingų aprašomųjų argumentų dėl realios politikos, tačiau tai nereiškia, kad pirmoji yra skirta būtent pastarajai paaiškinti.

Realizmas kaip apibūdinimas reiškia, jog *Kitam* esant priešui, *Subjektas* yra priverstas elgtis pagal *Kitam* taikomus įsivaizdavimus. Taigi kitaip negu yra daugumos vaidmenų socialiniame gyvenime atveju, kai vaidmenys funkcionaliai supriešinami (dėstytojas–studentas, vergvaldys–vergas, vadovas–pavaldinys), priešo vaidmuo yra simetrinis, suformuotas subjektams vienu metu esant tose pačiose pozicijose. *Aš* atspindi *Kitą* ir tampa *jo* priešu, siekdamas išgyventi. Tai be abejo patvirtins bet kokius *Kito* priskirtus *Aš* agresyvius ketinimus ir *Kitą* privers tikrai elgtis pagal realios politikos taisykles, o tai savo ruožtu sustiprins *Aš turimą Kito* kaip priešo suvokimą, ir taip toliau. Reali politika, trumpai tariant, yra savaime išsipildanti pranašystė: jos įsivaizdavimai sukelia veiksmus, patvirtinančius šiuos įsivaizdavimus.[48] Tai nereiškia, kad reali politika yra vienintelė konflikto priežastis, o jei jos nebūtų, valstybės būtų draugai, kadangi valstybėms iš tikrųjų norint užkariauti kitas valstybes, reali politika tampa tiek priežastimi, tiek ir pasekme. Esmė ta, kad klausimas, ar kelia valstybės pavojų vienos kitų išlikimui, ar nekelia, yra netinkamai suformuluotas, kadangi, pradėjus veikti priešiškumo logikai, valstybės elgsis taip, kad *pavers* jas keliančiomis pavojų, o jų elgesys taps problemos dalimi. Tai suteikia priešo įvaizdžiui būtiną savybę, palaikančią anarchijos pagal Hobbesą logiką.

Anarchijos pagal Hobbesą logika

Priešingai nei daro užsienio politikos vaidmenų teoretikai, laikantys vaidmenis savybėmis, kurias valstybės priskiria pačios sau, ir dėl to subjektų požymiais (ką aš pavadinčiau vaidmenimis-*identitetais*), aš

[47] Johnston (1995).
[48] Wendt (1992), Vasquez (1993), Alker (1996).

daugiausiai dėmesio skiriu vaidmenims, priskiriamiems *Kitiems*, vaidmenis laikydamas pozicijomis socialinėje struktūroje ar pastarosios savybėmis. Tačiau priešiškumas iki šiol mano buvo suprantamas kaip jį suvokia vaidmenų teoretikai: kaip sąveikos ar mikrolygio reiškinį, besiremiantį subjektyviais įvaizdžiais ir suvokimais. Tai buvo daroma ne tik siekiant nubrėžti analogijas, bet ir dėl to, kad makrolygio struktūros egzistuoja mikrolygio reiškinių dėka, o tai reiškia, kad bet kokia pirmųjų logika priklausys nuo subjektų, veikiančių tam tikru būdu.

Tačiau dauguma atvejų mikrolygio vaidmenų santykiai atsispindi makrolygio *kolektyviniuose* įsivaizdavimuose. Pastarieji turi savo gyvenimą ir logiką, kuri negali būti susiaurinta iki subjektų suvokimų ir elgesio (ketvirtas skyrius). Didėjant sistemos narių, priešiškai žiūrinčių vieni į kitus, skaičiui, laipsniškai yra pasiekiamas taškas,[49] kuriame tokie įsivaizdavimai nugali sistemos logiką. Šiame taške subjektai pradeda galvoti apie priešiškumą kaip apie sistemos, o ne individualių subjektų savybę ir taip jaučiasi priversti laikyti visus *Kitus* priešais tiesiog dėl to, kad pastarieji yra sistemos dalys. Šia prasme pavienis *Kitas*, Meado žodžiais, tampa „apibendrintu *Kitu*",[50] kolektyvinių lūkesčių ir įsivaizdavimų struktūra, neišnykstančia ilgainiui net keičiantis individualiems subjektams; jis tampa logika, pagal kurią socializuojami nauji subjektai. („Propagandos" ir „hegemonijos" sąvokos, mano manymu, turi panašią, mikrolygio orientaciją.) Subjektai *Aš* ir *Kitam* priskiria savybes, atitinkančias pozicijas šioje struktūroje, o ne jų faktinius požymius. Iš to atsiranda sąveikos logika, pagrįsta daugiau tuo, ką subjektai žino apie savo vaidmenis, o ne tuo, kas jiems yra žinoma vieniems apie kitus, ir įgalioja juos numatyti kitų elgesį nežinant tikrųjų subjektų ketinimų. Tai savo ruožtu sukuria elgesio makrolygyje šablonus. Kolektyviniai įsivaizdavimai yra kiekybiškai priklausomi,[51] kadangi jų egzistavimas priklauso nuo pakankamo skaičiaus įsivaizdavimų ir/arba elgesių mikrolygyje. Taigi įsivaizdavimas, žinomas kaip „Kanada", egzistuos tol, kol pakankamai žmonių palaikys jį. Tačiau kol toks skaičius bus aukščiau minėto taško, kolektyviniai įsivaizdavimai išliks palyginti nepriklausomi nuo idėjų žmonių galvose, nors ir remsis jomis. Anarchijos pagal Hobbesą logika ir tendencijos iškyla šiame analizės makrolygyje.

[49] Schelling (1978, 99–102), dėl gerų pavyzdžių žr. Laitin (1998).
[50] Mead (1934, 154–156).
[51] Boyd ir Richerson (1980, 100).

Anarchijos pagal Hobbesą logika yra gerai žinoma; tai yra „karas visų prieš visus", kuriame subjektai veikia pagal principus *sauve qui peut* ir naikink arba būk sunaikintas. Tai yra tikra „savipagalbos " sistema (tai parodo, kad Waltzo apibūdinta anarchija nėra tokia; žr. toliau), kurioje subjektai negali tikėtis iš kitų ne tik pagalbos, bet ir elementaraus egoizmo sutramdymo. Išlikimas priklauso išimtinai nuo karinio pajėgumo, o tai reiškia, kad A saugumo augimas automatiškai sumažina B saugumą, kuris negali būti tikras, jog A karinės pajėgos yra grynai ginamojo pobūdžio. Saugumas yra išimtinai konkurencinis ir labai rizikingas dalykas, o saugumo dilemos ypač yra opios ne dėl pajėgų paskirties – puolimo ir gynybos pusiausvyra, bet dėl kitiems priskiriamų ketinimų.[52] Net jei valstybės daugiausia suinteresuotos saugumu, o ne galia, jų kolektyviniai įsivaizdavimai verčia jas *veikti* kaip veiktų, jei siektų galios. Ši struktūra sukuria keturias „tendencijas", arba makrolygio šablonus, kurie būtinai bus įgyvendinti, jei tik nebus užblokuoti stipresnių priešiškų jėgų.[53]

Pirma, visuotinė ir neribota karo politika. Tai nereiškia, kad valstybės bus nuolat karo padėtyje, kadangi materialiniai sumetimai gali sulaikyti šios tendencijos pasireiškimus tam tikram laikui, tačiau kol valstybės įsivaizduoja vienos kitas per Hobbeso prizmę, tiesiogine prasme karas „gali kilti bet kuriuo momentu".[54] Antra, „netinkamų" subjektų naikinimas: tų, kurie neprisitaikė prie karo sąlygų, ir tų, kurie yra pernelyg silpni dalyvauti militaristinėje konkurencijoje. Viena vertus, tai, kaip teigia Waltzas, reiškia, jog mes turime įžvelgti funkcinio izomorfizmo tendenciją visiems politiniams subjektams tampant „vienodais vienetais" (valstybėmis) su vienodomis kariavimo galimybėmis.[55] Tačiau, kita vertus, ko Waltzas nenumato – mes turime prognozuoti aukštą silpnų valstybių išnykimo laipsnį. Jų stiprių valstybių teritorijų užkariavimas paskatins imperijų kūrimąsi ir bendro politinių vienetų skaičiaus mažėjimą, t.y. galios koncentraciją.[56] Iš dalies priešinga šiai tendencijai yra trečia: valstybės, pakankamai galingos, kad

[52] Herz (1950), Jervis (1978), Glaser (1997). Jei tik jos iš tikrųjų yra „dilemos"; žr. Schweller (1996).

[53] Šitoks yra, mano manymu, marksistinis tendencijų supratimas; palyginkite su Van Eeghan (1996).

[54] Waltz (1959, 232).

[55] Waltz (1979).

[56] Kaufman (1997, 117–123).

išvengtų sunaikinimo, subalansuos vienos kitų galią.[57] Tačiau, priešingai Waltzo požiūriui į balansavimą, kaip į pagrindinę anarchijos bendrąja prasme tendenciją, tramdomųjų veiksnių trūkumas kultūrose pagal Hobbesą leidžia daryti išvadą, kad galių pusiausvyra bus sunkiai išlaikoma ilgainiui įsivyraujant konsolidacijos tendencijai. Galiausiai sistema pagal Hobbesą įtrauks visus savo narius į konfliktą ir nesikišimą ar neutralumą padarys beveik neįmanomus.[58] Principine išimtimi bus valstybės, sugebančios „pasislėpti" dėka materialių teritorinės padėties sąlygų (Šveicarija Antrojo pasaulinio karo metu), tačiau geografinių sąlygų reikšmė visgi priklauso nuo materialinių pasikeitimų technologijose (branduolinis ginklas).

Greičiau nei teoriniai mechanizmai, beveik neturintys atitikmenų realiame žmonių valstybiniame gyvenime, Hobbeso samprotavimai paaiškina svarbias tarptautines istorijos situacijas. Tarptautinei politikai būdinga teritorinė prievarta, izomorfinės tendencijos tarp vienetų, aukštas, bet reikiamai subalansuotas vienetų sunaikinimo ir konsolidacijos laipsnis[59] ir menkos neutralumo galimybės. Tai yra svarbu esant valstybių sistemų kultūrinei įvairovei, ir patvirtina realistinį teiginį, kad anarchijoje *plus ça change, plus c'est la même chose*. Galima ginčytis dėl to, kiek iš praėjusių 5000 metų buvo „realistiniai", tačiau Mearsheimerio klausimas yra svarbus: „Kodėl ši logika dominavo tarptautinėje politikoje taip dažnai, kaip tai faktiškai buvo?"[60] Į šį klausimą atsakoma septintajame skyriuje.

Trys internalizacijos laipsniai

Anarchija pagal Hobbesą gali apskritai neturėti kultūros. Joje visos idėjos yra daugiau privačios negu bendros. Atrodo, kad paties Hobbeso materialistinis prigimtinės valstybės apibūdinimas ir Bullo „sistemos" idėja remiasi šia prielaida. Iš bendros kultūros nebuvimo kyla įdomi, gal kažkiek priešinga ankstesniam samprotavimui, išvada:

[57] Waltz (1979).

[58] Palyginkite su Wolfers (1962, 26–27).

[59] Pagal vieną skaičiavimą pasaulyje 1000 metų prieš Kristų buvo 600 tūkstančių savarankiškų politinių vienetų, šiais laikais – apie 200; žr. Carneiro (1978, 213–215).

[60] Mearsheimer (1994/1995, 42).

karas pagal Hobbesą visiškai nėra „karas". Naikinimo gali būti tikrai daug, tačiau tai yra panašu į gyvulių skerdimą, o ne į karą. Karas yra kolektyvinių ketinimų forma ir tik tada, kai abi priešingos šalys *laiko* jį tokiu.[61] Ir galių pusiausvyra šiame kontekste iš tikrųjų nėra „galių pusiausvyra". Mechaninė pusiausvyra gali egzistuoti, tačiau subjektai jos nesuvokia.

Iš tikrųjų žmonės turbūt niekada negyveno tokiame pasaulyje, kadangi jie iš prigimties yra grupiniai gyvūnai,[62] tačiau ši situacija yra galima vaikams, dar neperėmusiems kultūros, bet baudžiamiems už jos normų nesilaikymą. Tačiau valstybės iš esmės yra individualesnės už žmones, todėl pasaulio politikoje grynai privačių reikšmių sistemos kartais atsirasdavo. Archetipas yra Hobbeso Pirmasis susidūrimas, kai agresyvi valstybė stengiasi užkariauti kitą, prieš tai nežinomą valstybę.[63] Hunai, atsiradę iš stepių, siekdami užkariauti ir sunaikinti romėnus, mongolai su tokiu pat siekiu – Viduramžių Europą, europiečiai, kolonizuojantys neeuropiečius, ir taip toliau, yra valstybių, veikiančių privačių, viduje sukurtų idėjų užkariauti ar pavergti *Kitą* pagrindu, pavyzdžiai.[64] Šių situacijų struktūros išlieka „socialinės", kadangi remiasi idėjomis apie *Kitą*, į kurias atsižvelgia visos šalys, tačiau šios idėjos nėra bendros ir dėl to negali suformuoti kultūros. Neorealistai yra linkę manyti, kad minėti Susidūrimai paaiškintini būtent anarchija, tačiau faktiškai pastarosios vaidmuo tėra papildomas. Jei konkistadorai būtų atnešę su savimi idėjas, panašias į Federacijos nesikišimo „Pirmutinę direktyvą" iš televizijos šou „Žvaigždžių kelias", rezultatai iš esmės būtų kitokie. Anarchijoje nėra nieko, kas verstų šias situacijas atitikti Hobbeso struktūrą, net jei tos situacijos dažnai turi tokios struktūros formą; laisvai galima įsivaizduoti Pirmuosius susidūrimus pagal Locke'ą ir Kantą.

Grynai privačiomis idėjomis pagrįstos situacijos neturėtų išlikti ilgam. Nuo Pirmojo susidūrimo pradžios subjektai studijuos vieni kitus ir formuos savo lūkesčius; jie turės paskatų bendrauti, net jei tai liestų tik pasidavimo reikalavimą ir jo organizavimą. Aplinkybė, kad

61 Searle (1995, 89).

62 Dėl šio teiginio išvadų, svarbių „prigimtinės valstybės" teorijai, žr. Alford (1994).

63 Dėl įvado į Pirmojo susidūrimo teoriją žr. Schwartz red. (1994), o dėl diskusijos apie jos svarbą TS – Inayatullah ir Blaney (1996).

64 Pabrėžtina, kad „privatus" ir „vidinis" čia yra sinonimai vien tikslo atžvilgiu, kadangi daugelis šių valstybių suformavo savo įsivaizdavimus savo valstybių sistemose.

jie nepripažįsta vieni kitų teisės egzistuoti ir būti laisvais, kartu yra galingas stimulas formuoti bendrą kultūrą, nes pirmoji reiškia, kad jie gali arba sunaikinti *Kitą*, arba primesti jam savo idėjas. Ši aplinkybė galėtų būti lemtinga individams, kuriuos gana lengva sunaikinti. Tačiau valstybės, pagal materialiąją prigimtį būdamos didelės organizacijos, besispecializuojančios gynyboje, yra daug sunkiau sunaikinamos nei žmonės, todėl griežta analogija su prigimtine valstybe pagal Hobbesą realiai nėra galima.[65] Šis atsparumas yra santykinis, kadangi silpnos valstybės yra lengvai sunaikinamos stiprių, tačiau priešai, kurie išliks po pirminio ginkluoto konflikto, taps tvirtesni ir pradės formuoti bendrą esamų sąlygų supratimą – kultūrą pagal Hobbesą.

Šioje kultūroje valstybės yra susiejusios bent trijų dalykų supratimą: 1) kad jos sąveikauja su kitomis valstybėmis, tokiais pat subjektais kaip ir jos; 2) kad tie subjektai yra jų priešai ir todėl kelia grėsmę jų egzistavimui bei laisvei; 3) kaip elgtis su priešais – kaip kariauti karą, manipuliuoti grėsmėmis, organizuoti kapituliacijas, palaikyti galių pusiausvyrą ir pan. Trumpai sakant, tai, ką valstybės tomis sąlygomis bendrai pripažįsta, yra realios politikos kultūros normos,[66] kur jėga pagrįsta politika ir pagalba sau yra ne tik elgesio įpročiai, kaip yra gamtoje, bet ir bendras *supratimas* apie tai, „kaip yra tvarkomi reikalai". Žudynės tokiomis sąlygomis vadinamos „karu": institutu, ne prievartą mažinančių (Hobbeso struktūroje to nėra) taisyklių prasme, kaip yra Bullo analizėje,[67] bet bendro žinojimo, kas yra karas ir kam jis yra skirtas prasme. Mechaninė pusiausvyra šioje struktūroje vadinama „galių pusiausvyra". Ironiška tai, kad vos atsiradus *kultūrai* pagal Hobbesą, gali suveikti „Realizmas", kaip tarptautinės politikos paaiškinimas.

Kultūra gali būti internalizuojama trimis laipsniais, o tai leidžia suformuluoti tris kelius ir atitinkamas aiškinamąsias hipotezes: jėga (tradicinė Realistų hipotezė), kaina (Neoliberalų arba racionalistinė) ir teisėtumas (Idealistų ar konstruktyvistinė). Nors jų rezultatai yra bendri (struktūra pagal Hobbesą), jų skirtumai pagrįsti daugybe svarbių teorinių ir praktinių problemų: kodėl valstybėms yra priimtina kultūra pagal Hobbesą, šio priimtinumo savybės, jos atsparumas pasikeitimams ir pagaliau – jos reikšmė.

[65] Tai ir tai, kad Hobbesas pats žinojo apie šią aplinkybę, buvo pabrėžta daugybės komentatorių; žr., pvz., Bull (1977, 46–51), Heller (1980) ir Buzan (1991, 148–149).

[66] Žr. Ashley (1987), vartojanti šia prasme ne „kultūros", o „bendruomenės" terminą.

[67] Bull (1977, 184-199).

Pirmojo laipsnio apibūdinimas

Kai kultūros norma yra internalizuojama tik šiuo laipsniu, subjektas žino jos turinį, bet laikosi jos tik verčiamas tiesiogine prievarta ar bijodamas konkretaus ir nedelsiamo nubaudimo, *priverčiančio* jos laikytis. Nėra nei jo geros valios nepažeisti šios normos, nei supratimo, jog taip darydamas jis patenkins savo interesą. Jis daro tai, kadangi privalo tai daryti, yra priverstas. Jo elgesys iš esmės yra kontroliuojamas išorinių, o ne vidinių veiksnių – nors paklusimas, suformuotas prievartos grėsme, prideda subjektyvųjį elementą prie jo motyvacijos ir tam tikra prasme ištrina ribą tarp Pirmojo ir Antrojo laipsnių (įsidėmėtini minėti kvalifikuojamieji „konkretumo" ir „nedelsiamumo" kriterijai). Kadangi jo motyvacijos šaltinis yra beveik grynai išorinis, paklusimo stabilumas yra menkas, todėl nuolat jį reikia palaikyti; išnykus prievartai, norma neišvengiamai bus pažeista. Nors normų turinys subjektui yra žinomas, jis nepripažįsta jų poveikio jam. Kiti paskiria jam tam tikrą vaidmenį, tačiau jis tam priešinasi. Jei jam pasiseka, jis pažeidžia taisyklę, jei ne – jis priverčiamas paklusti. Faktiškai šioje situacijoje svarbesni privatūs įsivaizdavimai ir materialinė prievarta, o ne kultūra; tai atspindi Realistų požiūrį į normų veikimą.

Tai yra viena iš priežasčių, dėl kurių valstybės gali laikytis normų pagal Hobbesą. Gana lengva pamatyti, kodėl tai daro taikios *status quo* suinteresuotos valstybės, kurios geriau prisitaikys, nei puls vienos kitas. Tokių valstybių pasaulis pirmiausiai patektų į situaciją pagal Hobbesą, jei būtų klaidingai preziumuojami patys blogiausi kitų valstybių ketinimai, tačiau jų nekonkretumas ir rizikos vengimas pateisintų tokią situaciją. Jei taip atsitiktų, jos jaustųsi priverstos elgtis revizionistiškai, net jei nei to norėtų, nei galvotų, kad tai atitinka jų interesus, kas savo ruožtu priverstų kitas valstybes elgtis analogiškai. Tai yra žinoma ypač opios saugumo dilemos logika, esančios „dilema" tik dėl menko valstybių noro bendradarbiauti.[68] Šios logikos veikimą pirmiausia stimuliuoja tai, kad į situaciją kolektyviai žiūrima Hobbeso akimis. Todėl jei viename lygyje *status quo* valstybių elgesį pagal realios politikos taisykles iš esmės galima paaiškinti materialiosios jėgos įtaka, būtent bendromis idėjomis pagrįsta prievarta nukreipia sistemą šia kryptimi nepaisant interesų pasiskirstymo, nusakančio kitą kryptį.

[68] Schweller (1996).

Skamba paradoksaliai, tačiau revizionistinių „Hitlerinių" valstybių sistema irgi gali būti priversta laikytis normų pagal Hobbesą. Šios valstybės yra suinteresuotos užkariauti vienos kitas ir galiausiai sukurti pasaulio imperiją, ir tai gali jas priversti bendradarbiauti. Tokia interesų sudėtis reiškia, kad jų priešiškumas yra daugiau realus nei chimerinis, ir tai suformuoja visai kitokią priežastį kurti pasaulį pagal Hobbesą, nei turi taikos *status quo* valstybės (valia galiai, o ne klaidingas suvokimas), jei Hitlerinės valstybės internalizuotų kultūrą tik iki Pirmojo laipsnio, jos būtų lygiai priverstos laikytis jos logikos. Revizionistinės valstybės siekia, kad kitos valstybės kapituliuotų, o ne priešintųsi; reali politika nėra nei savitikslis dalykas, nei tai, kas yra daroma tenkinant savus interesus. Jos priverstos elgtis pagal tokios politikos taisykles dėl to, kad kitos valstybės įsivaizduoja jas kaip priešus ir veikia atitinkamai.

Kadangi Vestfalijos sistema yra kultūra pagal Locke'ą, nė viena minėtų Pirmojo laipsnio situacijų pagal Hobbesą nepaaiškins nesenos Vakarų istorijos esmės. Tai, kas atsitikdavo yra, atvirkščiai, grįžimas prie sąlygų pagal Hobbesą, kai galinga valstybė patirdavo vidinę revoliuciją ir kartu atmesdavo normas pagal Locke'ą. Akivaizdžiausi pavyzdžiai yra Prancūzijos revoliucija ir vėlesni Napoleono karai, kurie, Bukovansky teigimu,[69] likusioje Europoje sukūrė (laikinai) „gamtos sąlygas": ir Hitlerio atėjimą į valdžią, ir Antrąjį pasaulinį karą. Abiem atvejais egzogeniniai pasikeitimai keliose valstybėse sudarė pagrindą paaukoti bendrus įsivaizdavimus privačių idėjų naudai, ir sukėlė didžiulę prievartos bangą, kad išplatintų pastarąsias, o tai privertė *status quo* valstybes paklusti Hobbeso sistemos normoms. (Tą patį galima pasakyti apie šiuolaikines valstybes „plėšikes" ir „aukas"). Nors revizionistų tikslai mums nebūtų priimtini nė vienu atveju, Napoleono atveju galima būtų teigti, jog Hobbeso logikos primetimas egzistavusiai dinastinei sistemai buvo būtinas, kad sunaikintų reakcines taisykles, ir tapo būtinu pagrindu istoriškai progresyviam sistemos transformavimui.

Antrojo laipsnio apibūdinimas

Nėra lengva aiškiai atriboti Pirmojo ir Antrojo laipsnių internalizaciją, tai yra nubrėžti ribą tarp prievarta daryti kažką ir darymo tai savo intereso sumetimais, ypač jei prievartos pagrindu laikoma tik

[69] Bukovansky (1999a).

jėgos panaudojimo grėsmė.[70] Nors kasdieniame gyvenime dažnai susiduriame su būtinumu daryti lygiai tą patį, o gaunami rezultatai įgyja nemažą reikšmę, pavyzdžiui, teismuose pasitvirtinus, kad asmuo buvo priverstas padaryti nusikaltimą, jis turi būti išteisintas arba bent jo bausmė turi būti gerokai sušvelninta. Nepaisant šių sunkumų, skirtumo apibrėžimas yra samprotavimo dalykas ir jam įgijus didelę reikšmę, verta pabandyti apibūdinti šį skirtumą.

Pirmiausia iškyla „pasirinkimo" idėja. Pirmojo laipsnio atvejis atitinka situacijas, kurias daugelis iš mūsų pripažintų subjektui nepaliekančiomis kitokio pasirinkimo, išskyrus laikytis normos, net turint omenyje esminę žmogaus egzistencijos savybę – visada esančią galimybę „tiesiog pasakyti *ne*", net jei tai reikštų neišvengiamą mirtį.[71] Antrojo laipsnio atveju subjektai jau turi svarų pasirinkimą, o tai preziumuoja socialinės ar laiko erdvės buvimą, kurioje jie yra laisvi nuo tiesioginės ir nedelsiamos prievartos. Antrojo laipsnio internalizacija yra tada, kai subjektai šioje erdvėje laikosi kultūros normų ne dėl to, kad mano, jog tos normos yra teisėtos (Trečiojo laipsnio atvejis), bet dėl to, kad galvoja, jog jos atitinka jų interesus. Subjektai, įgyvendindami egzogeninį interesą, privalumą įžvelgia normos laikymesi, ir dėl to į pastarąją žiūrima kaip į jų tikslų pasiekimo priemonę. Palyginus su privertimo atveju, jų elgesį labiau nulemia vidiniai veiksniai arba *savireguliacija*, ir dėl to elgesys yra stabilesnis. Net neverčiami jie stengsis laikytis normų. Tačiau palyginus su Trečiojo laipsnio atveju, paklusimas visgi daugiau priklauso nuo išorinių stimulų. Subjektai neturi pamatinio intereso vadovautis normomis ir šia prasme vis tiek laiko jas išoriniais apribojimais. Jų laikymasis yra „būtinas", nors jie ir gauna iš to naudos. Kita vertus, yra svarbu, ar subjektams *priimtini* bendrų idėjų imperatyvai. Esant Pirmojo laipsnio situacijai, kultūra yra „bendra" subjektams, kadangi jie žino jos turinį, tačiau nelaiko jos nurodymų priimtinais sau. Antrojo laipsnio atveju subjektai priima bendrus įsivaizdavimus, ir šitaip atsiranda daugmaž normalizuota kultūra, tačiau priėmimas yra grynai instrumentinis. Subjektai pakeis elgesį, kai tik laikymosi kaštai ims viršyti jo naudą.

Šioje internalizacijos stadijoje subjektai, remdamiesi bendrais lūkesčiais, ima formuluoti pasiteisinimą savo elgesiui.[72] Kultūroje pagal Hob-

[70] Puikius bandymus nubrėžti šią ribą padarė Hurd (1999); palyginkite su Krasner (1991).

[71] Carveth (1982, 213–215).

[72] Dėl pasiteisinimo kaip vados prie normatyvinės struktūros ypatingą dėmesį atkreipkite į Kratochwil (1989).

besą šie pasiteisinimai sureikšmins „būtinumą" ir *raison d'etat*. Nors jos nėra tiesiogiai verčiamos užsiimti realia politika ir todėl turi pakankamai erdvės alternatyviam veiklos keliui pasirinkti, valstybės supranta žaidimo taisykles ir tai, kad jų užpuolimas yra tik laiko klausimas. Dėl to jos ieškos pasiteisinimo savo realiai politikai tokiais argumentais, kaip: „Visiems yra žinoma, kad jei mes neužkariausim X, tada tai padarys Y, neleistinai susilpnindama mūsų poziciją", arba „Visuotinai pripažįstama, kad tik kare gimsta valstybės orumas", arba „Niekas neginčytų, kad jei mes neužpultume B, B užpultų mus, ir įgytų netikėtumo pranašumą". Tokie argumentai svarbūs kitoms valstybėms dėl bendro supratimo apie tai, kaip yra tvarkomi reikalai. Tuo nesiekiama pasakyti, kad valstybė negali suteikti visiškai savarankiškos reikšmės tokiems įsivaizdavimams, kaip paranoikas ar šizofrenikas sugeba gyventi savo sukurtame pasaulyje, tačiau būtent dėl to mes tokius žmones ir laikome sergančiais paranoja ar šizofrenija. Mes galime girdėti, ką jie sako ir suprasti jų žodžių tiesioginę reikšmę, bet jų suteikiamos prasmės mes nesuvoksime, kadangi jie nekalba mūsų pripažinta kalba. Panašiai yra Hobbeso kultūroje: valstybės ne tik turi „realius" įsivaizdavimus, bet pastarieji yra pateisinami ir bendrai suvokiami dėl to, kad visos valstybės pripažįsta jų būtinumą.

Bendra informacija, kuria remiasi Locke'o ir Kanto kultūros, daugiausiai institucionalizuojama tarptautinėje teisėje ir režimuose su tam tikrais pasireiškimais vidiniame lygyje. Priešingai, prievartinė ir priešiška kultūros pagal Hobbesą prigimtis užtikrina, kad jos normos vargu ar gali būti formalizuojamos sistemos lygyje, ir jos nariai gali net nelaikyti jų normomis, o savęs – formuojančiais kultūrą. Visa jų bendra informacija gali būti „numanoma".[73] Jei tokia kultūra yra institucionalizuojama, tai vyksta tik *vidiniame* lygyje. Jei tokia vidinė informacija būtų grynai privati, mes negalėtume kalbėti apie sisteminę kultūrą, tačiau jei kiekvienas sistemos narys veikia laikydamasis tų pačių vidinių apribojimų ir bent numanomai žino tai apie kitus, tokie terminai yra pateisinami.

Taigi galima būtų tikėtis, kad kiekviena kultūra pagal Hobbesą, išlikusi ilgesnį laiką, bus internalizuota bent iki Antrojo laipsnio, kadangi pavienėms valstybėms egzistavimo tokioje sistemoje nepripažinimo kaina gali būti pernelyg aukšta. Ar šios kultūros visais atvejais pasieks Trečiąjį laipsnį, yra ginčytinas klausimas.

[73] Dėl numanomos informacijos žr. Pleasants (1996).

Trečiojo laipsnio apibūdinimas

Kartais žmonės nepažeidžia normų ne dėl to, kad galvoja, jog tai padės pasiekti kokį nors egzogeninį tikslą, bet dėl to, kad laiko tas normas teisėtomis ir *nenori* jų pažeisti. Teisėta norma yra tokia, kurios reikalavimus subjektas visiškai pripažįsta, vadinasi, vaidmuo, kurį subjektas atlieka dėl apibendrinto *Kito* įtakos, tampa subjektyviai priimtinu identitetu. Antrojo laipsnio atveju subjektai „matuoja" identitetą, kuris atitinka vaidmens lūkesčius, tačiau daro tai žiūrėdami į jį kaip į išorėje esančią priemonę. Trečiojo laipsnio situacijoje subjektai identifikuojasi su kitų lūkesčiais, pastaruosius laikydami savęs dalimi. Kitas atsiduria šioje *Aš* sienos pusėje ir *Aš* laiko stebimą *Kitą* pačiu *Savimi*. Tik šioje internalizacijos stadijoje normos tikrai konstruoja subjektus; iki to taško jų identitetai ir interesai normoms yra egzogeniniai. Savo ruožtu norma, įtraukta į subjektų identitetą, jų akyse įgauna vertę, kurios anksčiau neturėjo. Jų elgesį nulemia interesas, tačiau ne *sava*naudiškas (penktas skyrius). Taip pat pakyla normos laikymosi kokybė ir sustiprėja priešinimasis normatyviniams pokyčiams.

Yra tam tikras paradoksas taikant šią argumentaciją kultūrai pagal Hobbesą, ir tai apsunkina tokio taikymo konstruktyvistinę analizę. Paradoksas, liečiantis priešo vaidmens ypatumus, pasireiškia per nurodymą subjektui siekti sunaikinti ar/ir atimti laisvę iš tų pačių subjektų, kurių lūkesčius reikia internalizuoti formuojant pastarųjų priešo identitetą. Kaip subjektai gali kurti kultūrą, kurios loginę bazę jie siekia sunaikinti? Ką reikštų iki šio laipsnio internalizuoti priešo vaidmenį? Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad atsakymą rasime, pavertę *Aš* užimtą priešišką, iš esmės revizionistinę poziciją *Kito* atžvilgiu interesu, o ne vien strategija. Žinoma, daug valstybių istoriškai turėjo tokį interesą, tačiau tai nėra atsakymas į mūsų klausimus, kadangi užkariavimo interesas nėra tolygus priešiškumo interesui, o tam tikra prasme šie interesai yra priešingi. Esminės revizijos interesas patenkinamas užkariavimu, priešiškumo interesas – ne; esminis revizionizmas *Kitą* siekia pašalinti iš žaidimo, priešiškumui reikia *Kito* savo identitetui palaikyti; esminis revizionizmas Hobbeso kultūrą laiko šalintinu akstinu, priešiškumas žiūri į ją kaip į savitikslį dalyką. Kitaip tariant, atrodo, kad priešiškumo sukelta pozicija *Kito* atžvilgiu iškreipia Hobbeso kultūros internalizaciją iki intereso sukūrimo.

Šios problemos sprendimas priklauso nuo materialaus dalyko, būtent nuo to, ar valstybės turi pakankamai galios vienos kitoms sunai-

kinti. Jei valstybės turėtų tokią galią kultūroje pagal Hobbesą, jos tai darytų, kadangi tai reikia daryti, kad išgyventų tokiame pasaulyje. Materialūs apribojimai – galių pusiausvyra ar nepakankamos karinės technologijos – gali užkirsti kelią tokiai baigčiai. Esant šiam apribojimui priešiškumas gali tapti ne tik būtinas (Antrojo laipsnio atvejis), bet ir teisėtas, ir toks teisėtumas gali padėti valstybėms prisiimti priešo identitetą su iš to išplaukiančiais interesais. Galios politika tokiomis sąlygomis jau nebe vien priemonė, bet ir tikslas, vertybė, kolektyviai pripažįstama „teise", „šlovingu" ar „oriu" dalyku, ir dėl to valstybėms *reikia Kito*, kuris užimtų priešo vietą, kad jos galėtų įgyvendinti šį tikslą. Šioje situacijoje yra svarbu „kariauti gerą karą", bent *bandyti* sunaikinti savo priešą ir nebūtinai sėkmingai; iš tikrųjų sunaikinus priešą gali atsirasti tuštuma ir nekonkretumas apie tai, kas tu esi nesant priešo – reiškinys, kartais vadinamas JAV užsienio politikos pasikeitimo po Šaltojo karo priežastimi.

Kultūra pagal Hobbesą turi ir priežastinę, ir kuriamąją įtaką šio identiteto internalizacijai. Priežastinė įtaka yra susijusi su kultūros vaidmeniu, ilgainiui kuriant ir palaikant priešo identitetą. Tiriant priežastinį efektą reikia turėti omenyje, kad aiškinamasis (identitetas ir interesai) veiksnys egzistuoja nepriklausomai nuo paaiškinamojo (kultūra) veiksnio ir kad sąveika su pastaruoju ilgainiui keičia pirmąjį pagal biliardinio rutulio principą, tai yra mechaniškai. Septintajame skyriuje nagrinėjama ši identiteto formavimo pusė. Kadangi priežastiniu aspektu yra preziumuojama, kad *Aš* ir *Kitas* egzistuoja savarankiškai, yra laikoma, kad sukurti identitetas ir interesai išimtinai yra tam tikro subjekto ir pagal prigimtį jų reikšmė nepriklauso nuo bendros informacijos. Kuriamasis kultūros efektas parodo, kad tai nėra teisinga, jog identitetas ir interesai konceptualiai ir logiškai priklauso nuo kultūros ta prasme, kad tik bendrų įsivaizdavimų dėka įmanoma konkrečiai nustatyti, kas yra tam tikras subjektas ir ko jis siekia. Identitetas šia prasme yra kultūros padarinys kaip pokalbis – kalbos: abiem atvejais be pastarųjų struktūros ar gramatikos nėra galimi pirmieji. Šis ryšys pasižymi loginiu būtinumu, o ne priežastiniu galimumu, greičiau vidinėmis, o ne išorinėmis sąsajomis. Kuriamąja prasme teiginys, kad valstybė visiškai internalizavo kultūrą pagal Hobbesą, reiškia ne tai, kad ji buvo paveikta, kaip biliardo rutulys, kažko jai išorinio, bet tai, kad kultūra yra jos viduje, nustatanti, kas ji yra, ko ji siekia ir kaip mąsto. Toliau šiame skyriuje bus analizuojamas būtent šis dalykas.

Yra bent trys situacijos, kuriose valstybėms gali prireikti žiūrėti vienoms į kitas kaip į priešus, kurios visos gali būti laikomos „priešininkų simbiozės" formomis.[74] Dvi yra gerai žinomos, tačiau mano žiniomis, nė viena dar nebuvo naudojama teigiant, kad priešo identitetą kuria tarptautinės sistemos kultūra. Visais atvejais priešas privalo turėti pakankamai materialios galios, kad nebūtų lengvai sunaikintas, tačiau visa kita yra susiję grynai su sociologija.

Labiausiai paplitęs argumentas, liečiantis priešininkų simbiozę, yra susijęs su kariniu-pramoniniu kompleksu. Ilgainiui sąveika sistemoje pagal Hobbesą sukuria vidines interesų grupes, kurios pelną gauna iš ginklavimosi varžybų ir daro įtaką valstybės vadovybei, reikalaudamos nemažinti ginklavimosi išlaidų. Kol ši lobistinė veikla pasiekia savo tikslą, tos grupės prisidės prie valstybės identiteto, pagrįsto priešo buvimu, kūrimo. Pavyzdžiui, buvo išsakyta nuomonė, jog JAV ir Sovietų Sąjungos karinės struktūros turėjo bendrą interesą, kad Šaltasis karas, nešantis abiem šalims naudą, nesibaigtų. Ši nauda buvo didžiausia, kai *Kitas* galėjo būti vaizduojamas kaip grėsmė egzistencijai, ir dėl to formavo interesą ne tik perdėti *Kito* keliamą suvokiamą grėsmę, bet ir veikti agresyviai – eskaluoti įtampą. Propaguojant lūkestį, kad *Kitas* yra spėjamas priešas, ir veikiant pirmojo pagrindu, buvo sudaromos sąlygos *Kitam* prisiimti tokį identitetą, kad *Aš* taip pat galėtų palaikyti savo identitetą. Šiuo aspektu kiekvieno militaristinis identitetas ne tik priežastine, bet ir logine prasme, priklausė nuo bendrų su priešu–*Kitu* – idėjų.

Kitas argumentas – „grupinis solidarumas", susijęs su priešų vaidmeniu, kai valstybės įpareigojamos patenkinti jų nacionalinius interesus. Iš neseniai sukurtų TS teorijos darbų šis klausimas buvo įdomiausiai, nors ir skirtingomis formomis, ištirtas Campbello[75] ir ir Mercerio[76].

Remdamasis postmodernistinėmis perspektyvomis, Cambellas teigia, kad Amerikos valstybė priklauso nuo „pavojaus propagandos", kai valstybės elitas periodiškai išranda arba perdeda grėsmes savo politiniam vienetui, siekdamas sukurti ir palaikyti *mes* skirtingą nuo *jie* ir taip pateisinti savo valstybės egzistavimą. Tam tikrame lygyje ši hipotezė priverčia suveikti kai kuriuos kultūrinius mechanizmus, tokius

[74] Stein (1982).
[75] Cambell (1992).
[76] Mercer (1995).

kaip žinomas „sąmyšio aplinkui vėliavą" fenomenas, pagrindžiantis „diversinę karo teoriją", pagal kurią silpnos vyriausybės neutralizuoja vidinį nepasitenkinimą dalyvavimu išorinėje agresijoje.[77] Campbellas papildo teoriją prielaida, kad pavojaus propaganda pirmiausia sukuria skirtumą tarp „vidinio" ir „išorinio", formuodama atskiros grupės idėją, ant kurios laikosi valstybės korporatyvinis identitetas. Valstybės priklausomybė nuo pavojaus propagandos būna skirtingo laipsnio (JAV turbūt stovint skalės viršūnėje), tačiau valstybės saugumas visada priklauso nuo tęstinio *Aš* nuo *Kito* atskyrimo proceso, ir būtų pagrįsta manyti, kad šis procesas kartais pasireiškia Hobbeso sukonstruotose formose. Šiais atvejais tai, kas valstybės yra ir ko jos nori, priklausys nuo bendrų su priešu-*Kitu* – įsivaizdavimų.

Priešingai nei Cambellas, pagrindinį dėmesį skiriantis valstybės fizinio saugumo poreikiams, Merceris pabrėžia jų savigarbos poreikius, nors nepamiršta ir grupinio solidarumo problemos. Kaip matėme penktajame skyriuje, Merceris naudoja socialinio identiteto teoriją grįsdamas teiginį, kad valstybių nariai, kaip ir bet kokios žmonių grupės nariai, yra linkę teikti pranašumą savo grupei, lygindami ją su kitomis, ir šitaip stiprinti savigarbą, o tai verčia valstybes apibūdinti savo interesus egoistiniais terminais. Svarbu yra pabrėžti, kad šis „grupinis polinkis" savaime nesukelia agresijos ar priešiškumo,[78] bet tokiam elgesiui sudaro teorinį pagrindą. Tuo atveju, jei egzistuoja bendras supratimas, kad valstybės ketina apibūdinti vienos kitas būtent taip, valstybės gali atrasti, kad priešiškumas yra vertingas savaime, kadangi aktyvuodamas „grupės viduje / už grupės ribų" dinamiką, jis gali smarkiai išpūsti grupės savigarbą.

Trečias mechanizmas, kuriuo Hobbeso kultūros gali formuoti interesus, projekcinė identifikacija nėra visuotinai pripažintas TS teorijoje, todėl jo tyrimas čia yra daugiau bandomojo pobūdžio. Taip yra iš dalies dėl to, kad jis remiasi psichoanalitine teorija, konkrečiai tariant, Melanie Klein darbu apie „santykius dėl objekto", į kurį kai kurie socialiniai mokslininkai žiūri skeptiškai, ir iš dalies dėl jo taikymo grupėms problemiškumo. Tačiau dabar socialinėje teorijoje atsiranda vis daugiau psichoanalitinių darbų bendrąja prasme[79], o konkrečiai – dar-

[77] Levy (1988).
[78] Struch ir Schwartz (1989).
[79] Žr., pvz., Carveth (1982), Golding (1982), Alford (1989) ir Kaye (1991).

bų dėl tarptautinių ir tarpgrupinių santykių, sukurtų Vamiko Volkano ir C. Fredo Alfordo,[80] todėl atrodo naudinga išanalizuoti jų aspektus, liečiančius šią knygą.

Pagal projekcinės identifikacijos teoriją į priešą perkeliami neigiami jausmai apie *Save*. Remiantis šia idėja, individai, kurie dėl asmeninių patologijų nesugeba kontroliuoti potencialiai žalingų nesąmoningų fantazijų, tokių kaip pykčio, agresijos, neapykantos sau jausmų, kartais priskiria ar „projektuoja" juos *Kitam*, paskui savo elgesiu verčia *Kitą*, kad pastarasis elgtųsi identifikuojamai su tais jausmais, o *Aš* galėtų juos kontroliuoti ar sunaikinti, kontroliuodamas ar sunaikindamas *Kitą*.[81] Socialinio identiteto teorijoje tai atitinka savigarbos funkciją, tačiau čia savigarbos poreikiai tenkinami ne tik darant sau naudingus palyginimus su *Kitu*, bet bandant sunaikinti jį. Šiam procesui reikia „gerų" ir „blogų" savybių „išskyrimo" *Savyje*, o paskui perkelti jas *Kitam*. Howardas Steinas pastebėjo šio proceso veikimą JAV Šaltojo karo metu: „Mes nelaikome Sovietų Sąjungos kažkuo atskiru, skirtingu nuo mūsų; atvirkščiai, mes elgiamės su ja taip, tarsi ji būtų nevaldoma ir nepriimtina mūsų pačių dalis ar aspektas".[82] Tai savo ruožtu gali tapti kultūriniu priešiškumo pagrindu, kadangi išskaidytam *Aš* reikia *Kito*, su kuriuo identifikuojamos pirmojo atstumtosios savybės, sunaikintinos per *Kitą*, taip pasiekiant *Aš* susitaikymą su pačiu savimi. Jei *Kitas* atsisako identifikuotis su šiais siekiais, atsiranda ne bendra kultūra, o chimeriniai priešo vaizdai, pavyzdžiui, tokie, kokie stimuliavo nacius. Tačiau jei *Kitas* projektuoja *Savo* nepriimtinas savybes į *Aš*, kiekvienas jų sugebės vaidinti kitam reikalingą vaidmenį ir jų bendras (numanomas ar nesąmoningas) pripažinimas suteiks reikšmę jų revizionistiniams siekiams. Kiekvienas bus suinteresuotas priešo – *Kito* – buvimu, kadangi tai suteikia pirmajam galimybę kontroliuoti ar sunaikinti savo nepageidaujamas savybes.

Net pripažinus, jog šis požiūris veikia žmonių lygyje, taikant jį valstybėms iškyla sunkiai išsprendžiamų antropomorfinių, operacionalistinių ir falsifikacinių klausimų, kurie čia negali būti nagrinėjami. Aš šį

[80] Volkan (1988), Alford (1994). Žr. Moses (1982), Bloom (1990), Kristeva (1993), Cash (1996) ir Sucharov (2000). Įdomu, kad Caplano (1957, 253–270) klasikinis darbas turi priedą, kuriame psichoanalitinės idėjos yra taikomos tarptautinei sistemai. (Dėkoju Mike'ui Barnetui, kad jis atkreipė į tai mano dėmesį.)

[81] Gera analizė yra pateikta Alford (1994, 48–56).

[82] Stein (1985, 250).

požiūrį palaikau ne dėl to, kad siekiu patvirtinti jo teisingumą, bet parodydamas dar vieną būdą, kuriuo kultūra pagal Hobbesą gali kurti interesus, ir tarp kitko priminti mums, kad žmogaus motyvacija gali būti toli gražu ne tokia paprasta, koks dažnai yra suprantamas racionalus egoizmas TS. Juolab per šią prizmę geriau matyti tam tikri „ūmių konfliktų"[83] bruožai tarptautinėje politikoje, kurie yra sunkiau pastebimi naudojant kitus metodus: chimerinius priešus, iracionalią neapykantą, nesugebėjimą atpažinti savo agresijos vaidmens konflikte ir entuziazmo, su kuriuo žmonės gali eiti į karą, reiškiantį ilgai kauptos agresijos ir pykčio, pasiekusį aukščiausią lygį, išleidimą. Visa tai turi gana natūralų paaiškinimą, jei bandymas nužudyti *Kitą* suprantamas kaip bandymas sunaikinti savo asmenybės dalį. Vaidmuo, kurį tarptautinėje politikoje vaidina nesąmoningi procesai, negali būti paliktas nuošaly ir turi būti ištirtas sistemiškiau.

Šios visos trys hipotezės pateikia būdus, kuriais kultūros pagal Hobbesą normos gali formuoti priešiškumo interesą, neapsiribodamos subjektų, kurių priešiškumas atsirado egzogeniškai, elgesio reguliavimu. Priešiškumas čia kuriamas iš viršaus į apačią, o ne atvirkščiai. Dėl to atrodo paradoksaliai, kad nors aukštesnis priešų poliarizacijos laipsnis, jų santykiai Trečioje hipotezėje yra „artimesni", nei tai yra mažiau internalizuotose Hobbeso kultūrose.[84] Apibrėžę savo identitetą ir interesus bendros sisteminės kultūros terminais, priešai tampa grupe, nors ir veikiančia iškreiptai, ignoruojant savo prasmę. Apibūdindamas Hobbeso gamtos sąlygas, Alfordas naudoja psichoanalitinę „regresinės grupės" sampratą:

> Grupė atrodo kaip nepriklausomų individų minia, tačiau tik dėl to, kad jos nariai yra tokioje diferenciacijos būsenoje, jog viskas, ką vienas jų gali žinoti apie kitą, yra tai, kad pastarasis yra kitas, tuo pačiu keliantis grėsmę, nuo kurios gintis reikia diferenciacija. Individualumas regresinėje grupėje sukelia izoliaciją, o ne autonomiją.[85]

Mano manymu, geriausias struktūrinis pasaulio pagal Hobbesą apibrėžimas yra šis, o ne Realistų siūloma žmogaus prigimties ir anarchijos kombinacija.

[83] Kriesberg ir kt. red. (1989).
[84] Dėl identiteto artimuose santykiuose žr. Blumstein (1991).
[85] Alford (1994, 87).

Galiausiai tai turi reikšmės pokyčių galimybei. Dažnai yra teigiama, kad Realizmui būdingas materialistinis požiūris neišvengiamai veda prie struktūrinių pokyčių negalimumo esant anarchijai, o idealistinis metodas turi parodyti struktūros lankstumą. Aš manau, kad nė viena šių prielaidų nėra teisinga. Kuo giliau bendrų idėjų struktūra prasiskverbia į subjektų identitetą bei interesus, tuo labiau ji priešinsis pasikeitimams. Nė vieną struktūrą nėra lengva pakeisti, tačiau kultūra pagal Hobbesą, formuojanti priešiškumą tarp valstybių, bus kur kas atsparesnė pokyčiams nei ta, kurioje bendros idėjos reiškia taip mažai, kaip teigia Realistai.

Kultūra pagal Locke'ą

Įdomu būtų nustatyti, kaip dažnai tarptautinė istorija atitikdavo Hobbeso modelį. Sprendžiant iš aukšto prievartos laipsnio ir išnykimo dažnumo, būdingų valstybėms praeityje, atrodo neginčytina, kad pasaulio politikoje *dažnai* buvo veikiama pagal Hobbeso principus, o kai kurie Realistai galėtų teigti, kad taip buvo visada. Galima būtų pripažinti, kad priešiškumas vyrauja tarptautinėje istorijoje, jei naujos valstybių sistemos būtų linkusios taip elgtis, kadangi kultūros yra savaime išsipildančios pranašystės, besipriešinančios pokyčiams. Tenka stebėtis šiuolaikine Vestfalijos valstybių sistema, nes ji tikrai neatitinka Hobbeso modelio. Valstybės beveik nebeišnyksta; mažos valstybės klesti; tarpvalstybiniai karai yra reti ir paprastai ribojami; teritorinės sienos „sutvirtėjo"[86] ir taip toliau. Realistai, užuot sureikšminę šiuos pokyčius[87], pabrėžia besitęsiančius dalykus: karai vis dar kyla, galia vis dar turi reikšmę. Visgi, mano galva, empiriniai stebėjimai tvirtai parodo, kad per kelis praėjusius amžius įvyko kokybiškai svarbių struktūrinių pasikeitimų tarptautinėje politikoje. Hobbeso prigimtinės valstybės „žudyk arba būk žudomas" logika užleido vietą Locke'o anarchinės visuomenės „gyvenk ir leisk gyventi" logikai.[88] Septintajame skyriuje gvildenamas vienas iš būdų, kuriais gali būti analizuojamos šio

[86] Smith (1981).

[87] Buzano (1991) daromas skirtumas tarp „nesubrendusių" ir „subrendusių" anarchijų yra svarbi išimtis.

[88] Bull (1977). Dėl Locke'o požiūrio į anarchiją žr. Simmons (1989).

pasikeitimo priežastys. Šioje vietoje aš apsiribosiu Locke'o idealaus tipo pagrindiniais bruožais ir pabrėšiu, kad tai nėra tik pagalbos sau sistema, kaip mes esame įpratę galvoti.

Rungtyniškumas

Kultūra pagal Locke'ą turi kitokias taisykles nei Hobbeso modelis, kadangi ji remiasi kitokia vaidmenų struktūra – ne priešiškumu, o rungtyniškumu. Kaip ir priešo, varžovo vaidmuo yra kuriamas įsivaizdavimais apie *Save* ir *Kitą*, atsižvelgiant į prievartos taikymo galimybę, tačiau šie įsivaizdavimai yra mažiau grėsmingi: kitaip nei priešai, varžovai vienas iš kito laukia elgesio, pripažįstančio tarpusavio suverenumą, jų „gyvavimą ir laisvę", teisę, ir dėl to nesiekiančio užkariauti kitą ar jį pavergti. Kadangi valstybės suverenumas yra teritorinis, tai savo ruožtu lemia teisės į tam tikrą „nuosavybę" pripažinimą. Tačiau, priešingai nei yra draugų atveju, varžovų pripažinimas neaprėpia teisės ginčo atveju apskritai būti laisvam nuo prievartos. Maža to, kadangi kai kurie ginčai gali būti susiję su sienomis, rungtyniškumas gali pasireikšti ir teritoriniu revizionizmu. Teisė į tam tikrą nuosavybę, pakankamą „pragyventi", yra pripažįstama, tačiau tokios nuosavybės sudėtis gali būti ginčijama kartais panaudojant net jėgą.

Kitaip tariant, rungtyniškumas preziumuoja teisę į suverenumą.[89] Penktajame skyriuje teigiama, kad suverenumas yra valstybių esminė savybė, kaip ūgis žmogui, ir todėl pirmasis egzistuoja net nesant kitų valstybių. Ši savybė tampa „teise" tik tada, kai kitos valstybės ją pripažįsta. Teisės – tai subjektams suteikiamos socialinės galimybės, pagrįstos kitų „leidimu" daryti tam tikrus dalykus.[90] Galinga valstybė gali turėti materialią galimybę apginti savo suverenumą nuo bet kokio priešo, tačiau net neturėdama tokios galimybės, silpna valstybė gali naudotis visais suvereniteto privalumais, jei kitos valstybės jį pripažįsta teise. Taip yra todėl, kad esminė teisės turėjimo savybė yra *Kito* savivarža, pastarajam pripažįstant *Aš* naudojimąsi tam tikromis galiomis. Mano manymu, tai būtinai priklauso tam, ką TS mokslininkai vadina *status quo*

[89] Dėl suverenumo kaip teisės žr. Ruggie (1983a), Fain (1987), Baldwin (1992), Kratochwill (1995) ir Reus-Smit (1997).

[90] Fain (1987, 134–160).

kitų valstybių atžvilgiu. *Status quo* taip pat gali būti užtikrintas prievarta, tačiau, kaip manė net Hobbesas, visuomenė, pagrįsta išimtinai prievarta, ilgai neišsilaikys. Nesvarbu, ar dėl asmeninio suinteresuotumo, ar dėl suvokto jos normų teisėtumo, sklandžiai funkcionuojančios visuomenės nariai būtinai privalo *susivaržyti*. Pagal Hobbesą valstybė buvo skirta tokiai savivaržai institucionalizuoti, o ne tapti visišku jos pakaitalu.[91] Teisės turėjimas remiasi kitų apribojimu, kai kiti žiūri į tave kaip į savitikslę būtybę, o ne kaip į objektą, kuriuo galima disponuoti savo nuožiūra. Be tokio apribojimo teisė tėra subjekto galimybė padaryti ką nors ir likti nenubaustam, bet tai jau nebėra „teisė".

Kai valstybės viena kitos suverenumą pripažįsta teise, apie pastarąjį jau galima kalbėti ne vien kaip apie individualios valstybės savybę, bet kaip apie daugelio valstybių pripažįstamą *institutą*. Šio instituto šerdis yra bendras įsitikinimas, kad valstybės neketins atimti vienos kitų gyvybės ir laisvės. Vestfalijos sistemoje šis įsitikinimas yra formalizuotas tarptautinėje teisėje, o tai reiškia, kad pastaroji yra toli gražu ne vien materialių sąlygų antstatas, o svarbi šiuolaikinės tarptautinės politikos sudėtingos struktūros dalis.[92] Ir nors nėra užtikrinamosios prievartos centro, beveik visos valstybės šios teisės laikosi beveik visais atvejais,[93] ir pastarosios varžomasis (ir dėl to užtikrinamasis) poveikis net nesutinkančioms su jos normomis valstybėms nuolat auga.[94] Kitaip tariant, šiuolaikinis tarpvalstybinis rungtyniškumas yra ribojamas tarptautinės teisės pripažįstamomis suvereniomis teisėmis, ir šiuo aspektu yra pagrįstas objektyvios teisės veikimu. Tačiau šio apribojimo rėmuose rungtyniškumas yra derinamas su prievartos, sprendžiant ginčus, naudojimu, ir dėl to Locke'o kultūra nėra visaapimantis teisės sistemos viešpatavimas. Nuo to priklauso valstybių vienos iš kitos laukiamos prievartos lygis. Varžovai numato, kad *Kiti* naudos prievartą kartais, kad išspręstų ginčą, bet nepažeistų principo „gyvenk ir leisk gyventi".

Realistai gali tvirtinti, esą valstybės niekada negali būti „100 procentų įsitikinusios" dėl kitų ketinimų, kadangi nesugeba skaityti kitų minčių ir negali būti tikros, jog jos nepasikeis[95]; iš to darytina išvada, kad valstybės vienos kitas gali įsivaizduoti tik priešais, kadangi esant

91 Hanson (1991).
92 Kocs (1994); taip pat žr. Coplin (1965) ir Slaughter (1995).
93 Henkin (1979, 47).
94 Charney (1993).
95 Mearsheimer (1994/1995, 10).

anarchijai klaida gali būti fatali. Tokia argumentacija turi prasmę esant Hobbeso kultūrai, tačiau jos svarumą sunku įžvelgti mūsų laikais, kai beveik visos valstybės *žino*, jog beveik visos kitos valstybės pripažįsta jų suverenumą. Šis žinojimas nėra šimtaprocentinis, tačiau tokiu negali būti *joks* žinojimas. Klausimas yra, ar valstybių žinojimas apie kitų ketinimus nėra pakankamai apibrėžtas, kad galėtų pateisinti „blogiausio atvejo" prielaidų atsiradimą, ir dauguma atvejų šiais laikais atsakymas yra neigiamas. Būtent to yra laukiama kultūroje, pagrįstoje suverenumo institucija, ir tai leidžia valstybėms daryti tvirtas prognozes apie kitų padėtį net negalint faktiškai skaityti jų „minčių". Galima būtų teigti, kad politikų taikumas yra nelogiškas, kadangi esant anarchijai jie *privalo* laikyti vieni kitus priešais, tačiau faktiškai tai atrodo kur kas neprotingiau nei veikti remiantis plačia patirtimi, įrodančia priešingai. Šiandien Norvegijai ir Švedijai, Kenijai ir Tanzanijai ar beveik bet kuriai kitai porai valstybių tarptautinėje sistemoje būtų beprotiška vienoms kitas laikyti priešais, varžovais – galbūt, bet tikrai ne priešais. Išimtys (Šiaurės ir Pietų Korėjos, Izraelio ir Palestinos radikalai) tik pabrėžia, koks neįprastas mūsų laikais yra priešiškumas. Šis faktas padarė savo įtaką daugumai Realistų, nors aiškus jų polinkis Hobbeso argumentams. Waltzo prielaida, kad valstybės siekia saugumo, o ne galios, turėtų nedaug prasmės, jei valstybės tikrai manytų, kad kitos nori jas užkariauti. Anarchijos sąlygomis pasiekti rungtyniškumo gali būti sudėtinga, tačiau net dauguma Realistų pripažįsta, kad tai yra įmanoma.

Nurodymai, kaip turi veikti *Aš* esant rungtyniškumui yra mažiau akivaizdūs nei priešiškumo atveju, kadangi suvokta *Kito* savivarža valstybei suteikia pasirinkimo galimybę. Jei *Kitas* yra priešas, valstybė neturi kito pasirinkimo, kaip tik atsakyti tuo pačiu. Rungtyniškumo atveju taip nėra. Kai kurios valstybės *Kitą*, taikantį sau apribojimus, gali suvokti kaip „nevykėlį" ir atsakydamos gali bandyti „nužudyti" jį, ką turbūt rodo Hitlerio reakcija į Miuncheno susitarimą. Šiuo atveju atsiranda vaidmenų neatitikimas (viena šalis mato priešiškumą, kita – rungtyniškumą), ir tai greitai grąžina į Hobbeso pasaulį. Visada egzistuojančia tokio grįžimo galimybe kaip tik ir motyvuoja Realistai savo „blogiausio atvejo" teoriją, tačiau šiuolaikiniame pasaulyje taip atsitinka nedažnai, kadangi valstybės suverenumą pripažinus kitoms valstybėms, pirmoji privalo pasirinkti kitą kelią – atsilyginti. Šį pasirinkimą įgyvendinus, valstybės įžengia į rungtyniškumo pasaulį.

Rungtyniškumas bent keturiais būdais veikia užsienio politiką. Pats svarbiausias jų pasireiškia tuo, kad valstybės, įsivėlusios į bet kokį konfliktą, vienos kitų suvereniteto atžvilgiu turi laikytis *status quo*. Antras būdas yra susijęs su racionalaus elgesio prigimtimi. Priešai sprendimus turi priimti mažiausios rizikos, trumpų laikotarpių prognozių ir santykinės persvaros pagrindu, o rungtyniškumas leidžia labiau atsipalaiduoti. Suvereniteto institucija saugumo problemą smarkiai sumažina, todėl rizikų lieka mažiau, ateitis įgauna didesnę prasmę ir bendra nauda jau gali pateisinti santykinius kaštus. Priešams racionalaus elgesio taisykles nustato perspektyvų teorija, o varžovams tokias taisykles formuluoja laukiamos naudos teorija. Tai nereiškia, kad valstybėms nebesvarbu saugumas, tiesiog jų susirūpinimas nebėra toks intensyvus, kadangi tam tikri keliai „žaidimo žemėlapyje", vedantys prie jų „mirties", buvo užkirsti. Trečia, santykinė karinė galia yra vis dar svarbi, nes varžovai žino, jog kiti konfliktams spręsti gali panaudoti jėgą, tačiau jos reikšmė yra kitokia nei priešų atveju, kadangi suverenumo institucija keičia „grėsmių pusiausvyrą".[96] Hobbeso pasaulyje karinė galia nulemia visus priimamus sprendimus, o Locke'o modelyje ji yra mažiau svarbi. Grėsmės nėra egzistencinio pobūdžio, ir priešininkais galima patikėti lengviau, kai paties galia nėra pakankama. Galiausiai, nesutarimams pasibaigus karu, varžovai ims riboti savo prievartą. Vestfalijos sistemoje tokios ribos yra išreikštos Teisingo karo teorijoje ir civilizacijos standartuose, kurie apibrėžia valstybių prievartos vienų kitoms sąlygas ir apimtį. Stebint šį procesą empiriškai, atsiranda vis daugiau įrodymų, kad šios normos priverčia valstybes, kariaujančias šiuolaikinį karą, laikytis tam tikrų apribojimų.[97] Priešai ir varžovai gali būti lygiai linkę naudoti prievartą, tačiau nedidelis vaidmenų skirtumas nulemia didelį prievartos lygio skirtumą.

Anarchijos pagal Locke'ą logika

Iki šiol kalbėjau apie rungtyniškumą kaip apie psichologinį tarpusavio santykį, kuriame susitinka subjektyvūs įsivaizdavimai apie *Save* ir *Kitą*. Pasikeitus šiems įsivaizdavimams, rungtyniškumas irgi kei-

96 Walt (1987).
97 Žr., pvz., Ray (1989), Nadelmann (1990), Price (1995) ir Tannenwald (1999).

čiasi. Svarbu šį rungtyniškumo struktūros lygį turėti omenyje, kadangi subjektyvūs suvokimai yra kultūros formų mikropagrindas. Tačiau rungtyniškumo organizacijoje yra ir kitas – makro – lygis, kuriame „varžovas" yra iš anksto egzistuojanti pozicija bendrojo žinojimo sistemoje, sukurtoje valstybių individualių idėjų. Tai yra rungtyniškumas kaip *kolektyvinis* įsivaizdavimas. Rungtyniškumui pasiekus šią stadiją, valstybės išvadas apie tai, ką kitos „galvoja", darys remdamosi daugiau struktūros žinojimu, o ne vienų apie kitas žiniomis, ir struktūra įgis savarankišką logiką. Veiksmai, atitinkantys rungtyniškumą, palaikys šią logiką taip, kad pirmiesiems pasikeitus iš esmės, keisis ir pastaroji, tačiau iki tol sistema turės makrostruktūrą, kuri daugybę kartų gali būti įgyvendinta mikrolygyje. Ši struktūra, Bullo žodžiais, „anarchinė visuomenė", sukuria keturias tendencijas.

Pirma, karas vienu metu yra ir priimtinas, ir ribojamas. Viena vertus, valstybės išsaugo ir periodiškai įgyvendina teisę prievartą naudoti savo interesams tenkinti. Karas laikomas normaliu ir teisėtu dalyku,[98] ir gali būti taip pat paplitęs, kaip Hobbeso anarchijoje. Kita vertus, stengiamasi karus riboti ne dėl to, kad būtų išvengta daugelio žmonių žūties, o dėl to, kad nebūtų naikinamos valstybės. Karų dėl užkariavimo pasitaiko retai, o kai jie kyla, kitos valstybės yra linkusios veikti kolektyviai ir atkurti *status quo* (Antrasis pasaulinis karas, Korėjos karas, Persijos įlankos karas). Iš to matyti, kad standartinis karo apibrėžimas TS teorijoje – „karinis konfliktas, sukėlęs mažiausiai 1000 aukų", sujungia dvi skirtingas socialines rūšis: tai, ką Ruggie's vadina karais „pagal prigimtį" ir karais „pagal formą".[99] Karuose pagal prigimtį, kurie vyravo Hobbeso anarchijose, kvestionuojama tiek subjekto forma, tiek jo egzistencija; o karuose pagal formą, paplitusiuose esant anarchijai pagal Locke'ą, šalys, pripažinusios subjektų egzistavimą, kariauja dėl teritorijos ir strateginio pranašumo. Kadangi šių dviejų rūšių karų priežastys, dinamika ir rezultatai yra skirtingi, pirmieji neturi būti suvienodinami.

Karo ribojimas pagrindžia antrą tendenciją, pagal kurią sistema ilgainiui turės palyginti stabilią narystę ir menką valstybių nykimo laipsnį. Narystė yra svarbiausias kriterijus, kadangi ši tendencija nė-

[98] Žr. Jochnick ir Normand (1994).

[99] Ruggie (1993, 162–163). Ruggie's tęsia diferenciaciją, išskirdamas karus pagal formą ir pozicinius karus.

ra taikytina valstybėms, kurių suverenitetas nėra pripažintas sistemos, kaip tai buvo abiejų Amerikų čiabuvių valstybių iki Konkistos atveju. Iš tikrųjų pripažintų ir nepripažintų valstybių likimų palyginimas yra vienas svariausių įrodymų, patvirtinančių Locke'o ir Hobbeso anarchijų struktūrinius skirtumus. Kaip parodo Davidas Strangas,[100] nuo 1415 metų valstybės, kurios buvo pripažintos kaip suverenios Europos valstybės, turėjo kur kas daugiau šansų išlikti nei nepripažintos. Šiais laikais „mikro" valstybės, tokios, kaip Singapuras ir Monakas, yra žymiai silpnesnės santykine prasme, nei Actekų ar Inkų valstybės, o klesti net „nevykusios" valstybės, stokojančios suverenumo patirties, ir sugeba išgyventi, kadangi tarptautinė bendruomenė pripažįsta jų teisinį suverenitetą.[101] Visais šiais atvejais valstybės išliko dėl socialinių, o ne materialinių priežasčių, kadangi potencialūs užpuolikai *leido* joms išlikti. Tokiame pasaulyje silpnieji išlieka, kadangi yra apsaugoti stipriųjų savivaržos, o ne dėl to, kad geriausiai prisitaiko.

Trečioji tendencija yra susijusi su valstybių galių pusiausvyra. Waltzas mano, kad tai yra anarchijos padarinys, tačiau iš aukščiau pateiktos argumentacijos matyti, kad faktiškai taip yra dėl suverenumo abipusio pripažinimo. Anarchijoje pagal Hobbesą valstybės išlaiko pusiausvyrą, jei privalo tai daryti, bet dėl abipusio pripažinimo stokos ir iš to kylančio poreikio didinti galią pusiausvyra yra tarsi „ant peilio ašmenų", todėl atsiranda būtinybė koncentruoti galią dominavimui užtikrinti. Tačiau jei valstybės galvoja, kad kitos pripažįsta jų suverenumą, išlikimu nerizikuojama net mažėjant jų santykinei galiai, o poreikis didinti šią galią yra kur kas mažesnis. Taip suverenumo institutas sulaiko Hobbeso struktūrų tendenciją koncentruotis. Paradoksalu, bet šioje situacijoje balansavimas gali tapti palyginti stabiliu tvarkos šaltiniu, kai reikiamas dėmesys skiriamas daugeliui neegzistencinio pobūdžio problemų, galinčių išlikti smurtinio konflikto šaltiniais. Tuo nesiekiama paneigti, kad pusiausvyra irgi apdraudžia nuo grėsmės prarasti suverenumą, kuriam iš esmės pavojingiausias yra nesubalansuotas galios pasiskirstymas, tačiau Locke'o sistemose daugeliui valstybių faktiškai nereikia šio draudimo (jos jo ir neturi), kadangi pripažinimas daro jį nereikalingą.[102] Kitaip tariant, būtent dėl to, kad balansavimas *nėra* esminis išlikimui, jis tampa svarbiausiu tvarkos pagrindu.

[100] Strang (1991).
[101] Jackson ir Rosberg (1982).
[102] Dėl abipusio pripažinimo, kaip socialinės tvarkos pagrindo žr. Pizzorno (1991).

Paskutinė tendencija yra tokia, kad neutralumas ir nesikišimas tampa pripažinta padėtimi. Jei valstybės gali išspręsti savo skirtingumo problemą, būtinumas konkuruoti kariniu aspektu išnyksta, kadangi nebelieka revizionizmo grėsmės. Tokią padėtį būtų sunku pasiekti, kadangi valstybėms būdingos saugumo ir prievartos dilemos, tačiau preziumuojant, kad konfliktai gali būti išspręsti, abipusis abejingumas yra stabili „gyvenk ir leisk gyventi" sistemos pasekmė.

Iš šių tendencijų aišku, kad Waltzo apibrėžta anarchija faktiškai atitinka Locke'o, o ne Hobbeso modelį. Jo analogija su rinkomis, kurios preziumuoja esant institutus, užtikrinančius, kad subjektai nesunaikins vieni kitų,[103] pusiausvyros akcentavimas, pastebėjimas, kad šiuolaikinėms valstybėms mažai gresia išnykimas, prielaida, kad valstybės greičiau yra siekiančios saugumo nei galios – visa tai asocijuojasi su santykinę savivaržą praktikuojančia Locke'o kultūra, o ne su visų prieš visus karu. Tam tikra prasme tai nestebina, kadangi Waltzo tyrimo pagrindinis dalykas, Westfalinė sistema, *yra* kultūra pagal Locke'ą. Kad ir kaip būtų gaila, Waltzas neanalizuoja nei galimybės, kad ši kultūra turi kitokią nei Hobbeso kultūra logiką, su kuria dažnai siejamas Realizmas, nei pamatinių socialinių santykių, kurie visų pirma formuoja šią logiką. Tai leidžia Neorealistams spekuliuoti grubia „Realizmo" retorika, užuot atkreipus dėmesį į jų kritikų apibrėžtą geresnį ir švelnesnį pasaulį. Trumpai tariant, kultūra pagal Locke'ą yra Neorealizmo teisingumo sąlyga.

Internalizacija ir Foucault efektas

Suvereniteto institutas yra šiuolaikinės tarptautinės sistemos pagrindas. Nors visada egzistavo jo normų veikimo išimtys, dėl kurių kildavo klausimų, kiek sistema yra organizuota pagal Locke'o modelį,[104] beveik visos valstybės šiuo metu dažniausiai paklūsta toms normoms, kurios priverčia smarkiai abejoti, ar yra kitoks sistemos pobūdis. Šiame skirsnyje bandysime paaiškinti šį plačiai paplitusį reiškinį.

[103] Dėl geros argumentacijos apie aspektus, kuriais analogija su rinka sukelia problemų Waltzo teorijai, žr. Nau (1994).

[104] Ypatingą dėmesį atkreipkite į Krasner (1993, 1995/6). Dėl veikimo išimčių reikšmingumo žr. Edgerton (1985).

Trys galimybės: prievarta, suinteresuotumas ir teisėtumas atspindi tris suvereniteto normų internalizacijos laipsnius. Skirtingi laipsniai gali būti būdingi skirtingoms valstybėms, tačiau tiriami kartu jie sukuria tris kelius, kuriais gali būti įgyvendinama Locke'o kultūra, ir pateikia tris atsakymus į klausimą: „Kokią reikšmę suverenitetas turi tarptautinei sistemai?" Nuo atsakymo priklausys rungtyniškumo veikimo ir jo stabilumo numatymo paaiškinimas. Trumpai apžvelgęs pirmąjį bei antrąjį laipsnius, apsistosiu ties trečiuoju ir ypatingą dėmesį atkreipsiu į jo kuriamuosius aspektus, kurie, mano manymu, kartu gali būti pavadinti „Foucault efektu"[105] – „nuosavybės subjektų" socialiniu pagrindu.

Pirmasis laipsnis, Realistinis Locke'o kultūros paaiškinimas, yra tada, kai valstybės paklūsta suvereniteto normoms; tai daryti jas priverčia kitos, stipresnės valstybės. Toks efektas gali pasireikšti tiesiogiai, kaip Draugiškosios koalicijos Kuveito gynimo nuo Irako atveju, arba netiesiogiai, kai jėgų pusiausvyra, aukštas gynybinių technologijų lygis arba kitos materialiosios sąlygos puolimo kaštus padaro per didelius.[106] Abiem atvejais, norėdami paaiškinti laikymąsi per prievartą, turime nustatyti, kad valstybės tai daro ne iš geros valios, ir ne dėl suinteresuotumo. Valstybės turi paklusti prieš savo valią, o tai reiškia, jog jos privalo turėti revizionistinių interesų vienos kitų suvereniteto atžvilgiu. Jei tai ir nebūtų teisinga, pripažinimas, kad valstybėms tiesiog gali pritrūkti materialių galimybių kitų suverenitetui pažeisti, nepaaiškintų jų *status quo* elgesio, kadangi jos visų pirma nesiekia pakeisti egzistuojančios padėties. Privertimo efektu nelaikytinas nedarymas to, ko subjektas pats nenori daryti.

Kartais suvereniteto normų laikymąsi galima paaiškinti prievarta. Napoleonas, Hitleris, Sadamas Huseinas – visi jie revizuotų kitų valstybių gyvavimą ir laisvę, jei jų nesulaikytų didesnė galia. Šiais ir panašiais atvejais materialiosios jėgos paaiškina daugiau nei bendros idėjos, nes, nors „bendros" ir reiškia „bendrai žinomos", suvereniteto institucija nėra bendra dėl to, kad nėra „pripažįstama" revizionistinių valstybių. Jei tai būtų teisinga daugumai sistemos valstybių, Locke'o kultūra greitai nusiristų iki Hobbeso kultūros. Net jei suvereniteto normų prievartinio laikymosi paaiškinimas turi prasmę pažeidimo grėsmės atveju, jis nepasako nieko apie ilgalaikį Locke'o kultūrų stabilumą, kuris priklauso nuo

105 Burchell ir kt. red. (1991).

106 Žr. Powell (1991), Liberman (1993).

galingų valstybių, nebandančių revizuoti kitų suvereniteto, kritinės masės, pakankamos tam, kad sistema nenuslinktų į kitokią logiką. Šiuolaikinės Westfalijos kultūros ilgaamžiškumas reiškia, kad ji buvo internalizuota giliau nei galėtų numatyti Realizmas.

Antrasis laipsnis, arba Neoliberalistinis ar racionalistinis paaiškinimas taikomas, kai valstybės laikosi suvereniteto normų, kadangi mano, jog tai leis joms pasiekti kokį nors išorinį interesą, kaip saugumas ar prekyba. Kaip parodo Barry Weingastas[107], suverenitetas gali būti suvokiamas kaip „fokuso taškas" arba esminis rezultatas, ties kuriuo natūraliai yra orientuoti lūkesčiai, ir kuris sumažina kelių pusiausvyros taškų buvimo sukeltą nekonkretumą bei suteikia valstybėms galimybę nukreipti savo veiksmus abipusiai naudingiems rezultatams pasiekti. Taip suvereniteto institucija valstybėms sukelia priežastinį ar reguliacinį efektą, paprastai nagrinėjamą institutų individualistinės analizės metu. Dar vienas įdomesnių Weingasto straipsnio bruožų yra tai, kad jis atskleidžia ir kuriamąją įtaką elgesiui (priešingą identitetui ir interesams), o būtent, vaidmenį, kurį vaidina žinojimas apie tai, kiek *kainuos* suvereniteto pažeidimas šios institucijos veikimui. Europoje iki Augsburgo Taikos 1555-aisiais bandymas paversti kitą valstybę katališka buvo laikomas teisėtu veiksmu, kurį, kaip erezijos šalinimo aktą, karštai palaikydavo kitos valstybės. Po minėto istorinio įvykio identiškas elgesys buvo suvokiamas kaip pažeidžiantis valdovo teisę nustatyti savo valdinių religiją, ir dėl to vertinamas neigiamai. Dėl tokios kuriamosios įtakos tampa galimas normų priežastinis efektas. Nesvarbu, kokia jos įtaka turima omenyje – kuriamoji ar priežastinė – Antrojo laipsnio atveju kultūra yra kur kas svarbiau nei Pirmojo, nors ji tėra kintamoji tarp galios ir interesų bei jų rezultatų.[108]

Kaip ir prievartos atveju, suinteresuotumo sąvoką reikia apibrėžti kuo siauriau, kad ji netaptų triviali. Viena vertus, pasakymas, kad valstybės nepažeidžia suvereniteto iš savanaudiškų paskatų, preziumuoja, kad jos turi pakankamai socialinės erdvės pasirinkimui, darančiam kitų suvereniteto gerbimą priklausomą nuo savivaržos, ko nėra prievartos atveju. Dėl internalizacijos ši institucija valstybes veikia iš vidaus į išorę. Kita vertus, suinteresuotumo nulemtą pasirinkimą vis tiek sukelia tam tikros priežastys, dėl kurių tam tikri interesai yra vertin-

[107] Weingast (1995).
[108] Krasner (1983a).

gesni už jų patenkinimo kaštus, o tai kartu su lūkesčiais, kaip į tai reaguos kitos valstybės, daro pasirinkimą priklausomą nuo išorinės situacijos. Kadangi normos pažeidimas lieka galimas, valstybės apskaičiuoja, ar toks pasirinkimas atitiktų jų interesą. Suvereniteto institutas tėra dar vienas veiksnys, nuo kurio priklauso kaštai ir pelnas, todėl pastarųjų santykiui parodžius, kad normų pažeidimas yra naudingesnis, valstybė pažeis suverenitetą.[109] Toks instrumentinis požiūris neleidžia laikytis suvereniteto normų, nes jos yra vertinamos pagal jų teikiamą naudą. Valstybės nepažeidžia *status quo* vienos kitų suvereniteto atžvilgiu ne dėl to, kad jos apskritai yra linkusios palaikyti *status quo*, bet todėl, kad tai tarnauja kitam tikslui; *status quo* gynimas yra strategija, o ne interesas. Iš tikrųjų naudojant savanaudiškumo sąvoką pašalinamas bet koks *status quo* pobūdžio ar revizionistinis suinteresuotumas suverenitetu. Revizionistiniai interesai neturi aiškinamosios reikšmės, nes tada laikymasis būtų nulemtas prievartos, o *status quo* gynimas nieko nepaaiškina, nes tokiu atveju valstybės vertintų normas. Kitaip tariant, savanaudiškos valstybės yra abejingos suvereniteto normoms ne ta prasme, kad joms rūpi, ar tos normos egzistuoja (rūpi, kadangi padeda patenkinti interesus), bet ta prasme, kad joms nesvarbu, kokios tai yra normos.

Taip mes pasiekiame Trečiąjį laipsnį, arba konstruktyvistinį apibūdinimą. Instrumentinio požiūrio besilaikančios valstybės apsiriboja suvereniteto normų laikymusi, jos toliau neplėtoja socializacijos. Žmonėms galioja tos pačios taisyklės. Iš pradžių paklūstame įstatymui, kadangi esame priversti tai daryti arba manome, kad tai atitinka mūsų interesus. Kai kurie žmonės niekada neperžengia šių ribų, tačiau tai nėra tiesa daugumai, kuri nepažeidžia įstatymo, nes jo reikalavimus laiko teisėtais.[110] Šiam teisėtumui būtinas įstatymui lojalių piliečių identitetas, dėl ko savo interesus imame apibūdinti „teisėto" intereso terminais. Išorinės normos mūsų galvoje tampa balsu, sakančiu, kad mes norime jų laikytis. Čia yra svarbus skirtumas tarp „intereso" ir *savanaudiškumo*: mūsų elgesį nulemia „interesas" ta prasme, kad mes raginami paklusti įstatymui, bet įstatymo nelaikome vien naudos gavimo priemone. Įstatymo pažeidimo kaštai ir nauda nefigūruoja mūsų paskaičiavimuose, nes tokią opciją išbraukėme iš mūsų pasirinkimų

[109] Žr. Krasner (1993, 1995/6).

[110] Tyler (1990), taip pat žr. Hurd (1999).

spektro. Tas pat įvyksta visiškai internalizuotoje Locke'o kultūroje. Dauguma valstybių paklūsta jos normoms, kadangi laiko jas teisėtomis, identifikuojasi su jomis ir siekia paklusti.[111] Valstybės palaiko *status quo* ne tik elgesio, bet ir interesų lygyje, ir taip tampa labiau savireguliuojančiais subjektais.

Pavyzdžiui, pabandykite atsakyti į klausimą, kodėl JAV neužpuola Bahamų. Neatrodo, kad atsakymas yra prievarta, kadangi turbūt nė viena valstybė nesugebėtų užkirsti tam kelio. Taip pat nėra jokių įrodymų, patvirtinančių, kad JAV šiuo klausimu visų pirma turi revizionistinių siekių. Atsakymą galima rasti panaudojus „savanaudiškumo" sampratą: JAV pareigūnai, atsakingi už politinius sprendimus, galėtų paskaičiuoti, kad užpulti tiesiog neverta dėl žalos, kuri būtų padaryta JAV, kaip normų besilaikančio subjekto, reputacijai ir dėl to, kad daugumą užkariavimo privalumų galima pasiekti per ekonominį viešpatavimą. Abi šios prielaidos apie kaštų ir naudos santykį greičiausiai yra teisingos, tačiau yra dvi priežastys abejoti tokia JAV neveikimo motyvacija. Pirma, abejotina, kad JAV politikai daro ar kada nors darė tokius paskaičiavimus. Gali būti taip, kad Bahamų suvereniteto gerbimas atitinka JAV interesą, bet jei tai nefigūruoja jų motyvuose, tada kokia prasme tai gali „paaiškinti" JAV elgesį. Antra, apibūdinimas to, kas laikytina „apsimokančiu", nedera su kultūriniu kontekstu. Valstybei, kurios pagrindinis tikslas buvo nacionalinis ar religinis viešpatavimas, ekonominiai privalumai ar lojalaus subjekto reputacija galėjo nelabai rūpėti, ir dėl to galėjo būti skirtingai nustatomas kaštų ir naudos santykis. Užpuolimas bent nuo pradžių „apsimokėjo" nacistinei Vokietijai ir imperialistinei Japonijai,[112] o JAV tikrai laikė verta užkariauti tautinius amerikiečius. Kodėl panašios argumentacijos nepritaikius Bahamoms? Panašu, kad atsakymas yra toks: JAV yra suinteresuotos *status quo* Bahamų atžvilgiu, tačiau išvadai to nepakanka, kol taps aišku, *kodėl* tas interesas yra. Manyčiau, taip yra todėl, kad JAV taip giliai internalizavo suvereniteto normas, jog per pastarojo prizmę yra apibūdinami jų interesai ir reguliuojamas JAV elgesys. JAV laiko tas normas teisėtomis, todėl Bahamos, kaip tų normų subjektas, turi teisę į egzistavimą ir laisvę, kurių JAV net negalvotų pažeisti.

[111] Žr. Coplin (1965), Frank (1990), Kocs (1994), Koh (1997) ir Hurd (1999).
[112] Liberman (1993).

Man atrodo, kad tai yra priežastis, dėl kurios dauguma valstybių dvidešimtajame amžiuje laikosi tarptautinės teisės. Taip pat yra tikėtina, kad dauguma TS tradicinės mokyklos atstovų, įskaitant Neorealistus ir Neoliberalus, turėtų palaikyti šią opiniją bent numanomai, kadangi jų darbuose beveik nuolat teigiama, kad interesų pasiskirstymas atsižvelgiant į suverenitetą yra tvirtai orientuotas į *status quo*. Iš Bahamų situacijos matyti, kad teorijos, bandančios paaiškinti šiuolaikinę tarptautinę politiką išimtinai prievartos ir savo intereso terminais, faktiškai apibūdina Locke'o kultūros teisėtumo efektą. Ši kultūra tapo dalimi pagrindinės informacijos, kuria naudodamosi šiuolaikinės valstybės apibrėžia savo nacionalinius interesus.

Dabar norėčiau įrodyti, kad ši tendencija laikyti kultūros giliausius efektus nereikalaujančiais patvirtinimo, eina toliau, iki subjektų, turinčių interesą. Daugumoje racionalistinių tarptautinės politikos modelių yra keturi egzogeniniai teiginiai apie valstybių, kaip subjektų, prigimtį. Šie teiginiai apskritai yra teisingi, ir aš jų neginčysiu. Norėčiau tik pabrėžti, kad jie yra teisingi dėl to, jog kyla iš Locke'o kultūros, taip giliai įsišaknijusios mūsų laikais, kad mes beveik pamiršome apie jos egzistavimą. Kitaip tariant, bandysiu endogeniškai pagrįsti racionalistinius teiginius apie tarptautinę politiką jų kultūrinio galimumo sąlygomis.

Keturi mano turimi omeny kuriamieji padariniai gali būti nagrinėjami kaip „Foucault efekto" aspektai, pagal kuriuos nustatantis savo elgesį, turintis nuosavybę subjektas yra specialaus įtikinimo ar kultūros rezultatas.[113] Jei iš dalies esencialistinis požiūris į identitetą, ginamas penktojoje dalyje, yra teisingas, tai šis teiginys negali būti suprantamas pažodžiui.[114] Pažodine prasme žmonės yra individai dėka savarankiškų biologinių struktūrų, kurios nepaaiškina socialinių santykių. Nors jų vidinės struktūros yra socialinės, o ne biologinės, tas pats principas taikytinas ir valstybėms. Abiem atvejais organizacinis savarankiškumas sukuria prieš socialinę tvarką egzistuojančius individus su jiems būdingais poreikiais ir pasirinkimais. Tačiau „Foucault efektas" yra susijęs ne su egzistuojančio individualumo sukūrimu, o su jo reikšme,

[113] Ši subjektyvizacijos teorija skirtingomis formomis pasireiškia visoje holistinėje socialinėje teorijoje, pradedant vėliausiai Hegeliu. Aš naudoju Foucault vardą, kadangi jo versija (ypač 1979-ųjų) yra gerai žinoma šiuo laiku (taip pat žr. Pizzorno (1991); frazės „Foucault efektas" autorius yra Burchellis ir kt., red. (1991).

[114] Žr. Kitzinger (1992).

ne su individualumu, o su jo sąlygomis. Tik tam tikrų kultūrų žmonės laikomi tikslo siekiančiais subjektais su identitetu, interesais, atsakomybe ir savybėmis, kurias dauguma mūsų sieja su individu ar asmenybe. Aplinkybė, kad žmogiškosios būtybės iš prigimties turi šių savybių, ne visada reiškia, kad pastarosios priklauso joms *socialiai*, kas veikia jų likimą. Vergams, moterims, „žemesnių" rasių atstovams dažnai buvo taikomi kitokie elgesio standartai, kadangi jie buvo laikomi nevisaverčiais žmonėmis, ir t. t. Priešingai, faktas, kad gyvūnai neatrodo turį šių savybių iš prigimties, netrukdė kartais jų laikyti socialiniu pagrindu. Pavyzdžiui, Viduramžių Europoje gyvūnai dažnai būdavo teisiami ir atskiriami nuo Bažnyčios.[115] Iš „Foucault efekto" išplaukia, kad šiuolaikiniai subjektai, suvokdami kitus kaip „individus" ir su jais atitinkamai elgdamiesi, remiasi specialiuoju, iš esmės liberaliuoju[116] aiškinimu apie tai, ką reiškia jų kūnų atskirumas. Šis aiškinimas biologinį individualumą daro socialiniu, sukurdamas tai, ką dabar žinome kaip „racionalius subjektus" ir teorijas, pripažįstančias tokių subjektų atsiradimo galimybes.

Kultūra pagal Locke'ą valstybes individualizuoja panašiai, nors, mano galva, taip darydama, ji paradoksaliai sukuria tarpusavio pagalbos galimybę,[117] kurios tradicinė pagalbos sau samprata nepastebi. Kultūra veikia visas keturias identiteto rūšis, kurias gali turėti tarptautinės politikos subjektai – korporatyvinį, rūšinį, kolektyvinį ir vaidmens (penktas skyrius). Toliau ši įtaka identitetui yra aiškinama remiantis Vestfalijos sistemos pavyzdžiu. Nuo šio pavyzdžio priklausys mano analizės specifika, bet ne pagrindinė struktūra.

Pirmasis Locke'o kultūros individualizuojantis efektas pasireiškia apibūdinant narystės sistemoje kriterijus, kurie nustato, kokios „individų" rūšys pripažįstamos egzistuojančiomis ir dėl to interesų paskirstymo sistemos dalimis. Kaip jau žinome, Vestfalijos sistemoje tik valstybėms yra pripažįstamas toks statusas; kitos individų rūšys – tiek biologinės, tiek korporatyvinės – galėtų ilgainiui jį įgyti, tačiau kadangi tai meta iššūkį šios kultūros prigimtinei santvarkai, tai atsitiks negreitai ir tik po sunkios kovos. Valstybių vyravimas Vestfalijos sistemoje gali būti paaiškinamas konkurenciniais privalumais, paveldėtais iš se-

115 Evans (1987).
116 Pizzorno (1992).
117 Mercer (1995).

novės pasaulio, kuriame sisteminė kultūra galėtų nedaug nuveikti. Tačiau, kaip parodo Hendrikas Spruytas, tai galima būtų paaiškinti veikiau tuo, kad valstybės pripažįsta vienos kitas vieninteliais subjektais su tokiu statusu, ką jos laipsniškai institucionalizavo, turimą suverenitetą padarydamos dalyvavimo tarptautinėje visuomenėje sąlyga.[118] Subjektai, neišlaikę šio išbandymo, nėra pripažįstami tarptautinės sistemos „individais", o tai labai apsunkina jų interesų įgyvendinimą. Šioje šviesoje suvereniteto institutas gali būti laikomas „uždarumą ginančia struktūra", įtempiančia struktūrines jėgas, neleidžiančias tam tikriems žaidėjams dalyvauti tarptautinės politikos žaidime.[119] Įdomu pastebėti, kad nepaisant jos mažiau toleruojamos prigimties, Hobbes'o kultūra yra tokia, kurioje gali veikti bet koks individas, kadangi joje nėra taisyklių, pagal kurias vienų subjektų atitinkamas statusas yra pripažįstamas, o kitų – ne. Locke'o kultūra už savo santykinį ramumą moka uždaresniu dalyvavimo principu.

Iš pirmo žvilgsnio tai atrodo esanti ideali savanaudiškumo politika, kadangi joje pripažįstama, jog vienintelis kelias subjektams būti pripažintiems sistemos nariais – tai „išmušti" sau tokią galimybę, o pasiekti išimtinę valdžią teritorijai – pašalinti kitas valstybes. Tačiau realybė atrodo sudėtingesnė. Daugelis valstybių kitas sugebėjo „pašalinti" tik dėl to, kad galingesnės valstybės nebandė užkirsti tam kelio. Pasakyčiau, kad šiais atvejais iš faktinio suvereniteto bent numanomai išplaukia teisinio suvereniteto pripažinimas. Toks tradicinio požiūrio traktavimas labiausiai akivaizdus Afrikos žlugusių valstybių atveju[120], tačiau tai teisinga ir kitoms Mažosioms valstybėms, kurios sugebėjo pašalinti Didesnes valstybes tik dėl to, kad pastarosios tam nesipriešino. Kitaip tariant, savanaudiškumas čia laimi dėl galingųjų savivaržos, o tai atitinka pasyvią tarpusavio pagalbos formą. Tai gali būti pavadinta savanaudiškumu, tačiau savotiška, o ne prigimtine *sauve qui peut* prasme.

Tai atkreipia dėmesį į antrą kuriamąjį Locke'o kultūros efektą, leidžiantį apibrėžti, kokios tipinių identitetų rūšys pripažįstamos kaip individai. Valstybės korporatyvinis identitetas niekada nebuvo pakankamas pagrindas tapti Vestfalijos sistemos nariu. Visada buvo svarbu šios kategorijos viduje atitikti tipinio identiteto kriterijų, kuris tik tam tik-

[118] Spruyt (1994).
[119] Murphy (1984).; palyginkite su Guzzini (1993), Onuf ir Klink (1989).
[120] Jackson ir Rosberg (1982).

ras valstybės *formas* pripažįsta teisėtomis.[121] Istoriškai šie kriterijai buvo išreiškiami per „civilizacijos standartus" – visumą sisteminių normų, reikalaujančių, kad valstybių politinė valdžia šalies viduje būtų organizuota tam tikru būdu, būtent, kaip buvo organizuota Europos valstybių hierarchinė, biurokratinė ir (iš pradžių) krikščioniška bei monarchinė valdžia.[122] Aštuonioliktąjį ir devynioliktąjį amžiais daugelis neeuropietiškų valstybių buvo faktiškai suverenios, bet jų valdžia nebuvo suformuota minėtu būdu, todėl jos nebuvo pripažįstamos civilizuotomis ir dėl to turinčiomis suverenias teises. Normos, apibrėžusios tai, kas yra laikoma teisėtu tipiniu identitetu, ilgainiui pasikeitė. Išnyko būtinumas valstybei būti krikščioniška ar monarchine; šiuo metu išskiriama „tautinė" valstybė,[123] turinti „šiuolaikinės" valstybės institucijas,[124] neleidžianti pasireikšti genocidui, ir, kas darosi vis svarbiau, esanti „kapitalistinė" ir „demokratinė". Visais šiais aspektais buvimas Vestfalijos sistemos dalimi jau nebepriklauso vien nuo valstybės fizinio individualumo – reikalaujama, kad subjekto vidinė struktūra atitiktų išorines normas, nustatančias jos tinkamą formą. Kaip ir kitų rūšinių identitetų atveju, kaip, pavyzdžiui, „kairiarankiškumas", tokia vidinė struktūra remiasi objektyviai egzistuojančių subjektų prigimtinėmis savybėmis ir dėl to kuriamuoju aspektu yra egzogeninė tarptautinei sistemai (valstybė savarankiškai gali būti demokratinė), tačiau struktūros socialinė reikšmė ir pasekmės yra *endogeninės*.

Trečias būdas, kuriuo Locke'o kultūra kuria valstybes kaip individus, yra susijęs su jų kolektyviniais ar socialiniais identitetais. Sąveikaudamos Locke'o kultūros pagrindu, valstybės yra linkusios į savanaudiškumą, tačiau pati Locke'o kultūra tokia nėra. Visiško kultūros internalizavimo svarba iš dalies pasireiškia tuo, kad subjektai ima identifikuotis su pirmąja ir todėl jaučia lojalumą bei atsakomybę tos kultūros veikiamai grupei. Specifinė Locke'o kultūros prigimtis yra tai, kad valstybės individualizuojamos šios grupės viduje ir kadangi kultūra jų identitetą taip pat nustato ne narių atžvilgiu, pavyzdžiui, „civilizuotų" valstybių identitetą, jos bus labai suinteresuotos ta grupe, kurios neturėtų, jei kultūros normos būtų mažiau internalizuotos. Socialinis identitetas yra svarbus, kadangi palengvina kolektyvinį veikimą prieš

[121] Bukovansky (1999a, b).
[122] Gong (1984), Neumann ir Welsh (1991).
[123] Barkin ir Cronin (1994), Hall (1999).
[124] McNeely (1995), Meyer ir kiti (1997).

svetimus; kai grupei gresia pavojus, jos nariai suvoks save kaip „mes", gynyboje privalantys veikti kolektyviai, kaip komanda. Kitaip tariant, visiškai internalizuota Locke'o kultūra suteikia jos nariams išplėstą *Savęs* suvokimą, kuris apima grupę, o ši grupinė savivoka savo ruožtu sukuria pradinį gebėjimą padėti kitiems ne tik pasyviąja savivaržos prasme, bet ir aktyviąja – per norą ateiti kitiems į pagalbą. Tačiau toks gebėjimas tėra pradinis dėl Locke'o kultūros normų ribotumo. Locke'o valstybių kolektyvinis identitetas pasireikš tik tada, kai narių išlikimui faktinę grėsmę ims kelti ne nariai, pavyzdžiui, nepatikimos valstybės. Kovoje grupės viduje valstybės veikia savarankiškai.

Tai susiję su paskutiniuoju Locke'o kultūros efektu, kuris tam tikra prasme sumažina trijų ankstesnių efektų svarbą ir pasireiškia formuojant valstybes kaip savininkus. Aš šį efektą laikau labiau veikiančiu valstybių vaidmens identitetą ir svarbiausiu rungtyniškumo pagrindu. Anot C. B. MacPhersono, nuosavybės individualizmas yra liberalistinio požiūrio į individą skiriamasis bruožas.

> Jo nuosavybinis aspektas glūdi individo sampratoje, pagal kurią pastarasis iš prigimties yra savo asmenybės ar sugebėjimų savininkas, nieko neskolingas už tai visuomenei. Individas suvokiamas ne kaip moralinė visuma ir ne kaip dalis didesnės, socialinės visumos, bet kaip savęs savininkas. Nuosavybės santykiai, vis didesniam žmonių skaičiui tampantys kritiškai svarbiausiais santykiais ir nulemiantys jų faktinę laisvę bei perspektyvą realizuoti jų galimybes, buvo perkelti į individo prigimtį.[125]

Kitais žodžiais tariant, liberalizmas „desocializuoja" individą – užmeta vualį ant jo prigimtinių socialinių savybių ir laiko jas individo nuosavybe. Dėl to labai sunku nustatyti, kodėl žmonės privalo būti atsakingi už kitų gerovę ir kartu imtis kolektyvinių veiksmų grupėje. Jei žmonės dėl savo identiteto nebepriklauso vieni nuo kitų, tad kiekvienas „priklauso tik sau" ir dėl to nėra skolingas savo artimiesiems, išskyrus galbūt prievolę palikti juos ramybėje. Taip savanaudiškumas tampa tinkamiausiu santykio tarp *Aš* ir *Kito* pagrindu, o tai savo ruožtu sukelia kolektyvinio veikimo problemą,[126] tačiau tam, kad tai įvyktų,

[125] MacPherson (1962, 3), cituota iš Shotter (1990, 166).

[126] Individualizacijos įtaka kolektyviniam veikimui yra sena Marksistinio mokslo tema (žr. Jeesop, 1978; Poulantzas, 1978), ir, be to, buvo tiriama vėliau pasirodžiusiuose darbuose apie socialinius judėjimus (Pizzorno, 1991). Dėl taikymo tarptautinei sistemai žr. Paros (1999).

turi būti pamirštas *Aš* priklausomumas nuo to, ar *Kitas* pripažįsta pirmojo teises ir identitetą. Kadangi šis priklausomumas gali būti visiškai sugriautas savanaudiškumo, darytina išvada, kad liberalizme glūdi gili įtampa tarp savanaudiškumo įteisinimo ir aplinkybės, jog individai objektyviai yra suinteresuoti grupe, darančia galimu jų individualumą. Šiuo nesuderinamumu galima paaiškinti Vakaruose įsigalintį susirūpinimą bendruomenės vertybių devalvacija, sukelta individų savanaudiškumo.

Pagal Ruggie'o prielaidą Vestfalijos kultūra tokią pat įtaką daro valstybėms.[127] Jos pagrindu valstybės yra laikomos individais, turinčiais teisę dalyvauti tarptautinės politikos žaidime, bet darančiais tai taip, kad kiekviena valstybė atrodo šios teisės savininkė ir saugotoja. Vestfalijos valstybės yra savininkės, neatsižvelgiančios į tai, kad dėl savo identiteto yra priklausomos nuo kitų, priešingai, uoliai saugančios savo suverenumą ir sugebančios eiti savo keliu pasaulyje. Svarbi individualistinio požiūrio priežastis gali būti narystės tarptautinėje bendruomenėje kriterijus, skatinantis valstybes laikyti juridinį suverenitetą padėtimi, priklausančia joms grynai dėl jų pastangų pirmiausia įsteigti faktinį suverenitetą. Kai kolektyviai pamirštama, jog juridinis suverenitetas remiasi priklausomumu nuo kitų, savanaudiškumas tampa tarpusavio santykių tinkamiausiu pagrindu, o pagalba sau – jo sisteminiu rezultatu. Kitaip tariant, savanaudiškumas ir pagalba sau yra ne prigimtinės valstybių ir anarchijos savybės, o specifinės individo sampratos pasekmė. Rungtyniškumo vaidmens struktūros šaknys yra šioje sampratoje. Varžovai žino, kad jie yra nariai grupės, kurioje individai nenaikina vieni kitų, tačiau šis kolektyvinis identitetas dažniausiai atsiduria jų sąveikos periferijoje, o centre yra šiuo kontekstu paremta jų interesų uoli gynyba ir įgyvendinimas. Kaip matėme, šiuos siekius sutramdo valstybių savivarža, kaip ir kartkartėmis įvykstantys išorinės grėsmės sukelti priminimai, kad jos faktiškai yra grupės dalis, ir dėl to sistema nėra iki galo pagalba sau. Tačiau nuosavybinio individualizmo ideologija neturi aiškios nuomonės apie tai, ar ši tarpusavio priklausomybė ilgai gali išlikti.

Prielaida, kad Vestfalijos valstybes neigiamai veikia nuosavybinis individualizmas, atsiradęs kolektyviai pamiršus savo socialines šaknis, iškelia kitą klausimą, ar Locke'o kultūra suderinama su labiau „linkusiu

[127] Ruggie (1983a).

bendrauti" individualizmu, kuris pripažintų tas šaknis. Socialinėje teorijoje šiam klausimui daugiausia dėmesio skyrė feministės, teigusios, kad liberalizme aptinkamas atomistinis ir egoistinis požiūris į individus ir jo racionalistiniai išpuoliai socialiniame moksle yra lyties nulemtas požiūris, pagrįstas vyriška patirtimi.[128] Feministiškai nusiteikę TS mokslininkai šiuos argumentus panaudojo tradiciniam požiūriui į valstybės suverenitetą kritikuoti, formuluodami tokį santykiavimo požiūrį, pagal kurį tarpvalstybinis rungtyniškumas būtų mažiau intensyvus, o kolektyvinis veikimas – labiau galimas.[129]

Yra ar nėra Vestfalijos suvereniteto teorija nulemta lyties, yra svarbus ir įdomus klausimas, kurio čia aš negaliu nagrinėti. Aišku, kad feministinė kritika galėtų būti rezultatyviai pritaikyta šiai teorijai, bet mažiau akivaizdu yra tai, ar būtent lytis padarė lemtingą įtaką Vestfalijos suverenitetui, kadangi struktūriškai panašiai liberalizmas yra kritikuojamas ne tik feminisčių, kai daroma dauguma tų pačių išvadų, bet ir psichologinių, sociologinių ar antropologinių argumentų pagrindu.[130] Kad ir kokios būtų nuosavybinio požiūrio į suverenitetą šaknys, nėra aišku ir tai, kaip bendravimo požiūris skirtųsi nuo požiūrio į individualizmą, pagrįsto visiškai internalizuota Kanto kultūra; jį aš nagrinėsiu kitame skyriuje.

Trečiojo laipsnio Locke'o kultūra yra šiuolaikinės tarptautinės politikos pagrindas, pagal kurį konkretus valstybės tipas yra pagrindinis sistemos subjektas. Šie subjektai yra savanaudiški individualistai, dėl to tarptautinė sistema iš dalies yra pagalbos sau sistema, tačiau valstybės pripažįsta ir vienos kitų suverenitetą, ir būdamos greičiau varžovai nei priešai, jos turi *status quo* interesų, verčiančių reguliuoti savo elgesį ir bendradarbiauti esant išorinei grėsmei; dėl to sistema yra iš dalies tarpusavio pagalbos pobūdžio, kokybiškai kitokia jos pagrindinės logikos prasme nuo Hobbeso *sauve qui peut* pasaulio. Šios pagrindinės nuostatos yra tradicinės TS teorijos, linkusios ignoruoti kultūrinių skirtumų svarbą, atspirties taškas. Aš pabandžiau endogenizuoti šį atspirties tašką ir parodžiau, kad jis priklauso nuo specifinio kultūrinio pagrindo, į kurį tam tikrais atvejais gali būti neatsižvelgiama, ta-

128 Žr., pvz., DiStefano (1983), Scheman (1983) ir England bei Kilbourne (1990).

129 Keohane (1988b), Tickner (1989), taip pat keli darbai, kuriuose dalyvavo Peterson, kompiliacija (1990).

130 Žr., pvz., Sandel (1982), Sampson (1988), Markus ir Kitayama (1991) ir Kitzinger (1992).

čiau be jo mes nesuvoksime šiuolaikinės tarptautinės politikos dvasios. Šiuo atžvilgiu reikia platesnės argumentacijos, nes jei šiuolaikinis bendras supratimas apie tarptautinę politiką yra nulemtas istoriškai atsitiktinių bendrų idėjų, o ne valstybių ar anarchijos prigimties, kyla klausimas, kaip tas supratimas gali būti transformuotas ir kokios tam yra kultūrinės sąlygos.

Kanto kultūra

Locke'o prielaidos paskutiniuosius tris amžius vyravo Vestfalijos politikoje. Hobbeso idėjos kartkartėmis iškildavo, bet kiekvieną kartą būdavo atmetamos *status quo* palaikančių valstybių. Šis Locke'o hipotezių vyravimas atsispindi TS moksle, kuris, nepaisant svarbumo, suteikiamo „Hobbeso problemai", kur kas daugiau dėmesio skyrė rungimuisi „gyvenk ir leisk gyventi" pasaulyje, nei išlikimui „naikink ar būk sunaikintas" sistemoje. Tačiau nuo Antrojo pasaulinio karo laikų Šiaurės Atlanto valstybių ir galbūt daugelio kitų elgesys jau nebevisiškai atitinka Locke'o kultūrą. Tokioje kultūroje yra įprasta, kad kartais valstybės panaudoja prievartą ginčui išspręsti, tačiau tokios prievartos Šiaurės Atlanto regione nebuvo; taip pat įprasta iš valstybių laukti individualistinio požiūrio į jų saugumą, tačiau minėtos valstybės šiuo aspektu nuolat veikė kaip „komanda". Šių nukrypimų nuo Locke'o normų priežastis gali būti struktūrinė Neorealistine prasme, o būtent bipolis paskirstymas funkcijų, kurių Vakarų valstybės laikinai nenaudojo ir kurios po Sovietų Sąjungos žlugimo turi pradėti veikti.[131] Yra ir kita galima struktūrinė minėtų įvykių priežastis, tačiau idealistinio pobūdžio, kuri nurodo, kad Vakaruose iškilo nauja tarptautinės politikos kultūra, laikanti norma prievartos vengimą ir komandinį žaidimą, ir šiuo atveju grįžimo atgal galimybė praktiškai išnyksta. Aš vadinsiu šią kultūrą „Kanto", kadangi Kanto *Nuolatinė taika* yra labiausiai žinomas jos pavadinimas,[132] tačiau būsiu agnostiškas dėl to, ar jos reikšmė respublikos formos valstybėms yra vienintelis jos suvokimo variantas. Respublikinių valstybių pasaulis gali būti pakankamas Kanto kultūros pagrindas, tačiau nėra žinoma, ar jis yra būtinas. Šios kultūros apibūdi-

[131] Pvz., Mearsheimer (1990a).

[132] Ypatingą dėmesį atkreipkite į Hurrell (1990) ir Huntley (1996).

nimas užims mažiau vietos nei buvo skirta kitoms, ypač internalizacijos atžvilgiu, kadangi manoma, kad jo pagrindinės nuostatos jau buvo pateiktos anksčiau.

Draugiškumas

Kanto kultūra yra grindžiama draugiškumo vaidmenine struktūra. Lyginant su „priešo" sąvoka, „draugo" sąvoka nepakankamai išnagrinėta socialinėje teorijoje, ypač TS, kurioje sukurti savarankiški darbai, tiriantys priešo sampratą, o draugo koncepcijai beveik neskirta vietos; darbuose analizuojamas ilgiau trunkantis priešiškumas ir beveik neliečiami ilgo draugiškumo, karo pagrindai yra ištirti daug geriau nei taikos ir t. t. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad egzistuoja svarbios empirinės šio disbalanso priežastys. Priešiškumas yra kur kas rimtesnė problema tarptautinei politikai nei draugiškumas, o iš istorijos matyti, kad valstybės ilgesnį laiką neišlieka draugai. Realistai laiko tai įrodymu, kad ieškoti draugiškumo anarchijoje yra utopiška ir net pavojinga, ir daugiausia, ko mes galime tikėtis, kad valstybės veiks „interesų" (rungtyniškumo?), o ne „aistrų" (priešiškumo?) pagrindu.[133] Savo ruožtu racionalistams sunkiai sekasi draugiškumą sieti su valstybių, kaip savanaudiškų didžiausios naudos siekiančių subjektų, modeliu. Be to, egzistuoja jausmas, kad galvoti apie valstybes kaip apie „draugus", vadinasi, nepagrįstai išplėsti antropomorfizmo ribas.

Tačiau, kita vertus, yra faktinių ir teorinių argumentų, rodančių ką kita. Valstybės valdymo atstovai šiais laikais dažnai kitas valstybes vadina draugais. Galbūt tai yra „tuščiažodžiavimas", tačiau jis atsispindi jų elgesyje. Visuotinai yra pripažįstama, kad JAV ir Didžiosios Britanijos santykiai yra „ypatingi", ir tą patį galima pasakyti, nors ir mažesniu laipsniu, apie daugelį kitų valstybių porų šiuolaikinėje tarptautinėje sistemoje, net apie Prancūziją ir Vokietiją, kurių elgesį pastaruoju metu galima apibūdinti veikiau draugiškumo nei priešiškumo ar rungtyniškumo logika. Teorijoje šios mintys buvo palaikytos Schmitto,[134] kuris į draugiškumą žiūrėjo kaip į gilios „političkumo" struktūros visateisę pusę, kartu su kita puse – priešiškumu. Wolfersas[135] irgi

[133] Palyginkite su Hirschman (1977), Williams (1998).
[134] Schmitt (1932/1976).
[135] Wolfers (1962).

pripažino priešiškumo ir draugiškumo svarbą tarptautiniuose santykiuose. Galiausiai antropomorfizmo problemų taip paprastai neatsikratysi, todėl, jei mokslininkai gali nagrinėti valstybes kaip priešus, nėra pagrindo netaikyti tų pačių standartų „draugams". Esant visoms šioms priežastims atsiranda būtinumas sistemiškai žvilgtelti į draugiškumo tarptautinėje politikoje prigimtį ir pasekmes.

Aš siūlyčiau tokį šio termino apibrėžimą:[136] draugiškumas yra vaidmeninė struktūra, kurioje valstybės vienos iš kitų laukia, kad bus laikomasi dviejų paprastų taisyklių: 1) ginčai bus sprendžiami be karo ar grasinimo jį sukelti ir 2) jos kovos kaip komanda, jei bent vienos iš jų saugumui pagrasins trečioji šalis (tarpusavio pagalbos taisyklė). Apie šias taisykles reikia pasakyti tris dalykus. Pirma, taisyklės yra savarankiškos ir lygiai būtinos. Prievartos vengimas iš principo galėtų sugyventi su abejingumu dėl kito likimo (kaip tada, kai šalys sutaria „gyventi taikiai, bet eiti skirtingais keliais"), ir kaip tarpusavio pagalba gali derėti su prievarta santykio viduje (kaip vyro, mušančio žmoną, bet saugančio ją nuo kitų prievartos, „rūpinimasis"). Draugiškumas yra tada, kai valstybės vienos iš kitų laukia abiejų taisyklių laikymosi. Antra, draugiškumas yra susijęs tik su nacionaliniu saugumu, ir neturi išsiplėsti į kitas sritis. Prievartos vengimas ir tarpusavio pagalba sukuria ribas, kuriose turi būti sprendžiamos kitos problemos, tačiau šiose ribose rimtas konfliktas tarp draugų yra galimas. Pagaliau ir svarbiausia – draugiškumas nėra terminuotas, ir šia prasme jis yra kokybiškai kitoks nei partnerystė. Partneriai iš esmės elgiasi kaip ir draugai, tačiau nesitiki, kad jų santykiai tęsis neapibrėžtą laikotarpį. Partnerystė yra terminuotas, abipusiai tikslingas susitarimas esant rungtyniškumui ir galbūt priešiškumui, todėl partneriai supranta, kad ateityje gali atsirasti situacija, kai karas taps viena iš veikimo opcijų, todėl atitinkamai planuoja savo veiksmus. Draugai, be abejo, taip pat gali patirti santykių pablogėjimą, tačiau jų lūkesčiai yra skirti esamiems santykiams tęsti.

Kanto anarchijos logika

Dvi draugiškumo taisyklės sukuria makrolygio logiką ir tendencijas, susijusias su „pliuralistinio saugumo bendruomenėmis" bei

[136] Šis apibūdinimas atitinka nacionalinio saugumo problemos rėmus; dėl platesnės analizės žr. Badhwar, red. (1993).

„kolektyviniu saugumu". Savo pradiniame darbe Karlas Deutschas ir jo bendraautoriai pliuralistinio saugumo bendruomenę apibūdino kaip valstybių (esant pliuralizmui) sistemą, kurioje „realiai užtikrinama, kad šios bendruomenės nariai fiziškai neužpuls vieni kitų, bet savo ginčus spręs kokiu nors kitu būdu".[137] Realus užtikrinimas čia kyla ne Leviatano dėka, kai taika yra užtikrinama centralizuota prievarta („amalgamuota" saugumo bendruomenė), tačiau iš bendro įsitikinimo apie kitų taikius ketinimus ir elgesį. Kaip visada, šis įsitikinimas nėra 100 procentų tikras, tačiau, kaip parodo civilinių karų dažnumas, toks nėra ir įsitikinimas, kad taiką užtikrins Leviatanas.[138] Šis dalykas yra greičiau tikėtinas nei būtinas. Karas tarp valstybių visada yra galimas, kadangi gebėjimas naudoti prievartą yra būdingas jų prigimčiai, tačiau pliuralistinio saugumo bendruomenėje jis jau nebelaikomas teisėtu ginčo sprendimo būdu. Tai neužkerta kelio konfliktams, tačiau jiems iškilus, jie dažniau sprendžiami derybomis, arbitražuose ar teismuose net tais atvejais, kai karo materialūs kaštai nėra pernelyg dideli vienai ar visoms ginčo šalims. Tarp JAV ir Kanados kyla daugybė konfliktų, pavyzdžiui, dėl žuvų išteklių, prekybos ir aplinkos, tačiau JAV, nepriklausomai nuo jų įspūdingų karinių pajėgumų, nežiūri į prievartą kaip į savo interesų gynimo būdą. Kitaip tariant, bendri įsitikinimai, formuojantys saugumo bendruomenę, pakeičia karinės jėgos prasmę, jai suteikiamą rungtyniškumo sąlygomis. Ginčiuose tarp varžovų santykinė karinė galia turi reikšmės, kadangi šalys žino, jog ji gali būti panaudota. Taip nėra ginčuose tarp draugų, todėl svarbiausią vaidmenį ima vaidinti kitokios galios rūšys (informacinė, institucinė, ekonominė).[139]

Kalbant apie skirtumus tarp pliuralistinio saugumo bendruomenės ir kolektyvinio saugumo sistemos, paminėtina, kad pirmuoju atveju ginčai yra sprendžiami grupės viduje, o antruoju – tarp grupės ir pašaliečių (tiek ne narių, tiek buvusių narių, atsisakiusių paklusti grupės normoms). Kolektyvinis saugumas grindžiamas tarpusavio pagalbos[140] arba „visi už vieną, vienas – už visus" principu: kai vieno siste-

[137] Karlas Deutschas ir kt. (1957, 5). Šis darbas neseniai buvo gerokai papildintas Emanuelio Adlerio ir Michaelio Barnetto, red. (1998).

[138] Iš tikrųjų Deutschas ir kt. (1957) nustatė, kad pliuralistinio saugumo bendruomenėms taiką sekėsi palaikyti geriau nei valstybėms.

[139] Žr. Bially (1998).

[140] Kropotkin (1914).

mos nario saugumui gresia pavojus, visi nariai turi ateiti jam į pagalbą net jei jų pačių saugumui niekas negresia.[141] Tai atitinka atlygintinumą plačiąja prasme, kai subjektai padeda vieni kitiems net kai nėra atsilyginama tiesiogiai ar iš karto, kaip yra atlygintinumo siaurąja prasme atveju.[142] Kai tokia taisyklė tikrai veikia, vyraujanti elgesio maksima bus daugiašališkumas ar pagalba kitiems gerbiant nacionalinį saugumą.[143] Dėl šios priežasties kolektyvinis saugumas dažnai yra nagrinėjamas kartu su galių pusiausvyra, kuri remiasi alternatyviuoju pagalbos sau principu. Pastarasis gali priversti valstybes kurti aljansus, kuriems taip pat būdingas kolektyvinis veikimas, tačiau skirtumas tarp partnerio ir draugo nulemia esminį aljansų ir kolektyvinio saugumo skirtingumą. Aljanse valstybės imasi kolektyvių veiksmų, kadangi kiekvienai jų tas pats pavojus kelia *individualią* grėsmę. Jų bendradarbiavimas yra savanaudiškas ir pasibaigs išnykus bendrai grėsmei. O kolektyvinio saugumo nenulemia nei grėsmė, nei terminas. Jo nariai garbingai pasižada teikti tarpusavio pagalbą, kadangi mato save kaip vieną visumą, sukurtą aprioriniais saugumo sumetimais nepriklausomai nuo to, kas ir kada jiems kels grėsmę, ir ar apskritai ta grėsmė bus keliama. Šiuo pagrindu jų kariniai pajėgumai jiems yra svarbu kitaip nei esančioms aljanse. Pastarojo nariai žino, kad jų partnerio pajėgumai, pasibaigus bendradarbiavimui, gali būti panaudoti prieš juos, ir tai sukuria nuolatinės numanomos grėsmės atmosferą, savaip nuspalvinančią jų pasirinkimus, net jei ši grėsmė laikinai yra neutralizuota didesnės išorinio užpuolimo grėsmės. Tokiomis sąlygomis tikras „komandinis jausmas"[144] neįmanomas. Kolektyvinio saugumo atveju valstybių pajėgumai turi kitokią reikšmę. Toli gražu nesantys numanoma grėsme, jie priklauso visoms valstybėms, kadangi joms visoms yra žinoma, kad jie gali būti panaudoti tik viso kolektyvo naudai.

TS teorijoje kolektyvinis saugumas tradiciškai buvo apibūdinamas kaip universali sistema, kurios nesant negali būti veikiama kitaip nei pagal galios pusiausvyros ir rungtyniškumo principus. Tačiau toks apibūdinimas atrodo per griežtas. Tiesa, Kanto kultūrai universalus ko-

[141] Žr. Claude (1962), Wolfers (1962), Kupchan ir Kupchan (1991) ir Downs, red. (1994).
[142] Taylor (1982, 29), Keohane (1986a).
[143] Ruggie, red. (1993).
[144] Sugden (1993).

lektyvinis saugumas yra svarbus *globaliu lygiu*. Tačiau vertinant kolektyvinį saugumą pagal „viskas arba nieko" principą, nuošaly paliekamos dvi svarbios galimybės. Pirma, valstybės gali veikti „visos už vieną, viena – už visas" pagrindu ne su pašaliečiais, o palyginti autonominėse regioninėse posistemėse arba saugumo kompleksuose.[145] Nors dabar tai nėra paplitęs reiškinys, mes, pavyzdžiui, galime įsivaizduoti valstybes Pietų Amerikos ar Indijos regionuose, net nesant bendros grėsmės, padedančias vienos kitoms. Antra, net kai galių pusiausvyros sistema vyrauja globaliu lygiu, tam tikram blokui priklausančios valstybės gali bendradarbiauti ne dėl to, kad kitą bloką laiko keliančiu grėsmę jų individualiam saugumui, o dėl to, kad tiki komandiniu saugumo užtikrinimu kartu su kitais šio bloko nariais. Aplinkybė, kad bloko nariai gali būti tiek varžovai, tiek ir draugai, irgi padeda mums paaiškinti ilgainiui vykstančius pasikeitimus, pavyzdžiui, NATO atveju, kuris iš pradžių buvo kuriamas kaip laikino pobūdžio aljansas, tačiau tapo nuolatine kolektyvinio saugumo sistema.[146] Kolektyvinio saugumo pagrindas yra jo priežastys ir nuolatinumas, o ne tai, kad jis yra universalus.

Mano galva, iki šiol buvo nepakankamai ištirtas santykis tarp pliuralistinio saugumo bendruomenių ir kolektyvinio saugumo sistemų, kas galbūt iš dalies buvo nulemta polinkio pastarąsias laikyti universaliomis. Pirmiau išdėstyta argumentacija parodo, kad bent teoriškai jos turi skirtingas, dviem draugiškumo taisyklėmis pagrįstas struktūras su skirtinga logika ir tendencijomis. Tačiau praktikoje jos dažnai yra pastebimos kartu. Prievartos netaikymo taisyklės laikymasis kartu su kaimynu gali pašalinti potencialią tarpusavio grėsmę saugumui, tačiau vienas vargu ar gali užkirsti kelią trečiųjų šalių agresijai prieš šią taikią kaimynystę. Tarpusavio pagalbos principo laikymasis leidžia apsaugoti valstybę ir nuo šių trečiųjų šalių, tačiau vargu ar išsilaikys, jei valstybės reikalaus per prievartą spręsti savo ginčus. Kitais žodžiais tariant, paėmus jas atskirai, šios dvi tendencijos neatrodo kokybiškai kitokios nei konstrukcijos, veikiančios rungtyniškumo logikos pagrindu. Tačiau jas suvienijus, sukuriama kitokia struktūra, kurioje abi dalys ilgainiui bus linkusios palaikyti viena kitą.

145 Žr. Downs ir Iida (1994, 18–19); palyginkite su Buzan (1991).

146 Risse-Kappen (1996); palyginkite su Kupchan ir Kupchan (1991), Duffield (1992).

Internalizacija

Kanto kultūroje galimi visi trys kitas kultūras nagrinėjant paminėti internalizacijos laipsniai, nusakantys jos normų įgyvendinimo kelią, jos ilgalaikį stabilumą ir Neorealistų, Neoliberalų ir Idealistų argumentų pagrįstumą ir šiuo atveju.

Materialinė prievarta TS dažniausiai yra asocijuojama su Realizmu, kurio esminis bruožas (kaip daugelis gali pamanyti) yra prielaida, jog bet kokio internalizacijos lygio Kanto kultūra niekada negalės prigyti anarchijos sąlygomis. Tokiu samprotavimu remiasi 4 diagramos įstrižainės argumentacija, blogus dalykus tarptautiniame gyvenime siekianti priskirti materialistinių teorijų sričiai, o gerus – idealistinių. Šioje knygoje parodoma, kad tokia prielaida yra susijusi su tam tikromis problemomis. Nesvarbu, ką Realistai gali galvoti apie Kanto kultūros galimumą, materialistinė socialinė teorija, kuria jie iš esmės remiasi, turėtų būti taikytina tokiai kultūrai kaip ir bet kuriai kitai. Kanto kultūra gali atrodyti problemiška materialistams, kaip Idealistams atrodo Hobbeso kultūra, tačiau tai nedaro pirmosios neįmanoma.

Pliuralistinio saugumo bendruomenę, esančią Kanto kultūros dalimi, gana lengva paaiškinti materialia prievarta, plečiamai taikant argumentą, panaudotą Locke'o kultūros palaikymui paaiškinti. Pastarojoje valstybėms yra draudžiamas tarpusavio naikinimas; čia nėra galimas net puolimas. Tai gali būti pasiekta *status quo* valstybių bauginimo ar/ir sankcijų revizionistinių valstybių atžvilgiu dėka, kai reikalaujama pripažinti ne tik kitų suverenumą, bet ir teisę būti laisvoms nuo prievartos, tačiau, dar prieš iškylant tokių priemonių būtinumui, kelias revizionistinių valstybių puolimui gali būti užkirstas numačius tokio karo kaštus. Tarpusavio ekonominis priklausomumas, šiuolaikinės civilizacijos trapumas ir ypač branduolinės ginkluotės paplitimas gali padaryti beprasmius net ribotus karinius veiksmus. Tarp kitko tai yra tam tikra priežastis kontroliuojamai tokios ginkluotės plėtrai.[147]

Kolektyvinis saugumas kelia sunkesnių klausimų privertimo teorijai. Čia privertimas turi paaiškinti ne tik prievartos vengimą, bet ir bendradarbiavimą, ir, maža to, parodyti, kuo bendradarbiavimas skiriasi nuo partnerių elgesio. Tai nėra pernelyg sunku, jei kolektyvinio saugumo sistemoje tik kelios valstybės bendradarbiauja priverstinai, ka-

[147] Žr. Mearsheimer (1990a), Waltz (1990).

dangi dauguma įvairiomis formaliomis ir neformaliomis sankcijomis gali priversti jas veikti bendrai. Tačiau tai nepaaiškina daugumos bendradarbiavimo, o kartu ir sistemos egzistavimo. Siekiant pagrįsti jų kooperaciją prievartiniais, nealjansiškais terminais, reikia nelaikino pobūdžio veiksnių, keliančių grėsmę greičiau visai grupei, nei pavieniams jos nariams. Tokiais veiksniais gali būti planetos išsekimo dėl ekologinės katastrofos baimė arba branduolinis karas.[148] Abu valstybėms sukuria funkcinius imperatyvus bendradarbiauti, net jei tai dėl nacionalinio saugumo sumetimų prieštarautų jų valiai.

Šiek tiek lengviau yra paaiškinti Kanto kultūros palaikymą, jei yra pasiektas antrasis internalizacijos laipsnis, reiškiantis, kad valstybės, būdamos individualiai savanaudiškai suinteresuotos, paklūsta normoms. Principinis skirtumas nuo Pirmojo laipsnio atvejo yra tas, kad čia valstybės nesiekia pažeisti normų (tai yra jų interesai nėra revizionistiniai net jei jos gali elgtis revizionistiškai), o todėl nėra poreikio versti jas paklusti prieš jų valią. Tačiau kitaip nei Trečiojo laipsnio atveju, jos neturi ir ypatingo noro laikytis taisyklių; jų elgesys veikiau atspindi grynai instrumentinio pobūdžio paskaičiavimą apie tai, ar laikymasis padės pasiekti egzogeninius interesus, nei vieną ar kitą suinteresuotumą normomis.

Pliuralistinio saugumo bendruomenės paaiškinimas per savanaudiškumą remiasi ta pačia, tik išplėstai traktuojama argumentacija, kurią naudojo Locke'as, aiškindamas normų laikymąsi. Valstybės irgi atsižvelgia į normos pažeidimo kaštus, tačiau pastarieji jau yra nebe agresijos slopinimo priemonė, o tiesiog dalis stimulų struktūros, sukeliančios skirtingą elgesį. Šiuo argumentu sunkiau yra paaiškinti kolektyvinį saugumą, kadangi ten, kur prievartos vengimas yra „bendrų antipatijų problema", tarpusavio pagalba gali būti „bendrų interesų problema"[149], apsunkinančia kolektyvinį veikimą. Inio Claude'o klasikiniame kolektyvinio saugumo analizės darbe pabrėžiama, kad tokią sistemą sunku priversti veikti, kai valstybės yra nusiteikusios savanaudiškai.[150] Nors Neoliberalistinis mokslas įnešė svarų indėlį, parodydamas, kad esant tam tikroms sąlygoms: žemam ateities naudingumo lūkesčių lygiui, nedideliam subjektų skaičiui, institucijų, švelninančių neapibrėžtumą ir

[148] Weigert (1991), Deudney (1993).

[149] Stein (1983).

[150] Claude (1962, 152–204).

sąveikos kaštus, buvimui ir t.t., egoistiškai nusiteikusios valstybės gali nugalėti kolektyvinio veikimo problemas. Dauguma šių darbų daugiausiai dėmesio skyrė politinei ekonomikai, tačiau kai kuriuose jų kolektyvinis saugumas buvo išnagrinėtas iš esmės.[151]

Užuot apibendrinęs šią plačią ir turiningą veikalų visumą, joje išskirsiu paliesto mano vadinamo tarpvalstybinio draugiškumo aspektus. Kai kolektyvinio saugumo normos yra internalizuojamos tik iki antrojo laipsnio, draugiškumas tėra *strategija*, priemonė, kurią valstybės pasirenka savo subjektyviems interesams patenkinti. Tokiu atveju nėra *Savęs* identifikavimo su *Kitu*, nacionaliniai interesai nėra lygūs tarptautiniams,[152] pasiaukojimas grupei yra galimas tik kartu tenkinant ir egzogeninį interesą; visa tai nėra leidžiama, netautologiškai apibūdinant savanaudiškumą. Kitaip tariant, šio internalizacijos lygio valstybės laikosi nevisavertės „draugiškumo" sampratos, tokios, kuri galbūt apskritai nevadintina tokiu vardu. Tačiau jos elgiasi „tarsi" būtų draugai, iškilus grėsmei jų saugumui, naudojasi vienos kitų pagalba, ir daro tai, remdamosi bendrais įsitikinimais, kad toks modelis išliks neribotą laiką. Egoistinių valstybių atveju draugiškumas gali būti panašus į kaukę, užsidedamą kiekvieną rytą savo individualiais sumetimais, kuri bus nuimta, kai tik sąnaudos ims viršyti naudą, tačiau iki tolei bus elgiamasi tarsi būtų draugai, nors tokie ir nėra.

Iš to matyti, kad nedaug kultūrų ilgainiui išliks stabilios, jei jų nariai užsiims paskaičiavimais apie tai, ar lojalumas tarnauja jų subjektyviems interesams. Esant tokiems palyginti griežtiems draugiškumo reikalavimams, atsiranda pagrindo abejoti, ar Antrojo laipsnio Kanto kultūra apskritai galėtų įsišaknyti tarptautiniu lygiu. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad vidiniame valstybės gyvenime kur kas dažnesnis yra kolektyvinis veikimas, nei grynai savanaudiškas, būtų protinga spėti, jog valstybės, internalizuodamos Kanto normas gilesniu lygiu, galėtų išspręsti daugelį kolektyvinio veikimo problemų.

Pasiekusios Trečiąjį internalizacijos lygį, valstybės laiko teisėtais reikalavimus, kuriuos Kanto kultūra kelia jų elgesiui. Pagal mano teisėtumo sampratą tai reiškia, kad valstybės identifikuojasi vienos su kitomis, laiko kitų saugumą ne tik instrumentiškai susietu su jų pačių

[151] Žr., pvz., Keohane (1984), Lipson (1984), Oye, red. (1986), Martin (1992) ir Downs, red. (1994).

[152] Claude (1962, 199).

saugumu, bet ir tiesiogiai savo saugumu. *Aš* suvokiamosios ribos išsiplečia įtraukus *Kitą*; *Aš* ir *Kitas* tampa vieninga „suvokiamąja sritimi".[153] Penktame skyriuje šiam reiškiniui apibrėžti panaudojau kolektyvinio identiteto sąvoką, tačiau literatūroje yra ir kitokių lygiaverčių pavadinimų: „mes" suvokimas", „solidarumas", „pliuralistinis subjektas", „bendras grupinis identitetas", „komandinis mąstymas", „lojalumas"[154] ir t. t. Visi jie atitinka bendrą, aukštesnio lygio identitetą, pranokstantį ir iškeliantį teisėtus reikalavimus atskiriems subjektyviems identitetams. Šis identitetas sukuria kolektyvinius interesus, o tai reiškia, kad tarpusavyje priklausomais tampa ne tik subjektų pasirinkimai, kas būdinga egoistams žaidimo teorijoje, bet ir jų interesai.[155] Nacionaliniam interesui dabar priskiriami ne tik tie interesai, kurie turi būti patenkinti, kad būtų įgyvendintas valstybės individualus interesas, bet ir tarptautiniai interesai; draugiškumas turi privalumą ne tik prieš strategiją, bet ir prieš rezultatus.[156] Tai savo ruožtu padeda formuoti pagalbos kitiems, arba altruistinį, elgesį, kuris, daugelio socialinių problemų tyrinėtojų manymu, dažnai turi sprendžiamąją reikšmę aiškinant kolektyvinio veikimo sėkmę realiame pasaulyje.[157] Svarbu yra pabrėžti, kad iš to nebūtinai išplaukia nulinis naudingumas *Sau*, kaip galėtų būti suprantamos „pagalbos kitiems" ir „altruizmo" sąvokos, kadangi kolektyvinis identitetas kuriamas į *Savo* gerovę *įtraukiant Kitų* gerovę, o ne vien tarnaujant *Kitų* gerovei, taip darant negalimą *Savo*; tai iš esmės yra skirtingi dalykai (savotiška kankinystė). Tačiau kolektyvinis identitetas suponuoja pasiryžimą esant būtinumui pasiaukoti vien *Kito* vardan, kadangi pastarasis turi legitimią reikalavimo teisę *Aš*. Kitais žodžiais, Kanto kultūros kontekste valstybės turi būti draugai iš tikrųjų, neapsiribodamos veikimu pagal draugiškumo modelį.

Identifikavimasis su kitais retai būna visaapimantis. Net individų, kurie iš prigimties yra grupiniai gyvūnai, lygio žmonės dažniausiai vadovaujasi tiek egoistine, tiek kolektyvine motyvacija. Tai įdomiai pabrėžiama psichoanalitinėse socialinėse teorijose, kuriose bet kokios in-

153 Adler (1997a).

154 Atitinkamai žr. Deutsch ir kt. (1957), Markovsky ir Chaffee (1995). Gilbert (1989), Gaertner ir kt. (1993), Sugden (1993), Oldenquist (1982).

155 Hochman ir Nitzan (1985).

156 Powell (1994, 318).

157 Žr., pvz., Lynn ir Oldenquist (1986), Melucci (1989), Dawes ir kt. (1990), Calhoun (1991), Morris ir Mueller, red. (1992) bei Kramer ir Goldman (1995).

ternalizacijos prieštaringumas aiškinamas „deindividualizacijos" arba grupių poreikių išnykimo baime.[158] Priešinimasis internalizacijai yra prasmingas evoliucijos teorijos šviesoje, kadangi individai, privalantys visiškai paaukoti save grupiniams poreikiams, negalėtų gyventi taip ilgai, kad galėtų tęsti savo giminę. Valstybių potraukis egoizmui gali būti net stipresnis, nes jos, kaip korporatyviniai susivienijimai, savo narių poreikiams privalo teikti privalumą, o ne svetimšalių poreikiams, todėl nėra visiškai grupinės „būtybės" (penktas skyrius). Kolektyvinio saugumo atveju ši tendencija gali pasireikšti reikalavimu daugiau laisvės ir perkėlimu kitiems savo rūpesčių; tai gali sužlugdyti kolektyvinius identitetus, jei šios problemos liktų neišspręstos. Tačiau tai nepanaikina tokių identitetų galimybės, kadangi subjektai daugelį grupinių identitetų sugeba turėti vienu metu. Amerikiečiai pirmiausia gali identifikuotis su JAV, tačiau tikriausiai taip pat bus identifikuojamasi su tėvyne, pavyzdžiui, Kanada, su Vakarais ir net su visa žmonija, kas priklausomai nuo situacijos padarys atitinkamą įtaką jų elgesiui. Nebūtų pagrįsta manyti, kad tai nėra teisinga valstybėms, kurios gali sukurti kolektyvinį identitetą, kai kalbama apie fizinį saugumą, ir kartu būdamos ypač egoistiškos ir atkakliai ginančios savo suverenitetą, kai kyla reikalas spręsti kitų problemas, ar tai liečia ekonominį augimą, kultūrinę autonomiją ir panašiai. Socialinio mokslo atstovai galėtų prisidėti prie šios problemos sprendimo, užuot ignoravę jos buvimą, ir ištirti įtampą tarp skirtingų grupinio identiteto lygių.

Už anarchijos problematikos ribų?

Šią diskusiją būtų prasminga baigti pabrėžiant, kad Kanto kultūra kvestionuoja dvi pagrindines anarchijos problematikos prielaidas, kurios yra tiriamos šiame skyriuje, o būtent – mūsų tradicinius „anarchijos" ir „Valstybės" supratimus. Waltzas laikė šias sąvokas dichotomija, kur valstybė apibrėžiama kaip centrinė valdžia („hierarchija"), o anarchija – kaip hierarchijos nebuvimas, kas iš esmės reiškia, jog tarptautinė sistema yra anarchija, kol atsiras pasaulio vyriausybė. Ne taip seniai Helena Milner[159] ir kiti iškėlė pasiūlymą, kad anarchija

[158] Žr. Kaye (1991, 101) ir Alford (1994, 87–88).
[159] Milner (1991).

ir hierarchija yra seka, o ne dichotomija, taip pat dėmesio sulaukė „valdžios be vyriausybės" idėja, nušviečianti kelius, kuriais anarchinės sistemos visgi gali būti valdomos instituciškai.[160] Nors tai yra svarbios koncepcinės naujovės, pabrėžtina, kad jos nerevizuoja tiesiogiai tradicinių „anarchijos" ir „valstybės" reikšmių. Laikant hierarchiją ir anarchiją seka, visgi yra manoma, kad anarchija yra įveikiama tiek, kiek yra įvedama centralizuota valdžia, o literatūroje dėl tarptautinio valdymo neteigiama, kad sistema nėra formaliai anarchija.

Nėra prasmės kvestionuoti tradicinio sąvokų supratimo, kai nėra tam tikro tikslo. Šiuo atveju tai gali būti naudinga dėl to, kad Kanto anarchijos skiriamasis bruožas yra įstatymo viršenybė bent *de facto*; tai nustato ribas tam, ką valstybės teisėtai gali daryti siekdamos patenkinti savo interesus. Šių ribų užtikrinimas nėra centralizuotas, ir tai gali sumažinti pažeidimų šalinimo tikrumą bei greitumą, tačiau daugelis valstybių jas yra internalizavusios, todėl jos bus laikomos teisėtu veikimo ribojimu ir užtikrinamos kolektyviai. Iš to, kad teisėto užtikrinimo galimybė arba galia yra „valdžios" pagrindas, netikėtai išplaukia, jog Kanto kultūra kuria *de*centralizuotą valdžią. Anot Ruggie'o,[161] „suteikia tarptautinį pobūdį politinei valdžiai" – tai idėja, kuri dar nebuvo mokslo ištirta. Decentralizuotos valdžios struktūra atrodo nesanti anarchija, jei vertimą „be valdžios" suprasime paraidžiui, ir ji nėra panaši į valstybę (arba į valstybingumo požymius turintį vienetą, kuriuo, kaip teigiama, yra Europos Sąjunga) preziumuojant, kad ji reiškia *centralizuotą* valdžią. Kitaip tariant, prielaida, kad Kanto kultūra yra pagrįsta įstatymo viršenybe, suponuoja, jog su anarchijos/neanarchijos formavimusi yra susiję du matmenys, o ne vienas, kaip yra tradiciniu atveju, būtent – valdžios centralizacijos laipsnis *ir* valdžios, besinaudojančios sistemos normomis, lygis.[162] Šie matmenys logiškai yra nepriklausomi, kaip matyti net iš visuotinai žinomo valstybės, kaip „centralizuotos valdžios" struktūros, apibūdinimo, o tai nepašalina taip pat decentralizuotos valdžios galimybės.

Šiuolaikiniam mąstymui būdinga idėja, kad valdžia turi būti centralizuota, kad mokslininkai tik padeda formuluoti decentralizuotos valdžios koncepciją. Viena iš galimybių yra Bullo „naujųjų viduram-

[160] Rosenau ir Czempiel, red. (1992), Young (1994).
[161] Ruggie (1983b).
[162] Nau (1993); palyginkite su Onuf ir Klink (1989).

žių" idėja, kuriai yra probleminė „feodalinės valstybės" samprata, tačiau neliečia mūsų tradicinio „valstybės" supratimo.[163] Kiti bandė revizuoti valstybės koncepciją – pasirinko neomarksistinę „tarptautinės valstybės"[164] idėją, dar kiti – „postmodernistinės" valstybės idėją.[165] Neseniai pasirodę ES autorių darbai apie santvarką taip pat susiję su šia problema,[166] čia taip pat gali būti paminėta Arendas Lijphart[167] diskusija apie „konsocionalizmą". Visų šių variantų šioje knygoje apžvelgti neįmanoma, tačiau klausimas, kaip žiūrėti į pasaulį, kuris įgauna valstybės vidinės santvarkos bruožų,[168] tačiau nėra centralizuojamas į pasaulį „po anarchijos",[169] yra vienas pagrindinių klausimų, kylančių ne tik tarptautinės politikos, bet ir politinės teorijos mokslininkams.[170]

Išvados

Apibendrinęs pagrindinius šios dalies aspektus, prieisiu prie galutinio klausimo, liečiančio laiką ir perspektyvas.

Tokio dalyko kaip „anarchijos logika" *per se* nėra. Pati „anarchijos" sąvoka paaiškina, kodėl: ji atitinka ne tai, kas yra, o tai, ko nėra („be valdžios"), nusakydama ne tai, kas jai priklauso, o tai, ko joje nėra. Ji tėra tuščias modelis be prigimtinės prasmės. Pastarąją anarchijai suteikia žmonių, gyvenančių jos sąlygomis, nusiteikimai bei jų santykių struktūra. Tai yra teisinga net kalbant apie Neorealizmą, kurio išvados apie anarchiją kyla iš prezumpcijų, esą jos subjektai yra valstybės, todėl ginkluotos, esą jos būtinai yra nusiteikusios savanaudiškai, tačiau ne blogu, neišvengiamai agresyviu būdu, ir kad jų sąveikos struktūra priklauso išimtinai nuo materialių jėgų.[171] Aš irgi valstybes laikau sub-

[163] Bull (1977, 264–276).
[164] Cox (1987), Picciotto (1991), Wendt (1994), Caporaso (1996).
[165] Sorenson (1997); palyginkite su Ruggie (1993).
[166] Bellamy ir kr., red. (1995).
[167] Lijphart (1977), Taylor (1990).
[168] Ashley (1987); taip pat žr. Hanrieder (1978).
[169] Hurd (1999).
[170] Žr. Walker (1993), Held (1995).
[171] Anot Roberto Powello (1994, 315), „Tai, kas dažnai buvo laikoma anarchijos būtinosiomis savybėmis, iš tikrųjų nekyla iš anarchijos prielaidų. Pirmųjų šaltinis greičiau yra kiekvienu atveju skirtingos valstybių strateginės aplinkos būtinosios prielaidos".

jektais ir pripažįstu jų interesų skirtingumą. Tačiau kertinis mano diskusijos akmuo yra teiginys, kad svarbiausios struktūros, kuriose valstybės dalyvauja, yra sukurtos idėjų, o ne materialiųjų jėgų. Idėjos nusako valdžios reikšmę ir turinį, būdus, kuriais valstybės pasiekia savo interesus, ir pačius interesus. (Pabrėžtina, kad tai nereiškia, jog idėjos yra svarbesnės už valdžią ir interesą, tiesiog pirmos formuoja pastaruosius; žr. trečiąją dalį.) Taip teigiama ne tai, kad anarchijos neturi struktūros ar logikos, o veikiau tai, kad pastarosios yra socialinių struktūrų, o ne anarchijos, funkcija. Anarchija yra niekas, o niekas negali būti struktūra.

Idėjų pasiskirstymai yra socialinės struktūros. Kai kurios šių idėjų yra bendros, kitos – ne. Aš daugiausiai dėmesio skyriau pirmoms, sudarančioms socialinės struktūros, vadinamos kultūra, dalį. Todėl šioje dalyje anarchinės sistemos bendrosios idėjos ar kultūra yra pirmosios struktūra, nors realiai didelę reikšmę turi taip pat kitokie jos socialinės struktūros aspektai. Padariau prielaidą, kad iš esmės anarchijai gali būti būdingos trys kultūros: Hobbeso, Locke'o ir Kanto, kurios yra pagrįstos skirtingais vaidmeniniais santykiais: priešų, varžovų ir draugų. Šios struktūros ir vaidmenys pasireiškia valstybių įsivaizdavimuose apie *Save* ir *Kitus* (vaidmens identitetai) ir atitinkamu elgesiu, tačiau taip yra makrolygyje, santykinai nepriklausomame nuo to, ką valstybės galvoja ir daro, kuriame jos prisiima ilgainiui išliekančias logiką ir tendencijas. Kultūros yra savaime išsipildančios pranašystės, linkusios atsikurti. Ir nors tarptautinės sistemos apibūdinimas per idėjų pasiskirstymą atkreipia mūsų dėmesį į galimybę, kad šios idėjos, o kartu „anarchijos logika", gali pasikeisti, iš šio modelio nebūtinai išplaukia, kad lengvai pasikeisti gali pati struktūra ir kad taip bus susiklosčius tam tikroms istorinėms aplinkybėms.

Daug priklauso nuo to, kaip giliai valstybės internalizavo jų bendrą kultūrą. Internalizavimas yra galimas trimis laipsniais, sukuriančiais tris kelius, kuriais kultūros gali būti įgyvendinamos: prievartą, savanaudiškumą ir teisėtumą. Kultūrinės formos, kurios yra atkuriamos pirmiausia prievarta, yra mažiausiai stabilios, o tos, kurios remiasi teisėtumu, yra tvirčiausios. Šiuolaikiniame TS moksle šie keliai yra asocijuojami su konkuruojančiomis teorijomis: Neorealizmu, Neoliberalizmu ir Idealizmu (konstruktyvizmu), tačiau kadangi klausimas, kokiu keliu eina tam tikra kultūrinė forma, yra empirinio pobūdžio, visos trys teorijos yra naudingos. Svarbu yra pabrėžti, kad kultūros internaliza-

cijos laipsnis nėra susijęs su jos konfliktiškumo laipsniu. Priešingai nei yra teigiama, nors ir neatvirai, daugumoje TS darbų, kad kuo daugiau yra bendrų idėjų, tuo didesnis yra bendradarbiavimas, aš laikausi nuomonės, kad kultūros samprata yra analitiškai neutrali tiek konfliktiškumui, tiek bendradarbiavimui. Hobbeso karas visų prieš visus gali būti ir Kanto kolektyvinio saugumo kultūrinė forma. Kad nustatytume, kokia kultūra vyrauja, pirmiausia būtina žinoti, ką mes turime sužinoti apie tam tikrą anarchinę sistemą, kas, savo ruožtu, suteiks mums galimybę nustatyti, kokį vaidmenį joje vaidina galia ir interesas.

Šioje dalyje buvo paliktas *ne*nagrinėtas svarbus klausimas, liečiantis procesą, kuriuo tarptautinės politikos struktūros atsikuria ir yra transformuojamos valstybių (ir ne valstybių) institucijų veikla. Diskusija iki šiol vyko dėl struktūros, o ne dėl proceso. Aš parodžiau, kad anarchijos struktūra kinta keičiantis idėjų paskirstymui, tačiau netyriau, iš kur kyla ir kaip išlieka šie pokyčiai ir jų veikiamos struktūros. Kitaip tariant, liko neparodyta, kad „anarchija yra tokia, kokią ją sukuria valstybės". Tai aš bandysiu atskleisti kitame skyriuje. Norėčiau baigti šį skyrių klausimu, kuris natūraliai kyla iš to, kaip šis skyrius yra organizuotas, tai yra, ar tarptautinės politikos kultūros raida vyksta linijine progreso kryptimi. Kaip yra pavaizduota 4 diagramoje, šis kultūros „laiko" klausimas turi du aspektus: vertikalųjį ir horizontalųjį.[172]

Vertikalusis aspektas yra susijęs su klausimu, ar esant tam tikrai kultūrai egzistuoja tendencija, pagal kurią subjektai ilgainiui vis labiau internalizuoja tą kultūrą, kitaip tariant, ar yra judama neišvengiamai nuo Pirmojo laipsnio internalizacijos iki Trečiojo.[173] Į šį klausimą atsakyčiau griežtai teigiamai. Kultūrinei praktikai tampant įpročio forma, ji įsipina į bendrą suvokiamąjį foną, ja pradedama remtis prieš tai neatliekant sąmoningo patikrinimo. Jei kiti veiksniai lieka pastovūs, kuo ilgiau praktika egzistuoja, tuo giliau ji įsišaknija individo ir kolektyvinėje sąmonėje. Šis apibendrinimas, be abejo, yra ribojamas tuo, kad kiti veiksniai niekada nebūna pastovūs. Nekalbant apie egzogeninius sukrėtimus, jei, pavyzdžiui, norma atitinka subjekto egzogeninius poreikius ar norus, ji gali būti internalizuojama labai greitai; jei ji nesiderina su tais poreikiais, akceptavimas vyksta kur kas lėčiau. Štai kodėl internalizacijos gyliui parodyti aš pasirinkau ne „stadijos", o „laips-

[172] Norėčiau padėkoti Jennifer Mitzen už pirmą raginimą užsiimti šiuo klausimu.

[173] Dėl požymių žr. Camic (1986), Rosenau (1986) ir Baldwin (1988).

nio" terminą. Kaip trečiojo laipsnio nudegimai, tinkamomis sąlygomis normos gali būti internalizuotos beveik nedelsiant. Nors griežtumo dėlei pabrėžiama, kad trečiojo laipsnio nudegimai prieš tai turi praeiti pirmojo ir antrojo laipsnio stadijas, jei yra pakankamai karšta, atsiranda galimybė pagreitinti procesą ir praktiniais sumetimais peršokti tam tikras stadijas. Tas pat tinka kalbant apie socializaciją.

Turbūt labiau ginčytinas kultūros laiko tarptautinėje politikoje aspektas yra horizontalus, liečiantis klausimą, ar anarchijos judės nuo Hobbeso iki Locke'o, o paskui iki Kanto struktūrų – tokia „anarchijos logika" labai skiriasi nuo Realistų suformuluotos, iš ko, bent vienu atžvilgiu, kyla „progreso"[174] neišvengiamumo klausimas. Šioje vietoje aš atsakyčiau neigiamai ir pripažinčiau esant tam tikrą ypatumą.

Joks argumentas šioje dalyje neveda prie minties, kad turi egzistuoti tarptautinės sistemos politinės kultūros progresyvi evoliucija. Šia prasme argumentacija nėra „dialektiška"; buvo iškelta fundamentaliai konservatyvi kultūros prigimtis, o ne jos progresyvumas. Tikrumo dėlei pasakytina, kad aukštas valstybių išnykimo lygis, esant Hobbeso kultūrai, yra stimulas formuoti Locke'o kultūrą, kuriai būdinga besitęsianti prievarta, ypač šios kultūros konkurencinės logikos pagrindu vykstanti naikinimo ginkluočių raida, savo ruožtu verčianti pereiti prie Kanto kultūros. Tačiau čia nėra jokio istorinio būtinumo, jokių garantijų, kad paskatos progresyviai raidai nugalės žmonių silpnumą ir priešingas paskatas ginti *status quo*. Ilgainiui tiesiog gali pablogėti blogos normos, o gerų gali ir neatsirasti. Atkreiptinas dėmesys, kad tai nėra tolygu teiginiui, kurį yra įpratę naudoti Realistai, esą progresas tarptautinėje politikoje yra neįmanomas. Faktiškai yra akivaizdu, kad šiuolaikinė tarptautinė sistema išreiškia ryškų progresą, palyginus su 500-aisiais ar net 1500-aisiais mūsų eros metais; progresas tikrai vyksta. Esmė ta, kad jis yra veikiau atsitiktinis, o ne būtinas.

Ypatumas pasireiškia tuo, kad net, jeigu nėra garantijos, jog kultūrinis progresas tarptautinėje politikoje judės į priekį, manau, galima drąsiai teigti, kad jis nejudės ir atgal, bent kol neįvyks koks nors egzogeninis sukrėtimas. Po Locke'o kultūros internalizacijos lieka nedidelė tikimybė, kad ji degeneruos iki Hobbeso kultūros, taip pat greičiausiai nėra galimas Kanto kultūros nuslinkimas iki Locke'o. Balsavimo teisės demokratinėse visuomenėse istorinė trajektorija yra geras pa-

[174] Dėl progreso tarptautiniuose santykiuose žr. Adler ir Crawford, red. (1991).

vyzdys. Anot Roberto Goodino[175], praktiškai nebuvo atvejų, kad balsavimo teisės būtų (pasirinktinai) atimtos po to, kai jos buvo suteiktos. Taip yra dėl to (čia aš modifikuoju Goodino labiau racionalistinį paaiškinimą), kad žmonės, internalizavę teisę balsuoti, yra pasiryžę atkakliai kovoti už ją, dėl ko jos atėmimo sąnaudos darosi pernelyg didelės. Šis argumentas prisideda prie priklausomybės nuo kelio tradicinės esmės: sistemos praeityje nueitas kelias ne tik formuoja jos ateitį, bet ir daro negalimą „apsisukimą" tame pačiame kelyje. Tas pat pasakytina apie valstybes. Kiekviena „aukštesnė" tarptautinė kultūra suteikia valstybėms *teises*: suverenumo Locke'o kultūros atveju, laisvės nuo prievartos ir pagalbos, užtikrinant saugumą – Kanto, kurių jos labai nenorės prarasti, nepriklausomai nuo to, kokius institutus sukurs ateityje. Šis procesas gali neatlaikyti egzogeninių sukrėtimų, tokių kaip invazija (barbarų invazija į Romą) arba valstybių narių vidinės santvarkos revoliucija (Amerikos ir Prancūzų revoliucijos). Tačiau atsižvelgiant į tarptautinės politikos istorijos endogeninę dinamiką darytina prielaida, kad ji bus kryptinga: struktūriniai pasikeitimai, jiems atsiradus, bus istoriškai progresyvūs. Taip, nors nėra garantijos, jog tarptautinės sistemos ateitis bus geresnė už jos praeitį, yra pagrindas spėti, kad pirmoji nebus blogesnė.

175 Goodin (1992, 95–96).

7. Procesas ir struktūriniai pokyčiai

Šeštajame skyriuje buvo teigiama, kad sudėtingą tarptautinės sistemos struktūrą kuria bendri suvokimai, valdantys organizuotą prievartą; tai yra šios sistemos politinės kultūros svarbiausias elementas. Buvo apibrėžtos trys idealios tipinės kultūros: Hobbeso, Locke'o ir Kanto, pagrįstos skirtingais vaidmeniniais valstybių santykiais ir juos formuojančios: priešų, varžovų ir draugų. Tame skyriuje daugiausiai dėmesio skyriau struktūrai, o subjektiškumą išnagrinėjau penktajame skyriuje. Abiejuose skyriuose nedaug buvo pasakyta apie *procesą*, tai yra apie tai, kaip valstybių institucijos ir sisteminės kultūros yra palaikomos, o kartais transformuojamos užsienio politikos praktika. Šie klausimai bus nagrinėjami šiame skyriuje.

Nors diskusija apie procesą vyksta po diskusijų apie struktūrą ir subjektą, tam tikra prasme procesas turi būti aptariamas pirmiau už pastaruosius. Struktūros ir subjektai – abu yra žmonių *veiklos* rezultatai. Socialinės struktūros neegzistuoja be jų išraiškos veikloje. Tai teisinga ir kalbant apie korporatyvinius subjektus, kurie yra specifinės rūšies struktūros, tačiau net individai tėra „kūnai", o ne subjektai, kol neturima omenyje jų socialinės veiklos. Pastaroji priklauso nuo jau esamų struktūrų ir yra įgyvendinama jau esamų subjektų, tačiau galimybė vadinti jas „jau esamais" preziumuoja esant socialinį procesą, tokį stabilų, kad galėtų suformuoti ilgesnį laiką išliekančius subjektus. Subjektai ir struktūros savaime yra procesai arba egzistuojantys „veiklos rezultatai".[1] Tai yra svarbiausias pagrindas teigti, kad „anarchija yra tokia, kokia ją paverčia valstybės".

Ir vistik šio teiginio reikšmė iš dalies priklauso nuo lengvumo ir apimties, kuriais subjektai ir struktūros gali būti keičiami. Jei procesas nuolat atkuria tos pačios formos subjektus ir struktūras, pirmasis tampa

[1] Ashley (1988).

palyginti nebeįdomus: jis tebėra esminė priežastinio ryšio teorijos išraiška, tačiau tokia, į kurią dažniausiai laisvai galima nekreipti dėmesio. Tuo galima paaiškinti, kodėl procesui išskirtinio dėmesio neskiria Neorealistai,[2] kurie, laikydami anarchijos logiką nekintama, nurodo, jog ji griežtai riboja valstybių poveikį. Aš manau, kad šis skeptiškumas dėl proceso yra nepagrįstas ir tėra materialistinės struktūros teorijos, slepiančios, kas iš tikrųjų nulemia anarchijos logiką, jos kultūrą ir vaidmeninę struktūrą, liekana. Be kultūros Neorealistai turi tik paviršutinišką struktūrinių pokyčių apibūdinimą, pagal kurį ji tėra pajėgumų pasiskirstymo kaita, ir tai gali veikti sąveiką, bet ne anarchijos logiką. Tai veda prie absurdiškos išvados, kad Šaltojo karo pabaiga 1989-aisiais nebuvo struktūrinis pokytis, o Sovietų Sąjungos žlugimas 1991-aisiais – buvo (nuo bi- prie multi- ar vienpoliškumo), nepaisant fakto, jog Didžiųjų valstybių elgesys esmingai pasikeitė po 1989-ųjų, o ne po 1991-ųjų. Struktūros kultūrinė teorija reikalauja priešingos išvados. Taigi nuo šiol, sakydamas „struktūrinis pokytis", turėsiu omeny „kultūrinį pokytį".

Suvokus, kad struktūrą reikėtų laikyti kultūra, darosi sunku apginti nuostatą, kad tarptautinės politikos struktūra niekada nesikeitė. Didžiąją tarptautinės istorijos dalį valstybės gyveno esant Hobbeso kultūrai, kai anarchijos logika buvo išreiškiama principu „Naikink arba būk sunaikintas". Septynioliktajame amžiuje valstybės atrado Locke'o kultūrą, kurioje konfliktas buvo ribojamas tarpusavio suvereniteto pripažinimu. Ši kultūra pamažu tapo visuotine, nors iš dalies dėka Hobbeso pobūdžio kolonizacijos proceso. Mano galva, dvidešimtojo amžiaus pabaigoje tarptautinėje sistemoje įvyko kitas struktūrinis pokytis – buvo pereita prie Kanto kolektyvinio saugumo kultūros. Iki šiol šis pokytis daugiausiai pasireiškė Vakaruose, ir nors net ten jis vis dar yra problemiškas, galima teigti, kad pokyčiai vyksta. Su kiekvienu pokyčiu tarptautinė sistema įgydavo kokybiškai aukštesnę galimybę kolektyvinei veiklai, nepaisant jos išliekančios anarchinės struktūros. Valstybės periodiškai iš anarchijos sukurdavo kažką nauja.

Konstruktyvistinė socialinė teorija dažnai asocijuojasi su mintimi apie pokyčių lengvumą. Šiuo teiginiu galima apibūdinti tam tikras konstruktyvizmo formas,[3] tačiau ne tą struktūrinę formą, kuri čia yra gi-

[2] Dėl išimčių žr. Buzan, Jones ir Little (1993) bei Snyder (1996).

[3] Žr., pvz., Unger (1987).

nama. Pritariu kitiems konstruktyvistams ir manau, kad svarbu parodyti, kaip socialiniai faktai kuriami iš bendrų idėjų, kadangi tai gali atskleisti naujų raidos galimybių, tačiau dar pabrėžčiau, kad tie faktai, esant tam tikroms istorinėms aplinkybėms, gali ir nesikeisti. Iš tikrųjų turbūt galima teigti, kad struktūrinis pokytis nėra toks paprastas dalykas. Kaip savaime išsipildančiai pranašystei, kultūrai būdingos prigimtinės homeostatinės tendencijos, ir kuo giliau ji yra internalizuota subjektų, tuo stipresnės bus tos tendencijos. Struktūriniai pokyčiai toli gražu nelaikytini konstruktyvistinio požiūrio *prima facie* pagrindu, todėl tarptautinėje politikoje yra paaiškinami gana sunkiai. Kaip valstybės gali sukurti naują anarchijos kultūrą, jei jau esamos struktūra joms liepia ją atkurti?

Egzistuoja bent du atsakymo į šį klausimą variantai, atspindintys skirtingus socialinio proceso eigos modelius ir ypač šio proceso suponuojamą subjektų atsikūrimo apimtį. Vienas variantas laiko subjektus egzogeniniais procesui, kitas – endogeniniais.

Pirmas, mano nuomone, yra racionalistinio požiūrio į sąveiką, iliustruojamo žaidimo teorija, šerdis. Ši teorija pagal Jeffrey Legro pasiūlymą turi būti tiriama dviem analitiniais žingsniais: pirmas yra egzogeninis pirmenybių formavimo žingsnis, antras – sąveikos tarp tam tikrų subjektų žingsnis, kurio rezultatas yra nulemtas skirtingo elgesio laukiamos vertės, arba kainos.[4] Esant bet kuriam analizės lygiui, racionalizmas iš esmės dėmesį atkreipia tik į antrąjį žingsnį, ir šia prasme laiko identitetus bei interesus „duotus egzogeniškai". (Vartoju terminą „iš esmės", kadangi buvo padaryta įdomių bandymų endogenizuoti pirmenybes racionalizmo rėmuose.[5] Šiuose bandymuose nuosekliai yra vengiama dviejų žingsnių modelio, dėl to persijungiama prie antrojo, konstruktyvistinio požiūrio į procesą.) Tačiau šioje vietoje yra svarbu pabrėžti, kad „duoti egzogeniškai" nereiškia, kaip yra įpratę galvoti kai kurie racionalistinės pakraipos kritikai, kad identitetai ir interesai yra kažkas pastovaus. Racionalizmas neužkerta kelio identitetų ir interesų pokyčiams, *kol* tai atsitinka pirmame „žingsnyje", prieš pradedant analizuoti sąveiką ar už šios analizės ribų. Racionalistinis požiūris į

[4] Legro (1996). Šio požiūrio prielaidos aiškiai yra suformuluotos klasikiniame Stiglerio ir Beckerio (1977) esė.

[5] Žr., pvz., Elster (1982), Cohen ir Axelrod (1984), Raub (1990), Becker (1996) ir Clark (1998).

tarptautinę sistemą, pavyzdžiui, yra suderinamas su Liberaliuoju požiūriu, pagal kurį grynai vidiniai pasikeitimai (tai yra egzogeninė sąveika) gali pakeisti valstybių identitetus taip, kaip jie pakeičia sistemos struktūrą.[6] Kita vertus, „egzogeniškai duoti" *tikrai* reiškia, kad identitetas ir interesai ne visada dalyvauja sąveikos procese arba yra jo palaikomi. Sąveikos analizėje jie yra konstantos, o ne procesai ar rezultatai, net jei ir pakeičia išorinę sąveiką. Taigi skirdamas reikiamą dėmesį grynai sisteminėms struktūrinių pokyčių priežastims, racionalizmas nuteikia mus laikyti valstybes jau esamomis (paprastai egoistinėmis) ir nagrinėti, kaip keičiasi jų elgesys reaguojant į aplinkos kainų pasikeitimą.

Antras, t. y. konstruktyvistinis požiūris į procesą, mano manymu, iliustruojamas simboliniu interakcionizmu, daro prielaidą, kad sąveikoje vyksta kažkas daugiau nei elgesio derinimas su kaina. Taip pat svarbus subjektų ir jų identitetų bei interesų atsikūrimas. Sąveikos metu valstybės ne tik bando gauti tai, ko nori, bet ir palaikyti *Aš* bei *Kito* sampratas, nuo kurių priklauso jų norai. Subjektai yra nuolatinės sąveikos, esančios tiek jų buvimo, tiek formavimo priežastimi, rezultatai. Pasiekti šiuos rezultatus yra nevienodai sunku. Vienus identitetus yra lengva atkurti, kitus – sudėtinga. Tačiau net jei identitetai ir interesai nesikeičia sąveikaujant, šia prasme jų stabilumas yra ne egzogeninis sąveikai, o endogeninis. Todėl interakcionistinėje perspektyvoje egzogeniškai atsiradusių subjektų prielaida yra sukonkretinimas ir abstrahavimasis nuo sąveikos proceso aspektų, esančių subjektų egzogeniškumo pagrindu.[7] Šis sukonkretinimas tam tikrais atvejais yra naudingas, kadangi pirmenybė kartais gali būti stabili, ir mūsų gali nedominti jų atsiradimo šaltiniai. Tačiau į identitetus ir interesus žiūrėdami kaip į galutinai nusistovėjusius, mes turime laikyti tai metodologiniu abstrahavimusi nuo jų formavimosi proceso ir neleisti, kad tai taptų visais atvejais numanoma ontologija. Kad suprastume šį procesą, reikia parodyti, kodėl identitetai ir interesai yra nuolat besiformuojantis sąveikos rezultatas ir neapsiriboti vien jų aprioriniais aspektais.

Taigi turime dvi pradines struktūrinių pokyčių tarptautinėje politikoje vertinimo hipotezes. Jei skirtingi institucionalizuotų kolektyvinių veiksmų lygiai yra struktūros rezultatai ir priemonės, tai pagal pirmą

[6] Pvz., Moravcsik (1997).

[7] Žr. Mead (1934), Hewitt (1976, 1989), McCall ir Simmons (1978) ir Stryker (1980).

hipotezę su sąveikos pagalba valstybės su nusistovėjusiais interesais atranda, kad kintanti paskatų ir sankcijų visuma leidžia joms bendradarbiauti nepaisant laisvės apribojimo problemos.[8] Pagal kitą hipotezę, sąveikaujančios valstybės kuria naujus interesus, visų pirma – mažina laisvės apribojimo problemos įtaką. Kad įžvelgtume šio skirtumo esmę, turime nustatyti, kokios interesų rūšys racionalistiniame modelyje yra laikomos nusistovėjusiomis. Nors grynai racionalaus pasirinkimo teorijai egoizmo ar savanaudiškumo prielaidos nėra aktualios, tokio pobūdžio akcentų pasitaiko dažnai (trečias skyrius). Tai ypač teisinga kalbant apie TS, kur ilgą laiką viešpatavo Realizmas, kurio pagrindinė prielaida – savanaudiškumas. Taigi kalbant apie „savanaudiškumą" skirtumas tarp dviejų hipotezių yra susijęs su *Savęs* ribų pastovumu. Racionalistinio modelio šalininkai teigia, kad *Aš* ribos nepriklauso nuo sąveikos ir todėl nesikeičia jai vykstant, o valstybės, mokydamosi bendradarbiauti, neprivalo identifikuotis vienos su kitomis. Konstruktyvistinio modelio gynėjai mano priešingai, kad *Aš* ribos priklauso nuo sąveikos ir todėl gali keistis jai vykstant, o kooperuodamosi valstybės gali sukurti kolektyvinį identitetą. Jei tai iš tikrųjų yra „tai, kas vyksta", tada remiantis racionalistine hipoteze –šiuo atveju Realizmu – galima numatyti labai nedaug pokyčių ir nepakankamai yra įvertinama pastarųjų prasmė bei klaidingai nustatoma, kaip jie atsiranda. Tokios daugėjančių tarptautinių santykių studijų išvados,[9] tačiau pačių TS studijose dažniausiai pripažįstamas racionalistinio modelio teisingumas, o jam priešiška teorija nėra plėtojama.[10] Kadangi racionalistinis modelis yra gerai ištirtas, šiame skyriuje daugiausiai dėmesio skirsiu interakcionistinei alternatyvai paaiškinti ir paliksiu vietos tolesniam palyginimui.[11]

Šis skyrius yra padalytas į tris skirsnius. Remdamasis interakcionistine socialine teorija, pirmame skirsnyje nagrinėsiu bendrą, evoliucinį identiteto formavimosi modelį ir parodysiu, kaip identitetai atsiranda ir atsikuria socialiniame procese.[12] Kitame skirsnyje teigsiu, kad struk-

[8] Dėl to, kaip toli galime nueiti nuo šio atspirties taško, ypač žr. Taylor, Singleton (1993) ir Hardin (1995a, b).

[9] Žr., pvz., Melucci (1989), Calhoun (1991), Howard (1991), Morris ir Mueller, red. (1992) ir Kramer ir kt. (1995).

[10] Tačiau žr. Harsanyi (1969) ir Keohane (1984, 109–132).

[11] Taip pat žr. Barnett (1998), kuris remiasi Goffman (1969).

[12] Kowert ir Legro (1996, 469) nurodo, kad konstruktyvistai kol kas neturi tokios teorijos.

tūriniai pokyčiai tarptautinėje politikoje yra susiję su kolektyvinio identiteto formavimusi. Apibendrinęs abu šiuos skirsnius, nubrėšiu paprastą priežastinę teoriją, kaip esant anarchijai formuojasi kolektyvinis identitetas, naudodamas keturis kertinius kintamuosius, kurie įvairiais būdais gali pasireikšti realiose tarptautinėse sistemose: tarpusavio priklausomybė, bendras likimas, homogenizacija ir savivarža.

Galiausiai turi būti paminėta, kad šio skyriaus argumentacijoje preziumuojama, jog valstybės yra nuosavybės subjektai, kuriems pagrįstai galime pritaikyti antropomorfines socialinės teorijos sampratas: identitetus, interesus ir intencionalimą. Ši pozicija ginama penktajame skyriuje.

Dvi identiteto formavimosi logikos

Visos struktūrinės teorijos preziumuoja struktūrą grindžiančio socialinio proceso teorijos buvimą. Nors Waltzas jos taip nevadina, tokia šio autoriaus teorija yra išdėstyta *Tarptautinės politikos teorijoje* (p. 74–77), kurioje jis aptaria du mechanizmus, per kuriuos „struktūra veikia elgesį", – konkurenciją ir socializaciją. Konkurencija veikia elgesį skatindama tuos, kurie efektyviai gamina prekes, ir bausdama tuos, kurie to nedaro, o socializacija – skatindama ir bausdama priklausomai nuo to, ar laikomasi socialinių normų.

Waltzo proceso teorija nėra gerai išplėtota, ir skirtumas tarp racionalistinio ir konstruktyvistinio požiūrių, nubrėžtų aukščiau, nėra tikslus. Aiškindamas konkurencijos pasekmes, jis naudoja darvinistinę natūralios atrankos teoriją, o tai reikalauja konstruktyvistinės argumentacijos, kadangi esant atrankai gali keistis ne tik elgesys, bet ir subjektų rūšys; jo susidomėjimas socializacija, pagrindine sociologinio mokslo tema, vyksta ta pačia kryptimi. Tačiau yra ir kitų svarbių aspektų, kuriems Waltzas nepriskiria valstybes konstruojančio vaidmens. Priešingai platesniam požiūriui į socializaciją, pagal kurį normos yra laikomos veikiančiomis identitetus ir interesus, racionalistų pavyzdžiu jis siūlo siauresnį požiūrį – kai normos laikomos veikiančiomis tik elgesį. Taip pat prieštaringai jis analizuoja ir konkurenciją. Waltzas daro prielaidą, kad valstybės prieš pradėdamos sąveikauti jau yra egoistiškos (p. 91), o tai reiškia, jog egoistiniai identitetai atsiranda pirmiau už natūralią atranką, taip pat jis pabrėžia, kad mūsų laikais valstybėms bū-

dingas labai žemas išnykimo laipsnis (p. 95), iš to seka, kad didesnės subjektų selekcijos pirminis vaidmuo nėra galimas (žr. toliau). Nepaisant jo atvirai pripažįstamo struktūralizmo, pagrindiniai argumentai Waltzo knygoje yra ekonominio, o ne sociologinio pobūdžio, o ekonomikoje yra įprasta laikyti subjektus egzistuojančiais, o ne socialinio proceso rezultatais.

Kai kurie neaiškumai Waltzo darbe turbūt gali būti pašalinti nubrėžiant tikslesnę ribą tarp proceso bihevioristinių ir konstrukcinių rezultatų. Šiame skirsnyje bandysiu tai padaryti: apibūdinsiu interakcionistinį socialinio proceso modelį, kuriam svarbiausia, kad identitetai ir interesai yra kuriami kaip „priklausomi kintamieji", siejant tai su šiam modeliui gimininingu labiau bihevioristiniu, orientuotu į žaidimo teoriją konstruktu. Tačiau Waltzo proceso teorijos tikroji problema yra materialistinė struktūros ontologija, grindžianti šią teoriją, o tai, nuvertinant socialinį struktūros matmenį, apsunkina socializacijos, kaip reiškinio, turinčio daugiau nei tiesiog bihevioristinę įtaką, viziją (trečiasis skyrius). Ankstesniuose skyriuose apibrėžta idealistinė struktūros ontologija pripažįsta konstruktyviųjų rezultatų galimybę ir todėl ja remiantis galimas platesnis konstruktyvistinis požiūris į socializaciją. Dėl šios priežasties, nors šis skirsnis ir skyrius visų pirma yra susiję su konstruktyvistų ir racionalistų ginču dėl subjektiškumo ir struktūros (ordinačių ašis pirmoje diagramoje), nesutarimai tarp materialistų ir idealistų (abscisių ašis) taip pat svarbu.

Evoliucionistinis požiūris suformuoja rėmus, kuriuose šias dvi problemas galima apjungti. Evoliucionistinė teorija turi atitikti tris kriterijus.[13] Pirma, ji turi paaiškinti, kaip ilgainiui kinta kintamasis. Čia tokie kintamieji yra valstybės identitetai, susiję su saugumu (priešas, varžovas ir draugas), todėl pasikeitimo dalykas veikiau yra savybė, o ne rūšis ar elgesys. Kitaip nei yra parodyta įspūdingame Hendriko Spruyto darbe apie pasaulio transformavimąsi iš tokio, kurį sudaro miestai-valstybės ir sąjungos į tokį, kurį sudaro valstybės (skirtingos „rūšys"),[14] savo knygoje nekeliu tikslo parodyti, kad valstybės vyrauja šiuolaikinėje pasaulio sistemoje. Kadangi identitetai ir interesai yra pažintinio pobūdžio reiškiniai, aš kalbu apie tai, ką Emanuelis Adleris pavadino „pažintine evoliucija" tos pačios rūšies ribose.[15] Antra, evoliucionistinė te-

[13] Žr. Nelson (1995, 54) ir Florini (1996, 369).
[14] Spruyt (1994).
[15] Adler (1991).

orija turi nurodyti priemones, kaip pakeisti priklausomą kintamąjį ir suformuoti mechanizmą, su kurio pagalba galima būtų nustatyti pokyčių padarinius žmonėms. Gamtoje kaita vyksta dėl genetinės mutacijos; mūsų nagrinėjamoje srityje ji atsiranda iš subjekto lygio pakeitimų valstybės ir visuomenės santykių struktūroje bei iš užsienio politiką formuojančių asmenų strateginių pasirinkimų. Padarinių nustatymo proceso prigimtis iš esmės yra nagrinėjama toliau. Trečias ir paskutinis dalykas yra tai, kad ši teorija turi atsižvelgti į inercines tendencijas, stabilizuojančias šiuos pokyčius tarp gyventojų. Čia tai yra įgyvendinama per valstybių pasiryžimą palaikyti savo identitetus, užtikrintą institucinių struktūrų vidiniame ir tarptautiniame lygiuose.

Kiekvieno evoliucionistinio modelio esmė yra procesas, kuriam vykstant suformuoti pasikeitimai subjekto lygyje (valstybės identiteto ir intereso pokyčiai) yra patikrinami makro ar žmonijos lygyje (tarptautinėje sistemoje). Gamtoje yra tik vienas patikrinimo mechanizmas – natūrali atranka. Visuomenėje egzistuoja ir kitokia mechanizmų grupė, kuri dažniausiai yra kur kas galingesnė, tai yra kultūrinė atranka. Natūrali ir kultūrinė atranka formuoja du kelius, kuriais gali vykti identitetų raida, „dvi logikas", kaip yra pabrėžta šio skirsnio pavadinime. (Atkreiptinas dėmesys, kad šios logikos yra materialistinio ir idealistinio, o *ne* racionalistinio ir konstruktyvistinio pobūdžio.) Skirtumai tarp jų lygiagrečiai atitinka nesutapimus tarp Waltzo konkurencijos ir socializacijos, tačiau natūralios bei kultūrinės atrankos terminologijoje yra vengiama Waltzo kalboje vartojamų sąvokų papildomų prasmių,[16] o tai leidžia mums panaudoti sociobiologinę diskusiją apie jų santykinę svarbą, kas visų pirma yra susiję su idėjų ir materialių jėgų vaidmeniu socialinėje evoliucijoje.[17] Kaip ir Neorealistai, nuosaikieji „Darvinistai" laikosi materialistinio požiūrio į idėjas bei nuvertina jų vaidmenį teigdami, kad kultūrinės formos turi būti lanksčios genetine prasme. Institucionalistams artimi netradicinio La Marcko mokslo šalininkai yra idealistai, jie pabrėžia idėjų svarbą ir nurodo kultūrinių formų įvairovę esant panašioms materialioms sąlygoms. Dauguma La Marcko teorijos atstovų neneigia natūralios atrankos vaidmens, taip jie neignoruoja kultūrinių

[16] Ypač tokias, kur turima omeny, kad naturali atranka („konkurencija") yra konfliktiška, o kultūrinė atranka („socializacija") – kooperacinė. Mano manymu, abi atrankos rūšys gali būti tiek konfliktiškos, tiek ir bendradarbiavimo pobūdžio.

[17] Žr., pvz., Cambell (1975), Boyd ir Richerson (1985) bei Wilson ir Sober (1994); dėl taikymo ekonomikai žr. Hirshleifer (1978) ir Witt (1991).

veiksnių,[18] o gina „dvigubą paveldimumą" arba „koevoliucinį" socialinės evoliucijos (materialistinės ir kultūrinės) modelį, tai yra tokį, kuris iš esmės paaiškinamas kultūrine atranka. Trečiajame skyriuje svarstyta beveik išimtinė idėjų svarbos pozicija priskirtina šiai krypčiai. Sociologai (išskyrus Neorealistus), įskaitant ir tuos, kurie savo darbuose laikėsi evoliucionistinio modelio, aktyviai gina tokią poziciją.[19]

Žemiau dėstau diskusiją apie skirtumą tarp natūralios ir kultūrinės selekcijos (ir todėl apie materialistinio ir idealistinio požiūrių į procesą priešingumą), tačiau palyginti glaustai nustatęs natūralios atrankos esmę, aš pasistengsiu apibrėžti konstruktyvistinį požiūrį į kultūrinę atranką ir jo santykį su racionalistiniu variantu, ypatingą dėmesį skirdamas socialinio mokymosi mechanizmui. Diskusijai iliustruoti kaip pavyzdį panaudosiu egoistinių, konkurencinių idėjų apie *Save* ir *Kitą*, nulemiančių priešo identitetą, evoliuciją. Tai iš dalies padės atsakyti į Mearsheimerio klausimą, kodėl tarptautinės sistemos istoriškai buvo linkusios formuotis pagal Hobbeso modelį,[20] ir sukurs pagrindą atsakyti į tolesniuose skirsniuose analizuojamą klausimą, kaip valstybėms pavyko išsivaduoti iš tokio pasaulio.

Natūrali atranka

Natūrali atranka apibūdinama kaip procesas, kurio metu organizmai, kurie yra palyginti blogai prisitaikę prie konkurencinės kovos dėl ribotų gamtos išteklių, praranda galimybę daugintis ir dėl to pakeičiami geriau prisitaikiusiais. Metafora „išlieka stipriausieji" dažnai yra vartojama šiam procesui apibūdinti, tačiau ji gali veikti klaidinamai, jei bus suprasta taip, kad stipriausieji išnaikina silpnesniuosius. Natūrali atranka išreiškia ne visų su visais karą, o skirtingą atsikūrimo sėkmę. Nesvarbu, kas tuo yra paaiškinama, ar reiškinių (valstybių ir miestų-valstybių), ar savybių (identitetų ir interesų) reiškinio ribose evoliucija, mechanizmas lieka nepakitęs – organizmų atsikūrimo sėkmė. Savybės yra atrenkamos ne per savarankišką selekciją, o per jas

[18] Dėl koevoliucionistinio modelio ypač patartina žiūrėti Boyd ir Richerson (1985).

[19] Ypač Nelson ir Winter (1982) bei Spruyt (1994). „Organizacinė ekologija" atspindi labiau darvinistinį požiūrį į socialinę evoliuciją; žr. Hannan ir Freeman (1989) bei Singh ir Lumsden (1990).

[20] Mearsheimer (1994/5, 10).

turinčių organizmų likimą. Maža to, kaip pabrėžia Waltzas savo diskusijoje apie konkurenciją, natūrali atranka nepriklauso nuo pažinimo, racionalumo ar tikslingo veikimo, todėl šia prasme ji yra materialus procesas, kurio subjektai neveikia.[21] Mokymasis ir socializacija nėra jos dalis, kadangi savybės, įgytos organizmo gyvavimo metu, neatsispindi jo genuose.

Sociobiologai tradiciškai teigė, kad natūrali atranka skatina egoistus, kurie nugali altruistus kovoje už ribotus išteklius. Laikantis šio požiūrio, jau kritikuojamo kai kurių sociobiologų (žr. toliau), žmogaus evoliucijos rezultatas „turėjo būti *homo economicus*".[22] Panašiai gali būti apibūdinama egoistiškų valstybių evoliucija, tačiau, darydami tai, turime vengti dviejų dalykų.

Pirma, įprasta Realistų prielaida, kad valstybių prigimtinė santvarka iš esmės yra grindžiama savanaudiškumu. Waltzas atskleidžia šią problemą sakydamas (p. 91), kad valstybės yra savanaudiškos jau jų sąveikos *pradžioje, dar prieš* suformuojant valstybių sistemas. Jei tai būtų teisinga, negalėtume natūralia atranka tarptautinėje sistemoje paaiškinti jų egoizmo, kadangi tai yra priklausoma nuo buvimo valstybe. Valstybių egoizmas iš esmės yra tas pat, kaip žmogaus 42 chromosomos, o tai, kaip apriorinė, egzogeniškai atsiradusi buvimo žmogumi savybė, negali būti atrankos žmonių santykiuose pagrindas. Natūrali atranka gali skatinti egoistų evoliuciją, tačiau tokią išvadą galime daryti tik pripažinę esant atsitiktinį, o ne būtiną egoizmo ir jo subjekto ryšį. Kiti niuansai atsiskleidžia prisiminus, jog savanaudiškumas yra ne tik siekis patenkinti savo poreikius (žmogaus prigimties dalies), bet to darymas ypatingu būdu, laikant *Kitą* šio tikslo pasiekimo priemone (penktasis skyrius). Tai reiškia, kad savanaudiškumas yra ne prigimtinė subjektų savybė, kaip, pavyzdžiui, šešių pėdų ūgis, o santykinė, formuojama ypatingo identiteto *Kito* atžvilgiu. Negalima būti tiesiog egoistu. Todėl daugiausia, kas gali būti būtinąja valstybės savybe, yra polinkis įgyti egoistinius identitetus, o ne patys šie identitetai.

Tai yra susiję su antrąja problema, kuri iškilo neseniai, ryšium su TS augančiu susidomėjimu socialinio identiteto teorija.[23] Remiantis eksperimentiniais atradimais, grindžiančiais šią teoriją, griežtai yra teigia-

[21] Waltz (1979, 76–77).
[22] Boyd ir Richerson (1980, 101); palyginkite su Witt (1991).
[23] Ypač žr. Mercer (1995).

ma, kad valstybės iš tikrųjų gali turėti savanaudiškumo polinkį, kadangi žmonių susivienijimų nariai beveik visada palankiau žiūri į tos pačios grupės narius jos santykiuose su kitais susivienijimais. Tai yra svarbi pastaba, kuri aiškiai remiasi evoliucionistiniu požiūriu į Hobbeso anarchijas. Tačiau ji pati savaime tokio rezultato nepaaiškina, kadangi grupės narių rėmimo tendencija nėra tas pat, kas tendencija tarpgrupinei agresijai,[24] esančiai Hobbeso kultūros pagrindiniu bruožu. Taip pat ji neužkerta kelio konkuruojančioms grupėms sukurti „bendrą grupę" ar kolektyvinį identitetą.[25] Net jei socialinio identiteto teorija yra teisinga, tai nereiškia, kad anarchijose būtinai įsivyraus savanaudiškos kultūros.

Remiantis aukščiau išdėstytu, socialinio identiteto teorija suteikia mums pagrindo galvoti, kad kitoms sąlygoms esant lygioms, tik pradėjus formuotis anarchinei sistemai didesnė tikimybė, kad dėl natūralios atrankos formuosis savanaudiška, o ne altruistiška kultūra, kuri paskui transformuosis į save palaikančią logiką. Valstybės, pradedančios formuoti valstybių sistemas, daro tai visiškai laisvai nuo bet kokių institucinių apribojimų. Tai neverčia jų būti savanaudiškomis, tačiau esant natūraliai savo grupės palaikymo tendencijai, šiame pasaulyje visos valstybės, kurios dėl vidinių „genetinių" pokyčių įgijo agresyvių, egoistinių identitetų, bus linkusios klestėti kitaip istoriškai susiformavusių valstybių sąskaita. Ilgainiui atsirandantį rezultatą galima būtų apibūdinti posakiu „Šaukštas deguto ir statinę medaus pagadina": priešinstitucinėje anarchijoje identitetų ir interesų lygis nuslinks iki savanaudiškiausių subjektų lygio, kadangi „tam niekas negalės užkirsti kelio".[26] Tai, kad kažkas panašaus galėjo įvykti tarptautinėje istorijoje, yra paremta Roberto Carneiro paskaičiavimu, jog 1000 metų prieš Kristų pasaulyje egzistavo 600 tūkstančių savarankiškų politinių vienetų, o šiuo metu tėra tik apie 200.[27] Daugelis valstybių faktiškai nesugebėjo atsikurti, prie to turbūt prisidėjo ir nesugebėjimas dalyvauti galios politikoje taip sėkmingai, kaip kiti. Šis materialistinis argumentas, mano galva, gana gerai paaiškina egoizmo ir Hobbeso kultūros, labiausiai suderinamos su Realizmu, evoliuciją. Kultūrinė atranka čia irgi gali vaidinti tam tikrą vaidmenį, tačiau pasaulyje be bendrų idėjų

[24] Struch ir Schwartz (1989).
[25] Gaertner ir kt. (1993).
[26] Waltz (1959, 188).
[27] Carneiro (1978, 213).

natūralios atrankos materialistinė logika atrodo galingesnė, ir, kol ji veikia, skirtingos kultūrinės prigimties valstybės bus priverstos prie jos prisitaikyti.

Natūrali selekcija, būdama pajėgi paaiškinti Hobbeso identitetų atsiradimą prieš 3000 metų, tik iš dalies yra aktuali nustatant šių dienų valstybių identitetus. Problema, kaip pabrėžė Timothy McKeownas,[28] yra ta, kad natūrali atranka, veikianti per atsikūrimo sėkmę, suveikia tik tada, kai išlikimas yra sudėtingas dalykas, ko tikrai nėra kalbant apie šiuolaikines valstybes. Kai išlikti yra sudėtinga, egzistuoja glaudus ryšys tarp aplinkos pasikeitimų ir skirtingų rūšių subjektų likimų, nulemiantis neprisitaikiusiųjų pašalinimą. Kai išlikimas nėra sudėtingas dalykas, aplinkos pokyčiai turi nedidelę įtaką atsikūrimo sėkmei, palikdami neefektyviai veikiantiems subjektams galimybę išlikti. Nuo Vestfalijos sistemos gimimo 1648-aisiais jos narių išnykimo laipsnis nuolat esmingai mažėjo, nepaisant besitęsiančių karų ir galių nelygybės. Mažosios valstybės klestėjo, o didžiosios, kaip Vokietija ir Japonija, kurios atrodė „nusižudžiusios", „atgimė". Vienu iš nedaugelio atvejų po Antrojo pasaulinio karo, kai vienai valstybei iškilo grėsmė būti sunaikintai kitos, agresoriaus (Irako) puolimą atrėmė viso pasaulio valstybių koalicija, kurioje dauguma neturėjo jokių egoistinių paskatų Kuveito atžvilgiu.

Realistai šį išlikimo lengvumą gali aiškinti remdamiesi materialaus pobūdžio aplinkybe, kad valstybes yra sunkiau „nužudyti" nei žmones. Tai iš dalies atrodo teisinga. Tačiau taip negalima paaiškinti silpnų valstybių išlikimo stipriųjų anarchijoje arba nugalėtųjų valstybių – nugalėjusiųjų anarchijoje. Iš to nematyti, kodėl šiuolaikinių ir senovės valstybių išnykimo laipsniai yra skirtingi. Kaip buvo teigiama šeštajame skyriuje, greičiausiai žemas šiuolaikinių valstybių išnykimo laipsnis yra suvereniteto institutas, kuriam esant valstybės pripažįsta vienos kitų teisę į gyvybę, laisvę ir nuosavybę ir dėl to riboja savo agresiją. Anot sociobiologų, institutais silpnieji dažnai yra ginami nuo stipresniųjų, o tai švelnina natūralios atrankos įtaką socialiniam gyvenimui ir yra pagrindinė skirtumo tarp „natūralios ekonomikos" ir „politinės ekonomikos" priežastis.[29] Tačiau kad ir koks būtų paaiškinimas, šiuolaikinėje tarptautinėje politikoje dabar yra tylos, arba ne-

[28] Mckeown (1986, 53).
[29] Hirshleifer (1978).

žymaus „atrankinio spaudimo",[30] periodas konkurencijos ir valstybių išlikimo santykiuose. Jei ši tyla tęsis, o yra pagrindo manyti, kad taip bus (panašu, kad tiek Realistiniai, tiek Institucionalistiniai valstybės išlikimo argumentai liks aktualūs), tarp svarbių tolesnės valstybių identitetų evoliucijos veiksnių natūralios atrankos nebus. Nepriklausomai nuo to, kaip aiškinami šie pokyčiai, manytina, kad ši aplinkybė tikrai nebuvo nulemta egoistinių valstybių, nesugebėjusių prisitaikyti, privertimu išnykti.

Kultūrinė atranka

Kultūrinė atranka yra evoliucinis mechanizmas, susijęs su „elgesio determinantų perdavimu individo individui, t. y. iš kartos į kartą, socialiniu mokymusi, mėgdžiojimu ar kitu panašiu procesu".[31] Aš laikau tai analogišku tam, ką sociologai (ir Waltzas) vadina „socializacija". Kultūrinė atranka veikia ne už subjektų poveikio ribų, per jų nesugebėjimą atsikurti, bet operuoja jų pažinimu, racionalumu ir tikslo siekimo sugebėjimais.[32]

Aš išnagrinėsiu du kultūrinės atrankos mechanizmus: mėgdžiojimą ir socialinį mokymąsi. Pastaraisiais racionalistinėje manieroje galima paaiškinti elgesį esant tam tikriems identitetams ir interesams arba konstruktyvistiniu būdu aiškinant pačius identitetus ir interesus. Šia prasme kultūrinės selekcijos ar socializacijos samprata kelia, kitaip nei tai daro natūrali atranka, klausimą, koks – racionalistinis ar konstruktyvistinis – požiūris yra geriausias, tačiau nepateikia griežto atsakymo. Skirtumas tarp šių dviejų pozicijų yra tas, kaip, vienos ar kitos koncepcijos atstovų manymu, toli gali nueiti mėgdžiojimas ir socialinis mokymasis, arba kiek giliai yra internalizuojamos socialinės normos, kas yra empirinio pobūdžio klausimas, o ne tai, ar jos yra susijusios su kultūrine atranka. Kadangi realistinis požiūris yra gerai žinomas, daugiausia pastangų dėsiu, kad apibrėžčiau konstruktyvistinį, ypač akcentuodamas mokymąsi.

[30] Witt (1985, 382).

[31] Boyd ir Richerson (1980, 102).

[32] Dėl skirtumo tarp šios ir natūralios atrankos užsienio politikoje žr. Levy (1994, 298–300).

Mėgdžiojimas

Identitetai ir interesai įgyjami mėgdžiojimo procese, kai subjektai perima savivoką tų, kuriuos jie laiko „sėkmingais", ir dėl to žmonių grupės tampa labiau vienarūšės. Nors sėkmę gana sudėtinga nustatyti praktikoje, teoriškai išskirtinos bent dvi jos formos: „materiali" sėkmė atsiranda įgyjant valdžią ar turtą, o „padėties" sėkmės šaltinis yra prestižas.[33] Pastaroji gali kilti iš pirmosios, tačiau egzistuoja prestižo formos, kurios nepriklauso nuo materialios sėkmės, pavyzdžiui, gero vyro, gero aktoriaus, gero mokytojo ir pan. prestižas. Nors skirtumai tarp šių prestižo formų nusipelno platesnės analizės, mane labiausiai domina tai, kad abiem yra būdingi matavimo standartai. Visai nesvarbu, kaip natūralu tai gali atrodyti žmonėms tam tikroje vietoje ir tam tikru laiku, šiuos standartus faktiškai formuoja bendri suvokimai, besiskiriantys priklausomai nuo kultūrinio konteksto. Šiuolaikinėje amerikiečių visuomenėje sunku apibūdinti materialų pasisekimą kitaip, nei didžiulių pinigų gavimu, o Viduramžių Europoje paprastai svarbiausia būdavo gyventi dorą ir dievobaimingą gyvenimą, o tie, kurie užsiimdavo lupikavimu, būdavo laikomi nesubrendusiais savanaudžiais. Tarptautinėje politikoje sėkmė dažniausiai nusakoma galios turėjimu ir jos naudojimu, nors to, kas yra laikoma galia, ir jos taikymo teisėtumo ribos ilgainiui smarkiai pakito. Kadaise kitų valstybių užkariavimas buvo šlovingas ir garbingas dalykas; dabar toks elgesys yra sukčiaujančių ir atstumtų valstybių požymis. Sėkmė kultūrinių standartų ribose gali būti objektyvūs socialiniai faktai, kuriems subjektai neturi galimybės daryti didesnės įtakos, tačiau tai nedaro šių faktų „materialiais".

Nors natūralia atranka galima įtikinamai pagrįsti Hobbeso anarchijų evoliucijos teoriją, mėgdžiojimas praktiškai gali suvaidinti svarbesnį vaidmenį, nes jo rezultatai greičiau atsispindi visuomenėje. Natūrali atranka visuomenės savybes gali pakeisti tik praėjus daugeliui kartų, o mėgdžiojimas gali padaryti tai taip greitai, kaip greitai gali būti pademonstruota idėjos sėkmė, kam tikrai nereikia daugiau kaip vienos kartos. Skirdamos reikiamą dėmesį materialiai sėkmei, ir matydamos, kad altruistų likimą anarchijoje valdo egoistai, valstybės, kurioms dar negresia išnykimas, gali nuspręsti, jog vienintelis kelias išgyventi – tai gesinti ugnį ugnimi, ir todėl pačios gali stengtis perimti realios politi-

[33] Florini (1996, 375).

kos identitetus. Kalbant apie padėtį įsivyravus Hobbeso normoms, gali paplisti idėjos, kad laimėjimai kare yra ne tik gyvybės ar mirties, bet ir prestižo bei vertingumo dalykas; gali kilti idėja sukurti už išlikimo vertės ribų esančią priežastį valstybėms mėgdžioti tuos, kurie įkūnija standartą. Kadangi nė viena jų nepriklauso nuo atsikūrimo sėkmingumo, abi idėjos, Hobbeso identitetams atradus pagrindą, labai sparčiai gali įsiviešpatauti naujoje anarchinėje sistemoje. Rezultatas bus Realistinio [*sic*] pobūdžio, tačiau sukurtas mechanizmo, kuris turi mažai ką bendra su natūralios atrankos dinamika, išskiriama Darvinistų, o būtent – Lamarko procesu, kuriame svarbiausią vietą užima idėjų bendrumas. Nors visuomenei internalizavus Hobbeso kultūrą sparta, kuria mėgdžiojimas gali pakeisti šią visuomenę, gali iš esmės sumažėti, kadangi naujos idėjos turi nugalėti įsitvirtinusias senąsias, mėgdžiojimas turėtų tapti kur kas greitesniu evoliucijos mechanizmu nei natūrali selekcija. Šios minties pagrindimą galime rasti Johno Meyerio ir jo kolegų darbe; jie aprašė greitą ir augančią valstybių formų homogenizaciją vėlyvajame dvidešimtajame amžiuje, kai nėra materialių paskatų, susijusių su atsikūrimo sėkmingumu.[34] Nors ši išvada yra aktualiausia ginčui TS tarp materialistų (Darvinistų) ir idealistų (Lamarko sekėjų), homogenizacijai susijus ne tik su elgesiu, bet ir su identitetais, pirmoji turės reikšmės diskusijai tarp racionalistų ir konstruktyvistų.[35]

Socialinis mokymasis

Socialinis mokymasis yra antras kultūrinės atrankos mechanizmas ir vienas iš mane labiausiai čia dominančių dalykų. Kaip ir mėgdžiojimo atveju, jo rezultatai gali būti nevienodos svarbos. Racionalistiniams modeliams dažnai trūksta dinamiškumo, bet į juos inkorporavus mokymąsi, dažniausiai pabrėžiama pastarojo įtaka elgesiui, kai identitetai ir interesai laikomi pastoviais ir pagrindinis dėmesys skiriamas tam, kaip naujos informacijos apie aplinką įsisavinimas leis subjektams efektyviau įgyvendinti savo interesus. Kartais mokymasis nenueina toliau už šią biheivioristinę įtaką („paprastas" mokymasis), tačiau konstruktyvistinės pozicijos gynėjai nurodo, kad mokymasis kons-

[34] Pvz., Meyer (1980), Thomas ir kiti (1987), Boli ir Thomas (1997) bei Meyer ir kt. (1997); tokios pat išvados yra padarytos remiantis Dobbinso organizacine teorija (1994, 137).
[35] Gerą apžvalgą galima surasti pas Finnemore'ą (1996b).

truktyviuoju būdu gali veikti ir identitetus, ir interesus („sudėtinis" mokymasis).[36] Nors buvo atlikti dėmesio verti bandymai ištirti šią galimybę pagal žaidimo teorijos dvasią suformuotą požiūrį į sąveiką,[37] žaidimo teorija nėra sukurta tokiems uždaviniams spręsti, todėl atitinkama teorinė medžiaga liko nepakankamai išnagrinėta. Priešingai, simbolinio interakcionizmo tradicija, užgimusi George'o Herberto Meado darbuose, turi plačias galimybes apmąstyti, kaip socialinės sąveikos metu yra išmokstama identitetų ir interesų. Toliau naudoju interakcionistinį pagrindą, o ypač „identiteto teoriją" (bandymą išversti interakcionizmą į galimų patikrinti prielaidų kalbą),[38] kad sukonstruočiau sudėtinio mokymosi paprastą modelį ir dar kartą kaip pavyzdį panaudočiau egoistinių identitetų evoliuciją.[39]

Pagrindinė toliau dėstoma mintis yra ta, kad identitetų ir juos atitinkančių interesų yra išmokstama, o paskui jie yra įgyvendinami reaguojant į tai, kaip subjektas vertinamas reikšmę turinčių *Kitų*. Ši taisyklė vadinama „atspindėto vertinimo", arba „veidrodiniu" principu, kadangi iš jos matyti, jog subjektai žiūri į save kaip į atspindį to, kaip, jų manymu, juos mato ar „vertina" *Kiti*, *Kitų* įsivaizdavimų apie *Aš* „veidrodyje". Jei *Kitas* įsivaizduoja *Aš* taip, tarsi pastarasis būtų priešas, tikėtina, kad *Aš* pagal atspindėtų vertinimų principą internalizuos šį įsivaizdavimą savo vaidmeniniame identitete *Kito* atžvilgiu. Tačiau ne visi *Kiti* yra lygiai svarbūs, todėl svarbus vaidmuo šioje srityje tenka galios ir priklausomybės santykiams.

Šį klausimą naudinga pradėti nagrinėti problemoje išskiriant du aspektus: ką subjektai atneša į sąveiką ir kaip jie išmoksta identitetų, pradėję joje dalyvauti. Supaprastindami situaciją įsivaizduokime, kad du

[36] Skirtumas tarp paprasto ir sudėtinio mokymosi yra paimtas iš Nye'o (1987). Haasas (1990) aprašo tą patį skirtumą atribodamas „prisitaikymą" nuo „mokymosi".

[37] Žr. citatas aukščiau, penktoje išnašoje.

[38] Identiteto teorija pirmiausia buvo suformuluota Sheldono Strykerio (1980, 1987, 1991); taip pat žr. McCall ir Simmons (1978), Burke (1991) bei Howard ir Callero, red. (1991). Pabrėžtina, kad „identiteto teorija" nėra tas pat, kas yra „socialinio identiteto teorija"; šių dviejų teorijų palyginimą – pastarosios bazėje – galima surasti pas Hoggą ir kt. (1995).

[39] Didžiausių abejonių šaltinis yra ne natūrali atranka ir mėgdžiojimas, o mokymosi teorijos pritaikomumas inkorporuotiems subjektams, tokiems kaip valstybės (pvz., Levy, 1994). Šis klausimas buvo keliamas organizacinio mokymosi teorijos atstovų; dėl šios nuomonės apibendrinimo žr. Algyris ir Schon (1978), Levitt ir March (1988) ir Dodgson (1993).

subjektai – *Ego* ir *Alter* (pagal interakcionistinę tradiciją), susitinka per Pirmąjį susidūrimą, dar pasaulyje be bendrų idėjų. Daugeliu atvejų neatrodanti itin realistiška, pastaroji prielaida padės išryškinti kertinį vaidmenį, kurį identitetų formavimesi atlieka subjektų tarpusavio vertinimas, ir parodyti, kad dalis „to, kas iš tikrųjų vyksta" kuriant bei atkuriant kultūrą, yra identitetų kūrimas bei atkūrimas. Pagrindinis modelis lengvai gali būti pritaikytas situacijoms, kai kultūra jau egzistuoja.

Ego ir *Alter* yra realios valstybės, o ne tuščios schemos, todėl tai, ką jos atneša į sąveiką, turės įtakos šios sąveikos raidai. Yra įnešamas dviejų rūšių indėlis: materialusis – subjektų ir jų poreikių prasme, ir idealusis – apriorinių idėjų apie tai, kas subjektai yra, prasme. Individų kūnų materialumas yra biologijos dalykas, o valstybių „kūnų" sąvoka priklauso nuo bendrų idėjų, pagrįstų biologija. Tačiau rezultatai yra vienodi: egzogeniniai atsirandantys saviorganizuojantys reiškiniai – tai asmeniniai ir korporatyviniai identitetai, kylantys iš aplinkos ir jai besipriešinantys. Šie identitetai iškelia atsikūrimo reikalavimus arba pagrindinius poreikius, kuriuos subjektai, siekiantys išlikti, turi patenkinti. Pagal trečiajame skyriuje suformuluotą apibūdinimą žmonių poreikiai yra fizinis ir ontologinis saugumas, savigarba, sociacija ir transcendencija, o penktajame skyriuje yra pateiktas valstybių poreikių apibrėžimas, pagal kurį pastarieji yra fizinis saugumas, autonomija, ekonominė gerovė ir kolektyvinė savigarba. Nė vienas šių poreikių nėra egoistinis iš prigimties, tačiau subjektai nesieks išmokti jiems netinkančių identitetų, o tai uždeda esminį apribojimą identitetų formavimosi procesui. Tačiau, kita vertus, pagrindiniai poreikiai taip pat nėra itin svarbūs čia keliamiems tikslams, kadangi pirmieji yra vienodi visiems tos pačios rūšies atstovams, ir todėl nuo jų negali priklausyti identitetų bei interesų skirtumai. Norėdami išsiaiškinti, kodėl tam tikrais atvejais yra išmokstama egoistinių identitetų, o kitais – kolektyvinių, turime žvelgti giliau, į subjektų idealųjį indėlį, ir neapsiriboti materialiuoju.

Net esant prielaidai, kad *Alter* ir *Ego* neturi bendrų įsivaizdavimų, visgi tikėtina, kad jie į sąveiką atneš anksčiau suvoktas idėjas apie tai, kas jie yra, sukursiančias bandomuosius vaidmenis ir tapsiančias jų sąveikos atspirties tašku. Šios idėjos, be abejonės, susiformavo vykstant socialinei sąveikai su kitais subjektais, prieš Pirmąjį susidūrimą, tačiau čia jos yra egzogeninės. Kadangi vaidmenys viduje yra susiję, subjektas, priskiriantis sau kokį nors vaidmenį, bent numanomai daro tą pa-

tį *Kito* atžvilgiu. Analitiniais sumetimais šiame procese galima išskirti du aspektus: „vaidmens prisiėmimą" ir „vaidmens priskyrimą kitam".[40] Pirmas yra susijęs su *Aš* pasirinkimu iš galimų įsivaizdavimų apie tai, kuo jis bus, ir todėl, kokius interesus bus siekiama patenkinti vykstant sąveikai. Per Pirmąjį susidūrimą subjektai turi gana plačią laisvę pasirinkti, kaip elgtis (kaip užkariautojas, tyrėjas, prekeivis, naujo tikėjimo ar civilizacijos nešėjas ir pan.), o daugelyje realaus gyvenimo situacijų galimybė pasirinkti vaidmenį smarkiai ribojama jau esančių bendrų suvokimų (įeidamas į mokymosi klasę teoriškai aš galėčiau pasirinkti operos atlikėjo vaidmenį, tačiau tai man brangiai kainuotų). Kad ir kaip būtų, esminis interakcionistinio modelio bruožas yra tai, kad net pastaruoju atveju vaidmens prisiėmimas yra traktuojamas kaip *Aš Savęs* pasirinkimas nepriklausomai nuo to, kad praktinis šio pasirinkimo įgyvendinimas gali būti sudėtingas.[41] Šiuo voliuntaristiniu aspektu simbolinis interakcionizmas siejasi su neseniai atliktu identiteto formavimosi racionalistiniu tyrimu, kuriame taip pat pabrėžiamas šio proceso valinis pobūdis.[42]

Prisiimdamas tam tikrą vaidmeninį identitetą, *Ego* tuo pačiu metu *Alter* priskiria atitinkamą priešingą vaidmenį, suteikiantį prasmę *Ego* identitetui. Neįmanoma būti prekeiviu, kai nėra ko nors, su kuo galima būtų prekiauti, naujo tikėjimo nešėju – kai nėra kitatikių arba užkariautoju – kai nėra užkariaujamojo. Tose situacijose, kur suvokimai yra bendri, paties *Alter* įsivaizdavimai dažnai atitiks tai, kaip *Alter* yra įsivaizduojamas; taip palengvinama sąveikos eiga. Įėjęs į auditoriją, tuos, kurie yra prieš mane, aš suvokiu kaip „studentus", o, kadangi daugumos jų tokia pat savivoka, mokymasis tampa įmanomas. Pirmojo susitikimo metu toks suvokimų sutapimas yra mažiau galimas, dėl to padidėja konflikto kilimo tikimybė.

Ego ir *Alter*, remdamiesi savo įsivaizdavimais apie *Save* ir *Kitą*, konstruoja savarankiškus „situacijos apibrėžimus".[43] Šių apibrėžimų tiks-

[40] Dėl pirmojo žr. Turner (1956) ir Schwalbe (1988), o dėl kito – Weinstein ir Deutschberger (1963). Kadangi abi sampratos kyla iš simbolinio interakcionizmo, manau, kad labai panašios idėjos yra apžvelgiamos struktūrinėse konsepcijose, pavyzdžiui, „interpeliacijos" ir „pozicionizmo". Dėl pastarųjų žr. Althusser (1971), Doty (1996) ir Weldes (1999).

[41] Žr. Mead (1934), Franks ir Gecas (1992) ir Rosenthal (1992).

[42] Žr., pvz., Hardin (1995a), Fearon (1997) ir Laitin (1998).

[43] Žr. Mead (1934), Stebbins (1967) ir Perinbanayagam (1974). „Reminio" ir „probleminio suvokimo" sampratos atsiremia į tą pačią idėją.

lumas nelaikytinas reikšmingu aiškinant elgesį (nors pastarasis figūruoja tarp aiškinimo rezultatų). Interakcionizmo kertinis principas yra tai, kad žmonės veikia objektus dalyvaujant kitiems subjektams, vadovaudamiesi reikšme, kurią jiems turi tie objektai, o šios reikšmės kyla iš to,[44] kaip suprantamos situacijos. „Jei žmonės situacijas laiko tikromis, jų tikrumas atsispindi pasekmėse." Paprastai situacijų paaiškinimai esti užfiksuoti kultūroje ir dėl to jie yra bendri. Man stojus į eilę prie kasos, ir aš, ir kasininkas situaciją tikriausiai įvertins vienodai. Pirmojo susitikimo metu taip dažniausiai nebus. Dėl to atsirandantis nekonkretumas gali paveikti elgesį, kaip pabrėžtų Realistai, visų pirma – sukelti susirūpinimą fiziniu saugumu, tačiau vienintelis būdas, kuriuo subjektai gali pasiekti savo tikslus, yra bandymas pareikšti apie savo įsivaizdavimus ir stengtis pradėti bendrauti. Apžvelgę tai, ką subjektai iš išorės įneša į sąveiką, pereikime prie kito klausimo: „Kas tuomet atsitinka su jų identitetais ir interesais?"

Socialinis aktas gali būti pavaizduotas keturiomis scenomis. Pirmoji scena: remdamasis savo aprioriniu situacijos suvokimu, *Ego* imasi tam tikros veiklos. *Alter* iš to gauna signalą apie vaidmenį, kurį *Ego* nori prisiimti sąveikoje, ir kitą vaidmenį, kurį jis nori priskirti *Alter*. *Ego* bando išmokyti *Alter* savo situacijos suvokimo.[45] Antroji scena: *Alter* samprotauja norėdamas nustatyti *Ego* veiksmų prasmę. Nesant bendrų suvokimų, nėra galimybės jų pritaikyti *Ego* elgesiui, todėl galimos labai įvairios interpretacijos. *Alter* interpretuodamas vadovaujasi savo aprioriniu situacijos apibūdinimu ir bet kokia su juo nesutampančia informacija, kuri buvo *Ego* signale. Nesuderinta informacija yra apribojimų *Alter* veiklai šaltinis. Pastarasis galėtų nekreipti į ją dėmesio, tačiau tai, atsižvelgiant į jėga nustatytus santykius, gali jam brangiai kainuoti. *Alter* idėjų revizija dėl *Ego* veiklos yra mokymasis (paprastas arba sudėtinis). Tarkime, kad *Alter* kažko išmoko. Trečioji scena: remdamasis nauju situacijos apibūdinimu, *Alter* imasi savo veiklos. Kaip ir *Ego* atveju, taip yra siunčiamas signalas apie vaidmenį, kurį nori prisiimti *Alter*, ir atitinkamą *Ego* priskiriamą vaidmenį. Ketvirtoji scena: *Ego* interpretuoja *Alter* veiksmus ir paruošia savo atsakymą. Kaip ir *Alter* atveju, ši interpretacija atspindi pradinius situacijos apibūdinimus ir tai, kas buvo išmokta reaguojant į nesuderintą informaciją. Darant prielaidą, kad *Ego*

[44] Blumer (1969, 2).

[45] Dėl mokymo, kaip svarbaus sąveikos elemento, žr. Finnemore (1996a, 12–13, 64–65).

ir *Alter* vienas kito nesunaikino, jie kartos šį socialinį aktą, kol vienas jų arba abu nuspręs, jog sąveika yra baigta. Šiame procese jie pažins vienas kitą pakeisdami informacijos paskirstymą – tai, kas pradžioje priklausė tik vienam (paprasta socialinė struktūra), taps bent iš dalies bendra (kultūra).

Jėga nustatyti santykiai yra veiksnys, iš esmės nusakantis šios evoliucijos raidos kryptį. Kad sąveika būtų veiksminga, tai yra subjektams stengiantis pakankamai atskleisti savo įsivaizdavimus tam, kad visi galėtų dalyvauti bendrame žaidime, kiekviena šalis bando paveikti kitą, kad pastaroji priimtų pirmosios suvokimą. Subjektas tai daro skatindamas elgesius, atitinkančius jo situacijos apibūdinimą, ir bausdamas už neatitinkančius. Tokių skatinimų ir bausmių pagrindas yra jėga, nors pastarosios sąvoka priklauso nuo situacijos apibūdinimo.[46] *Ego* norint dalyvauti sąveikoje su *Alter* prekeivio identitetų pagrindu, aplinkybė, kad pastarasis turi branduolinį ginklą, tam turi nedaug reikšmės. Tačiau egzistuojant jėgos sąvokos priklausomybei nuo konteksto, didesnę jėgą turintis *Ego* turi didesnę galimybę priversti *Alter* pakeisti pastarojo situacijos apibūdinimą, kad ši atitiktų *Ego* suvokimą, o ne atvirkščiai. Šia prasme, Karlo Deutscho žodžiais, jėga gali būti laikoma „gebėjimu leisti sau nesimokyti".[47] Šis gebėjimas skirsis priklausomai nuo situacijos ir kitos šalies subjekto. Ne visi *Kiti* yra „reikšmingi" *Kiti*. Tačiau ten, kur nėra santykinės materialiųjų jėgų pusiausvyros, socialiniai aktai bus linkę evoliucionuoti stipresniajam naudingesne kryptimi.

Esminė logika čia yra savaime išsipildanti pranašystė: laukdami iš *Kito* tam tikro elgesio, *Ego* ir *Alter* pamažu įsisavins bendras idėjas, kuriomis remiasi tokie lūkesčiai, o paskui, laikydami šias idėjas atspirties tašku, jie bus linkę atkurti jas tolesnėje sąveikoje. Kitaip tariant, identitetai ir interesai ne tik įsisavinami sąveikaujant, bet ir *palaikomi*. Visuma palyginti stabilių sąveikų, vadinama „visuomene" kasdieniame gyvenime, priklauso nuo tokių savaime išsipildančių pranašysčių efektyvumo.[48] Nors Mortonas Deutschas neatriboja biheivioristinių sąveikos rezultatų nuo konstitutyviųjų, ši mintis yra puikiai išreikšta tuo, ką jis vadina „pradiniu socialinių santykių dėsniu": „Bet kurios socialinių santykių for-

[46] Baldwin (1979).
[47] Deutsch (1966, 111).
[48] Žr. Krishna (1971), Kukla (1994) ir ketvirtą skyrių.

mos esminiai procesai ir rezultatai yra linkę sukelti tą pačią socialinių santykių formą[49]"; prie to dar galima pridurti „veikiamą jėga nustatytų santykių". Remiantis „Pradiniu dėsniu" galima daryti išvadą, kad svarbiausias socialinio gyvenimo dalykas yra tai, kaip subjektai suvokia *Save* ir *Kitą*. Šie suvokimai yra sąveikos pagrindas ir priemonė, kuria subjektai nustato, kas jie yra, ko nori ir kaip turi elgtis. Trumpai tariant, visuomenė yra tai, „ką iš jos padaro žmonės", tas pats galioja valstybėms, kaip anarchinės visuomenės korporatyviems subjektams.

Iš to kyla klausimas, kaip valstybės gali išmokti egoistinių saugumo sampratų, grindžiančių Hobbeso kultūras. Jau buvo parodyta, kaip valstybės gali tapti egoistiškos dėl natūralios atrankos ir mėgdžiojimo. Tas pat gali įvykti per mokymąsi. Svarbiausia yra tai, kaip *Ego* ir *Alter* suvokia save jų susitikimo pradžioje, kadangi tai nulems tolesnės sąveikos logiką. *Jeigu Ego* priskiria *Alter* objekto, kuriuo galima manipuliuoti, siekiant patenkinti savo poreikius, vaidmenį (arba jeigu, kas yra tolygu, prisiima egoisto vaidmenį), tada pirmasis elgsis atsižvelgdamas į *Alter* saugumą grynai instrumentine prasme. Jei *Alter* teisingai supras *Ego* ketinimus, pirmasis, pritaikęs sau *Ego* įvertinimą, nustatys, kad jis yra beteisis esant tokiems santykiams. Tai sukels grėsmę esmingiausiems *Alter* poreikiams, dėl ko, užuot tiesiog priėmęs tokią padėtį, *Alter* pats prisiims egoistišką identitetą (egoizmas, kaip atsakas į suvokimą, kad kiti netenkins subjekto poreikių), ir *Ego* atžvilgiu elgsis atitinkamai. Pamažu, pakartotinai užsiimdami veikla, kurioje ignoruojami vienas kito poreikiai, arba galios politika, *Alter* ir *Ego* sukurs ir internalizuos bendrus suvokimus, kad jie yra priešai ir taip atsidurs Hobbeso struktūroje. Kitais žodžiais, savaime išsipildanti pranašystė čia yra grynas „Realizmas" [*sic*].[50] Valstybėms pradėjus nuo „Realistinių" įsivaizdavimų, pastarieji taps tuo, ko valstybės išmoks sąveikos metu, ir nusakys, kokios rūšies anarchija reguliuos šiuos santykius.

Minėtoje raidoje pastebimi bent du dalykai, su kuriais sutiktų tiek žaidimo teorijos atstovai, tiek interakcionistai. Pirma, subjektai savo situacijos apibūdinimus revizuoja remdamiesi nauja informacija, kurią jie išmoksta. Ar šis tikslinimo procesas atitinka Bayes darbų prasmę, kaip dažnai nurodo žaidimo teorijos šalininkai, ar yra sulaikomas pažintinių ar psichologinių veiksnių, čia visai nesvarbu; svarbu yra tai,

[49] Deutsch (1983, 7).

[50] Žr. Wendt (1992), Vasquez (1993), Alker (1996, 184–206). Dėl bendresnio konfliktinių strategijų poveikio įsivaizdavimams apie *Kitus* modelio žr. Kaplowitz (1984, 1990).

kad abu požiūriai suderinami su tam tikro pobūdžio mokymusi. Antra mintis, dėl kurios nekyla ginčų, yra tai, kad tarp to, kas atsiranda šiame mokymosi procese, yra gebėjimas matyti *save* iš *kito* pozicijos. Interakcionizmo teoretikai vadina tai *Kito* „perspektyvos suvokimu", o žaidimo teorijos atstovai priskiria tai „Aš žinau, kad tu žinai, jog aš žinau..." taisyklei, kuria remiasi bendras žinojimas. Kadangi TS pastarasis dažnai yra asocijuojamas su bendradarbiavimu ir draugyste, svarbu yra pabrėžti, kad šis dalykas skiriasi nuo „užuojautos". Perspektyvos suvokimas yra susijęs su gebėjimu numatyti *Kitų* reakciją į *Save*; tai reikalauja gebėjimo matyti *Save Kitų* akimis. Skirtumas yra tas, kad užjaučiama žiūrint į *Kitų* jausmus ir gerovę kaip į savo, identifikuojantis su jais. Tam tikrais atvejais perspektyvos suvokimas gali vesti prie užuojautos, kitais – ne. Teiginys, kad bendros informacijos atsiradimas yra susijęs su gebėjimo suvokti perspektyvą atsiradimu, nieko nepasako apie tokios informacijos prigimtį. Priešai taip pat kaip ir draugai gali suvokti vienas kito perspektyvas.

Svarbu yra pažymėti sritis, kuriose racionalistinis ir konstruktyvistinis požiūriai į sąveiką sutampa, kadangi abiejų teorijų šalininkai yra linkę manyti, jog tai yra sritis, kurioje gali būti teisi tik viena teorija, arba jos kalba apie skirtingus dalykus, tokius, kaip „strateginiai" ir „komunikaciniai" veiksmai. Mano manymu, reikia pabandyti sutaikyti abu požiūrius, kadangi jie turi omenyje tos pačios rūšies sąveikos skirtingus aspektus, o žaidimo teorija, kaip bus parodyta, yra interakcionizmo dalykas arba ypatingas atvejis. Pripažinimas, kad žaidimo teorija gali sujungti mokymąsi ir perspektyvų suvokimą, šiai sintezei yra esminis.

Tačiau taip pat svarbu yra atpažinti skirtumus tarp dviejų sąveikos esmės interpretacijų, o ypač – nustatyti, kaip smarkiai sąveikos rezultatai veikia *Aš* formavimąsi. Akivaizdu, kad egzistuoja du skirtumai: vienas kauzalinio, kitas – konstitutyvaus pobūdžio.

Kauzalinis skirtumas yra susijęs su identiteto ir interesų būkle bei pokyčiais. Pagal būdingą racionalistinę prielaidą, dažnai daromą *a priori*, mokymasis ir perspektyvų suvokimas pakeičia ne tai, kas subjektai yra arba ko jie nori, o tik jų gebėjimą patenkinti poreikius tam tikrame socialiniame kontekste (paprastas mokymasis). Remiantis interakcionistine prielaida, mokymasis ir perspektyvų suvokimas irgi gali pakeisti identitetus ir interesus (sudėtinis mokymasis). Štai kur yra svarbios „atspindėtų vertinimų" ir „veidrodinio principo" sampratos. Ilgainiui, kai ir *Ego*, ir *Alter* prisitaikys prie *Aš* ir *Kito* suvokimų, išreiškia-

mų jų veiksmuose, jų idėjos apie tai, kas jie yra ir ko nori, kol kas instrumentiniais sumetimais pradės atspindėti vis labiau internalizuojamus *Kito* vertinimus. Tam tikrais atvejais arba nepraėjus ilgesniam laikui, kai identitetų ir interesų pokyčiai neįvyks, taikytinas žaidimo teorijos modelis. Tačiau žiūrint per interakcionistinės teorijos prizmę, klausimas, įvyko ar neįvyko tokie pokyčiai, yra empirinio pobūdžio ir reikalauja tyrimo neapsiribojant aprioriniais teiginiais. Juo labiau toks tyrimas padeda interakcionizmui pakeisti požiūrį net į tuos atvejus, kuriuose sąveika *ne*keičia identiteto ir interesų. Priešingai nei yra racionalistiniame modelyje, kur teigiama, kad tam, kuo subjektas yra, sąveika nedaro įtakos, interakcionizmas pabrėžia, jog net nesikeičiant idėjoms, formuojančioms identitetą ir interesus, jos nuolat yra *atkuriamos* sąveikoje. Kitaip tariant, tariamai „esamų" subjektų atsikūrimas kaip *Aš* ir *Kiti* pats yra besitęsiantis sąveikos rezultatas.

Iš to išplaukia kitas skirtumas tarp dviejų požiūrių, susijęs su kuriamaisiais efektais, kylančiais, kai *Aš* ir *Kito* suvokimai tampa bendri. Racionalistai, nagrinėdami šiuos suvokimus, daugiausiai dėmesio skiria subjektų įsivaizdavimams apie kitų subjektų, dalyvaujančių sąveikoje, pobūdį, jų „tipus". Pavyzdžiui, *Ego* suvokia *Alter* kaip „naujo tikėjimo nešėją", ir todėl, suvokdamas perspektyvą, taip pat mano, kad *Alter* laiko *Ego* potencialiu „naujatikiu". Tokiame požiūryje yra racijos, tačiau šiam samprotavimui būdinga aiškiai neišreikšta esencialistinė prielaida, jog tai, kuo yra suvokimo objektas, šiuo atveju apjungiantis *Aš* identitetą kaip *Kito* suvokimo objektą, nuo suvokimo nepriklauso. Suvokimai yra laikomi ne aktyviais, o pasyviais, priklausančiais nuo jų objektų sudėties. Pirmieji yra „apie" savarankiškai egzistuojantį reiškinį; jie nėra pastarojo pagrindas. Todėl racionalistinės teorijos dvasia veikiantys subjektai visada turi įsitikinti, kad jie *teisingai* suvokia kitus subjektus ir pastarųjų suvokimus apie save. Analogiškai suvokimai traktuojami literatūroje apie suklydimą užsienio politikoje; tai dažnai laikoma antiracionalistiniu požiūriu.[51] Čia suvokimo objektai taip pat yra traktuojami kaip egzistuojantys nepriklausomai nuo kitų suvokimo, todėl problema yra ta, kaip paaiškinti ir padėti subjektams išvengti klaidų suvokiant tikrąją dalykų esmę. Tai galima būtų pavadinti „suklydimo sociologijos" požiūriu į suvokimą.

[51] Žr., pvz., Jervis (1976, 1988), Stein (1982) bei Little ir Smith, red. (1988); palyginkite su Wagner (1992).

Konstruktyvistų nuomone, bendrų idėjų mokymosi metu vyksta daugiau nei yra paminėta. Konstruktyvizmas pabrėžia, kad *Ego* idėjos apie *Alter*, nesvarbu, teisingos ar klaidingos, nėra tik pasyvūs suvokimai kažko, egzistuojančio nepriklausomai nuo *Ego*, jie yra aktyvūs ir nuolat *veikiantys Alter* vaidmenį *Ego* atžvilgiu. Per savo veidrodinę veiklą *Ego* sako *Alter*: „Tu esi X, ir aš elgsiuos su tavimi taip, tarsi tu būtum X". Šia prasme tai, kas *Alter* yra, šioje sąveikoje priklauso nuo to, kas *Alter* yra *Ego suvokimu*. Tas pat yra teisinga kalbant apie paties *Ego* vaidmeninį identitetą *Alter* atžvilgiu, kuris susiformuoja remiantis *Ego* įsivaizdavimais apie tai, ką *Alter* galvoja apie *Ego*. Vaidmeniniai identitetai yra reikšmės, kurias subjektai priskiria sau, užimdami *Kito* objekto vietą. Todėl kai *Ego* bando suvokti *Alter* perspektyvą, siekdamas numatyti *Alter* elgesį, pirmasis stato save į ypatingą padėtį. Šiuo aspektu tai, kuo yra *Ego*, šioje sąveikoje yra priklausoma nuo to, ką *Ego* suvokia apie tai, kuo *Ego* yra *Alter* manymu. Taip, *Ego* pradeda remtis šiais suvokimais, tačiau pastarieji įgyja prasmę tik tada, kai *Alter* juos patvirtina, arba socialinių santykių dėka (ketvirtasis skyrius). Smithas gali bet kada priskirti sau prezidento identitetą, tačiau jis *nebus* prezidentas ir jo idėjos apie save liks beprasmės tol, kol jos taps bendros kitiems.[52] Tai reiškia, kad pradėdami formuoti bendras idėjas apie *Save* ir *Kitus* mokymosi metu, o paskui atkurdami šias idėjas tolesnėje sąveikoje, *Ego* ir *Alter* kiekvienoje stadijoje kartu nustato, kuo kiekvienas jų yra. Šis jungtinis identiteto kūrimas ypač sunkiai yra derinamas su metodologiniu individualizmu, kuriuo vadovaujasi tiek racionalaus pasirinkimo teorija, tiek suklydimus analizuojanti literatūra, laikanti, kad mintis, vadinasi, ir identitetas, yra ontologiškai pirmesni už visuomenę.

Apibendrinimas

Šiame skyriuje, siekdamas pagrįsti kostruktyvistinį socialinio proceso modelį, aš daugiausia naudojau simbolinio interakcionizmo idėjas, ypatingą dėmesį skirdamas identitetų ir interesų evoliucijai. Šis modelis yra pagrįstas tiek racionalistiniu, tiek ir materialistiniu požiūriu. Materialistai, aiškindami pagrindinę identitetų formavimosi logi-

[52] Dėl diskusijos apie tai, kaip subjektai išsprendžia konfliktus tarp savo įsivaizdavimų apie save ir įsivaizdavimų, kuriuos, jų manymu, turi kiti jų atžvilgiu, žr. Troyer ir Younts (1997).

ką, yra linkę pirmenybę teikti natūraliai atrankai, o aš išskyriau kultūrinę atranką. Tam tikrame lygyje natūrali atranka gali būti svarbesnė, nes kultūrinė atranka daugiausia yra skirta subjektų atsikūrimui, kas, mano galva, taip pat yra taikytina valstybėms. Tačiau svarbiausia Lamarko „dvigubo paveldimumo" požiūrio mintis yra ta, kad net jei tai yra teisinga, kultūrinių formų įvairovė vis tiek aiškintina per kultūrinę atranką, formuojančią matmenis, kuriuose veiks natūrali atranka. Tvirtai neatsakyčiau į klausimą, ar tai yra teisinga egoistiniams valstybių identitetams, dažniausiai figūravusiems tarptautinėje istorijoje, tačiau teigčiau esant kelias priežastis galvoti, kad jų formavimąsi lėmė tiek natūrali, tiek ir kultūrinė atranka. Vėliau kultūrinės atrankos rėmuose buvo nubrėžtas paprastas modelis, paaiškinantis, kaip identitetai kuriami mėgdžiojimo ir socialinio mokymosi būdu, daugiau dėmesio skyrus pastarajam. Šį modelį nuo racionalistinės schemos atriboja skirtingas požiūris į tai, kas vyksta ir kas keičiasi sąveikaujant, o būtent, pirmu atveju tai yra identitetų kūrimas ir atkūrimas, antruoju – strateginiai pasirinkimai egzistuojančių identitetų ir interesų pagrindu. Šie modeliai nepaneigia vienas kito, bent tada, kai racionalistinis modelis yra laikomas specialiu konstruktyvistinio modelio atveju, tačiau atkreipia dėmesį į skirtingus socialinio proceso aspektus.

Kolektyvinis identitetas ir struktūriniai pokyčiai

Jei struktūros nuolat formuojasi, tai struktūrinių pokyčių teorija turi paaiškinti, kodėl kinta formavimosi procesai. Šio skyriaus pradžioje buvo pateikti du požiūriai į šią problemą. Racionalistinė teorija laiko, jog identitetai ir interesai yra atsiradę egzogeniškai ir nekinta, ir dėmesį koncentruoja į veiksnius, formuojančius subjektų lūkesčius apie vienas kito elgesį. Struktūrinis pokytis įvyksta, kai pasikeičia santykis tarp santykinės laukiamos iš normos naudos ir deviantinio elgesio. Konstruktyvistai mano, kad identitetai ir interesai yra endogeniniai sąveikos atžvilgiu ir dėl to priklausomi kintamieji procese. Struktūrinis pokytis įvyksta, kai subjektai iš naujo nustato, kas jie yra ir ko nori. Šios mokyklos neeliminuoja viena kitos, tačiau jos yra skirtingos ir skirtingai supranta tai, kas vyksta struktūrinio pokyčio metu, ir šio reiškinio priežastis.

Konstruktyvistų manymu, kultūra pasiekia didžiausią internalizavimo tašką, kai subjektai pradeda identifikuotis su ja arba, kitaip sakant, apibendrintus *Kitus* padaro savivokos dalimi. Ši identifikacija, buvimo grupės ar „mes" dalimi jausmas yra socialinis arba kolektyvinis identitetas, suteikiantis subjektams stimulą išsaugoti savo kultūrą. Subjektai yra laikomi turinčiais kolektyvinių interesų, kai grupės gerovę padaro savitiksliu dalyku, o tai savo ruožtu padeda jiems išspręsti kolektyvinio veikimo problemas, sulaikančias egoistus. Kilus grėsmei jų kultūrai, aukštai socializuoti subjektai instinktyviai stengsis ją apginti. Subjektai lieka racionalūs, tačiau dalykas, kurio pagrindu jie apskaičiuoja naudingumą ir veikia racionaliai, yra grupė.

Ši schema yra gerokai nutolusi nuo savanaudiško socialinio gyvenimo modelio, kuris, kaip ignoruojantis grupės nuomonę, pats yra gana ekstremalus, tačiau svarbu yra pabrėžti kolektyvinio identiteto ribas. Pirma, kolektyviniai identitetai priklauso nuo santykių specifikos. Aplinkybė, kad Vokietija identifikuojasi su Prancūzijos saugumu, nieko nesako apie jos požiūrį į Braziliją. Antra, kolektyvinio identiteto spektras ir įtaka elgesiui priklauso nuo tikslų, kuriais pirmasis buvo sukurtas, ir nuo iškilusios problemos ar grėsmės. Locke'o kultūroje valstybės identifikuojasi su vienos kitų išlikimu taip, kad sunaikinimo grėsmė vienai yra suprantama kaip grėsmė visoms, tačiau tai nesukelia platesnės identifikacijos su vienos ir kitų saugumu, kadangi dauguma aspektų tai visgi yra savanaudiška kultūra. Kanto kultūroje identifikacijos spektras yra platesnis ir todėl turi sukelti kolektyvinį veikimą atsakant į bet kokį karinį grasinimą neapsiribojant vien sunaikinimo grėsme. Trečia, net kolektyvinio identiteto aprėpto santykio ar problemos viduje dažnai kils konfliktų su egoistiniais identitetais. Visaapimantis identifikavimasis, pasiekiantis esminių poreikių patenkinimo aukojimą *Kitų* naudai, yra retas dalykas. Individai nori patenkinti savo esminius poreikius, kas įvairiais laipsniais konkuruoja su grupės poreikiais, o tai, savo ruožtu, priverčia pirmuosius stengtis, kad pirmi nebūtų užgožiami pastarųjų. Tas pat yra teisinga kalbant apie grupes jų santykiuose su kitomis grupėmis. Identifikavimasis paprastai yra prieštaringas procesas, susijęs su nuolatine įtampa tarp individualizacijos siekio ir asimiliacijos.[53] Visais trimis aspektais aplinkybė, kad kul-

[53] Dėl skirtingų požiūrių į problemą žr. Brewer (1991), Kaye (1991, 10), Wartenberg (1991) ir Levitas (1995).

tūros internalizacija vyksta kartu su kolektyvinio identiteto formavimusi, neturi sutrukdyti pastebėti, kad egoistiniai identitetai gali išlikti svarbūs. Manyčiau, kad identifikavimosi spektras yra panašus į „koncentrinius ratus",[54] kai kolektyvinio identiteto prigimtis ir efektas skiriasi priklausomai nuo situacijos; laikyti tokį identitetą tiesiog altruizmu, nukreiptu į kitą sienos pusę, būtų klaidinga.

Skyrus reikiamą dėmesį šioms riboms, pagrindinė mintis, kurią norėčiau čia apginti, yra tai, kad dėl bet kurios internalizuotos kultūros ryšio su kolektyviniu identitetu pokytis šioje struktūroje sukels pokytį kolektyviniame identitete, pasireikšiantį seno identiteto išnykimu ir naujo atsiradimu. Identiteto pasikeitimas ir struktūrinė kaita nėra vienareikšmiai dalykai, kadangi identiteto formavimasis vyksta išimtinai mikrolygyje, o struktūriniai pokyčiai – makrolygyje, tačiau pastarieji kyla iš pirmojo.[55] Esant šiam ryšiui ir pasirinkus procesą šios dalies tema, toliau struktūrinės kaitos klausimas bus gvildenamas kaip kolektyvinio identiteto formavimosi problema.

Ši problema turi bendrą pobūdį, dėl to tikėtina, kad jos sprendimai, esant skirtingoms aplinkybėms, turės daug ką bendra. Nesvarbu, ar kalbama apie darbininkus, piliečius ar valstybes, esminis reikalavimas kolektyvinio identiteto formavimuisi yra vienodas, o būtent – *Aš* ir *Kito* ribų nustatymas iš naujo siekiant sukurti „bendrą grupinį identitetą" arba „bendrumo jausmą". Atrodo, kad egzistuoja nemažai būdų tai pasiekti, arba bent yra tam tikri veiksniai, figūruojantys šiame procese daugeliu atvejų. Iš to seka, kad studijos už TS sferos ribų turi būti susijusios su kolektyvinio identiteto formavimusi tarptautinėje politikoje,[56] nors anarchijos egzistavimas ypač apsunkina problemą ten, kur kiti mokslai nėra taikomi. Juo labiau problemos bendrumas nulemia tai, jog kolektyvinio identiteto formavimosi, esant anarchijai, modelis turi būti susijęs su *bet kuria* tarptautine sistema. Dėl to aš, kaip ir daugelis Realistų, esu linkęs savo modelį laikyti pritaikomą bet kokioms istorinėms ar kultūrinėms sąlygoms.

Siekdamas įgyvendinti analizės tikslus, atspirties tašku aš vis dėlto pasirinksiu Locke'o kultūrą ir pasistengsiu parodyti, kaip ji gali transformuotis į Kanto kultūrą. Vėliau bus atsakoma į klausimą, kaip ir ko-

[54] Lasswell (1972), Linklater (1990).

[55] Dėl išvedamumo ir mikroformavimosi žr. 4 skyrių.

[56] Žr., pvz., Tajfel, red. (1982), Turner ir kt. (1987), Morris ir Mueller, red. (1992), Gaertner ir kt. (1993), Brewer ir Miller (1996) bei Turner ir Bouhris (1996).

dėl dominuojantis sistemoje vaidmuo gali būti pakeistas iš varžovo į draugo vaidmenį. Tyrimas yra nukreiptas šia kryptimi, kadangi būtent ši problema iškilo šiuolaikinei tarptautinei sistemai. Nepriklausomai nuo to, buvo ar nebuvo ilgesnį istorijos laiko tarpą tarptautinė politika Hobbeso pobūdžio, valstybės sugebėjo išsivaduoti iš šios kultūros prieš kelis dešimtmečius. Dabar yra svarbu praplėsti ribotą Locke'o kultūros identifikaciją iki pilnesnio identifikavimosi esant Kanto kultūrai. Problemos sukonkretinimas papildomai leidžia išvengti nereikalingos argumentacijos. Aukščiau buvo teigiama, kad identitetai evoliucionuoja su dviejų atrankos rūšių – natūralios ir kultūrinės – pagalba. Tačiau kai tik valstybės sukuria Locke'o kultūrą, natūrali selekcija tampa palyginti nebesvarbi, kadangi valstybės nustoja nykusios. Šiomis dienomis silpnos, nesugebančios konkuruoti arba net žlugusios valstybės išgali atsikurti be ypatingų sunkumų, nes kitos valstybės pripažįsta jų suverenumą. Todėl nors natūrali atranka ir gali pasireikšti Kanto kultūroje, čia pirmoji nebus analizuojama. Tai leis man susikoncentruoti ties kultūrine atranka, tačiau tai gali apriboti galimybę pritaikyti šį modelį Hobbeso kultūrų, kurioms svarbiau natūrali selekcija, transformacijai.

Struktūrinė kaita vyksta sunkiai. Pats terminas „struktūra" paaiškina kodėl, kadangi atkreipia dėmesį į šablonus ir santykius, kurie ilgainiui išlieka stabilūs. Jei vyktų nuolatiniai pokyčiai, apskritai būtų neįmanoma kalbėti apie jų struktūrą. Šioje šviesoje Hobbeso kultūros tarptautinėje politikoje ilgaamžiškumas nestebina; kaip ir bet kuri kita kultūra, ji yra savaime išsipildanti pranašystė, kuri, vos tik įsisvyravusi, bus linkusi atsikurti. Ši tendencija turi tiek „vidinių", tiek ir „išorinių" šaltinių. Vidiniai stabilumo šaltiniai apeliuoja į subjektuose esančius veiksnius, verčiančius juos nesiekti pasikeitimų. Galiausiai tai kyla iš žmogaus ontologinio saugumo poreikio, kuris sukuria bendrą polinkį tvarkai ir numatomumui, tačiau reikšmingesnis yra vaidmenų internalizavimas identitetuose, formuojantis subjektyvius įsipareigojimus užimti objektyvias padėtis visuomenėje.[57] Galime matyti, kaip tai veikia Locke'o kultūroje, kurioje valstybės apibrėžia savo interesus, siedamos juos su varžovo vaidmeniu, kadangi „taip viskas ir vyksta". Kol sistemos palaikymas neišeina iš priimtinų ribų, atitinkančių valstybių

[57] Dėl identiteto sukeliamo įsipareigojimo žr. Foote (1951), Becker (1960), Stryker (1980) bei Burke ir Reitzes (1991).

nacionalinius interesus, mažai tikėtina, kad jos kvestionuos tokį identitetą, t. y. suteiks savo elgesiui „užprogramuotą" pobūdį.[58] Išoriniai struktūrinio stabilumo šaltiniai yra sistemos veiksniai, sulaikantys pokyčius, net jei subjektai jų siekia. Tarp pavyzdžių paminėtinas suverenitetas ir galių pusiausvyra; jie skatina vienokį elgesį ir baudžia už kitokį. Tačiau net kai kuriems subjektams pavykus apeiti šiuos barjerus mikrolygyje, valstybėms iškyla papildomas išorinis apribojimas, kad kultūros yra makrolygio reiškinys, kuris tampa nestabilus tik tada, kai yra pasiektas virimo taškas, tai yra, kai tam tikras reikšmingų subjektų skaičius pakeičia savo elgesį. Rungtyniškumui transformuoti nepakanka vien Vokietijos ir Prancūzijos; kitos didžiosios valstybės turi padaryti tą patį, kol sistemos struktūra pasikeis kaip visuma. Todėl tiek dėl vidinių, tiek dėl išorinių priežasčių kultūroms yra būdingas konservatyvumas, užtikrinantis, kad kaita būtų išimtis, o ne taisyklė.

Struktūrinis pokytis priklauso ir nuo pasirinkto kelio. Kolektyvinis identitetas tarptautinėje politikoje formuojasi ne tuščioje vietoje, o esant tam tikram kultūriniam pagrindui, kuriame reakcija į aplinkos pasikeitimus yra daugiausia egoistiška, nesvarbu, ar tai būtų kraštutinė – priešiškumo, ar švelnesnė – rungtyniškumo kultūros forma. Kelias nuo savanaudiškumo („čia") iki kolektyvinio saugumo („ten") turi vykti nuosekliai, keisdamas šią padėtį. Rezultatas nėra garantuotas. Egoizmas yra taip giliai įsišaknijęs tarptautiniame gyvenime, jog mintis apie tai, kad valstybės taps „draugais", gali pasirodyti naivi. Net jei poreikis tapti draugais yra stiprus, o, mano manymu, jis nuolat stiprėja, prisirišimas prie egoistinių identitetų negali taip paprastai baigtis. Identitetų evoliucija yra faktinių ir galimų esybių raida,[59] kurioje nėra garantuotas praeities palikimo pralaimėjimas.

Tačiau neginčytina ir tai, kad identitetai nuolat keičiasi, nuolat išbandomi, nuolat išlieka praktinio pritaikymo rezultatu. Tam tikrais atvejais jų atkūrimas nėra problemiškas, kadangi išbandymai nėra reikšmingi; tokiais atvejais analitiškai naudinga juos laikyti stabilius. Tačiau taip darydami negalime pamiršti, kad tai, ką laikome stabiliu, faktiškai yra *procesas*, kuris tiesiog vidinių ir išorinių struktūrų buvo stabilizuotas taip, kad *atrodo* stabilus. Metodologija neturi pavirsti paslėpta ontologija. Ypač svarbu šito nepamiršti analizuojant kolektyvinių iden-

[58] Žr. Steinbruner (1974) ir Burke (1991).
[59] Markus ir Nurius (1986).

titetų evoliuciją, nes jų egoistinės priešingybės pačios laikosi tik praktikos dėka. Valstybės gali būti labai prisirišusios prie egoistinių identitetų, ir kultūros, iš kurių jos yra kilusios, gali būti gana atsparios pokyčiams, tačiau tai nepaneigia fakto, kad jie yra nuolatinės raidos dalykas. Todėl valstybėms įgyvendinant egoistinę užsienio politiką, vyksta daugiau nei tiesiog esamų egoistinių poreikių realizavimas. Jos taip nustato ir atkuria ypatingą savivoką.

Analizuodamas kolektyvinių identitetų evoliuciją, aš palikau nuošaly natūralią atranką, kuri, valstybėms nustojus nykti, jau nebeturi didesnės reikšmės. Dabar norėčiau abstrahuotis nuo mėgdžiojimo – kultūrinės atrankos mechanizmo. Tačiau tuo nėra siekiama parodyti, kad šis veiksnys prarado reikšmę. Atvirkščiai, vienas svarbiausių procesų šiuolaikinėje tarptautinėje sistemoje, kai daugelis Trečiojo pasaulio ir buvusių komunistinių šalių tendencingai perima institucines bei ideologines Vakarų valstybių savybes, iš esmės gali būti paaiškintas mėgdžiojimu.[60] Tačiau visų pirmą pabrėžtina, kad ši tendencija preziumuoja jau esant kolektyvinį identitetą, šiuo atveju „Vakarus" ar „šiuolaikiškumą", kurį nori įgyti valstybės. Kaip minėjau, abstrahuodamasis nuo mėgdžiojimo, aš nesiekiu parodyti jo mažareikšmiškumo, kaip buvo daroma su natūralia atranka, be to, žemiau dėstomoje argumentacijoje ypatingas dėmesys skiriamas socialiniam mokymuisi.

Interakcionistinis proceso, kurio metu mokomasi identitetų, modelis remiasi atspindėtų vertinimų mechanizmais. Subjektai mokosi žiūrėti į save kaip į atspindį to, kaip jie yra vertinami reikšmingų *Kitų*. Pagrindinis veiksnys čia, nulemtas jėgos ir priklausomybės santykių, yra tai, kuo *Kitas* laiko *Aš* arba kokį vaidmenį jis priskiria *Aš*. Iš tikrųjų pagal racionalistinę teoriją *Aš* turi „prisiimti" identitetus, tačiau interakcionizmo esmė yra *Kito* suvokimas, struktūrizuojantis *Aš* pasirinkimus, o ne patys pasirinkimai.

Suvokimo rūšis, nulemianti priešų atsiradimą, yra žinoma kaip „reali politika", pasižyminti kitų vertinimu per savanaudiškumo prizmę, priskiriant jiems ne daugiau kaip beteisio objekto, kurį savo nuožiūra galima sunaikinti, užkariauti ar kol kas neliesti, vaidmenį. Kitame spektro gale esanti suvokimo rūšis, kurios dėka atsiranda draugiškumo santykiai, gali būti pavadinta „prosocialine" ir pasižymi tokiu požiūriu į

[60] Johno Meyerio ir jo kolegų darbas šioje srityje yra ypač įdomus; žr. 34 išnašos nuorodas.

kitus, pagal kurį ne tik yra gerbiamas kito individualus saugumas, bet ir „rūpinamasi" kito likimu, esama noro padėti kitiems ne tik tada, kai tai yra susiję su grynai savanaudišku tikslu. Šitaip žiūrėdamas į *Alter*, *Ego* priskiria *Alter* draugo vaidmenį ir, atitikus vaidmenims, tokį pat vaidmenį prisiima pats. *Ego* pastangos gali būti klaidingai suvoktos. *Alter* gali suprasti, kad saugumo palaikymo pasiūlymas yra tam tikras triukas. Kadangi atspindėtų vertinimų logika veikia remiantis tuo, kaip subjektai *suvokia* savęs įvertinimą, egzistuoja didelė tikimybė, kad atsiras neatitikimas tarp vaidmens, kurį priskiria *Kitas*, ir to, kurį prisiima *Aš*. Tačiau atkakliai įgyvendinama prosocialinė saugumo politika laipsniškai turi rasti galimybę teisingai perteikti *Ego* draugiškus ketinimus. Žinoma, *Alter*, nebūdamas tuo sudomintas, gali priešintis *Ego* pastangoms. Vien *Kito* noro tapti tavo draugu nepakanka, kad tu pats užsinorėtum su juo susidraugauti, nes tas *Kitas* gali būti tau visiškai neįdomus. Todėl viskas priklauso nuo to, kaip Alter yra prisirišęs prie savo ankstesnio identiteto ir kuris jų yra galingesnis. Galinga valstybė, įgyvendindama prosocialinę politiką, turės didesnę įtaką silpnesniųjų valstybių identitetams, o ne atvirkščiai. Tačiau galiausiai socialinės sąveikos evoliucija daugiau yra nulemiama ne jėgos, o ja siekiamų tikslų. Prosocialinis požiūris į *Kitą, tarsi* pastarasis būtų draugas, išreiškia tikslą, labiausiai tinkantį kolektyviniams identitetams kurti, ir todėl geriausiai paaiškina čia dėstomą mintį.

Gali būti nurodoma, kad taip užsidaro užburtas ratas, kadangi prosocialinis elgesys yra ne tik kolektyvinio identiteto priežastis, bet ir *pasekmė*. Tai yra teisinga, tačiau šis aspektas analizės išvadų nekeičia. „Socialinių santykių pradinis dėsnis" yra grįžtamojo pobūdžio: užsiimdami tam tikra veikla, subjektai kuria ir atkuria socialines struktūras, formuojančias ir reguliuojančias šią veiklą bei su tuo susijusius identitetus. Net pripažinus, kad subjektai ir socialinės struktūros turi abipusį kuriamąjį efektą ir priklauso vieni nuo kitų, mechanizmas, su kurio pagalba taip atsitinka, pirmiausias socialinio gyvenimo pagrindas, yra tai, ką subjektai *daro*. „Mes esame – arba tampame – savo veiksmų rezultatu". Subjektai gali veikti net prieš tai neigiję identitetų, laipsniškai suformuosiančių atitinkamą veiklą. Iliustruojant šią mintį pabrėžtina, kad (o esant Locke'o kultūrai tai yra iš tikrųjų tas, ko mes turime laukti) iš pradžių valstybės gali užsiimti prosocialine veikla iš egoistinių paskatų. Tačiau esant sąlygai, kad tokios veiklos bus laikomasi ilgesnį laiką, ji ištrins egoistinius ir sukurs kolektyvinius identitetus.

Toliau bus nagrinėjami keturi priežastiniai kompleksai, arba „pagrindiniai kintamieji", kurie turi paaiškinti, kodėl valstybės Locke'o pasaulyje užsiims prosocialine saugumo veikla ir taip stimuliuos kolektyvinių identitetų formavimąsi. Frazė „pagrindiniai kintamieji" turi atkreipti dėmesį į tai, kad šie kompleksai gali pasireikšti iš esmės skirtingais būdais. Pavyzdžiui, Kantas teigė, kad „Kanto kultūrą" turėtų sukurti respublikinės formos valstybės. Sutikdamas su šiuo teiginiu pabrėžiu, kad tas pats rezultatas – islamistinės valstybės, socialistinės valstybės, „Azijos kelio" valstybės ir pan. gali būti pasiektas skirtingais būdais. Kitaip tariant, aš norėčiau palikti atvirą galimybę, kad Kanto kultūra gali būti *įgyvendinama daugeliu būdų*. Kolektyvinio identiteto formavimosi esant anarchijai problemos nagrinėjimas socialinės teorijos dvasia, neapsiribojant pirmosios priskyrimu vien vėlesniojo dvidešimtojo amžiaus tarptautinės politikos problematikai, pasidaro lengvesnis nukreipus dėmesį nuo specifinių, turbūt šiandien vyraujančių pakankamų sąlygų, suformuluotų Kanto ir jo sekėjų, į bendresnes, būtinąsias sąlygas, kurios negali būti susiaurintos iki minėtų specifinių aspektų. Taigi daugelis Kanto argumentų apie tai, kodėl respublikinė forma turi vesti prie „nuolatinės taikos", žemiau yra kartojama, tačiau šis mąstytojas jo išvadų socialinį teorinį pagrindimą laiko aprioriniu, ir todėl nepalieka galimybės nustatyti kitų to paties rezultato pasiekimo kelių. Nėra garantijos, kad šie keliai pasiteisins praktikoje, tačiau tokia galimybė egzistuoja ir yra verta analizės.

Pagrindiniai kintamieji

Pagrindiniai kintamieji yra tarpusavio priklausomybė, bendras likimas, homogeniškumas ir savivarža. Be šių gali būti ir kitų, tačiau čia aš jų neanalizuosiu. Visi keturi skirtingai buvo nagrinėti TS moksle, tačiau šiuolaikinėje TS teorijoje tai retai buvo daroma akcentuojant kolektyvinio identiteto formavimąsi. Ankstesni regioninę integraciją tyrusių mokslininkų, tokių kaip Karlas Deutschas, Ernstas Haasas ir neofunkcionalistų darbai yra šios praktikos išimtis, todėl tai, kas dėstoma toliau, gali būti laikoma dalies socialinės teorijos ir jų teorijų atitikmeniu.[61] TS, laikant egoistinius identitetus aprioriniais, paprastai

[61] Deutsch (1954), Deutsch ir kiti. (1957), Haas (1964). Dėl neofunkcionalizmo apžvalgos žr. Tranholm-Mikkelsen (1991), o dėl neseniai pasirodžiusių Deutscho idėjų interpretacijų žr. Adler ir Barnett, red. (1998).

yra pabrėžiama, kaip kintamieji sukelia egoistų bendradarbiavimą. Mano nuomone, tikroji šių kintamųjų reikšmė pasireiškia griaunant egoistinius identitetus ir padedant sukurti kolektyvinius.

Aš skirstau kintamuosius į dvi rūšis. Pirmosios trys (tarpusavio priklausomybė, bendras likimas ir homogeniškumas) yra aktyvios arba veikiamosios kolektyvinio identiteto atsiradimo priežastys. Paskutinė (savivarža) yra leidžianti arba leidžiamoji priežastis. Visos keturios gali egzistuoti tam tikroje situacijoje, ir kuo didesnis yra skirtingų kintamųjų skaičius, tuo didesnė kolektyvinio identiteto susiformavimo tikimybė. Tačiau tam, kad pastarasis susikurtų, pakanka vieno aktyvaus kintamojo, veikiančio kartu su savivarža. Todėl pastarajai šiame procese tenka kur kas svarbesnis vaidmuo, nei iki šiol buvo įprasta manyti. Liberaliniame TS moksle į savivaržą yra žiūrima kaip į svarbią demokratinės taikos įsigalėjimo priežastį, tačiau tam pakanka vien valstybių susilaikymo nuo veiksmų (karo), nereikalaujant iš jų bendradarbiavimo. Remdamasis šia mintimi teigiu, kad savęs apribojimas turi didesnę įtaką valstybėms, leisdamas pastarosioms išspręsti fundamentalią kolektyvinio identiteto formavimosi problemą – nugalėti baimę, kad *Kitas* užgoš *Aš*.

Tarpusavio priklausomybė

Subjektai yra tarpusavyje priklausomi, kai sąveikos rezultatai kiekvienam iš jų priklauso nuo to, ką pasirinks kiti. Nors tarpusavio priklausomybe dažnai paaiškinamas bendradarbiavimas, pirmosios reikšmė vien tuo neapsiriboja; priešai gali būti taip pat priklausomi vienas nuo kito kaip ir draugai. Tarpusavio priklausomybė turi būti labiau objektyvi nei subjektyvi, kad sukeltų kolektyvinio identiteto atsiradimą, kadangi, atsiradus kolektyviniam identitetui, subjektai kartu ims žiūrėti į vieni kitų laimėjimus ar praradimus kaip į savus, tai yra taps „tarpusavyje priklausomi" pagal apibrėžimą. Santykis tarp subjektyvios tarpusavio priklausomybės ir kolektyvinio identiteto yra veikiau konstitutyviojo, nei kauzalinio pobūdžio. Problemiška yra pakeisti objektyvią priklausomybę subjektyvia, ką Kelley ir Thibautas vadina egzistuojančios pasiteisinusios struktūros vietos užleidimu keičiančiai elgesį struktūrai, pastarajai esant „psichologine transformacija", pagal kurią objektyvi tarpusavio priklausomybė tampa subjektyvaus arba ko-

lektyvinio identiteto dalimi.[62] Aš bandysiu nustatyti, kaip ir kodėl gali įvykti tokia transformacija.

Keohane'as ir Nye'as atskiria du tarpusavio priklausomybės aspektus: „jautrumą" ir „pažeidžiamumą".[63] Jautrumu yra matuojamas laipsnis, kuriuo pasikeitimai vieno subjekto aplinkoje veikia kitus subjektus, o tai nulemia kiekvienam subjektui individualių pasekmių jungtinės kontrolės apimtį.[64] Pažeidžiamumu yra išreiškiama žala, atsirasianti subjektui, nustojusiam dalyvauti tam tikrame santykyje. Tais atvejais, kai šie aspektai žymi nelygybę, gali būti kalbama apie paprastą, o ne tarpusavio priklausomybę. Jautrumas atrodo artimesnis tarpusavio priklausomybės esmei, tačiau pažeidžiamumas yra pagrindinis veiksnys, nulemiantis valstybių reakcijos pobūdį. Pažeidžiamos valstybės yra jautresnės nei savarankiškesnės šalys. Tarpusavio priklausomybė gali būti skirtingo laipsnio, kurį nulemia sąveikos tam tikromis sąlygomis „dinaminis tankumas"; aukštesnis tankumas sukelia didesnę tarpusavio priklausomybę.[65] Tačiau tarpusavio priklausomybei irgi daro įtaką situacija, kurioje ji pasireiškia, ir ne visada yra abipusiai efektyvi, tai yra pasikeitimai vienoje srityje, pavyzdžiui, ekonomikoje, gali likti nepastebėti kitoje, pavyzdžiui, saugumo sferoje.

Tarpusavio priklausomybei TS, ypač Liberalinės pakraipos, mokslas skyrė pakankamai dėmesio.[66] Daugumoje šių racionalistinės manieros darbų buvo akcentuojama tarpusavio priklausomybės įtaka elgesiui ir mažiau buvo tiriama įtaka identitetams[67]. Bihevioristinis požiūris puikiai yra išdėstytas šiuo metu klasikiniu laikomame Roberto Axelrodo darbe dėl „bendradarbiavimo evoliucijos" pakartotinai nagrinėtame „Kalinio dilemos" žaidime.[68] Panaudojęs kompiuterinę aplinką, Axelrodas parodė, kaip tarpusavio priklausomybė abipusės „Akis už akį" strategijos pagrindu gali sukurti tvirtą bendradarbiavimą, nepai-

[62] Kelley ir Thibaut (1978, 16–20); taip pat žr. Kramer ir kiti (1995, 365–366).

[63] Keohane ir Nye (1989, 12–16 ir kitose vietose).

[64] Kroll (1993, 331).

[65] Dėl sąveikos tankumo kaip tarptautinių santykių veiksnio žr. Ruggie (1983a), Buzan, Jones ir Little (1993) bei Barkdull (1995); palyginkite su Durkheim (1933/1984, 200–225).

[66] Prie Keohane ir Nye (1989) papildomai žr., pvz., Baldwin (1980), Stein (1989) ir Kroll (1993).

[67] Dėl pastarosios žr. Lasswell (1972), Crawford (1991) ir Ruggie (1993).

[68] Akselrodas (1984).

sant paskatų jį pažeisti (buvo tikrai parodyta, kad tokia strategija vyraus kitų atžvilgiu). Tarpusavio priklausomybės augimas turi dar labiau užtikrinti šį rezultatą.

Šios išvados įtikinamumas priklauso nuo ją grindžiančių prielaidų. Axelrodas daro prielaidą, kad subjektai ateitį įvertina šiandien ir sąveiką ketina tęsti. Realistai mano, kad abi šios prielaidos esant anarchijai yra ginčytinos, ir kad Axelrodas taip pat daro aiškiai neišreiškiamą prielaidą, esą subjektai kelia absoliučius, o ne santykinius tikslus, kas taip pat nėra aksioma. Šių prieštaravimų pagrindu buvo daug ir rezultatyviai diskutuota.[69] Tačiau čia mane labiau domina dvi kitos, mažiau aptartos prielaidos, kurių dėka modelis įgyja „bihevioristinių" bruožų. Pirma, teigiama, kad bendradarbiaujant nėra vartojama kalba. „Subjektai" jo žaidime yra ne žmonės, o strategijos, todėl nėra galimybės kalbėti arba derėtis dėl bendradarbiavimo rezultatų. Antra, yra minima, kad subjektai neužsiima sudėtingu mokymusi. Axelrodas pripažįsta, kad žmonės gali internalizuoti naują savo interesų turinį, tačiau tai nėra pagrindinė jo teorijos mintis, reikalaujanti nuolatinio egoizmo ir paprasto mokymosi. Šios dvi prielaidos nusako teorijos problematiką ir ją apibendrina; su jos pagalba galima paaiškinti tiek žmonių, tiek ir balandžių bendradarbiavimą. Jei subjektai gali išmokti bendradarbiauti nesinaudodami kalba ir nekeisdami savo interesų, pirmųjų bendradarbiavimo galimybės, mažėjant šių prielaidų reikšmei, tampa net didesnės. Tačiau dėl tos pačios priežasties remiantis šiomis prielaidomis gali būti nepakankamai įvertintos bendradarbiavimo realiame pasaulyje galimybės ir/arba suklystama dėl to, kaip ir kodėl vyksta bendradarbiavimas.

Konstruktyvistinės analizės metu šioms prielaidoms nėra suteikiama tokia reikšmė.[70] Pradėsiu nuo antros, susijusios su kooperacinio elgesio poveikiu egoistiniams identitetams. Kaip yra nurodyta aukščiau, egoistiniai identitetai nėra prigimtinis, egzogeniškai atsiradęs žmonių organizacijos požymis; jie yra socialinės individualumo sąlygos, reikalaujančios nuolatinio atkūrimo praktinėje veikloje. Kai žmonės, esant socialinei dilemai, pasirenka deviantinį elgesį, jie kartu atkuria ir egoistinius identitetus, nulemiančius šią dilemą. Atvirkštinė taisyklė veikia esant prosocialiniam elgesiui: pasirinkdamas bendradarbiavimą, esant

[69] Žr. Grieco (1990), Powell (1991), Snidal (1991) ir Baldwin, red. (1993).
[70] Ankstesnė šios argumentacijos versiją galima rasti pas Wendtą (1994).

socialinei problemai, *Ego* prisiima kolektyvinį identitetą, veikdamas taip, „tarsi" jam rūpėtų *Alter*, net jei iš pradžių tai yra daroma iš savanaudiškų paskatų, ir siunčia *Alter* ženklą: „Aš laukiu tokio pat tavo elgesio" (priešingo vaidmens priskyrimas). *Alter* atsakius teigiamai, *Ego* bandomasis identitetas bus užtikrintas, einant prie tolesnio bendradarbiavimo ir laipsniškai – prie kolektyvinio identiteto abipusio internalizavimo. Kitaip tariant, pagal „Mes esame savo veiksmų rezultatai" socialinės sąveikos teoriją, veikdamas taip, kaip veiktų turėdamas naują identitetą, ir mokydamas *Kitą* to, ką pastarasis turi daryti, padedamas išlikti šiam identitetui, kiekvienas subjektas ištrina ankstesnį identitetą ir išmoksta matyti save *Kito* suvokimo veidrodyje, keisdamas savivokos koncepciją. Tai yra sudėtingas mokymas, formuojantis ne vien egzistuojančius identitetus palaikančias normas, bet ir naujiems identitetams skirtas konstitutyvias normas. Dėl sąveikos metu vykstančio sudėtingo mokymosi, tarpusavio priklausomybė turės didesnį poveikį nei preziumavo Axelrodas.

Taip pat norėčiau užginčyti prielaidą, kad vykstant komunikacijai nėra vartojama kalba. Realiame gyvenime daugeliu atvejų žmonių bendravimas yra galimas būtent per kalbą. Kadangi tai yra vienas svarbiausių dalykų, atskiriančių mus nuo gyvūnų, nėra pagrįsta, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra daroma minėtos problemos prasme, nustatant, kodėl žmonės bendradarbiauja, apsiriboti teorijomis, kurių pakanka balandžių kooperacijai paaiškinti. Žmonės gali tai, kas neįveikiama balandžiams, – jie sugeba simboliškai suvokti tarpusavio priklausomybę ir taip įgyti galimybę užsiimti „intelektualia veikla" – kalbėti, lavintis, kurti mitus ir t. t. – ir su jos pagalba sukurti bendrą tarpusavio priklausomybės suvokimą bei jį išreiškiančią *Mes* sąvoką, apskritai prieš priimdami bet kokį bihevioristinį sprendimą.[71] Iš to matyti, kad jei kas nors užsinorėtų galvoti, jog situacijai būdinga tarpusavio priklausomybė, nėra garantijos, kad toks suvokimas atitiks tikrovę, tačiau jei yra lyderis ir yra galimybė aptarti, ką *Mes* turime daryti, kolektyvas gali susiburti kur kas greičiau, nei tai įvyktų nesant žodinio bendravimo, sukūrus „momentalų pasitikėjimą".[72] Iš tikrųjų, priešingai nei yra nežo-

[71] Frazė „intelektuali veikla" yra paimta iš Stiuarto Hallo (1986). Dėl intelektualios veiklos įtakos kolektyviniam veikimui ir identitetui žr. Ellingson (1995), Fearon (1998), su nuorodomis į TS – Haas, red. (1992), Shore (1996) ir Mitzen (2000). Dėl priverčiamojo kalbos poveikio žr. Bially (1998).

[72] Meyerson ir kt. (1995).

dinio bendravimo atveju, kai pasitikėjimas, jog kiti neišnaudos subjekto pasižadėjimo kolektyvui, gali atsirasti tik po ilgo bendradarbiavimo ir vartojant kalbą, toks pasitikėjimas tam tikra prasme gali gimti iš anksto, ir pats „suformuoti elgesį, kuris, kaip atrodo, turėtų būti jo pagrindas"".[73] Tai buvo pavadinta „išreikalaujamuoju" pasitikėjimu, nes subjektai iš kitų išreikalauja bendradarbiavimą, leisdami suprasti, kad pastarasis yra *laukiamas*.[74] Šiam procesui vadovauja atspindėti įvertinimai, kadangi dalis to, kas yra susiję su kalbant besiformuojančia *Mes* samprata, išreiškia *Aš* ir *Kitą* tokiais būdais, kurie sukurs prosocialinį elgesį, užtikrinsiantį bet kurio identiteto kolektyvinį vaidmenį. Tačiau iš to matyti, kad, jei bendraudami subjektai vieni į kitus žiūri per konflikto ar rungimosi prizmę, toks identitetas nesusikurs. Tokia yra savaime išsipildančios pranašystės logika: žmonės ir pasaulis bus tokie, koks yra bendras žmonių požiūris į save ir pasaulį.

Atspindėtų vertinimų poveikis identitetams gilėja ir greitėja augant priklausomumui, o tai reiškia, jog tarpusavio priklausomybės vertimas kolektyviniu identitetu bus veikiamas sąveikos intensyvumo. Vienas iš šio reiškinio padarinių, gerai žinomas iš racionalistinių darbų apie kolektyvinį veikimą, yra tai, kad augant subjektų skaičiui suburti kolektyvą darosi vis sunkiau, nes didėjant skaičiui paprastai silpnėja santykiai.[75] Tai yra ypač aktualu nežodiniam bendravimui, kadangi daugėjant subjektų, vis sudėtingiau darosi įgyvendinti tikslinį užtikrinimą, turintį lemiamą reikšmę „Akis už akį" logikai, tačiau net žodinio bendravimo efektas bus linkęs silpnėti silpnėjant santykiams. Kadangi tarpusavio priklausomybė gali būti kitokia nei nagrinėjamoji subjektų pora, ten, kur ji yra stipriausia arba, Deutscho ir kt. žodžiais, „centrinėse srityse" gali susiformuoti koncentriniai identifikacijos ratai.[76] Saugumo sferoje juos galima pavadinti „pradinėmis" saugumo dilemomis, pavyzdžiui, Prancūzija ir Vokietija bei Indija ir Pakistanas. Kita vertus, nebelikus „reikšmingų" *Kitų* poros, išnyksta perspektyva kolektyviniam identitetui visos sistemos mastu. Iš tikrųjų, net jei ryšiai tarp periferinių subjektų yra silpni, galingiausiems subjektams suformavus kolektyvinį identitetą, gali atsirasti demonstracinis efektas,

[73] Gambetta (1988, 324).
[74] Kramer ir kt. (1995, 374).
[75] Ten pat, 358, 364.
[76] Deutsch ir kt. (1957).

sukelsiantis pastarųjų mėgdžiojimą, ir taip pasireikš tai, ką Markas Granovetteris pavadino „silpnųjų ryšių galia".[77]

Realistai, kritikuojantys teiginį, kad tarpusavio priklausomybė skatina bendradarbiavimą, gina dvi pagrindines mintis: pirma, kad tarpusavio priklausomybės tarptautinėje politikoje laipsnis yra žemas arba palyginti pastovus,[78] ir, antra, net jei jis yra aukštas arba augantis, tai nesuburs valstybių. Kadangi pirma šių minčių atspindi empirinę problemą, neveikiančią teorijos logikos, šią diskusiją baigsiu aptardamas antrąją.

Prieštaraujant yra teigiama, kad tarpusavio priklausomybės gebėjimas nulemti bendradarbiavimą ir kolektyvinio identiteto formavimąsi yra stabdomas išnaudojimo baime. Augant tarpusavio priklausomybei, subjektai tampa labiau pažeidžiami, tai yra daugėja objektyvių saugumo jausmo silpnėjimo priežasčių. Ši problema nebūtinai yra esminė vidaus politikoje, kur saugumas yra užtikrinamas valstybės, tačiau pagalbos sau sistemoje subjektai gali pasikliauti tik savo jėgomis, dėl to visomis pastangomis turi minimizuoti grėsmę jų nepriklausomybei.[79] Galiausiai iš kitų bus laukiama blogiausio, nes pasitikėjimas gali baigtis dūriu į nugarą, tačiau net tos valstybės, kurios pasirenka racionalią prognozę, o ne blogiausios galimybės numatymą, bus linkusios abejoti ilgalaike bendradarbiavimo nauda ir minimizuoti jų priklausomybę nuo kitų bei rūpintis santykine nauda. Visa tai apsunkina prosocialinę veiklą, reikalingą kolektyviniams identitetams formuotis.[80]

Išnaudojimo baimė, esant anarchijai, yra natūrali ir paaiškinanti, kodėl tarpusavio priklausomybė nėra pakankama sąlyga formuotis tarpvalstybiniams kolektyviniams identitetams. Valstybės bendradarbiaus tik nugalėjusios šią baimę, o to negalima pasiekti remiantis vien tarpusavio priklausomybe. Tačiau faktiškai ši baimė yra nugalima, nes kitaip šiuolaikinės valstybės toli gražu nepasiektų esamo bendradarbiavimo lygio. Mano manymu, tai daugiausiai ir paaiškinama tuo, kad tarptautinei politikai mūsų laikais labiau būdinga yra Locke'o, nei Hobbeso kultūra, dėl ko sistema mažiau yra linkusi veikti pagal pagalbos sau taisykles (šeštasis

[77] Granovetter (1973).

[78] Waltz (1979, 120–160), Thomson ir Krasner (1989).

[79] „Priklausomumo nuo išteklių" teorijos atstovai teigė, kad visos organizacijos, o ne vien valstybės, siekia minimizuoti vienos nuo kitų priklausomybę (pvz., Pfeffer ir Salancik, 1978). Dėl konstruktyvios šios prielaidos kritikos žr. Oliver (1991).

[80] Grieco (1988).

skyrius), kartu mažėjant išnaudojimo daromai žalai. Net jei valstybės bendradarbiaujant yra išnaudojamos, jų išlikimui grėsmė kyla retai. Juo labiau Locke'o kultūra yra giliai internalizuota valstybių bendruomenės, o tai reiškia, jog valstybės mažai yra *suinteresuotos* išnaudoti kitas, kad ir koks naudingas būtų tas išnaudojimas. Valstybės riboja vienos kitų eksploataciją ne dėl to, kad jos yra priverstos tai daryti ar galvoja, kad tai atitinka jų savanaudiškumo reikalavimus, bet dėl to, kad jos to nori ir kitos valstybės apie tai žino. Kaip pamatysime toliau, žinojimas, kad kitos valstybės sutramdys *save*, yra pagrindinė sąlyga, leidžianti valstybėms suvokti teigiamąją tarpusavio priklausomybės reikšmę.

Bendras likimas

Apie bendrą likimą yra kalbama tada, kai subjektų individualus išlikimas, prisitaikymas ar gerovė priklauso nuo to, kas atsitinka su grupe kaip visuma.[81] Kaip ir tarpusavio priklausomybės atveju, kolektyvinio identiteto atsiradimą gali sukelti tik objektyviai egzistuojantis bendras likimas, nes subjektyvus „buvimo toje pačioje valtyje" suvokimas yra kolektyvinio identiteto pasekmė, o ne priežastis. Turėti bendrą likimą kartais gali būti naudinga, pavyzdžiui, kai gaunami pinigai, laimėjus bylą pagal kolektyvinį ieškinį, tačiau tarptautinėje politikoje tai dažniausiai yra susiję su negatyviais aspektais – kai grupei gresia bendras išorinis pavojus. Pastarasis gali būti socialinio pobūdžio, pavyzdžiui, toks, kokį kėlė nacistinė Vokietija kitoms Europos šalims, arba materialinio, kaip skylės ozono sluoksnyje ar branduolinis karas. Kadangi tarpusavio priklausomybė dažnai painiojama su bendru likimu, svarbu yra įsidėmėti, kad šie veiksniai nėra tapatūs.[82] Esant tarpusavio priklausomybei, kiekvieno subjekto pasirinkimas veikia kiekvieno jų gaunamą rezultatą ir sukelia sąveiką. Bendras likimas tokių pasekmių neturi. Nors toli gražu ne kiekvienas grynas amerikietis dalyvavo sąveikoje su kitais, visi jie bendrai kentėjo nuo užpuolimo europiečių, kurie laikė juos laukiniais ir elgėsi su jais atitinkamai. Tarpusavio priklausomybė kyla iš dviejų asmenų sąveikos; bendras likimas atsiranda veikiant trečiajam asmeniui, pirmus du laikančiam grupe.

[81] Sterelny (1995, 171); taip pat žr. Campbell (1958).
[82] Turner ir Bourhis (1996, 38).

Bendro likimo sąvokos vartojimas argumentuojant, yra paplitęs TS srityje, o ypač tarp Realistų, kurie šį veiksnį taiko aljansų atsiradimui paaiškinti. Suvokdamos bendrą grėsmę, kurią kėlė Vokietijos galios augimas vėlyvajame devynioliktajame amžiuje, Rusija ir Prancūzija 1893 m. pakeitė savo užsienio politiką – vietoje priešiškumo pasirinko aljansą. Kaip racionalistai, Realistai dažnai preziumuoja, kad taip yra veikiamas tik elgesys, bet neliečiama identiteto. Prancūzija ir Rusija išliko egoistės ir, sumažėjus bendrai grėsmei, galėjo nuspręsti, ar naudinga palikti aljansą; taip pasielgė Italija, 1915 m. sudariusi sąjungą su Vokietija. Prielaida, kad subjektai, esant bendram likimui, išlieka egoistai, kartais gali pasitvirtinti, ypač ankstesnėse bendradarbiavimo stadijose. Tačiau visais kitais atvejais bus kuriami kolektyviniai identitetai.

Kodėl ir kaip bendras likimas gali turėti tokį poveikį? Įdomų atsakymą formuluoja kai kurie sociobiologai, remdamiesi argumentais, kurių dėka jų autorius drąsiai galima priskirti žmogaus prigimties „Realistams". Sociobiologai ilgą laiką bandė paaiškinti altruizmą, kurio buvimas gamtoje ir visuomenėje griauna jų ginamą žmogaus, kaip iš prigimties egoistinės būtybės, modelį. Kaip Axelrodo schemoje, tradiciniame sociobiologiniame paaiškinime daugiausiai dėmesio skiriama specifiniam abipusiškumui (argumentas, susijęs su tarpusavio priklausomybe), atitinkančiam klasikinės evoliucinės teorijos akcentą genams arba individui, kaip atrankos vienetui.[83] Tačiau vėliau pasirodžiusiuose darbuose kiti teigė, kad atranka gali veikti skirtinguose lygiuose arba vienetuose, sukurtuose bendro jų elementų likimo.[84] „Grupinės atrankos" teorijoje yra daroma prielaida, kad tarpgrupinėje konkurencijoje altruistų grupės turės privalumą egoistų grupių atžvilgiu, kadangi pirmieji lengviau sugeba veikti kolektyviai ir jiems nereikia daug pastangų savo nariams sudrausminti. Žmonės visada rungtyniavo grupėmis, todėl visai nereikia stebėtis tuo, kad buvo sukurti psichologiniai mechanizmai, kaip šį tikslą pasiekti „komandiniu žaidimu".[85]

Iš to galima daryti išvadą, kad Realistams TS sferoje būtų gana nesunku sutikti su hierarchine atranka, nes jiems aktuali ir grupės (valstybės) lygio selekcija, per bendrą likimą veikianti individus. Pavyzdžiui, socialinio identiteto teorijoje, kuria Merceris bando pagrįsti Realistų da-

83 Žr. Trivers (1971).

84 Pvz., Wilson (1989), Hodgson (1991), Wilson ir Sober (1994), Sterelny (1995).

85 Wilson ir Sober (1994: 601); palyginkite su Sugden (1993).

romą grupinio egoizmo ir pagalbos sau prielaidą, teigiama, kad individų identitetai grupės *viduje* yra veikiau kolektyviniai nei egoistiniai.[86] Kolektyvinis identifikavimasis tarp valstybių tiesiog yra dar vienas grupės organizacijos lygis, kuriam gali būti pritaikomi atrankos procesai. Tačiau nepaisant išvadų, kurias galima būtų daryti iš grupinės atrankos teorijos, pastaroji, pritaikyta valstybėms, neprieštaraus pagrindinei TS prezumpcijai, kad valstybės iš prigimties yra savanaudiškos. Realistai, kaip ir racionalistai, ryžtingai gina teiginį, kad valstybės, pasitaikius pirmajai galimybei, stengsis išvengti kolektyvinės atsakomybės, todėl grupės susiformuos tik tada, kai jų nariai atrankos būdu bus skatinami jungtis arba jei „grupės vadovai" reikiamai investuos į priežiūros „institucijas".[87] Šie modeliai tapo gana sudėtingi, tačiau jų pagrindas, kad valstybės nuolat vadovaujasi savanaudiškumu, remdamosi bet kokiu netradiciniu savanaudiškumo apibrėžimu, yra akivaizdžiai klaidingas. Kadangi šis klausimas iš tikro yra sudėtingas, problemą būtų galima išspręsti preziumuojant, kad valstybės veikia taip, *tarsi* jos nuolat vadovautųsi savanaudiškumu, tačiau to nepakaks norint išsiaiškinti, kaip ir kodėl jos *tikrai* sudaro sąjungas. Realiame gyvenime valstybės dažnai bendradarbiauja ne tik dėl to, kad privalo tai daryti; atrodo, šią aplinkybę galima paaiškinti grupine atranka, veikiama bendro likimo.

Tačiau paminėtina viena su tuo susijusi problema: aplinkybė, kad altruizmas yra naudingas grupei, nepaaiškina, kaip jos nariai tampa altruistiški. Bendras likimas yra objektyvi sąlyga, kolektyvinis identitetas – subjektyvi, ir nėra garantijos, kad iš pirmos būtinai kils antra; iš jos gali kilti „kiekvienas už save" mentalitetas. Tai padeda apibūdinti pagrindinę su altruizmu asocijuojamą problemą, pripažintą grupinės atrankos teorijos šalininkų: altruizmo reikšmė nėra vienoda skirtinguose atrankos lygiuose. Net jei, esant *tarp*grupinei konkurencijai, altruistų grupei seksis geriau nei egoistų grupei, egoistai laimės grupės viduje.[88] Todėl mums reikia suformuluoti modelį, kuris paaiškintų, kaip bendras likimas grupės lygiu tampa kolektyviniu identitetu grupės nario lygiu. Be jo mes liekame su nepatenkinamu funkcionalistiniu kolektyvinio identiteto paaiškinimu. Michaelis Hechteris kaip tik šiais moty-

86 Mercer (1995).

87 Žr. Olson (1965), Moe (1984), Hechter (1987); palyginkite su Taylor ir Singleton (1993).

88 Wilson ir Sober (1994, 598).

vais kritikavo ankstesnes grupine atranka pagrįstas solidarumo teorijas.[89] Hobbeso idėjomis pagrįsta argumentacija, kuria šioje stadijoje galėtų pasinaudoti Realistai, gindami savo teoriją apie kolektyvinius identitetus grupių viduje, pabrėžia valstybės valdžios socializuojančią įtaką individų identitetams.[90] Tačiau ši argumentacija nėra veiksminga tarptautiniu lygiu.

Analizuojant skirtingus nei valstybės valdžia mechanizmus naudinga grįžti prie aukščiau išdėstytos diskusijos apie tai, kaip bihevioristiniai ir propagandos mechanizmai veikia esant tarpusavio priklausomybei. Tikėtina, kad bihevioristinis mechanizmas, apibūdintas kaip nežodinis bendravimas, bus mažiau efektyvus esant bendram likimui nei tarpusavio priklausomybės sąlygomis, kadangi paskatos bendradarbiauti pirmuoju atveju yra netiesioginės, kylančios daugiau iš trečiojo asmens, o ne iš sąveikos. Šis aspektas yra akivaizdus gyvūnų pasaulyje, kuriame bendras likimas dažniausiai nėra pakankamas bendradarbiavimui atsirasti. Tačiau jeigu šią kliūtį būtų galima įveikti, pasikartojantis nežodinis kooperacinis elgesys sugriautų egoistinius identitetus ir kolektyviniuose identitetuose internalizuotų bendradarbiavimo santykius. Suteikiant kolektyviniam identitetui „tarsi" pobūdį, pasikartojantis bendradarbiavimas veda prie mąstymo įpročių, verčiančių subjektus kooperuotis net išnykus bendro likimo išoriniams šaltiniams (NATO po 1991 m.?), tai yra ne tik dėl egzistavimo kaštų, atsirandančių palikus bendradarbiavimo režimą, bet ir dėl to, kad jie to *nori*.

Nors bendras likimas sukuria esmines kliūtis bihevioristiniams požiūriams į bendradarbiavimą, laimei, žmonės retai bendrauja vien nežodiniu būdu. Priešingai nei esant tarpusavio priklausomybei, kurios potencialios galimybės labai mažai arba visai negali būti suvokiamos simboliškai, bendras likimas, kuriamas trečiųjų asmenų, praktiškai neišvengiamai bus įsivaizduojamas simboline prasme. Tam tikrais atvejais toks suvokimas formuojasi nesunkiai, pavyzdžiui, agresoriui vienu metu keliant grėsmę dviem valstybėms. Iškilus išlikimo problemai, besiginančios šalys natūraliai apibrėžia šią situaciją bendro likimo terminais pagal principą „Mano priešo priešas yra mano draugas" ir šiuo pagrindu suvokia save kaip *Mes*, kurie turi veikti išvien, net jeigu ki-

[89] Hechter (1987, 24–25); taip pat žr. Pettit (1993, 158–163).
[90] Hanson (1984).

tais atžvilgiais jų santykiai nėra grindžiami tarpusavio priklausomybe. Tačiau tuo atveju, kai grėsmė nėra didelė, kad subjektai pradėtų suvokti situaciją kaip bendrą likimą, turi būti panaudotos tam tikros ideologinės priemonės. Šiame kontekste galima paminėti sunkumus, kurie šiandien iškyla stengiantis, kad valstybės rimtai pažvelgtų į globalinio atšilimo problemą, arba Tekumsės keliones ankstyvąjį devynioliktąjį amžių Ohajo upės baseinu; jis stengėsi įtikinti prigimtinius amerikiečius, kad jų bendras likimas yra baltųjų agresija ir dėl to jie turi susivienyti. Paminėti pavyzdžiai rodo, kad tais atvejais, kai bendras likimas nėra pakankamai akivaizdus, jo suvokimo formavimasis priklauso nuo „agentų" arba/ir „ideologinių bendrijų"[91], vadovaujančių procesui, kurio metu subjektai pakeičia *savęs* sampratą. Tačiau toks vadovavimas atsiranda ne visais atvejais.

Net esant tokiam vadovavimui bendras likimas nėra pakankamas pagrindas kolektyviniam identitetui susikurti, kadangi, kaip tarpusavio priklausomybės atveju, valstybės gali išsigąsti jų išnaudojimo kitų kolektyvo narių, kas yra ypač aktualu esant anarchijai. Istorijoje yra gausu pavyzdžių, kai nepasitikėjimas ar agresyvumas trukdė vieno bendro likimo valstybėms bendradarbiauti ir leido agresoriams jas padalyti ir nugalėti. Todėl įsitikinimas, kad tie, su kuriais bus kooperuojamasi, laikysis savivaržos, yra svarbi sąlyga įsigalėti toliau dėstomai logikai.

Homogeniškumas

Paskutinė būtina kolektyvinio identiteto formavimosi sąlyga yra homogeniškumas, arba panašumas. Organizacijos nariais esantys subjektai gali būti panašūs dviem tarpusavyje susijusiais aspektais: pagal jų korporatyvinius ir tipinius identitetus (penktasis skyrius).[92] Pirmas liečia apimtį, kuria valstybės yra izomorfinės pagal pagrindinius veiksnius, darančius įtaką institucijų formoms, funkcijoms ir priežastims. Pagal savo korporatyvinį identitetą pirminiai subjektai šiuolaikinės politikos pasaulyje yra „tapatūs vienetai": valstybės suprantamos

[91] Žr. Haas, red. (1992).

[92] Veiksnys, apsunkinantis analizę, yra tai, kad bendras likimas taip pat gali būti suprantamas kaip homogeniškumo rūšis, kurioje subjektai patiria panašius padarinius; žr. Turner ir Bourhis (1996, 38–39).

kaip centralizuotos valdžios struktūros, turinčios teritorinę monopoliją teisėtai naudoti organizuotą prievartą. Nevalstybinės formos subjektai įgyja vis didesnę reikšmę pasaulio politikoje, tačiau jie turi santykinę padėtį sistemoje, kuri išlieka „tarpvalstybine", orientuota į valstybes. Antra homogeniškumo rūšis yra susijusi su tipų įvairove tam tikro korporatyvinio identiteto ribose. Valstybių atveju šis aspektas reiškia tai, kaip viduje yra organizuota jų politinė valdžia, jų režimo tipas. Taikant šį kriterijų, šiuolaikinio pasaulio sistemos vienetai yra toli gražu ne tokie panašūs. Galima pripažinti, jog demokratijos ir kapitalizmo vaidmuo, organizuojant valstybes, dvidešimtąjį amžių nuolat augo, tačiau šios formos tikrai nėra universalios. Homogeniškumas abiem aspektais turi reikšmės kolektyvinio identiteto kūrimuisi.

Kaip jau buvo pabrėžta aukščiau, yra svarbu atskirti objektyviąją ir subjektyviąją puses. Kolektyvinio identiteto samprata preziumuoja, kad jo nariai laiko save panašiais pagal kriterijus, kurie apibūdina grupę, todėl homogeniškumo suvokimas padeda *suformuoti* kolektyvinį identitetą. Šiuo pagrindu reiškinio priežastis glūdi tarp „objektyvaus" homogeniškumo ir jos subjektyvaus suvokimo. (Yra svarbu nustatyti, iš kur atsiranda objektyvus homogeniškumas; svarbų vaidmenį čia turėtų vaidinti natūrali atranka ir mėgdžiojimas, tačiau čia šio klausimo nenagrinėsiu.)[93] Darytina prielaida, kad objektyvaus homogeniškumo stiprėjimas priverčia subjektus kitus laikyti panašiais į juos. Suvokti kitus kaip panašius į save ir identifikuotis su jais nėra tas pat, tačiau pirmas aspektas antrojo atsiradimą sukelia dviem būdais.

Pirmas, netiesioginis, efektas pasireiškia tuo, kad retesni ir mažiau rimti darosi konfliktai, kuriuos nulemia skirtumai tarp korporatyvinių ir tipinių identitetų. Šitai paaiškinama skirtingais suvokimais, ką, anot Fredžio Halliday, pirmą kartą paminėjo Edmundas Burke'as.[94] Daugybė karų kyla dėl to, kad vienos valstybės viduje prigijusius institutus ir vertybes per užsienio politiką bandoma primesti kitoms valstybėms; tai sukelia konfliktą su kitų valstybių užsienio politika, *nes* jos turi kitokius institutus ar vertybes. Kapitalistinės valstybės konfliktuoja su socialistinėmis iš dalies dėl to, kad pirmosios yra organizuotos ginti atvirą rinką, o pastarosios – uždarą. Tarp demokratinių ir autoritarinių valstybių konfliktai kyla dėl to, kad skiriasi jų vidinės ginčo sprendi-

93 Ypatingą dėmesį atkreipti į Spruyt (1994) ir Meyer ir kt. (1997).
94 Halliday (1992); palyginkite su Bukovansky (1999a).

mo normos. Atrodo, kad Huntingtono teorija apie „civilizacijų susidūrimą" taip pat remiasi prielaida, kad heterogeniškumas yra konfliktų šaltinis. Ir taip toliau. Tuo nei norima paneigti, kad skirtingos valstybės gali išmokti sugyventi taikiai, nei teigiama, kad panašūs subjektai neturės ginčų. Norima tik pasakyti, jog vidiniai skirtumai gali būti išorinio konflikto šaltinis. Todėl, kitoms sąlygoms esant lygioms, tokių skirtumų mažinimas turi padidinti valstybių interesų sutapimo tikimybę,[95] kas savo ruožtu paskatins kolektyvinių identitetų kūrimąsi griaunant egoistinių identitetų atsiradimo pagrindą, t. y. galvojimą, kad kiti nesirūpins *Aš*.

Kitas homogeniškumo efektas yra labiau tiesioginis. Esant kolektyviniam identitetui preziumuojama, jog valstybės laiko kitus panašiais į save ir taiko kriterijus, svarbius laikant juos grupe. „Prancūziją" organizuojantis kolektyvinis identitetas veikia, kai žmonės galvoja, jog jiems visiems yra bendros savybės ir prievolės, laikomos esminėmis „prancūzams". Priežastinę reikšmę turinčio žinojimo teorijoje, grindžiančioje mokslinį realizmą, yra teigiama, kad homogenizacija padeda formuotis tokiems suvokimams, kadangi ilgainiui mūsų pasaulio įsivaizdavimai darosi vis labiau nulemti jo tikrovės (žr. antrąjį skyrių). O didėjantis atitikimas tarp tikrovės ir jos suvokimo savo ruožtu bus linkęs sukelti prosocialinį elgesį pagal principą: „Jei jie yra tokie pat kaip mes, su jais reikia ir elgtis atitinkamai". Tai aiškiai suprato valstybių elitai, kurie lavinimu, emigracija ir kalbos politika stengėsi sukurti „įsivaizduojamas bendruomenes" žmonių, kuriems bendri objektyvūs požymiai, dėl ko jie yra linkę laikyti tos pačios bendruomenės narius panašiais į save ir kitokiais nei kitų valstybių piliečiai.[96] Palyginti labiau decentralizuotas homogenizacijos procesas padėjo sukurti šiuolaikinę tarptautinę visuomenę. Kad valstybės būtų laikomos šios visuomenės narėmis, jos privalo turėti tam tikrus vidaus požymius, kurie iš pradžių buvo būdingi tik Europos valstybėms.[97] Tikrumo dėlei atkreiptinas dėmesys, kad pripažinimas, jog valstybė turi tam tikrus požymius, priklauso nuo to, kas vertina situaciją, todėl diskutuotinas dalykas, kas yra iliustruojama įdomiame Ido Oreno darbe apie „demok-

[95] Pabrėžtina, kad sutampantys interesai nėra tolygūs kolektyviniams interesams: palyginkite su Keohane (1984, 51–52).

[96] Anderson (1983).

[97] Žr. Bull (1977, 22–52), Gong (1984) bei Neumann ir Welsh (1991, 347–348).

ratinių" valstybių klasifikaciją.[98] Tačiau iš to, kad objektyvi tikrovė negriežtai nulemia mūsų suvokimus, neseka, kad tarp jų *nėra* tam tikro santykio. Mokslinio realizmo požiūriu, tikrovės laikymasis remiasi teoriniu suvokimu, tačiau nėra visiškai jo *nulemiamas*, ir objektyvi realybė įvairiais būdais baudžia tuos, kurie šį niuansą ignoruoja.

Greta galimo neatitikimo tarp objektyvios tikrovės ir jos subjektyvaus suvokimo, yra dar dvi priežastys, dėl kurių homogenizacija nėra pakankama kolektyvinio identiteto susikūrimo sąlyga. Pirma, subjektai, net tam tikrais aspektais tampantys panašūs, gali išlikti skirtingi kitais atžvilgiais, ir branginti net neesminį savo skirtingumą. Ši galimybė kyla iš grupių prigimties. Grupės yra skirtos savo narių poreikiams tenkinti, todėl esant grėsmei šiam tikslui, jos stengsis apsiginti. Paprastai grėsmė pasireiškia tuo, kad viena grupė nori patenkinti interesus, kurie yra priešingi kitos grupės poreikiams (heterogeniškumo pasekmė), tačiau *homo*geniškumas yra ir pavojingas, kadangi bet kurios grupės, kaip atskiro subjekto, egzistavimas reikalauja nubrėžti ribą, atskiriančią tą grupę nuo kitų grupių („skirtingumas").[99] Homogenizacija griauna šios ribos pagrindą ir todėl iškelia pačios grupės egzistavimo prasmės klausimą. Naujų skirtumų tarp grupių atradimas ar senų sureikšminimas pagilina ribą tarp grupinių *Aš* ir *Kitas*. Šis diferenciacijos poreikis nebūtinai turi vesti prie agresijos ar nepagarbos kitų grupių atžvilgiu (prie „svetimėjimo"), ir visais atvejais blokuoti kolektyvinio identiteto formavimąsi kitais pagrindais. Tačiau jis silpnina ryšį tarp homogenizacijos ir prosocialinio elgesio net Locke'o pasaulyje, kur grupės individualumo pripažinimas yra bazinis principas. Todėl svarbiausią vaidmenį čia atlieka *Kitų* reakcija į homogenizaciją, kadangi kuo labiau *Kiti* ribos save, tuo mažesnė bus tikimybė, kad grupinis *Aš* laikys, jog jo identitetui gresia pavojus.

Antra priežastis, dėl kurios homogenizacijai gali nepavykti sukurti kolektyvinio identiteto, yra tai, kad kuo panašesni darosi subjektai, tuo mažesnė yra darbo paskirstymo tarp jų galimybė. Darbo paskirstymas padidina laipsnį, kuriuo subjektai yra vieni nuo kitų priklausomi ir patiria bendrą likimą – abu veiksniai, kaip matėme, gali būti kolektyvinio identiteto formavimosi sąlygos. Homogeniški subjektai stokoja „natūralių" funkcinių ypatybių, todėl turės mažiau paskatų sukurti ben-

[98] Oren (1995).

[99] Palyginkite su Barth (1969), Tajfel, red. (1982) ir Connolly (1991).

druomenės jausmą, ypač jei, tenkindami savo poreikius, jie yra palyginti nepriklausomi, yra kaip valstybės. Šioje šviesoje matome, kad istorinis procesas, sudarydamas sąlygas prosocialiniam elgesiui, palengvina suvokimą, esą kiti yra panašūs į *Aš*, pasiekė savo kulminaciją valstybiniams subjektams įsiviešpatavus tarptautinėje politikoje nevalstybinių subjektų atžvilgiu ir kartu sumažino poreikį prosocialiniam elgesiui, net iš esmės susilpnino jį, sukurdamas subjektus, pagal prigimtį linkusius priešintis tarpusavio priklausomybei ir funkcinei specializacijai. Ši išvada turi būti sušvelninta argumentu, kad identitetų tapatumas bent iš principo yra suderinamas su funkcine specializacija ir net palengvina pastarąją, leisdamas subjektams matyti save nariais vienos grupės, kurios viduje jie gali pasiskirstyti funkcijomis. Kad ir kaip ten būtų, iš prigimties valstybės nėra priklausomos vienos nuo kitų, kaip darbdavys ir darbuotojas arba šeimininkas ir vergas, vadinasi, bet kokia darbo specializacija yra įmanoma tik po homogenizacijos.

Apibendrinant pasakytina, kad nėra tvirto pagrindo manyti, jog korporatyvinių arba net tipinių identitetų sutapimas savaime suformuos prosocialinio saugumo politiką ir kolektyvinį identitetą. Yra daug priežasčių teigti priešingai. Europinės monarchijos buvo labai homogeniškos, tačiau nuolat kariavo tarpusavyje; tik iškilus bendrai vidinių revoliucijų grėsmei, homogeniškumas Europos arenoje tapo kolektyvinės veiklos pagrindu.[100] Socialistinių valstybių padėtis pagerėjo nedaug išnykus Sovietinei hegemonijai. Nors turėdamos bendrą kalbą, religiją ir ideologiją, arabų valstybės neparodė ypatingo vieningumo, itin po to, kai sutvirtėjo jų teritorinis suverenitetas.[101] Tačiau būtų klaidinga visiškai nesiskaityti su homogenizacija, kaip su dar viena kolektyvinio identiteto kūrimosi sąlyga, ką padarė kai kurie skeptikai.[102] Net jei teoriškai yra įmanoma įsivaizduoti be galo skirtingos sudėties bendruomenę, tikrovėje bendruomenėse turi būti tam tikras susitarimas dėl vertybių ir institucijų. Kitoms sąlygoms esant lygioms, homogeniškumas padeda pasiekti tokį susitarimą ir sumažinti konflikto atsiradimo tikimybę bei padidinti gebėjimą žiūrėti į *Kitus* kaip į tos pačios grupės narius. Žinoma, kiti veiksniai gali skirtis, tačiau tai nesumenkina homogeniškumo indėlio į čia nagrinėjamą teoriją. Tiesiog iš to seka, kad tas indėlis turi būti vertinamas atsižvelgiant į kitus priežastinius kompleksus.

100 Schroeder (1993).
101 Barnett (1995, 1998).
102 Pvz., Neumann (1996, 166).

Savivarža

Tarpusavio priklausomybė, bendras likimas ir homogeniškumas yra pakankamos sąlygos kolektyviniam identitetui susikurti ir struktūriniams pokyčiams atsirasti. Šioms sąlygoms tampant vis svarbesnėms, subjektai įgyja daugiau paskatų veikti prosocialiai; tai išplečia *Aš* egoistines ribas ir į *Aš* sąvoką įtraukia *Kitus*. Tačiau šis procesas gali prasidėti tik tada, kai subjektai nugali savo baimę būti pavergtais fiziškai ar psichiškai tų, su kuriais jie siekia identifikuotis. Visų subjektų pagrindiniai poreikiai (valstybių atveju – tai nacionaliniai interesai, kuriuos jie turi patenkinti siekdami išlikti) kyla iš jų vidinės santvarkos atsikūrimo reikalavimų. Nežiūrint į jo potencialią naudą, identifikavimasis su kitais subjektais kelia grėsmę šiam tikslui, kadangi reiškia, jog greta savo poreikių turi būti pripažįstami ir kitų poreikiai, o tai bent iš dalies gali būti problemiška. Tai, kas yra geriausia grupėms, ne visada yra geriausia individui. Siekdami išsivaduoti iš šios grėsmės, esančios egoizmo ir „Realizmo" šaltiniu, subjektai turi tikėti, kad jų poreikiai bus gerbiami ir kad jų individualumas nebus visiškai užgožtas grupės ar jai paaukotas. Tokio pasitikėjimo kūrimas yra viena svarbiausių kolektyvinio identiteto formavimo problemų ir ypač sudėtingas esant anarchijai, kur pavergimas gali būti lemtingas. Iki šiol aptarti veiksniai ne tik nepadeda išspręsti šios problemos, bet net padaro ją labai opią, versdami identifikuotis su kitais.

Pasitikėjimo problemos sprendimas tradiciškai glūdi trečiosios šalies vykdomame išoriniame spaudime. Vidinėje politikoje šį vaidmenį atlieka valstybės priverčiamoji galia. Tarptautinėje politikoje Didžiosios valstybės kartais gali prisiimti tokį vaidmenį Mažųjų valstybių atžvilgiu, tačiau hierarchinis sprendimas nėra absoliutus. Išorinio spaudimo šaltiniais gali tapti karinės technologijos ir saugumo institutai. Jei gynybos technologija yra smarkiai pranašesnė (ir apie tai yra žinoma),[103] arba kai puolimo technologija vyrauja, tačiau nėra naudojama, kaip yra abipusio susitarimo dėl branduolinės ginkluotės naikinimo atveju, valstybės sulaikomos nuo karo veiksmų ir taip, nors tai ir skamba ironiškai, gali siekti pasitikėti vienos kitomis tiek, kad galėtų atsirasti kolektyvinis identitetas. Nors Realistai dar aiškiai neišsakė pastarosios išvados, ji natūraliai seka iš argumentacijos, parodančios „individua-

[103] Jervis (1978).

laus veto" sistemos, kilusios iš valdomo branduolinio ginklavimosi, naudingumą.[104] Savo ruožtu institutai yra išorinio spaudimo veiksnys, kai jie internalizuojami tik iki pirmo ar antro „laipsnio" (šeštasis skyrius); tai reiškia, kad valstybės laikysis jų normų tik tuo atveju, jei bus priverstos tai daryti arba galvos, jog tai joms naudinga. Kadangi čia kalbama apie kolektyvinį identitetą saugumo aspektu, tokios normos yra pliuralistinės saugumo bendruomenės taisyklės: suvereniteto gerbimas ir neprievartinis konfliktų sprendimas.[105] Pirmoji taisyklė draudžia valstybėms naikinti, o antroji – net pulti vienoms kitas. Abipusės pagalbos taisyklė, kurios reikalauja Kanto kultūros kolektyvinio saugumo struktūra, nėra skirta nė vienam šių tikslų,[106] bet mažindamas valstybių baimę būti išnaudojamoms, vienas normų kompleksas gali palengvinti kito komplekso atsiradimą.

Karinės technologijos ir silpnai internalizuoti saugumo režimai gali tapti funkcionaliai lygiu Leviatano sulaikomosios galios pakaitalu, mažinančiu valstybių susirūpinimą nebūti pavergtoms ir šitaip padedančių joms pasinaudoti kolektyvinio identiteto privalumais. Tačiau net pasiekę savo aukščiausią efektyvumo lygį, jie yra tik netobulas ir laikinas problemos sprendimas, kadangi pasitikėjimo klausimas nėra jų tiesioginis dalykas. Kaip *išoriniai* sulaikomieji veiksniai, jie neįtikina valstybių, kad kiti nustos ieškoję būdų apeiti apribojimus (pavyzdžiui, investuodami į technologijas, skirtas pažeisti karinį *status quo*), arba kad kiti laikysis režimo normų, jei iškils galimybė jų nesilaikyti (nuolatinė problema esant anarchijai). Kitaip tariant, verčiamos susilaikyti tik iš išorės, valstybės nuolat turi būti susirūpinusios tuo, kad kitos tam tikru momentu atsisakys vykdyti įsipareigojimus ir pavergs jas; tai apsunkina identifikavimąsi su jomis, kadangi negalima *savaime* tikėtis, jog kitos gerbs *Aš* poreikius. Ši problema apsunkina kolektyvinio identiteto formavimąsi Leviatano veiksnio sąlygomis, kurios, Hobbeso pripažinimu, negali sukurti visuomenės, nes pasireiškia vien prievarta ir savanaudiškumu, ir akivaizdžiai yra net opesnė esant anarchijai. Iš da-

[104] Dėl individualaus *veto* sistemos žr. Kaplan (1957) ir dėl potencialios valdomo branduolinio ginklavimosi naudos – Waltz (1990); palyginkite su Deudney (1993).

[105] Kurti normas saugumo srityje yra palyginti sudėtingiau nei ekonominėje sferoje; žr. Lipson (1984).

[106] Kaip pabrėžia Hechteris (1987, 23), abipusės pagalbos normos sudaro kolektyvinį identitetą, o ne sukelia jį, todėl dėl galimos tautologijos mes negalime jų naudoti pastarajam paaiškinti.

lies šiais motyvais Norbertas Elias teigia, kad savivarža yra civilizacijos esmė.[107] Išoriniai sulaikomieji veiksniai gali padėti pasitikėjimo kūrimo pamatus, tačiau jų nepakanka šiam darbui užbaigti, nes kolektyvinis identitetas neatsiejamai yra susijęs su bent daliniu perdavimu *Kitam* pareigos rūpintis *Aš*.

Tai, ko trūksta, yra įsitikinimas, kad *Kitas* susivaržys, keldamas reikalavimus *Aš*. Jei subjektai tiki, kad kiti nesiekia jų išnaudoti, taip pat nedarys to, vedami savanaudiško oportunizmo ir bus lengviau tikėti, kad identifikuojantis su jais, subjekto poreikiai bus gerbiami net nesant išorinės priežasties tai daryti. Remiantis aukščiau pateikta argumentacija, matant pagarbą *Alter* individualumui, *Ego* savivarža suteikia *Alter* galimybę atsisakyti savo egoistinio individualumo apibrėžimo dėl identifikavimosi su *Ego*. Trumpai sakant, susilaikydami mes leidžiame kitiems žengti žingsnį į priekį ir identifikuotis su mumis, kartu įgydami galimybę identifikuotis su jais. Tai nesukuria kolektyvinio identiteto savaime, kadangi nesant pozityvių paskatų identifikuotis, savivarža tiesiog gali baigtis abejingumu. Bet esant tokioms paskatoms, kilusioms iš kitų pagrindinių kintamųjų, savivarža atlieka pagrindinį vaidmenį padėdama joms realizuotis. Gal ir paradoksalu, bet mes galime teigti, kad savivarža yra absoliutus kolektyvinio identiteto ir draugiškumo pagrindas ir kad pastarieji iš esmės kyla ne iš bendradarbiavimo aktų, nors šie taip pat yra svarbūs, bet iš pagarbos vienas kito skirtingumui.

Šios logikos pagrindinė problema, kaip pabrėžė Realistai, yra mūsų nesugebėjimas skaityti kitų mintis ir to nulemtos abejonės dėl to, ar kiti iš tikrųjų ribos savo veiksmus nesant trečiosios šalies spaudimo. Ši problema yra ypač opi pagalbos sau sistemoje, kurioje klaidingos išvados kaina gali būti lemtinga. Ir neturėdami telepatinių galių, faktiškai žmonės daugumoje situacijų sugeba daryti teisingas išvadas apie vieni kitų, net nepažįstamųjų, ketinimus. Esant priešingai, visuomenė nebūtų galima. Padėti mums daryti tokias išvadas – tai pagrindinė kultūros ar bendro žinojimo paskirtis. Ilgainiui mums tai pavyksta net nesant išorinio veiksnio, verčiančio mūsų išvadų objektą elgtis numatomu būdu. Bahamų pareigūnai, priimantys užsienio politikos sprendimus, kiekvieną rytą prabusdami žino, kad JAV neketina jų pulti

[107] Elias (1982); dėl tolesnės diskusijos, liečiančios Elias darbą, kiek jis gali būti susijęs su TS, žr. Mennel (1989) ir van Krieken (1989).

ir ne dėl to, kad jie galvoja, jog JAV yra įbaugintos stipresnės jėgos, ir ne todėl, kad, jų manymu, tą dieną, JAV paskaičiavimais, suvereniteto normų pažeidimas neatitinka JAV interesų, bet dėl to, kad jie žino, jog JAV *neleis sau* to daryti. Kaip ir bet koks žinojimas, šis nėra šimtu procentų tikras, tačiau jis yra gana patikimas, kad galėtume manyti, jog Bahamoms nėra racionalu veikti kitokiu pagrindu. Be abejo, ne visos tarptautinėje politikoje daromos išvados yra tokios patikimos, tačiau tai nėra svarbu šiai temai. Esmė yra ta, kad valstybės beveik nuolat faktiškai, jei ne tiesiogine prasme, skaito vienos kitų mintis, ir taip įgyja galimybę tikėtis, kad kitos gera valia gerbs jų individualumą bei poreikius.

Esant prielaidai, kad valstybės praktiškai žino, jog kitos susivaržys, kyla klausimas: „Kaip valstybės įgyja tokį žinojimą?" (Pabrėžtina, kad yra klausiama ne tai, kaip valstybės pradeda laikytis savivaržos, nors šie aspektai iš dalies yra susiję vienas su kitu, bet kaip kitos valstybės sužino, jog yra laikomasi savivaržos.) Yra trys savaime į galvą ateinantys atsakymai į šį klausimą.

Pirma, galima preziumuoti, jog besitęsiančio normų laikymosi dėka valstybės laipsniškai internalizuoja pliuralistinio saugumo bendruomenės institutą iki trečiojo laipsnio. Net jei iš pradžių valstybės derina savo elgesį su šiuo institutu būdamos priverstos arba savanaudiškais sumetimais, yra tikėtina, kad tolesnis normų laikymasis pagimdys identiteto ir intereso sampratą, preziumuojančią jo teisėtumą darant tokį laikymąsi pagrįstą įpročiu ar išvestinį.[108] Išoriniai spaudimo veiksniai įgauna vidinį pobūdį, ir taip socialinė kontrolė tampa pasiekiama per savikontrolę.[109] Šiame kontekste yra svarbūs atsakomumas, kadangi būtent su šio mechanizmo pagalba valstybės moko vienos kitas, kad laikytis normų yra verta. Tačiau tai paaiškina tik tai, kokiu būdu valstybės pradeda varžyti save, o ne tai, kaip jos sužino, jog kitos taip pat laikosi šio principo. Tačiau stebėdamos vienos kitų įprastu tapusį normų laikymąsi, ypač jei tai yra pagrįsta užsienio politiką formuojančių asmenų pasisakymais, kad šios normos juos tenkina, valstybės pamažu nustato, kad kitos neturi noro nei pažeisti taisyklių, nei surasti galimybių tai padaryti, ir dėl to galima tikėtis, jog jos gerbs *Aš* poreikius.

[108] Dėl įpročio vaidmens socialiniame gyvenime žr. Camic (1986), Rosenau (1986), Baldwin (1988) ir Hodgson (1997).

[109] Žr. Mead (1925), Elias (1982) ir Hurd (1999).

Toks pasitikėjimo kūrimo kelias yra ilgas. Jis gali būti vienintelis, jei valstybės galvoja, jog kitos laikosi normų tik dėl to, kad yra priverstos ar vedamos savanaudiškumo, tačiau taip yra ne visada. Todėl antras kelias, dažnai siejamas su Liberalia TS teorija, yra vidinė politika. Remdamosi pažintiniu nuoseklumu, įpročiu ir/arba dėl socialinio spaudimo, ir jei leidžia tarptautinė aplinka, valstybės, įgyvendindamos užsienio politiką, bus linkusios išorinius santykius perkelti į vidinius metodus, kuriais jos sprendžia konfliktus, organizuoja ekonominius santykius, vykdo įstatymo reikalavimus ir t. t.[110] Dauguma vidinės valstybės veiklos aspektų nekelia tikslo laikytis savivaržos užsienio politikoje, tačiau kai kurie yra tokio pobūdžio – vienas įtikinamiausių pavyzdžių yra demokratija. Nesvarbu, ar tai yra nulemta jų kultūros ar institucijų, pasirodo, kad demokratinės valstybės savo vidinės santvarkos dėka yra tvirtai nusiteikusios tarpusavio ginčus spręsti tik taikiomis priemonėmis.[111] Nors įrodymai gali atrodyti mažiau įtikinami, manau, kad panaši mintis gali būti išsakyta apie kapitalistines valstybes, pasiekusias brandesnę raidos stadiją, kai kapitalo susivienijimai tampa multinacionaliniai.[112] Aukščiau pateiktoje argumentacijoje tai paaiškina tik savivaržą, bet ne įsitikinimą, kad kiti taip pat jos laikosi. Tačiau, atsižvelgiant į jų polinkį, demokratinės valstybės turi tendenciją beveik iš prigimties laikytis saugumo bendruomenės normų ir taip pasiekia nuolatinę „trečiojo laipsnio" internalizaciją net neverčiamos dalyvauti ilgame abipusio mokymosi procese.[113] Einant abipusio mokymosi keliu, abipusio pasitikėjimo normų internalizacija prasideda nuo tam tikro taško ir vyksta iš viršaus į apačią. Pasirinkus vidinės politikos kelią, normos kažkuria prasme jau yra internalizuotos ir kitoms valstybėms turi būti atskleistos per užsienio politiką.

Trečiasis būdas įgyvendinti savivaržą gali suveikti ten, kur kiti buvo neefektyvūs: čia kalbama apie *įsipareigojimų prisiėmimą*.[114] Prisiimdamas įsipareigojimą, *Ego* bando nuraminti *Alter* susirūpinimą *Ego*

[110] Ypatingą dėmesį atkreipkite į Lumsdaine (1993), Rosenberg (1994) ir Bukovansky (1999b); dėl normų transpozicijos socialinėje teorijoje žr. Sewell (1992).

[111] Russett (1993).

[112] Dėl kapitalo sutarptautinimo įtakos valstybei žr. Murray (1971), Cocks (1980), Duvall ir Wendt (1987), Picciotto (1991) bei Shaw (1997).

[113] Taikos esant demokratijai teorijos sisteminiai aspektai yra nagrinėjami Risse-Kappen (1995).

[114] Dėl įsipareigojimo žr. Elster (1979) bei Maoz ir Felsenthal (1987); palyginkite su Deudney (1995).

ketinimais, parodydamas vienašališką iniciatyvą ir nelaukdamas lygiaverčio atsakymo iš kitos pusės. Kadangi pagalbos sau sistemoje tokia iniciatyva gali atrodyti savanaudiška, *Ego* turi įtikinti *Alter* jam rodomų ženklų tikrumu, pastebimai aukodamas *Save*. Pavyzdžiui, gali būti vienašališkai atsisakoma tam tikrų technologijų (kaip Ukraina atsisakė branduolinio ginklo) arba pasitraukiama iš okupuotų teritorijų (kaip sovietai išvedė savo kariuomenę iš Rytų Europos valstybių ir Afganistano), arba nustatomi vidiniai konstituciniai apribojimai jėgos naudojimui užsienyje (Vokietija ir Japonija po Antrojo pasaulinio karo), arba savo užsienio politika padaroma priklausoma nuo kolektyvo (kaip tam tikrose svarbiose srityse padarė Vokietija Europos Sąjungoje).[115] Žinoma, tokio pobūdžio pasiaukojimai turi prasmę tik tada, kai valstybė tikisi, jog tai nepadarys jai didelės žalos; tai yra ypač sunku pasiekti pagalbos sau sistemose (dėl saugumo „dilemos"). Taip, pasiaukojimo būtina sąlyga turėtų būti valstybės savarankiškai atlikta galimų grėsmių išsami revizija. Pastarosios išvados gali parodyti valstybei, jog tam tikro kiekio branduolinės ginkluotės pakanka, kad būtų užkirstas kelias agresijai, todėl paritetas ar dominavimas nėra reikalingi, arba kad *Alter* nėra tiek grėsmingas, kaip atrodė anksčiau, ar jo pavojingumas yra atsitiktinio pobūdžio ir priklauso nuo paties *Ego* veiksmų. Paskutinė prielaida ypač įdomi, nes pagal ją valstybė savarankiškai atpažįsta prisidėjimą prie savaime išsipildančios pranašystės įgyvendinimo ir paskui nutraukia tokį prisidėjimą, kadangi iš tos pranašystės kyla saugumo dilema, reikalaujanti kritiškai įvertinti *Mane* iš *Aš* pozicijos.[116] Mes nesame linkę laukti iš valstybių tokių sprendimų, todėl svarbia išimtimi tapo naujai mąstančių sovietų siekis pašalinti Vakarų pasiteisinimą, esą yra įbauginti Sovietų Sąjungos, ir pareiškus taikias vienašališkas iniciatyvas. Tačiau galima teigti, kad pokario Japonijos, ypač Vokietijos užsienio politika, parodo panašų savivaržos svarbumo suvokimą.

Būtų sunku palaikyti įsipareigojimų prisiėmimo strategiją ilgą laiką, jei *Kiti* visiškai neatsakytų tokiu pat būdu, todėl šiuo aspektu jos sėkmingumas ilgainiui taps priklausomas nuo bendrų savivaržos normų atsiradimo. Vistik aptariant savivaržos sąlygas yra svarbu įsiparei-

[115] Vienašališkos iniciatyvos taip pat vaidino svarbų vaidmenį atkuriant draugiškus santykius tarp Izraelio ir Egipto vėlyvaisiais septyniasdešimtaisiais; žr. Kelman (1985).
[116] Žr. Frankfurt (1971), Christman (1980) ir Rosenthal (1992).

gojimų prisiėmimą pripažinti kaip atskirą strategiją, kadangi tam tikra prasme jai atsirasti reikia mažiau sąlygų nei kitoms. Ji turi daugiau šansų pasiteisinti esant konfliktiniams santykiams, kai reliatyvios naudos siekis yra labiau priimtinas nei pozityvus abipusiškumas, ir esant asimetriniams santykiams, kai kur hegemonas turi mažiau paskatų atsakyti į Mažųjų valstybių iniciatyvą ir kai nėra valstybių, linkusių vidiniais sumetimais palaikyti taiką. Kitais žodžiais tariant, panašiai kaip yra konstruojamas kolektyvinis identitetas esant bendram likimui ir plečiantis informacijai, savivarža gali sugebėti sukurti pasitikėjimą prieš susiklostant sąlygoms, kurių tam paprastai reikia.

Apibendriname: savivarža nėra aktyvi kolektyvinio identiteto atsiradimo sąlyga, kadangi ja nėra išreiškiamas noras kaip nors padėti kitiems. Atrodo ironiška, bet iš tikrųjų stiprindama „pagarbos skirtingumui" principą, ji suformuoja dar vieną priežastį, esančią už savanaudiškumo ribų, – nesikišti į kitų valstybių gyvenimus, ir taip padaro abipusę pagalbą net dar sunkiau pateisinamą. Tačiau padėdama sukurti saugumo bendruomenę, savivarža sumažina ir valstybių baimę būti pavergtoms, perdavusi kitiems tam tikrą pareigos rūpintis *Aš* dalį, ir sudarydama sąlygas suveikti kitoms paskatoms, kylančioms iš kitų pagrindinių kintamųjų. Naudojant aukščiau minėtus sociobiologinius terminus, ji sumažina įtampą tarp atrankos lygių: mažindama grupės viduje vykstančios atrankos, nukreiptos prieš altruistus, intensyvumą, savivarža remia altruistų atrinkimą tarpgrupinėje konkurencijoje. Savivarža formuoja kolektyvinį identitetą tik kartu su kitais modelio veiksniais, bet jos vaidmuo šioje kombinacijoje yra pagrindinis.

Diskusija

Kultūrinis pagrindas tarpvalstybinio kolektyvinio identiteto formavimuisi priešinsis tol, kol jame vyraus egoistiniai identitetai ir interesai. Šis reiškinys nėra būdingas vien tarptautinei politikai. Individai priešinsis grupių kūrimui, jei tai prieštarauja jų asmeninių poreikių tenkinimui taip pat, kaip grupės priešinsis aukštesnių organizacijų formavimui, jei iš to kils grėsmė grupių poreikių įgyvendinimui. Kolektyviniai identitetai retai yra absoliutūs ar visaapimantys. Daugumoje situacijų daugiausia, ko galima tikėtis, yra koncentriniai identifikacijos ratai, kai subjektai identifikuojasi su kitais skirtingais laipsniais, pri-

klausančiais nuo to, kas jie yra ir kas yra pastatyta ant kortos, tuo pačiu metu stengdamiesi patenkinti savo asmeninius poreikius. Kita vertus, tai, kad valstybės priešinasi kolektyvinio identiteto formavimuisi, nereiškia, jog pastarasis niekada nesusikurs.

Patys egoistiniai identitetai yra palaikomi tam tikrų sąveikos formų, kurias esmingai veiks veiksniai, paminėti šiame skirsnyje.[117] Šis poveikis egoistiniams identitetams kartais buvo toks stiprus, kad valstybės prisiimdavo naują korporatyvinį identitetą (JV 1789 m., Vokietija 1871 m., Europos Sąjunga šiandien ?); tai yra procesų, apibūdintų aukščiau, loginė pabaiga. Visuotinė anarchija nėra kolektyvinio identiteto formavimosi būtina sąlyga. Prancūzijai ir Vokietijai pradėjus draugiškai sugyventi, iš esmės pasikeitė Europos politinė erdvė, tokie pat radikalūs identitetų pokyčiai įvyko Šaltojo karo metu, Viduriniuosiuose Rytuose ir kitur. Valstybės nenustos gynusios savo individualumo, tačiau tai neužkerta joms kelio padaryti to individualumo *sąlygų* labiau kolektyvinėmis.

Kaip būdas paaiškinti struktūrinius pokyčius tarptautinėje politikoje, šio skirsnio diskusija yra nebaigta dviem svarbiais aspektais. Pastarieji išryškina tai, kad aš apibūdinau tik vieną palyginti savarankišką modulį didesnėje priežastinėje grandinėje, neapibrėžęs visos struktūrinių pokyčių teorijos.

Pirma, aš nepaliečiau klausimo, kaip galima kontroliuoti pagrindines kintamąsias, tai yra, kas jas suintensyvina ar susilpnina. Toks nutylėjimas buvo naudingas ta prasme, kad buvo palikta galimybė pasireikšti kelioms kintamosioms, kas leidžia mums neapsiriboti vien liberalia demokratija, kaip keliu, vedančiu prie Kanto kultūros. Bet dėl to aš palyginti nedaug pasakiau apie vidinius veiksnius, kurie privalo būti esminiai einant bet kuriuo keliu. Kapitalistinės valstybės turi didesnę tikimybę būti tarpusavyje priklausomos nei komunistinės valstybės, demokratinės valstybės turbūt laikysis didesnės savivaržos nei fašistinės ir t.t. Šių minčių analizė nukreiptų mano argumentaciją Liberalia kryptimi; tam tikrais svarbiais aspektais mano tarptautinės politikos teorija yra Liberalinė. Tačiau iš to neturi būti daroma išvada, kad tarptautinės politikos sisteminė teorija gali būti *susiaurinta* iki vidinių veiksnių analizės labiau, nei biologija gali būti susiaurinta iki chemijos, o pastaroji – iki fizikos. Visuma visada priklauso nuo jos dalių, bet

[117] Burke (1991).

šis priklausomumas daugeliu atvejų bus pagrindo, o ne susiaurinimo pobūdžio (ketvirtasis skyrius), ir tai gali atsitikti dėl įvairių priežasčių: dėl to, kad tam tikra sisteminė savybė (čia pagrindinė kintamoji) gali būti įgyjama skirtingais būdais vieneto lygyje; dėl to, kad laipsnis, kuriuo tam tikras vieneto lygio požymis gali paveikti sistemą, priklauso nuo jo pasiskirstymo sistemoje ir to, kaip dažnai jis joje pasireiškia, ir todėl, kad dalių sąveika dažnai sukelia nenumatytų padarinių. Siekiant nubrėžti baigtą valstybės identiteto formavimosi tarptautinėje politikoje modelį svarbu suprasti, kaip pagrindinės kintamosios yra veikiamos vieneto lygio veiksnių, tačiau suvokimas, kaip šios kintamosios veikia atskirai, yra palyginti savarankiška teorinė problema, ir dėl to yra atskiras didesnio modelio komponentas.

Kitas aspektas, kuriuo diskusija kaip struktūrinių pokyčių studija nėra užbaigta, yra tai, kad joje daugiausiai dėmesio skiriama identitetų formavimuisi mikrolygyje; tai savaime nepaaiškina struktūrinių pokyčių *makro*lygyje. (Kitaip nei Neorealistai, aš nurodžiau, kad struktūros egzistuoja ir mikrolygyje, ir jose pokyčiai yra susiję su identitetų pasikeitimais, tačiau tai nėra čia keliamo klausimo dalykas.) Konkrečiai pasakysiu: kadangi internalizuotos kultūros struktūra ir jos subjektų kolektyviniai identitetai turi abipusį kuriamąjį poveikį vieni kitiems, pokyčiai pirmiausiai sukelia pasikeitimų pastaruosiuose, ir atvirkščiai. Tačiau atotrūkis tarp kultūrinio pokyčio ir identitetų kaitos vis tiek yra, nes pirmam reikia ne tik antrojo, bet ir to, kad identitetų paplitimas ir pasiskirstymas pasiektų tašką, kuriame struktūros logika tampa nauja. Locke'o kultūra su 200 narių nepakeis savo pobūdžio tik dėl to, kad du jos nariai internalizavo Kanto kultūrą, nebent jeigu jie tuo metu yra jos galingiausi nariai, tada kiti nariai gali sekti jų pavyzdžiu. Todėl, siekdami paaiškinti struktūrinę kaitą, mes turime rasti paaiškinimą ne tik individualių, bet ir kolektyvinių ar jungtinių identitetų pokyčiams, kurie dažnai esti dažnumo-priklausomumo santykio dalykas. „Tokio santykio buvimas reiškia, kad individualūs pokyčiai priklauso nuo to, ar tokie pat pokyčiai vyksta kitiems ir kaip dažnai. Iš to gali kilti nelinijinės dinamikos tipiniai bruožai: nelygūs pokyčiai ir reakcijos vėlavimas."[118] Neliesdamas tokio jungtinio poveikio priežasčių (svarbius vaidmenis čia gali atlikti mėgdžiojimas ir natūrali atranka), aš palikau neapibūdintą lemiamą reikšmę turintį struktūrinių pokyčių paaiškinimo elementą. Ta-

[118] Witt (1991, 568).

čiau net pripažinus, kad mano nagrinėta kolektyvinio identiteto formavimosi logika yra nepakankama struktūriniams pasikeitimams makrolygyje paaiškinti, ji išlieka esminis darinys mikrolygyje.

Išvados

Šiame skyriuje prie subjekto ir struktūros analizės, atliktos penktajame ir šeštajame skyriuose, buvo nagrinėjamas ir tarptautinės politikos procesas. Jį apžvelgti svarbu dar ir dėl to, kad tarptautinės sistemos struktūra yra kuriama, atkuriama ir kartais transformuojama per jos subjektų, t.y. valstybių, sąveiką. Pastarosios logika, egzistuojanti tam tikru momentu, atspindės subjektų, t.y. valstybių, charakteristiką ir sistemines struktūras, kuriose jie dalyvauja, tačiau sąveikos procesas prideda dar ir labai svarbų, galimai kintamo pobūdžio elementą, kurį reikėtų studijuoti atskirai.

Aš apibrėžiau du modelius „to, kas vyksta" socialinio proceso metu. Jie skiriasi tuo, kas būtent yra laikoma šio proceso turiniu ir dalyku. Modelyje, kurį apibūdinau kaip racionalistinį, preziumuojama, kad šio proceso dalykas yra tik bihevioristiniai pasirinkimai. Subjektų, darančių šiuos pasirinkimus, identitetai ir interesai (savybės) laikomi nepriklausomais nuo šio proceso. Socialinį procesą sudaro veiksmų subendrinimas, kad būtų patenkinti identitetai bei interesai ir derinamas elgesys prie kintančių paskatų, atrandamų aplinkoje. Konstruktyvistiniame modelyje daroma prielaida, kad subjektai sąveikaudami kinta. Pokyčių dalykas yra ne tik jų elgesys, bet ir savybės. Subjektai, reaguodami į aplinką, pasirenka elgesį, todėl šis modelis nėra priešingas racionalistinei schemai, tačiau daromos platesnės išvados apie tai, kas vyksta, neapsiribojant vien priemonių derinimu su tikslais: subjektai formuoja ir atkuria identitetus, apibūdinančius tai, kuo jie yra, kas, savo ruožtu, konstruoja interesus, kurių pagrindu pasirenkamas elgesys.

Suprantant juos šia prasme, tarp racionalistinio ir konstruktyvistinio socialinio proceso modelių nebelieka prieštaravimų. Kiekvienas jų atitinka skirtingus proceso aspektus, taigi esant platesnei reiškinių schemai, nėra pagrindo neigti, kad gali keistis tiek elgesys, tiek ir savybės. Šia prasme pasirinkimas tarp šių modelių pirmiausia yra analitinio arba metodologinio pobūdžio, priklausantis nuo mus dominančio klausimo. Iš to seka, kad būtų naudinga kiekvienam modeliui suformuluoti reikia-

mą „sąlygų kompleksą".[119] Racionalistiniai modeliai būtų naudingiausi ten, kur yra pagrįstai tikimasi, jog identitetai ir interesai nesikeis vykstant sąveikai, o konstruktyvistiniai – jei turime pagrindo manyti, jog jie keisis. Kadangi pasikeitimų tikimybė didėja ilgėjant laiko tarpui, įvestinas laiko kriterijus: racionalizmas turi būti skirtas šiai ir rytojaus dienai, o konstruktyvizmas – ilgesniam laikotarpiui. Be to, remiantis tuo, kad santykinis identiteto ir intereso stabilumas laikytinas norma, galima būtų daryti išvadą, jog racionalistinis modelis turi būti pagrindinis, o konstruktyvistinis – tikrinamas jo fone. Tačiau galima daryti ir priešingą išvadą remiantis tuo, jog *visų pirma* mes turime tiksliai nusistatyti identitetus ir interesus, kad sužinotume, ar egzistuoja sąlygų kompleksas (tai yra stabilūs identitetai), reikalingas racionalistiniam modeliui.

Iš analitinio požiūrio taško rekomenduotinas toks santykio tarp dviejų modelių apibrėžimas. Kiekvienas jų yra naudingas atsakant į tam tikrus klausimus, kurie nepaneigia vieni kitų. Tačiau pasirinkus ontologinę poziciją, išlieka nemenka problema: ar patys subjektai keičiasi, tai yra esti endogeniniai socialiniam procesui, ar nesikeičia. Jei jie yra endogeniniai, tada, net jei jie išlieka stabilūs tam tikrą laikotarpį, įgalindami mus abstrahuotis nuo jų, atsakant į bihevioristinio pobūdžio klausimus yra aišku, kad socialinio proceso metu vyks daugiau, nei tiesiog bihevioristiniai pasirinkimai. Kartu vyks subjektyvumo formų kūrimas ir atkūrimas, kadangi subjektyvumo formos pačios yra procesai, kuriems reikia atsikūrimo, kad subjektai apskritai galėtų egzistuoti. Taigi nebent racionalistai pasiruoštų įrodyti, kad identitetai *tikrai* yra egzogeniniai socialiniam procesui, kam turbūt ryžtųsi nedaugelis, tada mes esame priversti pripažinti racionalizmo metodologinį patogumą, o ne ontologinį tikrumą. Racionalistiniame modelyje lieka nepaaiškintas svarbus socialinio proceso momentas – baigtinis subjektyvumas, kurį turintys subjektai pasirenka veiksmus, remdamiesi suteiktais ir nuolatiniais identitetais bei interesais. Tačiau, darydami šiuos pasirinkimus, subjektai nuolat atkuria save kaip „esamus", ką gali aprėpti tik konstruktyvistinis požiūris.

Svarbus motyvas pabrėžti identitetų ir interesų procesinį pobūdį yra tai, kad iš to atsiranda galimybė užginčyti privilegijuotą padėtį TS teorijoje užimančią prielaidą, esą valstybės vadovaujasi savanaudiškumu, arba egoizmu. Aš parodžiau, kad, remiantis bet kuriuo laisvu nuo ba-

[119] Jepperson, Wendt ir Katzenstein (1996, 71), Checkel (1998, 346).

nalybių savanaudiškumo apibrėžimu, valstybės dauguma atvejų negali būti laikomos grynai savanaudiškomis, nors TS mokslininkai laiko, kad jos tokios yra beveik nuolat. Šios prielaidos šaknys glūdi Realizme, o ne racionalaus pasirinkimo teorijoje. Pastaroji siaurąja prasme nėra taikytina subjektų norams ir įsitikinimams, todėl gali apimti plačiausią motyvacinių prielaidų spektrą. Tačiau Realizmas teigia kategoriškai: nesvarbu, kuo užsiima valstybė, ji neišvengiamai tai darys savanaudiškais sumetimais. Realizmas yra gryna valstybės suinteresuotumo teorija.

Jei prielaida, kad valstybės yra nuolat ir iš prigimties savanaudiškos, būtų tikras savarankiškai egzistuojančios realybės apibūdinimas, ji būtų pagrindas sujungti Realizmą ir racionalistinį proceso modelį. Bet aš parodžiau, kad Realistinė valstybės interesų teorija faktiškai objektyvizuoja specifinę kultūrą ir, darydama tai, padeda jai atsikurti. Kadangi socialinis procesas priklauso nuo to, kaip mes suprantame struktūrą, kuri yra saugoma subjektų mintyse ir pasireiškia jų veiksmuose, juo daugiau valstybės galvoja kaip „Realistės", juo daugiau yra egoizmo, ir jo sisteminis rezultatas – savanaudiškumas tampa savaime išsipildančia pranašyste. Anot ekonomisto Roberto Franko:

> Mūsų įsivaizdavimai apie žmogaus prigimtį padeda ją formuoti. Tai, ką mes galvojame apie save ir savo galimybes, nulemia tai, kuo siekiame tapti; tai nusako, ko mes mokome savo vaikus tiek namuose, tiek mokykloje. Šioje vietoje labiausiai pasireiškia žalingas savanaudiškumo teorijos poveikis. Joje yra teigiama, kad elgtis moraliai, vadinasi, kviesti kitus pasinaudoti mumis. Versdama mus tikėtis blogiausio iš kitų, ji iškelia blogiausia, kas yra mumyse: bijodami atsidurti kvailio vietoje, mes dažnai nenoriai leidžiame pasireikšti savo geriausiems instinktams.[120]

Realizmo prisirišimas prie savanaudiškumo įneša indėlį į pagalbos sau pasaulių kūrimą ir palaikymą tarptautinėje politikoje. Šia prasme Realizmas numanomai atlieka savo vaidmenį ne tik ten, kuo tarptautinis gyvenimas yra, bet ir tame, kuo jis *turi* būti; jis tampa tiek normatyvu, tiek pozityvia teorija. Konstruktyvizmo dvasia pripažinę, kad egoizmas nėra amžinas dalykas socialiniame procese, mes įgyjame galimybę pastebėti, jog savanaudiškumas nėra kažkoks išorinis veiksnys, kontroliuojantis tarptautinę sistemą, tačiau pats yra pastarosios produktas. Savanaudiškumas išnyks, jei nebus palaikomas praktikoje. Struktūrinių pokyčių galimybė kyla iš šio fakto.

[120] Frank (1988, xi).

Išvados

Šios knygos dalyku buvo tarptautinio gyvenimo ontologija. Pastaroji yra objektas, kuriam dauguma TS mokslininkų nebuvo skyrę pakankamai dėmesio. Tačiau jie ir neprivalėjo to daryti. Pirminis TS socialinio mokslo uždavinys yra padėti mums suprasti pasaulio politiką, o ne nagrinėti dalykus, kurie veikiau yra priskirtini filosofijos sričiai. Tačiau net labiausiai empiriškai nusiteikę tarptautinės politikos tyrinėtojai turi „atsižvelgti" į ontologiją, nes siekdami paaiškinti, kaip tarptautinė sistema veikia, jie turi padaryti metafizines prielaidas apie tai, iš ko ji susideda ir kokia yra jos struktūra. Tai yra aktualu bet kokiems bandymams paaiškinti ne tik TS: „Joks mokslas negali būti patikimesnis už pasąmonės metafiziką, kuria jis remiasi kaip numanoma prielaida".[1] Taip yra dėl to, kad žmonės negali tiesiogiai, nesinaudodami tam tikromis priemonėmis, suvokti pasaulio. Bet kuris stebėjimas remiasi teorija, priklauso nuo jį grindžiančių, paprastai laikomų apriorinėmis ir neginčytinomis, idėjų apie tai, kokie dalykai yra ir kaip jie yra struktūrizuoti. Mes esame priklausomi nuo šių ontologinių prielaidų ypač ten, kur mūsų tyrimo objektai nėra fiziniai dalykai, kaip yra TS. Problemos kyla iš to fakto, kad, taip nulemdama mūsų suvokimą, ontologija neišvengiamai veikia mūsų savarankiškų teorijų turinį. Šioje knygoje aš stengiausi parodyti, kad Neorealistinės probleminės prielaidos apie tarptautinę politiką kyla iš šią mokslo kryptį grindžiančių materialistinės ir individualistinės ontologijų ir kad žiūrėdami į sistemą per idealistinę ir holistinę prizmes mes galime pasiekti geresnio supratimo.

Šiais laikais tradicinėse tarptautinės politikos teorijose viešpatauja materialistinė ontologija. Paprastai socialinio mokslo TS atstovai pir-

[1] Citata yra iš Alfred North Whitehead; jos šaltinis man nėra žinomas. Ji yra paimta iš Myers (1983), kuris ją panaudojo savo darbo tituliniam užrašui.

miausia atkreipia dėmesį į materialiąsias jėgas, apibrėžtas kaip galia ir interesas, o idėjomis pridengia likusius nepaaiškintus reiškinius. Toks požiūris yra akivaizdus Neorealizme, tačiau galima teigti, kad Neoliberalizmas taip pat remiasi juo. Aš gyniau idealistinę, arba socialinę, ontologiją. Mano galva, šioje ontologijoje neturi būti neigiamas ar ignoruojamas faktas, kad kultūra kyla iš gamtos, todėl aš pripažįstu ne „vien tik idėjų hipotezę, kuri gali būti asocijuojama su grynesniu, labiau radikaliu konstruktyvizmu. Tačiau idealizmas neturi būti susiaurinamas ir iki prielaidos, kad idėjos turi reikšmę tik ten, kur neveikia galia ir interesas. Išeitis yra išlaisvinti galią ir interesą nuo materializmo, parodant, kaip jų turinys ir reikšmė yra nulemiami idėjų ir kultūros. Nagrinėdami galios ir intereso sąvokas be jų būtinojo idėjomis nustatyto turinio, mes matome, kad nedaug tarptautiniame gyvenime priklauso nuo materialiųjų jėgų. Todėl prasmingiau atrodo pradėti mūsų tarptautinės politikos studijas nuo idėjų, o ypač kultūros, pasiskirstymo sistemoje, paskui pereinant prie materialiųjų jėgų, o ne atvirkščiai. Svarbiausia, kad iš tokio požiūrio kyla socialinių pokyčių galimybė. Pozicijos idealistiniuose-materialistiniuose debatuose nėra analogiškos atitinkamos teorijos atstovų įsivaizdavimams apie socialinių pokyčių lengvumą. Tačiau parodant, kad iš pirmo žvilgsnio materialiosios sąlygos iš tikrųjų yra padarinys to, ką subjektai apie jas galvoja, atsiveria jų poveikio galimybės, kurios kitaip liktų nepastebėtos.

Tai, kaip idėjos veikia galios ir intereso sąvokas, fenomenologinės tradicijos dvasia nagrinėjama ir teorijoje apie sprendimų priėmimą užsienio politikoje, kuri dėl jos ypatingo dėmesio individualiems suvokimams gali būti laikoma artima „subjektyvistiniam" požiūriui į idėjas. Be abejonės, būtų įdomu nustatyti, kokių naujų bruožų įgytų šis tyrimas, panaudojus grynesnį konstruktyvistinį metodą,[2] tačiau šios knygos tema yra tarptautinė, o ne užsienio politika. Iš to kyla klausimas, kaip valstybių institucijų turimos idėjos yra susijusios su idėjomis, formuojančiomis tarptautinės sistemos struktūrą.

Pagrindinė ontologija, kurios yra laikomasi tradicinėse tarptautinės politikos teorijose sprendžiant šią „subjekto-struktūros problemą", yra metodologinis individualizmas, ypač toks, kuris yra naudojamas racionalaus pasirinkimo ir žaidimo teorijose. Individualistai mano, kad

[2] Žr. Weldes (1999); palyginkite su Herrmann ir Fischerkeller (1995).

socialinės struktūros kyla iš anksčiau už jas atsiradusių ir savarankiškai egzistuojančių subjektų, pavyzdžiui, valstybių, sąveikos ir savybių. Aš teigiu, kad šis požiūris praktiškai yra susijęs su dviem prielaidomis, kurias dažnai ignoruoja jo šalininkai ir kurios neretai laikomos jam prieštaraujančiomis: pirma, socialinei sistemai, tokiai kaip tarptautinė sistema, yra būdingos makrolygio struktūros, antra, šios struktūros gali turėti kauzalinę įtaką („konstruoti socialine prasme") valstybių subjektų identitetams ir interesams. Tačiau individualistinė ontologija nepastebi, kad socialinės struktūros gali *kurti* pačius subjektus, kad valstybių esmė gali būti glaudžiai susijusi su valstybių sistemos struktūra. Toks yra šioje knygoje ginamas, aiškus holistinės, arba struktūralistinės, ontologijos tvirtinimas. Esant teorijos idealistiniam pagrindui, iš to kyla išvada, kad atskirų valstybių idėjų turinys ar reikšmė priklauso nuo idėjų, kurios yra bendros tam tikroms valstybėms, kad valstybės *suvokimas* priklauso nuo valstybių sisteminės *kultūros*. Šio teiginio pripažinimas yra svarbus pasirenkant teoriją ir metodą, kadangi pirmasis reiškia, jog analizuojant tai, ką valstybės galvoja, prasmingiau yra pradėti nuo tarptautinės sistemos kultūros ir judėti nuo viršaus į apačią, nei pradėjus vieneto lygio suvokimais, plėtoti tyrimą atvirkštine kryptimi. TS mokslininkai turi mąstyti veikiau kaip struktūriniai antropologai, nei kaip ekonomistai ar psichologai.[3] Savo ruožtu idealizmas ir holizmas svarbu nagrinėjant pokyčius, nes kuo giliau valstybės yra internalizavusios valstybių sistemos kultūrą, tuo sunkiau pastaroji gali būti keičiama.

Apibendrinant pasakytina, kad mano ginama tarptautinio gyvenimo ontologija yra „socialinė" ta apimtimi, kuria yra pripažįstama, jog valstybės yra susijusios vienos su kitomis visų pirma idėjomis, ir „konstrukcionistinė" ta prasme, kad šios idėjos padeda apibrėžti tai, kas ir kokios yra valstybės.

Paprastai yra manoma, kad konstruktyvistinė ontologija yra nesuderinama su gamtos mokslo pozityvistine epistemologija ir ji reikalauja specialios interpretyvistinės arba postpozityvistinės epistemologijos. Aš ginčijau šią nuostatą remdamasis realistine mokslo filosofija. Aiškinant socialinio kūrimosi procesus, nėra būtina jokia epistemologiškai skirtinga intelektinė veikla, kurios nebūtų gamtos mokslininkų naudojamame mąstyme. Abiejų sričių mokslininkai stengiasi paaiškinti, kodėl

[3] Žr. Weldes ir kt. red. (1999).

iš vieno dalyko kyla kitas, ir suvokti, kaip dalykai turi būti derinami, kad pasireikštų ši kauzalinė galia. Aplinkybė, kad šios veiklos objektai yra materialūs vienu atveju (gamtos reiškiniai) ir idealūs kitu (socialiniai reiškiniai), gali nulemti skirtingus tyrimo metodus – mes negalime paimti interviu iš bakterijos arba nustatyti, kokios mintys gimsta kuriant ląstelių struktūrą, tačiau metodai ir epistemologija nėra tas pat. *Bet kurio* mokslinio tyrimo episteminė galia, nesvarbu, ar yra naudojami interpretyvistiniai, ar pozityvistiniai metodai, priklauso nuo viešai prieinamo tyrimo įrodymo ir galimybės, kad jo išvados tam tikra plačiąja prasme gali būti nuginčytos. Jei tokio įrodymo nėra ar tyrimas skelbiamas neginčytinu, jis gali būti laikomas meno, saviraiškos, apreiškimo forma, tačiau ne bandymu pažinti pasaulį per „mokslą". Šitai negali būti pasakyta apie postpozityvistus, kurie, nepaisant jų epistemologinio reliatyvizmo, paprastai savo empirinėje praktikoje laikosi mokslo taisyklių. Jie yra numanomi realistai.

Todėl, be kita ko, šioje knygoje teigiama, kad socialinio mokslo atstovams neturi rūpėti epistemologija tiek, kaip daugeliui šiais laikais rūpi. Tikslas yra paaiškinti pasaulį, o ne ginčytis dėl to, kaip mes jį galime pažinti. Epistemologija pati turėtų rasti savo vietą moksliniuose debatuose.

Tačiau vertingų žinių galima gauti iš socialinio mokslo postpozityvistinės kritikos: mes turime pasitikėti mokslu, tiesiog reikia matyti, jog užsiimant pastaruoju, svarbūs dviejų rūšių klausimai: kauzaliniai ir konstitutyvūs. Keliant kauzalinius klausimus, siekiama nustatyti prieš tai buvusias sąlygas ar mechanizmus, kurie nulemia nepriklausomai egzistuojančius padarinius; bendrai kalbant, būtent tai mes norime sužinoti, klausdami „kodėl?" kažkas atsitiko arba „kaip?" veikia procesas. Atsakant į konstitutyvius klausimus nustatomos sąlygos, reikalingos atsirasti galimybei, padarančiai reiškinį tuo, kuo jis yra, arba suteikiančiai reiškiniui jo turimas kauzalines galias, todėl šie klausimai yra susiję su pažintiniu, o ne su gamtiniu būtinumu; būtent tai mus domina, kai klausiame „kaip yra galimas X?" arba, paprasčiau, „koks yra X?" Reiškinio suvokimas nėra galimas be atsakymų į abi klausimų rūšis, tačiau atsakymai į kiekvieną jų yra palyginti nepriklausomi vienas nuo kito.

Nėra pagrindo manyti, kad kažkas, pateikdamas kauzalinį klausimą, negali laikyti aprioriniais tų dalykų, kurie būtų ginčijami naudojantis konstitutyvia perspektyva, taip pat tam, kuris pateikia konstitu-

tyvų klausimą, nėra būtina kelti kauzalinės problemos. Nė vienas šių klausimų nėra geresnis ar svarbesnis už kitą. Abu yra *aiškinamieji*. Keliant konstitutyvius klausimus iš dalies siekiama suformuluoti apibūdinimus, tačiau tokio pat pobūdžio gali būti kai kurie kauzaliniai klausimai („kaip veikia šis variklis?"). Atsakant į konstitutyvius klausimus dažnai reikia teorijų formulavimo, ypač ten (pavyzdžiui, TS), kur mūsų tyrimo dalykas yra nematerialūs reiškiniai. Konstitutyvios teorijos paaiškina svarbius faktus. Dvigubos spiralės modelis yra atsakymas į klausimą, kaip sukurta DNR, ir atrodo keista sakyti, kad jis „nepaaiškina" ląstelių elgesio, arba kad racionalaus pasirinkimo teorijos modelis, apibūdinantis, kaip veikia racionalūs subjektai, „nepaaiškina" žmogaus elgesio. Iš šių pavyzdžių matyti, kad skirtumas tarp kauzalinių ir konstitutyvių klausimų neatitinka ribos tarp gamtos ir socialinių mokslų. Tiek gamtos, tiek socialiniai mokslininkai kelia abiejų rūšių klausimus. Tai leidžia mums, užuot epistemologiškai polemizuojant apie tai, ar socialiniai mokslai turi tapti socialine fizika, plėtoti produktyvesnę diskusiją apie abiejų rūšių klausimų, pateikiamų abiejose mokslo srityse, logikas ir tarpusavio skirtumus.

Kauzalinių ir konstitutyvių klausimų atskyrimas ir jų abiejų priskyrimas TS socialinio mokslo sričiai tik iš dalies yra svarbus dėl to, kad jie yra skirtingi. Tuo taip pat yra keliamas kitas svarbus tikslas – analizuojama pažinimo sociologija TS.

Tradiciniai TS arba, bendrai kalbant, politinis mokslas, praktiškai visa apimtimi yra orientuoti į kauzalinius klausimus. Konstitutyvūs tyrimai yra sunkiai pripažįstami atskira, turinčia savarankišką reikšmę, mokslo dalimi. Neginčysiu, kad kelti kauzalinius klausimus yra naudinga. Socialiniai reiškiniai, įskaitant valstybę ir valstybių sistemą, yra tam tikra prasme objektyvūs faktai ar dalykai, kurie susiję tarpusavyje priežastiniu ryšiu kaip gamtos reiškiniai. Tačiau socialiniai reiškiniai yra ne tik dalykai, bet ir procesai. Todėl yra svarbu pastebėti, kad, laikydami juos „dalykais", mes juos sukaustome, sureikšmindami vieną jų plėtros momentą, neatsižvelgdami į juos palaikančius procesus. Laikinas ištraukimas iš konteksto yra naudingas, nes iš tikrųjų turime išnešti už skliaustelių arba laikyti aprioriniais tam tikrus procesus, kad galėtume tęsti kasdienį gyvenimą. Tačiau visais atvejais taip daryti negalima. Gamtinio kauzalinio požiūrio į socialinį gyvenimą pervertinimas sudaro sąlygas pamiršti, kad socialiniai reiškiniai yra *socialiniai*, sukurti praktikoje realizuotų idėjų. Kadangi šios idėjos kyla iš *mūsų* idė-

jų, ignoruodami tai, kad socialiniai reiškiniai yra socialiniai, mes pamiršime, kad esame jų autoriai ir kūrėjai. Dėl to, užuot tirdami socialines sistemas voliuntaristiškai, kaip mūsų įsivaizdavimų ir ketinimų produktą, mes žiūrėsime į jas deterministiškai, kaip į mus veikiančias gamtos jėgas, kurias kontroliuojame taip pat mažai, kaip vėją ir lietų. Kauzalinė ar „problemoms spręsti skirta" teorija suteikia mums galimybę kontroliuoti problemas tokių sugamtintų socialinių pasaulių ribose, tačiau ji nepadeda išnagrinėti juos grindžiančių prielaidų.

Konstitutyvioji, arba kritinė, teorija primena mums, kad socialiniai reiškiniai, tokie kaip tarptautinė sistema, yra žmonių sukurtos idėjos. Atsakydami į konstitutyvius klausimus, kaip reikia suderinti socialinius reiškinius, kad šie įgytų jų turimas kauzalines galias, mes išsiaiškiname vaidmenį, kurį vaidina mūsų pačių veikla palaikant iš pirmo žvilgsnio atrodančius objektyviais socialinius faktus – „anarchijos logiką". Iš to irgi gali gimti naujų dalykų derinimo būdų. Konstitutyvių teorijų formulavimas savaime neužtikrina, kad visuomenė stengsis pakeisti savo socialinius reiškinius, tačiau jis sudaro sąlygas tokio pobūdžio kritiniam mąstymui. Gorbačiovo Naujasis mąstymas pasireiškė kaip gilus ir konceptualus „buvusių" JAV ir Sovietų Sąjungos santykių įvertinimas iš naujo. Tai buvo konstitutyvus teorizavimas, nors ir ne visai mokslinis, remdamasi kuriuo Sovietų Sąjunga sugebėjo vienašališkai ir vos ne per vieną naktį nutraukti konfliktą, iki tol atrodžiusį neįveikiamą. Galbūt objektyvios sąlygos buvo tokios, kad Sovietų Sąjunga „buvo priversta" pakeisti savo idėjas apie Šaltąjį karą, tačiau tai nedaro įtakos faktui, jog tam tikra nemažareikšme prasme šios idėjos ir „buvo" Šaltasis karas, todėl jų keitimas iš esmės pakeitė tikrovę.

Taigi išryškindamas vaidmenį, kurį mūsų veikla vaidina palaikant socialinius reiškinius, konstitutyvus teorizavimas padidina mūsų kolektyvinį gebėjimą kritiškai įvertinti save, tai yra sustiprina „refleksyvumą".[4] Tai mums leidžia teisingai žiūrėti į socialinę aplinką ir padeda nugalėti bet kokį polinkį į determinizmą. Be to, šis požiūris atveria mums galimybę labiau pasitikėti savimi pasirenkant judėjimo kryptį. Refleksyvūs samprotavimai galimi tik socialinių, bet ne gamtos reiškinių atžvilgiu. Materialios struktūros negali užsiimti išvestinio lygio arba savo pačių refleksija, kadangi jos nėra idėjos. Individualiame lygyje mes visi daugmaž mąstome refleksyviai, ir, kaip parodo Sovietų Są-

[4] Žr. Kohut (1985, 209–11).

jungos Naujojo mąstymo pavyzdys, tą patį sugeba daryti valstybės. Kyla klausimas: ar gali valstybių *sistema* pasiekti refleksyvumo lygį? Jeigu tarptautinė sistema iš esmės yra idėjų struktūra, ar gali ši struktūra pasiekti „savivokos" lygį, o jei gali, kokių tam reikia sąlygų? Tam tikra prasme tai jau įvyko. Pagal principą „Mes paklūstame tam tikroms taisyklėms" į save žiūri ne tik šiuolaikinės valstybės – jau nuo Vienos kongreso 1815 m. valstybės pradėjo plėtoti kolektyvinį išvestinio lygio supratimą apie tai, kaip veikia šis kolektyvinis identitetas ir ko reikia jam palaikyti.[5] Ši kylanti kolektyvinė savimonė yra įsišaknijusi ir išreiškiama tarptautinės visuomenės „viešojoje sferoje", besiformuojančioje erdvėje, kur valstybės apeliuoja į viešąjį interesą, siekdamos užtikrinti vienos kitų atsakomybę ir įgyvendinti savo bendrus reikalus.[6] Tarptautinės viešosios sferos formavimasis reiškia besikuriant bendrą savimonę, galbūt šiuo metu esančią tik pradinėje stadijoje, apie tai, kaip valstybių idėjos ir elgesys padaro iš anarchijos logikos savaime išsipildančią pranašystę.

Kartu su šia savimone ateina galimybė paveikti save siekiant pakeisti nusistovėjusias taisykles ir padaryti tarptautinę visuomenę kontroliuojamą racionaliomis priemonėmis. Žmonių atžvilgiu mes tai vadiname „terapija", arba „būdo planavimu";[7] kalbant apie tokias socialines sistemas, kaip tarptautinė visuomenė, tai turėtų būti vadinama „santvarkos tobulinimu", „projektavimu" arba „valdymu".[8] Bandymas sukurti institucijas, skirtas tam tikra linkme nukreipti tarptautinės visuomenės evoliuciją, neabejotinai savaime neturėtų numatytų pasekmių,[9] kylančių ir dėl to, kad tarptautinė sistema yra anarchija, kenčianti nuo visų „heterocefalijos" minusų. Tačiau refleksyvioje sistemoje egzistuoja bent galimybė planuoti ir pasireikšti kolektyviam racionalumui, kurio nėra materialioje sistemoje.

[5] Schroeder (1993); dėl tarptautinio valdymo žr. Rosenau ir Czempiel, red. (1992) ir Young (1994).

[6] Dėl tarptautinės viešosios sferos šia prasme žr. Lynch (1999), Mitzen (2000). Dėl platesnių viešosios sferos koncepcijų žr. Bohmann ir Lutz-Bachmann, red. (1997).

[7] Elster (1983b); Bovens (1992).

[8] Žr. Buchanan (1990), Horowitz (1991), Goodin red. (1996), Soltan ir Elkin, red. (1996) ir Luchmann (1997).

[9] Iš ko kyla įdomus klausimas apie santykį tarp planavimo ir labiau nesąmoningo sisteminės evoliucijos proceso, kurį aš nagrinėjau septintame skyriuje. Gerą įvadą į šį klausimą pateikia Vanberg (1994).

Kolektyvios refleksijos tarptautiniame lygyje galimybė išryškina faktą, kad Realizmo problema kyla ne iš to, kad jo atstovai pagrindinį dėmesį skiria valstybei. Valstybių sistemos projektas nėra iš prigimties reakcionistinis arba nesugebantis sukelti progreso. Realizmo problema yra jo individualistinė ir materialistinė struktūros ontologija, o ne tai, kad jo pagrindinis dalykas yra valstybė. Konceptualizuojant sistemos struktūrą iš naujo holistiniais ir ypač idealistiniais terminais, tampa įmanoma kelti konstitutyvius klausimus, kurie gali prisidėti prie sistemos progresyvios evoliucijos. Mes turime tirti ne tik aplink valstybės sąvoką esančius veiksnius, bet ir ieškoti jų valstybės viduje, žiūrėti per ją.

Planuojamasis požiūris į tarptautinį gyvenimą nusako dvi išvadas. Pirma pabrėžia dialogo tarp TS ir Politinės teorijos bei Normatyvinių TS sričių svarbą, kuri iki nesenų laikų buvo nutylima dėl to, kad Politinė teorija didžiąja dalimi buvo orientuota į santykius, susiklostančius šalių viduje, ir dėl apribojimų, kuriuos normatyviniams klausimams TS taikė Realizmo šalininkai.[10] Tikrumo dėlei pabrėžtina, kad siekdamas suvokti savo tikslus, planavimo mokslas turi nuodugniai išnagrinėti aiškinamuosius arba pozityvius klausimus; jis turi tapti mokslu, naudotinu nustatant tai, kas veikia, kaip ir kodėl. Tačiau šiuose rėmuose paprastai turi egzistuoti plati erdvė institutams pasirinkti. Pastarieji yra iš esmės normatyvinio pobūdžio, susiję su klausimu „*kas* turi būti planuojama?" Kaip galime subalansuoti individų, grupių ir valstybių teises, kurdami tarptautinę tvarką? Kaip galime užtikrinti transnacionalinių galios struktūrų demokratinę atskaitomybę? Kaip šiuose klausimuose turi pasireikšti samprotavimai dėl teisingumo skirtingų kartų atžvilgiu? Pozityvus TS mokslas iš esmės nėra skirtas atsakyti į tokius klausimus; jis tesiūlo negalutinius variantus to, ką turime daryti. Politinė, arba Normatyvinė, TS teorija gali neturėti atsakymų, tačiau jos bent yra sukurtos šiems klausimams iškelti. Faktiškai Pozityvus ir Normatyvinis TS mokslas turi veikti kartu, kadangi Pozityvioji teorija atkreipia dėmesį į institutų tikrovę ir priklausomumą nuo egzistuojančioje sistemoje pasirinkto kelio, kas yra būtina norint išvengti utopizmo siekiant normatyvinių tikslų.[11] Iš esmės refleksyvi orien-

[10] Dėl ženklų, parodančių dialogo tarp šių dviejų sričių atgaivinimą, žr. Connolly (1991), Held (1995), Linklater (1998) ir Onuf (1998); palyginkite su Wight (1966).

[11] Booth (1991) ir Goodin (1995) išdėstyti gilūs samprotavimai dėl idealų ir realybės derinimo problemos.

tacija į planavimą suteikia faktų tyrinėtojams ir vertybes analizuojantiems mokslininkams bendrą dalyką pasaulio politikoje, ko nesugeba padaryti materialistiškai nusiteikęs Realizmas.

Tai veda prie kito klausimo, liečiančio santykį tarp teorijos ir praktikos. Skirtingos žinojimo sritys yra taikomos skirtingiems tikslams. „Realizmas" gali būti apibrėžiamas kaip pozicija, kurios šalininkai teigia, jog tarptautinio gyvenimo kultūra nepriklauso nuo to, kaip elgiasi valstybės, dėl ko TS tyrinėtojai privalo laikyti kultūrą jau esančią, galutinai apibrėžti ją ir stengtis padėti valstybėms veikti efektyviausiai jos rėmuose. Šios teorijos rūšies formuluojamos žinios yra naudingos sprendžiant problemas egzistuojančios sistemos viduje, tačiau negali padėti norint pakeisti pačią sistemą. Dėl to problemų sprendimui skirta teorija realiame pasaulyje yra veiksminga atkuriant *status quo*, o Realizmas šia prasme, nepaisant jo pretenzijų į nešališkumą, tampa tiek normatyvia, tiek moksline teorija. Savo ruožtu „Idealizmą" galima apibūdinti kaip požiūrį, teigiantį, kad tarptautinis gyvenimas priklauso nuo to, ką valstybės daro – kad anarchija yra tai, kuo ją paverčia valstybės ir kad TS mokslas dėl to turi stengtis parodyti, kaip valstybės kuria šią kultūrą ir šiuo pagrindu gali ją pakeisti. Žinios, gaunamos kaip refleksyvios ar kritinės teorijos rezultatas, labiau tinka siekiant pakeisti pasaulį, o ne veikti egzistuojančioje tikrovėje. Abi žinių rūšys yra mokslinio pobūdžio, tačiau turi skirtingus normatyvinius tikslus. Todėl tampa svarbu atsakyti į klausimą, *kam* yra skirtas TS mokslas.[12] Atsakymo į šį klausimą socialinio mokslo atstovai vieni pateikti negali, tačiau Idealizmas, sudarydamas pagrindą refleksyviam mąstymui, bent suteikia mums galimybę rinktis.

[12] Žr. Wendt (1999).

Bibliografija

Abbott, Andrew (1995) "Things of boundaries," *Social Research*, 62, 857–883.

Abrams, Dominic and Michael Hogg, eds. (1990) *Social Identity Theory*, New York: Harvester Wheatsheaf.

Abrams, Philip (1988) "Notes on the difficulty of studying the state," *Journal of Historical Sociology*, 1, 58–89.

Achen, Christopher (1989) "When is a state with bureaucratic politics representable as a unitary rational actor?" manuscript presented at the 1989 International Studies Association meeting, London.

Adler, Emanuel (1991) "Cognitive evolution: A dynamic approach for the study of international relations and their progress," in E. Adler and B. Crawford, eds., *Progress in Postwar International Relations*, New York: Columbia University Press, pp. 43–88.

(1997a) "Imagined (security) communities: Cognitive regions in international relations," *Millennium*, 26, 249–277.

(1997b) "Seizing the middle ground: Constructivism in world politics," *European Journal of International Relations*, 3, 319–363.

Adler, Emanuel and Michael Barnett, eds. (1998) *Security Communities*, Cambridge: Cambridge University Press.

Adler, Emanuel and Beverly Crawford, eds. (1991) *Progress in Postwar International Relations*, New York: Columbia University Press.

Adler, Paul and Bryan Borys (1993) "Materialism and idealism in organizational research," *Organization Studies*, 14, 657–679.

Agnew, John (1994) "The territorial trap: The geographical assumptions of international relations theory," *Review of International Political Economy*, 1, 53–80.

Alcoff, Linda (1993) "Foucault as epistemologist," *The Philosophical Forum*, 25, 95–124.

Alexander, C. Norman and Mary Glenn Wiley (1981) "Situated activity and identity formation," in M. Rosenberg and R. Turner, eds., *Social Psychology*, New York: Basic Books, pp. 269–289.

Alford, C. Fred (1989) *Melanie Klein and Critical Social Theory*, New Haven: Yale University Press.

(1994) *Group Psychology and Political Theory*, New Haven: Yale University Press.

Alker, Hayward (1996) *Rediscoveries and Reformulations*, Cambridge: Cam bridge University Press.

Allison, Graham (1971) *The Essence of Decision*, Boston: Little, Brown.

Almond, Gabriel (1988) "The return to the state," *American Political Science Review*, 82, 853–74.

Almond, Gabriel and Sidney Verba (1963) *Civic Culture*, Boston: Little, Brown.

Althusser, Louis and Etienne Balibar (1970) *Reading Capital*, London: New Left Books.

(1971) "Ideology and ideological state apparatuses," in Althusser, *Lenin and Philosophy and Other Essays*, New York: Monthly Review Press, pp. 127–186.

Anderson, Benedict (1983) *Imagined Communities*, London: Verso.

Andrews, Bruce (1975) "Social rules and the state as a social actor," *World Politics*, 27, 521–540.

Antholis, William (1993) "Liberal democratic theory and the transformation of sovereignty," Ph. D. dissertation, Yale University.

Antony, Michael (1993) "Social relations and the individuation of thought," *Mind*, 102, 247–61.

Archer, Margaret (1982) "Morphogenesis versus structuration: On combining structure and action," *British Journal of Sociology*, 33, 455–483.

(1995) *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*, Cambridge: Cambridge University Press.

Argyris, Chris and Donald Schon (1978) *Organizational Learning: A Theory of Action Perspective*, Reading, MA: Addison-Wesley.

Ashley, Richard (1983) "Three modes of economism," *International Studies Quarterly*, 17, 463–496.

(1984) "The poverty of neorealism," *International Organization*, 38, 225–286.

(1987) "The geopolitics of geopolitical space: Toward a critical social theory of international politics," *Alternatives*, 12, 403–434.

(1988) "Untying the sovereign state: A double reading of the anarchy problematique," *Millennium*, 17, 227–262.

Atterton, Peter (1994) "Power's blind struggle for existence: Foucault, genealogy, and Darwinism," *History of the Human Sciences*, 7, 1–20.

Augoustinos, Martha and John Michael Innes (1990) "Towards an integration of social representations and social schema theory," *British Journal of Social Psychology*, 29, 213–231.

Axelrod, Robert (1984) *The Evolution of Cooperation*, New York: Basic Books.

Bach, Kent (1975) "Analytic social philosophy – basic concepts," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 5, 189–214.

Bach, Robert (1982) "On the holism of a world system perspective," in

T. Hopkins and I. Wallerstein, eds., *World-Systems Analysis*, Beverly Hills: Sage, pp. 159–180.

Badhwar, Neera Kapur, ed. (1993) *Friendship: A Philosophical Reader*, Ithaca: Cornell University Press.

Baldwin, David (1979) "Power analysis and world politics," *World Politics*, 31, 161–194.

(1980) "Interdependence and power: A conceptual analysis," *International Organization*, 34, 471–506.

Baldwin, David, ed. (1993) *Neorealism and Neoliberalism*, New York: Columbia University Press.

Baldwin, John (1988) "Habit, emotion, and self-conscious action," *Sociological Perspectives*, 31, 35–58.

Baldwin, Thomas (1992) "The territorial state," in H. Gross and R. Harrison, eds., *Jurisprudence: Cambridge Essays*, Oxford: Clarendon Press, pp. 207–230.

Barkdull, John (1995) "Waltz, Durkheim, and international relations: The international system as an abnormal form," *American Political Science Review*, 89, 669–680.

Barkin, Samuel and Bruce Cronin (1994) "The state and the nation: Changing norms and the rules of sovereignty in international relations," *International Organization*, 48, 107–130.

Barnes, Barry (1988) *The Nature of Power*, Oxford: Polity Press.

Barnett, Michael (1993) "Institutions, roles, and disorder: The case of the Arab states system," *International Studies Quarterly*, 37, 271–296.

(1995) "Sovereignty, nationalism, and regional order in the Arab states system," *International Organization*, 49, 479–510.

(1998) *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*, New York: Columbia University Press.

Bar-Tal, Daniel (1990) *Group Beliefs*, New York: Springer-Verlag.

Bartelson, Jens (1995) *A Genealogy of Sovereignty*, New York: Cambridge University Press.

Barth, Frederik, ed. (1969) *Ethnic Groups and Boundaries*, Boston: Little, Brown.

Bates, Robert, Rui J.P. de Figueiredo Jr., and Barry Weingast (1998) "The politics of interpretation: Rationality, culture, and transition," *Politics and Society*, 26, 221–256.

Becker, Gary (1996) *Accounting for Tastes*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Becker, Howard (1960) "Notes on the concept of commitment," *American Journal of Sociology*, 66, 32–40.

Bellamy, Richard *et ali*, eds. (1995) *Democracy and Constitutional Culture in the Union of Europe*, London: Lothian Foundation Press.

Benjamin, Roger and Raymond Duvall (1985) "The capitalist state in context," in Benjamin, ed., *The Democratic State*, Lawrence: University of Kansas Press, pp. 19–57.

Ben-Menahem, Yemima (1990) "The inference to the best explanation," *Erkenntnis*, 33, 319–344.

Bentley, Arthur (1908) *The Process of Government*, Chicago: University of Chicago Press.

Benton, Ted (1981) "Objective interests and the sociology of power," *Sociology*, 15, 161–184.

Berger, Peter and Thomas Luckmann (1966) *The Social Construction of Reality*, New York: Anchor Books.

Bernecker, Sven (1996) "Davidson on first-person authority and externalism," *Inquiry*, 39, 121–139.

Bhargava, Rajeev (1992) *Individualism in Social Science*, Oxford: Clarendon Press.

Bhaskar, Roy (1979) *The Possibility of Naturalism*, Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press.

(1986) *Scientific Realism and Human Emancipation*, London: Verso.

Bially, Janice (1998) "The power politics of identity," Ph.D. dissertation, Yale University.

Biersteker, Thomas and Cynthia Weber, eds. (1996) *State Sovereignty as Social Construct*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bilgrami, Akeel (1992) *Belief and Meaning*, Oxford: Blackwell.

Bilmes, Jack (1986) *Discourse and Behavior*, New York: Plenum Press.

Bimber, Bruce (1994) "Three faces of technological determinism," in M. Smith and L. Marx, eds., *Does Technology Drive History?*, Cambridge, MA: MIT Press, pp. 79–100.

Biro, John (1992) "In defence of social content," *Philosophical Studies*, 67, 277–293.

Bloom, William (1990) *Personal Identity, National Identity, and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bloor, David (1983) *Wittgenstein: A Social Theory of Knowledge*, New York: Columbia University Press.

Blum, Alan and Peter McHugh (1971) "The social ascription of motives," *American Sociological Review*, 36, 98–109.

Blumer, Herbert (1969) "The methodological position of symbolic interactionism," in Blumer, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, pp. 1–60.

Blumstein, Philip (1991) "The production of selves in personal relationships," in J. Howard and P. Callero, eds., *The Self-Society Dynamic*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 305–322.

Bohman, James and Matthias Lutz-Bachmann, eds. (1997) *Perpetual Peace: Essays on Kant's Cosmopolitan Ideal*, Cambridge, MA: MIT Press.

Boli, John and George Thomas (1997) "World culture in the world polity: A century of international non-governmental organization," *American Sociological Review*, 62, 171–190.

Booth, Ken (1991) "Security in anarchy: Utopian realism in theory and practice," *International Affairs*, 67, 527–545.

Bovens, Luc (1992) "Sour grapes and character planning," *Journal of Philosophy*, 89, 57–78.
Boyd, Richard (1979) "Metaphor and theory change," in A. Ortony, ed., *Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 356–408.
(1984) "The current status of scientific realism," in J. Leplin, ed., *Scientific Realism*, Berkeley: University of California Press, pp. 41–82.
(1989) "What realism implies and what it does not," *Dialectica*, 43, 5–29.
(1990) "Realism, approximate truth, and philosophical method," in C. Wade Savage, ed., *Scientific Theories*, Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 355–391.
(1991) "Realism, anti-foundationalism and the enthusiasm for natural kinds," *Philosophical Studies*, 61, 127–148.
(1992) "Constructivism, realism, and philosophical method," in J. Earman, ed., *Inference, Explanation, and Other Frustrations*, Berkeley: University of California Press, pp. 131–198.
Boyd, Robert and Peter Richerson (1980) "Sociobiology, culture and economic theory," *Journal of Economic Behavior and Organization*, 1, 97–121.
(1985) *Culture and the Evolutionary Process*, Chicago: University of Chicago Press.
Breakwell, Glynis and David Canter, eds. (1993) *Empirical Approaches to Social Representations*, Oxford: Clarendon Press.
Brewer, Marilynn (1991) "The social self: On being the same and different at the same time," *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 475–482.
Brewer, Marilynn and Norman Miller (1996) *Intergroup Relations*, New York: Brooks/Cole.
Brooks, Stephen (1997) "Dueling realisms," *International Organization*, 51, 445–477.
(2000) "The globalization of production and international security," Ph.D. dissertation, Yale University.
Brown, James (1994) *Smoke and Mirrors: How Science Reflects Reality*, London: Routledge.
Bruce, Steve and Roy Wallis (1983) "Rescuing motives," *The British Journal of Sociology*, 34, 61–71.
Buchanan, James (1990) "The domain of constitutional economics," *Constitutional Political Economy*, 1, 1–18.
Bueno de Mesquita, Bruce (1981) *The War Trap*, New Haven: Yale University Press.
(1985) "Toward a scientific understanding of international conflict: A personal view," *International Studies Quarterly*, 29, 121–136.
Bueno de Mesquita, Bruce, Stephen Krasner, and Robert Jervis (1985) "Symposium: Methodological foundation of the study of international conflict," *International Studies Quarterly*, 29, 119–154.
Bukovansky, Mlada (1997) "American identity and neutral rights from independence to the War of 1812," *International Organization*, 51, 209–243.

(1999a) "The altered state and the state of nature: The French Revolution in international politics," *Review of International Studies*, 25, 197–216.
(1999b) "Ideas and power politics: the American and French Revolutions in international politics," book manuscript, Dartmouth College.
Bull, Hedley (1977) *The Anarchical Society*, New York: Columbia University Press.
Bunge, Mario (1993) "Realism and antirealism in social science," *Theory and Decision*, 35, 207–235.
Burchell, Graham, Colin Gordon, and Peter Miller, eds. (1991) *The Foucault Effect*, London: Harvester.
Burge, Tyler (1979) "Individualism and the mental," in P. French, *et ali*, eds., *Midwest Studies in Philosophy*, vol. IV, Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 73–121.
(1986) "Individualism and psychology," *The Philosophical Review*, 95, 3–45.
(1989) "Wherein is language social?" in A. George, ed., *Reflections on Chomsky*, Oxford: Blackwell, pp. 175–91.
Burke, Peter (1980) "The Self: Measurement requirements from an interactionist perspective," *Social Psychology Quarterly*, 43, 18–29.
(1991) "Identity processes and social stress," *American Sociological Review*, 56, 836–849.
Burke, Peter and Donald Reitzes (1991) "An identity theory approach to commitment," *Social Psychology Quarterly*, 54, 239–251.
Buzan, Barry (1991) *People, States, and Fear*, Boulder: Lynne Rienner, 2nd edn.
(1993) "From international system to international society: Structural realism and regime theory meet the English school," *International Organization*, 47, 327–352.
Buzan, Barry, Charles Jones, and Richard Little (1993) *The Logic of Anarchy*, New York: Columbia University Press.
Buzan, Barry and Richard Little (1994) "The idea of 'international system': Theory meets history," *International Political Science Review*, 15, 231–255.

Calhoun, Craig (1991) "The problem of identity in collective action," in J. Huber, ed., *Macro-Micro Linkages in Sociology*, Beverly Hills: Sage Publications, pp. 51–75.
Callero, Peter (1986) "Toward a Meadian conceptualization of role," *The Sociological Quarterly*, 27, 343–358.
Camic, Charles (1986) "The matter of habit," *American journal of Sociology*, 91, 1039–1087.
Campbell, David (1992) *Writing Security*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
Campbell, Donald (1958) "Common fate, similarity, and other indices of the status of aggregates of persons as social entities," *Behavioral Science*, 3, 14–25.

(1975) "On the conflicts between biological and social evolution and between psychology and moral tradition," *American Psychologist*, 30, 1103–1126.
Caporael, Linnda, *et al.* (1989) "Selfishness examined: Cooperation in the absence of egoistic incentives," *Behavioral and Brain Sciences*, 12, 683–699.
Caporaso, James (1996) "The European Union and forms of state: Westphalian, regulatory or post-modern?" *Journal of Common Market Studies*, 34, 29–52.
Carlsnaes, Walter (1992) "The agency-structure problem in foreign policy analysis," *International Studies Quarterly*, 36, 245–270.
Carneiro, Robert (1978) "Political expansion as an expression of the principle of competitive exclusion," in R. Cohen and E. Service, eds., *Origins of the State*, Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, pp. 205–223.
Carnoy, Martin (1984) *The State and Political Theory*, Princeton: Princeton University Press.
Carr, Edward Hallett (1939/1964) *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939*, New York: Harper Torchbooks. Carrier, Martin
(1991) "What is wrong with the miracle argument?" *Studies in History and Philosophy of Science*, 22, 23–36.
(1993) "What is right with the miracle argument: Establishing a taxonomy of natural kinds," *Studies in History and Philosophy of Science*, 24, 391–409.
Carveth, Donald (1982) "Sociology and psychoanalysis: The Hobbesian problem revisited," *Canadian journal of Sociology*, 7, 201–230.
Cash, John (1996) *Identity, Ideology and Conflict: The Structuration of Politics in Northern Ireland*, Cambridge: Cambridge University Press.
Cederman, Lars-Erik (1994) "Unpacking the national interest: An analysis of preference aggregation in ordinal games," in P. Allan and C. Schmidt, eds., *Game Theory and International Relations*, London: Edward Elgar, pp. 50–73.
(1997) *Emergent Actors in World Politics*, Princeton: Princeton University Press.
Charney, Jonathon (1993) "Universal international law," *American Journal of International Law*, 87, 529–551.
Chase-Dunn, Christopher (1981) "Interstate system and capitalist world-economy: One logic or two?" *International Studies Quarterly*, 25, 19–42.
Checkel, Jeffrey (1998) "The constructivist turn in international relations theory," *World Politics*, 50, 324–348.
Christman, John (1988) "Constructing the inner citadel: Recent work on the concept of autonomy," *Ethics*, 99, 109–124.
Churchland, Paul and Clifford Hooker, eds. (1985) *Images of Science*, Chicago: University of Chicago Press.
Clark, Austen (1994) "Beliefs and desires incorporated," *Journal of Philosophy*, 91, 404–425.
Clark, William (1998) "Agents and structures: Two views of preferences, two views of institutions," *International Studies Quarterly*, 42, 245–270.

Claude, Inis (1962) *Power and International Relations*, New York: Random House.

Clinton, W. David (1986) "The national interest: Normative foundations," *Review of Politics*, 48, 495–519.

Cocks, Peter (1980) "Towards a Marxist theory of European integration," *International Organization*, 34, 1–40.

Cohen, G.A. (1978) *Karl Marx's Theory of History: A Defense*, Princeton: Princeton University Press.

Cohen, Joshua (1995) "Samuelson's operationalist-descriptivist thesis," *Journal of Economic Methodology*, 2, 53–78.

Cohen, Michael and Robert Axelrod (1984) "Coping with complexity: The adaptive value of changing utility," *American Economic Review*, 74, 30–42.

Coleman, James (1982) *The Asymmetric Society*, Syracuse: Syracuse University Press.

Connerton, Paul (1989) *How Societies Remember*, Cambridge: Cambridge University Press.

Connolly, William (1983) "The import of contests over 'interests'," in Connolly, *The Terms of Political Discourse*, Princeton: Princeton University Press, pp. 46–83.

(1991) *Identity/Difference*, Ithaca: Cornell University Press.

Cook, Thomas and Donald Campbell (1986) "The causal assumptions of quasi-experimental practice," *Synthese*, 68, 141–180.

Coplin, William (1965) "International law and assumptions about the state system," *World Politics*, 17, 615–634.

Copp, David (1980) "Hobbes on artificial persons and collective actions," *The Philosophical Review*, 89, 579–606.

Cortell, Andrew and James Davis (1996) "How do international institutions matter? The domestic impact of international rules and norms," *International Studies Quarterly*, 40, 451–478.

Coulter, Jeff (1983) *Rethinking Cognitive Theory*, London: Macmillan.

(1989) *Mind in Action*, Cambridge: Polity Press.

(1992) "Bilmes on 'internal states'," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 22, 239–251.

Cox, Robert (1986) "Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory," in R. Keohane, ed., *Neorealism and its Critics*, New York: Columbia University Press, pp. 204–254.

(1987) *Production, Power, and World Order*, New York: Columbia University Press.

Crawford, Beverly (1991) "Toward a theory of progress in international relations," in E. Adler and B. Crawford, eds., *Progress in Postwar International Relations*, New York: Columbia University Press, pp. 438–468.

Crawford, James (1979) *The Creation of States in International Law*, Oxford: Clarendon Press.

Cross, Charles (1991) "Explanation and the theory of questions," *Erkenntnis*, 34, 237–60.

Cummins, Robert (1983) *The Nature of Psychological Explanation*, Cambridge, MA: MIT Press.

Cummiskey, D. (1992) "Reference failure and scientific realism: A response to the meta-induction," *British Journal for the Philosophy of Science*, 43, 21–40.

Currie, Gregory (1984) "Individualism and global supervenience," *British Journal for the Philosophy of Science*, 35, 345–358.

(1988) "Realism in the social sciences: Social kinds and social laws," in R. Nola, ed., *Relativism and Realism in Science*, Kluwer Academic Publishers, pp. 205–227.

Da Fonseca, Eduardo Giannetti (1991) *Beliefs in Action: Economic Philosophy and Social Change*, Cambridge: Cambridge University Press.

D'Amico, Robert (1992) "Defending social science against the postmodern doubt," in S. Seidman and D. Wagner, eds., *Postmodernism and Social Theory*, Oxford: Blackwell, pp. 137–155.

D'Andrade, Roy (1984) "Cultural meaning systems," in R. Shweder and R. LeVine, eds., *Culture Theory: Essays on Mind, Self, and Emotion*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 88–119.

(1992) "Schemas and motivation," in R. D'Andrade and C. Strauss, eds., *Human Motives and Cultural Models*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 23–44.

(1995) *The Development of Cognitive Anthropology*, Cambridge: Cambridge University Press.

D'Andrade, Roy and Claudia Strauss, eds. (1992) *Human Motives and Cultural Models*, Cambridge: Cambridge University Press.

Dant, Tim (1996) "Fetishism and the social value of objects," *The Sociological Review*, 44, 495–516.

Davidson, Donald (1963) "Actions, reasons, and causes," *Journal of Philosophy*, 60, 685–700.

Davies, James (1991) "Maslow and theory of political development," *Political Psychology*, 12, 389–430.

Dawes, Robyn *et al.* (1990) "Cooperation for the benefit of us – not me, or my conscience," in J. Mansbridge, ed., *Beyond Self-interest*, Chicago: University of Chicago Press, pp. 97–110.

Day, Timothy and Harold Kincaid (1994) "Putting inference to the best explanation in its place," *Synthese*, 98, 271–295.

De Jong, Huib Looren (1997) "Some remarks on a relational concept of mind," *Theory and Psychology*, 7, 147–172.

D'Entreves, Alexander (1967) *The Notion of the State*, Oxford: Clarendon Press.

(1973) "The state," in P. Wiener, ed., *Dictionary of the History of Ideas*, New York: Scribner, pp. 312–318.

Denis, Claude (1989) "The genesis of American capitalism: An historical inquiry into state theory," *Journal of Historical Sociology*, 2, 328–356.

Dennett, Daniel (1987) *The Intentional Stance*, Cambridge, MA: MIT Press.

Denzau, Arthur and Douglass North (1994) "Shared mental models: Ideologies and institutions," *Kyklos*, 47, 3–31.

Dessler, David (1989) "What's at stake in the agent-structure debate?" *International Organization*, 43, 441–473.

(1991) "Beyond correlations: Toward a causal theory of war," *International Studies Quarterly*, 35, 337–355.

Deudney, Daniel (1993) "Dividing realism: Structural realism versus security materialism on nuclear security and proliferation," *Security Studies*, 1, 7–37.

(1995) "The Philadelphia!! system: Sovereignty, arms control, and the balance of power in the American states-union, circa 1787–1861," *International Organization*, 49, 191–228.

(1999) "Geopolitics as theory: Historical security materialism," manuscript, Johns Hopkins University.

Deutsch, Karl (1954) *Political Community at the International Level*, Garden City, NY: Doubleday and Company, Inc.

(1963) *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, New York: Free Press.

(1968) *The Analysis of International Relations*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.

Deutsch, Karl, *et al.* (1957) *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton: Princeton University Press.

Deutsch, Morton (1983) "The prevention of World War III: A psychological perspective," *Political Psychology*, 4, 3–31.

Devitt, Michael (1991) "Aberrations of the realism debate," *Philosophical Studies*, 61, 43–63.

Devitt, Michael and Kim Sterelny (1987) *Language and Reality*, Cambridge, MA: MIT Press.

Dewey, John (1926) "Corporate personality," *Yale Law Journal*, 35, 655–673.

Dews, Peter (1984) "Power and subjectivity in Foucault," *New Left Review*, 144, 72–95.

Dickinson, John (1927) "A working theory of sovereignty, Part I," *Political Science Quarterly*, 42, 524–548.

DiMaggio, Paul (1997) "Culture and cognition," *Annual Review of Sociology*, 23, 263–287.

DiStefano, Christine (1983) "Masculinity as ideology in political theory: Hobbesian man considered," *Women's Studies International Forum*, 6, 633–644.

Dobbin, Frank (1994) "Cultural models of organization: The social construction of rational organizing principles," in D. Crane, ed., *The Sociology of Culture*, Oxford: Blackwell, pp. 117–141.

Dodgson, Mark (1993) "Organizational learning: A review of some literatures," *Organization Studies*, 14, 375–394.
Doty, Roxanne Lynn (1996) *Imperial Encounters*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
(1997) "Aporia: A critical exploration of the agent-structure problematique in international relations theory," *European Journal of International Relations*, 3, 365–392.
Douglas, Mary (1986) *How Institutions Think*, Syracuse: Syracuse University Press.
Downs, George, ed. (1994) *Collective Security Beyond the Cold War*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
Downs, George and Keisuke Iida (1994) "Assessing the theoretical case against collective security," in Downs, ed., *Collective Security Beyond the Cold War*, Ann Arbor: University of Michigan Press, pp. 17–39.
Doyal, Len and Ian Gough (1984) "A theory of human needs/' *Critical Social Policy*, 6–38.
Doyle, Michael (1983) "Kant, liberal legacies, and foreign affairs, Parts I and II," *Philosophy and Public Affairs*, 12, 205–235 and 323–353.
Dray, William (1959) "'Explaining what' in history," in P. Gardiner, ed., *Theories of History*, Glencoe, IL: Free Press, pp. 403–408.
Duffield, John (1992) "International regimes and alliance behavior: Explaining NATO conventional force levels," *International Organization*, 46, 819–855.
Dunne, Timothy (1995) "The social construction of international society," *European journal of International Relations*, 1, 367–389.
Dupre, John (1993) *The Disorder of Things*, Cambridge, MA: Harvard University Press. Durkheim, Emile (1898/1953) "Individual and collective representations," in *Sociology and Philosophy*, D. Pocock, trans., Glencoe: Free Press, pp. 1–34.
(1933/1984) *The Divisions of Labor in Society*, New York: Free Press.
Duvall, Raymond and Alexander Wendt (1987) "The international capital regime and the internationalization of the state," manuscript, University of Minnesota.

Edgerton, Robert (1985) *Rules, Exceptions, and Social Order*, Berkeley: University of California Press.
Edwards, Derek, Malcolm Ashmore, and Jonathan Potter (1995) "Death and furniture: The rhetoric, politics and theology of bottom line arguments against relativism," *History of the Human Sciences*, 8, 25–49.
Elias, Norbert (1982) *The Civilizing Process*, New York: Pantheon.
Ellingson, Stephen (1995) "Understanding the dialectic of discourse and collective action," *American Journal of Sociology*, 101, 100–144.
Elman, Colin (1996) "Why *not* Neorealist theories of foreign policy?" *Security Studies*, 6, 7–53.

Elster, Jon (1979) *Ulysses and the Sirens*, Cambridge: Cambridge University Press.
(1982) "Sour grapes – utilitarianism and the genesis of wants," in A. Sen and B. Williams, eds., *Utilitarianism and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 219–238.
(1983a) *Explaining Technical Change*, Cambridge: Cambridge University Press.
(1983b) *Sour Grapes*, Cambridge: Cambridge University Press.
(1989) *The Cement of Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
Elster, Jon, ed. (1986) *The Multiple Self*, Cambridge: Cambridge University Press.
Emirbayer, Mustafa (1997) "Manifesto for a relational sociology," *American journal of Sociology*, 103, 281–317.
Emmet, Dorothy (1976) " 'Motivation' in sociology and social anthropology," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 6, 85–104.
England, Paula and Barbara Stanek Kilbourne (1990) "Feminist critiques of the separative model of self," *Rationality and Society*, 2, 156–171.
Escobar, Arturo (1995) *Encountering Development*, Princeton: Princeton University Press.
Esser, Hartmut (1993) "The rationality of everyday behavior," *Rationality and Society*, 5, 7–31.
Evans, E. (1987) *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*, London: Faber.

Fain, Haskell (1987) *Normative Politics and the Community of Nations*, Philadelphia: Temple University Press.
Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*, Oxford: Polity Press.
Farr, Rob and Serge Moscovici, eds. (1984) *Social Representations*, Cambridge: Cambridge University Press.
Fay, Brian (1975) *Social Theory and Political Practice*, London: Allen and Unwin.
(1986) "General laws and explaining human behavior," in D. Sabia and J. Wallulis, eds., *Changing Social Science*, Albany: State University of New York Press, pp. 103–128.
Fearon, James (1997) "What is identity (as we now use the word)?" manuscript, University of Chicago.
(1998) "Deliberation as discussion," in J. Elster, ed., *Deliberative Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 44–68.
Feigl, Herbert (1970) "The 'orthodox' view of theories," in M. Radner and S. Winokur, eds., *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. IV, Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 3–16.
Fentress, James and Chris Wickham (1992) *Social Memory*, Oxford: Blackwell.
Ferejohn, John (1991) "Rationality and interpretation," in K. Monroe, ed., *The Economic Approach to Politics*, New York: Harper-Collins, pp. 279–305.
Ferguson, Yale and Richard Mansbach (1991) "Between celebration and despair: Constructive suggestions for future international theory," *International Studies Quarterly*, 35, 363–386.

Fine, Arthur (1984) "The natural ontological attitude," in J. Leplin, ed., *Scientific Realism*, Berkeley: University of California Press, pp. 83–107.

Finley, David, Ole Holsti, and Richard Fagen (1967) *Enemies in Politics*, Chicago: Rand McNally.

Finnemore, Martha (1996a) *National Interests in International Society*, Ithaca: Cornell University Press.

(1996b) "Norms, culture, and world politics: insights from sociology's institutionalism," *International Organization*, 50, 325–347.

Fiorina, Morris (1995) "Rational choice and the new(?) institutionalism," *Polity*, 28, 107–115.

Fischer, Markus (1992) "Feudal Europe, 800–1300: Communal discourse and conflictual practices," *International Organization*, 46, 427–466.

Florini, Ann (1996) "The evolution of international norms," *International Studies Quarterly*, 40, 363–389.

Foote, Nelson (1951) "Identification as the basis for a theory of motivation," *American Sociological Review*, 16, 14–21.

Foucault, Michel (1979) *Discipline and Punish*, New York: Vintage Books. (1980) *Power/Knowledge*, New York: Pantheon.

(1982) "The subject and power," *Critical Inquiry*, 8, 777–795.

Fowler, Michael and Julie Bunck (1996) "What constitutes the sovereign state?" *Review of International Studies*, 22, 381–404.

Franck, Thomas (1990) *The Power of Legitimacy Among Nations*, Oxford: Oxford University Press.

Frank, Robert (1988) *Passions with Reason*, New York: Norton. Frankfurt, Harry (1971) "Freedom of the will and the concept of a person," *Journal of Philosophy*, 68, 5–20.

Franks, David and Viktor Gecas (1992) "Autonomy and conformity in Cooley's self-theory: The looking-glass self and beyond," *Symbolic Interaction*, 15, 49–68.

Frege, Gottlob (1892/1993) "On sense and reference," in A. Moore, ed., *Meaning and Reference*, Oxford: Oxford University Press, pp. 23–42.

French, Peter (1984) *Collective and Corporate Responsibility*, New York: Columbia University Press.

Freudenburg, William, Scott Frickel, and Robert Gramling (1995) "Beyond the nature/society divide: Learning to think about a mountain," *Sociological Forum*, 10, 361–392.

Frey, Frederick (1985) "The problem of actor designation in political analysis," *Comparative Politics*, 17, 127–152.

Friedman, Kenneth (1982) "Is inter-theoretic reduction feasible?" *British Journal for the Philosophy of Science*, 33, 17–40.

Friedman, Milton (1953) "The methodology of positive economics," in Friedman, *Essays in Positive Economics*, Chicago: University of Chicago Press.

Fukuyama, Francis (1989) "The end of history?" *The National Interest*, 16, 3–18.

Gaertner, Samuel *et al.* (1993) "The common ingroup identity model: Recategorization and the reduction of intergroup bias," in W. Stroebe and M. Hewstone, eds., *European Review of Social Psychology*, 4, 1–26.

Gambetta, Diego (1988) "Can we trust trust?" in Gambetta, ed., *Trust*, Oxford: Blackwell, pp. 213–237.

Garfinkel, Alan (1981) *Forms of Explanation*, New Haven: Yale University Press.

Geanakoplos, John (1992) "Common knowledge," *Journal of Economic Perspectives*, 6, 53–82.

Geanakoplos, John, David Pearce, and Ennio Stacchetti (1989) "Psychological games and sequential rationality," *Games and Economic Behavior*, 1, 60–79.

George, Alexander (1979) "Case studies and theory development," in P. Lauren, ed., *Diplomacy*, New York: Free Press, pp. 43–68.

George, Alexander and Robert Keohane (1980) "The concept of national interests: Uses and limitations," in George, *Presidential Decisionmaking in Foreign Policy*, Boulder: Wesrview, pp. 217–238.

George, Alexander and Timothy McKeown (1985) "Case studies and theories of organizational decision making," in R. Coulam and R. Smith, eds., *Advances in Information Processing in Organizations*, vol. II, Greenwich: JAI Press, pp. 21–58.

Geser, Hans (1992) "Towards an interaction theory of organizational actors," *Organization Studies*, 13, 429–451.

Giddens, Anthony (1979) *Central Problems in Social Theory*, Berkeley: University of California Press.

(1982) *Profiles and Critiques in Social Theory*, Berkeley: University of California Press.

(1984) The Constitution of Society, Berkeley: University of California Press.

(1985) The Nation-State and Violence, Berkeley: University of California Press.

Gilbert, Margaret (1987) "Modelling collective belief," *Synthese*, 73, 185–204.

(1989) *On Social Facts*, Princeton: Princeton University Press.

(1994) "Durkheim and social facts," in W. Pickering and H. Martins, eds., *Debating Durkheim*, London: Routledge, pp. 86–109.

Gill, Stephen, ed. (1993) *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gilpin, Robert (1981) *War and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

(1986) "The richness of the tradition of political realism," in R. Keohane, ed., *Neorealism and its Critics*, New York: Columbia University Press, pp. 301–321.

Glaser, Charles (1997) "The security dilemma revisited," *World Politics*, 50, 171–201.

Glass, J. and W. Johnson (1988) "Metaphysics, MSRP and economics," *British journal for the Philosophy of Science*, 39, 313–329.

Glennan, Stuart (1996) "Mechanisms and the nature of causation," *Erkenntnis*, 44, 49–71.

Goffman, Erving (1969) *Strategic Interaction*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Golding, Robert (1982) "Freud, psychoanalysis, and sociology: Some observations on the sociological analysis of the individual," *British Journal of Sociology*, 33, 545–562.

Goldstein, Judith (1993) *Ideas, Interests, and American Trade Policy*, Ithaca: Cornell University Press.

Goldstein, Judith and Robert Keohane, eds. (1993) *Ideas and Foreign Policy*, Ithaca: Cornell University Press.

Goldstein, Judith and Robert Keohane (1993) "Ideas and foreign policy: An analytical framework," in Goldstein and Keohane, eds., *Ideas and Foreign Policy*, Ithaca: Cornell University Press, pp. 3–30.

Gong, Gerritt (1984) *The Standard of 'Civilization' in International Society*, Oxford: Clarendon Press.

Goodin, Robert (1992) *Motivating Political Morality*, Oxford: Blackwell.

(1995) "Political ideals and political practice," *British Journal of Political Science*, 25, 37–56.

Goodin, Robert, ed. (1996) *The Theory of Institutional Design*, Cambridge: Cambridge University Press.

Goodman, Nelson (1978) *Ways of Worldmaking*, Indianapolis: Hackett Publishing Co.

Gottmann, Jean (1973) *The Significance of Territory*, Chaflottesville; University of Virginia Press.

Gourevitch (1978) "The second image reversed: The international sources of domestic politics," *International Organization*, 32, 881–912.

Granovetter, Mark (1973) "The strength of weak ties," *American Journal of Sociology*, 78, 1360–1380.

Green, Donald and Ian Shapiro (1994) *Pathologies of Rational Choice Theory*, New Haven: Yale University Press.

Greenblatt, Stephen (1991) *Marvellous Possessions: The Wonder of the New World*, Chicago: University of Chicago Press.

Greenwood, John (1990) "Two dogmas of neo-empiricism: The 'theory-informity' of observation and the Quine-Duhem thesis," *Philosophy of Science*, 57, 553–574.

(1991) *Relations and Representations*, London: RKP.

(1994) "A sense of identity: Prolegomena to a social theory of personal identity," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 24, 25–46.

Gregory, Derek and John Urry, eds. (1985) *Social Relations and Spatial Structures*, New York: St. Martins Press.

Grieco, Joseph (1988) "Anarchy and the limits of cooperation: A realist critique of the newest liberal institutionalism," *International Organization*, 42, 485–508.

(1990) *Cooperation Among Nations*, Ithaca: Cornell University Press.

Gulick, Edward (1955) *Europe's Classical Balance of Power*, New York: Norton.

Gunnell, John (1975) *Philosophy, Science, and Political Inquiry*, General Learning Press.

Guzzini, Stefano (1993) "Structural power: The limits of neorealist analysis," *International Organization*, 47, 443–478.

Haas, Ernst (1964) *Beyond the Nation-State*, Stanford: Stanford University Press.

(1983) "Words can hurt you; or, who said what to whom about regimes," in S. Krasner, ed., *International Regimes*, Ithaca: Cornell University Press, pp. 23–59.

(1990) *When Knowledge is Power*, Berkeley: University of California Press.

Haas, Peter, ed.

(1992) "Knowledge, power, and international policy coordination," *International Organization*, 46, 1–390.

Hacking, Ian (1983) *Representing and Intervening*, Cambridge: Cambridge University Press.

(1986) "Making up people," in T. Heller, *et al.*, eds., *Reconstructing Individualism*, Stanford: Stanford University Press, pp. 222–236.

(1991) "A tradition of natural kinds," *Philosophical Studies*, 61, 109–126.

Haines, Valerie (1988) "Social network analysis, structuration theory and the holism-individualism debate," *Social Networks*, 10, 157–182.

Halbwachs, Maurice (1992) *On Collective Memory*, ed. Lewis Coser, Chicago: University of Chicago Press.

Hall, Rodney Bruce (1999) *National Collective Identity: Social Constructs and International Systems*, New York: Columbia University Press.

Hall, Stuart (1977) "Re-thinking the 'base-and-superstructure' metaphor," in J. Bloomfield, *et al*, eds., *Class, Hegemony, and Party*, London: Lawrence and Wishart, pp. 43–71.

(1986) "The problem of ideology – Marxism without guarantees," *Journal of Communication Inquiry*, 10, 28–44.

Halliday, Fred (1992) "International society as homogeneity: Burke, Marx, Fukuyama," *Millennium*, 21, 435–461.

Hannan, Michael and John Freeman (1989) *Organizational Ecology*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Hanrieder, Wolfram (1978) "Dissolving international politics: Reflections on the nation-state," *American Political Science Review*, 72, 1276–1287.

Hanson, Donald (1984) "Thomas Hobbes' 'highway to peace'," *International Organization*, 38, 329–354.

Hardin, Russell (1995a) "Self-interest, group identity," in A. Breton, *et al*, eds., *Nationalism and Rationality*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 14–42.

(1995b) *One for All: The Logic of Group Conflict*, Princeton: Princeton University Press.

Harding, Alan (1994) "The origins of the concept of the state," *History of Political Thought*, 15, 57–72.

Harre, Rom (1986) *Varieties of Realism*, Oxford: Blackwell.

Harsanyi, John (1969) "Rational-choice models of political behavior vs. functionalist and conformist theories," *World Politics*, 21, 513–538.

Hasenclever, Andreas, Peter Mayer, and Volker Rittberger (1997) *Theories of International Regimes*, Cambridge: Cambridge University Press.

Haslam, Nick (1998) "Natural kinds, human kinds, and essentialism," *Social Research*, 65, 291–314.

Haslett, D. (1990) "What is utility?" *Economics and Philosophy*, 6, 65–94.

Haugeland, John (1978) "The nature and plausibility of cognitivism," *The Behavioral and Brain Sciences*, 2, 215–226.

Hausman, Daniel (1995) "Rational choice and social theory: A comment," *Journal of Philosophy*, 92, 96–102.

Hawkes, Terence (1977) *Structuralism and Semiotics*, Berkeley: University of California Press.

Hechter, Michael (1987) *Principles of Group Solidarity*, Berkeley: University of California Press.

Hedstrom, Peter and Richard Swedberg (1996) "Social mechanisms," *Acta Sociologica*, 39, 281–308.

Held, David (1995) *Democracy and the Global Order*, Stanford: Stanford University Press.

Heller, Mark (1980) "The use and abuse of Hobbes: The state of nature in international relations," *Polity*, 13, 21–32.

Hellman, Geoffrey (1983) "Realist principles," *Philosophy of Science*, 50, 227–249.

Helman, Gerald and Steven Ratner (1992/3) "Saving failed states," *Foreign Policy*, 89, 3–20.

Hempel, Carl and Felix Oppenheim (1948) "Studies in the logic of explanation," *Philosophy of Science*, 15, 135–175.

Henderson, David (1994) "Accounting for macro-level causation," *Synthese*, 101, 129–156.

Henkin, Louis (1979) *How Nations Behave*, 2nd edn, New York: Council on Foreign Relations.

Henriques, Julian *et al.* (1984) *Changing the Subject: Psychology, Social Regulation and Subjectivity*, London: Methuen.

Herrmann, Richard and Michael Fischerkeller (1995) "Beyond the enemy image and spiral model: Cognitive-strategic research after the Cold War," *International Organization*, 49, 415–450.

Herz, John (1950) "Idealist internationalism and the security dilemma," *World Politics*, 2, 157–180.

Hewitt, John (1976) *Self and Society: A Symbolic Interactionist Social Psychology*, Boston: Allyn and Bacon.

(1989) *Dilemmas of the American Self*, Philadelphia: Temple University Press.

Hirschman, Albert (1977) *The Passions and the Interests*, Princeton: Princeton University Press.

Hirshleifer, Jack (1978) "Natural economy versus political economy," *Journal of Social and Biological Structures*, 1, 319–337.

(1985) "The expanding domain of economics," *American Economic Review*, 75, 53–68.

Hirst, Paul (1977) "Economic classes and politics," in A. Hunt, ed., *Class and Class Structure*, London: Lawrence and Wishart, pp. 125–154.

Hobbs, Jesse (1994) "A limited defense of the pessimistic induction," *British Journal for the Philosophy of Science*, 45, 171–191.

Hochman, Harold and Shmuel Nitzan (1985) "Concepts of extended preference," *Journal of Economic Behavior and Organization*, 6, 161–176.

Hodgson, Geoffrey (1991) "Hayek's theory of cultural evolution," *Economics and Philosophy*, 7, 67–82.

(1997) "The ubiquity of habits and rules," *Cambridge Journal of Economics*, 21, 663–84.

Hogg, Michael, Deborah Terry, and Katherine White (1995) "A tale of two theories: A critical comparison of identity theory with social identity theory," *Social Psychology Quarterly*, 58, 255–269.

Hollis, Martin (1987) *The Cunning of Reason*, Cambridge: Cambridge University Press.

(1994) *The Philosophy of Social Science*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hollis, Martin and Steve Smith (1990) *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford: Clarendon Press.

Hollis, Martin and Robert Sugden (1993) "Rationality in action," *Mind*, 192, 1–35.

Holsti, Kal (1970) "National role conceptions in the study of foreign policy," *International Studies Quarterly*, 14, 233–309.

Holt, Jim (1996) "Whose idea is it, anyway? A philosopher's feud," *Lingua Franca*, January/February, 29–39.

Homans, George (1990) "Rational-choice theory and behavioral psychology," in C. Calhoun, *et al.*, eds., *Structures of Power and Constraint*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 77–89.

Honneth, Axel (1996) *The Struggle for Recognition*, Cambridge, MA: MIT Press.

Horgan, Terence (1993) "From supervenience to superdupervenience," *Mind*, 102, 555–586.

Horowitz, Amir (1996) "Putnam, Searle, and externalism," *Philosophical Studies*, 81, 27–69.
Horowitz, Donald (1991) *A Democratic South Africa? Constitutional Engineering in a Divided Society*, Berkeley: University of California Press.
Howard, Judith (1991) "From changing selves toward changing society," in J. Howard and P. Callero, eds., *The Self-Society Dynamic*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 209–237.
(1994) "A social cognitive conception of social structure," *Social Psychology Quarterly*, 57, 210–227.
Howard, Judith and Peter Callero, eds. (1991) *The Self-Society Dynamic*, Cambridge: Cambridge University Press.
Howe, R. (1994a) "A social-cognitive theory of desire," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 24, 1–23.
(1994b) "The cognitive nature of desire," *The Southern Journal of Philosophy*, 32, 179–194.
Hudson, Robert (1994) "Background independence and the causation of observations," *Studies in History and Philosophy of Science*, 25, 595–612.
Humberstone, I. (1987) "Wanting as believing," *Canadian Journal of Philosophy*, 17, 49–62.
Hume, David (1740/1978) *A Treatise of Human Nature*, Oxford: Clarendon Press.
(1748/1988) *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Buffalo: Prometheus Books.
Hunt, Shelby (1994) "A realist theory of empirical testing: Resolving the theory-ladenness/objectivity debate," *Philosophy of the Social Sciences*, 24, 133–158.
Huntington, Samuel (1993) "The clash of civilizations?" *Foreign Affairs*, Summer, 22–49.
Huntley, Wade (1996) "Kant's third image: Systemic sources of the liberal peace," *International Studies Quarterly*, 40, 45–76.
Hurd, Ian (1999) "Legitimacy and authority in international politics," *International Organization*, 53, 379–408.
Hurrell, Andrew (1990) "Kant and the Kantian paradigm in international relations," *Review of International Studies*, 16, 183–205.
Hutchins, Edwin (1991) "The social organization of distributed cognition," in L. Resnick, *et al.*, eds., *Perspectives on Socially Shared Cognition*, Washington DC: American Psychological Association.

Ikenberry, G. John and Charles Kupchan (1990) "Socialization and hegemonic power," *International Organization*, 44, 283–315.
Inayarullah, Naeem and David Blaney (1996) "Knowing encounters: Beyond parochialism in international relations theory," in Y. Lapid and F. Kratochwil, eds., *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Boulder: Lynne Rienner, pp. 65–84.

Jackson, Frank and Philip Pettit (1990) "In defence of folk psychology," *Philosophical Studies*, 59, 31–54.

(1992) "In defense of explanatory ecumenism," *Economics and Philosophy*, 8, 1–21.

(1993) "Structural explanation in social theory," in D. Charles and K. Lennon, eds., *Reduction, Explanation, and Realism*, Oxford: Oxford University Press, pp. 97–131.

Jackson, Robert and Carl Rosberg (1982) "Why Africa's weak states persist: The juridical and the empirical in statehood," *World Politics*, 35, 1–24.

James, Alan (1986) *Sovereign Statehood*, London: Allen and Unwin.

(1993) "System or society?" *Review of International Studies*, 19, 269–288.

Jencks, Christopher (1990) "Varieties of altruism," in J. Mansbridge, ed., *Beyond Self-Interest*, Chicago: University of Chicago Press, pp. 53–67.

Jepperson, Ronald, Alexander Wendt, and Peter Katzenstein (1996) "Norms, identity, and culture in national security," in P. Katzenstein, ed., *The Culture of National Security*, New York: Columbia University Press, pp. 33–75.

Jervis, Robert (1970) *The Logic of Images in International Relations*, New York: Columbia University Press.

(1976) *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton: Princeton University Press. (1978) "Cooperation under the security dilemma," *World Politics*, 30, 167–214.

(1988) "Realism, game theory, and cooperation," *World Politics*, 40, 317–349.

Jessop, Bob (1978) "Capitalism and democracy: The best possible political shell?" in G. Littlejohn, *et al*, eds., *Power and the State*, New York: St. Martins, pp. 10–51.

(1982) *The Capitalist State*, New York: New York University Press.

(1990) *State Theory*, University Park, PA: Pennsylvania State University Press.

Jochnick, C. and R. Normand (1994) "The legitimization of violence," *Harvard International Law Journal*, 35, 49–95.

Johnson, Doyle Paul (1990) "Security versus autonomy motivation in Anthony Giddens' concept of agency," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20, 111–130.

Johnston, Alastair Iain (1995) *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton: Princeton University Press.

Jost, John (1995) "Toward a Wittgensteinian social psychology of human development," *Theory and Psychology*, 5, 5–25.

Jussim, Lee (1991) "Social perception and social reality: A reflection-construction model," *Psychological Review*, 98, 54–73.

Kahneman, Daniel and Carol Varey (1991) "Notes on the psychology of utility," in J. Elster and J. Roemer, eds., *Interpersonal Comparisons of "Well-Being*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 127–163.

Kaplan, Morton (1957) *System and Process in International Politics*, New York: Wiley.
Kaplowitz, Noel (1984) "Psychopolitical dimensions of international relations: The reciprocal effects of conflict strategies," *International Studies Quarterly*, 28, 373–406.
(1990) "National self-images, perception of enemies, and conflict strategies," *Political Psychology*, 11, 39–82.
Katzenstein, Peter, ed. (1996) *The Culture of National Security*, New York: Columbia University Press.
Kaufman, Stuart (1997) "The fragmentation and consolidation of international systems," *International Organization*, 51, 173–208.
Kaye, Howard (1991) "A false convergence: Freud and the Hobbesian problem of order," *Sociological Theory*, 9, 87–105.
Keat, Russell and John Urry (1982) *Social Theory as Science*, 2nd edn, London: RKP.
Kegley, Charles (1993) "The neoidealist moment in international studies? Realist myths and the new international realities," *International Studies Quarterly*, 37, 131–146.
Kegley, Charles, ed. (1995) *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, New York: St. Martin's Press.
Kelley, Harold and John Thibaut (1978) *Interpersonal Relations: A Theory of Interdependence*, New York: Wiley.
Kelman, Herbert (1985) "Overcoming the psychological barrier: An analysis of the Egyptian–Israeli peace process," *Negotiation Journal*, 1, 213–234.
Keohane, Robert (1984) *After Hegemony*, Princeton: Princeton University Press.
(1986a) "Reciprocity in international relations," *International Organization*, 40, 1–27.
(1986b) "Theory of world politics: Structural realism and beyond," in R. Keohane, ed., *Neorealism and its Critics*, New York: Columbia University Press, pp. 158–203.
(1988a) "International institutions: Two approaches," *International Studies Quarterly*, 32, 379–396.
(1988b) "International relations theory: Contributions of a feminist standpoint," *Millennium*, 18, 245–253.
(1990) "International liberalism reconsidered," in J. Dunn, ed., *The Economic Limits to Modern Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 165–194.
Keohane, Robert, ed. (1986) *Neorealism and its Critics*, New York: Columbia University Press.
Keohane, Robert and Lisa Martin (1995) "The promise of institutionalist theory," *International Security*, 20, 39–51.
Keohane, Robert and Joseph Nye (1989) *Power and Interdependence*, 2nd edn, Glenville, IL: Scott Foresman.

Kimura, Masato and David Welch (1998) "Specifying 'interests': Japan's claim to the Northern Territories and its implications for international relations theory," *International Studies Quarterly*, 42, 213–243.

Kincaid, Harold (1986) "Reduction, explanation, and individualism," *Philosophy of Science*, 53, 492–513.

(1988) "Supervenience and explanation," *Synthese*, 77, 251–281.

(1993) "The empirical nature of the individualism-holism dispute," *Synthese*, 97, 229–247.

(1996) *Philosophical Foundations of the Social Sciences*, Cambridge: Cambridge University Press.

King, Gary, Robert Keohane, and Sidney Verba (1994) *Designing Social Inquiry*, Princeton: Princeton University Press.

Kitcher, Philip (1993) *The Advancement of Science*, Oxford: Oxford University Press.

Kitzinger, Celia (1992) "The individuated self concept: A critical analysis of social-constructionist writing on individualism," in G. Breakwell, ed., *Social Psychology of Identity and the Self Concept*, Surrey University Press, pp. 251–250.

Klotz, Audie (1995) *Protesting Prejudice: Apartheid and the Politics of Norms in International Relations*, Ithaca: Cornell University Press.

Kocs, Stephen (1994) "Explaining the strategic behavior of states: International law as system structure," *International Studies Quarterly*, 38, 535–556.

Koh, Harold (1997) "Why do nations obey international law?" *Yale Law Journal*, 106, 2599–2659.

Kohut, Heinz (1985) "Creativeness, charisma, group psychology," in Kohut, *Self-Psychology and the Humanities*, New York: Norton, pp. 171–211.

Kornblith, Hilary (1993) *Inductive Inference and its Natural Ground*, Cambridge, MA: MIT Press.

Kowert, Paul and Jeffrey Legro (1996) "Norms, identity, and their limits: A theoretical reprise," in P. Katzenstein, ed., *The Culture of National Security*, New York: Columbia University Press, pp. 451–497.

Kramer, Roderick, Marilynn Brewer, and Benjamin Hanna (1995) "Collective trust and collective action," in R. Kramer and T. Tyler, eds., *Trust in Organizations*, Thousand Oaks: Sage, pp. 357–389.

Kramer, Roderick and Lisa Goldman (1995) "Helping the group or helping yourself? Social motives and group identity in resource dilemmas," in D. Schroeder, ed., *Social Dilemmas*, New York: Praeger, pp. 49–67.

Krasner, Stephen (1978) *Defending the National Interest*, Princeton: Princeton University Press.

(1983a) "Structural causes and regime consequences: Regimes as intervening variables," in S. Krasner, ed., *International Regimes*, Ithaca: Cornell University Press, pp. 1–21.

(1983b) "Regimes and the limits of realism," in Krasner, ed., *International Regimes*, Ithaca: Cornell University Press, pp. 355–368.

(1991) "Global communications and national power: Life on the Pareto frontier," *World Politics*, 43, 336–366.

(1993) "Westphalia and all that," in J. Goldstein and R. Keohane, eds., *Ideas and Foreign Policy*, Ithaca: Cornell University Press, pp. 235–264.

(1995/6) "Compromising Westphalia," *International Security*, 20, 115–151.

Krasner, Stephen, ed. (1983) *International Regimes*, Ithaca: Cornell University Press.

Kratochwil, Friedrich (1982) "On the notion of 'interest' in international relations," *International Organization*, 36, 1–30.

(1986) "Of systems, boundaries, and territoriality," *World Politics*, 39, 27–52.

(1989) *Rules, Norms, and Decisions*, Cambridge: Cambridge University Press.

(1993) "The embarrassment of changes: Neo-realism as the science of realpolitik without politics," *Review of International Studies*, 19, 63–80.

(1995) "Sovereignty as *dominium*: Is there a right to humanitarian intervention?" in G. Lyons and M. Mastanduno, eds., *Beyond Westphalia*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, pp. 21–42.

Kratochwil, Friedrich and John Ruggie (1986) "International organization: A state of the art on an art of the state," *International Organization*, 40, 753–775.

Kreps, David (1990) "Corporate culture and economic theory," in J. Alt and K. Shepsle, eds., *Perspectives on Positive Political Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 90–143.

Kriesberg, Louis *et ah*, eds. (1989) *Intractable Conflicts and their Transformation*, Syracuse: Syracuse University Press.

Kripke, Saul (1971) "Identity and necessity," in M. Munitz, ed., *Identity and Individuation*, New York: New York University Press, pp. 135–164.

Krishna, Daya (1971) " "The self-fulfilling prophecy' and the nature of society," *American Sociological Review*, 36, 1104–1107.

Kristeva, Julia (1993) *Nations Without Nationalism*, New York: Columbia University Press.

Kroll, John (1993) "The complexity of interdependence," *International Studies Quarterly*, 37, 321–348.

Kroon, Frederick (1985) "Theoretical terms and the causal view of reference," *Australasian journal of Philosophy*, 63, 143–166.

Kropotkin, Petr (1914) *Mutual Aid: A Factor of Evolution*, Boston: Porter Sargent Publishers.

Kuhn, Thomas (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: University of Chicago Press.

Kukla, Andre (1994) "The structure of self-fulfilling and self-negating prophecies," *Theory and Psychology*, 4, 5–33.

Kupchan, Charles and Clifford Kupchan (1991) "Concerts, collective security, and the future of Europe," *International Security*, 16, 114–161.

Kusch, Martin (1997) "The sociophilosophy of folk psychology," *Studies in History and Philosophy of Science*, 28, 1–25.

Laffey, Mark and Jutta Weldes (1997) "Beyond belief: Ideas and symbolic technologies in the study of international relations," *European Journal of International Relations*, 3, 193–237.

Lagueux, Maurice (1994) "Friedman's 'instrumentalism' and constructive empiricism in economics," *Theory and Decision*, 37, 147–174.

Laitin, David (1998) *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*, Ithaca: Cornell University Press.

Lakatos, Imre (1970) "Falsification and the methodology of scientific research programmes," in I. Lakatos and A. Musgrave, eds., *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 91–196.

Lamborn, Alan (1997) "Theory and the politics in world politics," *International Studies Quarterly*, 41, 187–214.

Lancaster, Sandra and Margaret Foddy (1988) "Self-extensions: A conceptualization," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 18, 77–94.

Lane, Ruth (1996) "Positivism, scientific realism and political science," *Journal of Theoretical Politics*, 8, 361–382.

Lapid, Yosef (1989) "The third debate: On the prospects of international theory in a post-positivist era," *International Studies Quarterly*, 33, 235–254.

Lapid, Yosef and Friedrich Kratochwil, eds. (1996) *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Boulder: Lynne Rienner.

Larkins, Jeremy (1994) "Representations, symbols, and social facts: Durkheim and IR theory," *Millennium*, 23, 239–264.

Lasswell, Harold (1972) "Future systems of identity in the world community," in C. Black and R. Falk, eds., *The Future of the International Legal Order*, vol. IV, Princeton: Princeton University Press, pp. 3–31.

Latsis, Spiro (1972) "Situational determinism in economics," *The British Journal for the Philosophy of Science*, 23, 207–245.

Laudan, Larry (1981) "A confutation of convergent realism," *Philosophy of Science*, 48, 19–49.

Layder, Derek (1990) *The Realist Image in Social Science*, London: Macmillan.

Layne, Christopher (1993) "The unipolar illusion: Why new great powers will rise," *International Security*, 17, 5–51.

Lebow, Richard Ned (1981) *Between Peace and War*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

(1998) "Beyond parsimony," *European journal of International Relations*, 4, 31–66.

Lebow, Richard Ned and Thomas Risse-Kappen, eds. (1995) *International Relations Theory and the End of the Cold War,* New York: Columbia University Press.

Lebow, Richard Ned and Janice Stein (1989) "Rational deterrence theory: I think, therefore I deter," *World Politics,* 41, 208–224.

Legro, Jeffrey (1996) "Culture and preferences in the international cooperation two-step," *American Political Science Review,* 90, 118–137.

Leplin, Jarrett (1984) "Introduction," in Leplin, ed., *Scientific Realism,* Berkeley: University of California Press, pp. 1–7.

(1988) "Is essentialism unscientific?" *Philosophy of Science,* 55, 493–510.

Levine, Andrew, Elliott Sober, and Erik Olin Wright (1987) "Marxism and methodological individualism," *New Left Review,* 162, 67–84.

Levitas, Ruth (1995) "We: Problems in identity, solidarity and difference," *History of the Human Sciences,* 8, 89–105.

Levitt, Barbara and James March (1988) "Organizational learning," *Annual Review of Sociology,* 14, 319–340.

Levy, Jack (1988) "The diversionary theory of war: A critique," in M. Midlarsky, ed., *Handbook of War Studies,* London: Unwin Hyman, pp. 259–288.

(1994) "Learning and foreign policy: Sweeping a conceptual minefield," *International Organization,* 48, 279–312.

(1997) "Prospect theory, rational choice, and international relations," *International Studies Quarterly,* 41, 87–112.

Lewis, David (1969) *Convention: A Philosophical Study,* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lewis, J. David (1979) "A social behaviorist interpretation of the Meadian T," *American Journal of Sociology,* 85, 261–287.

Leydesdorff, Loet (1993) "Is society a self-organizing system?" *journal of Social and Evolutionary Systems,* 16, 331–349.

Liberman, Peter (1993) "The spoils of conquest," *International Security,* 18, 125–153.

Lijphart, Arend (1977) *Democracy in Plural Societies,* New Haven: Yale University Press.

Linklater, Andrew (1990) "The problem of community in international relations," *Alternatives,* 15, 135–153.

(1998) *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era,* Columbia, SC: University of South Carolina Press.

Lipson, Charles (1984) "International cooperation in economic and security affairs," *World Politics,* 37, 1–23.

Lipton, Peter (1991) *Inference to the Best Explanation,* London: Routledge. Little, Daniel (1991) *Varieties of Social Explanation,* Boulder: Westview.

(1993) "On the scope and limits of generalizations in the social sciences," *Synthese,* 97, 183–207.

Little, Richard and Steve Smith, eds. (1988) *Belief Systems in International Relations*, Oxford: Blackwell.

Loar, Brian (1985) "Social content and psychological content," in R. Grimm and D. Merrill, eds., *Contents of Thought*, Tucson: University of Arizona Press, pp. 99–110.

Long, David and Peter Wilson, eds. (1995) *Thinkers of the Twenty Years' Crisis: Inter-War Idealism Reassessed*, Oxford: Clarendon Press.

Luhmann, Niklas (1990) *Essays on Self-Reference*, New York: Columbia University Press.

(1997) "The control of intransparency," *Systems Research and Behavioral Science*, 14, 359–371.

Lumsdaine, David (1993) *Moral Vision in International Politics*, Princeton: Princeton University Press.

Lynch, Marc (1999) *State Interests and Public Spheres: The International Politics of Jordan's Identity*, New York: Columbia University Press, forthcoming.

Lynn, Michael and Andrew Oldenquist (1986) "Egoistic and nonegoistic motives in social dilemmas," *American Psychologist*, 41, 529–534.

MacPherson, C.B. (1962) *The Political Theory of Possessive Individualism*, Oxford: Clarendon Press.

Majeski, Stephen and David Sylvan (1998) "Modeling theories of constitutive relations in politics," manuscript, University of Washington.

Mandelbaum, Maurice (1955) "Societal facts," *British Journal of Sociology*, 6, 305–317.

Manicas, Peter and Alan Rosenberg (1985) "Naturalism, epistemological individualism and the 'strong programme' in the sociology of knowledge," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 15, 76–101.

Mann, Michael (1979) "Idealism and materialism in sociological theory," in J. Freiberg, ed., *Critical Sociology: European Perspectives*, New York: Irvington Publishers, pp. 97–119.

(1984) "The autonomous power of the state: Its origins, mechanisms and results," *European Journal of Sociology*, 25, 185–213.

(1993) "A theory of the modern state," chapter 3 in *The Sources of Social Power*, vol. II, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 44–91.

Maoz, Zeev and Dan Felsenthal (1987) "Self-binding commitments, the inducement of trust, social choice, and the theory of international cooperation," *International Studies Quarterly*, 31, 177–200.

Markova, Ivana (1982) *Paradigms, Thought, and Language*, New York: Wiley.

Markovsky, Barry and Mark Chaffee (1995) "Social identification and solidarity," in Markovsky, *et al*, eds., *Advances in Group Processes*, vol. XII, Greenwich, CT: JAI Press, pp. 249–270.

Markus, Hazel and Shinobu Kitayama (1991) "Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation," *Psychological Review*, 98, 224–253.
Markus, Hazel and Paula Nurius (1986) "Possible selves," *American Psychologist*, 41, 954–969.
Martin, Lisa (1992) *Coercive Cooperation: Explaining Multilateral Economic Sanctions*, Princeton: Princeton University Press.
Maryanski, Alexandra and Jonathan Turner (1992) *The Social Cage: Human Nature and the Evolution of Society*, Stanford: Stanford University Press.
Mathien, Thomas (1988) "Network analysis and methodological individualism," *Philosophy of the Social Sciences*, 18, 1–20.
Maxwell, Grover (1962) "The ontological status of theoretical entities," in H. Feigl and G. Maxwell, eds., *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. III, Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 3–27.
Maynard, Douglas and Thomas Wilson (1980) "On the reification of social structure," in S. McNall and G. Howe, eds., *Current Perspectives in Social Theory*, vol. I, Greenwich: JAI Press, pp. 287–322.
McCall, George and Jerry Simmons (1978) *Identities and Interactions*, New York: Free Press.
McCullagh, C. Behan (1991) "How objective interests explain actions," *Social Science Information*, 30, 29–54.
McKeown, Timothy (1986) "The limitations of 'structural' theories of commercial policy," *International Organization*, 40, 43–64.
McMullin, Ernan (1978) "Structural explanation," *American Philosophical Quarterly*, 15, 139–147. (1984a) "A case for scientific realism," in J. Leplin, ed., *Scientific Realism*, Berkeley: University of California Press, pp. 8–40.
(1984b) "Two ideals of explanation in natural science," in P. French *et ah*, eds., *Midwest Studies in Philosophy*, vol. IX, Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 205–220.
McNeely, Connie (1995) *Constructing the Nation-State*, Westport: Greenwood Press.
Mead, George Herbert (1925) "The genesis of the self and social control," *International Journal of Ethics*, 35, 251–277.
(1934) *Mind, Self, and Society*, Chicago: University of Chicago Press.
Mearsheimer, John (1990a) "Back to the future: Instability in Europe after the Cold War," *International Security*, 15, 5–56.
(1990b) "Why we will soon miss the Cold War," *The Atlantic*, 266, 35–50.
(1994/1995) "The false promise of international institutions," *International Security*, 19, 5–49.
Mellor, D. (1982) "The reduction of society," *Philosophy*, 57, 51–75.
Melucci, Alberto (1989) *Nomads of the Present*, London: Hutchinson.
Mennell, Stephen (1989) "Humanity as a whole," in *Norbert Elias*, Oxford: Blackwell, chapter 9.

Mercer, Jonathan (1995) "Anarchy and identity," *International Organization*, 49, 229–252.

Meyer, John (1977) "The effects of education as an institution," *American Journal of Sociology*, 83, 55–77.

(1980) "The world polity and the authority of the nation-state," in A. Bergesen, ed., *Studies of the Modern World-System*, New York: Academic Press, pp. 109–137.

Meyer, John *et al.* (1997) "World society and the nation-state," *American Journal of Sociology*, 103, 144–181.

Meyerson, Debra, Karl Weick, and Roderick Kramer (1995) "Swift trust and temporary groups," in R. Kramer and T. Tyler, eds., *Trust in Organizations*, Thousand Oaks: Sage, pp. 166–195.

Miller, Arthur (1991) "Have incommensurability and causal theory of reference anything to do with actual science? – Incommensurability, no; causal theory, yes," *International Studies in the Philosophy of Science*, 5, 97–108.

Milner, Helen (1991) "The assumption of anarchy in international relations theory: A critique," *Review of International Studies*, 17, 67–85.

Mitchell, Sollace (1983) "Post-structuralism, empiricism and interpretation," in S. Mitchell and M. Rosen, eds., *The Need for Interpretation*, London: Athlone Press, pp. 54–89.

Mitchell, Timothy (1991) "The limits of the state," *American Political Science Review*, 85, 77–96.

Mitzen, Jennifer (2000) "Managing anarchy: The emergence and consolidation of the international public sphere," Ph.D. dissertation, University of Chicago.

Moe, Terry (1979) "On the scientific status of rational models," *American Journal of Political Science*, 23, 215–243.

(1984) "The new economics of organization," *American Journal of Political Science*, 28, 739–777.

Monroe, Kristen (1996) *The Heart of Altruism*, Princeton: Princeton University Press.

Moore, A., ed. (1993) *Meaning and Reference*, Oxford: Oxford University Press.

Moravcsik, Andrew (1997) "Taking preferences seriously: A liberal theory of international politics," *International Organization*, 51, 513–553.

Morgan, David and Michael Schwalbe (1990) "Mind and self in society: Linking social structure and social cognition," *Social Psychology Quarterly*, 53, 148–164.

Morgenthau, Hans (1946) *Scientific Man vs. Power Politics*, Chicago: University of Chicago Press.

(1948/1973) *Politics Among Nations*, 5th edn, New York: Knopf. Morris, Aldon and C. Mueller, eds. (1992) *Frontiers in Social Movement Theory*, New Haven: Yale University Press.

Morrow, James (1994) "Modeling the forms of international cooperation: Distribution versus information," *International Organization*, 48, 387–423.
Morse, Jennifer (1997) "Who is rational economic man?" *Social Philosophy and Policy*, 14, 179–206.
Moses, Rafael (1982) "The group self and the Arab-Israeli conflict," *International Review of Psycho-Analysis*, 9, 55–65.
Most, Benjamin and Harvey Starr (1984) "International relations theory, foreign policy substitutability, and 'nice' laws," *World Politics*, 36, 383–406.
Moul, William (1973) "The level of analysis problem revisited," *Canadian Journal of Political Science*, 6, 494–513.
Mouzelis, Nicos (1989) "Political transitions in Greece and Argentina: Toward a reconceptualization of Marxist political theory," *Comparative Political Studies*, 21, 443–466.
Müller, Harald (1993) "The internalization of principles, norms, and rules by governments," in V. Rittberger, eds., *Regime Theory and International Relations*, Oxford: Oxford University Press, pp. 361–388.
Murphy, Raymond (1984) "The structure of closure: A critique and development of the theories of Weber, Collins, and Parkin," *British Journal of Sociology*, 35, 547–567.
(1995) "Sociology as if nature did not matter: An ecological critique," *British Journal of Sociology*, 46, 688–707.
Murray, Robin (1971) "The internationalization of capital and the nation state," *New Left Review*, 67, 84–109.
Musgrave, Alan (1985) "Realism versus constructive empiricism," in P. Churchland and C. Hooker, eds., *Images of Science*, Chicago: University of Chicago Press, pp. 197–221.
(1988) "The ultimate argument for scientific realism," in R. Nola, ed., *Relativism and Realism in Science*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, pp. 229–252.
Myers, Milton (1983) *The Soul of Modern Economic Man*, Chicago: University of Chicago Press.

Nadelmann, Ethan (1990) "Global prohibition regimes: The evolution of norms in international society," *International Organization*, 44, 479–526.
Nagel, Ernest (1961) *The Structure of Science*, Indianapolis: Hackett.
Nau, Henry (1993) "Identity and international politics," manuscript, George Washington University.
(1994) "Why markets and international politics differ," manuscript, George Washington University.
Nelson, Alan (1984) "Some issues surrounding the reduction of macroeconomics to microeconomics," *Philosophy of Science*, 51, 573–594.
(1990) "Are economic kinds natural?" in C.W. Savage, ed., *Scientific Theories*, Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 102–135.

Nelson, Richard (1995) "Recent evolutionary theorizing about economic change," *Journal of Economic Literature*, 33, 48–90.

Nelson, Richard and Sydney Winter (1982) *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Nemedi, Denes (1995) "Collective consciousness, morphology, and collective representations," *Sociological Perspectives* 38, 41–56.

Neufeld, Mark (1995) *The Restructuring of International Relations Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.

Neumann, Iver (1996) "Collective identity formation: Self and other in international relations," *European Journal of International Relations*, 2, 139–174.

Neumann, Iver and Jennifer Welsh (1991) "The Other in European self-definition: An addendum to the literature on international society," *Review of International Studies*, 17, 327–348.

New, Caroline (1995) "Sociology and the case for realism," *Sociological Review*, 43, 808–827.

Niiniluoto, Ilkka (1980) "Scientific progress," *Synthese*, 45, 427–462.

Niou, Emerson and Peter Ordeshook (1994) "Less filling, tastes great: The Realist-Neoliberal debate," *World Politics*, 46, 209–234.

Nola, Robert (1994) "Post-modernism, a French cultural Chernobyl: Foucault on power/knowledge," *Inquiry*, 37, 3–43.

Nordlinger, Eric (1981) *On the Autonomy of the Democratic State*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Nye, Joseph (1987) "Nuclear learning and U.S.–Soviet security regimes," *International Organization*, 41, 371–402.

Oldenquist, Andrew (1982) "Loyalties," *Journal of Philosophy*, 79, 173–193.

Olick, Jeffrey and Joyce Robbins (1998) "Social memory studies," *Annual Review of Sociology*, 24, 105–140.

Oliver, Christine (1991) "Network relations and loss of organizational autonomy," *Human Relations*, 44, 943–961.

Oilman, Bertel (1971) *Alienation: Marx's Conception of Man in Capitalist Society*, Cambridge: Cambridge University Press.

Olson, Mancur (1965) *The Logic of Collective Action*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

O'Neill, John (1994) "Essentialism and the market," *The Philosophical Forum*, 26, 87–100.

(1995) "'I gotta use words when I talk to you': A response to death and furniture," *History of the Human Sciences*, 8, 99–106.

Onuf, Nicholas (1989) *World of Our Making*, Columbia, SC: University of South Carolina Press.

(1995) "Levels," *European Journal of International Relations*, 1, 35–58.

(1998) *The Republican Legacy in International Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.

Onuf, Nicholas & Frank Klink (1989) "Anarchy, authority, rule," *International Studies Quarterly*, 33, 149–174.

Oren, Ido (1995) "The subjectivity of the 'democratic' peace: Changing U.S. perceptions of Imperial Germany," *International Security*, 20, 147–184.

Orren, Karen (1995) "Ideas and institutions/' *Polity*, 28, 97–101.

Oye, Kenneth, ed. (1986) *Cooperation under Anarchy*, Princeton: Princeton University Press.

Palan, Ronen and Brook Blair (1993) "On the idealist origins of the realist theory of international relations," *Review of International Studies*, 19, 385–399.

Paros, Laura (1999) "The prison-house of sovereignty," *Alternatives*, forthcoming.

Pasic, Sujata (1996) "Culturing international relations theory," in Y. Lapid and F. Kratochwil, eds., *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Boulder: Lynne Rienner, pp. 85–104.

Peacocke, Christopher (1993) "Externalist explanation," *Proceedings of the Aristotelian Society*, 93, 203–230.

Perinbanayagam, R. (1974) "The definition of the situation: An analysis of the ethnomethodological and dramaturgical view," *Sociological Quarterly*, 15, 521–541.

(1985) *Signifying Acts: Structure and Meaning in Everyday Life*, Carbondale: Southern Illinois University Press.

Peterson, M.J. (1997) "The multiple knowledge bases of the study of international relations," manuscript, University of Massachusetts-Amherst.

Peterson, V. Spike, ed. (1992) *Gendered States*, Boulder: Lynne Rienner.

Pettit, Philip (1993) *The Common Mind*, Oxford: Oxford University Press.

Pfeffer, Jeffrey and Gerald Salancik (1978) *The External Control of Organizations*, New York: Harper and Row.

Picciotto, Sol (1991) "The internationalization of the state," *Capital and Class*, 43, 43–62.

Pizzorno, Alessandro (1991) "On the individualistic theory of social order," in P. Bourdieu and J. Coleman, eds., *Social Theory for a Changing Society*, Boulder: Westview, pp. 209–231.

(1992) "Foucault and the liberal view of the individual," in T. Armstrong, ed., *Michel Foucault Philosopher*, Harvester Press, pp. 204–211.

Platts, Mark (1991) *Moral Realities*, London: RKP.

Pleasants, Nigel (1996) "Nothing is concealed: Decentering tacit knowledge and rules from social theory," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 26, 233–255.

Poggi, Gianfranco (1990) *The State: Its Nature, Development and Prospects*, Stanford: Stanford University Press.

Porpora, Douglas (1983) "On the post-Wittgensteinian critique of the concept of action in sociology," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 13, 129–146.

(1989) "Four concepts of social structure," *Journal for the Theory of Social Behaviour,* 19, 195–211.

(1993) "Cultural rules and material relations," *Sociological Theory,* 11, 212–229.

Poulantzas, Nicos (1975) *Classes in Contemporary Capitalism,* London: New Left Books.

(1978) *State, Power, Socialism,* London: Verso.

Powell, Robert (1991) "Absolute and relative gains in international relations theory," *American Political Science Review,* 85, 1303–1320.

(1994) "Anarchy in international relations theory: The neorealist–neoliberal debate," *International Organization,* 48, 313–344.

Pratkanis, Anthony and Anthony Greenwald (1985) "How shall the self be conceived?" *Journal for the Theory of Social Behaviour,* 15, 311–329.

Price, Richard (1995) "A genealogy of the chemical weapons taboo," *International Organization,* 49, 73–104.

Putnam, Hilary (1975) *Mind, Language, and Reality,* Cambridge: Cambridge University Press.

(1978) *Meaning and the Moral Sciences,* London: RKP. Radnitsky, G. and P. Bernholz, eds. (1986) *Economic Imperialism,* New York: Paragon House.

Rappaport, Steven (1995) "Economic models and historical explanation," *Philosophy of the Social Sciences,* 25, 421–441.

Raub, Werner (1990) "A general game-theoretic model of preference adaptations in problematic social situations," *Rationality and Society,* 2, 67–93.

Rawls, John (1955) "Two concepts of rules," *Philosophical Review,* 64, 3–32.

Ray, James Lee (1989) "The abolition of slavery and the end of international war," *International Organization,* 43, 405–441.

Reus-Smit, Christian (1997) "The constitutional structure of international society and the nature of fundamental institutions," *International Organization,* 51, 555–589.

(1999) *The Moral Purpose of the State,* Princeton: Princeton University Press.

Rieber, Robert, ed. (1991) *The Psychology of War and Peace: The Image of the Enemy,* Plenum Press.

Ringmar, Erik (1996) "On the ontological status of the state," *European Journal of International Relations,* 2, 439–466.

Risse-Kappen, Thomas (1995) "Democratic peace – warlike democracies? A social constructivist interpretation of the liberal argument," *European Journal of International Relations,* 1, 491–518.

(1996) "Collective identity in a democratic community: The care of NATO," in P. Katzenstein, ed. *The Culture of National Security,* Ithaca: Cornell University Press, pp. 357–399.

Rosenau, James (1986) "Before cooperation: Hegemons, regimes, and habit-driven actors in world politics," *International Organization,* 40, 849–894.

Rosenau, James and Ernst-Otto Czempiel, eds. (1992) *Governance without Government: Order and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Rosenberg, Alexander (1985) "Prospects for the elimination of tastes from economics and ethics," *Social Philosophy and Policy*, 2, 48–68.

(1992) *Economics – Mathematical Politics or Science of Diminishing Returns?* Chicago: University of Chicago Press.

(1995) *Philosophy of Social Science*, 2nd edn, Boulder: Westview Press.

Rosenberg, Justin (1994) *The Empire of Civil Society*, London: Verso.

Rosenberg, Morris (1981) "The self-concept: Social product and social force," in M. Rosenberg and R. Turner, eds., *Social Psychology*, New York: Basic Books, pp. 593–624.

Rosenthal, Sandra (1992) "Free selves, enriched values, and experimental method: Mead's pragmatic synthesis," *International Philosophical Quarterly*, 32, 79–93.

Rouse, Joseph (1987) *Knowledge and Power*, Ithaca: Cornell University Press.

Ruben, David-Hillel (1985) *The Metaphysics of the Social World*, London: RKP.

Rubinstein, David (1977) "The concept of action in the social sciences," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 7, 209–236.

(1981) *Marx and Wittgenstein: Social Praxis and Social Explanation*, London: RKP.

(1986) "Wittgenstein and social science," in S. Shanker, ed., *Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments*, vol. IV, London: Croom Helm, pp. 290–311.

Ruggie, John (1983a) "Continuity and transformation in the world polity," *World Politics*, 35, 261–285.

(1983b) "International regimes, transactions, and change: Embedded liberalism in the postwar economic order," in S. Krasner, ed., *International Regimes*, Ithaca: Cornell University Press, pp. 195–232.

(1993) "Territoriality and beyond: Problematizing modernity in international relations," *International Organization*, 47, 139–174.

Ruggie, John, ed. (1993) *Multilateralism Matters*, New York: Columbia University Press.

Runciman, David (1997) *Pluralism and the Personality of the State*, Cambridge: Cambridge University Press.

Russett, Bruce (1993) *Grasping the Democratic Peace*, Princeton: Princeton University Press.

Sabini, John and Jay Schulkin (1994) "Biological realism and social constructivism," *journal for the Theory of Social Behaviour*, 24, 207–217.

Sack, Robert (1986) *Human Territoriality*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sampson, Edward (1988) "The debate on individualism: Indigenous psychologies of the individual and their role in personal and societal functioning," *American Psychologist*, 43, 15–22.

Sandel, Michael (1982) *Liberalism and the Limits of Justice*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sandelands, Lloyd and Lynda St. Clair (1993) "Toward an empirical concept of group," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 23, 432–458.

Sartori, Giovanni (1989) "The essence of the political in Carl Schmitt," *Journal of Theoretical Politics*, 1, 63–75.

Satz, Debra and John Ferejohn (1994) "Rational choice and social theory," *Journal of Philosophy*, 92, 71–87.

Sayer, Andrew (1984) *Method in Social Science: A Realist Approach*, London: Hutchinson.

(1997) "Essentialism, social constructionism, and beyond," *Sociological Review*, 45, 453–487.

Schelling, Thomas (1960) *The Strategy of Conflict*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

(1978) *Micromotives and Macrobehavior*, New York: W.W. Norton.

(1984) "Self-command in practice, in policy, and in a theory of rational choice," *American Economic Review*, 74, 1–11.

Scheman, Naomi (1983) "Individualism and the objects of psychology," in S. Harding and M. Hintikka, eds., *Discovering Reality*, Dordrecht: Reidel, pp. 225–244.

Schlagel, Richard (1984) "A reasonable reply to Hume's skepticism," *British Journal for the Philosophy of Science*, 35, 359–374.

Schmidtz, David (1995) *Rational Choice and Moral Agency*, Princeton: Princeton University Press.

Schmitt, Carl (1932/1976) *The Concept of the Political*, New Brunswick: Rutgers University Press.

Schmitt, Frederick, ed. (1994) *Socializing Epistemology*, Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

Schneider, Susan and Reinhard Angelmar (1993) "Cognition in organizational analysis: Who's minding the store?" *Organization Studies*, 14, 347–374.

Schofield, Norman (1996) "Rules, equilibrium, beliefs, and social mathematics," in D. Braybrooke, ed., *Social Rules*, Boulder: Westview, pp. 233–248.

Schroeder, Paul (1993) "The transformation of political thinking, 1787–1848," in R. Jervis, ed., *Coping with Complexity in the International System*, Boulder: Westview, pp. 47–70.

(1994) "Historical reality and neorealist theory," *International Security*, 19, 108–149.

Schueler, G.F. (1995) *Desire*, Cambridge, MA: MIT Press. Schutz, Alfred (1962) *Collected Papers, volume 1: The Problem of Social Reality*,

The Hague: Martinus Nijhoff. Schwab, George (1987) "Enemy or foe: A conflict of modern politics," *Telos*, 72, 194–201.

Schwalbe, Michael (1988) "Role taking reconsidered: Linking competence and performance to social structure," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 18, 411–436.

(1991) "The autogenesis of the self," *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 21, 269–295.

Schwartz, Stephen, ed. (1977) *Naming, Necessity, and Natural Kinds*, Ithaca: Cornell University Press.

Schwartz, Stuart, ed. (1994) *Implicit Understandings*, Cambridge: Cambridge University Press.

Schweller, Randall (1993) "Tripolarity and the Second World War," *International Studies Quarterly*, 37, 73–103.

(1994) "Bandwagoning for profit: Bringing the revisionist state back in," *International Security*, 19, 72–107.

(1996) "Neorealism's status quobias: What security dilemma?" *Security Studies*, 5, 90–121.

Schweller, Randall and David Priess (1997) "A tale of two realisms: Expanding the institutions debate," *Mershon International Studies Review*, 41, Supplement 1, 1–32.

Scott, Andrew (1967) *The Functioning of the International Political System*, New York: Macmillan.

Searle, John (1969) *Speech Acts*, Cambridge: Cambridge University Press. (1983) *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*, Cambridge: Cambridge University Press.

(1990) "Collective intentions and actions," in P. Cohen, J. Morgan, and M. Pollack, eds., *Intentions in Communication*, Cambridge, MA: MIT Press, pp. 401–415.

(1995) *The Construction of Social Reality*, New York: Free Press.

Sen, Amartya (1977) "Rational fools: A critique of the behavioural foundations of economic theory," *Philosophy and Public Affairs*, 6, 317–344.

Sensat, Julius (1988) "Methodological individualism and Marxism," *Economics and Philosophy*, 4, 189–219.

Sewell, William (1992) "A theory of structure: Duality, agency, and transformation," *American Journal of Sociology*, 98, 1–29.

Shapiro, Ian and Alexander Wendt (1992) "The difference that realism makes: Social science and the politics of consent," *Politics and Society*, 20, 197–223.

Sharrock, W. and D. Watson (1984) "What's the point of 'rescuing motives'?" *British Journal of Sociology*, 35, 435–451.

Shaw, Martin (1997) 'The state of globalization: Towards a theory of state transformation," *Review of International Political Economy*, 4, 497–513.

Shore, Chris (1996) "Transcending the nation-state? The European Commission and the (re)-discovery of Europe," *Journal of Historical Sociology, 9*, 473–496.

Shorter, John (1990) "Social individuality versus possessive individualism: The sounds of silence," in I. Parker and J. Shorter, eds., *Deconstructing Social Psychology*, London: RKP, pp. 155–169.

Shweder, Richard (1991) *Thinking Through Cultures*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Simmons, John (1989) "Locke's state of nature," *Political Theory*, 17, 449–470.

Singer, J. David (1961) "The level-of-analysis problem in international relations," in K. Knorr and S. Verba, eds., *The International System*, Princeton: Princeton University Press, pp. 77–92.

Singh, Jitendra and Charles Lumsden (1990) "Theory and research in organizational ecology," *Annual Review of Sociology*, 16, 161–195.

Skocpol, Theda (1995) "Why I am an historical institutionalist," *Polity*, 28, 103–106.

Slaughter, Anne-Marie (1995) "International law in a world of liberal states," *European Journal of International Law*, 6, 503–538.

Slovic, Paul (1995) "The construction of preference," *American Psychologist*, 50, 364–371.

Smith, Anthony (1981) "States and homelands: The social and geopolitical implications of national territory," *Millennium*, 10, 187–202.

(1989) "The origins of nations," *Ethnic and Racial Studies*, 12, 340–367.

Smith, David (1996) "The social construction of enemies: Jews and the representation of evil," *Sociological Theory*, 14, 203–240.

Smith, Michael (1987) "The Humean theory of motivation," *Mind*, 96, 36–61.

Smith, Rogers (1995) "Ideas, institutions, and strategic choice," *Polity*, 28, 135–140.

Smith, Steve (1983) "War and human nature," in I. Forbes and S. Smith, eds., *Politics and Human Nature*, London: Frances Pinter, pp. 164–179.

(1995) "The self-images of a discipline: A genealogy of international relations theory," in K. Booth and S. Smith, eds., *IR Theory Today*, Cambridge: Polity Press, pp. 1–37.

Snidal, Duncan (1991) "Relative gains and the pattern of international cooperation," *American Political Science Review*, 85, 701–726.

Snyder, Glenn (1996) "Process variables in neorealist theory," *Security Studies*, 5, 167–192.

Snyder, Glenn and Paul Diesing (1977) *Conflict Among Nations*, Princeton: Princeton University Press.

Snyder, Richard, H.W. Bruck, and Burton Sapin (1954) *Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics*, Princeton: Princeton University Press.

Soltan, Karol and Stephen Elkin, eds. (1996) *The Constitution of Good Societies*, University Park, PA: Pennsylvania State University Press.

Sondermann, Fred (1977) "The concept of the national interest," *Orbis*, 21, 121–138.

Sorensen, Georg (1997) "An analysis of contemporary statehood: Consequences for conflict and cooperation," *Review of International Studies*, 23, 253–269.

Spiro, Melford (1987) "Collective representations and mental representations in religious symbol systems," in B. Kilborne and L. Langness, eds., *Culture and Human Nature: Theoretical Papers of Melford Spiro*, Chicago: University of Chicago Press, pp. 161–184.

Spruyt, Hendrik (1994) *The Sovereign State and its Competitors*, Princeton: Princeton University Press.

Srubar, Ilja (1993) "On the limits of rational choice," *Rationality and Society*, 5, 32–46.

Stebbins, R. (1967) "A theory of the definition of the situation," *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 4, 148–164.

Stein, Arthur (1983) "Coordination and collaboration: Regimes in an anarchic world," in S. Krasner, ed., *International Regimes*, Ithaca: Cornell University Press, pp. 115–140.

(1989) "Governments, economic interdependence, and international cooperation," in P. Tetlock, *et ali*, eds., *Behavior, Society, and International Conflict*, vol. III, Oxford: Oxford University Press, pp. 241–324.

(1990) *Why Nations Cooperate*, Ithaca: Cornell University Press.

Stein, Howard (1982) "Adversary symbiosis and complementary group dissociation," *International Journal of Intercultural Relations*, 6, 55–83.

(1985) "Psychological complementarity in Soviet-American relations," *Political Psychology*, 6, 249–261.

Steinbruner, John (1974) *The Cybernetic Theory of Decision*, Princeton: Princeton University Press.

Sterelny, Kim (1995) "Understanding life: Recent work in philosophy of biology," *British journal for the Philosophy of Science*, 46, 155–183.

Stigler, George and Gary Becker (1977) "De gustibus non est disputandum," *American Economic Review*, 67, 76–90.

Stinchcombe, Arthur (1991) "The conditions of fruitfulness of theorizing about mechanisms in social science," *Philosophy of the Social Sciences*, 21, 367–388.

Strang, David (1991) "Anomaly and commonplace in European political expansion: Realist and institutional accounts," *International Organization*, 45, 143–162.

Strawson, Galen (1987) "Realism and causation," *The Philosophical Quarterly*, 37, 253–277.

Struch, Naomi and Shalom Schwartz (1989) "Intergroup aggression: Its predictors and distinctness from in-group bias," *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 364–373.

Stryker, Sheldon (1980) *Symbolic Interactionism: A Social Structural Version*, Menlo Park, CA: The Benjamin/Cummings Publishing Company.

(1987) "Identity theory: Developments and extensions," in K. Yardley and T. Honess, eds., *Self and Identity: Psychosocial Perspectives*, New York: Wiley, pp. 89–103.

(1991) "Exploring the relevance of social cognition for the relationship of self and society: Linking the cognitive perspective and identity theory," in J. Howard and P. Callero, eds., *The Self-Society Dynamic*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 19–41.

Stryker, Sheldon and Anne Statham (1985) "Symbolic interaction and role theory," in G. Lindzey and E. Aronson, eds., *Handbook of Social Psychology*, vol. I, New York: Random House, pp. 311–378.

Sucharov, Mira (2000) "The international self: Israel and the Palestinians, 1948–1995," Ph.D. dissertation, Georgetown University.

Suganami, Hidemi (1990) "Bringing order to the causes of war debates," *Millennium*, 19, 19–35.

Sugden, Robert (1991) "Rational choice: A survey of contributions from economics and philosophy" *The Economic Journal*, 101, 751–785.

(1993) "Thinking as a team: Towards an explanation for nonselfish behavior," *Social Philosophy and Policy*, 10, 69–89.

Swales, John and Priscilla Rogers (1995) "Discourse and the projection of corporate culture: The mission statement," *Discourse and Society*, 6, 223–242.

Swidler, Ann (1986) "Culture in action: Symbols and strategies," *American Sociological Review*, 51, 273–286.

Sylvan, David and Barry Glassner (1983) "Is statistical inference appropriate to structuralism?" *Quality and Quantity*, 17, 69–86.

(1985) *A Rationalist Methodology for the Social Sciences*, Oxford: Blackwell.

Tajfel, Henri, ed. (1982) *Social Identity and Intergroup Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.

Tannenwald, Nina (1996) "Dogs that don't bark: The United States, the role of norms and the non-use of nuclear weapons since 1945," Ph.D. dissertation, Cornell University.

(1999) "The nuclear taboo: The United States and the normative basis of nuclear non-use," *International Organization*, 53, forthcoming.

Taylor, Charles (1971) "Interpretation and the sciences of man," *Review of Metaphysics*, 25, 3–51.

Taylor, Michael (1982) *Community, Anarchy and Liberty*, Cambridge: Cambridge University Press.

(1989) "Structure, culture and action in the explanation of social change," *Politics and Society*, 17, 115–162.

Taylor, Michael and Sara Singleton (1993) "The communal resource: Transaction costs and the solution of collective action problems," *Politics and Society*, 21, 195–214.

Taylor, Paul (1990) "Consociationalism and federalism as approaches to international integration," in A.J.R. Groom and P. Taylor, eds., *Frameworks for International Cooperation*, New York: St. Martins, pp. 172–184.

Teller, Paul (1986) "Relational holism and quantum mechanics," *British Journal for the Philosophy of Science*, 37, 71–81.

Teske, Nathan (1997) "Beyond altruism: Identity-construction as moral motive in political explanation," *Political Psychology*, 18, 71–91.

Thomas, George *et al.* (1987) *Institutional Structure: Constituting State, Society, and the Individual*, Beverly Hills: Sage.

Thomas, William and Dorothy Swain Thomas (1928) *The Child in America*, New York: Knopf.

Thomson, Janice (1994) *Mercenaries, Pirates, and Sovereigns: State-Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe*, Princeton: Princeton University Press.

(1995) "State sovereignty in international relations: Bridging the gap between theory and empirical research," *International Studies Quarterly*, 39, 213–234.

Thomson, Janice and Stephen Krasner (1989) "Global transactions and the consolidation of sovereignty," in E.-O. Czempiel and J. Rosenau, eds., *Global Changes and Theoretical Challenges*, Lexington: Lexington Books, pp. 195–219.

Tickner, Ann (1993) *Gender in International Relations*, New York: Columbia University Press.

Tilly, Charles (1985) "War making and state making as organized crime," in P. Evans, *et ah*, eds., *Bringing the State Back In*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 169–191.

(1990) *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990*, Oxford: Blackwell.

Tranholm-Mikkelsen, Jeppe (1991) "Neo-functionalism: Obstinate or obsolete?" *Millennium*, 20, 1–22.

Trivers, Robert (1971) "The evolution of reciprocal altruism," *Quarterly Review of Biology*, 46, 35–57.

Troyer, Lisa and C. Wesley Younts (1997) "Whose expectations matter? The relative power of first- and second-order expectations in determining social influence," *American Journal of Sociology*, 103, 692–732.

Truman, David (1951) *The Governmental Process*, New York: Knopf.

Tuomela, Raimo (1989) "Collective action, supervenience, and constitution," *Synthese*, 80, 243–266.

Turner, John and Penelope Oakes (1986) "The significance of the social identity concept for social psychology with reference to individualism, interactionism, and social influence," *British Journal of Social Psychology*, 25, 237–252.
Turner, John and Richard Bourhis (1996) "Social identity, interdependence and the social group: A reply to Rabbie *et al.*," in W. Peter Robinson, ed., *Social Groups and Identities*, Oxford: Butterworth Heinemann, pp. 25–63.
Turner, John, *et al.* (1987) *Rediscovering the Social Group*, Oxford: Blackwell.
Turner, Jonathon (1988) *A Theory of Social Interaction*, Stanford: Stanford University Press.
Turner, Ralph (1956) "Role-taking, role standpoint, and reference group behavior," *American Journal of Sociology*, 61, 316–328.
Turner, Stephen (1983, 1984) "Durkheim as a methodologist – Collective forces, causation, and probability," *Philosophy of the Social Sciences*, 13, 425–450, and 14, 51–71.
Tyler, Tom (1990) *Why People Obey the Law*, New Haven: Yale University Press.

Unger, Roberto (1987) *False Necessity: Anti-Necessitarian Social Theory in the Service of Radical Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Vanberg, Viktor (1994) *Rules and Choice in Economics*, London: Routledge.
van Eeghen, Piet-Hein (1996) "Towards a methodology of tendencies," *Journal of Economic Methodology*, 3, 261–284.
van Fraassen, Bas (1980) *The Scientific Image*, Oxford: Clarendon Press.
van Krieken, Robert (1989) "Violence, self-discipline and modernity: Beyond the 'civilizing process'," *Sociological Review*, 37, 193–218.
Vasquez, John (1993) *The War Puzzle*, Cambridge: Cambridge University Press.
(1995) "The post-positivist debate: Reconstructing scientific enquiry and international relations theory after Enlightenment's fall," in K. Booth and S. Smith, eds., *IR Theory Today*, Cambridge: Polity Press, pp. 217–240.
(1997) "The realist paradigm and degenerative versus progressive research programs," *American Political Science Review*, 91, 899–913.
Vincent, Andrew (1983) "The Hegelian state and international politics," *Review of International Studies*, 9, 191–205.
(1989) "Can groups be persons?" *Review of Metaphysics*, 42, 687–715.
Volkan, Vamik (1988) *The Need to Have Enemies and Allies*, Northvale, NJ: Jason Aronson, Inc.
von Wright, Georg (1971) *Explanation and Understanding*, Ithaca: Cornell University Press.

Wagner, R. Harrison (1992) "Rationality and misperception in deterrence theory," *Journal of Theoretical Politics*, 4, 115–141.

Walker, R.B.J. (1987) "Realism, change, and international political theory," *International Studies Quarterly*, 31, 65–86.

(1993) *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.

Walker, Stephen (1992) "Symbolic interactionism and international politics: Role theory's contribution to international organization," in M. Cottam and C. Shih, eds., *Contending Dramas: A Cognitive Approach to International Organizations*, New York: Praeger, pp. 19–38.

Walker, Stephen, ed. (1987) *Role Theory and Foreign Policy Analysis*, Durham: Duke University Press.

Wallerstein, Immanuel (1974) *The Modern World-System I*, New York: Academic Press.

Walsh, D.M. (1998) "Wide content individualism," *Mind*, 107, 625–651.

Walt, Stephen (1987) *The Origins of Alliances*, Ithaca: Cornell University Press.

(1998) "International relations: One world, many theories," *Foreign Policy*, 110, 29–46.

Waltz, Kenneth (1959) *Man, the State, and War*, New York: Columbia University Press.

(1979) *Theory of International Politics*, Boston: Addison-Wesley.

(1986) "Reflections on *Theory of International Politics*: A response to my critics," in R. Keohane, ed., *Neorealism and its Critics*, New York: Columbia University Press, pp. 322–346.

(1990) "Nuclear myths and political realities," *American Political Science Review*, 84, 731–745.

Walzer, Michael (1984) "Liberalism and the art of separation," *Political Theory*, 12, 315–330.

Wartenberg, Thomas (1991) "Social movements and individual identity," *The Philosophical Forum*, 22, 362–382.

Watson, Adam (1992) *The Evolution of International Society*, London: Routledge.

Weber, Max (1978) *Economy and Society*, Berkeley: University of California Press.

Weigert, Andrew (1991) "Transverse interaction: A pragmatic perspective on environment as Other," *Symbolic Interaction*, 14, 353–363.

Weingast, Barry (1995) "A rational choice perspective on the role of ideas: Shared belief systems and state sovereignty in international cooperation," *Politics and Society*, 23, 449–464.

Weinstein, Eugene and Paul Deutschberger (1963) "Some dimensions of altercasting," *Sociometry*, 26, 454–466.

Weldes, Jutta (1989) "Marxism and methodological individualism," *Theory and Society*, 18, 353–386.

(1996) "Constructing national interests," *European Journal of International Relations*, 2, 275–318.

(1999) *Constructing National Interests: The U.S. and Missiles in Cuba*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Weldes, Jutta *et al.*, eds. (1999) *Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Wellman, Barry and S. D. Berkowitz, eds. (1988) *Social Structures: A Network Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wendt, Alexander (1987) "The agent-structure problem in international relations theory," *International Organization*, 41, 335–370.

(1992) "Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics," *International Organization*, 46, 391–425.

(1994) "Collective identity formation and the international state," *American Political Science Review*, 88, 384–396.

(1995) "Constructing international politics," *International Security*, 20, 71–81.

(1998) "On constitution and causation in international relations," *Review of International Studies*, 24, special issue, 101–117.

(1999) "'What is IR for?': Notes toward a post-critical view," in R. Wyn Jones and R. Tooze, eds., *Critical Theory and World Politics*, Boulder: Lynne Rienner, forthcoming.

Wendt, Alexander and Michael Barnett (1993) "Dependent state formation and Third World militarization," *Review of International Studies*, 19, 321–347.

Wendt, Alexander and Raymond Duvall (1989) "Institutions and international order," in E.-O. Czempiel and J. Rosenau, eds., *Global Changes and Theoretical Challenges*, Lexington: Lexington Books, pp. 51–73.

Wendt, Alexander and Daniel Friedheim (1995) "Hierarchy under anarchy: Informal empire and the East German state," *International Organization*, 49, 689–722.

Wendt, Alexander and Ian Shapiro (1997) "The misunderstood promise of realist social theory," in K. Monroe, ed., *Contemporary Empirical Political Theory*, Berkeley: University of California Press, pp. 166–187.

Wiggins, David (1985) "Claims of need," in T. Honderich, ed., *Morality and Objectivity*, London: RKP, pp. 149–202.

Wight, Colin (1996) "Incommensurability and cross-paradigm communication: 'What's the frequency Kenneth'?" *Millennium*, 25, 291–319.

Wight, Martin (1966) "Why is there no international theory?" in H. Butterfield and M. Wight, eds., *Diplomatic Investigations*, London: Allen and Unwin, pp. 17–34.

(1991) "The three traditions of international theory," in G. Wight and B. Porter, eds., *International Theory: The Three Traditions*, Leicester: Leicester University Press, pp. 7–24.

Wildavsky, Aaron (1994) "Why self-interest means less outside of a social context," *Journal of Theoretical Politics*, 6, 131–159.

Williams, Michael (1998) "Identity and the politics of security," *European Journal of International Relations*, 4, 204–225.

Wilson, David (1989) "Levels of selection: An alternative to individualism in biology and the human sciences," *Social Networks*, 11, 257–272.

Wilson, David and Elliott Sober (1994) "Reintroducing group selection to the human behavioral sciences," *Behavioral and Brain Sciences*, 17, 585–608.

Wilson, Robert (1995) *Cartesian Psychology and Physical Minds: Individualism and the Sciences of the Mind*, Cambridge: Cambridge University Press.

Witt, Ulrich (1985) "Economic behavior and biological evolution: Some remarks on the sociobiology debate," *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 141, 365–389.

(1991) "Economics, sociobiology, and behavioral psychology on preferences," *Journal of Economic Psychology*, 12, 557–573.

Wolfers, Arnold (1962) *Discord and Collaboration*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Wohlforth, William (1994/5) "Realism and the end of the Cold War," *International Security*, 19, 91–129.

Wood, Ellen Meiksins (1981) "The separation of the economic and the political in capitalism," *New Left Review*, 127, 66–95.

Wrong, Dennis (1961) "The oversocialized conception of man in modern sociology," *American Sociological Review*, 26, 183–193.

(1994) *The Problem of Order: What Unites and Divides Society*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Yee, Albert (1996) "The causal effects of ideas on policies," *International Organization*, 50, 69–108.

Young, Oran (1994) *International Governance: Protecting the Environment in a Stateless Society*, Ithaca: Cornell University Press.

Zakaria, Fareed (1998) *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton: Princeton University Press.

Zerubavel, Eviatar (1997) *Social Mindscapes: An Invitation to Cognitive Sociology*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Zurn, Michael (1997) "Assessing state preferences and explaining institutional choice: The case of intra-German trade," *International Studies Quarterly*, 41, 295–320.

Pavardžių rodyklė

Adler, Emanuel 339
Alcoff, Linda 79
Alford, C. Fred 296
Althuserr, Louis 150
Andrade de, Roy 135–137
Ashley, Richard 13, 25, 43, 46, 102, 261
Axelrod, Robert 181–183, 366–368, 372

Becker, Gary 38
Bentam 134
Berger 88
Berkeley 63, 64, 186
Bhaskar, Roy 81
Blumer, Herbert 198, 199
Bodin, Jean 221
Boyd, Richard 71, 165
Bukovansky, Mlada 267, 288
Bull, Hedley 13, 43, 72, 114, 270, 271, 274, 284, 286, 302, 327
Burge 187–189, 192, 193
Burke, Edmund 376
Buzan, Barry, Charles Jones ir Richard Little 29, 31, 158–160, 199, 243, 271, 274

Campbell, David 67, 79, 293, 294
Carneiro, Robert 343
Carr, E. H. 41, 43
Claude, Inis 323
Clinton, Bill 233, 276
Cox 216
Cross, Charles 98, 99
Cummins, Robert 99

Darvinas 114
Descartes, René 186
Dessler, David 58
Deudney, Dan 273
Deutsch, Karl 13, 219, 319, 364
Deutsch, Morton 352, 369
Devitt, Michael 62, 63
Dray, Williams 99
Dunne, Timothy 43
Durkheim 172, 175, 177

Elias, Norbert 279, 382

Fearon, Jim 241
Feigl, Herbert 73
Ferejohn, John 133–135
Fiorin, Morris 106
Foucault 79, 82, 164, 177, 304, 305, 309, 310
Fraassen van 78
Frank, Robert 391
Frankfurt, Harry 140
Frege, Gottlob 65
Friedman, Milton 72

George, Alexander ir Robert Keohane 251, 255
Geser, Hans 238

Giddens, Anthony 88, 178, 193
Gilbert, Margareta 140, 176
Gilpin, Robert 110, 210
Goldstein, Juditha 106, 132
Goodin, Robert 332
Gorbačiovas, Michailas 88, 142, 397
Granovetter, Mark 370
Grotius, Hugo 13, 270, 271

Haas, Ernst 13, 364
Hacking Ian 49, 82, 86
Halliday, Fred 376
Haugeland, John 98
Hausman, Daniel 134, 135
Hawkes, Terence 66
Hechter, Michael 373
Hegel 12, 43, 97, 185, 233
Hitleris 288, 300, 305
Hobbes, Thomas 28, 31, 54, 131, 134, 173, 221, 223, 227, 229, 253, 264, 266, 267–269, 271, 272, 274, 275, 277, 278, 281–284, 286–288, 290–294, 296–305, 311, 315, 316, 322, 329–331, 333, 334, 341, 343, 344, 346, 347, 353, 360, 370, 374, 381
Hollis, Martin 98, 139, 140, 196
Holsti, Kaal 243, 277
Howe, R. B. K. 136, 137, 143
Hume, David 63, 72, 91, 92, 131–134, 138–141, 186
Huntington, Samuel 275, 377
Huseinas, Sadamas 305

Jackson, Frank 168
James, Alan 271
Jevons, Stanley 134
Johnston, Ian 281
Jones 158–160

Kant, Immanuel 12, 28, 31, 54, 139, 141, 143, 173, 227, 264, 266, 267, 271, 272, 274, 275, 290, 315–318, 320, 322–326, 329–334, 359, 360, 364, 381, 387, 388
Kaplan, Morton 110
Kelley, Harold ir John Thibaut 365
Keohane, Robert ir Joseph Nye 12, 93, 98, 106, 132, 158, 251, 366
King, Garry 93, 98
Kitcher, Philip 78
Kopernikas 65, 75, 207
Krasner, Stephen 210
Kratochwil, Friedrich 42, 46, 50, 97, 174
Kuhn, Thom 64, 70, 78

Lakatos 70
La Marck 340
Laudan, Lary 77, 78
Layne, Christopher 28
Legro, Jeffrey 335
Leplin, Jarett 62
Leviatanas 381
Lewis, David 174
Lijphart, Arend 328
Little 159, 160
Locke, John 31, 54, 55, 63, 70, 71, 186, 223, 227, 253, 264, 266, 267, 270, 274, 275, 278, 288, 290, 297–299, 301–305, 308–316, 322, 323, 329, 331–334, 358–360, 363, 364, 370, 371, 378, 388
Luckmann 88

MacPherson, C. B. 313
Mandelbaum, Maurine 185
Mann, Michael 225
Marx, Karl 53, 259
McKeown, Timothy 344
Mead, George Herbert 183, 195, 242, 282, 348
Mearsheimer, John 150, 284, 341
Mercer, Johnathan 258, 259, 295, 372
Milner, Helen 326

Moravcsik, Andrew 117
Morgenstern 196
Morgenthau, Hans 118
Musgrave, Alan 78

Napoleonas 288, 305
Neuman 196
Niutonas 78
Nye 158, 183, 366

Onuf 97, 178
Orren, Ido 109, 377
Orren, Karena 106

Perinbanayagam, R. S. 278
Peterson, Spike 14
Pettit, Philip 168
Popper 49
Porpora, Douglas 107
Poulantz, Nicos 150
Powell, Robert 248
Ptolemajas 75, 77, 207
Putnam, Hilary 65, 66, 76, 77, 187, 189, 194

Quine 70

Rappaport, Steven 99
Rouse, Joseph 62
Rousseau 185
Rosenberg, Alexander 130
Ruggie, John 13, 25, 42, 43, 45, 46, 50, 273, 302, 314, 327

Samuelson 134
Satz, Debra 133–135
Saussure 66, 192
Schelling, Thomas 174, 181, 182
Schmitt, Carl 275, 278, 317
Schueler, G. F. 139–143
Schutz, Alfred 174
Schweder, Richard 188
Schweller, Randal 29, 117
Scotpol, Thed 106, 109
Searl, John 123, 185
Sen, Amartya 140
Smith 98, 356
Snyder, Bruck ir Spain 105
Sondermann, Fred 255
Spruyt, Hendrik 311, 339
Stein, Arthur 117
Stein, Howard 295
Stigler, Georg 38
Strang, David 303
Sylvan, David 97

Tannenwald, Nina 271
Tichner, Anna 14
Tilly, Charles 218, 227

Verba, Sidney 93, 98

Walt, Stephen 119
Waltz, Kenneth 12, 16, 18, 21–23, 25–27, 29–31, 38, 39, 41, 46, 52, 72, 109–122, 126, 148, 157–165, 170, 177, 183, 197, 199, 200, 208, 243, 251, 255, 260, 264–266, 269, 270, 273, 274, 283, 284, 300, 303, 304, 326, 338–340, 342, 345
Weber, Max 53, 154, 171, 211–214, 216, 217, 221, 223, 233, 234, 256, 259, 266, 281
Weingast, Barry 306
Wittgenstein 185, 189, 192, 196, 197
Wight, Martin 264, 274
Wolfers, Arnold 208, 317
Walt, Stephen 29

Alexander W e n d t
TARPTAUTINĖS POLITIKOS
SOCIALINĖ TEORIJA

Dailininkas *Algimantas Dapšys*
Dizainerė *Nijolė Juozapaitienė*

2005 05 31. 28 sp. l.
Išleido leidykla „Eugrimas", Kalvarijų g. 98-36, LT-08211 Vilnius
Spausdino AB „Vilniaus spauda", Viršuliškių skg. 80, LT-2056 Vilnius

Wendt, Alexander

Ve-121 Tarptautinės politikos socialinė teorija / Alexander Wendt. - Vilnius : Eugrimas, 2005. - 448 p. : iliustr. - (Atviros Lietuvos knyga : ALK, ISSN 1392-1673)

ISBN 9955-501-94-4

Remdamasi filosofija ir socialine teorija, *Tarptautinės politikos socialinė teorija* plėtoja tarptautinės sistemos, kaip socialinio konstrukto, teoriją. Alexanderis Wendtas išryškina svarbiausius konstruktyvistinio požiūrio postulatus ir apibūdina struktūrinę bei idealistinę pasaulėžiūrą, priešingą individualizmui bei materializmui, kuriais iš esmės ir grindžiama vyraujanti tarptautinių santykių teorija. Jis sukuria kultūrinę tarptautinės politikos teoriją, kurios lemiamas veiksnys, kaip valstybės žiūri viena į kitą – kaip į priešą, varžovą ar draugą. Šiuos skirtingus požiūrius Wendtas vadina atitinkamai Hobbes'o, Locke'o ir Kantizmo „anarchijos kultūromis". Jos yra bendros idėjos, padedančios formuoti valstybių interesus ir pajėgumus bei nusakyti tarptautinės sistemos raidos tendencijas. Knygoje apibūdinti keturi veiksniai, struktūrinius pokyčius galintys perkelti iš vienos kultūros į kitą, – tarpusavio priklausomybė, bendras likimas, homogenizacija ir savivarža. Be to, nagrinėjami kapitalizmo ir demokratijos padariniai, Vakaruose įtvirtinę kantizmo kultūrą.

UDK 327

Pasitelkdamas filosofiją ir socialinę teoriją, knygos autorius kuria tarptautinės sistemos, kaip socialinės konstrukcijos, teoriją. Alexanderis Wendtas pagrindinius konstruktyvistinio traktavimo teiginius paaiškina pateikdamas struktūrinį idealistinį požiūrį, kontrastuojantį su individualizmu ir materializmu, kuriais daugiausiai ir grindžiama pagrindinė tarptautinių santykių teorijos kryptis. Jis kuria kultūrinę tarptautinės politikos teoriją, pagal kurią lemiamas veiksnys yra tai, ar valstybės viena kitai yra priešiškos, konkuruojančios, ar draugiškos. Tai Wendtas apibūdina kaip "anarchijos kultūras", atitinkamai jas vadindamas Hobbeso, Locke'o ir Kanto kultūromis. Tai – bendrų idėjų, padedančių formuoti valstybinius interesus ir pajėgumus bei sukurti tendencijas tarptautinėje sistemoje, kultūros. Knygoje aprašomi keturi veiksniai, galintys sukelti struktūrinį vienos kultūros pakeitimą kita: nepriklausomybė, bendras likimas, homogenizacija ir santūrumas. Be to, nagrinėjamas kapitalizmo ir demokratijos poveikis Kanto kultūros iškilimui Vakaruose.

Alexanderis Wendtas – Čikagos universiteto politinių mokslų profesorius. Anksčiau dėstė Yale'o universitete ir Dartmoutho koledže. Jis yra kelių straipsnių apie tarptautinių santykių teoriją autorius.

"... gilus, sudėtingas veikalas tarptautinių santykių teorijos tema, kuriame nagrinėjamas sudėtingiausias iš sudėtingiausių klausimas, "iš ko sudaryta tarptautinė sistema" ... "Tarptautinės politikos socialinei teorijai", matyt, lemta tapti plačiausiai diskutuojama dabartinių laikų tarptautinių santykių teorijos knyga."

Times Literary Supplement

"Stengdamasis perkurti tarptautinės sistemos prigimties koncepciją, Alexanderis Wendtas naudojasi daugybe teorinės literatūros. Jo diskusiją apie mokslinį realizmą turėtų perskaityti kiekvienas, kuris studijuoja tarptautinius santykius arba politikos mokslą."

Stephen D. Krasner, *Review of International Studies*

"Tai yra moksliškiausia iš knygų ... ji sukėlė sąmyšį šioje srityje ir, galimas dalykas, yra nepaprastai reikšminga. ... Daugelis ankstesnių teoretikų nepaisydavo socialinių veiksnių, o tarptautinės visuomenės idėją atmesdavo, į pasaulį žvelgdami veikiau kaip į valstybių, veikiančių be jokio moralinio ar socialinio santūrumo, "anarchiją". Tačiau net ir anarchija, argumentuoja A. Wendtas, yra socialinis vaizdinys, o viską, kas tik yra mūsų idėjų produktas, galima pakeisti, jeigu mūsų noras tai pakeisti yra pakankamai stiprus."

Economist

A L K – serija verstinių knygų, kurias leidžia įvairios leidyklos, remiamos Atviros Lietuvos fondo. Serijos tikslas – supažindinti skaitytojus su šiuolaikinių humanitarinių ir socialinių mokslų veikalais. Šios knygos leidimą ALF remia kartu su Vidurio Europos universiteto Vertimų projektu.

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

ISSN 1392-1673
ISBN 9955-501-94-4

www.eugrimas.lt

Rekomenduojama kaina 37 Lt